

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
Зборник радова са III научног скупа младих филолога Србије одржаног
12. марта 2011. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу

Година III / Књ. 1

Издавач

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

Уређивачки одбор

проф. др Милош Ковачевић
проф. др Радивоје Младеновић
проф. др Никола Рамић
проф. др Драган Бошковић
доц. др Маја Анђелковић
мр Часлав Николић
Јелена Петковић

Одговорни уредник

проф. др Милош Ковачевић

Рецензенти

проф. др Милош Ковачевић
др Стана Ристић, научни саветник
проф. др Радивоје Младеновић
проф. др Божинка Петронијевић
проф. др Јелена Јовановић
проф. др Тијана Ашић
проф. др Никола Рамић
проф. др Анђелка Пејовић
доц. др Јована Димитријевић-Савић
доц. др Сања Ђуровић
доц. др. Владимир Поломац

Лектура и коректура

Јелена Петковић
Бојана Вељковић
Тања Танасковић

За издавача

проф. Слободан Штећић,

Технички уредник

Ненад Захар

Штампа

Интерагент, Крагујевац

Тираж

150 примерака

ISBN 978-86-85991-39-4

Зборник радова са III научног скупа младих филолога Србије,
одржаног 12. марта 2011. године
на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Година III / књ. 1

Крагујевац, 2012.

УЗ ДВОКЊИЖЈЕ СА III СКУПА МЛАДИХ ФИЛОЛОГА

Резултати са III научног скупа младих филолога Србије *Савремена проучавања језика и књижевности*, одржаног 12. марта 2011. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу презентују се научној и стручној филолошкој јавности у ове две књиге.

Сам назив скупа показује да двотомни зборник доноси резултате из две тематско-научних области: из лингвистике и из књижевности. А језик и књижевност и јесу области што одражавају научно-наставну суштину филолошког дела Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу. Уз то то су научне области из којих се изводе докторске студије на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Због тога је скуп младих филолога нераскидиво повезан са докторским студијама, он је на својеврстан начин и пратилачки и интегрални део докторских студија. На њему, наиме, учествују сви докторанди са прве и друге године докторских студија језика и књижевности. Докторанди са докторских студија само су део, и то мањи, учесника овога скупа. На овоме, трећем по реду скупу младих филолога, с рефератима је учествовало више од сто педесет младих филолога не само из Србије, мада их је са наставних и научноистраживачких институција у Србији било највише. Овај скуп тако пружа ретку прилику да се на једном месту сусретну млади који су или на уласку у научне филолошке воде или су у њих већ увелико закорачили. Овај скуп и јесте посвећен њима, и само њима. Или је можда правилније рећи: овај скуп је њихов и само њихов скуп.

Реферати се овде штампају у два тома, који одражавају дисциплинарну структуру скупа. Први том доноси реферате са секције *Савремена проучавања језика*, а други са секције *Савремена проучавања књижевности*. Сви пријављени и поднесени реферати нису, међутим, нашли места у овим зборницима, него само они који су прошли научну рецензију угледних филолога. Сама та чињеница својеврсни је посредни показатељ научне вредности овде штампаних прилога. Ти прилози, наиме, сведоче о заиста завидном научном нивоу њихових аутора, међу којима има и оних којима су ово први објављени научни радови. Радови штампани у овом двотомном зборнику на одређен начин репрезентују актуелни тренутак савремене филологије из перспективе њених најмлађих научних посленика. Док овај зборник иде у штампу, већ су разаслани позиви за IV скуп младих филолога, тако да је овај скуп, на задовољство како његових организатора тако и његових учесника, већ добио карактер традиционалног. А из вида не треба испустити ни чињеницу да је ово једини скуп ове врсте не само у Србији него и на Балкану.

За реферате и у њима изнесене резултате заслужни су искључиво референти – учесници овога скупа. За организацију скупа најзаслужнији су млади филолози са ФИЛУМ-а, а за штампање овога као и зборника са претходна два скупа заслужан је пре свега ФИЛУМ. И свима се мора одати захвалност, јер без њих ни скупа младих филолога, ни ових двотомних зборника са њега не би било.

О ЛИНГВИСТИЧКОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА СА III СКУПА МЛАДИХ ФИЛОЛОГА

Прва књига зборника *Савремена проучавања језика и књижевности* са III скупа младих филолога, одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 12. марта 2011. године доноси укупно 46 лингвистичких реферата тематски разврстаних у шест поглавља: I. *Дијалектолошка и ономастичка проучавања* (садржи три рада), II. *Морфолошка и твorbена проучавања* (садржи четири рада), III. *Лексикосемантичка проучавања* (садржи осам радова), IV. *Синтаксичка проучавања* (садржи четири рада), V. *Стилистичка и семантичка проучавања* (садржи девет радова), VI. *Примењенолингвистичка проучавања* (садржи осаманаест радова).

Оваква тематска структура лингвистичке књиге зборника показује да су реферати на III скупу младих филолога били готово расподељени у две велике групе. Прву би чинили реферати који су се бавили питањима што припадају свим системсколингвистичким дисциплинама, укључујући ту и она три што репрезентују дијалектологију и ономастику, а другу – реферати контрастивног или методичког типа

Првој групи углавном припадају србистички радови, док другу групу по правилу представљају радови младих филолога који се баве страним филологијама. Тако су се у овом зборнику сусрели критеријуми националне и страних филологија, који су често и интерферирани, посебно у контрастивнолингвистичким радовима. Неспорно је да су сви радови, с обзиром на младост својих аутора – више него завидног научног квалитета. Уосталом, сви су они прошли рецензентску процедуру, у којој су учествовали најеминентнији лингвисти са српских универзитета и института.

Сви радови обухваћени овом књигом зборника доносе квалитет не само у одабиру тема, него и још више у начину њихове обраде. Готово сви аутори врло добро владају различитим лингвистичким теоријама, добро познају актуелна лингвистичка „кретања“ и различите методе лингвистичких истраживања. Користе их и с њима кореспондирају. Зато смо сигурни да ће и ова, уз претходне две филолошке књиге са скупа младих филолога на ФИЛУМ-у у Крагујевцу, наћи своје место не само у српској лингвистици.

Крагујевац, фебруара 2012. годне

Уредници

САДРЖАЈ

Уз двокњижје са III скупа младих филолога / 5
О лингвистичкој књизи зборника са iii скупа младих филолога / 7

I ДИЈАЛЕКТОЛОШКА И ОНОМАСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Мирјана Пеџровић Савић

О пореклу лексике свадбених обичаја и неке њене историјске потврде(област Рађевина) / 15

Тања Танасковић

Мушки надимци у селу Шљивовцу код Крагујевца / 23

Бојана Вељовић

О неким особинама фонетизма говора Тутина и околине / 33

II МОРФОЛОШКА И ТВОРБЕНА ПРОУЧАВАЊА

Драгана Цвијовић

О неким граматичко-семантичким особинама именица на -о у српском језику / 47

Ивана Маринковић, Јована Јовановић

Творбена анализа неких именица из класе етника у српском језику / 55

Ана Ранђеловић

Терминолошко-методолошки проблеми у именичкој префиксацији / 65

Анеџа Спасојевић

Неке морфолошке особености у језику романа *Ходочашће*
Арсенија Његована Борислава Пекића / 71

III ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Ненад Ивановић

Индивидуална лексика: творбено–семантичке и творбено–стилске одлике индивидуализама у српском језику (на материјалу из Речника САНУ) / 85

Милица Стојановић

Семантика глаголског префикса *пре-* у српском језику / 101

Светлана Слијепчевић

О апстрактној лексици у политичком дискурсу (на примеру концептуализације *Србије*) / 113

Јелена Јанковић

Фитоними од придева *бео* у српском језику / 121

Нађаша Миланов

Семантика глаголског префикса *по-* у српском језику / 141

Јованка Милошевић

Глаголи са значењем ударања у савременом српском језику (лексичко-семантичка анализа) / 153

Данијела Станић

Променљиви придеви са именичком основом који означавају боје / 165

Иван Књижар

О неким колокацијама с именицом *реч* / 175

IV СИНТАКСИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Тијана Крстић

Модалне и временске употребе кондиционала презента у француском и потенцијала у српском језику / 183

Вера Јовановић

О једном типу ситуације у француском језику / 195

Маја Жарковић

Партиципски придјиви као премодификатори именичке фразе / 203

Нађалија Живковић, Каширина Аксић

Формална семантика неких глаголских времена у српском језику / 213

V СТИЛИСТИЧКА И СЕМАНТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Вера Ђевриз Нишић

О кумулацији осамостаљених језичких јединица у роману *Очеви и оци* Слободана Селенића / 227

Јелена Максимовић

Метонимија у новинским извештајима / 233

Слободан Новокмећ

Сликовитост поредбених конструкција у роману *Тврђава* Меше Селимовића / 239

Марија Милосављевић Тодоровић, Марина Сјасојевић

О особеностима огласа на интернет сајтовима намењеним оглашавању / 249

Aleksandra Milčić Radovanović

Administrativna leksika u prevodima romana Ive Andrića na engleski / 257

Соња Миловановић

Језичко-стилске одлике романа *Одбрана и последњи дани* Борислава Пекића (Семантостилистички ниво) / 265

Аида Шеховић

Рецепција архаизама код говорника српског језика / 277

Кашилин Озер

Номиналне форме ословљавања на факултету / 285

Ана Шарчевић, Ивана Николић

Концептуалне метафоре у српском, енглеском и шпанском језику: локализација унутар универзалног система / 297

VI ПРИМЕЊЕНОЛИНГВИСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Будимка Ускоковић

МОТИВАЦИЈА ЗА УЧЕЊЕ НЕМАЧКОГ ЈЕЗИКА ИЗВАН
ОКВИРА ОБАВЕЗНОГ ШКОЛОВАЊА / 311

Јулијана Вулешић

Анализа часова немачког језика у крагујевачким средњим
школама са аспекта коректуре грешака / 323

Нађаша Вукајловић

Разлози студената за страх од усменог изражавања на немачком језику / 331

Тјана Кukić

Izostavljanje određenog člana kod učenika italijanskog jezika
kao stranog čiji je maternji jezik srpski / 341

Даница Јерошијевић

Предлози наставника за превод енглеских фразних
глагола са партикулом *off* / 351

Sandra Buljanović

O mogućnostima prevođenja glagolskih vremena, člana i roda s
mađarskog na srpski: primer romana Mora Jokaija *Zlatan čovek* / 367

Катјарина Крстић

Невербална комуникација у настави шпанског језика / 379

Марија Стјанојевић

Бењаминов есеј *Задајтак преводиоца* и његова сродност са теоријом
језика Вилхелма Фон Хумболта – истраживања Крисоле Камбас / 391

Марина Кебара

Психолошке основе лингвистичке теорије Јана Бодуена Де Куртенеа
као пионирски допринос настанку психолингвистике / 397

Данка Синадиновић

Улога различитих компонената мотивације у учењу
енглеског као страног језика код одраслих / 407

Ивана Ђирковић Миладиновић

Афективни аспекти учења енглеског језика као страног / 421

Радмила Сузић, Тијана Дабић

Веза између мотивације за учењем енглеског језика и језичке анксиозности / 431

Соња Хорњак

Фактор мотивације у процесу усвајања страних језика / 443

Маја Марковић

Неки аспекти примене теорије вишеструких интелигенција на
учење енглеског као страног језика у основној школи / 453

Марко Банковић

Утицај енглеског језика на давање назива привредним
субјектима у Републици Србији / 463

Војана Radenković Šošić, Jelena Božović

Улога превођења у настави стручног језика / 469

Миљана Стојковић

„Clickers“ – значај и могућност примене у настави енглеског језика / 475

Катари́на Аксић

Семантичка категоризација глагола са префиксом
раз- и њихови енглески еквиваленти / 481

Аутори / 492

I
ДИЈАЛЕКТОЛОШКА И
ОНОМАСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Мирјана ПЕТРОВИЋ САВИЋ
Београд

О ПОРЕКЛУ ЛЕКСИКЕ СВАДБЕНИХ ОБИЧАЈА И НЕКЕ ЊЕНЕ ИСТОРИЈСКЕ ПОТВРДЕ (област Рађевина)¹

Циљ овог рада јесте анализа лексике свадбених обичаја са аспекта њеног порекла. Под лексиком свадбених обичаја не подразумева се само лексика која је уско специјализована и која се односи икључиво на свадбу. Овде ће бити узимане у обзир и опште-употребне лексеме које су нашле своје место у лексичи свадбених обичаја. За потпуније сагледавање положаја наше грађе у старијем словенском контексту, упознали смо се са историјским речницима (Дан: Даничићев *Рјечник из књижевних старина српских*, Микл: Миклошичев *Лексикон палеословенско-зрчко-лајтински*, Слов: *Старословенски словарь*, РЈА: *Рјечник Југословенске академије знаности и умјетности*). На крају рада дат је регистар речи несловенског порекла у лексичи свадбених обичаја у Рађевини.

Кључне речи: дијалектологија, лексика, Рађевина

Пратећи хронологију животног циклуса, лексика свадбених обичаја у Рађевини дели се на седам семантичких поља различитих по величини: живот младих пре брака, начин склапања брака, брачне сметње, предсвадбени период, свадба, породични односи настали склапањем брака и обичаји који следе након свадбе (Петровић Савић 2009: 89). Удео туђица у лексичи свадбених обичаја у Рађевини анализираћемо у оквиру сваког појединачног семантичког поља.

У првој тематској целини, која носи назив *животи младих пре брака*², имамо тридесет једну страну лексему. Најбројнији су турцизми којих је 19: *беђенисаџи*, *белензука*, *бошча*, *вајати*, *џадље*, *џајде*, *џајџан*, *ђувеђија*, *зубун*, *јелек*, *јулар*, *марама*, *џозлук*, *ћимане*, *ћошак*, *чоја*, *чораје*, *шајак*, *шамџија*. Мађаризама је четири: *вашер*, *џазда*, *кецеља*, *палоција*. Немачког порекла је *рекља* и *фиолина*. Забележене су и три лексеме француског порекла: *напалион*, *палпалоне* и *џрико*.

У овом семантичком пољу забележене су три лексеме за које нисмо нашли потврде ни у једном од речника којима смо се служили, тако да је суд о њиховом пореклу негативан.³ У питању су именице: *ојарда*,⁴ *чарлама*⁵ и *шакајдо*⁶.

Из наведеног се види да велики број лексема турског порекла служи за именовање одевних предмета (младих) Рађеваца у прошлости.

1 Рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (178020), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

2 У овом семантичком пољу налази се неколико подцелина: период пре полне зрелости, период полне зрелости, упознавање младих, припреме за брак, љубавна магија, одевање и обување (Петровић Савић 2009: 19–22).

3 Термин преузет из *Огледне свеске* (1998). Страна XIV. Етимолошки одсек Института за српски језик. Београд.

4 Људи генерацијски блиски.

5 Врста народног кола које се свирало на свадбама и скуповима за младе.

6 Врста народног кола које се свирало на свадбама и скуповима за младе.

Тематска целина начин склапања брака⁷ има једну лексему несловенског порекла: *астал*.⁸

Трећу семантичку групу, *брачне сметње*,⁹ чини веома мала група лексема у којој се налазе две позајмљенице: турцизам *копиле*,¹⁰ а из латинског је преузета *фамилија*.

Следећа целина у лексиси свадбених обичаја јесте *предсвадебни период*¹¹, у којој се налази 12 лексема несловенског порекла. И овде су најбројнији турцизми: *бошчалук*, *јасшук*, *мираз*, *пешикир*, *сандук*, *шорба*, *ћилим*, *чуштура*. Забележене су три лексеме италијанског порекла: *бронза*, *дукаџи*, *кајара* и једна грчког: *буклија*.

У тематској целини која се тиче самог дана свадбе¹² забележено је 19 лексема страног порекла. Турцизми: *аишија*, *аишилук*, *барјак*, *долија*, *дувак*, *каџија*, *муштулук*, *ракија*, *сомун*, *ћевај*, *чауш*, *чорба*, *шећер*. Мађарског порекла је лексема *џак*, латинског: *вал* и *фал*, грчког је *лишар*.

У овој семантичкој скупини која се односи на сам дан свадбе налази се и лексема *кум* и њени деривати *кума*, *кумовати*, *окумити*. Занимљиво је да се у црквенословенским изворима (Микл) бележи и дужи и краћи облик: *кџотрѣ* и *коџѣ*. За овај краћи облик у РЈА стоји да није јасно како је настао. У Словару се налази једино именица *кџотра*, и то као хапакс, а *кум* није забележен. Када је у питању именица *кума*, у РЈА нема значење као у нашој грађи 'кумова супруга', већ 'жена кум', тј. некада је мушкима на крштењу био кум, а женској деци је била кума, тј. жена.

Поштујући хронологију, следећу тематску целину у свадбеним обичајима представљају *породични односи настали склапањем брака*.¹³

У овој тематској целини, која се тиче породичних односа насталих склапањем брака, има доста деминутива, посебно оних који се односе на надимке којима је млада морала да ословљава чланове нове породице. У вези с тим су и лексеме *нака*, *нана* и *нина*. Скок за њих каже да могу, али не морају, бити позајмљенице – турцизми. Нисмо их третирали као турцизме јер верујемо да се ради о детињим редупликацијама. Терминологију крвног сродства у 'српскохрватском' језику чини, с једне стране, аутохтона словенска лексика, а с друге по-

7 У овој целини издвајају се групе: типично и нетипично склапање брака (ПетровићСавић 2009: 37–38).

8 У питању је словенска лексема с мађарским фонетизмом: стољ Микл Дан Слов. Мађари су, најпре, од нас узели лексему *сшол*, па смо ми од њих преузели *астал*.

9 На испитиваном терену за брачну сметњу истичу сродство, физички или психички недостатак, као и претходни брак или ванбрачну заједницу (Петровић Савић 2009: 44–45).

10 Занимљиво је да у румунском језику ова лексема значи дете, син у м. роду, а девојчица, кћи у ж. роду (в. Живковић 1994: под *copil*, *copila*).

11 У предсвадебном периоду издвајају се целине: посредовање у упознавању младих, ометање узимања младих, прва и друга посета момкових родитеља девојчиним, време одржавања веридбе, потврђивање сагласности за ступање у брак, обавештавање о материјалном статусу младожење, позивање гостију и поклони које девојка доноси у нову кућу (Петровић Савић 2009: 47–48).

12 У овој целини издвајају се групе: свадбено весеље, учесници на свадби, храна, пиће, обавезни реквизити, заштита младенца, препреке које сватови морају да савладају, опозиција десно/лево у свадбеном ритуалу и забране које се односе на младенце током прве године брака (Петровић Савић 2009: 56–59).

13 Породични односи настали склапањем брака деле се на оне који се односе на младу, младожењу и на родитеље брачног пара (Петровић Савић 2009: 81–82). Родбинској терминологији посветили смо више пажње у раду *Терминологија родбинских односа насталих склапањем брака (обласи Рађевина)* који се налази у штампи.

зајмљенице, углавном из суседних говора. Претежно се јављају (позајмљенице) у периферијским говорима. Само су турцизми продрли у унутрашњост српскохрватске језичке територије (Бјелетић 1994: 204).

Посебно бисмо коментарисали и именицу *јулџез*, за коју, у нашем значењу 'онај који је након женидбе прешао да живи у кућу жениних родитеља, али ако је исто то урадио и отац његове жене', нисмо нашли потврду ни у једном консултованом речнику. У РЈА и Вук² имамо регистровану лексему, али у значењу 'становник Пуле'.

За потпуније сагледавање положаја наше грађе у старијем словенском контексту, упознали смо се са историјским речницима (Дан: Даничићев *Рјечник из књижевних старина српских*, Микл: Миклошичев *Лексикон палеословенско-џрчко-лаштински*, Слов: *Старословенски словарь*, РЈА: *Рјечник Јужословенске академије знаности и умјетности*). Овом приликом обратићемо пажњу само на неке случајеве.

У оквиру лексике свадбених обичаја било би занимљиво осврнути се на именицу *брак*. Из података добијених на терену, увидели смо да не постоји лексема која би одговарала семема 'законита заједница мушкарца и жене'. На испитиваном подручју није забележен термин „брак“, већ се глаголом *живџи* означава семема 'бити у брачној заједници'. Проучавање индоевропског речника сродства показало је да у домену брачних односа положаји мушкарца и жене нису имали ничег заједничког, тако да су и термини који означавају њихов узајамни однос били сасвим различити. Из тог разлога и нема индоевропског термина за брак. И Аристотел је запазио за свој језик да нема назив за заједницу мушкарца и жене (Бенвенист 2002: 157).¹⁴ Међутим, лексема *бракџ* постоји још у старословенским јеванђељским текстовима, али са значењем 'свадба' (в. Микл: *бракџ*). Придев *браџњ* има значење свадбен, свечан, па отуда код Микл као израз уз одредницу *бракџ* стоји одбне *браџно* 'свадбено, свечано одело'. Старословенски израз *сгнокџ браџњ* одговара нашој семема 'учесници на свадби', која се у нашој грађи реализује лексемом *сваџови*. Код Микл смо забележили и изразе: *вџдатн дџштерџ на бракџ*, *датн кџ бракоџ дџштерџ*.

Осврнули бисмо се и на данашњи појам вршења магијских радњи, односно особа које то раде. У нашој грађи семема 'особа која се бави врачањем, гатањем' означава се само именицама ж. рода *врачара* и *гаџара*. У старословенском, тј. код Микл и у Слов имамо именицу м. рода *враџ* 'лекар' на основу чега се јасно види да је дошло до померања и сужења значења. Историјско *враџ* означава лекара, видара, али такво лекарство заснивало се на примитивним методама лечења. У новије време, са појавом образованих лекара, семантика овог деривационог гнезда остаје резервисана за надрилекарство и доводи се у везу с магијом у најширем смислу речи, па тако и у везу са љубавном магијом која се тиче наше теме.

Овом приликом скренули бисмо пажњу једино још на именицу *јабука*. Код Дан *маљка* (lat. *romus*), *маљко* (lat. *romum*) значи воће уопште. Можда би се то могло довести у везу са нашом темом зашто се баш јабука користила у свадбеном ритуалу. Код Вука јабука има пренесено значење 'поклон, дар'. Код Микл *маљко* (lat. *malum*) има значење јабуке као врсте воћа. Међутим, у пољском речнику реч *јабука* стоји с квалификативом *заст(арело)* и означава воћку, дрво. То нам

14 Детаљније о индоеврпским изразима за брак в. Бенвенист 2002: 157–160.

говори у прилог томе да се она некада и употребљавала као именица са општим значењем 'воће'.

Када је у питању потврђеност посматране лексике у појединим историјским речницима, највише материјала нашли смо код Миклошича који се обилато користио управо српским споменицима, нпр. *Крмчијом Светиоџ Саве* (1262). У приређеном фототипском издању ове књиге, у поглављу *Објашњења речи из садржаја ЗаконаиПравила*, наилазимо на неке потврде, које су, можда, и најстарије, за извесне специфичне старосрпске термине у вези са нашом темом: вѣно 'мираз', дарь 'дар, поклон', дѣтнщ 'дете', нзврѣженнк 'побачај', машсха 'маћеха', прѣстень 'прстен', прѣждебрачньн 'предбрачни', растлѣтн 'обешчастити, одузети невиност, упропастити', раздрѣшеннк 'развод, раскид, разрешење', сстрѣнница 'свастика', снѣха 'снаха', сродьство 'сродство', стрына 'стрина', тет'ка 'тетка', шброу'ченнк 'веридба, заручење'.

Лексика свадбених обичаја може се поделити на специфичну (*млада, младожења, венчање...*) и неспецифичну (*бошчалук, вашер, мушћулулук, субоша...*). Под специфичнима се подразумевају лексеме које су уско специјализоване и односе се само на свадбу и свадбене обичаје. Неспецифичном лексиком овде сматрамо лексеме које су општеупотребне, али због ванјезичког контекста имају своје место у лексички свадбених обичаја у Рађевини.¹⁵ Њихово присуство у овој лексичкој групи оправдава и потврђује и енциклопедијска дефиниција.¹⁶ Посматрајући удео туђица у лексички свадбених обичаја пада у очи чињеница да је позајмљеница знатно више у овима из сфере опште употребе. Лексеме које су уско специјализоване, које би могле имати статус термина у свадбеној терминологији, највећим делом су словенске. У лексички свадбених обичаја на посматраном терену, забележено је близу 70 одредница несловенског порекла и то је највећи број турцизама (40-ак). За њима, по броју, долазе речи преузете из италијанског (6), латинског (1), мађарског (6), немачког (2), грчког (3), француског (3) језика. Забележено је неколико речи чије је порекло нејасно.

Регистар речи несловенског порекла у лексички свадбених обичаја

астал, -ала м мац. (asztal) предмет црквеног намештаја око којег су младенци три пута обилазили приликом венчања.

ашчија, -е м тур. (aşçı, ahçı) конобар, кувар на свадби.

ашчилук, -а м тур. (aşçılık) помагање у припремању хране за свадбу.

барјак, -а м тур. (bayrak) штап са натакнутом јабуком и платно које се причвршћује за штап, застава; обавезан реквизит на свадби.

бегенисати, -шем несврш. тур. (beğenmek) бирати по свом укусу особу за себе.

белензука, -е ж тур. (bilezik) наруквица.

15 Уп. Петровић 2007: 141–142.

16 На пример **јабука**: плод истоименог дрвета који је симбол плодности, здравља, љубави, лепоте; знак брачне везе, здравог потомства. 1. у одређеним приликама користила се као знак захвалности и поклон за донету вест. 2. на дан свадбе, код младине куће, стављала се на високу грану изнад капије коју су сватови морали да скину, обично оружјем, како би им био дозвољен улазак у дворште. 3. носи је са собом онај који позива госте на свадбу и свако у њу забоду метални новчић и исту ту јабуку млада баца кад дође кући након венчања. 4. младожењин поклон девојци, ако не иде у прошевину, који шаље по свом оцу. 5. предмет којим се кити, украшава барјак. 6. украс на роговима печеног овна којег носе сватови или пријатељи.

бошча/бошча, -е ж тур. (boşça)¹⁷ врста одеће различитог кроја која се облачи преко одела, покрива предњу страну и чува од непрљања; представљала је обавезни део женске гардеробе, уп. **кецеља**.

бошчалук, -а м тур. (boşçalık) дар за кума увијен у столњак који се састоји од кошуље, чарапа, пешкира и марамице.

бронза, -е ж тал. (bronzo) бронзано звоно; стављало се на волове када се возе младине ствари.

буклија, -е ж грч. (μπούκλιον) в. **чутура**.

вајат, -ата м тур. (hayat)¹⁸ дрвена зградаца поред куће која је прављена младићу стасалом за женидбу да би у њему спавао са својом женом.

вашер, -а м мац. (vásár) скуп продаваца и купаца на одређеном простору у селу на дан каквог црквеног празника; био је и један од видова забаве за младе и место где су се састајали.

гадље, -и ж множ. тур. (gayda) в. гајде.

газда, -е м мац. (gazda) богат, имућан човек.

гајде, -и ж множ. тур. (gayda) дувачки музички инструмент којим се свирало на свадбама и скуповима за младе, уп. **гадље**.

гајтан, -а м тур. (gaytan, kaytan) памучна или свилена упредена или плетена врпца која служи за порубљавање и украшавање одеће, обично на јелеку или гуњу.

долија, -е ж тур. (dolu, doli)¹⁹ ракија помешана са медом и сувим шљивама; користила се као пиће на свадбама.

дувак, -вка м тур. (duvak) танка и прозачна тканина којом се млада прекрива преко главе и лица.

дукат, -а м тал. златни новац који се даровао у оквиру свадбеног ритуала; представљао је и статусни симбол јер су га само богатије породице могле поклањати приликом веридбе.

ђувегија, -е м тур. (güveyi) младожења.

зубун, -уна м тур. (zibin)²⁰ дужи сукнени прслук; носиле су га богатије девојке.

јастук, -а м тур. (yastik) део постељине, узглавље; налазио се у девојачкој спремни и на њега је млада седала свекрви у крило када дође кући након венчања.

јелек, -а м тур. (yelek) део женске одеће без рукава украшен везом; носиле су га богатије девојке.

јулар, -ара м тур. (yular) поводац за коња који је младина родбина у свадбеном ритуалу употребљавала у магијске сврхе како би млади обезбедила надмоћност у браку. Веровало се да у случају кад се нешто провуче кроз тај поводац и ако се после да младожењи да то поједе или попије, тиме је млади обезбеђена главна реч у браку

капара, -е ж тал. (sararra) поклони, обично новац и дукати који се дају девојци при прошевини.

17 У турском језику овом именицом означава се покривач за главу, столњак, четвороугаоно платно у које се нешто умотава (в. Шкалајић: boşça).

18 У турском језику означава спољни ходник од кућних врата до уличних врата (в. Шкалајић: hayat).

19 Чаша напуњена пићем (Шкалајић: dolija).

20 Кратки капутић који се облачи испод кафтана (Шкалајић: zubun).

капија, -е ж тур. (kapı) улазна врата у двориште; изнад ње се, као границе улаза и излаза у свадбеном ритуалу, стављао венац од бршљана.

кецеља, -е ж маџ. (kőcelye) в. **бошча/бошча**.

копиле, -ета с тур. (kahpe oğlu) незаконито дете рођено изван брака; представљало је једну од брачних сметњи.

копоран, -ана м тал. (carpegone) врста мушке јакне од чоје; носили су је само имућнији момци.

литар, -тра м грч. (litra) стаклени суд за течност запремине око литра; у њему се налазило вино и млада га је уносила у кућу, држећи га испод пазуха, након венчања.

марама, -е ж тур. (mahrama, makrama) четвртасти комад тканине за покривање или украшавање главе; у прошлости су и жене и девојке носиле мараме.

мираз, -аза м тур. (miras) непокретности које девојка добија од родитеља за удају у случају да нема брата.

муштулукџија, -е м тур. (muştulukçu) особа која прва донесе радосну вест (у овом случају) о венчању младенаца и за узврат добије поклон, муштулук.

муштулук, -а м тур. (muştuluk) комадић печеног меса са јабуком који се дарује оном ко први стигне од сватова младожењиној кући после венчања.

напалион, -она м тал. (napoleone) велики дукат који је био окачен на златан ланчић заједно с малим дукатима чинећи ниску; вредео је као пет малих дуката.

палталоне, -а ж фр. (pantalon) доњи део мушке гардеробе са ногавицама.

пешкир, -ира м тур. (peşkir) комад платна за брисање руку и лица који се даровао у оквиру свадбе, убрус: 1. давао се учесницима просидбе. 2. налазио се у девојачкој спреми. 3. поклањао се ономе ко позива на свадбу.

ракија, -е ж тур. (rakı, arak) жестоко алкохолно домаће пиће: 1. највише се пило на свадбама. 2. налазило се у чутури којом се позивало на свадбу.

рекла, -е ж нем. (Röcklein) женска блуза од куповног материјала.

сандук, -а м тур. (sandık) дрвена кутија у којој је млада доносила своје ствари и оне које су на поклон члановима нове породице.

сомун, -уна м тур. (somun) хлеб; као симбол плодности млади су давана два хлеба да их унесе кад уђе у кућу након венчања.

тозлук, -а м тур. (tozluk) (чешће у мно. **тозлуке, тозлуци**) доколенице сличне чарапама, али без стопала.

торба, -е тур. (torba, tobra) платнена кеса са ручкама која се налазила у девојачкој спреми.

трико, -ова м фр. џемпер без рукава и оковратника.

ћевап, -апа м тур. (kebab) комадић меса испечен на жару који се дарује оном ко први од сватова стигне младожењиној кући после венчања.

ћилим, -а м тур. (kilim) врста тканог вуненог покривача; код богатијих девојака налазио се у девојачкој спреми.

ћимане, -а с тур. (keman) в. **филина**.

ћошак, ћошка м тур. (köşk)²¹ угао стола, на том месту за столом било је забрањено младима да седе да не би остали невенчани.

фал, -а м фр. (voil) в. **вал**.

фамилија, -е ж лат. лица са којима се неко налази у међусобном сродству и међу којима се не може склапати брак.

21 „Чардак, кула, летњиковица, вила; пространа соба на спрату која има поглед на све стране“ (Шкалаћ: Ćořak).

филина, -е ж нем. (Violine) музички инструмент којим се свирало на свадбама и скуповима за младе, виолина, уп. **ћимане**.

чауш, -а м тур. (çavuş) један од гостију на свадби који својим изгледом, шалама и досеткама развеселава госте и на тај начин, привлачећи пажњу на себе, штити младенце од негативних утицаја.

чоја, -е ж тур. (çiha, çuka) врста меке, а чврсте фабричке вунене тканине од које су одело могли да носе само богаџији младићи.

чорапа, -е ж (обично у множ) тур. (çorap, çorab) 1. обавезни део мушке и женске гардеробе који се носи на ногама. 2. даровале су се учесницима просидбе. 3. даване су као поклон ономе ко позива на свадбу. 4. биле су обавезни део девојачке спреме.

чорба, -е ж тур. (çorba, şorba) врста јела које се служило на свадбама.

чутура, -е ж тур. (çotra) посуда за ношење пића којом је отац позивао госте на свадбу, уп. **буклија**.

цак, **цака** м маџ. (zsák) 1. врећа до врха напуњена брашном из које је млада, кад први пут меси хлеб, требало да узме брашна. 2. предмет на који млада стане кад силази с кола.

шајак, -јка м тур. (şayak) вунена тканина домаће израде слична чоји.

шамија, -е ж тур. (şame) врста мараме коју су, најчешће, носиле девојке.

шећер, -а м тур. (şeker) кристална материја слатког укуса која се употребљавала у одређене магијске сврхе; млада га је, приликом поласка од своје куће, бацала; свекрва га је држала у недрима да би га млада узела и њиме сутрадан засладила кафу како би се сви у породици лепо слагали.

Литература

Бенвенист 2002: Емил Бенвенист, *Речник индоевропских устјанова (Привреда, сродство, друштво, власи, право религија)*, Превод Александар Лома, Издавачка књижарница Зорана Стојановића Сремски Карловци, Нови Сад.

Бјелетић 1994: Марта Бјелетић, *Терминологија крвног сродства у српскохрватском језику*, Јужнословенски филолог L, Београд, 199–207.

Петровић 2007: Мирјана Петровић, *Неки проблеми у проучавању лексике свадбених обичаја*, Шездесет година Института за српски језик САНУ, Зборник радова II, Београд, 139–145.

Петровић Савић 2009: Мирјана Петровић Савић, *Лексика свадбених обичаја у Рађевини*, Институт за српски језик САНУ, Монографије 7, Београд.

Вук I: Вук Стефановић Караџић 1966, *Српски рјечник (1818)*, Приредио Павле Ивић, Просвета, Београд.

Вук II: Вук Стефановић Караџић 1986, *Српски рјечник (1852)*, Приредио Јован Кашић, Просвета, Београд.

Даничић 1962: Ђуро Даничић 1962, *Рјечник из књижевних старина српских I–III*. Грац.

Дивковић 1900: Mirko Divković, *Latinsko-hrvatski rječnik*, Reprint 1990, Zagreb.

ЕСЈ: *Етимолошки речник српског језика (2003–2006)*, 1–2, Београд.

Живковић 1994: Mirko Živković, *Rečnik rumunsko-srpski(hrvatski)*, Temišvar.

Миклошич 1963: Fr. Miklosich, *Lexicon palaeslovenico-graeco-latinum*, Emendatum auctum, Vindobonae 1862–1865.

Огледна свеска 1998: *Огледна свеска*, Етимолошки одсек Института за српски језик САНУ, Београд.

Пољско-српски речник 1999: *Poljsko-srpski rečnik*, Odbor za izdavanje češko-srpskog i poljsko-srpskog rečnika SANU, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, autori Danilka Đurišić-Stojanović i Uglješa Radnović, glavni redaktor Đorđe Živanović, Beograd.

РЈА: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, 1880–1976, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.

РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–III, Матица српска и Матица хрватска, 1967–1969, Нови Сад – Загреб, IV–VI, Матица српска, 1971–1976, Нови Сад.

РСЈ: *Речник српског језика*, 2007, Матица српска, Нови Сад.

РСА: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* I–XVI, 1959–, Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, Београд.

Скок: Petar Skok (1971–1974), *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb.

СС: *Славославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*, Под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовој, Москва.

Шкаљић 1965: Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo.

Тања ТАНАСКОВИЋ¹
Крагујевац

МУШКИ НАДИМЦИ У СЕЛУ ШЉИВОВЦУ КОД КРАГУЈЕВЦА

У раду се на грађи коју чини 85 мушких личних надимака сакупљених на терену од дијалекатских говорника истражује стање система личних надимака у селу Шљивовцу код Крагујевца. Надимци су представљени са аспекта мотивације и класификовани у неколико група. Критеријски подаци за одређивање мотивације биле су информације које смо добијали од информатора. У овом прилогу разматра се и специфичност надимака у односу на остале чланове антропонимског система. У највећем броју случајева надимцима се исказује негативан, подругљив став према именованима. Највећи број надимака мотивисан је физичким и карактерним цртама њихових носилаца, затим околностима и специфичним ситуацијама из живота.

Кључне речи: надимци, антропоними, мотивација, Шљивовац

1. Уводне напомене

1.1. Село Шљивовац налази се на десној страни реке Угљешнице, притоке крагујевачке Лепенице. Смештено је северозападно од града Крагујевца, удаљено десет километара од његовог центра. Село је основано у доба Кочине крајине око 1800. године. Т. Радивојевић (Радивојевић 2010: 256–257) констатује да је село устројило шест родова и да је оно даље расло више разграњавањем родова него новим насељавањима. Становништво је насељено из девет области: Стара Србија, Нишава, Ђетиња, Црна Гора, Тимок, Бугарска, Косово, Македонија и Јасеница.

Говор Шљивовца у начелу припада шумадијско-војвођанском дијалекту (Вукићевић 1995: 25).

1.2. Основни предмет овог прилога јесте покушај да се представи систем мушких личних надимака у селу Шљивовцу. Корпус је заснован на информацијама које смо добили од информатора, изворних дијалекатских говорника који од рођења живе у овом селу, и чини га 85 мушких надимака. Надимци које обрађујемо у активној су употреби међу мештанима села, а њихови носиоци су у највећем броју случајева живи, или су били живи до последње деценије XX века. Надимке у Шљивовцу имају углавном мушкарци, те смо због тога нашу пажњу усмерили само на мушке надимке. Женски антропоними ове врсте ретки су и углавном се ради о надимцима по мужу (*Буђалка*, *Кељовићка*, *Кинезуља*, *Лелићка*, *Малинићка*, *Цандаруша*, *Мурџиница*, *Пиперка* и др.). Надимци су анализирани са лингвистичког аспекта, тако што смо покушали да представимо мотивацију, односно значење које је условило надимак. Надимке класификујемо у мотивацијске групе, а основни критеријум за то била су објашњења која смо добили од информатора на терену. Тек у назнакама дајемо коментаре о механизмима полисемије у формирању надимака и неким етимолошким везама.

1 ttanaskovic@yahoo.com

1.3. Значај овога истраживања огледа се у више поља. Имајући у виду да се везује за чин говора, надимак носи релевантне дијалекатске информације о говору у оквиру ког је настао. Глобализација је увелико извршила унификацију у систему личних имена, отуда још само надимци чувају завичајност (уп. Врцић Матаија и Граховац Пражић 2007: 242). Надимци су и сведок друштвених односа јер карактеришу не само носиоце већ и ствараоце надимака. Тако бављење надимцима завређује пажњу социјалне психологије и психолингвистике. Имајући у виду да прате често и по три-четири генерације, надимци су сведоци миграционих кретања (уп. Шимуновић 2009: 193–196). Због свих сведоци које надимци носе својим постанком и дугом употребом, ваља их бележити и чувати од заборава.

1.4. Вероватно због своје специфичне природе која захтева нешто другачији приступ у систему личних имена, у српској ономастици лични надимци су ретко и недовољно обрађивани. Ономастичке студије које се баве личним именима обично дају само списак забележених надимака, не анализирајући грађу. Такве студије углавном су посвећене неким другим ономастичким слојевима, пре свега топонимији за коју постоји обиље литературе, а на пољу антропонима углавном више пажње посвећују личним именима и презименима, што је и очекивано с обзиром на лингвистичку сложеност надимака. Постоји и пар чланака који у оквиру разматрања о антропонимији дају пописе личних надимака, тек понекад са освртом на мотивацију.²

2. Теоријско-методолошке напомене

2.1. У *Енциклопедијском рјечнику лингвистичких термина* Р. Симеона (Симеон 1969 I: 869)] надимак је дефинисан као *придјевак*, друго име које неко има поред свог правог имена и које може заменити право име. Уз лична имена, презимена, етнониме и псеудониме надимци представљају једну од антропонимских категорија. То су специфична имена која се надевају појединцима или целој породици (уп. Шимуновић 2009: 185–192). За разлику од личних имена и презимена која се добијају на рођењу, лични надимак се стиче за живота. Појединац добија надимак онда када испољи какву карактеристику која ће мотивисати појаву новог имена (надимка). Лично име у тренутку давања добија номиналну функцију, упућује на свога носиоца, али не указује ни на какву његову особину. Надимци пак увек у тренутку давања остварују и, најчешће метафоричну, везу са значењем лексеме која их је мотивисала. Тако поред тога што идентификује поје-

2 Уп. неке од важнијих студија:

Радмила Жугић: Лични надимци у околини Лебана и Лесковца, *Ономастолошки прилози*, бр. 15, Београд: Српска академија наука и уметности, 2002. (Даје регистар са 345 надимака и анализира их са становишта мотивације.)

Михаило Шћепановић: *Именослов ваљевске Пејнице*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Ваљево: Истраживачка станица Петница: Колубара, 1997. (Само су пописани лични надимци и хипокористички.)

Драгана Новаков: Антропонимија и патронимија Томашевца, *Ономастолошки прилози*, бр. 16, Београд: Српска академија наука и уметности, 2003. (Не узима у обзир надимке већ само мушка и женска лична имена и презимена.)

Светозар Стијовић: О антропонимима Гораждевца (код Пећи), *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, вол. 42, бр.1, Нови Сад: Матица српска, 1999. (Даје списак надимака, а у заградама поред сваке оне кратке информацију о надимку коју је добио од информатора, ако је информатору мотивација била позната.)

динца, надимак упућује и на неку особину свога носиоца. Стога је упутно разматрати мотивацију која је надимак условила.

П. Шимуновић (Шимуновић 2009: 31) истиче значај етиолошког приступа надимцима спрам традиционалног етимолошког и творбеног. Етиологија подразумева узроке конкретног именовања. Суштина ономастичког значења у систему надимака огледа се управо у односу између именовања и именованог. Тај однос опредељује механизам полисемије у стварању надимака, а надимак често чини ефектнијим средством у идентификацији појединца или породице но што су то лично име и презиме. Поред ономастичког, ова категорија антропонима носи и лексичко значење мотивне речи. Стога је централни део нашега рада посвећен управо мотивацији надимака која нам указује и на различита семантичка померења у процесу именовања, што ову категорију имена приближава општој лексиси.

Постоји више ономастичких функција (Шимуновић 2009: 29): номинативна (која се односи на чин именовања), идентификацијска (име се придружује конкретном објекту), диференцијацијска (именом се јединка разлучује из категорије јединки повезаних критеријским обележјима), конотативна (подразумева скуп обележја која су инхерентна искључиво референту), социјална, емотивна, дескриптивна, идеолошка итд. У успостављању надимака пресудну улогу има, рекло би се, конотативна функција, јер управо скуп обележја карактеристичних за конкретног појединца, именованог, омогућава успостављање асоцијативне везе и пренос имена. На тај начин омогућено је да одређена лексема идентификује лице. Када надимак бива придружен одређеној особи, он добија примарно функцију номинализације. Отуда временом и долази до губитка значењске везе са лексемом која је мотивисала надимак.

Дешава се да временом дође до својеврсног пражњења значења надимка, па онда кажемо да је мотивација заборављена. Ова чињеница доводи до неких методолошких проблема. Неретко се у случају губљења првобитне мотивације, у оквиру затворене групе људи у којој функционише одређени надимак, дају накнадна, секундарна објашњења о значењу надимка. Зато је семантичка анализа личних надимака често незахвална и неретко нас држи у сферама претпоставки.

Мушки надимци се често наслеђују. Тако многи данас не знају шта њихов надимак значи, већ знају само да га носе од старине.

Имајући у виду да су надимци често подругљиви и увредљиви за носиоце, мештани их користе само када именовани није присутан, и тада доследно. Такав је случај са надимцима попут *Бучача*, *Буљко*, *Бућало*, *Већар*, *Звонара*, *Кесер*, *Мрз*, *Јосовац*, *Чуљко* итд. из нашега корпуса. Управо због негативне конотације било је и немогуће попричати о мотивацији са носиоцима надимка, јер би се они сматрали увређеним и одбили би да причају о томе.

Сви ови наведени фактори отежавају одређивање првобитне мотивације надимака.

3. Анализа мотивације надимака

3.1. Многа обележја референта (именованог појединца) могу подстаћи именовања да изврши избор критеријских својстава које ће уобличи у надимак. У нашој грађи можемо уочити следеће типове таквих обележја, односно следеће мотивацијске групе надимака:

3.2.1. Низ је надимака који су мотивисани неким физичким особинама својих носилаца и њих можемо разврстати у следеће поткатогеорије.

а) Надимци настали од апелатива животиња су: *Вѝпар* и *Мѝчка* (према крупноћи тела, незграпности и гојазности), *Овчица* (према коси која подсећа на руно), *Пѝшка*, *Пингвин* и *Шѝшка* (према физиономији и специфичном ходу који подсећа на гегајући ход ових животиња).

б) Следе надимци мотивисани физичком сличношћу са предметима: *Бѝре* (за крупног и трбушатог човека чије тело подсећа на истоимени предмет), *Зрнице* (за човека ниског раста), *Пијүко* и *Рѝжуља* (због физичке сличности са предметима 'пијук' и 'рогуље', због висине и краткости), *Чүшүра* (због сличности облика тела са истоименим предметом, шири у куковима него у раменима).

в) Једна је потврда успостављања аналогиие физичког изгледа носиоца надимка са биљком, односно њеним плодом. У питању је надимак *Крүшка* (за човека ширег у куковима него у раменима).

г) Надимци *Бүљко*, *Гәрге*, *Мүрға*, *Ђоса*, *Пүйүла*, *Рүнца* у вези су с придевима 'буљав', 'гарав', 'мургав', 'ћосав', 'пупав', 'рундав', који указују на особине крупних избачених очију (*Бүљко*), тамне пути (*Гәрге*), светле косе и пути (*Мүрға*)³, оног који је без браде и длака (*Ђоса*), који је трбушат (*Пүйүла*), који има бујну коврцаву длаку (*Рүнца*).

д) Надимак *Квѝско* настао је преузимањем имена симбола телевизијског породичног квиза. Успостављене семантичке везе се тичу физичког изгледа – „мали, буљави, са наочарима“.

ђ) Надимак *Нѝсоња* мотивисан је према израженом делу тела именованог. Изведен аугментативним суфиксом *-оња* означава наглашену физичку црту носиоца.

е) Надимци *Скѝка* и *Чүљко* у творбено-семантичкој вези су са глаголима 'скочити' и 'чути'. Означавају физичко својство онога који поскакује док хода и кораком прелази велику површину пошто има дуге ноге (*Скѝка*), односно, онога који има појачану слушну перцепцију захваљујући клемпавим великим ушима (*Чүљко*).

ж) Надимак *Ћүкавац* мотивисан је сличношћу између пискавог гласа носиоца надимка и звука који производи врста сове (*ћук*).

з) Два су етнонима узета за надимак. Мотивација је условљена физичком сличношћу носилаца надимака са увреженом представом о физичком изгледу одређених етника. Отуда надимак *Кинѝз* за човека косих очију и надимак *Талијан* за човека плаве косе и светле пути.

3.2.2. Надимци мотивисани карактерним особинама носилаца чине другу велику групу.

Ова група надимака показује већу етимолошку замагљеност у односу на претходну. Стога смо их у мотивацијске групе сврставали пре свега према информацијама које смо добили од информатора.

3 Информатори у свом говорном осећању за придев *мургав* имају значење „светао“ и наводе синониме *јлав*, *смүл*, *смүро*, *смеђе*. П. Скок (Скок 1971: II: 486) наводи за придев *мургав* значење „тамне боје“. Могуће је да је код придева *мургав* у овом крају дошло до енантисемије, да су се у њему срела супротна значења. Друга је могућност да је именованом дат овакав надимак да би се успоставио иронијски однос, управо због супротности између значења придева *мургав* („тамне боје“) и физичког изгледа носиоца. Пошто овај придев није у живој употреби међу мештанима, могуће је да они његово значење (пошто је првобитно заборављено јер је придев редак) изводе управо из надимка и физичких карактеристика његовог носиоца.

а) Надимци који означавају насилнике, срдите људе, људе који бурно реагују и који су асоцијални: *Бојанац*⁴, *Бџало*⁵, *Звџер*⁶, *Кџер*⁶, *Мачак*⁷, *Мрџз*⁸, *Мусџрија*⁹, *Цџле (Цџле) Кџче*¹⁰.

б) Надимци *Бџача* и *Бџча* у мотивацијској вези су са *бџаџи* „оглашавати се буком“, *бџачан* „који буче, оглашава се буком“ (РСАНУ, I).¹¹

в) Информатори надимке *Кџлиџ*, *Трџко* везују за карактере улизица, с тим да нам дају потврду да надимак *Кџлиџ*¹² има велику старину. Надимак *Трџко* информатори објашњавају глаголом 'трџити се' – гурати се свуда, улизивати се, наметати се.

г) Надимци наденути неспретним особама су *Врџца*¹³ и *Трџпа*.

д) Информатори сведоче да су надимци *Кашџранџија*¹⁴ и *Кџкиш*¹⁵ мотивисани особином тврдичлука њихових носилаца.

ђ) *Пџмиџур*, *Смџзоје* и *Чџџи*, према подацима информатора, у вези су са алавошћу и неумерености носилаца у пићу (*Пџмиџур*, *Чџџи*) и храни (*Смџзоје*).

3.2.3. Трећу групу чине надимци мотивисани неком животном околношћу или карактеристичном ситуацијом из живота.

а) Надимци мотивисани имовинским статусом су *Бџџа*, *Пџљџр*, *Бџримџн*. Надимак *Бџџа* дат је човеку који живи у сиромаштву. Преостала два надимка (*Пџљџр*¹⁶, *Бџримџн*¹⁷) наденута су имућним људима.

4 Можда је у вези са *боја* м, ген. *боја* од глагола *биџи* („ударати, тући“) (Скок I: 162).

5 Именица *буџ* је семом из своје семантичке структуре „оно што не ваља, што је рђаво“ мотивисала овај надимак.

6 Очекивало се да је неко од предака био ковач, али информатори истичу супротно. Надимак се преноси кроз тек две–три генерације у породици за коју важи да је нерадна. Мештани тврде да нико од *Кесеровића* ексер није знао да закуца. Наводе за њих да су заједљиви, подсмешљиви и незгодни људи. Могућа мотивација била би према глаголима *кесџиџи се*, *кесариџи се*.

7 Апелатив животиње је узет за надимак, а сема која је мотивисала метафору у надимку је „бесан, срдит, спреман да нападне, изгребе“.

8 П. Скок (Скок II: 472) изводи из корена *мрз-* глаголе *мрзнуџи (се)* „ледити се кад је студен“ и „бити киван на некога“, *мрзџиџи*, придев *мрзан* и сл., као и *мрз* што може да има оба поменута глаголска значења.

9 Можда према *мусџиџи се* са значењем „срдити се, мргодити се“ (в. РСАНУ, Скок II: 488).

10 Надимак је првобитно гласио само *Куче* са значењем „лош, зао човек, намџор, баксуз“. Касније надимак постаје сложен (из два дела) тако што му је придодато најчешће име за пса у Шљивовцу – *Цуле*, зарад хумористичног ефекта.

11 Информатори тврде да су носиоци ова два надимка брбљиви и гласни људи.

12 П. Скок (Скок II: 230) сведочи о презимену *Куџизе* (Горња Сабанта), селу *Куџезе*, *Куџезиџи* (на Тари). Помиџе и *Куџезиџе*, фамилију настањену око Копаоника која слави св. Мрату и родом је вероватно од Бојане. Информатори дају информацију да *Куџизи* у Шљивовцу славе *Ђурџиџ*. Скок из корена *кул-* изводи речи које се углавном могу свести на два значења: „трбух, трбушаст“ и „збијати нешто на сву силу у што уско“.

13 Надимак *Врџца* за особу која сувише избацује ноге при ходу потврђен је у РСАНУ.

14 *Кашџранџија* је у Шљивовцу био надимак једног човека, није се преносио из генерације у генерацију. Сигурно је сведочанство да се носилац овог надимка није бавио производњом и продајом катрана. Информатори кажу да је био *џеџак к'о кашџран*, шкрт.

15 П. Скок (II: 120) међу значењима именице *кок* са којом овај надимак може бити у вези наводи значења „белутак“, „коштица“ и значење „зрно“ у неким облицима изведеним од *кок* (нпр. *кокиџа*). У првом случају, сема која може бити индуктор значења у надимку тиче се квалитативне особине тврдоће, а у другом је у питању семантичка компонента „ситно“.

16 За носиоца овог надимка мештани кажу да „код њега све има кано у пиљара“. Надимак је настао метафором тако што је успостављена асоцијативна веза између именованог и семантичке компоненте из значења именице *пиљар* „онај који поседује много производа, који је богат“.

17 Вероватно од грч. кир/џир 'господин' (в. РЈАЗУ)

б) *Луџара* је мотивисано местом живљења носиоца надимка. Његова кућа је у луџу¹⁸.

в) Надимци чија је мотивација условљена занимањем њихових носилаца су *Мачуџар*, *Мистрија*, *Џиброња* и *Џамбас*. *Мачуџар* је надимак човека који је гајио коње и стално су га виђали са мачугама. *Мистрија*¹⁹ је такође надимак мотивисан оруђем које је носилац надимка користио при обављању посла (био је грађевинар). *Џиброња* је надимак човека који је пекао ракију по селу и стално је био „затрпан џибром“²⁰, како кажу информатори. Надимак *Џамбас*²¹ наденут је човеку који се бави препродајом, шверцом.

г) Надимци који су мотивисани неком конкретном карактеристичном ситуацијом из живота носилаца су *Звџнара*²² (продао је црквено звоно), *Ламџа* (мотивисан хумористичном ситуацијом у којој је носилац надимка обневидео од пијанства тражио лампу да прогледа), *Сјџија* (носилац надимка је у детињству прогутао сат).

д) Надимци *Јосовац* и *Кељовић* настали су преузимањем имена других људи са којима су носиоци надимака у некој вези. Однос мештана према тим везама је ироничан. *Јосовац* је назван према љубавнику своје мајке (попу Јосовцу). Кељовићевог оца су звали Џандар (мотивисано карактерним цртама) па је *Кељовић*, као Џандарев син, добио надимак од презимена тада у народу чувеног полицајца Кељовића.

ђ) Надимци *Колџар*, *Мркуља* и *Пузавац* мотивисани су ситуацијама које су постале учестале, уобичајене за носиоце надимака. *Колџар* је надимак крадљивца. *Мркуља* је крао овце. Придев *мрк* са значењем „црн“ веома је раширен у творби зоонима. Отуда *мркуља* као име за мрку краву или овцу. *Пузавац* је у вези са глаголом 'пузити' – надимак је алкохоличара који, када се напије, пузи до куће, пасе траву и сл.

3.2.4. Четврту групу чине хипокористици. Има мишљења да хипокористици нису прави надимци, и да се карактер правих надимака може приписати само антропонимима који се не могу довести у творбену везу ни са именом ни са презименом (Бенић 2008: 12). Овакво мишљење нам је блиско јер хипокористици не поседују семантичке карактеристике својствене правим надимцима. Наиме, хипокористици нису мотивисани семантички, већ творбено, према личном имену

18 Свесловенски и прасловенски термин из шумарства који означава *равно поље са шумамa*. (Скоп II: 327)

19 Мистрија је зидарска лопатица којом се меша малтер. (Информација о значењу добијена је од информатора на терену.)

20 Џибра је талог што остне при справљању ракије, вина и сл. (Информација о значењу добијена је од информатора на терену.)

21 У Скоковом етимолошком речнику (Скоп III: 469) међу значењима одреднице *џамбас* дају се значења „игра“, „трговина“, „акробација“.

22 Надимак се преноси кроз неколико генерација и такође се, поред тога што је надимак једног од потомка, користи и у плуралном облику као фамилијарни надимак *Звонари*. Највећи број мештана даје исто објашњење надимка. Предак Звонаре је продао звоно из сеоске цркве. Однос заједнице према овом поступку је негативан. Данас мештани затирање породица који су потомци Звонаре сматрају управо последицом овог чина.

Занимљиво је да нам информатор Милосав Симић, који је огранак фамилије Звонара, даје сасвим другачије објашњење које у себи подразумева легенду о насељавању фамилије Симић у Шљивовац и њеном великом материјалном богатству. Информатор нам је потврдио да је најдаљи предак Бајуца Симић населио Шљивовац дошавши из околине Новог Пазара. Бајуца је из завичаја донео велико богатство и имао је толико оваца да се у селу чула само звонава звона на овцама. Отуда су, тврди нам овај информатор, горњокрајци добили надимак Звонари.

или презимену. Овом приликом мушки хипокористици сакупљени у Шљивовцу унети су у рад зато што смо сматрали да грађа треба бити забележена и доступна.

Хипокористике смо класификовали према томе са којим су јединицама у творбеној вези.

3.2.4.1. Тако имамо оне хипокористике који су изведени од личног имена: *Баки* (од *Бранислав*), *Буба* (од *Дражушин*), *Гаца* (од *Дражан*), *Дура* (од *Драгољуб*), *Маца* (од *Малиша*), *Чома* (од *Момчило*).

3.2.4.2. Један надимак је изведен од презимена: *Цајко* (од презимена *Цајевих*).

3.2.4.3. Два надимка нису у вези са именима носилаца надимка: *Дича*²³ и *Цица*²⁴.

3.2.5. Пету групу чине надимци мотивисани именом или надимком претка. Изведени су суфиксом *-их* са значењем десценденције. Употребљени у множинском облику ови надимци имају функцију породичних надимака или привремених презимена.

3.2.5.1. У оквиру ове групе учавамо надимке изведене од властитих имена *Бубих*, *Леких*, *Лелих*, *Светозаревих* и *Селених*. Надимци *Бубих* и *Селених* изведени су према именима баба – *Буба*, *Селена*. *Леких*, *Лелих* и *Светозаревих* изведени су према именима очева – *Лека*, *Лела*, *Светозар*.

3.2.5.2. Три су засведочена надимка изведена од надимака очева: *Вејрих* (од *Вејар*), *Малиних* (од *Малина*), *Пијерих* (од *Пијера*).

3.2.6. За следећу групу надимака мотивација нам остаје непрозирна: *Виљга*, *Ринги*, *Трнге*, *Тумбас*²⁵, *Базим*, *Бондов*²⁶, *Бајша*²⁷, *Челенка*²⁸ и *Цуне Пршен*²⁹. Информатори нису знали да понуде решење за мотивацију ових надимака.

4. Закључне напомене

4.1. За разлику од других антропонимских категорија надимак у тренутку његовог припајања конкретном носиоцу упућује на неку особину носиоца (физичку, карактерну и сл.). Та карактеристична особина носиоца надимка успоставља асоцијацијску везу са појмом представљеним одређеном лексемом. Дакле, одређено својство носиоца мотивише добијање одређеног надимка. Отуда у систему личних надимака можемо да говоримо о мотивацији. Механизми полисемије (као мисаони модели) који омогућавају ширење значења опште лексике, самим тим и ширење референције појединих лексема, примарно су питање у приступу когнитивне лингвистике личним надимцима (Брозовић Рончевић 2003–2004).

23 Надимак настао тепањем „мајкина дика“.

24 Вероватно ономотопеја из дечијег говора у чијој је основи редупликација (уп. Скок II: 350).

25 Информатори у свом лексикону имају лексему тумбас са значењем „напус, затворена просторија која се налази под кошом или амбаром“, али нису могли да је доведу у везу са надимком.

26 Неки информатори су понудили објашњење да је носилац надимка лењ, кажу „лењ к’о фондовина нека“.

27 Информатори знају за значење именице *ћаша* „писар у војсци“, али надимак нису могли да објасне преко овог значења.

28 Неки информатори за изражену црту носиоца овог надимка издвајају да је женског лика и понашања, „женскарост“, али не знају да ли то има везе са надимком.

29 Уз надимак *Цуне Куче* једини је надимак из два дела (*састављени надимак*, в. Шимуновић, 2009, 196). Јединствени је пример за додавање очевог надимка (*Пршен*) на лични надимак (*Цуне*).

У систему надимака временом долази до деплеције значења и губљења првобитне мотивације. Разни су фактори који то условљавају: (1) дуга употреба надимака и преношење кроз генерације, (2) примарна функција надимка након придруживања именованом постаје номинална и идентификацијска, тако да мотивација пада у други план, (3) чињеница да надимци носе негативну конотацију па се о мотивацији ретко прича и сл. У случајевима када се заборави првобитна мотивација честа су секундарна објашњења мотивације. Таква објашњења најчешће су условљена формом надимка (њиховим формалним поклапањем са речју која је колективу позната) или неким новим израженим особинама именованог.

4.2. Можемо закључити да је значење, односно мотивација надимака условљена: (1) односом између именоватеља и именованог и (2) специфичним обележјима која испољава именовани. У нашој грађи једино хипокористици имају позитивну конотацију, док остали надимци изражавају негативан, подругљив и шаљив однос колектива према именованом. Обележја именованог која опредељују мотивацију тичу се (1) физичких карактеристика носилаца надимака, (2) карактерних особина именованих, (3) околности и специфичних ситуација из живота носилаца надимака и (4) родбинских веза са одређеним члановима породице (од имена оца, односно бабе у нашој грађи). Једна група надимака мотивисана је формалном структуром личних имена носилаца надимака – ради се о групи хипокористика.

Литература

- Бенић 2009: Mislav Benić, O antroponimima u Kukuljici u XX stoljeću, *Folia onomastica Croatia*, br. 17, 1–18.
- Брозовић Рончевић 2007: Dunja Brozović Rončević, Metafora i metonimija kao poticaj u procesu imenovanja, *Folia onomastica Croatia*, br. 12/13, 2007, 91–104.
- Видовић 2007: Domagoj Vidović, Drobunjanska prezimena i nadimci, *Folia onomastica Croatia*, br. 15, 2007, 191–216.
- Врцић Матаија и Граховац Пражић 2007: Sanja Vrcić–Mataija, Vesna Grahovac–Pražić, Osobitosti ličkih nadimaka, *Folia onomastica Croatia*, br. 15, januar, 2007, 241–252.
- Вукићевић 1995: Милосав Вукићевић, *Говори кражујевачке Лејенице*, Приштина: Универзитет у Приштини.
- Жугић 2002: Радмила Жугић, Лични надимци у околини Лебана и Лесковца, Београд: *Ономастолошки прилози*, 15, 201–214.
- Новаков 2003: Драгана Новаков, Антропонимија и патронимија Томашевца, Београд: *Ономастолошки прилози*, 16, 411–436.
- Радивојевић 2010: Тодор Радивојевић, *Лејеница*, приредио Борисав Челиковић, Београд: Службени гласник, САНУ.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XVII, Београд: Српска академија наука и уметности, 1959–2006.
- Симеон 1969 I: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I, Zagreb: Matica Hrvatska.
- Скок I–III: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–III, Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1973.
- Стијовић 1999: Светозар Стијовић, О антропонимији Гораждевца (код Пећи), Београд: *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*, бр. 42, св.1, 439–456.

Шимуновић 2006: Петар Шимуновић, *Хрватска презимена*, Загреб: Голден маркетинг – Техничка књига.

Шимуновић 2009: Петар Шимуновић, *Увод у хрватско именовљње*, Загреб: Голден маркетинг – Техничка књига.

Шћепановић 1997: Михаило Шћепановић, *Именовљ валељеске Пећнице*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Валево: Истраживачка станица Петница: Колубара.

MALE NICKNAMES IN THE VILLAGE ŠLJIVOVAC

Summary

The paper to the material that makes 85 male nicknames collected from dialect speakers explores the system of personal nicknames in the village Šljivovac. The nicknames are represented from aspect of motivation and classified into several groups. Information criterion to determine the motivation was the one we received from local residents. In this work it's discussed about specificity of nicknames in relation to other anthroponyms. The conclusion is that the villagers have a negative and derisive attitude toward the bearers of the nicknames. The greatest number of nicknames is motivated by physical and personality traits, than with circumstances and specific situations in life.

Tanja Tanasković

Бојана ВЕЉОВИЋ¹
Крађујевац

О НЕКИМ ОСОБИНАМА ФОНЕТИЗМА ГОВОРА ТУТИНА И ОКОЛИНЕ

У раду је дат приказ неколико фонетских особина тутинског говора. Пажња је посвећена анализи артикулационих својстава самогласника *a*, *e*, *o*, чија артикулација у једном делу области одступа од просека. Разматра се, такође, и замена *jašša*, која је на овом делу територије зетско-сјеничког дијалекта у највећем броју примера ијекавско-екавска.

У вези са консонантским системом приказано је стање у систему африката и латерала, судбина гласа *x*, као и однос сонаната *n* и *њ*.

Анализирана грађа показала је да територија говора Тутина и околине у дијалекатском смислу није компактна, односно да постоје два типа унутрашње диференцијације. Први тип раслојености условљен је конфесионалном припадношћу говорника (хришћани : муслимани). Други тип микродиференцијације тиче се географског положаја делова говора, при чему се разлике испољавају између говора села на Пештерској висоравни и оних која су ближа градској средини. Оваква диференцијација настала је под утицајем несловенских језика.

Кључне речи: Тутин и околина, фонетски систем, вокализам, консонантизам, микродиференцијација

1. Увод

1.1. Општина Тутин налази се на крајњем југозападу Републике Србије, у делу који чини трOMEЋу Србије, Црне Горе и АП Косово и Метохија. Према класификацији Павла Ивића говор Тутина и околине припада североисточном делу зетско-сјеничког дијалекта, и то оним говорима са екавско-ијекавском заменом јага (Ивић 2009: 49).

1.2. Предмет овога рада јесте опис најмаркантнијих особина фонетског система тутинског говора. У делу о вокализму пажња ће бити посвећена замени гласа *jašš* и разликама у изговору појединих вокала у односу на стандардноштокавско стање. У вези са консонантским системом биће разматрано стање у систему африката и латерала, статус гласа *x* и однос консонаната *n* и *њ*.

1.3. Испитивањем говора овог подручја почетком друге половине двадесетог века бавио се Данило Барјактаревић, а своје закључке објавио је у монографији *Новопазарско-сјенички љовори* (Барјактаревић 1966). То је, уједно, и једина студија у којој је дат приказ говора овог дела српске територије. Будући да су у истој монографији изложене и особине новопазарског и сјеничког говора, удео грађе која се тиче говора Тутина није велики. Поред тога, многе од особина, а међу њима су и оне од већег значаја, остале су непримећене, те ћемо на њих у раду посебно указати.

1.4. Материјал на основу кога су извршена дијалекатска испитивања прикупљен је од старијих особа, изворних дијалекатских говорника. Теренска истраживања вршена су током јануара и јуна 2010. године. Обухваћено је осам пун-

¹ bojana1919@hotmail.com

ктова, то су села: Добри Дуб (Д. Дуб), Руђа (Р), Митрова (М), Попе (П), Мелаје (Мел), Биохане (Б), Жирче (Ж) и Ђрекаре (Ђ).

1.5. Већ први контакт са материјалом показао је да територија тутинске општине у језичком смислу није хомогена. Детаљнијим испитивањем дошло се до закључка да су разлике које се јављају на испитиваном подручју условљене двама факторима. Први се тиче географског положаја делова говора, те се тако уочавају разлике у говору становника села на Пештерској висоравни (или у непосредној близини), и оних која су ближа градској средини. Други тип раслојености у вези је са конфесионалном припадношћу говорника.

Анализом је утврђено да језичка грађа са подручја Пештери указује на осетни утицај несловенског фонетизма различитог интензитета, који је у градској средини и непосредној околини знатно слабији. Постојање оваквог типа раслојености није необично, будући да историјска и етнографска литература, односно подаци о структури становништва ове области, сведоче да се на Пештери вековима смењивало становништво различитих етнојезичких карактеристика. Досељеници из разних крајева, међу којима су и говорници несловенских језика (пре свега албанског и турског), насељавали су плодније крајеве Пештерске висоравни, мешајући се са староседеоцима словенског порекла. Данило Барјактаревић у наведеној студији не помиње постојање оваквог типа унутрашње диференцијације, што је, вероватно, последица недовољне заступљености грађе са Пештери.

Општина Тутин насељена је мешовитим становништвом, па је грађа прикупљана и од хришћана и од муслимана, при чему је примећено да неке дијалекатске црте које се јављају у говору Бошњака (неразликовање парова африката, изговор *љ* уместо *л* у одређеним позицијама и сл.) изостају у говору Срба. На тај начин и наш материјал потврђује закључак о постојању разлика у говору припадника двеју конфесија који Д. Барјактаревић износи у својој студији (Барјактаревић 1966: 6–8).

Будући да језичка грађа указује на то да постоји низ појава у гласовном систему при чијој се анализи као релевантан показује бар један од наведених фактора диференцијације, циљ овога рада јесте и утврђивање степена условљености дијалекатских особина конфесијом говорника, као и испитивање разлика које постоје између говора градске средине и оближњих села (штавичка зона) и пештерског говора. Треба, међутим, поменути да поред наведених разлика постоје и језичке црте које су одлика говора у целини, односно јављају се код свих информатора независно од тога на ком делу територије живе и које су конфесије.

2. Вокализам

2.1. За утврђивање стања у вокализму од значаја је поменута територијална раслојеност тутинског говора. Дијалекатска грађа показује да на највећем делу испитиваног подручја у изговору вокала нема одступања од просека. Међутим, у говору испитаника из пештерских села Мелаје, Добри Дуб и Руђа, присутан је редукован изговор вокала *a*, а затим и затворенији изговор вокала средњег реда *e* и *o*. Појава редукованог и затвореног изговора вокала у говору Пештерске висоравни резултат је српско-арбанашке симбиозе.

2.1.1. Вокал *a* има стандардну артикулацију онда када је под акцентом, док се изван акцента често изговара редуковано. У говору испитаника са Пештери

редуковано *a* бележимо на крају речи, а затим и у позицијама испред и иза акцента:

Бијџ'а, испросил'а, ис с'анду'ка, ниши'а, огел'а г'а, од јези'ка, од бр'ашина, парче љеба, прифа'шила, родил'а, трй чове'ка (Р); *Азби'ја, амиц'а, беж'ла, бил'а, де'ца, од де'вера, од ил'ашина сви'љено'га, пешол'ир'ка, руж'а, рук'а, свадба, св'ашти'а, свод'иш'а, Фадил'баг'а* (Мел.). *Ма'рашицу, Саби'а, ша'ман, шра'гамо* (Мел.); *ја'рам, ширин'ач, шро'ћан'ач оп'анак, чарш'аф* (Р); *ка'заш, шрич'аш* (Мел.).

2.1.2. У говору Тутина и околине затворен изговор вокала *o* јавља се само код једног дела становништва. Наш материјал показује да је и у овом случају реч о информаторима који су становници наведених пештерских села. Код осталих испитаника изговор вокала *o* је стандардноштокавски.

Појава затвореног изговора овог самогласника карактеристика је и других српских говора у којима се уочава утицај несловенског фонетизма. Такви су, на пример, говори југозападног дела Косова и Метохије. Затворен изговор јавља се као „резултат фонетског контекста“, односно „*o* се најчешће затвара у контакту са лабијалима и назалима“ (Младеновић 2001: 101).

Условљеност затварања артикулације фонетским контекстом потврђују и примери из наше грађе:

Бо'гаш, кол'она, швал'и, швед'ем, пом'огни, шслуж'оник, у шду (Мел.); *шбан, не шже, швр'за, шдуви, швуч'еш, под бр, шжн'еш, шму'земо, шсеиш, см'ок, суб'аша, у воденицу, у д'ом, у Смолу'ћу* (Р); *об'иши* (Д. Дуб).

2.1.3. Као и у случају вокала *o*, и затварање самогласника *e* одлика је говора информатора из пештерских села Мелаје, Добри Дуб и Руђа. Затворен изговор овог вокала позиционо је условљен, јавља се најчешће када је *e* у контакту са лабијалима и назалима и када је под акцентом:

Пе'шш, пола м'ашра, руков'жје, у он'е (Р); да *шк'ем, креш'иш, м'ешшо, од м'ене, иеш'ес, и'есе, поб'гнш, шред'ем* (Мел.); *шреб'ени, два м'ашра, дван'ес, д'еверу, шм'ери, н'ема, оп'ред'емо, ш'ервас, ил'еш'ем, по креш'иш, шр'ема, шр'ешно* (Д. Дуб).

2.2. Замена вокала *jaši* једно је од најсложенијих питања у вези са овим делом зетско-сјеничког дијалекта. У говору тутинске околине замена *jaša* је ијекавско-екавска – рефлекс кратког јата у највећем броју случајева је *e*, док је основни рефлекс дугог јата *še*. Сугласник *j* у међувокалском положају има пасивну артикулацију тако да најчешће долази до његове делимичне или потпуне редукције.

Ијекавско-екавска рефлексација јата, која је својствена североисточном делу зетско-сјеничког дијалекта, настала је „у судару аутоктоног екавског говора и досељеничког ијекавског, дакле мешавином, а не органским развојем. Приликом кристализације мешавине уопштаван је (и)јекавски рефлекс тамо где он не би стварао консонантску групу“ (Ивић 2009: 55).

2.2.1. Основни рефлекс кратког *jaši* у говору Тутина и околине је *e*:

Да-*e* *шсеш'е, д'евер, д'евојка, д'уж'е вр'емена, на шример, навр м'есеи, наша д'еца, и'есма до зор'е, поб'гнш, сус'едни, умест'шо, чове'ку* (Б); *куд'елу, шсеш'ал'и, шедш, с'еме, с'енка* (П); *шдеч'емо, дају д'евојку, д'еверови, за м'есеи, м'ешшо, нам'ешшим, нев'ешшша, об'ељеже, поб'гнш, са ч'ов'еком* (Мел.); *венч'ала се, д'евојке, д'ед, д'еца, м'ешшо, шра'рад, ш'рају, шр'ешд* (Д. Дуб); на *шример, поб'гнш, с оним чове'ком, у та вр'емена* (Р); *ш'ерила се, об'ељеже, одена'ке, шсеш'е, шример, шедш, шедш'ке* (М).

Данило Барјактаревић (Барјактаревић 1966: 20) наводи да је у штавичкој зони, којој припадају села у којима смо и ми прикупљали грађу, „свако *jaši* иза б, п, м, в, д, т, з, ц, с, л и р, без одступања замењено фонемом *e*, и код православних

и код муслимана“. Анализом прикупљеног материјала утврђено је да је рефлекс *јаша* у овим случајевима у већини примера заиста *е*, али да постоје и примери у којима је рефлекс овог гласа *је* (са јотованим преходним сугласником):

Ђе, ђевѣр, зайовиђено, свиђео (П); *виђела си, ђе, неђе* (М); *неђе, понѣђе, по-неђе* (Ђ); *ђе* смо *џѣл’и* (Мел.); *неђе ван, неђе* (Р) *ниђе* (Д. Дуб).

Важно је поменути да се облик *ђевѣр* може чути искључиво у говору Срба, док је код муслимана само облик *дѣвѣр*. Исто можемо рећи и за облике: *виђела, зайовиђено, свиђео*.

Присуство преовлађујућих облика: ја не *шч’ѣ, шч’ѣо* (Мел.); нѣ *кће, ние кћѣо, шћѣл’и* су (Д. Дуб); ѣни су *ћѣл’и* (Ђ); она не *кћѣла* (Б); није *ћѣла, ћаше* (П), поред ређих екавских *хшѣо, хшѣла*, указује на јекавску замену вокала *јаша* у корену глагола *хшеша*.

Рефлекс *јаша* иза сугласника *с* и *з* редовно је *е*, тако да у овом говору изостаје јотовање ових консонаната које би у гласовни систем унело нове јединице *с’* и *з’*. Бележено је само *седѣ, поседѣ, секѣра, изѣо*.

Нису потврђене ни групе са јотованим лабијалом. Редовно се јављају облици: *иѣсма, иѣвају, вѣра, мѣсѣц* и сл.

У овом говору чести су фонетски и морфолошки икавизми. Вокал *и* бележимо у следећим позицијама:

испред *ј*: *грѣје, исѣриѣишѣ, сѣјати, сѣарѣја* (Мел.); *грѣјати, конѣпл’а се сѣјала, није, посѣѣ* (Д. Дуб); испред *љ* у: *биљѣг, обилѣже* (Мел. Р); али и *ѣбѣљеже* (Б. Ђ.); испред *о < л*: *ѣѣнио, изѣо, иѣѣнио, учинѣо* (али и *учинѣѣо*), *ѣѣо*.

Префикси *при-* и *пре-* често се једначе у корист *пре-*:

пре-: да *прѣладѣ, прѣгорѣ* (П); *прѣгорѣ, прѣградѣ, прѣконѣчи* (Р); *прѣкрѣсти* се, *прѣладѣила* (П); *прѣилѣѣиш прѣкорѣчил’и* би, *прѣилѣѣиш* (Мел.);

при-: *пришѣѣѣна, примѣкни, пристѣиѣнѣ* (Б); *прифѣиѣила* (Р); *примѣкнѣ, припрѣмѣи* (П) *пристѣиѣнѣ* (В);

при- > *пре-*: *прѣмѣишѣо, прѣпрѣмѣа, прѣпрѣмѣил’и* (Ђ); да се *прѣмѣиш, непрѣмѣиш*, *прѣговорѣла* (Р); *прѣстѣиѣнѣ* (Ш); *прѣзнѣ, прѣјавѣи, прѣдѣвиђѣло* му се (К); *прѣрѣдѣиѣо* (Ж).

2.2.2. Говорећи о рефлексу дугог *јаша*, Данило Барјактаревић (Барјактаревић 1966: 22) наводи да „муслимански живаљ на целом подручју овог говора доста широко употребљава рефлекс *е* место дугог *јата*“. Поред осталих примера, он бележи да се у Тутину употребљавају облици *лѣѣа рѣч, млѣѣо врѣдѣи, лѣѣвѣи иѣуѣшем*. Наш материјал из Тутина, међутим, сведочи о друкчијој ситуацији: наведени облици су, како у говору Бошњака, тако и у говору Срба, увек у ијекавској форми, осим ако није реч о утицају стандардног језика.

Иако Д. Барјактаревић наглашава да је екавски рефлекс особина говора муслиманског живља, анализирани материјал нам показује да се разлике у професионалној припадности не показују као релевантне када је у питању стање континуаната дугог *јата*. Ликови са екавским рефлексом јављају се у говору испитаника, али је, када се њихов број упореди са бројем облика у којима је забележен ијекавски рефлекс, реч о малом броју примера:

Дѣѣро сѣно, зашѣѣвѣа, јѣдно *врѣме, најѣпрѣ* (Ђ); *разрѣди, ѣѣло брѣо* (П); *пљѣтѣмо вѣѣѣи, посл’ѣ* (Мел.); *иѣдсл’ѣн, у тѣ врѣме* (Д. Дуб); *бѣдѣил’и* би се, за *врѣме, нѣмачкѣо врѣме, иѣдсл’ѣн* (В); тај нѣѣѣѣ *врѣдан*, у наѣше *врѣме* (Р).

Информатори код којих смо ове облике забележили, употребљавају их наредо са ијекавским формама, које су чешће.

а) Рефлекс *јаша* под акцентом силазне интонације је *ѣе*:

Да се *миџешају*, *за^xмиџева*, *л'иџо*, не *смиџе*, *п^риџе*, *р^иџико*, *р^иџеч*, с *д^виџе*, с *миџем*, *сасвиџем* (Б); *биџел*, *исциџеду*, *д^виџе*, *д^риџема*, *д^риџен*, има *циџеви*, која *умиџе*, *л'иџегају*, *нап^риџети*, не *смиџеш*, *помиџешаиш*, *пониџе*, *миџем*, *циџети* (П); *биџела*, *д^риџен*, *л'иџо* дођи, *л'иџеи*, *пониџе*, са *ониџем*, *смиџем*, *циџеће* (Мел.); *виџек*, *д^виџе*, *исциџе-иџи*, *р^иџико*, *сиџена* (Д. Дуб); *разумиџеш*, са *д^риџена* (Б); *ба^л'е* *сиџена*, *биџелб*, *д^риџем*, *д^риџен*, *здиџевиш*, *здиџеф*, *изниџети*, *миџеси*, на *миџело*, *ониџем*, *помиџеша*, *п^риџен*, *рас-циџеиџа*, *р^иџико*, *сиџено* (Р).

б) Као рефлексе *јаџа* под акцентом узлазне интонације забележили смо две вредности, рефлекс *иџе*, са дугоузлазним акцентом на првом слогу континуанта, и рефлекс *иџе* са краткосилазним акцентом на *и*. Данило Барјактаревић (Барјактаревић 1966: 32) примере забележене у штавичкој зони, са рефлексима јага под акцентом узлазне интонације, бележи са акцентованим другим слогом континуанта, дакле, са дугоузлазним акцентом на *е*: *миџесак*, *риџека*, *миџеко*, *риџедак*, *звиџеда*, *биџело* и сл. У примерима из наше грађе, међутим, акценат је увек на првом слогу рефлекса.

У већини примера бележили смо дугоузлазни акценат на првом слогу:

Биџели, *виџенац*, *диџети*, *миџеко*, *ниџема*, *ниџесам*, *промиџени*, *риџека*, *циџело* (М); *виџенац*, *диџети*, *л'иџо*, *нџема* *мл'иџека*, *ниџесу*, *риџико*, *смиџешно*, у *сриџеду* (П); *миџе-си* *л'еп*, *ниџесмо*, ова *риџека*, *миџесак* *проциџеди* га, *џзмџе* *мл'иџека* (К); *диџети*, *ниџесам*, *ниџесу*, у *мџе* *вриџеме* у *ту* *риџеку*, *циџело* *сџело* (Д. Дуб); *ниџесмо*, *сво* *вриџеме* (Р).

У појединим случајевима, уместо дугоузлазног, на првом слогу рефлекса јавља се краткосилазни акценат:

Диџети сам *биџа*, *л'иџо* *дођем*, *ниџесмо* *дошл'и*, по *циџелу* *нџ* (М); *ниџесмо* *пл'ел'и* *виџенце* (Б); *л'иџо*, у *риџеку* *џзми* *водџе* (Мел.); *мл'иџеко*, *шва^пскџо* *вриџеме* (В); код *риџекџе*, *свиџема*, *шџаку* *иџеска* (Р).

Краткосилазни акценат на првом слогу континуанта забележио је и Митар Пешикан у староцрногорским говорима, у којима се јављају акценатски ликови типа: *вриџеме*, *стириџела*, *биџело*. М. Пешикан закључује да „чињеница да имамо *вриџеме*, *стириџела* од *вриџемџе*, *стириџелџа* сведочи да се преношење извршило још док се рефлекс дугог *јаџи* понашао као један слог“, односно да „акценат *вриџеме* може значити велику старост староцрногорског преношења, тј. да се оно извршило пре него што је рефлекс *јаџи* добио потпуну двосложну вредност“ (Пешикан 1965: 30).

в) Рефлекс јага под неакцентованом дужином такође је *иџе*:

Наџириџе, *ноџивџал'и* (Б); *биџел'џл'и* *се*, *вџелиџем*, *ноџивџеау*, *џвиџек* (П); *иџвиџем*, *наџириџен*, *дџниџела* (Мел.); *д^рвџниџем* *раџлом*, *наџириџен* (Д. Дуб); *наџириџен*, поред *риџекџа*, према *наџиџем*, *тџо* *дџниџел'и* (Б); *дџниџела*, *дџниџели*, *д^рџџиџем*, од *ваџ-виџек*, *рџџаџиџем* (Р).

3. Консонантизам

3.1. Једна од најупадљивијих особина консонантизма говора Тутина и околине јесте добро чување гласа *х*, како у говору Бошњака, тако и у говору Срба. Ипак, чување овог консонанта није доследно, па смо забележили и ликове са ишчезлим *х*.

Изговор консонанта *х* у овом говору одступа од стандардноштокавског – и у говору хришћана и у говору муслимана *х* се изговара са ослабљеном фрикацијом – као безвучни фарингални спирант.

а) *Х* у иницијалном положају

Бројни су примери са очуваним *x* у иницијалном положају:

Добро се *x*рāнī кōн' (Ђ); *x*āсл'и, *x*рīстīџс, *x*џеш (П); да *x*џклām, Мурāтка *x*ал'илџва, па *x*āјтī, *x*авāјл'и, *x*āјко, *x*āјран, *x*āкни, *x*āнūмина рўка, *x*ац'имāја, *x*џфшū, *x*џл ме, *x*џч'у (Мел.); код *x*џц'е, про *x*амзāгīћā, *x*āл, *x*амзāгīћи, *x*āсџеш, *x*џфшū (Д.Дуб); ако *x*џше, дџсет *x*ил'āгā, кат *x*џше, кот *x*џцџ, са *x*л'џбом, у спрџмању *x*рāнџ, *x*āир, *x*āјг, *x*аљина, *x*амāјљīа, *x*асўра, *x*џ дџбога, *x*ил'āге, *x*инīша, *x*инīшенī пешкīри, *x*лāдно, *x*џћу (Р);

Знатно је мањи број примера са ишчезлим *x*:

Ајге, код џцā, у лāдну вџду (П); Азбīја, све шт-џј (Мел.); лāднџм водџм, џше нџшто (К); на армонīку (Д. Дуб); да се рāнī (Ђ); āсл'и, у рāс (Р); нџко џше (М).

б) *X* у медијалном положају

У медијалној позицији *x* се такође добро чува и у речима словенског порекла и у позајмљеницама:

Ала^xмāнеш, за^xшџвā, цре^xрāнīџ, са снāџџм (Ђ); гре^xџша, двīје сџ^xе, ја^xāла, ма^xнīшīā, на ма^xāлџку, ро^xџлџка (П); глў^xџо, кāко се зовā^xу, ма^xāл'ка, Сабī^xа (Мел.); гре^xџша, имāло сīромā^xā, ма^xљўк, од Бīџāнā, тā снā^xа (Д. Дуб); ала^xā ми, мā^xнџ, на ма^xāл'ку, пāрче иў^xлāва лџба, под иāзуџо, ирā^xнџ јџ, иў^xнџш, ра^xмешл'и, сī^xир (М).

Ретки су облици са ишчезлим *x* у медијалном положају: шāшīāбе, нџмā бўā, не берā, берā, нџмā беāра (С); сџўала, под иāзуџо (П). Паралелно са овим облицима информатори употребљавају и облике са *x*.

Приказани примери указују на то да се зев настао губљењем *x* у медијалној позицији добро чува. Уклањање зева уметањем сонаната *v* или *j* веома је ретко – забележили смо свега неколико примера са *v*: сџўā, кўвāла, мўва.

в) *X* у финалном положају

Анализирана грађа показује да се консонант *x* најчешће губи у финалној позицији:

Јџдмā, код нī, навр мџсџц, нџ вīдо, не рџко ти (Ђ); јā нī звāла, ја огнџсо, иџнīје (Мел.); нџкога сīрā, сīрā дџцу (К); иџбџџо, џдмā (В); нīкат га нīје сīрā (Р); замāло иāдо, не донīје ти вџз, џдџ код нī (Ж); јџдмā, код нī, џдмā, срџшо га (М).

X на крају речи опстаје у малом броју примера: āлā^x (Ђ); сў^x пасўл' (В); на вр^x, овā шџџш^x (Ж); за нī^x (Л); брў^x (Р).

Крајње *x* у генитиву множине придевско-заменичке деклинације скоро редовно се губи, али се уместо наставка *-их* развија наставак *-ија*:

Исџџл'āшн'иā гўмā, нџкīā, јāкīјā, мāl'ијā, по грўџиā кўћā (Ђ); гџбријā, иџмā свакојāкīā, имāло је рāзнīā (П); кот овīјā нāшијā, овīја мојīā, иљџешнīā, свā кīа бџја, шīīā дрвāдī (Мел.); бīјел'ијā, од бīјелија, од шакīā (Д. Дуб).

г) Секундарно *X*

Поред примера са етимолошким *x*, у говору информатора често се јављају и примери са консонантом *x* који је секундарног порекла.

Енклитички облици заменице за треће лице – *их*, *им*, изговарају се и као *хи*, *хим*: ако *x*им је не дāдџш, док *x*им, џни су *x*и звāл'и (Ђ); џво *x*и свāџџџи, кā^xву *x*им сџўāмо, сāмо *x*и прџтīнџш' (Ш); плāћџ *x*им (Д. Дуб); звāл'и смо *x*и (Б).

Ређе се срећу облици без *x*: џџ им жīвī дīјџте (Р); ако *им* је (Ђ); нīје *и* пџниџ (В).

Секундарно *x* бележимо и у примерима типа: сџдам-осам сџāшīā (< тур. saat) (Škaljić 1979: 542); јџдне шрџнџрке, и џн ошā^xнī, одџлā тџ дрвџо, трī сџāшīа (Р); на *x*асīāл (В); нīе имāло *x*асīāла (Мел.); *x*алāш, *x*рћāви (Ђ); *x*асīāл (М).

Појава секундарног *x* у наведеним примерима одлика је говора Бошњака.

3.2. У фонетском систему говора Тутина и околине опстаје опозиција у пару латерала. У дистрибуцији гласа *л*, међутим, функционише важно дистрибуционо ограничење. Сонант *л*, наиме, не може бити употребљен у групама *ли* и *ле*, па се на једном делу територије *л* у овој позицији реализује као алвеоларни палатални латерал *л'*, док се на другом изједначава са *љ*. Изговор гласа *љ* флукутира, па су забележени и примери са стандардноштокавским изговором, као и они у којима овај глас има вредност алвеоларно-палаталног гласа *л'*.

3.2.1. У говору припадника обеју конфесија сонант *л* испред вокала предњег реда има вредност *л'* или *љ*:

Баца̀л'и камена, *држа̀л'и*, *жѝвѐл'и*, *иза̀шл'и*, *има̀л'и*, *л'и́епо*, они *гебѐл'и*, *дрва̀л'и* се, *сва̀нџл'и*, тако *сирѐма̀л'и*, тако *ра̀сл'и*, у *Лескову* (Ђ); *вѐл'ико*, *вра̀ча̀л'и*, *го̀рско* *и́ил'е*, *џр̀л'ица*, да *мо̀л'им*, да се то *разва̀л'и*, *до̀л'е*, *ђаво̀л'и*, *за̀ипа̀л'иши*, *зѐл'ен*, *л'ѐб*, *л'ежииш*, *л'и́епо*, на *л'ѐђа*, *и́рѐшл'и*, *иосл'е*, *цѝјело* *л'ешо* (П); да *погл'ѐда̀м*, *држа̀л'и*, на *сто̀л'ицу*, *нѝсмо* *и́ра̀вил'и*, *и́дсл'ѐн*, *ио̀шрича̀л'и* (Мел.); *л'ѐжаиш*, *о̀шкал'ѐн*, *иосл'ѐдн'и*, *сл'ѐгни*, *и́џрал'и*, *и́рл'и*ла се, *и́ил'и*ми (Д. Дуб).

У истим условима, дакле испред *е* и *и*, сонант *л* се замењује и са *љ*. Такви примери су чести, али само у говору муслимана, пре свега становника пештерских села: Ђерекаре, Мелаје, Добри Дуб и Руђа:

Довѐли је, *и́џра̀ли* се, *и́ишл'и*, *огра̀сли*, *ора̀ли*, *и́џешу*, *сва̀нџл'и*, *и́ошџко*, *и́рл'и*ла се, *чу̀ва̀ли* смо, *чу̀ли* (Ђ); *бѝвѐли*, *бѝље* су, *бл'и́зу*, *џл'ѐда̀м*, *до̀лазили* би, *зѐл'ѐн*, на *л'ѐжџч'и*, на *сл'и́ку*, *о̀бељеже*, *ова̀лџко*, од *свиџѐно̀џа*, *о̀ша̀л'ѐн*, *и́џва̀ли*, *и́џешѐмо*, по *сѐљима*, *ра̀збој* *по̀љежеџи*, *свѐ* *исп'рич'а̀ље*, *свѐљеница*, *и́џџли*ми *м'уку*, *и́ишл'и*, *и́уишл'и* (Мел.); *џра̀дџи*, *до̀ље*, *зна̀ли* се, *мѝљина*, *мл'ѐло* се, на *л'ѐдну*, *ни́есу* *но̀сиље*, *о̀дављен*, *па̀рче* *л'ѐба*, *ра̀дџиље*, *разбѝли*, *сл'ѐгни*, *и́џеџфон*, у *Кл'џе*, *х'а̀сл'еш*, *и́џџи* су (Д. Дуб).

Умекшан изговор сонанта *л* пред вокалима предњег реда који се среће у различитим српским говорима може се тумачити или „изразитим асимилативним деловањем вокала предњег реда на сугласнике“ или „албанским утицајем“ (Младеновић 2001: 194). О утицају албанског фонетизма на говор Тутина и околине можемо говорити пре свега у вези са оним делом територије који припада Пештерској висоравни, будући да прелаз *л* у *љ* бележимо код становника пештерских села (или оних у непосредној близини) у којима је било мешања са несловенским становништвом.

3.2.2. Изговор сонанта *љ* у говору Срба је стандардноштокавски. У говору Бошњака, међутим, *љ* најчешће има вредност алвеоларног палаталног *л'*. Овај глас по артикулационим својствима сличан је умекшаном *л* пред вокалима предњег реда, с тим да се веларизован изговор сонанта *љ* јавља у свим позицијама, независно од тога да ли је иза њега вокал предњег или задњег реда, сугласник, или се налази на крају речи. Ми смо забележили следеће примере:

Весѐл'е, за *кошл'у*, из *вдл'е*, код *род'ишѐл'а*, *л'у̀ди*, не *сасџа̀л'ају* се, *коно̀ил'анѐ* *кошл'у̀е*, *род'ишѐл'*, *на̀по̀л'е*, *са̀мовол'но*, са *кл'у̀новима*, *сѐл'ани*, те су *мл'ѐл'и*, *у̀ио̀шребл'а̀ва* се (Ђ); *кл'у̀жнѐм*, *кошл'у̀а*, *на̀јбол'а*, на *кудѐл'у*, на *и́рѐл'у*, *и́ишио̀л'ом*, *убџл'и́ла* („уперити поглед, нетремице гледати“), *и́реџл'а̀ма* (Мел.); *џрѐдел'*, да *умѐл'у̀*, *до̀вдл'но*, *живл'ѐње*, *за̀довдл'лук*, *зѐмл'а*, *конд'ил'а*, *л'у̀ди* *ти́ја*, *умл'ѐл'и* (Д. Дуб); *дѐсет* *х'ил'а̀да*, на *ма̀х'ал'ку*, *одѐл'а* *џа*, *осџа̀вл'ено*, *и́рѐл'а*, *рџбл'е*, *умѐл'џи*, *у̀ишл'ени*, *х'ѐл'да*, *и́реџл'а* (Р).

У именици *свѝрџа̀л'а*, која је потврђена само са *љ/л'*, присуство палаталног латерала можда је подстакнуто обликом 'свираљка'.

Ч > Ћ: *већера, другѝхијѣ, косѝхима, оне ћѣрге, уоћи, ћѣрга* (Ш); *вѣхе, Баћица* (: бачица, бачило), *другѝхак, закѝшила сам, извућѝеш, изобићѝило се, канћѣла, клѝићѝи, конћѣшиши, Коћѝрник, кућинаѝфке, моћило, ђбићѝји, обућене, ўзми пре-сѣћи кѝнац, тѝе пѝшоћѝрѝа, ћѝршав, ћѣрге, ћѣшири, ћѝвек, ћѝре, ћѝпавѝ, ћѝићѝи* (Д. Дуб).

Ѓ: *Божѝћ, љежѣћѝи, ћилѝм, ѝћу* (Ш); *Занѝћи тѝ, кѝће, намѣћѝи, онѣ врѣће, пѝла нѝћи, пољѣжећѝи, прѣврћѝало, тѝрим сѝрћѣшиа, у Пѣћ, ћѣлѝи, ћѣри, ћѝлим* (Д. Дуб);

Ѓ: *гѝћи, иорѣћѝа се, прѣћа, ѝћѣ, ѝићѣ* (Ш); да *прѝћѣ, гѝћи л'ўди, гѝћѝ, ѣ жѝвѝи, забрѝћене*, испод *Рѝћѝа, јѣнће, ка-гѝћѣш*, код *Делѝмѣћѝа*, онѝ *прѣћу, иорѣћајѝ се, ру-ковѣћѝа*, тѝ јој *гѝћѣ, тѝ сѣрћѝу, ѝићу* (Д. Дуб).

Ц > Ѓ: *амѝћа, ћѝк, ћѣмићѣри, кирѝћѝиѣ, кирѝћѝилук, кирѝћѝѝан'е тѝ, код ѝћѣ, овѝ ћѝмићѝу, у бојаћѝиници, ѝћѣ* (Д. Дуб).

Неутрализаација парова африката карактеристика је периферних српских говора у којима је остварен контакт са балканским несловенским језицима. Појава свођења два реда африката на један у овим говорима настаје и шири се под утицајем албанског језика (Младеновић 2007: 259; Станишић 2010: 172). Овом особином говор Тутина и околине разликује се од свих осталих говора зетско-сјеничког дијалекта, али се, с друге стране, приближава другим српским говорима, као што су – на пример – они у југозападном делу Косова и Метохије, у којима је, такође, приметан утицај албанског или турског фонетизма (Младеновић 2007: 256–259; 2010: 219).

3.4. Позиција гласа *н* у фонолошком систему говора Тутина и околине је стабилна. Док се сонант *л* у позицијама пред вокалима предњег реда умекшава, *н* у групама *ни, не* има стандардну артикулацију.

Изговор гласа *н* у говору хришћана не одступа од стандардноштокавског, док у говору муслимана изговор овог гласа варира, па су присутне различите вредности, од палаталног *њ*, преко алвеоларног *н'*, до примера у којима бележи-мо фонолошку неутрализаацију са *н*.

Осим примера у којима бележи замену *н* са *њ* (*ѝпишићѝа, зачићѝеш* и сл.), која настаје као резултат аналогije, Д. Барјактаревић (Барјактаревић: 1966: 58) не помиње појаву алвеоларног *н'*, односно случајеве фонолошке неутрализаације. Говорећи о сонанту *н* у новопазарско-сјеничким говорима констатује да је „осећање гласова *н* и *њ* врло стабилно у овом говору и међу њима нема мешања“. Наша грађа, међутим, ову тврдњу не потврђује.

Испитујући судбину гласа *њ* у грађи прикупљеној од информатора муслимана, бележили смо различито стање:

а) У пештерским селима Ђерекаре, Добри Дуб, Руђа и Мелаје као основну вредност бележили смо алвеоларни глас *н'*:

Блѝжнѝи, довићѝен'а, жѝвлѝен'е, зѝднѝи, мањѝе, на *кѝн'а, тѝгѝа младожѝен'ѣ* (Ѓ); да му *жнѝу, жнѝло се, кирѝћѝѝан'е, кнѝгѝа, мањѝе*, на *н'егѝво, н'озѝина, овѣ нѝшн'е, ионѝѣве, иослѝѝднѝи, ирн'е*, сас *н'има, сѝкн'е* (Д. Дуб); *знѝчѝен'е, имѝн'ачѝом, ис Шѝрѝѝн'а*, на *кѝн'а, н'има, нѝѝово, пишићѝан'е, иѝжнѝѝи, ирѝанѝѝав* (Р); *жнѝѣмо, нѝѝѝна*, са *кѝнѝима, чѝнѝак* (Б).

Наводимо, такође, и примере са палаталним *њ*:

Да се *оѝисмењѝавајѝу, гѝлѝнѝи, за гѝѝѝање, кнѝгѝе, мањѝе, најзаднѝа, њѣга, расѝо-ложѣње*, са *кѝњѝима* (Ѓ); *живѝѣње, мањѝе*, на *дуњѝа, ирнѝе*, са *њѝом*, у *сирошићѝу* (Д. Дуб); *знѝчѝење, коѝишићѝѝак, најзаднѝѣ, огнѝишиѝе, шушићѝу*, у *јѝшићѝрнѝѝѝем, у сѝрѣмаћѝу, учићѝено, чѝњѝком* (Р).

У говору ових информатора бележимо и примере дефонологизације:

Бл'ижнā породица (Ђ); *џорнѐ*, што се *прошйнѐ* (Ш); *џорнї*, код *неџа*, *нџї* но, *сиройїна*, у *огнїшїе* (В); *неџџви*, *неџни*, оно-е *нџјино* (Д. Дуб); и *џн ошїџнї*, одџџа тџ дрво, *пџсукна* (: сукња, пџдсукња), *фџнер* (Р).

б) У говору информатора из Жирча и Биохана, села у близини градске средине, као основну вредност бележимо палатални глас њ:

Исїријїшнѐ, код *нї*, *кџнскā* кџла, *кучињџча*, *младоџџња*, на *дуњā*, *неџџџва* родбїна, *нџјна*, од *сиройїнѐ*, *прошїнѐш*, *разбаџџвање*, *самџрњџча*, *сїрѐмџње*, саш *нџм*, *чџњак* (Ж); би се тџ *зайїнџало*, за *зайїнџчу*, за *куйџње*, за *расїїрџње* вџша, *куйџње*, на *кџња*, на *огнїшїе*, она *џорнї*, преко *неџа*, ради *џрїнѐ*, *нџ*, с *извињѐњом*, *црѐшња* (Б).

У свега неколико примера забележен је и фон *н'*: *жн'емо*, *н'їџна*, *н'їџџв* (Ж); са *кџн'има*, *чџн'ак* (Б).

Дефонологизацију *њ* бележимо само у једном примеру: *нѐмџм кнїџиџу* (Ж).

Губљење палаталне опозиције *н – њ* В. Станишић (Станишић 2010: 164), као и код *л – љ*, тумачи утицајем албанског или турског језика. Да однос *н – њ* треба посматрати у вези са односом *л – љ* показује и наша грађа, јер у говору готово свих села у којима бележимо нестабилан положај гласа *њ* (Шароње, Добри Дуб, Мелаје, Руђа, Ђерекаре) уочавамо и нестабилност у систему латерала (постоји замена *л > љ* пред вокалима предњег реда). У селима Биохане и Жирче одсуство замене *л* са *љ* испред *е* и *и*, праћено је и стандардноштокавским изговором гласа *њ*.

4. Закључак

Наведене фонетске црте потврђују претпоставку о двострукој раслојености тутинског говора. Особине за које је утврђено да су настале контактом са несловенским језицима, као што су затворен изговор вокала *е* и *о*, редукован изговор самогласника *а*, присуство алвеоларно палаталног *л'*, варирања у изговору сонанта *њ*, затим свођење парова африката на појединачне јединице, издвајају тутински говор од осталих зетско-сјеничких. С друге стране, међутим, указују на његову повезаност са другим српским говорима, као што су, на пример, они у југозападном делу Косова и Метохије, у којима је, такође, приметан утицај албанског или турског фонетизма.

Језичке особености које сведоче о присуству несловенског елемента и које доводе до раслојавања на локалном нивоу супротстављају простор Пештерске висоравни остатку територије. Ове разлике, као и оне у говору хришћана и муслимана, потврђују претпоставку да територија тутинског говора у језичком смислу није компактна. Због тога је приликом описа неке језичке појаве, испитивања њеног порекла, одређења места у систему и њене распрострањености неопходно у разматрање узети наведене факторе.

Литература

Барјактаревић 1966: Барјактаревић, Данило. Новопазарско-сјенички говори. *Српски дијалектолошки зборник XVI* (1966). Београд: Институт за српскохрватски језик

- Ивић 2001: Ивић, Павле. *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и шиокавско наречје*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, 2001.
- Ивић 2009: Ивић, Павле. *Српски дијалекти и њихова класификација*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, 2009.
- Младеновић 2001: Младеновић, Радивоје. *Говор шарпланинске жупе Гора. Српски дијалектолошки зборник XLVIII* (2001). Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ
- Младеновић 2006: Младеновић, Радивоје. *Лабијализација вокала /ə/, /a/ и /e/ у српским говорима на југозападу Косова и Метохије. Српски језик XI/ 1–2* (2006). Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 201–223.
- Младеновић 2007: Младеновић, Радивоје. *Судбина африката на југозападу Косова и Метохије у светлу балканистичке језичке интерференције. Probleme de filologie slavă XV* (2007). Timișoara: Editura Universității de Vest, 249–263.
- Младеновић 2010: Младеновић, Радивоје. *Антиципацијска палаталност у светлу балканистичког смањења палаталности. Језички систем и употреба језика, Књига I* (2010). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 211–235.
- Мушовић 1985: Мушовић, Ејуп. *Тушин и околина*. Београд: Етнографски институт САНУ, 1985.
- Пешикан 1965: Пешикан, Митар. *Староцрногорски средњокатунски и љешански говори. Српски дијалектолошки зборник XV* (1965). Београд: Институт за српскохрватски језик
- Станишић 2010: Станишић, Вања. *Српско-албански фонолошки односи између утицаја и ареалног јединства. Теорија дијахронијске лингвистике и проучавање словенских језика* (2010). Београд: Српска академија наука и уметности, 159–176.
- Škaljić 1979: Škaljić, Abdulah. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost, 1979.

PHONETIC SYSTEM OF SPEECH ENVIRONMENT TUTIN

Summary

The paper provides a survey of the most important phonetic features of the Tutin speech. Examining the conditions in the vocal system, we focused our attention to examining the articulation traits of the vowel *a* and also of the middle vowels *e* and *o*, since the way these vowels are pronounced in one part of the territory varies from the standard Štokavian norm. The question of replacing the sound *jat* is also taken into consideration.

As for the consonant system, the paper demonstrates the condition in the system of affricates, and also the relation between sonants *l – lj, n – nj*.

After having analyzed the material we came into conclusion that the territory of the speech we demonstrate in dialectal aspect is not compact; in other words, there are two types of inner differentiation. The first type is conditioned by the confessional affiliation of the speaker, while the other type of microdifferentiation is concerned with geographical position, where the differences are manifested between the speech used in the villages of Pešter Plateau and the speech used in the villages near the city area.

Bojana Veljović

II
МОРФОЛОШКА И ТВОРБЕНА
ПРОУЧАВАЊА

Драгана ЦВИЈОВИЋ¹
Београд

О НЕКИМ ГРАМАТИЧКО-СЕМАНТИЧКИМ ОСОБИНАМА ИМЕНИЦА НА -О У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ²

Предмет рада су именице мушког рода домаћег порекла на -о у српском језику, а то су именице типа *блесавко, жђољавко, лукавко, немирко, несташко* и сл. Посматраћемо их са становишта граматичких категорија рода и броја. Такође, циљ нам је да утврдимо којим семантичким и творбеним типовима припадају.

Кључне речи: српски језик, именице мушког рода на -о, род, број

1.0. Предмет нашег истраживања јесу именице мушког рода домаћег порекла на -о у српском језику са становишта граматичких категорија рода и броја. Реч је о изведеним именицама типа *блесавко, жђољавко, лукавко, немирко, несташко* и др. Грађу смо узели из шестотомног *Речника српскохрватскога књижевног језика* Матице српске (даље РСМ), једнотомног *Речника српскога језика* Матице српске (даље РСЈ) и вишетомног *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* (даље РСАНУ), у којима смо проверавали како је обележен род ових именица.

1.1. У граматички М. Стевановића (1964), на коју се ослањамо у нашем истраживању, стоји да се по првој именичкој врсти мењају именице мушког рода које се у номинативу једнине завршавају на сугласник и граматички наставак за облик је нулта морфема типа: *извор, прозор, човек* и др. Такође, по првој именичкој врсти мењају се и именице мушког и средњег рода које се у номинативу једнине завршавају самогласницима *о* и *е* типа: *медо, стирико, Павле, Перо, поље, село*. Даље, у овој граматички стоји да именице мушког рода на -о и -е типа *Божо, Шивово, медо, стирико, несташко, немирко* и сл. немају облике множине (Стевановић 1964: 186). Проверили смо и средњошколску граматику српскога језика (Станојчић 2010), у којој смо пронашли исте податке као у наведеној Стевановићевој граматички.

1.2. У досадашњој литератури о именицама мушког рода на -о углавном се говорило о именицама типа *Иво, Лазо, Мирко, Саво*,³ *комишо, мршо, стирико, ујко* и сл. на плану прозодије и деклинације (в. Марковић 1973: 403–406; Станић 1976: 123–125; Фекете 1994: 233–242 и др.), које по М. Стевановићу немају облике множине. С обзиром на то да је реч о властитим именима и хипокористичним образовањима, јасно је и зашто немају облике множине. Наиме, у језичкој прак-

1 dragana.nastanovic@isj.sanu.ac.rs и dragana.nastanovic@gmail.com

2 Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

3 Наведене властите именице (и многе друге) су у исто време и хипокористици од властитих имена и властита, лична имена (в. Станић 1976: 123–125).

си није уобичајено да се праве облици мно­жине од личних имена јер су она обе­ле­жје једне особе, као ни од хипо­ко­ри­сти­ка јер су то имена од­ми­ла.⁴

Ме­ђу­тим, у не­ким на­шим гра­ма­ти­ка­ма (в. Сте­ва­но­вић 1964) сто­ји да се ни апелативи типа *де­бе­љ­ко*, *до­мун­ђа­ва­ло*, *из­ми­ш­ља­ло*, *лу­ка­в­ко*, *не­ми­р­ко*, *не­ст­ја­ш­ко*, *по­др­ја­н­ко*, *при­по­ве­да­ло*, *уб­ра­жен­ко* и сл. не упо­треб­ља­ва­ју или се са­свим рет­ко упо­треб­ља­ва­ју у мно­жи­ни.

2.0. По­ку­ша­ће­мо да утвр­ди­мо ко­јим се­ман­тич­ким и твор­бе­ним ти­пови­ма при­па­да­ју на­ве­де­ни ти­пови и­ме­ни­ца и на ос­но­ву то­га ће­мо их по­де­ли­ти у гру­пе.

2.1. Пр­ву гру­пу чи­не и­ме­ни­це из­ве­де­не од гла­го­ла са зна­че­њем осо­бе ко­ја обав­ља рад­њу оз­на­че­ну гла­го­лом у ос­но­ви. Оне ис­ка­зу­ју да се рад­ња вр­ши пре­че­сто, пре­те­ра­но, по об­и­ча­ју или по на­ви­ци и има­ју пе­јо­ра­тив­ну ни­јан­су.

2.1.1. У пр­ву под­гру­пу свр­ста­ва­ју се и­ме­ни­це ко­је су у дес­крип­тив­ним реч­ни­ци­ма срп­ског јези­ка обе­ле­же­не као и­ме­ни­це муш­ког и сред­њег ро­да, што зна­чи да у упо­треб­и функ­ци­о­ни­шу као дво­род­не и­ме­ни­це – мо­гу би­ти и муш­ког и сред­њег ро­да, а то по­ка­зу­је кон­гру­ент­ни атри­бут ко­ји иде уз њих. То су и­ме­ни­це ти­па: *из­ди­ра­ло*, *из­ми­ш­ља­ло*, *је­ца­ло*, *ока­па­ло*, *па­њ­ка­ло*, *са­ња­ло*, *ски­па­ло*, *сум­ња­ло*, *сум­њи­ча­ло* и сл. Њихо­ва зна­че­ња и упо­треб­а зас­ве­до­че­на су сле­де­ћим при­ме­ри­ма из раз­личитих из­во­ра:

Он је она­мо био само про­сто *из­ди­ра­ло*, па мо­гао је и да­ље оста­ти (Гар., РСАНУ); Сав тај по­сао пак бе­ше се скр­хао на пле­ћа јед­ном је­ди­ном кон­ди­пи­јенту, а тај срет­ник, тај *из­ди­ра­ло* – био сам гла­вом ја (БК, РСАНУ); Се­ти се ... ка­ко ће се бесити хро­ми да­ба, што га др­же да је нај­бо­љи *из­ми­ш­ља­ло* (Поп., РСАНУ); Си­ро­мах наш ку­вар б­је­ше не­ки *је­ца­ло* из У­ма­га (Ивел., РСАНУ); Он­да сам ја *па­њ­ка­ло* ко­је „с­ма­ра“ читав фо­рум (www.forum.b92.net); Имао је [Ве­се­ли­но­вић] то­плу и ме­ку ду­шу јед­но­га иде­али­сте и *са­ња­ла* (Скерл., РМС); Но ка­ко го­ди пресу­да ... дра­ги мој *ски­па­ло* (Шапч., РМС); *Ски­па­ло* дра­ги, са оправ­да­ним за­каш­ње­њем ... од ср­ца ти же­лим ... (www.тојсвијет.com); То­га Ју­ри­ши­ћа, то в­јеч­но *сум­ња­ло* ... нај­бо­ље је да­нас не из­азивати (Цес., РМС); Ја стари *сум­ња­ло* опет ... нај­ви­ше по­шту­јем стари про­в­је­ре­ни принцип сва­ког ма­те­ри­ја­ли­сте скеп­ти­ка (Крл., РМС); Ја ту осо­бу ви­дим као сла­бу тач­ку, као *сум­њи­ча­ло*, тра­га­ло, ш­тре­ца­ло (www.forum.krstarica.com).

Об­ли­ци мно­жине ових и­ме­ни­ца мо­гу се на­пра­ви­ти пре­ма об­ли­ци­ма мно­жине и­ме­ни­ца сред­њег ро­да пр­ве дек­ли­на­ционе вр­сте и гласи­ли би: *из­ди­ра­ло* – *из­ди­ра­ла*, *из­ми­ш­ља­ло* – *из­ми­ш­ља­ла*, *је­ца­ло* – *је­ца­ла*, *ока­па­ло* – *ока­па­ла*, *па­њ­ка­ло* – *па­њ­ка­ла*, *са­ња­ло* – *са­ња­ла*, *ски­та­ло* – *ски­та­ла*, *сму­ца­ло* – *сму­ца­ла*, *сум­ња­ло* – *сум­ња­ла*, *сум­њи­ча­ло* – *сум­њи­ча­ла*. Ме­ђу­тим, у реч­нич­кој гра­ђи и на ин­тер­не­ту ни­смо про­на­шли пот­вр­де за об­ли­ке мно­жине и­ме­ни­ца на­ве­де­ног ти­па, већ само об­ли­ке јед­нине. То нам по­ка­зу­је да на­ве­де­ни об­ли­ци мно­жине ни­су уобичајена по­ја­ва у прак­си.

2.1.2. Пре­ма ква­ли­фи­ка­торима ко­ји­ма је обе­ле­жен род и­ме­ни­ца, дру­гу под­гру­пу чи­ни ма­њи број оних уз ко­је у реч­ни­ци­ма сто­ји озна­ка за муш­ки и сред­њи род, али се пред­ност да­је муш­ком ро­ду, што зна­чи да у упо­треб­и углав­ном функ­ци­о­ни­шу као и­ме­ни­це муш­ког ро­да. Так­ве су и­ме­ни­це ти­па: *ба­ја­ло*, *до­мун­ђа­ва­ло*, *из­мо­ш­а­ва­ло*, *криву­да­ло*, *при­по­ве­да­ло* и сл., пот­вр­ђе­не сле­де­ћим при­е­ри­ма:

4 Ка­да у го­во­ру упо­треб­и­мо реч *сти­ри­ко* или *чи­ко*, пр­вен­ствено ми­сли­мо на сво­г стри­ца, а не на би­ло ког стри­ца, па на­ве­де­ни хипо­ко­ри­сти­ци или за­ме­њу­ју лич­но име од­ре­ђе­не осо­бе или се упо­треб­ља­ва­ју за ос­лов­ља­ва­ње од­ре­ђе­не осо­бе и то се на гра­ма­тич­ком пла­ну испо­ља­ва у од­су­ству мно­жине.

Довитљив [је], пријатељ мудрости ... искусан гатар, и *бајало*, и софист (Ђур., РСАНУ); *Домунђавало* је онај који воли из потаје ровити и са себи равнима шаптањем договарати се: како ће некоме наудити (Радон., РСАНУ); Кад се уморио и *приповедало* и слушаоци ... настаде зевање (Срем., РСМ).

На основу наведених примера из речничке грађе и са интернета уочено је да именица *измошавало* функционише и као именица средњег рода:

„Ајд одатле, маторо *измошавало*“, рече Сом (Мил., РСАНУ).

И код ових именица могу се формирати облици множине по истом принципу као код претходне групе: бајало – бајала, домунђавало – домунђавала, измотавало – измотавала, кривудало – кривудала, приповедало – приповедала. Међутим, облици множине готово да се не употребљавају у свакодневном говору.

2.2. Другу групу чине именице изведене од придева, које означавају особу као носиоца особине исказане придевском основном. Оне именују особу према некој физичкој или духовној особини која је често прожета шаљивом нијансом или пак пејоративном. У дескриптивним речницима српског језика ове именице обележене су само као именице мушког рода.

2.2.1. То су апелативи од придева на *-ав* и *-ив*, изведени суфиксом *-ко*, типа: *блесавко*, *гнунавко*, *голишавко*, *голуждравко*, *жгољавко*, *јектичавко*, *каљавко*, *кудравко*, *метилјавко*, *млишавко*, *мришавко*, *мусавко*, *мушавко*, *слинавко*, *сумњиавко*, *шришавко*, *шуйавко*, *ћоравко*, *шанишавко*, *шашавко* и *брбљивко*, *бувљивко*, *вашљивко*, *дремљивко*, *завидљивко*, *заљубљивко*, *лажљивко*, *несириљивко*, *илачљивко*, *смешљивко*, *стидљивко*, *сирашљивко*, *халапљивко* и сл.

Формално облици граматичке категорије множине могу се направити према облицима множине именица сличног творбеног типа са суфиксом *-ац*, па бисмо тако имали примере: *блесавко* : *блесавцац* – *блесавци*, *метиљавко* : *метиљавцац* – *метиљавци*, *мусавко* : *мусавцац* – *мусавци*, *слинавко* : *слинавцац* – *слинавци*, *ћоравко* : *ћоравцац* – *ћоравци*, *вашљивко* : *вашљивцац* – *вашљивци*, *завидљивко* : *завидљивцац* – *завидљивци*, *стидљивко* : *стидљивцац* – *стидљивци*, *халапљивко* : *халапљивцац* – *халапљивци* и сл. Међутим, системски облици множине, као што је потврђено у граматицама⁵, нису карактеристични за именице изведене суфиксом *-ко*, чије се хипокористично значење одређује као „особа која има својство исказано придевом у основи“. Множински облици су карактеристични за именице са суфиксом *-ац*, са неутралним значењем, које се одређује као „онај који има особину исказану придевом у основи“. Тако пример употребе множине из речничке грађе само код једног аутора с почетка 20. века од именице *јектичавко*: *Јектичавци* су напад једна за женско (Маш., РСАНУ), није поуздана потврда за мношину хипокористичних именица мушког рода са суфиксом *-ко*.

Међутим, већи број потврда облика множине именица сличног творбеног типа показују примери са интернета из различитих функционалних стилова и са различитим значењима, али се ни код њих не може поуздано утврдити који је творбени суфикс у питању код изведених именица мушког рода: да ли су то хипокористичне именице са суфиксом *-ко* или неутралне именице са суфиксом *-ац*, с обзиром на то да су оне деривирани од истих придевских основа. Због честе употребе у изворима са интернета, а у недостатку потврда из других извора, ипак ћемо их навести као потврде употребе множине именица овог творбеног типа са различитим значењима.

5 В. списак прегледаних граматика на крају рада.

Тако су апелативи, изведени од придева који именују особу према некој физичкој особини, подједнако присутни и у књижевноуметничком и у разговорном стилу у оквиру различитих електронских друштвених мрежа, што потврђују следећи примери:

У току летњих боравака на бретонској обали упознала сам их доста ... и углавном су то били *жђољавци* са црвенкастим пегама (Грул, www.laguna.rs); И сами Викинзи као да имају проблема са прехраном јер су редом *жђољавци* (www.zuti-titl.com); Долазим затим у претпакао у којем су кажњени *млишавци*, они који су живјели без става и странке... Никога од *млишавца* Данте не препознаје и не именује (Алигијери, www.izloog.com); Лажни *мршавци* заиста постоје (www.bebadolazi.net).

Апелативи који именују особу према некој духовној особини, најчешће са шаљивом нијансом значења, потврђени су у следећим примерима:

Римски *брбљивци* [су] претече новинарства (www.dnevnik.rs); Неопевани *брбљивци*: лондонски таксисти иду на обуку за ћутање (www.vesti.rs); *Брбљивци* су најдискретнији људи: колико год говорили, ништа не кажу (www.facebook.com); Откуд ће га и уловити непријатељски стражари, једна божја зајавала и *дремљивци*, кад је то био главом преопрезни И. Гласнокурикаловић (Топ.).

Много су бројнији апелативи који именују особу према некој духовној особини, али са погрдним, ироничним значењем, и углавном су одлика и књижевноуметничког и публицистичког и разговорног стила, што потврђују следећи примери:

Завидљивац је гори од звјерова, јер ови нападају на нас само тада када се нуждавају у храни, или их ми најприје раздражимо; а они – *завидљивци*, учинивши им добро, често поступају са својим добротворима као са непријатељима (Св. Златоуст) (www.svetosavlje.org); У војевању га пратила таква срећа да су *завидљивци* начинили карикатуру о томе како му непријатељски градови у сну падају у руке као риба у мрежу (www.sr.wikipedia.org); *Лажљивци* чешће перу уста и руке (www.vesti.rs); *Лажљивци* обично скривају дланове, не седе усправно, избегавају контакт очима и користе се негативном гестикулацијом (www.biljeizdravlje.rs); Чак и корпорације не продају исти производ из различитих делова света, али *ћупавци* из телевизије немају толико знање о различитим навикама људи (www.blic.rs); На рушевине су стигли *халаљљивци* који су односили оно мало што је остало (www.srpskaplatforma.com); Неће ни ти светски *халаљљивци* и монструми добро да прођу (www.kurir-info.rs); И ти данашњи неталентовани *халаљљивци* гори су од скојеваца из '45 (www.blic.rs).

Потврђени су и апелативи са значењем негативних осећања и расположења, у примерима:

Играчи Барселоне су обични *плачљивци* (www.24sata.info); Зар вам се не чини познатим ко су у Србији највећи *плачљивци* када је реч о НАТО интервенцији? (www.slobodnavojvodina.org); То су они *стидљивци* који се крију иза мамине сукње радознано посматрајући сваки детаљ који се догађа у центру домаћинства (www.vesti-online.com); *Стидљивци* могу да пате због таквог свог карактера, али не осећају знаке анксиозности и панику када се налазе у некој непријатној ситуацији (www.navidiku.rs); Стога су људи који пуно мрзе уопште *страшљивци*, и имају женску ћуд (www.mudremisli.com); Са ћубрета овамо донета, | глава руса главица купуса, | а на њојзи брука од клобука. | Ветар дува па страшило њија, | а *страшљивци* мисле да их вија (sikapovazmaj.iz.rs); Краљ је жив, само *сумњичавци* не верују (www.mondo.rs); Срећом, *сумњичавци* нису били у праву, пошто је 7. септембра 2008. Ненад одиграо 15 минута у пријатељској утакмици са Паок-ом у Солуну (www.reprezentacija.rs).

И поред ових примера са интернета, остаје отворено главно питање колико се наведене потврде за граматичку категорију множине могу приписати именицама мушког рода са суфиксом *-ко*, док су мање важна питања њиховог нормативног статуса, с обзиром на то да потичу из различитих функционалних стилова који нису подложни строгој стандардизацији (нпр. разговорног преко различитих друштвених форума, социјалних мрежа за дружење и забаву, поред публицистичког и књижевноуметничког стила који одражавају нешто реалнију ситуацију).

2.2.2. Бројни су и апелативи изведени од придева на *-ан*, и то само суфиксом *-ко*: *замазанко*, *љубоморко*, *мрзовољко*, *немирко*, *нејослушко*, *несћашко*, *јосћаанко*, *рашчујанко* итд.⁶ Као што смо већ напоменули, у граматицама стоји да ни именице изведене од придева на *-ан* немају множину. Међутим, аутори *Граматишке српскохрватског језика за странце* (Мразовић и Вукадиновић 1990: 224–225), истичу да се изведенице на *-ко* као што су *несћашко*, *јосћаанко*, *чућавко* и сл. понашају као именице мушког рода чија се основа завршава консонантом *к*, па и у погледу множине ако се у њој употребљавају, и наводе примере: *несћашко* – *несћашци*, *јосћаанко* – *јосћаанци*, *чућавко* – *чућавци*.

У *Хрватској граматици* групе аутора (Барић и др. 1997: 112–113) стоји да се множински облици код ових именица ретко употребљавају, а кад се употребљавају, формирају се по узору на именице мушког рода на сугласник типа *извор* – *извори*. По њима, код именица од придева на *-ан* множински облици су такође грађени по том узору, с тим да се у скупину гласова на крају основе не умеће непостојано *а*: *рашчујанко* – *рашчујанци* (ген. мн. *рашчујанка*).

И у речничкој грађи потврђени су множински облици именица изведених од придева на *-ан*, али само у једном примеру: Виноград одградише неки *несћашци* сеоски, те по њему стока пландује (Весел., РСАНУ). Међутим, примери са интернета су бројнији:

Мрзовољци и ведри видици (www.danas.rs); То је једино што *мрзовољци* и критизери могу да „зараде“ и по чему могу да остану упамћени (www.politika.rs); Младеш у поменутом узрасту а затечену после 10 сати увече, полиција ће привести и сместити у један од два центра за такве случајеве – упозорава се. О томе се обавештавају родитељи, па ако не дођу по „грешне потомке“ до шест сати ујутру, *несћашци* ће бити послати на бригу – Агенцији за услуге деци и породици (www.politika.rs); 2009. године објавио сам књигу дечијих песама „Екстра *немирци*“ којом сам опевао одрастање, доживљаје и несташлуке својих синова Марка и Филипа (www.exxxxperiment.net); Шта се дешава када се на једном месту нађу пундравци, смејавци, плачљивци и *немирци*? (www.novosti.rs).

2.3. Трећу групу чине хипокористични апелативи мушког рода, тако обељени и у речницима, са именичком основом: *буцко*, *дечко*, *злоћко*, *снешко*, *шврћко*, *шишко* и сл.

6 РСАНУ бележи поред именице *одрћанко* и именицу *одрћанак* као главну, на коју се упућује, што показује да се од придева на *-ан* поред именица са суфиксом *-ко* граде и именице са суфиксом *-ак*. Због тога се именица *одрћанко* наводи као изузетак, а то потврђују и примери: У доба албанске Голоте краљ Петар и његова војска цртани су као потучени *одрћанци* (www.svetosavlje.org); Градом ходају *одрћанци*, кучке, санери, пијанци (www.kovach.rs).

Код ових именица такође, облици множине нису уобичајени. Изузетак је именица *дечко* која, по Стевановићу, гради облике множине преко именице *дечак – дечаџи*.⁷

2.4. Посебну групу чине апелативи као назив или име животиње. С обзиром на то да је реч о имену, множински облици нису уобичајени. То су примери типа: *бацко* а. „назив за овна, обично најстаријег“, б. „име нерасту“, *дугоушко* „онај који има дуге уши (о зецу)“, *жућко* „назив и име домаћим животињама (мужјацима) жуте, жућкасте длаке а. коњу, б. псу“, *зеленко* „коњ зеленкастосиве длаке“, *зељко* „назив и име животињи мркосиве боје а. псу, б. вепру“, *куцко* покр. 1. „пас, псе-то“, „име овну“, *мицко* „име домаћим животињама (мужјацима) а. коњу, б. мачку“, *мацко* „име домаћим животињама (мужјацима) а. коњу, б. јарцу“, *раменко* „врста инсекта“, *ирљенко* „коњ или во црвенкасте длаке“.

3.1. На основу прегледа грађе у вези са грамаџичком категоријом рода запажено је да се именице мушког рода домаћег порекла на -о у српском језику могу поделити на оне које су настале од глаголских основа и у употреби функционишу као двородне именице – могу бити и мушког и средњег рода (*издирало, скишало, сумњичало*) и на двородне именице мушког и средњег рода, али се предност даје мушком роду (*бајало, домунђавало, приповедало*). Именице које су настале од придевских основа (-ав, -ив, -ан) искључиво функционишу као именице мушког рода (*блесавко, ваишљивко, немирко, несџашко, сџидљивко*), као и именице настале од именичких основа (*буцко, дечко, снешко*).

3.2. Што се тиче грамаџичке категорије броја, ово питање код хипокористичних деривираних именица на -ко, како је у раду показано, остаје отворено, без обзира на то што су облици множине потврђени у грађи, а и у грамаџикама и речницима. Ако се употребљавају, како је истакнуто у неким грамаџикама, формирају се по узору на именице мушког рода прве деклинационе врсте типа (*јосџанко – јосџаници, раишчуџанко – раишчуџаници*). У речницима је множина ових именица потврђена само са појединачним примерима (*јекџичавко – јекџичавци, несџашко – несџашкици*), док је великим бројем примера потврђена на интернету из различитих функционалних стилова (*брбљивко – брбљивци, лажљивко – лажљивци, џлаишљивко – џлаишљивци*).

Литература и извори

Алигијери: Алигијери, Данте. *Пакао*. www.izloog.com. 15.8.2011.

Барић и др. 1997: Е. Барић, М. Лончарић, Д. Малић, С. Павешкић, М. Пети, В. Зечевић, М. Зника, *Хрватска грамаџика*, Загреб: Школска књига.

БК: *Бранково коло за забаву, поуку и књижевност*, год. I–XX, Сремски Карловци, 1898.

Весел.: Јанко Веселиновић, *Целокујна дела*, I–IX, Српски писци, Београд.

Гар.: Илија Гарашанин, *Писма Илије Гарашанина Јовану Мариновићу*, I–II, Београд, 1931.

Грул: Грул, Беноат. *У срцу ње носим*. www.laguna.rs. 15.8.2011.

Ђур.: Милан Ђурић, *Огледи из грчке филозофије и уметности*, Београд, 1936.

Ивел.: Ивелић Владо, *Устомене из поморског животова*, Сплит, 1933.

7 У западној варијанти множински облик именице *дечак* гласи *дечки*. Међутим, уочава се да се множински облик *дечки* све више удаљава од основног значења именице у јединици и да значи „момци“.

- Ивић 1960: М. Ивић, Обележавање именичког рода у српскохрватском књижевном језику, *Наш језик* X, св. 7–10, Београд, 192–211.
- Ивић 1966: М. Ivić, Tipovi imeničkog roda u srpskohrvatskom književnom jeziku, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* IX, Novi Sad, 41–47.
- Крл.: Мирослав Крлежа.
- Марковић 1973: С. Марковић, О промјени личних хипокористичних имена мушког рода на -ко, *Јужнословенски филолоџ* XXX, св. 1–2, Београд, 403–406.
- Маш.: Бранко Машић, *Директор Прокић*, Загреб, 1926.
- Мил.: Вељко Милићевић, Чарлс Дикенс, *Пиквигов клуб*, превод с енглеског, књ. I–II, Београд, 1930.
- Мразовић, Вукадиновић 1990: П. Мразовић, З. Вукадиновић, *Граматишка српскохрватског језика за стране*, Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови Сад: Добра вест.
- Николић 1995–1996: М. Николић, Недеклинабилне именице у српском језику, *Наш језик* XXX, св. 1–5, Београд, 15–43.
- Поп.: Поповић Ђорђе, *Пријовейке Николе. В. Гођоља*, превод с руског, I–II, Нови Сад, 1864. и 1865.
- Радон.: Радонић Новак: *Збирка речи из Бачке*.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Матица српска (I–III и Матица хрватска), Нови Сад (I–III и Загреб), 1967–1978.
- РСА: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XVIII, Српска академија наука и уметности – Институт за српск(охрватск)и језик, Београд, 1959–2010.
- Срем.: Стеван Сремац.
- Станић 1976: М. Станић, Још о промени именица типа Раде, *Наш језик* XXII, св. 3, Београд, 123–125.
- Станојчић 2010: Ж. С. Станојчић, *Граматишка српског књижевног језика*, Београд: Креативни центар.
- Стевановић 1964: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, књига I. Београд: Научно дело.
- Топ.: Бранко Топић, *Пионирска триологија*, Свјетлост, Сарајево, 1987, 295.
- Фекете 1994: Е. Фекете, Суфиксални хипокористици образовани од антропонима мушког рода, *Осма југословенска ономастичка конференција и други лингвистички скуп „Бошко-вићеви дани“*, Подгорица, 233–242.
- Цес.: Аугуст Цесарец.
- Шапч.: Милорад Поповић Шапчанин.

SOME GRAMMATICAL AND SEMANTIC CHARACTERISTICS OF NOUNS AT -O IN THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

In this paper we analyze masculine nouns at the -o in the Serbian language. We watched them from the standpoint of the grammatical categories gender and number, and we tried to determine which types of semantic and formative types of nouns belong blesavko, zgoljavko, lukavko, nemirko, nestasko etc.

Dragana Cvijović

Ивана МАРИНКОВИЋ¹, Јована ЈОВАНОВИЋ²
Београд

ТВОРБЕНА АНАЛИЗА НЕКИХ ИМЕНИЦА ИЗ КЛАСЕ ЕТНИКА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ³

У раду ћемо са творбено-семантичког становишта анализирати неке именице из класе етника у српском језику. У оквиру проблема творбе етника, на корпусу нормативних речника, посматраћемо творбене начине којима ове лексеме настају у савременом српском језику, затим најпродуктивније творбене моделе, као и моционе суфиксе који учествују у творби женских етника.

Кључне речи: етници, творба речи, творбени модели, моциони суфикси

1.0. Творба етника била је у српској лингвистици предмет интересовања многих нормативиста и дериватолога. У оквиру нормативних граматика овој проблематици посвећују пажњу Т. Маретић (1963), М. Стевановић (1981), Ж. Станојчић и Љ. Поповић (2008), Е. Барић и др. (1997). Проучавањем етника детаљније су се бавили и А. Белић (2000), С. Бабић (1986) и И. Клајн (2003) у синтетичким радовима посвећеним творби речи. Даље, о појединачним питањима која се тичу деривације речи из лексичко-семантичке групе етника расправљају у својим студијама П. Скок (1953–1954), М. Храсте (1952), М. Пешикан (1958), П. Радић (1999) и др. У монографији посвећеној моционим суфиксима Б. Ћорић (1982) дотакао се и моције женских етника, док је Марјан Јелић (2010) посебну монографију посветио творби етника Војводине.

1.1. Предмет нашег интересовања у овом раду биће они етници које бележе савремени речници српског језика, затим испитивање продуктивности суфикса којима се ти етници творе, као и веза између творбене структуре етника и семантичке парафраза коју можемо успоставити према лексикографској дефиницији.

Као корпус за ово истраживање коришћен је *Речник српскохрватскога књижевног језика* Матице Српске (РМС) са укупно 374 етника, док је као контролни корпус послужио *Речник српског језика* (РСЈ), који бележи укупно 180 мушких и женских етника. Премда је РСЈ речник мањег обима у односу на РМС, у овом раду је коришћен као контролни корпус како би се стекао увид у актуелно стање творбе етника, које бележи савремена речничка грађа. Да би истраживање било исцрпније, консултовали смо још и вишетомни речник српског језика РСАНУ.

2.0. Термином „етник“ у науци се означава „назив за становника неког насељеног места, краја или државе“ (Симеон 1969). Синониман му је, према Р. Симеону, термин „етноним“, који означава припадника народносне или етничке скупине. Овим радом неће бити обухваћени „етноиди“, који се у науци дефи-

1 Ivana.Marinkovic@isj.sanu.ac.rs

2 Jovana.Jovanovic@isj.sanu.ac.rs

3 Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

нишу као називи за становнике изведени из апелатива и творе се према истим творбеним моделима као етници (исп. Клајн 2003: 93; Барић 1997: 313).

Као најпродуктивнији начин творбе етника дериватолози наводе суфиксацију, а као мање продуктивне – сложено-суфиксалну творбу, префиксално-суфиксалну творбу и унутрашњи начин творбе (Јелић 2010: 14). У ексцерпираној грађи, међутим, издвојили смо и лексеме које указују на префиксацију, као један од могућих начина творбе етника у српском језику.

2.1. Сложено-суфиксални творбени начин заступљен је углавном код етника чија је мотивна реч двочлани синтагматски топоним. Већина оваквих етника твори се по моделу $ТО_1 +$ спојни вокал + $ТО_2 +$ суфикс⁴, нпр.: *Бабогредац*, *Новобрђанин*, *Новоградичанин*, *Новограђанин*, *Новојазарац* и *Новојазарлија*, *Новосађанин*, *Фрушкогорац*, *Црногорац* итд. Међутим, у једном примеру запажамо сложено-суфиксални тип творбе без инфикса, према моделу $ТО_1 +$ $ТО_2 +$ суфикс, нпр. *Херцегновљанин*.

Специфичан пример за сложено-суфиксални тип творбе налазимо у РМС: *Индоевројљанин*, чија лексикографска дефиниција гласи *Индоевројљани* (јд. *Индоевројљанин*) „назив за већину народа од Индије до Европе чији су се језици развили из заједничког прајезика“. У овом примеру мотивна реч није синтагматски топоним, већ мотивација потиче од два топонима. Дакле, *Индоевројљанин* није Европљанин индијског порекла, већ припадник неког од народа који су насељени на простору Индије и Европе.

2.2. Анализа грађе указује на то да се етници у српском језику могу творити и префиксацијом. То потврђују неколики примери из нашег корпуса: РСЈ бележи лексеме *Англоамериканац*, *Афроамериканац* и *Афроазијац*. *Англоамериканац* дефинише се као „Американац енглеског порекла“, а *Афроамериканац* као „Американац афричког порекла“, што говори у прилог запажању префиксације као творбеног начина. Препозитивним формантима *англо-* и *афро-* конкрегитије се, дакле, значење мотивне речи – у наведеним примерима мотивна реч је *Американац*. Да примере *Англоамериканац* и *Афроамериканац* не можемо сврстати међу деривате добијене суфиксацијом, потврђује чињеница да речници које смо користили као изворе не бележе одреднице **Англоамерика* односно **Афроамерика*, које бисмо у случају суфиксације морали сматрати мотивним речима и од којих бисмо изводили творбену основу етника.

3.0. Будући да наша грађа потврђује да је суфиксација најпродуктивнији творбени начин за деривацију етника, у раду ћемо јој посветити највећу пажњу. Приликом анализе даћемо прецизне податке о заступљености и продуктивности појединих суфикса којима се деривирају етници у савременом српском језику (на основу речничке грађе), а затим ћемо приказати и уобичајене творбене моделе, које чине моциони парови суфикса мушких и женских етника.

3.1. Суфикс *-ац* је веома продуктиван у творби етника у српском језику. Прикупљена грађа бележи 35 деривата творених овим суфиксом у РМС, односно 28 деривата у РСЈ, при чему је мотивна реч, у највећем броју случајева, назив земље или области, а у далеко мањем броју случајева назив града. На основу нашег корпуса, класификовали смо и систематизовали етнике деривирание суфиксом *-ац* у 3 творбена модела, у зависности од моционог суфикса којим се твори женски етник.

3.1.1. *-ац*; *-ка*

4 У раду смо краћеницом $ТО$ означавали творбену основу у структури деривата.

РМС (22 моциона пара): *Азијац – Азијка; Балканац – Балканка; Бриџанац – Бриџанка; Буњевац – Буњевка; Вировац – Вировка; Ерцеговац – Ерцеговка; Загребац – Загрејка*⁵; *Задунавац – Задунавка; Израелац – Израелка; Македонац – Македонка; Међумурац – Међумурка; Низоземац – Низоземка; нордијац*⁶ – *нордијка; Панонац – Панонка; Славонац – Славонка; Словенац – Словенка; Смедеревац – Смедеревка; Тешиовац – Тешовка; Туројољац – Туројољка; Херцеговац – Херцеговка; Швајцарац – Швајцарка*⁷; *Шпанаолац – Шпанољка*⁸.

РСЈ (22 моциона пара): *Балканац – Балканка; Банијац – Банијка; Барањац – Барањка; Босанац – Босанка; Бриџанац – Бриџанка; Буњевац – Буњевка; Израелац – Израелка; Индијац – Индијка; Косовац – Косовка; Македонац – Македонка; Медитеранац – Медитеранка; Моравцац – Моравка; Панонац – Панонка; Португалац – Португалка; Посавац – Посавка; Приморац – Приморка; Словенац – Словенка; Смедеревац – Смедеревка; Средоземац – Средоземка; Херцеговац – Херцеговка; Швајцарац – Швајцарка; Шпанаолац – Шпанољка.*

3.1.2. -ац : -ица

РМС (3 моциона пара): *Крањац – Крањица; Немац – Немица; Сремац – Сремица.*

РСЈ (1 моциони пар): *Сремац – Сремица.*

3.1.3. -ац : -киња

РМС (5 моционих парова): *Загребац – Загрејкиња; Немац – Немкиња; Швајцарац – Швајцаркиња; Шпанац – Шпанкиња; Шпанолац – Шпанољкиња.*

РСЈ (2 моциона пара): *Швајцарац – Швајцаркиња; Шпанац – Шпанкиња.*

3.1.4. РМС не бележи облике женског рода за 10 мушких етника творених суфиксом *-ац*, док у РСЈ не налазимо моционе парњаке за 3 мушка етника деривираних овим суфиксом:

РМС: *Абесинац, Албанац, Аријац, Аустралац, Босанац, Дунавац, Ђаковац, Јеврејац, Јудејац, Пемац.*

РСЈ: *Американац, Немац, Требињац.*

3.2.1. Порекло суфикса *-анац* и *-инац* у литератури се тумачи двојаким контаминацијом суфикса *-ац* (Скок 1953–1954: 66 и Пешикан 1958: 199, 201) – у првом случају, контаминацијом романским форманатом *-ан-*, а у другом случају романским формантом *-ин-*. Суфикс *-јанац* настао је контаминацијом двају домаћих суфикса: *-јанин* и *-ац*, нпр. *Пироћанац* (в. Пешикан 1958: 201). Наша грађа потврђује само суфиксе *-анац* и *-инац* и то у оквиру следећих творбених модела:

5 РМС упућује облик *Загрејка* на одредницу *Загрејкиња*, а мушки облик *Загребац* има квалифика-тор *јокр*. РСЈ не бележи ниједан од наведених етника.

6 У РМС ове две одреднице успостављене су малим почетним словом, иако се из дефиниције јасно види да је реч о етнику. М. Јелић (2010: 110), у фусноти бр. 4 наводи мишљење Стјепана Бабића који сматра да су етници ближе „опћим него властитим именицама и зато поступак с њима може бити другачији“. Тако Јелић закључује „да би се етници могли означити и као опште именице, те бисмо их онда писали малим почетним словом. Тако се, на пример, у руском језику етници сма-трају општим именицама и пишу се малим почетним словом.“

7 Можемо запазити да се према облику мушког етника *Швајцарац* јављају два облика женског етника – *Швајцарка* и *Швајцаркиња*. Ови облици су у РМС равноправни и дати у оквиру исте одреднице, те смо их и овде посматрали у склопу два творбена модела, без претензија да улазимо у проблематику нормирања етника.

8 РМС као равноправне бележи и облике *Шпанољка* и *Шпанкиња*, који су деривирани од неправилне основе (шп. *español*). Електронски Корпус савременог српског језика Душка Витаса бележи 24 потврде за облик *Шпанољка*, 8 потврда за облик *Шпанкиња*, а ниједну потврду за облик *Шпанољкиња*.

3.2.2. **-анац : -ка**

РМС (9 моционих парова): *Американац – Американка; Аустралијанац – Аустралијанка; Аустријанац – Аустријанка; Африканац – Африканка; Белгијанац – Белгијанка; Букурешћанац – Букурешћанка; Скопљанац – Скопљанка; Србијанац – Србијанка; Талијанац – Талијанка.*

РСЈ (4 моциона пара): *Аустралијанац – Аустралијанка; Аустријанац – Аустријанка; Африканац – Африканка; Србијанац – Србијанка.*

Можемо приметити да се према облику мушког етника на *-анац* женски етник доследно твори суфиксом *-ка* у оба речника⁹.

3.2.3. Два мушка етника у РМС деривирана суфиксом *-анац* немају моционог парњака (РМС: *Азијанац; Аријанац*).

3.2.4. **-инац : -ка**

РМС (3 моциона пара): *Далмаћинац – Далмаћинка; Леванћинац – Леванћинка; Шумадинац – Шумадинка.*

РСЈ (4 моциона пара): *Визанћинац – Визанћинка; Далмаћинац – Далмаћинка; Леванћинац – Леванћинка; Шумадинац – Шумадинка.*

РМС, за разлику од РСЈ, не бележи моциони парњак за облик *Визанћинац*, као ни за његову фонетску варијанту *Бизанћинац*.

3.2.5. **-инац : -киња**

Ексерцирана грађа из оба Матичина речника показује да овај творбени модел није продуктиван у грађењу етника у српском језику и налазимо потврду само за 1 моциони пар:

РМС: *Леванћинац – Леванћкиња*¹⁰.

3.3. Клајн (2003: 60) наводи и сложени суфикс *-ејац*, као један од суфикса којима се могу творити мушки етници у српском језику и даје пример *Европејац*, указујући на то да је „данас обичније *Европљанин*“. Оба Матичина речника бележе облик *Европејац* – РМС у полисемантичкој структури ове лексеме даје 2 значења: „а. човек из Европе. б. онај који је стекао европску културу, који је достигао европски ниво у нечему“; РСЈ бележи одредницу *Европејац* само у модификованом значењу – „човек који се понаша као Европљанин“, док је „назив за становника Европе“ у овом речнику – *Европљанин*. Претпостављамо да је семантичка модификација лексеме *Европејац* заправо последица творбеног значења које имају лексеме деривиране суфиксом *-ејац*¹¹ (у српском језику овим суфиксом начелно се творе апелативни називи за припаднике, следбенике неке идеологије, правца у уметности и сл.¹²).

3.3.1. Суфиксални деривати мушких етника творе се у српском језику и сингулативним суфиксом *-ин*, за који Клајн напомиње да „има необичну способност да се употребљава само у једнини“ (Клајн 2003 : 95). Исто важи и за сложене суфиксе: *-анин, -јанин* и *-чанин*. Сваки од наведених суфикса анализираћемо појединачно, приказујући најпре њихову продуктивност у творби мушких етника у српском језику, а затим ћемо указати на суфиксе који се јављају као њихови уобичајени моциони парњаци у деривацији женских етника.

9 Под доследним формирањем подразумевамо све случајеве када речници бележе облик за женски род према одговарајућем мушком етнику.

10 РМС бележи и облик *Леванћинка*, настао суплетивном моцијом од окрњеног мушког етника (в. више о суплетивном и интегралном типу моције у: Ђорић 1982: 8).

11 РСАНУ такође не бележи облике етника деривираних овим суфиксом.

12 Више о дериватима суфиксом *-ејац* в. Клајн 2003: 60.

У грађи ексцерпираној из РМС пронашли смо 12 етника мушког рода који су изведени суфиксом *-ин*, док у РСЈ има укупно 8 деривата овог типа. Женски корелативи творе се претежно суфиксом *-ка*, ређе суфиксом *-киња*, док моционе парњаке деривирани од мушких етника суфиксом *-ица* не бележи ниједан прегледани речник.

3.3.2. *-ин*: *-ка*

РМС (7 моционих парова): *Буџарин* – *Буџарка*, *Јеврејин* – *Јеврејка*; *Јерменин* – *Јерменка*; *Ташарин* – *Ташарка*; *Џиганин* – *Џиганка*; *Џинџарин* – *Џинџарка*; *Чивуџин* – *Чивуџка*.

РСЈ (4 моциона пара): *Буџарин* – *Буџарка*, *Јеврејин* – *Јеврејка*; *Јерменин* – *Јерменка*; *Џинџарин* – *Џинџарка*.

3.3.3. *-ин* : *-киња*

РМС (4 моциона пара): *Арајин* – *Арајкиња*; *Србин* – *Срјкиња*¹³; *Турчин* – *Туркиња*; *Чивуџин* – *Чивуџкиња*¹⁴.

РСЈ (3 моциона пара): *Арајин* – *Арајкиња*; *Србин* – *Срјкиња*; *Чивуџин* – *Чивуџкиња*.

3.3.4. За облик *Арнауџин* у РМС, као ни за облик *Аварин* у РСЈ не налазимо моционе корелативе.

3.4.1. Сложени суфикс *-анин* је, како Клајн истиче (Клајн 2003: 92), „семантички веома уједначен, јер има практично само једно значење“¹⁵ – становник места, земље, области, који су означени именицом у основи. Овај суфикс је, напомиње даље Клајн, „изразито склон јотовању“, што је резултирало тиме да се у српској дериватологији најчешће посматра упоредо са суфиксом *-јанин* (Стевановић 1981: 497; Клајн 2003: 92–94). Будући да су облици са суфиксом *-јанин* фреквентнији¹⁶, неки дериватолози бележе суфикс *-анин* као његову фонетску варијанту (Пешикан 1958: 200), док други само истичу већу продуктивност суфикса *-јанин* (Скок 1971: 44). У овом раду ћемо суфиксе *-анин* и *-јанин* посматрати независно, у оквиру три творбена модела формирана према одговарајућем моционом суфиксу којим се деривира женски корелатив.

3.4.2. Суфиксом *-анин* деривира се укупно 12 етника из наше грађе, при чему именица у основи, у највећем броју случајева, означава насељено место (град), спорадично географску област (подручје, покрајину и сл.), а ниједном не означава земљу порекла етника. Моциона анализа показује доследну употребу суфикса *-ка* у деривацији женских корелатива према мушким облицима на *-анин*, те

13 РМС бележи и облик *Срјка* као потенцијални парњак мушком корелативу *Србин*. У дефиницији одреднице *Срјка*, међутим, упућује се на *Срјкиња*, што указује на то да је други облик уобичајенији (о њиховом нормативном статусу нећемо говорити у овом раду). Класификујући мушке етнике деривирани суфиксом *-ин* у одговарајуће творбене моделе (према суфиксу за извођење женских етника), узели смо у обзир, из наведеног разлога, само облик *Срјкиња*.

14 Према мушком облику *Чивуџин* у РМС јављају се два корелатива женског рода – *Чивуџка* и *Чивуџкиња*, који су дати у оквиру исте одреднице. Овде смо их, пак, посматрали у оквиру два творбена модела (према одговарајућем мушком облику).

15 Суфикси *-анин*, *-јанин* и *-чанин* специјализовани су за творбу етника у српском језику и додају се искључиво на именичке основе које означавају какав географски појам, за разлику од нпр. суфикса *-ац* који има много значења (*Nomina agentis*, *Nomina actoris*, *Nomina atributiva* итд.) и може се додати именичким и придевским основама (више о осталим значењима суфикса *-ац* в. Клајн 2003: 51–61).

16 РМС бележи 10 етника деривираних суфиксом *-анин*, и 42 етника суфиксом *-јанин*; док је у РСЈ тај број мањи, сразмерно обиму речника: суфиксом *-анин* творе се 2 етника, а суфиксом *-јанин* 11 етника.

наша грађа из оба Матичина речника указује на постојање само једног творбеног модела:

3.4.3. **-анин: -ка**

РМС (7 моционих парова): *Бачванин – Бачванка; Бечанин – Бечанка; Би-хаћанин – Би-хаћанка; Истџранин – Истџранка; Мачванин – Мачванка; Неретшванин – Неретшванка*¹⁷; *Цетшињанин – Цетшињанка.*

РСЈ (2 моциона пара): *Бачванин*¹⁸ – *Бачванка; Мачванин – Мачванка.*

За оба мушка етника творена суфиксом *-анин* које бележи РСЈ, постоје у овом речнику моциони корелативи, док за два облика у РМС не налазимо парњак женског рода (*Гламочанин* и *Киџранин*).

3.5.1. Суфикс *-јанин* је најпродуктивнији суфикс за творбу етника у прикупљеној грађи и твори 42 мушка етника у РМС, односно 11 етника у РСЈ. Као и његова фонетска варијанта (*-анин*), суфикс *-јанин* је специјализован за деривацију етника, с тим што творбене основе од којих се ови етници граде могу означавати и државу, за разлику од суфикса *-анин* (нпр. *Етшиоџанин, Холанђанин, Швеђанин*). Моциони корелатив у РСЈ доследно се деривира суфиксом *-ка*. С друге стране, грађа ексцерпирана из РМС показује да се у творби етника овим суфиксом успостављају два творбена модела.

3.5.2. **-јанин : -ка**

РМС (22 моциона пара): *Америчанин – Америчанка; Афричанин – Афричанка;*

Банаћанин – Банаћанка; Беоџраћанин – Беоџраћанка; Буковичанин – Буковичанка; Војвођанин – Војвођанка; Гачанин – Гачанка; Ђаковчанин – Ђаковчанка; Евроџанин – Евроџанка; Зећанин – Зећанка; Јајчанин – Јајчанка; Личанин – Личанка; Млечанин – Млечанка; Неретшјанин – Неретшјанка; Новљанин – Новљанка; Норвежанин – Норвежанка; Ријечанин – Ријечанка; Ришњанин – Ришњанка; Субоџичанин – Субоџичанка; Тимочанин – Тимочанка; Тишџраћанин – Тишџраћанка; Травничанин – Травничанка.

РСЈ (11 моционих парова): *Арабљанин – Арабљанка; Банаћанин – Банаћанка; Беоџраћанин – Беоџраћанка; Војвођанин – Војвођанка; Евроџанин – Евроџанка; Еџићанин – Еџићанка; Млечанин – Млечанка; Пожежанин – Пожежанка; Солуњанин – Солуњанка; Холанђанин – Холанђанка; Швеђанин – Швеђанка.*

3.5.3. Женске корелативе у РМС не налазимо за 13 мушких етника који су деривирани суфиксом *-јанин*: *Аџарјанин, Ађанин, Арабљанин, Беоћанин, Бошњанин, Вишанин, Вршчанин, Етшиоџанин, Парижанин, Семићанин, Србљанин, Холанђанин, Хрваћанин*; док се у РСЈ доследно наводи облик женског рода на *-ка* за свих 11 мушких етника¹⁹.

3.5.4. **-јанин : -киња**

РМС (2 моциона пара): *Личанин – Личкиња; Перашијанин – Перашкиња.*

17 Облици *Неретшванин* и *Неретшјанин* изједначавају се у оквиру исте одреднице у РМС, а Клајн (2003: 92) истиче да је облик *Неретшванин* „данас свакако чешћи“ него *Неретшјанин*. Правопис МС бележи само облике *Неретшјанин* и *Неретшјанка* (Пеншкан и др. 2010: 388). Будући да се оба облика спомињу у речничкој грађи и да се разликују по суфиксу којим се деривирају, ми смо их у раду посматрали засебно, у оквиру два творбена модела.

18 Суфикс *-анин* у овом примеру додаје се на измењену основу; претпоставља се да је облик аналошки успостављен према облику *Мачванин* (исп. Клајн 2003: 93).

19 Напомињемо да од 13 мушких етника, за које се у РМС не даје женски корелатив, чак 11 лексема РСЈ уопште не бележи.

3.6.1. Сложени суфикс *-чанин* несумњиво је постао од првобитног суфикса *-јанин*, али у вези са проблемом његовог развоја постоје у српској дериватолигији две хипотезе. Прва: да је добијен од суфикса *-јанин* када се основа завршавала сугласником *-к* или *-ц* (нпр. *Личанин*, *Ријечанин*, *Шайчанин*), при чему се примери *Прилејчанин*, *Краљевчанин* сматрају аналошким (Ђорић, према Клајн 2003: 94). Друга хипотеза заснива се на идеји о доследној контаминацији²⁰ суфикса *-ац* и *-јанин*, тако што је на већ постојећи облик етника на *-ац* накнадно додат суфикс *-јанин*. Тако Стевановић (1981: 497–498) сматра да је облик *Дубровчанин* морао постати од првобитног етника *Дубровац*, а *Краљевчанин* од првобитног *Краљевац*. У раду ћемо међу етнике деривирание суфиксом *-чанин* сврстати само неколике случајеве код којих се творбена основа не завршава сугласником *-к* или *-ц*. Завршетак основе на *-к*, односно *-ц* сугерисаће нам да говоримо о деривацији етника суфиксом *-јанин*.

У грађи ексцерпираној из РМС издвојила су се 3 мушка етника деривираниа суфиксом *-чанин*, док РСЈ бележи 2 етника деривираниа овим суфиксом. Према мушком етнику на *-чанин* женски облици деривирају се суфиксом *-ка*, што указује на постојање једног творбеног модела.

3.6.2. *-чанин* : *-ка*

РМС (3 моциона пара): *Дубровчанин* – *Дубровчанка*; *Загрејчанин* – *Загрејчанка*; *Шибенчанин* – *Шибенчанка*.

3.7.1. Као мање продуктивни суфикси за творбу етника у оба речника издвајају се *-(j)ак*, *-ез*, *-лија* и сл., док су нетипични²¹ суфикси *-ан* (*Американ*²²), *-аи* (*Азијаи*), *-аиш* (*Шајкаиш*), *-ељ* (*Бокелј*) итд. За мање продуктивне суфиксе нећемо наводити уобичајене творбене моделе, будући да за већину поменутих суфикса у нашој грађи налазимо веома мали број потврда моционих парњака.

3.7.2. Према Бабићу (1986: 91), суфикс *-(j)ак* није продуктиван у творби етника, а настали облици застаревају или добијају специфично значење. Овим суфиксом творе се углавном називи за становнике босанских градова (Клајн 2003: 33): у РМС – *Гламочак*, *Тузлак*, *Брчак*, *Крешевљак*, *Травњак*²³, *Дувњак*, док наша грађа из РМС бележи и облике чија мотивна реч није босански град: *Бошњак* (и у РСЈ), *Скојљак*, *Србљак* и *Турак*²⁴. Деривација женских корелатива не указује на доследну употребу неког моционог суфикса (забележени су само облици женског рода *Бошњакиња* и *Туркиња*).

3.7.3. Ексцерпирана грађа бележи 6 мушких етника деривираних суфиксом турског порекла *-лија*²⁵ и то: *Бечлија* (у оба речника), *Нишлија*, *Парижлија* (и *Паризлија*), *Санџаклија*, *Сарајлија* и *Шамлија*. Женски корелативи се творе доследно суфиксом *-ка*.

20 Под *доследном контаминацијом* подразумевамо тврдњу дериватолога да је суфикс *-чанин* у свим облицима у којима га налазимо добијен фонетским путем, односно контаминацијом суфикса *-ац* и *-јанин* (в. Стевановић 1981: 497–498).

21 Нетипичним суфиксима за творбу етника сматрамо оне који у нашој грађи имају само једну потврду.

22 Квалификатор ове лексеме у РМС упућује на покрајинску лексему.

23 Ову одредницу РМС дефинише другим обликом етника – *Травничанин*, што би могло указивати на надређени нормативни статус другог облика.

24 Облике *Србљак* и *Турак* РМС упућује на устаљеније *Србин* и *Турчин*.

25 Више о суфиксу *-лија* у творби етника в. у Радић 1999.

3.7.4. Суфикс италијанског порекла *-ез* (Клајн 2003: 262) твори само три етника из наше грађе *Кинез* (РСЈ), *Албанез* и *Холандез*²⁶ (РМС). Једини облик женског корелатива јесте облик *Кинескиња* забележен само у РСЈ.

3.8.1. У коришћеном материјалу издвојили су се и тзв. немотивисани²⁷ етници, према којима се женски корелативи деривирају према следећим творбеним моделима:

3.8.2. **-ø : -ка**

РМС (6 моционих парова): *Јевреј – Јеврејка; Јелин – Јелинка; Румун – Румунка; Словен – Словенка; Циџан – Циџанка; Шийшар – Шийшарка.*

РСЈ (6 моционих парова): *Герман – Германка; Еским – Ескимка; Јевреј – Јеврејка; Румун – Румунка; Словен – Словенка; Хебреј – Хебрејка; Цинцар – Цинцарка.*

3.8.3. **-ø : -ица**

РМС (2 моциона пара): *Мађар – Мађарица; Хрват – Хрватица.*

РСЈ (3 моциона пара): *Мађар – Мађарица; Хрваџ – Хрваџица; Шваба – Швабица.*

3.8.4. **-ø : -киња**

РМС (2 моциона пара): *Рус – Русиња; Чивуџ – Чивуџкиња.*

РСЈ (5 моционих парова): *Енџлез – Енџлескиња; Ром – Ромкиња; Рус – Русиња; Француз – Францускиња; Чивуџ – Чивуџкиња.*

3.8.5. **-ø : -иња**

РМС и РСЈ (3 моциона пара): *Грк – Гркиња; Влах – Влахиња; Чех – Чехиња.*

4. Неки лексиколози (исп. Гортан-Премк 2004: 21–22) сврставају етнике у групу речи које имају само способност именовања, али не и способност означавања. Тако *Војвођанин*, сматра Драгићевић (2010: 102–103) „именује човека из Војводине, али ништа не означава“. Међутим, у посматраном корпусу налазимо и лексема којима се начелно означава етничка припадност, али је њихово значење модификовано (нпр. *Србекања, Србенда* „аугм. и пеј. од Србин“). На значење оваквих лексема може указивати квалификатор субјективне оцене (нпр. *поџрд., пеј., хий.* и сл.) или лексикографска дефиниција. Семантичка модификација на творбеном плану постиже се карактеристичним суфиксима (тзв. суфикси субјективне оцене) и, без обзира на то што творбена основа носи семантичку компоненту етничке припадности, суфикс је тај који лексеми даје другачију конотацију (исп. *Немац : Немчина; Турчин : Туркесина* итд.). У грађи коју смо ексцерпирали из РМС уочава се 27 лексема деривираних неким од суфикса *-че, -(ч)ић, -чина, -екања, -есина, -ејина, -ијина, -урина* и сл., који уносе у значење етника компоненту деминутивно-хипокористичког или пејоративно-аугментивног значења.

Наведене творенице нисмо укључили у творбену анализу, што значи да их нисмо посматрали са становишта моције и нисмо узимали у обзир продуктивност суфикса којима се деривирају. Ове лексема, такође, нисмо класификовали ни у творбене моделе као остале етнике.

5. На основу творбено-семантичке анализе речничке грађе, можемо закључити да је суфиксација најпродуктивнији творбени начин којим се деривирају етници у савременом српском језику, док се као мање продуктивни начини уоча-

26 РМС облике *Албанез* и *Холандез* упућује на обичније *Албанац* и *Холанђанин*.

27 Немотивисаним речима се у српској дериватологији сматрају оне које су деривирани нултим суфиксом (-ø) (Ђорић 1982: 108–109).

вају сложено-суфиксална творба (*Новопазарац, Црногорац*) и творба префиксацијом (само у РСЈ: *Англоамериканец, Афроазијац*).

Творба суфиксацијом указује на постојање неколико творбених модела, у зависности од суфикса којим се творе мушки етници и њихови женски корелативи: **-ац : -ка** (*Израелац – Израелка*), **-ац : -ица** (*Немац – Немеца*), **-ац : -киња** (*Швајцарац – Швајцаркиња*), **-анац : -ка** (*Американец – Американка*), **-инац : -ка** (*Шумадинац – Шумадинка*), **-инац : -киња** (*Леванџинац – Леванџикиња*), **-ејац : -ка** (*Европејац – Европејка*); **-ин : -ка** (*Бугарин – Бугарка*); **-ин : -киња** (*Србин – Српкиња*), **-анин : -ка** (*Бачванин – Бачванка*), **-јанин : -ка** (*Београђанин – Београђанка*), **-јанин : -киња** (*Перашићанин – Перашкиња*), **-чанин : -ка** (*Дубровчанин – Дубровчанка*); **-о : -ка** (*Румун – Румунка*), **-о : -ица** (*Мађар – Мађарица*), **-о : -киња** (*Рус – Русиња*), **-о : -иња** (*Чех – Чехиња*). Наша грађа показује да су мање продуктивни суфикси у творби етника **-(j)ак** (*Бошњак, Скопљак*), **-ез** (*Кинез, Холандез*), **-лија** (*Бечлија, Нишлија*), а као нетипичне грађа бележи суфиксе **-ан** (*Американ*), **-аи** (*Азијаи*), **-аи** (*Шајкаи*), **-ељ** (*Бокељ*) итд. На основу речничке грађе запажамо да је најпродуктивнији суфикс у деривацији мушких етника суфикс **-јанин**, а у творби женских корелатива – моциони суфикс **-ка**. Можемо приметити да речничка грађа недоследно бележи називе за становника каквог насељеног места, или пак припадника каквог народа и сл. Сматрамо да је задатак дескриптивне лексикографије доследно бележење начина на који се образују творенице из класе етника, као и успостављање нормативних модела према којима ће се етници доследно и системски творити у српском језику.

Литература и извори

- Бабић 1986: S. Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku (nacrt za gramatiku)*, Zagreb: JAZU – Nakladni zavod Globus, 2002.
- Барић и др. 1997²: E. Barić i dr., *Hrvatska gramatika*, II. promijenjeno izdanje, Zagreb: Školska knjiga, 1997.
- Белић 2000: А. Белић, *Савремени српскохрватски књижевни језик. II. Наука о грађењу речи, у: Универзитетска предавања из савременог српскохрватског језика*, Изабрана дела Александра Белића, XIV том, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2000, 93–215.
- Гортан Премк 2004: Д. Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004.
- Драгићевић 2010: Р. Драгићевић, *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2010.
- Јелић 2010: М. Јелић, *Етници и китејници у Војводини*, Сомбор: Педагошки факултет у Сомбору, 2010.
- Клајн 2003: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Друзи гео, Суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска, 2003.
- Маретић 1963³: Т. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Treće izdanje. Zagreb: Matica hrvatska, 1963.
- Пешикан 1958: М. Пешикан, О грађењу имена становника у односу на имена земаља и места, *Наш језик*, IX, св. 5–6, Београд: Институт за српски језик САНУ, 1958, 196–205.
- Пешикан и др. 2010: М. Пешикан, Ј. Јерковић, М. Пижурица, *Правопис српскога језика*, Нови Сад: Матица српска – Будућност, 2010.

- Радић 1999: П. Радић, Суфикс *-лија* у грађењу имена становника од имена места или области, *Јужнословенски филолоџ*, LV, Београд: Институт за српски језик САНУ, 1999, 47–66.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Загреб, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I –XVIII, Београд: САНУ, 1959–.
- РСЈ: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- Симеон 1969: R. Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb: Matica hrvatska, 1969.
- Скок 1953–1954: P. Skok, *Tvorba imena stanovnika od imena naselja i oblasti*, *Jezik*, II, br. 3, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 1953–1954, 65–69.
- Скок 1971: P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Knjiga prva, A – J*, Zagreb: JAZU, 1971.
- Станојчић, Поповић 2008²: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Граматишка српског језика за гимназије и средње школе*, Једанаесто, прерађено издање, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2008.
- Стевановић 1981⁴: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (Грамаџички системи и књижевнојезичка норма) I*, Четврто издање, Београд: Научна књига, 1981.
- Ђорић 1982: Б. Ђорић, *Моциони суфикси у српскохрватском језику*, Београд: Филолошки факултет, 1982.
- Храсте 1952: М. Hraste, *O izvođenju etnika od geografskih imena*, *Jezik*, I, br. 1, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 1952, 21–24.

FORMATIONAL AND SEMANTIC ANALYSES OF SOME NOUNS DENOTING ETHNICITY IN SERBIAN LANGUAGE

Summary

The paper is dealing with the formational and semantic analysis of the nouns meaning ethnicity in Serbian language. In linguistics *ethnicity* is a word denoting country, city or region citizen. This research, based on the material excerpted from the two of MS dictionaries and also from the SANU dictionary, aims to describe methods in derivation of these words in Serbian language, as well as to confirm suffication as the most common one. Accordingly, the paper also presents the most productive suffices which derivate masculine and feminine gender-pairs.

Ivana Marinković, Jovana Jovanović

Ана РАНЂЕЛОВИЋ
Београд

ТЕРМИНОЛОШКО-МЕТОДОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ У ИМЕНИЧКОЈ ПРЕФИКСАЦИЈИ¹

Предмет овога рада јесте творба именица с префиксима. Она ће бити посматрана са синхроног становишта. Циљ рада је да се уоче кључни проблеми у дефинисању основних појмова именичке префиксације и да се одреди њено место међу осталим творбеним начинима. Анализирајући структуру, значење и степен самосталности структурних делова именица добијених префиксацијом, закључујемо да су функције и значења префикса битно различите од функција и значења коренских морфема. Сврставање префикса и суфикса у исти тип творбених јединица (афиксалних морфема) указује на то да треба одбацити традиционални приступ творби речи по коме се префиксација укључује у слагање и намеће потребу да се овај творбени начин обједини са суфиксацијом у афиксалну творбу.

Кључне речи: творба речи, коренска морфема, афикс, префиксација, суфиксација

0. У славистици и србистици најчешће се говори о два начина творбе речи – извођењу (деривацији) и слагању (композицији). Под извођењем се првенствено подразумева суфиксација, док се префиксација традиционално укључивала у слагање или композицију. Творба именица која је предмет овога рада у литератури се именује као тзв. чиста префиксација.² У префиксацију се, шире гледано, укључује и префиксално-суфиксална творба, која није предмет овог рада. Грађу за анализу узели смо из једнотомног *Речника српског језика* Матице српске³.

0.1. У досадашњој дериватолошкој литератури проблемом префиксације бавили су се Томо Маретић (1899), Александар Белић (1949), Михаило Стевановић (1964) и Стјепан Бабић (1986), а у новије време Иван Клајн (2002), Милица Радовић Тешић (2002) и Божо Ђорић (2008).

У *Граматици хрватског или српског језика*, Маретић (1899: 369-372) гледа на префиксалне деривате као на сложенице с предлозима (назива поглавље „Сложене именице и придјиви“). Све префиксе, укључујући и оне који по пореклу нису самосталне речи, назива „приједлози“. Белић (1949: 290) у делу *Савремени српскохрватски књижевни језик II. Наука о грађењу речи* први употребљава термин „предметак“ или „префикс“, а префиксацију сврстава у слагање. У делу о творби речи у граматици *Савремени српскохрватски језик*, Стевановић (1964: 443-471) у невеликом поглављу „Сложенице с префиксима“ дефинише префикс као „предлог, који је тек срастањем с другим делом сложенице постао префикс-

1 Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

2 Говорећи о именичким речима у чијој структури учествују префикси, М. Радовић Тешић (2002: 16-20) издваја два творбена начина – префиксалну и префиксално-суфиксалну творбу. Основа према којој настају речи у оба начина је именичка. Под именицама чисте префиксације ауторка подразумева оне код којих се префикс (који је једноморфемског састава) додаје испред основе коју по правилу чини цела именица.

3 У даљем тексту РСЈ.

сом“. За именице с префиксима (без суфикса) тврди да су „тако ретке да за науку о грађењу речи не представљају неки већи интерес“. Из разматрања искључује префиксално-суфиксалне деривате, њима се бави у делу деривације код одговарајућег суфикса. Од именица анализира само оне на *не-*, а то *не-* не назива префиксом, већ „одричном речцом“. У *Творби ријечи у хрватском књижевном језику* Бабић (1986: 328-333) износи следеће мишљење: „... због тога што многи префикси и нису самосталне ријечи... сматра се да префиксална творба иде у извођење, а не у слагање. Ипак, због дефиниције извођења и слагања и због јединствености овога творбенога начина, префиксалну ћемо творбу сматрати слагањем, творенице префиксалне творбе сложеницама, али ћемо их убрајати у посебну врсту сложеница“. Дакле, он први уочава да нису сви префикси по пореклу предлози, али разлози због којих префиксацију разматра заједно са слагањем нису довољно јасни. У традиционалној граматици Станојчић–Поповић префиксација је у потпуности представљена у композицији (2002: 148-149).

0.2. У новије време, пре свега под утицајем развоја дериватологије у јаким лингвистичким центрима као што су руски, пољски и чешки, новине у српску дериватологију уносе три монографије. Прва је *Творба речи у савременом српском језику* Ивана Клајна (2002). У њој се префиксација посматра као засебан тип творбе, а речи са префиксом називају *префиксалним твореницама* или *префиксалима*. Друга монографија настала исте године јесте *Именице с префиксима у српском језику* Милице Радовић Тешић (2002), где ауторка такође префиксацију посматра као засебан тип творбе и опредељује се за термин *префиксалне именице* или *именице творене префиксима*.

Говорећи о начинима творбе у српском језику, Божо Ђорић у *Творби именица у српском језику* (2008: 15-17) наводи да извођење обухвата афиксацију уопште – дакле, и суфиксацију и префиксацију.

1.0. Уколико префиксацију искључимо из творбе слагањем, пред нама су две, у основи врло сличне могућности:

а) да се префиксација издвоји као засебан тип творбе, одвојен и од слагања и од суфиксације, односно извођења. У овом случају, нестала би бинарност *деривација (извођење) : композиција (слагање)* и изгубило би се полазиште за глобалну поделу твореница на изведене и сложене.

б) да се префиксација и суфиксација посматрају као подтипови деривације, односно творбе извођењем. Њима треба придодати и трећи подтип, префиксално-суфиксалну творбу. На овај начин би се задржала бинарност *деривација (извођење) : композиција (слагање)*, која би се поновила и у оквиру самих творбених начина: *префиксација, суфиксација : префиксално-суфиксална творба и слагање : сложено-суфиксална творба*.

1.1. Као што смо напоменули, у српској дериватологији су представници првог приступа И. Клајн (2002) и М. Радовић Тешић (2002). Према Клајну, у модерној лингвистици је преовладало мишљење да су префиксација, суфиксација, конверзија и композиција „четири засебна и равноправна поступка творбе речи“ (Клајн 2002: 6). Иако излаже низ чињеница које префиксацију повезују са суфиксацијом, аутор се опредељује да префиксацију и суфиксацију издвоји у „два посебна начина творбе, али међусобно блиска (и једнако различита од композиције)“ (нав. дело: 179-180). Аутор даље наглашава да префиксацијом, као и суфиксацијом, нова реч настаје од основе једне речи (што је дефиниција извођења), али се ипак одлучује да „будући да је код нас уобичајено да се под изведеницама подразумевају само речи са суфиксом“ (нав. дело: 180), у својој монографији термин извођење не примени и на речи са префиксом.

М. Радовић Тешић наводи низ чињеница због којих префиксацију треба искључити из слагања, али закључује да би, „с обзиром на различите ставове у овом смислу... овај творбени начин понајбоље било третирати као посебан“ (2002: 12).

1.2. Други приступ се, са извесним разликама, примењује у новијим граматицама великих славистичких центара, пре свега руског, чешког и пољског. У српској дериватологији, овај приступ прихвата Б. Ђорић (2008).

2.0. Имајући у виду наведена схватања у граматичкој и стручној литератури, намеће се питање – шта је у ствари префиксација? Да ли је то слагање, како се у старијој литератури наводи, или извођење? Да бисмо одговорили на ово питање, морамо поћи од одређеног префикса. У *Речнику српскохрватскога књижевног језика* Матиче српске⁴ одредница *префикс* упућује на *предметшак*, за који се каже: „у сложеним речима онај део који је испред корена (обично предлог).“ Дакле, дефиниција дата у РМС у складу је са традиционалним тумачењем префиксације у србистици – префиксални деривати сматрају се сложеницама зато што су префикси блиски предњем члану сложеница, односно фонетски су слични предлозима. То важи за следеће префиксе: *без-*, *до-*, *из-*, *о-*, *за-*, *међу-*, *на-*, *над-*, *нус-*, *иа-*, *по-*, *под-*, *при-*, *пред-*, *проштив-*, *са-*, *у-*, *уз-*. Међутим, иако је већина префикса по фонолошкој структури, а каткад и по значењу једнака предлозима, они на творбеном плану имају исти статус и улогу као префикси који нису по пореклу предлози: *об-*, *иа-*, *пра-*, *пре-*, *про-*, *раз-*, *су-*. Новији, једнотомни *Речник српскога језика* дефинише *префикс* као „творбену морфему која се додаје на почетак речи или основе речи и тако твори нову реч“, а *префиксацију* као „творбу речи уз помоћ префикса, префиксалну творбу речи“. Као што се види, наведеним дефиницијама се не успоставља однос једнакости са сложеницама, али се тај однос успоставља у дефинисању појединих префикса. Узмимо за пример одредницу *без-*, чија дефиниција гласи: „префикс у сложеницама, означава негацију речи с којом се слаже, односно одсуство, непостојање онога што значи основна реч“, где се јасно види да се речи добијене префиксацијом сматрају сложеницама.

2.1. Полазећи од наведених савремених истраживања (уп. Радовић Тешић 2002, Клајн 2002 и Ђорић 2008), префикс можемо одредити као творбени формант (афикс) који се додаје испред целе речи (за разлику од суфикса, који се додају на творбену основу⁵). Као што је познато, у српском језику нове речи настају спајањем творбене основе и афикса, када се говори о изведеној речи, или спајањем двеју творбених основа, када је у питању сложена реч. Стога је немогуће објаснити зашто реч која у својој структури има творбену основу, коју чини цела реч, и један од афикса, префикс као јединицу без самосталног значења сматрамо сложеном, а реч са суфиксом изведеном.

3.0. Префикси граде нове речи на бази постојећих. Значењска и категоријална припадност основинске речи се не мења. Дакле, именице добијене префиксацијом преузимају све морфолошке особине именице која представља основинску реч. У тој врсти творбе префикс (као семантички испуњен елемент) има мо-

4 У даљем тексту РМС.

5 Терин *творбена основа* различито се тумачи у нашим граматицама. По једној од њих (Станојчић–Поповић 2002: 72), разликују се два типа творбених основа: корен речи (коренска морфема) и граматичка основа речи. *Творбеном основом* Б. Ђорић назива онај део основинске речи који остаје у саставу деривата (Ђорић 2008: 15). Ово тумачење чини се потпунијим с обзиром на то да, поред коренске морфеме и граматичке основе, творбену основу могу чинити и друге форме (исп. *чуд-ан*, *чудес-ан*).

дификациону улогу – он модификује значење основинске речи. Навешћемо неколике примере из РСЈ:

нуспроизвод м *сјоредни, узјредни производ*.
 подсукња ж *доња сукња (сукња обучена испод зорње)*.
 сучувар, -ара м *онај који заједно с неким нешто чува*.

Дакле, лексеме *нуспроизвод, подсукња и сучувар* настале су додавањем префикса *нус-, под-* и *су-* на лексеме *производ, сукња и чувар*. Њихова категоријална припадност се није променила (нпр. и *подсукња* и *сукња* су именице), али се њихово значење модификовало у односу на основинску реч (*подсукња* је врста *сукње, сучувар* је и даље *чувар*). Намеће се закључак да је разлика у значењу коју префикс уноси у дериват врло слична оној коју уноси и друга афиксална морфема – суфикс. Ово је још један аргумент који иде у прилог тврдњи да је префиксација начин творбе који треба укључити у извођење, а њене продукте називати изведеницама.

4.0. Граница између префикса и основинске речи може каткад бити нејасна. То је последица пре свега неких гласовних измена на морфемном шаву (асимилација сугласника по звучности, асимилација сугласника по месту творбе и, као последица ових промена – губљење сугласника). Наведене гласовне алтернације доводе до појаве различитих ликова појединих префикса. Тако ће се, рецимо, префикс *раз-*, у зависности од карактера своје везе са основинском речи, јавити у више варијација: *раз-* у *разговор*; *рас-* у *распар*; *раш-* у *рашчовек*. Овакве варијације префикса називамо *аломорфима*.⁶

4.1. Ми смо се определили да, према граматичко-лексичком критеријуму, префиксе који учествују у грађењу именица класификујемо на следећи начин:

1) префикси који немају аломорфе због тога што је њихов финални део неутралан у погледу асимилације по звучности; они могу бити:

а) домаћег порекла: *ван-* (*ванпартијац*), *до-* (*договор*), *за-* (*закућац*), *међу-* (*међусираћ*), *на-* (*наслађа*), *надри-* (*надрилекар*), *назови-* (*назовибраћ*), *не-* (*неистина*), *па-* (*пајерје*), *по-* (*помајка*), *полу-* (*полусестра*), *пра-* (*прајезик*), *при-* (*приговор*), *про-* (*провиђење*), *прошив-* (*прошивишужба*);

б) страног порекла: *а-* (*асиметрија*), *антиш-* (*антиалкохолизам*), *архи-* (*архиепископ*), *ко-* (*коаутор*), *конира-* (*кониранатад*), *ре-* (*репродукција*);

2) префикси који имају аломорфе, у зависности од почетка основинске речи; они могу бити:

а) домаћег порекла: *без-* : *бес-* : *бе-* (*безброј* : *бескрај* : *безакон*) , *над-* : *наш-* (*надбискуп* : *нашчовек*), *нуз-* : *нус-* (*нуззарада* : *нуспроизвод*), *под-* : *пош-* (*подстианица* ; *поштовник*), *пред-* : *преш-* (*предјело* : *прешкормора*), *раз-* : *рас-* : *раш-*⁷ (*раздео*а : *расилет* : *рашчовек*), *с-* : *са-* : *су-* (*скуп* : *саборац* : *суграђанин*), *уз-* : *ус-* (*узвик* : *усклик*);

б) страног порекла: *де-* : *дез-* (*демобилизација* : *дезинтеграција*), *суб-* : *суй-* (*субверзија* : *суйкултура*).

4.2. Дакле, у српском језику може доћи до следећих спојева:

1) домаћи префикс + домаћа основинска реч: *безброј*, *међусираћ*, *сарадник*, *предвече*;

6 Термин *аломорф* припада синхроној творби. Е. А. Земская под *аломорфима* подразумева префиксалне или суфиксалне морфеме које су истоветне по значењу, а налазе се у односу тзв. допунске дистрибуције. У складу са тим, формалне разлике међу њима условљене су њиховом позицијом у речи (исп. Земская 1973).

7 Код глаголских речи број аломорфа може бити и већи.

2) префикс страног порекла + основинска реч страног порекла: *анџистирес*, *архилопов*, *конџирамиџинџ*, *хиџеринфлација*,⁸

3) домаћи префикс + основинска реч страног порекла: *џоџканицелар*, *џредреклама*, *џроџивреволуџија*, *нексџлоаџиација*;

4) префикс страног порекла + домаћа основинска реч: *коуредник*, *анџиџунак*, *џросрбин*, *ексџаразарада*.

Изведенице наведене у другој, трећој и четвртој групи у литератури се називају хибридикама.⁹

5.0. Бавећи се префиксацијом, српска дериватологија је наишла на још један проблем, а то је како дефинисати префиксоиде. О овоме проблему у новије време писали су Клајн (2002), Радовић Тешић (2002), Маројевић (2005)¹⁰ и Ђорић (2008).¹¹ Проблематика је веома сложена, што потврђује и чињеница да се код неких лингвиста исте компоненте налазе и међу префиксима и међу префиксоидима (Клајн 2002: 194-203).

6. Да закључимо. Префикси су блиски предњем члану сложеница и зато се у литератури спој са префиксом уврштавао у слагање речи. Међутим, чињеница да је већина префикса по фонолошкој структури, а каткад и по значењу, слична предлозима не сме доводити до тога да се префикси уздижу на ранг лексичких основа, што се свакако чини кад се реч у чијој се структури појави префикс оквалификује као сложена реч. Овај приступ постао је проблематичан када је уведена нова, другачија класификација морфема. Увођење термина афикс и сврставање префикса и суфикса у исти тип творбених јединица доводи до новог става да се префиксација искључи из слагања и обједини са суфиксацијом.

Ако се наведено има у виду, онда би се могло рећи да су префикси творбене морфеме (афикси) које се додају на почетак целе речи, за разлику од суфикса који се додају творбеној основи. На морфолошком плану, значењска и категоријална припадност основинске речи се додавањем префикса не мења. Дакле, од именица се образују именице (*крај* : *бескрај*). Међутим, долази до промене на семантичком плану – префикс модификује значење основинске речи.¹²

За крај, навешћемо Сосирово учење како би се из нешто друкчијег угла осветлио однос између разматраних језичких јединица – однос између префикса и предлога: „Наш циљ је да покажемо да свака језичка јединица постоји истовремено у сфери садашњости и у сфери прошлости, да из двеју различитих егзистенција она доноси не један, већ обавезно два рационална израза, подједнако легитимна, од којих ни један ни други не могу да се избришу, успевајући тако да од једне исте ствари направе две; то без икакве игре речи, као и без икаквог неспоразума о ономе што смо управо назвали *стивар*, наиме предмет посебне мисли, а не различиту представу о истом предмету“ (Сосир 2004: 43).

8 У наведеним примерима, оба конституента су страног, али не истојезичног порекла.

9 Хибриди су, генетски, дељиви у три групације: а) основни део је страног, а формантски домаћег порекла; б) основни део је домаћи, а формантски страни; в) оба конституента су страног, али не истојезичног порекла (Ђорић 2008: 118).

10 Маројевић *префиксоид* назива „кореном који служи као прва основа речи, тј. морфемом која има лексичко, а не деривационо значење“ (2005: 134).

11 Тешкоће у утврђивању и дефинисању статуса ових творбених елемената показује и термилошко шаренило које се среће у литератури: *унификси*, *префиксоиди*, *џоуџрефикси*, *квазиџрефикси*, *џреџозиџивни блокови*, *џреморфеме*, *џерминоелементи*, *џреџозиџивне компоненте* итд. (исп. Ђорић 2008: 123).

12 Предлог никад не утиче на појмовни садржај именице уз коју се везује.

Литература

- Бабић 1986: Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku, Nacrt za gramatiku*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Белић 1949: Александар Белић, *Савремени српскохрватски књижевни језик. Наука о грађењу речи*, Београд: Народна књига.
- Земская 1973: Елена Андреевна Земская, *Современный русский язык. Словообразование*, Москва: Просвещение.
- Клајн 2002: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Први део. Слагање и префиксација*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Матица српска – Институт за српски језик САНУ.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Други део. Суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Матица српска – Институт за српски језик САНУ.
- Маретић 1899: Томо Маретић, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Маројевић 2005: Радмило Маројевић, *Творбена и морфолошка анализа у грамађичком систему савременог српског језика I*, Бања Лука: Наука и образовање.
- Радовић Тешић 2002: Милица Радовић Тешић, *Именице с префиксима у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- РСЈ 2007: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
- РМС 1967–1976: *Речник српскохрватскога књижевног језика (I–III Матица српска – Матица хрватска, IV –VI Матица српска)*. Нови Сад: Матица српска.
- Сосир 2004: Ferdinand de Sosir, *Spisi iz opšte lingvistike*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Станојчић–Поповић 2002: Живојин Станојчић и Љубомир Поповић, *Грамађика српскога језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић 1964: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд: Научна књига.
- Ђорић 2008: Божо Ђорић, *Творба именица у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Корпус

- РСЈ 2007: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.

TERMINOLOGY-METHODOLOGY PROBLEMS IN NOUN PREFIXATION

Summary

The subject of this work is the formation of nouns with prefixes. Such formation shall be observed from a synchronous point of view. The purpose of the work is to note the key problems in defining basic terms of noun prefixation, and to determine its place among other modes of noun formation. By analyzing the structure, meaning and degree of independence of structural parts of nouns created by prefixation, we conclude that the functions and meanings of prefixes are significantly different from the functions and meanings of root morphemes. Putting prefixes and suffixes together in the same category of forming units (affixal morphemes) indicates that the traditional approach to word formation, by which prefixation is included in compounding, should be abandoned, and points out the need for this mode of noun formation to be included together with suffixation.

Ana Randelović

Анета СПАСОЈЕВИЋ¹
Београд

НЕКЕ МОРФОЛОШКЕ ОСОБЕНОСТИ У ЈЕЗИКУ РОМАНА *ХОДОЧАШЋЕ АРСЕНИЈА ЊЕГОВАНА* БОРИСЛАВА ПЕКИЋА²

У раду се анализирају оне морфолошке јединице ексцерпирани из романа *Ходочашће Арсенија Његована* Б. Пекића које су специфичне за данашњи говорни и писани језик пре свега по својој неактуелности. Текст овог романа чини лингвистички занимљивим чињеница да је ово савремени роман, а истовремено ризница морфолошких (и других) застарелих језичких средстава, која се у раду приказују и интерпретирају у односу на континуитет савременог стандардног језика, односно као морфолошка средства која се данас не употребљавају, ретко се употребљавају или нестају из употребе. Ексцерпирани и разврставање грађе по морфолошким критеријумима и стилским или нормативним квалификаторима показало је да већину морфолошких особености овог романа чине застареле форме најчешће у лику имперфекта, плусквамперфекта, некадашњих партиципа и застарелих форми заменица.

Кључне речи: морфолошке категорије, архаизми, застарела лексика

1. Увод

1.1. Испитивање језика појединих писаца важан је део науке о језику. Ексцерпирани језички материјал из књижевности, као идентификатор разноврсних процеса и феномена у одређеном тренутку у језику, али и због свог деловања на језичку норму, може бити значајан за научна истраживања.

Језик у делима Борислава Пекића реализује се у оквирима норме књижевног језика. Језик романа *Ходочашће Арсенија Његована* такође има карактер стандардног језика (изузев некњижевног говора ликова странаца, чији језик није потпуно граматички адаптиран, и неких епизодних ликова чији је говор индивидуализован одређеним супстандардним елементима). По чему је онда овај савремени роман лингвистички специфичан? Нека увод у одговор буде кратак осврт на његову форму и нарацiju.

Роман *Ходочашће Арсенија Његована* представља свог писца Борислава Пекића као „приређивача рукописа поч. Арсенија К. Његована“ (Пекић 2002: 322).³ Он је добио дозволу да се рукописом користи и да га, уз минималне корекције, објави. Тако је роман написан у форми првог лица једине, као исповест и тестаментарни запис Арсенија Његована. Поступак пронађеног рукописа обезбеђује аутентичност и истинитост: ово је исповест Арсенија Његована, кућевласника и градитеља, који је после 27 година добровољног заточеништва одлучио да изађе

1 aneta.spasojevic@isj.sanu.ac.rs, anetasamanc@yahoo.com

2 Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009: *Лингвистичка истраживања савременог српског стандардног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

3 Извор грађе за овај рад било је издање Завода за уџбенике и наставна средства из Београда из 2002. године.

из своје куће и оде у походе другим својим кућама. Реализујући ту своју одлуку, он ће садашње догађаје из свог окружења тумачити ван реалног контекста, погрешно разумејући садашњост, а рестаурирајући свет и догађаје који припадају прошлости. Због тога што актуелни догађаји оживљавају прошли живот нарративни ток романа не приказује догађаје у сукцесији, а укрштање садашњости и прошлости извор су главних одлика романа: гротескног и трагичног.⁴

Спајање различитих временских планова материјализовано је и на плану језика нарративног субјекта. Зато је овај роман занимљив и из лингвистичког угла: Пекићев јунак говори језиком који јесте савремени стандардни језик, али је тај језик различитим језичким средствима архаизиран. Пишчев поступак архаизације језика романа не представља одраз спонтаног развоја у српском стандардном језику, већ пишчеву вештачку, намерну интервенцију.

Та архаизација, уз неке друге морфолошке специфичности, јесте тема нашег рада. Она је уочљива на свим језичким нивоима и врло је суптилна. Најочигледнија је на морфолошком, где одређени елементи архаизације представљају језичку доминанту, али захвата и остале језичке нивое, најчешће путем спорадичних примера. Граматичке категорије и облици у функцији средстава архаизације⁵ разноврсни су и бројни, и то овај роман чини лингвистички занимљивим – савремени роман актуелне тематике као ризница архаичних језичких средстава.

1.2. Циљ нашег рада јесте да прикаже морфолошка језичка средства која језик овог романа чине специфичним у континуитету савременог стандардног језика. То су језичка средства која се данас не употребљавају, ретко се употребљавају или нестају из употребе, односно архаичне и застареле стандарднојезичке граматичке јединице. Начелно говорећи, лингвистичка литература под термином *архаизам* подразумева оне застареле језичке јединице које су за савремено језичко осећање стилски маркиране.⁶ Због термиолошког и појмовно недовољне разграничености архаизама и застареле лексике⁷, ми смо и једне и друге уврстили у језичка средства Пекићеве архаизације савременог стандардног језика. Такође, специфичним смо сматрали (и као такве наводили) и одређене морфолошке форме високофреквентне употребе без обзира на њихову актуелност у савременом језику.

1.3. Након ексерпције грађе која је у морфолошком смислу за савремено језичко осећање специфична по томе што је застарела и неактуелна (и као таква са стилистичком вредношћу), ексерпирани материјал је класификован тако што су све јединице (око 2000 лексема) распоређене у одговарајуће врсте или групе речи, према морфолошким критеријумима, односно према одређеним стилским или нормативним квалификаторима.⁸

4 Више о томе в. Пијановић 1991.

5 О стилистичкој вредности граматичких категорија в. Ковачевић 1998: 51–63 и Тошовић 1995.

6 О појму и термину архаизам в. Милановић 2005: 293–303.

7 Према М. Радовић Тешић, архаизам је ужи појам од застареле речи – архаизам је тип застареле речи која се у савременом језику употребила обавезно са стилском функцијом (в. Радовић Тешић 2009: 33–45).

8 Груписање према морфолошким критеријумима извршено је на основу подела и правила која је прописала наша традиционална граматика (пре свих, *Савремени српскохрватски језик I, II* М. Стевановића), а разврставање лексичких јединица вршено је на основу наших познатих дескриптивних речника, као и на основу субјективног језичког осећања, нарочито онда када су у поменутих дескриптивним речницима изостајали квалификатори.

Како овај рад нема циљ да статистички прикаже ексцерпирани јединице, ми смо, за потребе нашег дескриптивног метода и даље анализе, издвајали из корпуса примере репрезентативне за описни приказ и интерпретацију морфолошких особености у роману, понекад извршивши селекцију применом принципа случајног узорка, а понекад сасвим намерним одабиром. Приликом ексцерпирања грађе неке јединице су бележене изоловано, а неке са реченицом у оквиру које се јављају, и то тако што су реченице због своје дужине максимално скраћиване на уобичајен начин. Свака потврда се наводи са бројем странице у ексцерпираном роману у загради.

2. Морфолошке особености

2.1. Морфолошки особеним сматрамо оне језичке јединице које су високо фреквентне у тексту романа, а ретко у употреби у савременом језику, али и оне облике који нису чести у језику дела, али који, због архаичног статуса у савременом језику, израз стилски маркирају. Вероватно најучљивија морфолошка специфичност у роману јесте селекција глаголских облика за обележавање прошлости. Поред облика перфекта најчешће се употребљава облик имперфекта, врло често аорист и плусквамперфекат, па чак и потенцијал прошли. Употреба и значење перфекта и аориста у овом роману нису ни по чему специфични у односу на актуелно стање ових претериталних облика у нашем савременом језику, нарочито у језику књижевности, тако да се у овом раду на њима нећемо посебно задржавати. Другачија је ситуација са имперфектом.

2.1.1. Фреквентност употребе имперфекта, тј. глаголског облика за исказивање радње која се вршила у одређено време у прошлости напореда са неком другом радњом исказаном било којим претериталним временом, једна је од најучљивијих морфолошких специфичности романа.

Честа употреба имперфекта у супротности је са општом тенденцијом исказивања прошлости у савременом језику, у коме апсолутно доминира перфекат замењујући друге претериталне облике. Данас се употреба имперфекта везује углавном за ијекавско говорно подручје. То се може довести у везу са самим типом подручја у географском смислу, односно са везом између темпа живота у овим крајевима и значења радњи употребљених у облику имперфекта.⁹ Ову везу између значења имперфекта и ритма живота Пекић је потврдио, намерно или спонтано, необично честом употребом имперфекта у језику главног јунака. Имперфектом обилује језик Вукових народних умотворина и књижевна дела којима је вуковски језик био узор, а такође је и специфичност библијског стила, због чега овај глаголски облик, као носилац информације старине, има велики стилски потенцијал – јавља се као морфолошко средство удаљавања текста од читаоачевог језика.

Најчешће се у облику имперфекта јавља глагол *биши*, као копулативни и као помоћни глагол, углавном у облицима *беше* (ређе *бејаше*, једанпут *бијаше*), *беху* и *бејаш*:

Поврх свега ... [зграде] *беху* савршено безличне. (36), А [кућа] драга ми *беше* посебце... (55), Између пумпи ... *беху* положени црвени плехани сандучићи... (75), ... али међу протестима ... *беху* и такви који су ме својим бољшевичким радикализмом правце враћали у Вороњеж... (84), Нике ... *бејаше* срушена до темеља... (157), ...

9 О значењима глаголских времена за означавање прошлости в. Пецо 1998: 59-78.

бејах у самом епицентру пустоши... (161), ... већ бејах оборен... (174), ... беху ми препоручене собне вежбе... (181), ... бејах строг... (182), ... њена имењакиња беше владарка... (212), ... с почетка не бејах ни ове прибелешке о свом изласку намеран да направим... (214), Намештај беше већ снет на улицу... (221), Сродника јој овде не беше... (222), ... а можда у тој наклоности... бијаше и потајне омразе према изученим градитељима... (228), ... бејах ... суочен са предзнацима понижавајућег чувства узалудности... (234), ... ни држављанин не бејах те земље... (275), Отац мој поч. Кирило и Исидоров деда поч. Константин беху дакле браћа. (290) итд.

Приметна је учесталост и глагола *имати* у облику имперфекта (најчешће у облику 1. лица јединице):

... са тим импотентним зградама ... не имађах ничег заједничког. (39), ... једино са Христином имађах муке ... (176), ... имађах некад драгоцене сараднике... (197), У зао час ... они који не имађаху редовне приходе... (220), ... и ја имађах свој кућевласнички календар... (233), До тад не имађах никаквих умесних побуда... (258), Е па тај Симон ... имађаше са женом Томанијом четири кћери и шест синова... (290) итд.

Овде ћемо подсетити да је главна филозофија Пекићевог јунака филозофија поседовања, те да у његовој свести *бити* значи *имати*, чиме се објашњава висока фреквенција управо ова два глагола.

Неки од примера других глаголских рањи уобличених имперфектом такође исказују непосредност доживљеног, а за модерно језичко осећање носе и информацију битности, односно свечаности ситуације о којој се говори:

... тако *ословљавах* омиљену наслоњачу... (33), Током времена [куће] се *преображава*ху доградњама или преправкама... (56), ... што је [кућу] *чињаше* претечом задригле куће... (80), ... букачи ... *хватаху* се за руке и *надираху* као да кипе... (82), ... ја сам ... бележио, онако како ми на ум *падаху*, неке сажете дефиниције... (93), ... прозорима ... *недостигах*е још масна и вишебојна пенцерија... (207), ... ја у својој лудости *замислах* француски парк... (218), ... некућевласнички ангажмани ... се даље и сами од себе *могаху* одвијати... (243), ... *прелажах* на посебне рачуне... (286), *Веровах* да нелагодност потиче од... (286), ... али биће ипак да моја душевна одузетост ... се сама од себе зачела ... међу речима које се на прошлост *одношаху*. (311) итд.

За имперфектом, видели смо, често се посеже у исказивању прошле радње (и у активној и у пасивној форми), али и у творби другог, сложеног претериталног времена – плусквамперфекта.

2.1.2. Плусквамперфект је један од четири глаголска времена за исказивање прошлости, и то прошле радње која се догодила пре неке друге прошле радње.

Плусквамперфекат се употребљава: када се наглашава претхођење једне прошле радње у односу на другу прошлу радњу, када овај облик чини подлогу на коју се наслања нека прошла ситуација, и када се радња исказана плусквамперфектом дезактуелизује другом прошлом радњом (исп. Ивић 1980: 93–100). У том смислу, Пекић показује добро осећање за значење и адекватну употребу плусквамперфекта.

Употреба оба морфолошка лика плусквамперфекта такође иде у стандард. У односу на форму са перфектом глагола *бити*, плусквамперфекат са обликом имперфекта овог глагола доноси ноту непосредне доживљености и појачава тенденцију архаизирања, чиме улази у арсенал евокативних морфостилистичких средстава Пекићевог романа:

Зачудо, премда још малопре и сам *бејах хйео* да се у поворку умешам... (122), ... трагови насиља већ поодавно *беху ишчезли*... (181), ... јер *се* још *не бејах домислио* шта ћу коме завештати... (214), Прекинувши породичне односе и одрекавши кумство, до којег им дружба у међувремену *беше доштерала*... (217), Завртњи у постољу *беху попуштили*... (245), ... још кад ме уз нагиб са собом повукоше *бејах се решио* да... (260), Али још *не беху најали*, само се комешаху... (264), ... али ја с друге стране *бејах начуо* да ... (291) итд.

Подједнако фреквентни су и примери плусквамперфекта са перфектом: Али Катарино је вероватно *била обећала* да ће поштовати „Арсенијево нарочито стање“... (45), *Били су заборавили* да их [врата] притворе, па сам чуо... (54), ... онај пробад испод грудне кости давно је *био уминуо*... (58), ... *забацио сам* се био на леђа ... а рукама у јеленски рукавицама голубије боје *био сам се ойро* о нека леђа... (122), ... *дрипци су га већ били смотјали*. (137), ... из којег *се управо била повукла* топлина. (157), ... *већ сам био сачинио* план. (278) итд.

Пекићев Арсеније Његован употребљава плусквамперфекат перфективних глагола, што је у складу са правилима стандардног језика о грађењу плусквамперфекта. У роману су ретки облици плусквамперфекта од имперфективних глагола, али се јављањем таквих облика, карактеристичних за библијски и стил народних песама¹⁰, потврђује суптилна архаизација језика главног јунака: ... *никако је не беше најпуштиао* ... забринут израз лица... (159) или: *Управо сам био изводио* своју редовну собну шетњу. (187)

У науци о језику углавном влада мишљење да је плусквамперфекат глаголски облик у нестајању¹¹. У том смислу његова употреба даје језику романа архаичан тон (посебно када се плусквамперфекат гради од облика имперфекта).¹²

2.1.3. Потенцијал прошли се доста ретко употребљава и у језику Вука и његових следбеника и код савремених књижевника. Овај сложени облик потенцијала употребљава се за прошлост, а како се за прошлост употребљава и краћи облик потенцијала, разумљиво је његово нестајање из језика. Неколико примера овог ретког облика употребио је Пекићев јунак:

... да је Федор још само једну једину реч стигао да своме инсульту придода, *био бих* га без икаквог оклевања *лућио*... (230), ... идем редом, мада ме неспокојство спопада и *био бих се* најрадије ове исповести *мануо*... (252), ... да Катарино није праводобно интервенисала *био бих* на њега и *насрнуо*... (320).

2.1.4. За језик овог романа глаголски прилози специфични су због учесталости употребе, али не у глаголској функцији, већ у оним функцијама које иначе врше придеви. Попридевљени, они значе стално вршење радње која постаје стална особина именице коју одређују.¹³ Такође, ексцерпирани материјал пока-

10 В. Стевановић ⁴1989: 671.

11 Исп. Станојчић, Поповић ¹¹2008: 397, Стевановић ⁴1989: 664.

12 Постоје, међутим, и ставови о постојаности овог глаголског облика у савременом српском језику. Тако је Срето Танасић писао о стабилности плусквамперфекта закључивши да је његово место у систему гл. облика једнако чврсто од времена кодификације српског стандардног језика вуковског типа до данас, да се, као глаголски облик специфичне семантике, ређе употребљава од перфекта, али да то не значи да се ретко употребљава нити да је облик у нестајању (в. Танасић 2005: 231–239).

13 О појави попридевљавања глаголских прилога писао је још пре 60 година Михаило Стевановић, уочавајући ову тенденцију у делима савремених писаца, али и у језику штампе и науке, и износећи замерке на рачун оправданости придевске употребе глаголског прилога садашњег у неким случајевима (в. Стевановић 1949–1950: 56).

зао је и партиципску употребу глаголског прилога садашњег. Партиципска употреба глаголског прилога садашњег, мање присутна у нашем, а распрострањена у руском, енглеском и другим језицима, исказује привремено или тренутно вршење радње која се приписује именици. Осим у страним језицима, она се среће у језику неких писаца преддуковске епохе, и то под утицајем руског, односно рускословенског језика, чиме су њихови корисници потврђивали аутентично словенство и своје образовање.

Честом придевском употребом гл. прилога, а посебно партиципском, у роману се такође евоцира језичка прошлост. Ако се модернизација језика врши заменом синтетичких јединица аналитичким (Вукомановић 2009: 34), онда супротан пишчев поступак – употреба адјективизираних глаголског прилога садашњег уместо односне реченице – показује још један вид архаизирања.

2.1.4.1. Најфреквентнија функција придевске или/и партиципске употребе глаголског прилога садашњег је атрибут у позицији испред именице:

луњајући поглед (41), *шкрипећа крила шифоњера* (59), *почивајући* Константин (64), *распузујуће* прошлости (71), *оклевајуће* мрвљење (71), *узнемирујући* утисак (81), *урлајуће* процесије (84), *надолазећи* таласи (122), *падајуће* сунце (151), *поштићујућа* чињеница (159), *издишућа* кућа (161), *кркљајући* писак (163), *изненађујућа* и *распућа* прилежност (195), *призушујуће* плуте (196), *смирујући* хлад (234), *узнемирујућа* спретност (247), *уништавајући* пожар (258), *зосподареће* обележје (285), *исцрљујуће* рвање (292) итд.

Знатно нижу фреквентност има употреба попридевљеног глаголског прилога садашњег у функцији предикатива, на пример: ... и као да Аспазија, рецимо, није била довољно *оживљавајућа*... (100).

Постоје и примери попридевљеног глаголског прилога садашњег са одредбом: Не осећам ништа осим *ојасно распуће* тежине сандука... (62), ... ни сневати нисам могао да ова *шако смирујућа* вожња неће донети крај мојој шетњи... (252) итд., као и понеки пример сложеног попридевљеног глаголског прилога садашњег с којим се претходно слила нека одредба: *добротомислећи* поседник (142), *добростојећи* мештанин (83), *свејрожимајуће* надтело (82).

Примећена је и морфолошки неправилно изведена форма глаголског прилога садашњег: ... затим се све меша, мути, распада у *кипућој* емулзији боја, покрета и крикова (145).

Разлоге честе употребе попридевљеног глаголског прилога садашњег можемо тражити и у намерној, вештачкој архаизацији језика, али и у разлозима практично-стилске природе, јер би употребом односних реченица уместо глаголског прилога садашњег реченице биле још развијеније синтаксичке структуре.

2.1.4.2. Глаголски прилог прошли се и у основној употреби и значењу ређе јавља од глаголског прилога садашњег, а нарочито ретко са придевским својствима, што потврђује и анализирани материјал, у коме се срећу облици попридевљеног глаголског прилога прошлог од два глагола, *бићи* и *починући*: *бивши* станар (80), *бивши* темељ (152), *бивши* кухиња (160), *почивши* Теодор (87), *почивши* архитекта (209). При том, *бивши* данас уопште нема глаголско значење, док је облик *почивши* постао од окрњене инфинитивне основе глагола *починући* и такође је архаично (Клајн 2003: 278).

2.1.5. Глаголски придев трпни и глаголски придев радни специфични су из истих разлога као и глаголски прилози.

Основна глаголска служба глаголског придева радног и трпног јесте грађење неких сложених глаголских облика, односно пасивних конструкција. Радни при-

дев тада исказује временски ограничену особину (најчешће као радњу), и та му је особина заједничка са партиципом (поред обличког разликовања сва три граматичка рода), док се трпни придев такође употребљава за грађење сложених, али пасивних форми глаголских облика.

У вези са употребом облика глаголског придева језик Арсенија Његована је специфичан по томе што обилује овим облицима не само у пасивним конструкцијама, већ, као и глаголски прилози, у функцији одређивања именице, било као атрибут, апозитив или предикатив. Много је чешће у тим функцијама употребљен трпни придев од радног, што је очекивано јер је употреба глаголског придева радног у придевској функцији ограничена и глаголским видом и глаголским родом (свршени и медијални глаголи углавном).

Примери радног придева у функцији атрибута:

задргла кућа (80), *исцрпеле* грађевине (80), *полегла* сигнатура (116), *набрекли* балони (126), *уснуле* улице (138), *васкрсла* Нике (156), *усела* имитација (156), *пожушело* постоље (173), *усели* налази (183), *оронула* конструкција (244), *зарђала* арматура (261) итд.,

односно у функцији предикатива:

... толико беше [кућа] рушевна и занемоћала. (157), Дизалица је била сва *зарђала*, издрана и прашњава... (244) итд.

Облици трпног глаголског придева су такође упадљиви због своје учесталости у језику Арсенија Његована. Ми ћемо те облике посматрати функционално и тако их класификовати – као атрибуте или као делове партиципског пасива, без обзира на природу употребљеног трпног придева, тј. на његово право придевско или глаголско значење.

Примери трпног придева у функцији атрибута, апозитива или актуелног квалификатива:

осведочена дволичност (76), *замишљени* излазак (77), *пригушена* шкрипа (81), *развојене* моћи (82), *измењено* гледиште (89), *омрзнуће* свекрве (94), *понижено* и *смркнуто* друштво (95), *прегрејана* тела (98), *изнајмљене* куће (101), *нафракане* сподобе (107), *рашивени* рукав, *одваљена* дугмад, *исцрпан*, *згужван*, *поцејан*, у једној речи, *гемолиран* (128), *заведени* мангупи (143), *проречени* крах (158), *расрђена* жена (169), *офарбана* и *накићена* чеда (236), *пошписани* тестатор (250), *стечени* и *урођени* недостаци (254), *згажени* шешир (272) итд.

2.1.6. Значајнија од претходне вероватно је употреба трпног придева у глаголској функцији, тј. у пасивним формама. У односу на савремени говорни и књижевни језик, за које пасив није карактеристичан, пасивне форме су једна од особености језика Арсенија Његована, како у виду партиципске конструкције, тако и кроз рефлексивни пасив.

Употребом пасивних форми језик Арсенија Његована се удаљио од свакодневног, „природног“, и приближио се интелектуалном, стручном, званичном изражавању. То му, уз још нека обележја, даје карактеристике бирократског језика. Употребом пасивних облика ситуације се приказују као непроменљиве и коначне, што је опет у функцији приказивања психологизације наративног јунака, који живи прошлост.

У роману су нарочито присутне пасивне форме плусквамперфекта и имперфекта:

Ако би се изнео намештај којим *беху закрчене* [куће]... (37), ... по висини најамни-не што је за њих [куће] *била исплаћивана*. (55), Тада би оне [куће] *бивале кршћене*... (56), Нека друга улица *била је изабрана* за проширење, и *срушене беху* неке друге куће... (57), Шалони приземља *били су раскриљени*... (75), ... у чијем су излогу *биле изложене шарене конзерве*... (75), ... по областима *беху ангажована све сама Имена*. (90), ... најлешше куће... *беху пошћене*... (131), Око њега [сквера] *беху пошћене*... клупе. (151), ... рачун са њом *није био сведен*. (155), ... Нике... *бејаше срушена* до темеља... (157), ... боја... *беше сљущена*... (157), ... *беху ми препоручене* собне вежбе... (181), Намештај *беше већ снет* на улицу, чекало се на кола, у међувремену су са њом у Головановом присуству *вођени преговори* ... (221), ... још једаред *бејаш изложен* сећању на његов спровод... (222), ... *бејаш*... *суочен* са предзнацима понижавајућег чувства узалудности... (234), Ни бајонети *не беху пошћени*. (270) итд.

2.2.1. Из категорије заменица за модерно језичко осећање необични су или застарели, пре свега, неконтраховани облици заменица – односне придевске заменице *који* и, нешто ређе, присвојне придевске заменице *мој*. Учесталост несажетих форми већа је у делима писаца 19. века него код савремених писаца¹⁴, па и кроз ову морфолошку специфичност избија дух прошлости. Иако су контраховани облици ових заменица чешћи, рекли бисмо да је учесталост неконтрахованих облика маркирала језик Арсенија Његована. То се нарочито тиче несажетих облика заменице *који*:

... да ускоро будем у положају из *којеј* ... нећу бити способан изразити шта... (31), ... комшија *којеј* је Катрина ангажовала... (65), Позоришни дурбин *којеј* смо купили *беше* љупка справа... (67), ... све што је за *мојеј* одсуствовања... (78), ... што се тиче поштовања *којеј* је Стефан указао... (99), ... павиљон *којеј* су градили... (110), ... царство од *којеј*... (133), ... у слупаном патрљку из *којеј*... (157), И какве је разлике било између *мојеј* затварања... (172), ... шешир од *којеј* су без успеха покушавали да га одвоје... (175), ... прозор са *којеј* сам поседовао изванредан поглед... (182), ... мост преко *којеј* сам ... доспео до разумевања... (254), ... и потиснули челни ред у *којему* сам и ја стајао... (269), ... иако је часовник припадао још *мојем* оцу. (279) итд.

2.2.2. У роману је честа употреба такође „дужих“, неуобичајених форми у виду заменичких сложеница *некоји* и *свакоји* уместо обичнијих *неки* и *сваки*:

... а *некоје* [куће] богами и мажене. (254), ... из *некојеј* другог времена... (275), ... *некојим* чувеним неимарима... (212), ... остали сами у *некојем* од салона... (107), ... у *некоју* руку... (213), ... пагода... за критеријум *свакојеј* доба... (312), Кад сам већ поменуо првог од својих градитеља ... а с *некојима* и присан био... (210), *Некоји* можда и јесу. (316) итд.

2.2.3. На неколико места среће се старији и неактуелни облик присвојне придевске заменице за 3. л. мн. м. и ср. р. *њин* уместо *њихов*:

... *њине* једноструке ланце... (83), ... из *њине* појаве... (209), ... у том *њин*ом... поретку... (220), ... слепа за *њине* саможиве разлоге... (265), ... да додирнем *њину* суру храпаву кору. (276) итд.,

затим и облик за 3. л. јд. ж. р. *њезин* уместо, за данашње језичко осећање очекивано, *њен*:

... *њезиних* произведених облика... (143), ... *њезино* друштвено порекло... (285) итд., као и употреба облика старе двојине *свију* уместо уобичајеног *свих*: ... прима обућу

¹⁴ О сажетима и несажетим формама заменица *мој*, *швој*, *свој* и *који*, њиховој фреквенцији и дистрибуцији в. Николић 1975: 158–166.

свију европских врсти... (154), ... за добро свију... (219), ... површине којима се са свију страна херметички затвараху. (236) итд.

2.2.4. Специфичност говора главног јунака романа јесте и некоректност употребе облика акузатива односне заменице мушког и средњег рода **који** облички идентичног са генитивом онда када се та заменица не односи на бића:

Позоришни дурбин *којеџ* смо купили беше љупка справица... (67), ... што се тиче поштовања *којеџ* је Стефан указао... (99), ... павиљон *којеџ* су градили... (110), ... ако се пође од црквеног духа, *којеџ* је испољавало... (246) итд.

2.2.5. Употреба посесивног датива личних заменица у енклитичком облику уместо уобичајене употребе присвојних заменица такође је застарела:

... у одсуству жене му... (167), ... у погледу пројектовања на сина му... (211), ... чак и да је био спреман као син му... (211), ... и деде ми... (214), ... јер је од њеног исхода зависила безбедност моје имовине и личног ми статуса... (271), ... да се његовим стопама недавно упутила и сестра му Христина, а да му мајка Ангелина борави у азилу... (291), Најпре сам изјавио да се у овом тужноме часу не могу у одавању поште надметати са уваженим ми предговорником... (305), ... за очување светле му успомене. (305) итд.

Падежни облици заменица обично се уз предлоге употребљавају у својим акценатским (дужим) ликовима. Ретка је употреба њихових енклитичких облика уз предлоге, а извор тих примера су најчешће народне песме и приповетке и језик вуковског типа (Стевановић ⁴1981: 305). Његованов језик такође има примере овог типа:

... сачиним овај тестаменат и *кроза њ* искажем... (31), ... као да би опет *преда ме* да се испречи... (84), ... без воље да арму породице Његован очистим од кала који овом афером *на се* беше навукла... (216), ... одело и све што *уза њ* пасује... (285) итд.

2.3. Употреба придева и заменица са покретним вокалом или без њега у облицима генитива и акузатива, односно датива и локатива у језику главног јунака Пекићевог романа прилично је неуједначена, али се јављање покретних вокала на појединим местима може довести у везу са архаизацијом текста или са тежњом ка свечаном тону у појединим тренуцима:

Будући да сам сред година међу којима је крај Веку *људскоме*... (31), ... да о *умрломе* бригу водим... (44), Ad 4. да сахрањен будем скромно али достојно, и по прописима Свете српске православне цркве, на парцели *Новога* гробља, коју сам у ту сврху закупио и за њу уредно закуп плаћао, с тим да се на *истио* месту нико више не сме погрепсти... (232), ... *моме* ходочашћу није дошао крај... (254), ... да се *шаковоме* човеку... исплати новчана надокнада... (275), ... доказују чувство које ми је *целога* века оспоравано... (286), ... дакле и *драгога* нам покојника, узети у заштиту... (306) итд.

2.4. Спорадични су примери придева са именичком деклинацијом, данас готово сасвим ишчезло: ... према *Ђорђијеву* удесу био [сам] равнодушан (44).

2.5. Честа је употреба скраћеног лика предлога (*из*)*међу*, што асоцира на скраћивање ради метричког уклапања:

... *измеђ'* новчаних преимућстава... (32), ... *измеђ'* мене и његове дружбенице... (33), ... *међ'* разлозима... (50), ... *измеђ'* два јарбола... (83), ... *измеђ'* њих... (197), ... *међ'* ране... (197), ... *међ'* нама... (281) итд.

Насупрот овој појави стоји употреба дуже форме предлога *проштив*:

... *проштиву* алармирања... (50), ... *проштиву* банкократије... (61), ... *проштиву* њих... (79), ... *проштиву* моје воље... (89), ... *проштиву* куће... (103), ... *проштиву* мене... (180), ... *проштиву* ње... (186), ... *проштиву* узанса... (213), ... *проштиву* кога... (219), ... *проштиву* сопственог тела... (223), ... *проштиву* њега... (259) итд.

3. Додатна запажања

Наилазили смо и на спорадичне елементе других језичких нивоа (лексике, синтаксе, морфосинтаксе, творбе речи) који су подлегли архаизација. Навешћемо неке видове њиховог јављања:

а) таутолошки исказ који је карактеристичан за народну поезију: ... *бренила су бреница* на звонима Саборне цркве... (105);

б) архаична генитивска конструкција узрочног значења са предлогом *са* уместо обичнијег *због*: То је све у свему био разлог *са којег* ни сада није имало смисла тражити ... пут... (85);

в) инвертовани ред заменичко-придевских речи уобичајен за старију књижевност: ... Будући да сам већ поодмакле доби и докрајченог здравља, ја, Арсеније Кирила Његован, *кућевласник овдашњи*, одлучио сам... (31), *Отац мој* поч. Кирило и Исидоров деда... (290);

г) изведеница са значењем звања жене према мужевљевом звању као резултат застарелог творбеног поступка (Клајн 2003: 120): Поштована госпођо *председниковице!*... (140);

д) изведеница од деминутивног суфикса *-ца* за именице женског рода на сугласник, углавном за застареле и песничке облике (Исто: 199): То је, нема сумње, ситна *стиварца*, тај мој шешир. (270);

ђ) застарели облици именице *дан*: ... одлучио сам, *дне* 3. јуна 1968. године, да... (31) или: ... *куће које и дан дањи* поседујем... (210);

е) фонолошки архаизами, дијалекатски облици или облици западне варијанте: *ђенералов* (33), *ексалтација* (232), *ексистиенција* (90), *изојћити* (65), *конверсација* (159), *конзеквенција* (326), *медецина* (108), *пенсија* (286), *престиолница* (90), *символ* (66), *универсалан* (182), *Университети* (90), *философија* (302), *Хилендар* (102), *хилендарски* (102), *хрвајти се* (71), *чахура* (74), *чифујски* (315) итд.;

ж) облици неких глагола представљају дијалекатске наносе: ... ако икако *могаднем* докучити... (194), ... *врнућу се* мало... (289), ... да *се* и мојим рукама... од каквог зеленашког поседника *ојимљу* земље... (96), ... било је потребно заобићи је, *саћи* на кеј... (76), ... мрављим корацима *саиша* ми у руке... (279);

з) црквенословенизми, русизми и друга старокњижевна лексика: *рабоша* (54), *пуйшештвије* (78), *одежда* (130), *јуноше* (141), *виности* (157), *почиштовање* (215), *васпостављати* (202), *ошечество* (286), *збишје* (288), *сумашејша* (290), *чудестивен* (132), *вајкадашња* (35) итд.

4. Закључак

Иако се крећу у оквирима савременог стандардног језика, поједине језичке јединице Пекићевог израза следе језичку традицију прошлих времена и наше старије књижевности. Таквих језичких елемената има на свим језичким нивоима: лексичком, фонолошком, морфолошком, творбеном и синтаксичком. За ову прилику описали смо морфолошке јединице специфичне по употреби у роману у односу на статус какав имају у савременом говорном и писаном језику.

Видели смо да од морфолошких категорија из арсенала застарелих доминирају глаголски облици, највише имперфекат и некадашњи партиципи, и застареле форме неких заменица. Та средства архаизације уклопљена су у уобичајене савремене језичке црте. Када се овоме дода и архаизација уочена на осталим језичким нивоима, можемо закључити да се Пекићев литерарни јунак, који и даље живи неке сегменте својих прошлих дана, и на плану језика потврдио као човек прошлости.

Литература

- Белић 1999: А. Белић, *Историја српског језика: фонетика, речи са деклинацијом, речи са конјугацијом*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Вукомановић 2009: В. Вукомановић, Непостојимога лик постојими (о партиципима у српском језику), *Свети речи*, 27–28, Београд, 30–36.
- Драгићевић ²2010: Р. Драгићевић, *Лексиколозија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Ивић 1980: М. Ивић, О значењу српскохрватског плусквамперфекта, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 23 (1), Нови Сад: Матица српска, 93–100.
- Ивић 1998: П. Ивић, *Преглед историје српског језика*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књијарница Зорана Стојановића.
- Клајн 2003: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику (групи део – суфиксација и конверзија)*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Ковачевић 1998: М. Ковачевић, Стилистички аспект граматичких категорија, *Научни састајник слависта у Вукове дане*, 28 (2), Београд, 51–63.
- Милановић 2005: А. Милановић, Статус појма и термина лексички архаизам у србистици, *Научни састајник слависта у Вукове дане*, 35 (1), Београд, 293–303.
- Николић 1975: М. Николић, Фреквенција сажетих и несажетих облика у зависним падежима заменица мој, твој, свој и који, *Наш језик*, XXI (3), Београд, 158–166.
- Петронијевић 2003: Б. Петронијевић, Адјективизација глаголског прилога садашњег: нова тенденција у српском језику: промишљања једног германисте, *Српски језик*, 8, Београд, 197–207.
- Пецо 1998: А. Пецо, Употреба претериталних времена у књижевном делу Десанке Максимовић, *Јужнословенски филолог*, LIV, Београд, 59–78.
- Пијановић 1991: П. Пијановић, *Поетика романа Борислава Пекића*, Београд: Просвета.
- Радовић Тешић 2009: М. Радовић Тешић, *С речима и речником*, Београд: Учитељски факултет.
- Станојчић, Поповић ¹¹2008: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Граматишка српског језика, уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић 1949-1950: М. Стевановић, Попридељивање глаголских прилога на -ћи, *Јужнословенски филолог*, XVIII, Београд, 55–85.
- Стевановић ⁴1981: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд: Научна књига.
- Стевановић ⁴1989: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Београд: Научна књига.
- Танасић 2005: С. Танасић, Статус плусквамперфекта у српском стандардном језику, *Шести лингвистички скуп „Бошковићеви дани“*, Подгорица: ЦАНУ, 231–239.
- Тошовић 1995: Б. Тошовић, *Стилистика глагола*, Lindenblatt, Wuppertal.

**MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS IN BORISLAV PEKIĆ'S NOVEL
*HODOČAŠĆE ARSENIJA NJEGOVANA***

Summary

In this paper we analyze morphological units excerpted from the novel *Hodočašće Arsenija Njegovana* by Borislav Pekić, which are not in use in contemporary written and spoken Serbian language. This novel is interesting for linguistical research because it shows that a modern novel can be a treasury of obsolete morphological and other language units, which are, in this paper, observed in the light of contemporary standard Serbian language. The results show that the morphological archaisms are mainly pronouns and some verb forms which are used for the psychological modelling of the main character.

Aneta Spasojević

III
ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА
ПРОУЧАВАЊА

Ненад ИВАНОВИЋ¹
Београд

ИНДИВИДУАЛНА ЛЕКSIKA: ТВОРБЕНО-СЕМАНТИЧКЕ И ТВОРБЕНО-СТИЛСКЕ ОДЛИКЕ ИНДИВИДУАЛИЗАМА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ (на материјалу из Речника САНУ)²

У првом делу рада се анализирају творбено-семантички и стилистички аспекти корпуса од око 250 индивидуално скованих глагола, придева и прилога, који су забележени у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (слова: А-О). У другом делу рада доносе се наводи који расветљавају природу индивидуалне лексике као засебне лексичко-семантичке и лексичко-стилске целине у српском језику.

Кључне речи: језичко стваралаштво, индивидуална лексика, творба речи, творбено-семантички модел, творбено-стилски модел

1. Увод

1.1. Комплементарним појмовима *индивидуализам*, *индивидуална реч*, *ха-џакс*, *оказионализам* и *песничка индивидуализација* у лингвистици се означавају лексеме које су за једну прилику сковали појединци (писци, песници или говорници српског језика), и које поседују „одређено стилско значење, типично за време, подручје или писца који је такву реч употребио“ (Предг. РМС: 11). Судићи према њиховим изворима у Речнику САНУ, може се закључити да се ове речи најчешће јављају у језику књижевности, и то у делима писаца који негују језичко стваралаштво као стилско средство помоћу кога се постижу динамизам и убедљивост приповедања (С. М. Сарајлија, Ј. С. Поповић, П. П. Његош, Л. Коштић, Ђ. М. Кодер, Ј. Ј. Змај и други).³

1.2. И поред тога што се индивидуална лексика, у повести књижевно-језичких истраживања, кристалисала као културно и језички значајна тема, специфичан статус ндивидуализама у лексичком систему, условљен недефинисаном природом језичког знака који их представља, имао је за последицу нестабилну рецепцију овог типа лексике у српској лингвистици друге половине 20. века. Ово стање је нарочито видљиво у лексикографској полемици око (не)уношења инди-

1 nenad.ivanovic@isj.sanu.ac.rs

2 Рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 148005) Института за српски језик САНУ, који у целини финансира Министарство науке и технолошког развоја Републике Србије.

3 Узимајући изложено у обзир, не чуди ни то што су се индивидуализми у нашој науци о језику до сада проучавали углавном са становишта анализе језика једног писца. Тек у новије време о индивидуалној лексиси се говори као о хомогеној језичкој целини. За анализу филолошке рецепције оказионализама у 19. веку исп. Милановић 2009; а за опис индивидуалне лексике у српском језику са творбено-семантичког и стилистичког становишта (на корпусу именица) исп. Ивановић 2011 и тамо приложена литературу.

видуалне лексике у корпус великог описног Речника САНУ, која се, средином 20. века, развила између два најзначајнија лексикографа тога времена, Р. Бошковића и А. Белића.⁴

1.3. Имајући изложено у виду, у наставку рада посветићемо се расветљавању следећих питања:

1.3.1. У првом делу рада, извешћемо творбено-семантичку анализу глагола, придева и прилога, који уз именице чине целину корпуса индивидуализама у српском језику. На тај начин, биће заокружен преглед индивидуалне лексике у оквиру језичког система који је започет у раду Ивановић 2011, чиме ће се поставити основ за даља, целовитија истраживања овог типа лексике, пре свега у домену општих творбено-семантичких одлика граматичких класа, као и њихових функција у целини лексичког фонда.

1.3.2. У другом делу рада, насловљеном *творбено-стилске одлике индивидуализама у српском језику*, изнећемо наводе о ауторима индивидуализама и аспектима њихове творбе, односно употребе. Овим наводима ћемо настојати да, на основу свега што смо изложили о теми, расветлимо природу индивидуалне лексике као засебне лексичко-семантичке и лексичко-стилске целине у српском језику.

Творбено-семантичке одлике глагола, придева и прилога

2. Творба глагола

За разлику од класе именица, у чијој анализи преовлађују творбено-семантички чиниоци, у анализи глагола морали смо прибегћи већем броју критеријума за анализу. Тако се, при класификацији глагола, као релевантан наметнуо и *мотивни кристеријум*, који укључује посматрање речи (и врста речи) из којих су глаголи изведени (нпр. *брежуљички*, *озбиљисајки*, *ђавољачијки* и сл.).⁵ Са друге стране, разматрање творбене структуре глаголских индивидуализама истовремено је захтевало и њихову даљу класификацију према префиксима и суфиксима који су учествовали у њиховом грађењу.

Иако, прегледности ради, прикупљену грађу засебно излажемо према оба критеријума: мотивном и творбеном, треба имати у виду да се готово увек дешава да се, у грађењу индивидуализама, поменути два аспекта глаголске творбе међусобно надопуњују. На тај начин се, у значењу изведених глагола, преплићу значењски елементи основе са значењем префикса и суфикса који учествују у њиховој творби, што знатно отежава њихово класификовање.

2.1. Мотивација изведених глагола

Као једна од најизразитијих тенденција језичког стваралаштва истиче се тежња као образовању нових речи модификацијом већ постојећег језичког материјала. Сагласно овоме, готово сви глаголи који су у Речнику САНУ маркирани као индивидуализми имају сложену структуру. Овим глаголима заједничка је

4 О детаљима ове полемике, као и о статусу индивидуализама у савременој српској лексикографији в. Ивановић 2011.

5 „При класификовању глагола намеће [се] потреба да их посматрамо, пре свега, према речима од којих су изведени“ (Стевановић 1975: 574 и д.).

наглашена експресивност која, у комбинацији са њиховом творбеном основом, одражава динамизам глаголске радње.

2.1.1. Глаголи изведени од именица. Глаголски индивидуализми који настају од именица деле се на следеће групе:

а) *Глаголи од заједничких именица.* Судајући према прикупљеној грађи, овим глаголима се, на формалном плану, динамизује појмовно значење именице, чиме се семантички садржај именице преноси на егзистенцијални план. На овај начин, добијају се глаголи који означавају сродност или искуство бивања (аниматним или неаниматним) појмом који им стоји у основи: *брежуљити* („бити испупчен, пупчити се, издизати се“), *ђулијти* („развијати се у цветове, цветати“); *ластивити* („понашати се као ластавица, бити хитар, полетан“); *океанити* („ширити се, простирати се као океан“); *ђорилизирајти се* и сл. Уп. примере:

„Тако ћете саставити / читав петосплет, / Соколити, ластавити, / много, много лет“ (Костић Л.); „Изнад глава засвођено ... грање кроз које се океани небо“ (Ђоновић Ј.), и сл.

б) *Глаголи од властитих именица.* Глаголи изведени од властитих именица настају као изрази перифрастичке идентификације носиоца глаголске радње са познатим носиоцем личног имена који им стоји у основи. На овај начин, извођење глагола од властитих именица може се посматрати и као тип творбено мотивисане антономазије, као фигуре „преименовања“ којом се особина говорника супститује личним именом које стереотипно означава одређени скуп особина (уп. Ковачевић 2000: 77–90): *деловати* као проналазач, откривати непознато“); *омајаковскијти*, *окрлежити*, *рајковати* („дати, наметнути нечему особине Мајаковскове, Крлежине, Р. П. Ногове поетике, схватања итд.“); *осветозаријти* („прожети, надахнути духом Светозара Милетића“); *николисајти* („понашати се у складу са наслеђем Књаза Николе“); *ловћенисајти*, *дубровчанисајти* („угледати се на песнике одређеног културног круга, писати у њиховом духу“). Уп. примере:

„Омајаковскио сам себе, | окрлежио вријеме | па | сада | рајкујем“ (Ного Р. П.); „Дуго ћеш, дуго Српством пирлати – | Сипаћеш ове свете честице ... | На кога пане срце мајушно | Да га озари, Осветозари“ (Змај Ј. Ј.); „Пјевао [је Филип Ковачевић] о Ловћену и Књазу Николи ... Пред смрт се вратио у своје рођено мјесто и оставио овај заветни натпис: Ловћенисао, Николисао“ (Павићевић М.), и сл.

в) *Глаголи од ономајтојејских именица и узвика.* Глаголима изведеним од ономајтојејских именица и узвика означавају се манифестације душевних стања, расположења, односно емотивних реакција говорника: *дундуликајти* („свирукати, ћурликати“); *задогодати*; *зајујурукати*; *ђрђуцнути*; *замамољити* („почети мрмљати, нејасно, неразговорно проговорити“); *захахакајти*; *захурликајти*. Уп. примере:

„Однекуд зурла и добош задодода“ (Стипчевић А.); „Лагано ви тамо!“ ђрђуцну Сурла (Цвијановић Н.), и сл.

2.1.2. Глаголи изведени од придева и прилога. Овим глаголима, уопштено гледано, постиже се идентификација глаголске радње са придевским или прилошким квалитетом који стоји у глаголској основи. На тај начин настају следеће речи: *озбиљисајти* („озбиљно говорити“) и *ђавољачијти* („играти се, забављати се“) – изведене од придева; односно *догволичити се* („дволичењем, претварањем доспети“) – изведена од прилога. Уп. примере:

„Него сад мислим да би већ време било да се ... иде ... поче да озбиљише онај други ћуталица“ (Грчић-Миленко Ј.); „Мујсао браду, ђавољачио њоме узевши је у шаку и пуштајући низ дланове (Јелић В.); „Тај је доста превара починио за славу божју, ал ипак не може да се у небо додволичи“ (Стефановић С.), и сл.

2.2. Префиксална тиворба глагола

Узети у целини, глаголски префикси имају улогу да у основну структуру глагола унесу одређене, више или мање изражене, морфолошке и семантичке модификације. Поред овога, префикси глаголских индивидуализама деле и заједничку функцију истицања или појачавања експресивног значења глаголске основе, што се постиже комбинацијом семантичког потенцијала глаголског префикса са семантиком мотивне речи глагола. При томе, глаголска динамика делује као елемент повезивања префикса и глаголске основе у заједничку целину.

2.2.1. Префикс до- Префикс **до-** у грађењу индивидуализама има двојаку улогу.

а) Употребљен уз глаголе кретања, овај префикс означава *долажење*, односно *приближавање одређеној зраници, проситорној или временској*. Тако је код глагола: *добрујавати* („допирати брујећи (о звуку)“); *докудецайти* („довући се, догегати“); *домирати* („допирати замирући, губећи се“); *доирагайти* („доћи по трагу“). Уп. и фиг. значење гл. *докомендијати* („отићи, доспети шалећи се, комедијајући“). Примери:

„Једва [сам] чуо музику која је одозго ... добрујавала“ (Винавер С.); „По средини чучи усамљена барка; / с побочне обале домиру одједи“ (Петровић В.); „Е де де, причај даље, лукава докторко, до чега сте докомендијали“ (Ђорђевић П.), и сл.

б) Употребљен уз глаголе апстрактног значења, који означавају неко стање, исти префикс означава *довршавање*, односно *комплетирање неке радње која је у глаголској основи: досветити* („довршити освету, сасвим осветити“); *доузнайти* („сазнати у танчине, доконатити“); *домегданийти* („победити на мегдану“); *доциљити* („погодити циљ“); *докојчати* („закопчати до краја“), и сл.

У творби индивидуалних глагола може се срести и двоструко комплетивно значење, које се постиже комбинацијом префикса **до-** са другим комплетивним префиксом, **за-** или **ис-**: *дозаразити* („заразити, затровати у још већој мери“); *доисцунити* („попунити, испунити до краја). Примери:

„На што слутити зарушена ћордо? / Хоћеш ли ми отца досветити“ (Ботић Л.); „Роје се [скакавци] отле без престанка, / ... Доиспуне и Косово поље“ (Сарајлија М. С.);

2.2.2. Префикс за- Међу глаголским индивидуализмима, префикс **за-** поседује различите компоненте значења. Ипак, основна је она којом се истиче *почетак или крај радње: забогвати* („завладати у својству бога“); *заљљанийти* („појавити се као љиљан“); *задемонийти* („почети беснети, побеснети“); *забрдити* („почети упорно тврдити једно те исто“) – за почетак гл. радње; односно: *забожити се* („постати бог“); *занебити се* („учврстити се на небу“); *закрушковити се* („добити облик крушке“); *загуњити* („обрасти густом травом“); *зайафрайти* („обрасти, прекрити се папраћу“); *залеђити* („доћи коме за леђа, заобићи“) – за крај гл. радње. Примери:

„Бог постаје тек онда када забогује у нашем срцу“ (Ђурић М.); „Глас јој је био танак ... а облик јој се закрушковио“ (Божич Г.); „Свештеник је први главар људма био: / Поп се запопио па бог забожио“ (Ненадовић Љ.).

Као посебне семантичке подгрупе групе индивидуалних глагола са општим значењем почетка/завршетка радње, изведене префиксом **за-**, издвајају се:

а) *злаголи којима се означава настџанак покретџа: залейзати* („почети се кретати у виду лепезе“); *замаказити* („почети правити прстима руке покрете слично маказама“); *зайарити се* („размахати се, разиграти се живо, помамно“); *зацейперлисати* („заиграти ситно, зацупкати“); *зачиграти* („заиграти попут чигре, заколутати“); *зашкакољити* („благо додирнути, лако зашкакљати“), и сл. Примери:

„Нема у Банату вечерњих комушања ... не дере јуначки ступа-набијача нит на њој поиграва запарипана дјечачина“ (Ђопић Б.); „Окице Биканове зачиграше са шуштавице у руци на шуштавицу на тегзи“ (Божић Г.); „Вјетар однекуд бану и тромо заљуља грање, зашкакољи га, поигра се“ (Костић Д.).

б) *Глаголи почетне емисије звука: заврешенати* („заујати, заврјати као вретено“); *зажромадати* („забубњати тешким, потмулим ударима“); *замамољити* („почети мрмљати, нејасно, неразговетно проговорити“); *зашеноркати* („запевати пискутавим, високим (тенорским) гласом“); *заширити* („изговорити с тешкоћом, замуцати“); *захахакаати* („грохотом, бучно се насмејати“); *захурликаати* („заурлати“), и сл. Примери:

„Граната завретенa изнад њих и парчад гвожђа опоменуше их да устану“ (Вујачић М.); „Онај пискутљивко послџе дахтаве станке, коракне у ходник па зашенорка према њима: — Љубав, ах щубав!“ (Божић Г.); „Сумња ... заштра писар посве сметен — против мому поштењу“ (Виенац 1885).

2.2.3. Префикс из- Овај префикс учествује у грађењу индивидуалних глагола који означавају *постизање неког циља*; односно *задовољења пошребе или смирења емоција долажењем до резултата: извездити* („излучити као искру, звездицу, изискрити“); *изгалијати* („тешким радом нешто зарадити, стећи“); *испашришисати* („урадити нешто патриотски, постићи нешто патриотизмом“); *исфокшрошати* („стећи, добити играјући фокстрот“); *изгосподовати* („постигнути задовољавајући господске прохтеве“), и сл. **Примери:** „Све љето сам ... просједила за оном сретном машином, не би ли штогођ изгалијала“ (Ђопић Б.); „Народ ... не види разговетно ни да су ови нешто издали, ни они нешто испатришисали“ (Гарашанин М.).

Будући да емоционално стање може бити праћено карактеристичним гестовима или гласовима, глаголи на **из-** могу задобити и секундарно ономотопејско значење: *изграшати* („гракћући објавити“); *изжромовити* („гласно, бучно, са афектом изговорити“), и сл.

2.2.4. Префикс над- Овај префикс најчешће учествује у творби индивидуалних глагола који имају опште значење *надмашивања постижњих резултата: надљудити* („надмашити људским особинама“); *надмачити* („постигнути победу пишући, служећи се пером као мачем“), и сл. Примери:

„Још је он на један довитљив начин — и мудри — надљудио све Курлане редом“ (Божић Г.); „Куд си мачем наперио | Туд си пером надмачио“ (Змај Ј. Ј.).

2.2.5. Префикс о- Индивидуални глаголи који се граде помоћу овог префикса углавном настају од именичких основа, и означавају *пошћуно прожимање или обухваћање субјекта једном особином, физичким или духовним сћањем*. Такви су глаголи: *ољубавити* („претворити у щубав, заменити щубављу“); *ожаочи-*

ићи („убости жаоком, пецнути, жацнути“); *ојуковничийи*, *осаветничийи* („про-извести некога у чин пуковника, звање саветника“), и сл. Примери:

„Ољубављена мржња доводи Ромеа и Јулију у костурницу Капулетига“ (Костић Л.); „И њега је било по руским ордијама, а после га ... ојуковничише и осаветничише и пензионираше“ (Шапчанин М.).

2.2.6. Префикс од- Уз помоћ префикса **од-** граде се несвршени глаголи који имају опште значење *узвраћања радње*: *одгрцаваићи*; *одзвркеићи*; *оийеливани-ићи*. Примери:

„Ипак истрајно даље одгрцава путем својим“ (Винавер С.); „Џумле сад за мном, по-вече, њој под прозоре, да отпеливаним“ (Настасијевић М.).

2.3. Суфиксална творба глагола

У творби глаголских индивидуализама продуктивни су сложени суфикси **-исати**, **-овати**, **-чити** и **-нути**.

2.3.1. Суфикс **-исати** долази претежно на именичке основе глагола. Индивидуални глаголи сложени са овим суфиксом имају опште значење *ишрајне и активне радње која се изводи или ишраје по узгледу или у духу појма у основи*. Такви су глаголи: *аждајисаићи* („беснети, пустошити“); *аисанисаићи* („издржавати хапс“); *бокалисати* („испијати пиће бокалима, прекомерно пити“); *вандалисаићи* („дивљачки уништити или оштетити (неку културну вредност)“); *културисаићи* („живети културно“), и сл. Примери:

„А Немци ... пропали очигледно, још су аждајисали“ (Секулић И.); „Па је проводио два живота: у апсани – апсанишући, а по сокацима – сокачки“ (Винавер С.).

2.3.2. Са готово идентичним значењем су и глаголи на суфикс **-овати**: *бесмртовати* („живети као бесмртник“); *човековати* („проводити време као човек“); *вуковати* („живети као вук“); *детшовати* („проводити детињство, бити у дечјем узрасту“); *ледовати* („бити у стању залеђености, бити лед“), и сл. Примери:

„Нема ли љубави, човек нема оно ... чиме човекује и бесмртује“ (Поповић Ј.); „Да човек нађе човјека, мора и сам бити човјек. Пас се дружи с псом, вук вукјује с вуком“ (Козарч. Ј.).

2.3.3. Суфикс **-чити**, са видним пејоративним призвучком, служи за грађење индивидуализама са ироничним призвучком и општим значењем *ионашања*: *глумачићи* („понашати се извештачено, с позом“); *граматиичићи* („изражавати се сувише учено, у тешким реченицама“); *ђавољачићи* („играти се, забављати се“), и сл.

2.3.4. Суфиксом **-нути**, којим се граде тренутно-свршени глаголи *блеснуићи* („нешто блесаво рећи, лупнути“); *дојнуићи* („узети малу количину млека из дојке, мало посисати“); и *дражнуићи* („узнемирити, дирнути“); у исказу се путем перфективизације постиже експресија глаголске радње.

2.4. Глаголске сложенице

Међу индивидуализмима, глаголске сложенице имају специфичну творбе-но-семантичку структуру. Њихов први део (именичка или придевска основа) означава опис или квалификацију радње, док други (глаголски) део ближе одређује елементе динамике у којој се та радња врши.

На тај начин, од **именице и глагола** настају: *богоштрајати* („животарити, дотрајавати у побожности“); *вијекоувјечити се* („уселити се заувек, остати за сва времена“); *џромоборити*; *злотрзавати* („потрзати некога на тежак пут, излагати га незгодама“), и сл; а од **придева и глагола** и *јогуњуди* се („опирати се ђудљиво, јогунити се“); *велерјечити* („говорити крупне речи“). Примери:

„То је било сједиште ... оних попова који би своју ... мисију на земљи већ били извршили те спремајући се за небо последње своје дане **боготрајали** овдје (Кулунџић З.); „Продужићемо поса брижно започет / Што нам се ‘номад тако **јогуњуди**“ (Змај Ј. Ј.).

3. Творба придева

3.1. При творби придевских индивидуализама, запажа се употреба оних модела који, на експресиван начин, истичу одређене духовне, а ређе и физичке особине. Та експресивност се постиже избором појединих суфикса, у комбинацији са избором мотивних речи које стоје у њиховој основи.

3.1.1. Суфикс **-ав**. Уз помоћ овог суфикса граде се придеви са општим значењем *преовлађујуће карактерне особине*: *врашкав* („враголаст“); *измицав* („који радо измиче“); *кавџав* („пун кавге, борбе“), и сл. Примери:

„Међу њима [је] завладао неки мртви мир ... који је произилазио ... из **измицавог** околишања једнога пред другим“ (Козарац Ј.); „Ено куће Калмитанових, / црвене међе негдашњег нашег бојшпта | у **кавгаве** дане“ (Стипчевић С.).

3.1.2. Суфикс **-ан**. Према мишљењу П. Скока, суфикс **-ан** нема одређено значење, већ само морфолошку функцију попридевљавања мотивних речи (Скок 1971¹: 36). Међу индивидуалним придевима запажа се коришћење овог својства суфикса **-ан** у грађењу придева од именица са префиксом **без-**, чиме се добијају префиксално-суфиксални деривати: *безбрежан* („неограничен, неодређен“); *безљубаван* („који нема љубави, у коме нема љубави“); *безнародан* („који нема националне свести, однарођен“); *безошвишећан* („који се врши без давања одште-те“); *безукоран*; *бесавезан* („који је без везе, без смисла“); *бескњижан* („који је без књига“); *бескостуран* („који је без костура; фиг. бескарактеран“); *беспроблеман* („у којем нема проблема“); *бесирошан* („који не изискује трошкове, бесплатан“); *бесцензуран* („који не подлеже цензури“), и сл. Примери:

„Ил пустињом **безљубавном** | Хоћеш срце да ти блуди?“ (Шапчанин М.); „Одакле [надимак] Цензура у **бескњижном** селу — немам знања да саопћим“ (Калеб В.).

3.1.3. Суфикс **-аст**. Овај суфикс типично означава *сличност са речју која стоји у основи придева*. Тако је са придевима: *блеснаст*; *вршуљаст* („сличан вртлогу, вихору“); *гадураст* („у игри речи, у вези са „гадура“, који има особине гадуре, гадан“); *ојруљаст* („донекле издужен, дугуљаст (о телу, деловима тела)“); *орлуљаст* („који подсећа на орла, сличан орлу“) и сл.

3.1.4. Суфикс **-љив**. Овим суфиксом типично се означава *склоност ка вршењу радње која произилази из (негајивне) карактерне особине изречене придевском основном*: *заратљив* („који је увек спреман да почне рат, борбу“); *облизљив* („који изазива жељу за јелом и пићем“), и сл. Примери:

„Слави газда Пере имендању славу ... ове су његове славе и **облизљиве** и по јелу и пилу“ (Драженовић Ј.); „**Заратљиви** критик Матош као уредник ... може се замисли-

ти тек до прве придике да некима ... критиком не јамчи да њихово писање није слабо“ (Шимић С.).

3.1.5. Суфикс -овит. Суфиксом **-овит** означава се *испуњеност* једном доминантном особином, у примерима *дановић* („дневни; јарки као дан“) и *зимовић* („студен, хладан“).

3.1.6. Суфикс -ски (-чки, -шки). Уз помоћ овог суфикса граде се придеви са општим значењем *сродности* *послужка* са (*метафорично схваћеним*) *појмом* у основи: *богињски* („који је као у богиње“); *доларашки* („који послује с доларима“); *кајсијски* („који је налик на кајсију“). Примери:

„Доктор Сабундаловић ... у овом свијету *доларашких* ... скоројевића ... подијелио је ... свијет на „људе“ и „двоношце“ (Маринковић Р.); „Са усана јој цвао *кајсијски* росни смијешак“ (Косор Ј.).

3.2. Сложени придеви

У творби индивидуалних придева нарочито су продуктивни сложени придеви. Они обично настају спајањем именичких, придевских или прилошких синтагми у једну реч. Према структури, придевске сложенице се деле на следеће групе:

3.2.1. Од именице и придева настају придеви код којих именица означава или наглашава порекло појма, а придев квалитет који је приписан том појму: *витешкородан* („који рађа витезове“); *џенијородан* („који рађа геније“); *боџо-бораван* („који је заборавио на бога, безбожан“); *боџосилан* („пун вере у бога“); *боџосирашан* („богобојажљив“); *бојељубан* („који радо иде у бој, борбен“); *бојетворан* („који даје боју нечему“); *ведознан* („који зна Веде“); *верокрејак* („који је чврст у вери“); *виножедан* („који је увек жедан вина, склон пијанству“); *џоршуман*; *џрехојун* („који је пун, препун греха“); *џривокрил* („који је бујне гриве“); *дивоуман* („који је изванредно развијеног, блиставог ума“); *длановидан* („раван као длан, сасвим раван“); *духовид* („који продире у смисао, у срж ствари“); *заслуџојрашани* („који прати заслуге, који се добија за заслуге“); *зв(ј)ездоосућ* („звездан“); *зороведар* („ведар као зора“); *кололећан* („који лети облику колутова, кругова“), и сл. Примери:

„Нек се с својом војском врати / преко Рисна и Грахова / у *витешкородној* Босни“ (Његош П. П.); „Есхил је ... највећи песнички геније што га је ... изнедрила *гениородна* Хелада“ (Ђурић М.); „Од пушчана и топовска / Дима густа *кололетна* / Нити једна нити друга / Знаше војска када мрче“ (Његош П. П.).

3.2.2. Од прилога и придева граде се придеви са општим значењем квалитета. Ово значење обезбеђује придевска основа, при чему прилог служи за допунско одређење или модификацију тог квалитета: *бистрозорки* („који јасно види, који има оштар вид“); *благоднамењен* („који је намењен добру, користи“); *благоднебрижљив* („ненамештен, природан“); *благојојан* („милозвучан“); *благоднашан* („пријатан, сладак“); *брзоморан* („који брзо убија“); *бујношарен* („који је живо, раскосно шарен“); *глуводобни* („који се појављује у глуво доба, поноћни“); *џрдостасан* („огroman, горостасан“); *џрдоусћан* („чија уста грде, хуле“); *џрубочулан* („који је грубих чула“); *далекогласан* („који се надалеко чује“); *далекокрок* („који има дуг корак“); *дубокоцеј* („који је дубока џепа, богат, имућан“); *дуџосћабљик*; *дуџоскућ*; *злајшћол*; *зреложитан* („који има боју зрелог жита, који подсећа на зрело жито“); *џрубочулан*, *младомомачки* и сл. Примери:

„Игре и сва друга движенија код њих су тиха, љупка и благоднебрижљива“ (Стерија Ј. П.); „Нешто животињско, грубочулно било је сада у овом округлом, подадулом, пуном лицу“ (Ђорђевић П.); „Поновно се ускомеша као некад у младомачким жучностима и хтједе планути“ (Божић Г.).

3.2.3. У складу са тенденцијом ка слободном грађењу индивидуалних придевских сложеница, не чуди ни то да се у грађи могу наћи и сложени придеви који у основи имају **предлошко-падежне конструкције**: *доњегашињи* („који је по годинама одмах до некога“); *надимен* („који се не може назвати само једним именом, који се опире именовану“); и *недоиун* („који још није пун, недопуњен“). Примери:

„Брат му Васо брата заступио, | Доњегашињи брат га заменио“ (Сарајлија М. С.); „Пркосно ... је говорило из њих [војника] нешто, нешто безимено или надимено, чији су синови они, и чија крвава обележја на себи носе“ (Секулић И.).

4. Творба прилога

У творби индивидуалних прилога најпродуктивнији су суфикси **-ице** и **-ски**.

4.1. Уз помоћ суфикса **-ице** граде се експресивно или стилски маркирани прилози *бестражице* („не остављајући трага“); *калиџрафице* („калиграфски“); *магнивице* („у магновењу, кроз магновење“); и *оборице* („оборено, сагнуто, погнуто (од туге)“). **Примери:** „Писао је калиџрафице; играо је магнивице“ (Змај Ј. Ј.); „По Сахари нема пута, / Нема по њој гтазе, / По пиеску јој бестражице | Сви путници газе“ (Прерадовић П.).

4.2. Уз помоћ наставка **-ски** (**-чки**, **-шки**), који егзистира и као прилошки суфикс, граде се прилози са општим значењем *идентификације* *злаџолске радње* са основом: *аветачки* („аветно“); *бандарски* („заједљиво, шеретски“); *џолубански* („као голуб“); *џорилски* („као горила, животињски“); *џрудачки* („збијено, у гомили“), и сл. **Примери:** „Између нас аветачки / Један црни лабуд броди“ (Шантић А.); „Место да се грудачки залете у мрак и телима навале на запенушану мутну бујицу ... они мирно ... шљакају“ (Давичо О.).

4.3. Сложени прилози

Од **именице** и **прилога** граде се прилози: *боџоодано* („са оданошћу, преданошћу богу“), *џалебокрито* („лако покретљиво“); *истиолико* („исто толико“); а од **броја** и **прилога** прилози: *једноџрно* („грбећи се, клањајући се на исти начин“); *једнокрсно* („истим знаком крста, уместо потписа“); *једноочно* („својим очима, лично“); *једноиџрно*, *једноусно*, *једноушно* и сл. Примери:

„Савонарота је умро, храбро и боџоодано“ (Нушић Б.); „Једногрно начинисмо | Дубок комплимент“ (Змај Ј. Ј.); „Топове смо једноочно / Сами видели“ (Змај Ј. Ј.).

5. Творба индивидуализама према врстама речи

У општем прегледу индивидуализама према врстама речи, који су обрађени у 17 томова Речника САНУ, запажа се следеће:

Главнина индивидуалне лексике у српском језику реализује се кроз **именице, придеве, прилоге и глаголе**. У грађи се далеко ређе налазе индивидуализми који припадају другим врстама речи.⁶

а. Најбројнији су индивидуализми који припадају класи **именица**. Они се у највећој мери остварују у семантичким доменима носилаца особина и вршилаца радње, као и у домену апстрактних именица.

б. Као што је у раду већ наглашено, у творби индивидуалних **глагола** избор мотивне основе игра подједнаку улогу као и избор афикса који учествују у њиховом грађењу. Нарочито је продуктивна творба глагола од основа заједничких и властитих именица, чије се значење модификује низом префикса и (сложених) суфикса.

в. При творби **придевских** индивидуализама, најпродуктивније су сложене. Сложени придеви настају комбинацијом придева и именице, односно прилога, при чему придевска основа обезбеђује опште својство квалитета, а именица, односно придев идентификују или модификују тај квалитет. Из овог разлога, придевске сложене се користе у контексту описивања и нијансирања сложених комплекса (најчешће људских) особина.

г. Творба индивидуалних **прилога** примарно је везана за модификацију описа глаголске радње. Комбинацијом суфикса **-ски** и **-ице** са творбеним основама прилога, у опис се уносе елементи говорниковог става према датој радњи, односно ситуацији у којој се она одвија.

Творбено-стилске одлике индивидуализама у српском језику

6. Творба индивидуализама према ауторима и књижевним епохама

Судећи према прикупљеној грађи, у творби индивидуалне лексике оцртавају се знаке стабилног лексичког континуитета. То у основи значи да се у грађењу индивидуализама, почев од епохе романтизма па до модерне књижевности, понављају сродне творбено-семантичке тенденције. Другим речима, приметно је да представници потоњих књижевнојезичких периода граде индивидуализме по сродним творбено-семантичким обрасцима као и њихови литерарни претходници, чиме се у српском језичком стваралаштву 19. и 20. века читава висок степен уређености и поштовања утемељене језичке форме.

Међутим, овакво стање не искључује ни постојање одређених, јасно уочљивих, *личних тенденција* у творби индивидуалне лексике, које не нарушавају претходно уочени континуитет. Преглед творбе индивидуализама према ауторима, који је изведен као део целовите анализе њиховог корпуса, открива да се помануе тенденције остварују на више начина. Појединим ауторима својствено је угледање на творбене и семантичке моделе одређених функционалних стилова, дијалеката, па и страних језика (старогрчког, немачког и сл.); док се други радије окрећу творбеном алудирању на литерарне претходнике, као и на текстове који су им послужили као узор. Коначно, лексичка креативност у књижевном тексту може се остваривати и творбено-семантичким средствима, при чему се ин-

6 Нарочито су ретки тзв. *функционални индивидуализми*, тј. за једну прилику сковани везници, предлози и речце. Ове речи по правилу имају сложену структуру и семантичку вредност (елементе пунозначних речи), дијалекатско порекло, а у језику се реализују углавном у оквиру поетског израза појединаца, нпр.: *ошкаконо* („откако“); *ошкадгод* – везници; *испосред* („из средине, из средишта“); *издно* („са дна, из дна“) – предлози; *богбуди* („што Бог да“) – речце.

дивидуално скваном лексемом, обично у полемичком тексту, преноси ауторов став о појму или појави која се на тај начин идентификује (нпр. *жандарокраишја*, *беишарлук*, *кулшурисаши* и сл.).

Имајући ово у виду, корпус индивидуализама забележених у Речнику САНУ сортирали смо према њиховим ауторима – песницима, писцима и преводиоцима – који их, у српском књижевном језику, употребљавају у највећој мери. На тај начин, добили смо општи преглед личних тенденција у грађењу индивидуалне лексике у новијој српској књижевности, као и преглед њене дистрибуције према књижевним епохама (почев од романтизма). Поменути преглед, у кратким цртама, излажемо у наставку рада.

6.1.1. Једног од најплоднијих лиричара раног романтизма, **Симу Милутиновића Сарајлију**, одликују његован уметнички израз и лексика која има изразито индивидуалан карактер. У његовом опусу нарочито су бројни индивидуализми поетско-религиозне тематике, којој је Сарајлија као песник нарочито склон: *бесконечник*, *боговство*, *богомолба*, *зрехојун*, *засейство*, *крзност* („бит, суштина“), *нижедушан*, *обосветски* („који припада и земаљском и небеском свету“), и сл. Приметно је да ове речи у Сарајлијином опусу углавном настају према црквенословенском моделу.

6.1.2. Значајан корпус индивидуализама у поетском изразу романтизма налазимо код **Петра II Петровића Његоша**. Ово се може правдати утицајем његове богате лектире, пре свега руских и грчких извора; али и видним утицајем С. М. Сарајлије на Његошев књижевнојезички израз. Код Његоша налазимо следеће речи: *безбож*, *бистросјајност*, *богохранилица*, *бојељубан*, *вишешкородан*, *зромамешаише* („громовник“), *коловијини*, *крволијини*, *лијејокудрав*, *несложница* и сл.

6.1.3. Индивидуална лексика **Ђорђа Марковића Кодера**, аутора по много чему особеног израза у српској књижевности, представља резултат дубоког промишљања народног језика, његових изражајних могућности и фолклорних модела, на које се наслојава индивидуално ауторско искуство. Међу Кодеровим индивидуализмима, који чине хетерогену групу, нарочито се издвајају изведенице деминутивне и хипокористичне семантике, као и наглашене еуфонијске природе: *досевак*, *голушан* („голуждравац“), *лелујкаши се*, *меновешаши* („двоумити се, колебати се“), *милогорка* („врста птице“), *млакалац* („топао ветрић“), *мушица* („замућена вода“), *настралац*, *обнокшиши*, *огорчица*, *вршуншаши се*, *загонешак*, *зусениши*, *кројисрећа* и сл.

У позном романтизму, употреба индивидуализама везана је најпре за стваралаштво Лазе Костића, Ј. Ј. Змаја и Ђ. Јакшића. Код ових писаца, индивидуализми добијају своју пуну поетску функцију и статус стилског средства у српској књижевности.

6.1.4. Код **Лазе Костића**, приметно је угледање на језик претходника, пре свих С. М. Сарајлије и Кодера. И поред овога, Л. Костић, делом и под утицајем стране лектире, али и модела народног језика, успоставља сопствени модус творбе индивидуализама, окрећући се пре свега култивисаном грађењу сложеница које постају „заштитни знак“ његове поетике: *богогодник*, *богохвалка*, *весловић* („који се покреће веслима“), *декламанка*, *дивоуман*, *дугоскућ*, *злашосћол*, *кажи-час*, *коштаник*, *нејомир*, *нејровир*, *обезум*, *ољубавиши* и сл.

6.1.5. У језичком изразу **Јована Јовановића Змаја** видљиво је, најпре, окретање ка народним моделима творбе речи. За разлику од Лазе Костића, Змај више скупља индивидуализме у народу и користи овај материјал за сопствене кова-

нице. Стога се у његовом лексичком фонду, све уочљивије што се више приближавамо крају Змајевог песничког опуса, уочавају трагови угледања на народно стваралаштво и дијалекатску лексiku: *безначеље, брежуљити се, бриљати, верокрејак, врбовклин* (као придев), *главогњур, горуљак, дервишдед, дроњевић, зраковети, испунак, истолико, историјада, једношрбно, јогуњудити, калиграфице, неодоље, орлушаст* и сл. Из овог разлога, Змајеви индивидуализми се у већој мери интегришу у српски књижевни језик него што је то случај са лексиком Лазе Костића.

6.1.6. И поезију **Ђуре Јакшића** одликују бројне кованице, које су углавном саздане ради задовољења метричке форме стиха: *безбеда, безначај, беспример* („нешто чему нема примера“), *блашомир, додиркај, онаочарен* и сл.

6.1.7. У позном романтизму, индивидуализми се јављају и код прозних писаца: **Милана Ђ. Милићевића** и **Милорада Поповића Шапчанина**. Заједничка одлика ових писаца јесте ковање индивидуализама који су једноставније творбене структуре и прозирне семантике: *безинтересности, безнамерно, дивилац, заданчивачица* (М. Ђ. Милићевић); одн.: *ојуковничити, дугокакић, буђеларац, бојнопољан, беломлечан, безљубаван* (М. П. Шапчанин).

Будући да се модерна с правом сматра епохом у српској књижевности која, у много чему, преузима језичко наслеђе романтизма, не чуди ни то што се између њених аутора и романтичарских књижевника, управо у домену индивидуалне лексике, уочавају бројне везе и паралеле.

6.1.8. Од писаца модерне српске књижевности 20. века, **Станислав Винавер** представља аутора код кога се индивидуализми јављају у далеко највећем броју. Преглед његове лексике, коју тек чека обимније лингвистичко проучавање, упућује на Лазу Костића као на несумњиви узор. Тако настају кованице: *ајсанисаити* („издржавати хапс“), *вижљотис, гадурасти, гледиво, гребачина* („борба ноктима“), *добрујаваити, ждербобља, ждрањце, најштаквији, незаситој, овоајсански, ойрошјајник, освежица, оченашиља* и сл.

6.1.9. Својим невеликим опусом, али огромним значајем за српски језик и књижевност 20. века, **Момчило Настасијевић** такође спада међу језички ангажоване писце код којих је творба индивидуализама приметна у већој мери. Његову лексiku одликује подражавање фолклорних образаца и народних језичких елемената, који се комбинују са религиозним мотивима и лексичким моделима старе српске књижевности: *безглас, бесина, благодозвола, бладонавираити, благопојан, дошрагаити, злошравница, истинословац, ошћеливанити* и сл.

6.1.10. Позната, поред обимног преводилачког рада, и као предратни сарадник на Речнику САНУ, као и велики проучавалац народних говора који своје есеје објављује у лингвистичком часопису *Наш језик*, **Исидора Секулић** такође спада међу савремене ауторе које одликује систематско коришћење индивидуализама у књижевном тексту. Запажа се да, у овом процесу, И. Секулић радо истражује значењске односе између творбених синонима, као и семантички потенцијал различитих творбених форманата: *аждајисаити, бахатилук, бесповодности, кезаво, незадржај, неосушан* и сл.

6.1.11. Коришћење индивидуализама у српској књижевности везује се и за опус песника **Радована Кошугића**, највише у форми лексичких експеримената који су својствени његовом изразу: *бељан* („бели цвет“); *бубаћ, воњалица* („чуло мириса“); *воћевити, главобрија, дечкарац, зимовити, злурадија, избрбуша* („кућа од брвана, брвнара“), *одзврешаити, ожаочити* и сл.

У овом периоду развоја српске књижевности, индивидуализми се јављају и у корпусу књижевних преводилаца. У складу са авангардним идејама о *културном превођењу* као стваралачком процесу који читаоцу преноси дух оригинала, суштину књижевног дела, јављају се и преводиоци који ангажовано користе језичка средства у преосмишљавању језичког идентитета изворника.

Поред С. Винавера, језички најангажованији преводиоци овог времена су Н. Цвијановић и М. Ђурић.

6.1.12. Познат као преводилац Киплингове *Књи́ге о џунџли* која у његовој интерпретацији задобија назив *Голишан или приче из Индије*, **Никола Цвијановић** представља пример ауторског преводиоца који језички модификује стилски неутралан текст *Књи́ге о џунџли* према фолклорном моделу, како би читаоцу, према властитом уверењу, боље дочарао „зверски“ и „планински“ свет овог дела. Стога се у језику Цвијановићевог превода Киплинга могу наћи бројни индивидуализми мотивисани дијалекатском и архаичном лексиком пореклом из косовско-ресавског ареала: *бездлака* („човек из визуре животиње“), *џлајковић*, *кољић* („вучић“), *камесница*, *залекедићи*, *џолојољаци*, *џрџуцнући*, *вукољуд* и сл.⁷

6.1.13. Руководећи се сродним преводилачким принципом, само примењеним на други тип текстова, **Милош Ђурић** у својим преводима Есихла и Софокла смишљено гради кованице према хеленском метричком узору. На овај начин ствара се превод богат калковима: *крадивајштра* („Одисеј“), *бриљанбродан*, *васијшалашић*, *доживљевина*, *забоговати* и сл.

6.1.14. Коначно, међу писцима који, у другој половини 20. века, ангажовано користе индивидуализме, нарочито се издваја **Оскар Давичо**. Његова лексика одсликава угледање на лексичке обрасце претходника, пре свих С. Винавера и И. Секулић: *вамширсиво*, *џрудачки* („збијено, у гомили“), *зреложитиан*, *култури-сати*, *океаноси* и сл.

7. Стилски аспекти творбе индивидуализама у српском језику

Поред формалних карактеристика творбе индивидуализама, као и општег прегледа особености њиховог грађења код писаца 19. и 20. века, у раду ћемо рећи нешто и о њиховој унутарњој структури. То, пре свега, укључује разматрање творбених поступака који карактеришу настанак индивидуалне лексику у склопу општекњижевног лексичког фонда; као и преглед општих мотива творбе овог типа лексике у српском језику.

7.1. Акциуелизације

У *Предговору Огледној свесци Речника САНУ* из 1944. године, првом научном тексту који се озбиљније позабавио индивидуалном лексиком у српском језику, Р. Бошковић је индивидуализме поделио на две категорије. Прву категорију чине *хаџакси*, као „једанпут и од једнога писца употребљене речи“. Насупрот овој, неутралној категорији, Бошковић издваја *песничке и књижевне акциуелизације*, као индивидуализме који и формално могу стајати само у контексту исказа у коме су употребљени, пошто је њихово значење везано за значење околних речи, текста или дискурса у оквиру кога се реализују (према: Бошковић et al.

7 О језику Н. Цвијановића као средству преосмишљавања идентитета Киплингове *Књи́ге о џунџли*, као и о значају његовог преводилачког поступка за српску преводилачку културу прве половине 20. века, в. у Ружин–Ивановић 2009.

1944: 2). Будући да се специфичност актуелизација заснива на немогућности њихове употребе ван специфичног контекста, можемо закључити да овај тип лексике према хапаксима чини засебну, маркирану категорију.

У зависности од специфичних услова њихове реализације, актуелизације можемо поделити у две групе.

7.1.1. Најочљивије су актуелизације формалне природе, тј. речи чија реализација зависи од структуре исказа у оквиру кога су употребљени.

У овом контексту, најпре се издвајају индивидуализми који стоје као делови атрибутивних синтагми. Њихова функција се ограничава на модификацију значења главне речи, са којом чине једну семантичку целину: *бескрајница суза*; *голицајка јама* („голицдџива јамица на кожи“); *мач златооклинац*; *палош змијоштрица*; *глава мудролкиња* и сл. Примери:

С њега је у свјетлини *бескрајница суза* сјала (Николић М.); „Али од челика љута оштрица сабље одбита / У поље склизну и бело таче љепотици раме / Баш више обле *голицајке јаме*“ (Ђорић Н.); „Спаваш, сине коњокрото Атре: – / плећа кити *мачем златоклинцем*“ (Костић Л.), и сл.

Међу формалне актуелизације могу се убројати и оне речи које представљају директну алузију на реч пореклом из књижевног језика: *евениуалац* према *интелектуалац*; *доларашки* према *револверашки*, *зракопролиће* („расипање светлости, светлосне појаве“) према *крвопролиће*, и сл.

7.1.2. Далеко је теже идентификовати оне актуелизације чије је значење неодојиво од општег контекста књижевног дела и дискурса у коме се реализују. Као пример се, у литератури, обично наводе сложенице *безњеница* и *кошћаник* Л. Костића, чије се значење може идентификовати само кроз тумачење песама *Santa Maria della Salute* и *Спомен на Руварца*. Овде треба укључити и примере Змајевих *Снохвацица* и Кодерове *Роморанке*, у којима наслов књижевног дела истовремено представља и његово иницијално тумачење.

7.2. Псеудомотивација

О *псеудомотивацији* као творбено-стилском поступку у стварању индивидуалне лексике говори А. Милановић, у раду о филолошкој рецепцији оказионализама у 19. веку. Под овим појмом А. Милановић подразумева сродност индивидуализама са устаљеним творбеним моделима, која омогућује привид њихове припадности регуларним творбеним типовима изведеница и, следствено томе, њихов даљи пријем у књижевни језик (нпр. *роморанка* према *чишанка*, *ушаванка*, *шугованка* и сл.) (Милановић 2009: 249 и д.).

У корпусу индивидуализама забележених у Речнику САНУ запажа се да псеудомотивација чини један од најчешће коришћених поступака при творби. Њено исходиште увек почива у народним моделима творбе, неретко у Вуковом *Рјечнику* као неприкосновеном узору – што значи да, применом овог поступка, аутори махом настоје да створе утисак да новоскована реч већ припада народном језику (нпр. *задисак*, *вилин-храм*, *варанка*, *васељенка*, *змајка*, *заборавље*, *бесјрћница*, *вежикеса* („тврдица“), *женскодоња*, *одгојић* и др.). На тај начин се заобилази процес лексичке регулације, који из језика природно елиминише бројне индивидуално сковане речи; а лексички фонд појединих аутора, замућивањем границе према дијалекатској лексиси, истовремено мистификује и додатно стилизује.

7.3. Избор нестандардних творбених формантиа

Значајан део индивидуалне лексике у српском језику чине изведенице које су настале спајањем мотивне основе и нестандардног творбеног форманта, чиме се у знатној мери утиче на промену њиховог значења или конотације.

7.3.1. Тако, на пример, именица *засебнина* (изведена суфиксом **-ина** према стандардном **-ост**) има материјално значење према устаљеном апстрактном (нпр. „посматрање засебнина у низу“); док именица исте творбене основе, *засейство* (изведена суфиксом **-ство**) има значење негативне духовне особине („има задатак да премама кметове у своје намјерење својим лукавством и засепством“).

7.3.2. Са друге стране, промена конотације творбеним средствима видљива је нпр. код именица *бахайлук* (према стандардном *бахайоси*); *добродошлости* (према стандардном *добродошлица*); *непушашиво* (која у односу према стандардном *непушење* развија секундарно семантичко обележје колективне особине), и др.

8.1. Посматрањем корпуса индивидуализама као засебне целине која се одликује властитим творбено-семантичким и стилским моделима, можемо закључити да они, и поред великог степена аутохтоности према целини лексичког фонда, ипак не представљају до краја самосталну лексичку групу. Разматрањем конвенција у грађењу и употреби овог типа лексике уочавамо да се креативни потенцијал индивидуалне лексике углавном артикулише у оквирима језика књижевности, и то у форми засебног творбено-стилског средства које указује на језички карактер времена и дела у оквиру кога је настало.

8.2. Такође, увид у прикупљену грађу даје потврде за закључак да се индивидуализми, и поред на први поглед бескрајних креативних могућности који њиховим ауторима стоје на располагању, реализују у ограниченом броју конвенционализованих творбених типова и семантичких модела. Удео еуфоније у творби индивидуалне лексике везује се за појединачне ауторе, а њено одређење у контексту анализе ове теме предмет је обимнијих истраживања.

8.3. Са изложеним у вези, запажа се да у творби индивидуализама у српском језику преовлађују две тенденције: **онтолошка** и **културолошка**. Док се **онтолошка тенденција** заснива на сродним идејама у грађењу речи којима се постижу слични изражајни ефекти; **културолошка тенденција** је заслужна за чување и доследно коришћење појединих типова лексике у различитим књижевним епохама и разнородним ауторским стилевима. На овај начин, лингвистичка анализа индивидуалне лексике у српском језику претвара се у истраживање језичког и културног идентитета српске књижевности.

Литература⁸

- Бошковић *et al.* 1944: Радосав Бошковић, Јован Вуковић, Кирил Тарановски, „Увод“, *Речник српскога књижевног и народног језика, огледна свеска*, Београд, ix–xix.
- Ивановић 2011: Ненад Ивановић, „Индивидуална лексика у српском језику: творбено–семантичке одлике класе именица (на материјалу из Речника САНУ)“, *Савремена проучавања језика и књижевности II/1*, Крагујевац, 79–94.
- Ковачевић 2000: Милош Ковачевић, *Стилска и грамаћка стилских фигура*, Крагујевац.
- Милановић 2009: Александар Милановић, „Филолошка рецепција околионализма код српских писаца у 19. веку“, *Научни састајак слависта у Вукове дане 38/1*, Београд, стр. 243–251.
- Мишић 1976: Зоран Мишић, *Крићка песничког искуства*, Београд.
- Оташевић–Сикимић 1992: Ђорђе Оташевић, Биљана Сикимић, „Творба околионализма у српскохрватском језику“, *Јужнословенски филолог XLVII*, Београд, 67–77.
- Ружин–Ивановић 2009: Татјана Ружин, Ненад Ивановић, „Језик као средство преосмишљавања идентитета књижевног дела (анализа лексике првог српског превода Књиге о џунгли из 1924. године)“, *Зборник радова Филозофског факултета у Нишу*, Ниш, 109–122.
- Скок 1971¹: Петар Скок, *Етимолошки рјечник хрватскога или српскога језика, књига прва (А–Ј)*, Загреб.
- Тешић 2008: Милосав Тешић, „Селективни речник поезије Момчила Настасијевића“, *Седам лирских кругова (прир. М. Тешић)*, Београд, 163–191.

NONCE-FORMATIONS: WORD-FORMATION AND SEMANTIC FEATURES OF VERBS, ADJECTIVES AND ADVERBS; WORD-FORMATION AND STYLISTIC PROPERTIES OF NONCE-FORMATIONS IN THE SERBIAN LANGUAGE (based on The SANU Dictionary)

Summary

The first part of this paper represents the analysis of word-formation, semantic and stylistic aspects in the corpus comprising approximately 250 nonce-formations – verbs, adjectives and adverbs, taken from *The SANU Dictionary of Serbo-Croat Standard and Vernacular Language* (letters: A–O). On the grounds of what has so far been said on the subject by the author, the latter part of the paper contains assertions which are to shed a new light on the nature of nonce-formations as an independent lexico-semantic and stylistic category in the Serbian language

Nenad Ivanović

⁸ У раду се, поред цитиране, доноси литература која није наведена у раду Ивановић 2011.

Милица СТОЈАНОВИЋ¹
Београд

СЕМАНТИКА ГЛАГОЛСКОГ ПРЕФИКСА *ПРЕ-* У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ²

Предмет рада је семантика глагола са префиксом *пре-*. Циљ је да се представе семантички типови глагола сложених с префиксом *пре-*. У класификацији значења почетну тачку чине граматичка и лексикографска интерпретација овог префикса. Семантичка анализа глагола сложених с овим префиксом показала је да он има велики број значења. Његово основно значење поклапа се са значењем предлога *преко*, затим, овај префикс може унети семантику понављања радње исказане глаголом у основи, може означавати прекомерност, претераност вршења радње, поделу објекта на два дела итд.

Кључне речи: префикс *пре-*, глагол, семантичка анализа

1. Предмет нашег рада је семантика глагола са префиксом *пре-*. Циљ рада је да препознамо промене које у значење глагола уноси префикс *пре-* и представимо семантичке типове сложених глагола с овим префиксом. Грађу смо ексцерпирани из *Речника српскохрватског књижевног језика* (даље РМС) и *Речника српског језика* (даље РСЈ). Корпус који ћемо анализирати чине само свршени глаголи и несвршени код којих је забележено значење које нема свршени глагол. Разматраћемо само оне функције префикса које се реализују у спојивости са више глагола³.

1.1. Наш поступак ће се заснивати на издвајању карактеристичних значења префикса *пре-* у синхроној перспективи. У класификацији глаголских значења пошли смо од граматичке и лексикографске интерпретације префикса *пре-*. Уважавајући и комбинујући досадашње резултате, у тим оквирима издвојили смо нова значења, знајући да ниједна подела не може бити коначна ни обухватити сва значења и све глаголе. Анализа је обухватила само семантику глагола, са кратким освртима на граматичке категорије глагола (род, вид).

1.2. Префикси се у српском језику најчешће користе уз глаголе. Основни инвентар глаголских префикса је одавно утврђен. Маретић (1899: 382) наводи шеснаест „приједлога“ који се „с глаголима вежу у сложенице“, а код Бабића (1986) тај се број повећао чак на 27. Стевановић (1964) представља 15, а Клајн (2002) 24 глаголска префикса.

1.3. Префикси имају велики значај за глаголе. Префиксацијом долази до интеракције између префикса и глагола⁴. Утицај префикса на глагол може бити

¹ Milica.Marjanovic@isj.sanu.ac.rs

² Рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника САНУ* (178009), који у целини финансира Министарство за науку Републике Србије.

³ Управо у оквиру серије префиксираних глагола са истосмерном семантизацијом откривају се значењски потенцијали датог префикса (Грицкат 1984/1985: 200).

⁴ Као потврда интеракције префикса и основе служе појаве депревербације (преношење на основне глаголе извесних значењских елемената префикса) и депрефиксације (обрнут процес од депревербације, у коме префикс обогаћује своја значења у спојивости са другим речима) (в. Белић 1952 и Ивић 1982).

слабији или јачи. Префикс уноси извесну промену значења, утиче на глаголски вид и понекад и на глаголски род⁵. Док свршени глаголи остају свршени и с додатком префикса, прости несвршени (и двовидски) приликом префиксације прелазе у свршене. Префикси могу имати утицај и на валенцијске карактеристике глагола и ту се издвајају: транзитивирајући (утичу на вид глагола), проширујући (отварају ново валенцијско место) и модификујући префикси (проузрокују модификацију морфолошке структуре глаголске допуне) (в. Митриновић 1990: 9).

1.4. При опису префикса често се јавља проблем како разликовати тзв. „чисту“ перфективизацију, од оне где, уз промену вида, префикс доноси и друга, специфична значења. О томе је писала И. Грицкат (1966/1967) и истиче мишљење да префикси само откривају полисемију која већ постоји у основном глаголу.

1.5. У досадашњој литератури префикс *пре-* обрађен је у компаративној студији В. Митриновић *Poljski glagolski prefiks pre- i njegovi srpskohrvatski ekvivalenti pre- i pro-*⁶. Преглед главних значења овог префикса налазимо у *Рјечнику хрватскога или српскога језика* и у савременим речницима и то у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* и *Речнику српскога језика* и у граматичи *Савремени српскохрватски језик* М. Стевановића (1964). На значење овог префикса кратко се осврће Бабић (1986) и И. Грицкат (1966/1967) у раду о проблемима перфективације глагола. У новијој литератури овим префиксом бавио се И. Клајн (2002) у монографији о творби речи. Московљевић (1933) говори о мешању префикса *пре-* и *при-*⁷. Префикс *пре-* исто је обрађен у савременим речницима, док код наведених аутора налазимо разлике — даје се различит број значења, а исти примери се тумаче на различите начине.

2.0. У лингвистици је уобичајено да се просторне функције префикса (и одговарајућих предлога) узимају с генетског становишта као примарне у односу на њихове остале функције. Тако се основно значење префикса *пре-* остварује у вези са глаголима кретања и његова основна семантика тиче се разних аспеката транслокације (тј. промене места субјекта или објекта у простору). Он показује премештање субјекта из једног места у друго, с једног краја путање до другог краја. Значење префикса *пре-* не поклапа се са значењем предлога *пре*, већ се у овом случају, овај префикс подудара са значењем предлога *преко*. Глаголом у основи најчешће се означава начин кретања по некој површини, земљи, али и кретање водом или ваздухом, и то сопственим снагама или превозним средством⁸: *пребежнути/ пребећи* (Два пребега гору *пребежеоше*)⁹, *пребродити* (1а, 1б), *превалити* (2), *преваљати се*, *превеслаити*, *превестити (се)*², *прегазити* (1), *презибати се* (Ма ни блатне Урше нема да се преко улице *презиба*), *преизраити*, *прејачати*, *преједрити*, *прејездити*, *прејурити*, *прекасити*, *преклизати*, *прекрстијари*

5 Ово је посебно карактеристика префикса *пре-*.

6 У нашој литератури најдетаљније је представљено значење префикса *раз-* у раду Д. Кликовац (1998). Рад је заснован на принципима когнитивне лингвистике према којима се идентификује једно основно „прототипско“ значење префикса, на које се постепено надовезују остала „подзначења“.

7 У свом раду Московљевић тврди да је колебање између префикса *пре-* и *при-* карактеристика народних говора у северозападној Србији и Војводини као „последича мешавине икавског и екавског говора у тим крајевима“. При том, анализира примере типа: *пресесити-присесити* (коме), *прешварити се-притварити се* (према *притворан, притворство*), *предобити-придобити*, помиње још и *преклаити* и *приклаити*, који се данас јасно разликују по значењу.

8 Глаголи *превеслаити* и *преједрити* садрже још прецизнији податак: предмет или део превозног средства којим се оно креће.

9 Примери су преузети из РМС.

ши, *прелешети*, *прелушати*, *преиеншрати*, *преиеншати* (~ стону), *преиешачиши*, *преиелазиши*, *преиелесати* (2), *преиеливати*, *преиеловиши*, *преиелузати*, *преиелушоваши*, *прерониши*, *прескакушати*, *пресрљати* (Повезујући мараму *пресрља* преко собе), *преиушњати*, *преиузати*, *преиузити*, *преиештуриши* (*се*)¹⁰, *преишрати*, *преиши*, *преиешати*. У наведеним примерима префикс има функцију изражавања перлативног значења (значење премештања објекта у неком простору), а глаголи у основи означавају начин кретања, или звук који се чује приликом кретања (*преиушњати* 'прећи тутњећи, снажно се оглашавајући', РСЈ¹¹). Лексикографске дефиниције ових глагола углавном су уједначене, типске, по моделу: глаголски прилог садашњи основног глагола + 'прећи неки простор' (нпр. *преиуриши* – 'јурећи прећи неки простор').

2.1. Додавањем префикса *пре-* непрелазни глаголи из ове категорије могу постати прелазни, нпр. *ишрати* – *преишрати* (в. Теших 1989). Префиксе са оваквом функцијом неки аутори називају транзитивирајућим, јер они отварају ново валенцијско место за именску реч или синтагму у акузативу (*еливати* – *преиеливати* *базен*) (в. Митриновић 1990: 9).

2.3. Забележени су и глаголи који се односе на кретање животиња: *преиелазиши* и појмова који припадају категорији неживо: *преиуриши* (фиг. Крај тебе (Београда) су до две воде хладне ... већ се ето око тебе журе да што пре те једног *преиури*), *преиштуриши* (Ветрић ... *преиштуријао* преко Јајинаца), *преишећи*¹ ('текући прећи с једног места у друго'), *преишкати*.

2.4. Уз значење прелажења неког простора, можемо издвојити и значење прелажења дела простора и прелажења на другу страну: *пребећи* ('бежећи прећи преко нечега: ~ преко границе', РСЈ), *преиуриши* (Један од њих (бегова) био *преиурио* преко Дрине у Лозницу), *прекорачиши* (1. 'коракнувши прећи преко чега', Он има право прекорачити сваки праг), *прекрочиши*, *преиуштити* (1. 'ступајући прекорачити преко чега (границе, прага), прећи што', РСМ). Сродни су и глаголи који означавају залажење, прелазак на непожељан простор: *пребраздиши* ('орући захватити плугом (део туђе земље)'), *прекосиши* ('захватити косом с туђе ливаде'), *преорати* (2 'орући захватити туђу земљу'). Сличног су значења и глаголи који означавају прелазак на нечију страну: *превеслати*, *пребегнути* (2), *преверити*, *прећи* (3а).

2.5. Глаголи овог семантичког типа могу бити и са значењем 'водећи неког, дајући му правац кретања преместити с једног места на друго'. Објекат може бити човек, као код глагола *превешти* (1), *преишрати* или животиња: *преишати*, *преиштити*.

2.6. Према Клајну (2002: 270), „из значења попречног кретања од једне до друге стране развило се значење препреке“: *преишрати* (1), *преишати* (1), *преиштити*, *преиштити* (1а), *преиштити* ('пресећи, оделити једне људе од других'), *преиштити* (2а), *преиштити* ('штитом прејазити, уставити'). Овим значењима су сродна значења глагола: *преиштити* (4), *преиштити* и *преиштити*.

2.7. Издвојили бисмо и значење које подразумева да постоји објекат над којим, тј. изнад ког се врши премештање или нека радња: *преиштити* (1а), *преиштити*, *преиштити* (5), *преиштити* (~ ограду), *преиштити*, *преиши* (10а Авioni нас пређоше), *преиштити* (~ гроб).

10 *Преиштуриши се* је из РСЈ, у РСМ је забележен само *преиштуриши*.

11 У српском језику је изражена тенденција ка концентрисању перлативног садржаја у самом префиксу, за разлику од источне гране севернословенских језика (в. Митриновић 1993: 97).

3.0. Просторно значење у наведеним примерима изражено је предлогом *пре*-ко. Просторно значење изражено предлогом *пре*ко могу имати и прелазни глаголи којима се не изражава кретање, већ прекривање неке површине: *превесити* (1а 'метнути свадбени вео или што слично преко кога или чега'), *прекрилиши* (1), *прекриши*, *прелиши* (4), *премрежаш*, *премрежиши*, *преиш* (1 'повући, натегнути, затегнути преко чега'), *преилавиши*, *преиљуснути*, *пресвући* (2а 'ставити пресвлаку, прекрити пресвлаком'), *пресути* (3), *преишриши* (3); nanoшење неког слоја преко неке површине: *пребакриши* ('превући бакром'), *прекалајисаши* ('превући, покрити калајем'), *прелеиши* ('налепити, прелепити преко чега'), *премазаш* (2), *премалаши* ('премазати бојом', РСЈ), *премалтиерисаши* ('прекрити малтером', РСЈ).

4.0. Као посебну семантичку групу навели бисмо прелазне глаголе којима се означава премештање, пребацавање објекта с једног места на друго: *пребацити* (5а), *преваљаш*, *превући* (1), *прежураши* (1), *прежуркивати*, *прекоштрљаш*, *прекрцаши* (1), *преместити*, *преметнути* (1), *премошаш*, *пренеши*, *пресадиши*, *пресклизнути*, *прештовариши* (1). Уз неке глаголе објекат може бити и живо биће: *превест*, *предигнути* (~ сужње), *премамити*. Глаголи у основи могу означавати пребацавање из једног суда у други: *превадиши*, *прекренути* (2 'покр. прелити, преточити, преручити (из једног суда у други)'), *прелиши* (1), *пресути* (1а), *прешочити*, *преручити*, *преишесити* (1), *преишисити*. Овакав префикс неки аутори називају проширујућим, јер отвара додатно место за индиректни објекат, месне одредбе и сл. (нпр. *пре-неши* /дете/ из куће у башту, према носити /дете/ уз могућност додавања разних смерних израза) (в. Митриновић 1990: 9).

4.1. Премештање може бити и промена места пребивања, становања: *пребежнути* (3 фиг.(уративно)), *прегнездити се*¹², *предигнути* (3 покр.(ајински)), *преселиши (се)*, *пресадиши* (2а. фиг. Тај проблем је проблем човека без корена, истргнуто из средине у којој је поникао, и *пресађено* у нову средину којој не може да се прилагоди), *преиш*; затим промена нечијег службеног положаја: *преврћнути* (1 *Преврћло* ме касније од нередовне војске к 4. батаљону) *прекомандовати*, *преместити*, као и промена превозног средства у току пута *преседаши*, *прекрцаши се*.

4.2. Други тип ових глагола били би они прелазни глаголи којима се не означава потпуна промена места, већ само промена положаја објекта, тј. окретање у једном смеру: *превалиши*, *превраиши*, *преврћнути* (2), *преврнути*, *прекренути*, *преметнути*, *преобрнути*, *преокренути*, *прешумбати*, *прешуриши*. Неки од ових глагола имају и повратне форме: *превалиши се*, *превраиши се*, *преврнути се*, *прекомбиљаш се*, *прекоишинути се*, *прекренути се*, *прекоишцинути се*, *преобрнути се*, *преокренути се*, *пресвраиши се*, *прешуриши се*.

4.3. Посебну семантичку групу чине прелазни глаголи којима се означава промена положаја објекта, и то његово савијање, радња којом се објекат криви: *превиши*, *прегибаш*, *прегибаш*, *прегнути*, *предвосируши* (2), *преклониши*, *преклоиши* (2), *прекриваш*, *преломити* (1в), *премити*¹, *пресавити*. Ови глаголи могу имати и повратну форму и обично означавају промену положаја неког дела тела (врата, леђа): *превиши се*, *превинути се*, *прегибаш се*, *прегибаш се*, *преклониши се*, *прекриваш се*, *пресавити се*.

4.4. Према ауторима РЈА, „премештање је ослабило али се може разумети“ у примерима типа: *прекрасити*, *прекуиши*, *прељубити* (1), *преосвојити*, *преишро-дати*, *преишосити*, *преишачкаши*, *преишгарити*, *преишгнути*² ('препродати'),

¹² Агенс су птице.

препиржити ('препродати'). У реализацији радње коју означавају ови глаголи објекат остаје исти, а мења се субјекат. Наше мишљење је ближе ставу који је изложио Клајн да су ови примери ближи примерима са понављањем радње (в. т. 5.). Овом типу су сродни глаголи: *преошети* (1), *премамити* (16), *преузети* (16) код којих се подразумевају два објекта (преотети некое нешто).

5.0. Посебан семантички тип чине глаголи у које префикс *пре-* уноси семантику понављања радње исказане глаголом у основи. Ови глаголи имају типску лексикографску дефиницију 'поново', 'још једанпут', 'изнова' + глагол¹³: *пребелеговати*, *превагати*, *превезати* (2), *превити* (36 'поново превити, променити завој'), *преденути* (2), *прежвакати* (2), *преиздати*, *преиспитати*, *прековати* (1 'потковати поново'), *прекувати* (1), *прекривати* ('скидати стари и правити нови кров, наново правити кров'), *премазати*, *премаркирати*, *премесити*, *премешати*, *премлеати*, *премотати*, *пренишати* ('обновити нити на разбоју, наново уредити нити код ткања'), *преокувати*, *преорати*, *преоружавати*, *прејаковати*, *препећи* (3 ~ ракију), *препитати*, *преповиати*, *препознати*, *препојати*, *препокрити*, *преполирати*, *препрати*, *препрашити*, *препредати* (2), *препрести* (1 'поново, још једном опрести'), *преприсадити*, *препроизвести*, *прерачувати*, *преседлати*, *пресејати*, *пресложити*, *пресмотати*, *преснимити*, *престворити*, *претискати*, *претикати*, *претуцати*, *преудати* (се), *префарбати*, *прецедити*, *прецейити* (2 'поново наврнути, уцепити (воћку), прекалемити'), *пречекати*, *пречинити* (2 'наново пресејати (нпр. жито)'), *пречистити*, *прештапати*, *прештепати*. Сви глаголи из ове категорије су прелазни.

5.1. У претходној групи глагола понављање се врши на објекту претходне акције без уношења измена и радња је у правом смислу репетитивна. Другу групу чинили би глаголи у којима се радња понавља обично да би се нешто урадило на други начин, да би се објекат учинио бољим. Такви глаголи називају се реформативним (Митриновић 1990: 148): *превести* ('извести другачије, начинити друкчији вез'), *преградити* (2), *прегруписати*, *президати* (2), *премонтирати*, *пренаменинати*, *пренизати* (1 'пренети зрнца са једнога низа на други'; 2 'друкчије нанизати зрнца'), *преобликовати*, *преорганизовати*, *препаркирати*, *препевати* (16), *препрати*, *препрести*, *препројектовати*, *прерадити*, *прерасподелити*, *прераспоредити*, *пререгистровати*, *престиројити*, *престилизовати*, *пресуцати*, *престворити*, *преуговорити*, *преудесити*, *преуредити*, *преусмерити*, *преуспројити*, *пречешљати*. Овде бисмо ставили и глагол *премислити се* ('промисливши изменити своју намеру'). Клајн (2002: 271) тврди да је овај семантички модел веома продуктиван у новије време, позивајући се на велику распрострањеност глагола *преквалификовати* и више неологизама забележених у *Речнику нових речи* (Клајн 1992): *превредновати*, *преоцениати* (ова два су можда калкови од *ревалоризовати*), *прераспоредити*, *пререгистровати*, *препаркирати*, *премонтирати*, *престируктурирати* и сл.

5.2. Границу између ове и претходне групе глагола је у неким случајевима веома тешко успоставити. У већини случајева лексикографи ове групе не издвајају као посебно значење код истог глагола, нпр.: *пребојити* и *пребојадисати* ('изнова обојити, покрити другом бојом'), *премалати* (1 'премазати бојом, обојити поново или друкчије оно што је било већ обојено'), *преседлати* ('осед-

13 В. Митриновић у својој студији ове глаголе назива ретроспективним, користећи тај термин мало шире него што је у лингвистици уобичајено. Често се овакви глаголи називају и репетитивним (1990: 147).

лати поново, још једанпут (једнако или друкчије)'), *преличиити* ('обојити изнова, наново, још једанпут или друкчије'), *пречишљати* (1 'очешљати се друкчије, направити другу фризуру, наново очешљати'), као посебна значења издвојена су једино код глагола: *препрести* (1 'поново, још једном опрести', 2 'предући преиначити').

5.3. Понављање радње може бити такво да објекат потпуно промени облик, добије другу намену, буде прерађен у нешто друго¹⁴. Оваква функција префикса се назива трансформативном (Митриновић 1990: 148): *превратиити* (2 Злобни чаробњак ... преиначио (је) и *превратио* је све то ... у нешто друго), *пределаити*, *предругојачити* (се), *прекројити* (2), *прелиити* (7 'ливењем прерадити, претопити, преиначити, излити изнова, наново (о металу): ~ звона у топове), *преложити* ('сложити дајући чему нарочит облик'), *премеити*, *пренаправити*, *преобликовати*, *преобличити*, *преобновиити*, *преобраити*, *преобрнути* (2 фиг.), *преоправити*, *препрасити*, *преталиити*, *претворити*, *претопити*, *префабриковати*.

5.4. Овај тип глагола се јасно издваја у односу на претходна два и лексикографи у својим дефиницијама најчешће посебно издвајају ова значења, нпр.: *прекројити* (1. 'скројити изнова другачије', 2. 'начинити из чега нешто друго, изменити предругојачити, преудесити'), код глагола *прековати* забележена су сва три значења: 1. 'потковати поново', 2. 'поново исковати' и 3. 'ковањем прерадити, преправити, преиначити, променити у нешто друго'.

5.5. Посебну семантичку групу чине глаголи који означавају промену карактеристика објекта који је живо биће, човек: *превасити* (се), *преверити* (се), *преквалификовати* се, *преобразити* (се), *преодгојити*, *преокренути* (2 фиг.), *проријентисати* (се) (РСЈ), *пресоити* (фиг. 'преобратити, преокренути, уразумити').

5.6. У посебну групу смо издвојили глаголе који означавају промену, а објекат је одећа или обућа: *презуити*, *преизуити*, *премондуирити* се, *премондуирити* се, *преобуити*, *преобути*, *преоденути*, *прерушити*, *пресвући*¹⁵.

5.7. Префикс пре- може имати репродуктивну функцију кад у глагол уноси значење урадити нешто према неком узорку или поновити објекат претходне радње, а објекат је најчешће текст или цртеж: *прекопираити*¹⁶, *прекуцати*, *пренети* (76), *преписати*, *препочети* (а. 'израдити (вез) по препочетку, узорку'), *пресликаити*, *претипкаити*, *претискаити*, *прецртаити*; сродни су глаголи *превести*, *прејевати*, као и глагол *прејричаити*.

6.0. Као и код придева, често се префикс пре- употребљава у ексцесивном значењу (Клајн 2002: 219)¹⁷. Ексцесивно значење префикса пре- има кад означава прекомерност, претераност, вршење радње „преко мере“ и довођење радње до неповољног, негативног резултата. Наиме, подразумева се да постоји одређе-

14 Ашић и Станојевић (2009: 290) постанак овог значења тумаче на следећи начин: „промена места може се когнитивно транспоновати у мутацију (промену) као апстрактни феномен (*преокренути*, *прекројити*)“.

15 Иако су основни глаголи *обути* и *свући* антоними, глаголи *преобути* и *пресвући* имају исто основно значење.

16 Понављање је садржано већ у значењу основног глагола, па је префикс пре- на неки начин плеонастичан.

17 В. Митриновић у својој студији (1993: 126) ову функцију префикса пре- назива аугментативном (интензивност/ефикасност већа од оне коју предвиђа уобичајена норма). Она користи терминологију Ђ. Грубора, који у формације са мерном карактеристиком акције још убраја и и деминутивне (интензивност ослабљена у односу на обично реализовану) и мајоративне.

на граница до које се нека радња врши без последица и са очекиваним резултатом, па префикс *пре-* у овим случајевима сигнализира да се радња вршила и након те утврђене границе¹⁸: *пребацити* (3)¹⁹, *пребити*, *пребукирати*, *преварити* ('прекувати'), *превечерати се*, *прежомилати* ('скупити, нагомилати у великој количини'), *презонићи* (2), *прегорети* (2), *прегрејати*, *преждерати* (*се*), *презајмливати*, *презагрејати*, *презајмливати*, *преизвући*, *преисирити*, *прејести* (*се*), *прекувати*, *прекрмити* (2), *преложити* (2), *премножити*, *пренавити*, *пренагласити*, *пренаучити*, *пренаселити*, *преокупати*, *преокупирати*, *преоштришити*, *прејалити*, *прејети* (1), *прејити се*, *прејлазити*, *прејржити*, *преродити*, *пресисати*, *пресушити* (4 ~ шљиве), *прешојити*, *прешуцати*, *прешући*, *преувеличати*, *преушаначити*, *преучити* (иронично), *префорсирати*, *прехладити*, *прецениши*. Посебно је значење испунити неки предмет преко његове границе: *преисцунити*, *прекрцаити* (2), *прелити* (2), *пренабити*, *преоштерити*, *прејлинути*, *прејунити*, *пресути* (2), *прештерити*, *прешоварити*, *прешрпати*. Издваја се и значење 'претерано додати неки зачин': *прекиселити*, *премасити*, *прејайрити*, *пресладити*, *пресолити*, *прешећерити*.

6.1. Свако прекорачење је неповољно, па тако и глаголи којима се означава неко стање, уколико им се дода префикс *пре-*, означавају да је пређена нека мера која се сматра оптималном. За разлику од претходне групе глагола, коју су углавном чинили прелазни глаголи и негативне последице се осећале на објекту, у овој групи глагола, негативне последице се углавном осећају на субјекту: *презладнети*, *прегојити се*, *прегорети*, *прежеднећи*, *прежестити се*, *прежуљати*, *презнојити се*, *презорити*¹ ('сувише сазрети, презрети (о воћу, житу)'), *презрети*, *презмучити се*, *прејурити се*, *прекићети* (фиг.), *прекиснути*, *преклонити*, *преморити* (*се*), *премрзнути*, *пренабрекнути*, *прерасати*, *пресилити*, *преситити се*, *преслабити*, *пресушати*, *прешрнути*, *презбудити* (*се*), *преуморити* (*се*), *прецветати*.

6.2. Да би се префиксалним средствима изразила сложена значења глагола, развијање глаголске префиксације кретало се линијом вишезначности старих простих префикса и линијом обједињавања префикса у разноврзне префиксалне групе или пак сложене, нерашчлањиве групе (в. Терзић 1997: 308). У овој групи глагола двострука префиксација²⁰ јавља се са циљем да се истакне претераност вршења радње опсежност (исцрпност, количинска пуноћа), чак прекомерност радње, засићеност, пуно задовољење радњом. Комбинације су најчешће са префиксом *за-*: *презадужити*, *презаокупити*, *презајослити*, *презаситити* и са префиксом *на-*: *пренажомилати*, *пренадражити*, *пренајести се*, *пренакрцаити*, *прена-*

18 „Транслимитативност се често у апстрактном смислу тумачи као прекорачење узуса тј. уобичајене границе до које се процес врши (*пренаучити се*, *пренаштрипати*, *преоштерити*, *прејети*, *преуситити*, *прегојити*, *прекувати*, *презачинити*)“ (Ашић, Станојевић 2009: 290).

19 Значење овог глагола није негативно: 'дати више него што треба, него што је погођено', 'учинити више него што је предвиђено'.

20 Међу глаголима са два префикса можемо разликовати два случаја. Најчешће је први префикс додат глаголу који и сам садржи префикс. То значи да права творбена граница пролази између њих, а пар префикса је чисто формалан, и такви глаголи се у суштини не разликују од једнопрефиксалних (*пре-оштерити*). Прави двопрефиксални глаголи су они у којима се оба префикса равноправно комбинују са основом, дајући значење које ни један ни други сам за себе не би могли имати (*пре-до-мислити се*, *пре-по-ручити*). Ова два типа не дају се доследно разграничити међу собом, јер има много прелазних случајева, где је тешко одредити шта и колико први а колико други префикс доприноси значењу. Тако у примерима типа *пре-о-вадати*, други префикс врло мало утиче на значење (в. Клајн 2002: 286).

лићи, *пренајићи*, *пренајунити*, *пренастићи*, *пренајтегнути*, *пренаштоварићи*, *пренаштријати*, *пренаучићи* (необично), *преначићаћи се*.²¹

Према Стевановићу (1964: 442), у овим значењима префикс *пре-* се подудара са прилозима *одвећ*, *прешперано*, *прекомерно* што се такође своди на прилог *преко*, само више у начинском смислу, онако као и код придева сложених са овим истим префиксом.

7.0. Посебан семантички тип су глаголи који значе прелажење, прекорачење одређене временске границе. Трајање преко неког тренутка означавају следећи глаголи: *пребавићи* (2), *пребацити* (8а фиг. Дјевојка је била посве млада ... једва је *пребацила* седамнаесту), *превакитићи*, *превалићи* (4 Бијаше (Дамјан) већ *превалио* двадесету годину), *преживећи*, *прекорачићи* (2 фиг.), *прележаћи се*, *премашићи* (3), *преседећи*, *преслужићи*, *пресјавати*, *пресјајати* (2 нар. песн.), *пресијарати*, *пресјарићи*, *пресјрајати* (16), *прећи* (7).

8.0. Велика група глагола исказује супериорност субјекта, надмоћ, превазилажење (некога), тј. постизања преваге. В. Митриновић (1993: 131) ову функцију префикса *пре-* назива мајоративном²². Ова функција имплицира постојање објекта према чијим се резултатима мери учинак субјекта, односно чије резултате субјекат премашује: *пребавићи* (2), *превазићи*, *превисити*, *превладаћи* ('бити већи бројем'), *прегазити* (3 фиг.), *прекршићи* (4а фиг.), *премашићи* (2), *преметнути* (1г), *премоћи*, *преовладаћи*, *преодолећи* (рус.), *престијгнути*, *престијћи*, *прештричати*, *прећи* (5а), *прешишићи* (фамилијарно). Глаголи *превладаћи*, *превластићи*, *предоминираћи*, *пресвојити* значе успостављање власти, доминације над ким. Посебна група глагола су они који значе надмашити некога у радњи која је исказана глаголом у основи: *превришићаћи*, *прегласати*, *предриблаћи*, *преједрићи*, *прелобати*, *прелобоваћи*, *преорати* (3), *преиљунути* ('надмашити у пљувању', РСЈ), *прерасати*, *прескочити* (3, 4 фиг.), *прештричати* (фискултура). Неки аутори префикс са оваквом функцијом називају модификујућим, јер проузрокују модификацију морфолошке структуре глаголске допуне (нпр. *прегласати* „некога“ према *гласати* „за некога“). Постизање преваге у некој активности подразумева постојање посебног актанта према чијим се резултатима мери учинак субјекта. Ако је основни глагол непрелазан, сложени глагол постаје прелазан, а, уколико је и основни глагол прелазан, објекат је из друге семантичке категорије (*бацићи* нпр. „копље“ – *пребавићи* нпр. „остале такмичаре“).

Клајн (2002: 271) за глаголе овог семантичког типа каже да су веома блиски ексцесивним, али да бисмо их „свакако могли и метафорички да изводимо из глагола просторног значења, типа *прескочити*, *прекорачити*“ (наведених под 1).

9.0. Према Стевановићу (1964: 442), означавање места прелажења преко нечега може се схватити и као прелажење кроз нешто, тако да глаголи сложени са овим префиксом значе и одвајање од тога преко чега се прелази на два дела. Дакле, префикс *пре-* уноси и значење нарушавања целовитости предмета, подела на два дела или више делова (зубима, рукама, неким алатом): *пребити*, *преглодати*, *прегрити*, *прегорети* (1. 'преломити се, сломити се изгоревши, прогоревши на једном месту; распасти се на делове, комаде од прејаке ватре'), *предвојестручити*, *предвојити*, *пределићи*, *предрећи*, *прекинути*, *прекосити* (2. Зубима му

21 Двоструки префикси се јављају још и код значења промене, и то префикс *у-*: *преусмерићи*, *преуредити*, *преудесити*, *о-*: *преокренути*, *преоценићи*.

22 Овај назив се односи и на претходну групу глагола (*преживећи* некога, *прештрајати* некога и сл.). Основни мајоративни суфикс у српском језику је суфикс *наг-* (*нагизрати*, *нагмашићи* итд.).

грло *прекосио*), *прекрхати*, *прекршии*, *преломити*, *прейлати*, *прейлиити*, *преполовити*, *прейполуити*, *пререзати*, *пресећи*, *престарићи*, *престружати*, *прешестерисати*, *прештржати*, *прештржнути*, *прейпројити*, *прешруити*, *прешруијати*, *прецвикаити*, *прецвиковаити*, *прецейити*, *прешежати*. Ове глаголе који означавају радње чији је резултат промена физичке уобличености објекта В. Митриновић у својој студији назива пенетративним (Митриновић 1990: 99).

9.1. Посебна би нијанса овог значења била, према Стевановићу (1964: 442), вршење радње једноставног прелажења кроз нешто, тј. извршење радње до краја, као у примерима: *пребраити* (~ пиринач), *прериљати* (~ башту). У ту групу додали бисмо глаголе који означавају вршење радње с једног краја неког простора на други: *прериити*, *прейарати*, *премериити*, *прекрстиарити*, *прейрежнути*, *прейшелити*²³. Сродни су и глаголи који значе и премештајући и померајући нешто, детаљно, савесно, исцрпно истражити неки простор ради проналажења нечега изгубљеног или сакривеног: *пребираити* (7), *пребраити* (2), *превржнути* (3 покрајински), *преврндаити*, *преврнути* (2), *преискаваити* ('искати, тражити свуда, на све стране, прегледати'), *прекојаити* (3 фиг.), *преметнути* (2а), *пререшетати* (6 фиг.), *прериити* (6 фиг.), *преровати* (фиг.), *преровити*, *преровишкаити*, *прейтражати*, *прейтражити*, *прейресити* (4), *прейруити* (2), *пречешљати* (2 фиг.).

10. Префикс *пре-* може унети и дистрибутивно значење: *премаркирати*, *премалати*, *премалштерисати*, *премлетити*, *прејасити*, *прерачунаити*, *прешијетати*, *прерадити*.

11.0. Префикс *пре-* може имати и темпорално значење²⁴. Глаголи са тим префиксом могу значити испуњавање, обухватање одређеног времена боравком: *пребавити* ('провести неко време негде, проборавити'), *пребити*² (заст. 'бити, налазити се негде неко време, проборавити'), *преборавити*, *преметнути* (6 фиг. б. Сати су дуги, невесели, како да их *преметнем* кад донесу страх и жалост са собом), *прейтражати* (1а); провођење извесног временског одсечка у радњи обележеној основним глаголом: *пребдеити*, *презевати*, *преизграити* (2), *прејахати* (3), *прејадиковаити*, *прејецаити*, *прејечати*, *преканјати*, *преклечати*, *преконачити*, *прекубурити*, *прекукати*, *прекуњаити*, *прекушрити*, *прекубурити* ('кубурећи преживети'), *прелајати*²⁵, *прележати*, *прељубити* (2), *прејевати* (2), *прейлакати*, *прейлесати* (1)²⁶, *прејостити*, *прейресити* (3), *прерадоваити се* ('провести дуго времена у радовању, радујући се'), *пресањати*, *преседеити*, *пресјаваити*, *пресјаити*, *прешјајати*, *прешаворити*, *прейрчати* (*Прешрчао сам читав дан*), *прехрчати*, *прећушеити*, *пречитати* (*Вас дан је пречитао*), *пречучати*, *прецоњати*, *прешетати* (2); провести онолико времена колико је исказано именицом од које је изведен основни глагол: *прегодити*, *преданити*, *презимити*, *презимовати*, *прелетити* ('провести, проборавити лето'), *преноштити*. Ови глаголи нај-

23 Клајн (2002: 270), као примере за радњу која се обавља с краја на крај предмета или га целог захвата, наводи глаголе: *преорати*, *прекојаити*, *пребраити*, *премериити*, *премазати*, *прекриити*, *преплавити*, *премлатити*, *презнојити се*, а у мало ширем смислу и: *прегледаити*, *прелистати*, *преслушати*, *пребројати*, *пречистити*, *преклаити*, уз понеки непрелазни као: *премреити*, *пребледеити*, *преушити*, *прељаднеити*.

24 Ове глаголе називамо темпоралним јер је у њима важна компонента времена, мада је подједнако важан и начин на који је субјекат провео то време.

25 Овај глагол се односи на животиње.

26 У дефинисању овог глагола одступило се од уобичајеног поступка да се као прво значење стави значење прелажења неког простора, а као друго темпорално значење.

чешће су типски дефинисани са „провести ... неко време (на одређен начин)“ или сл.²⁷

11.1. Осим наведеног темпоралног значења, префикс *пре-* може унети и значење кратко време вршити неку радњу. У дефиницијама је то експлицирано са „мало“, „неко време“ или „на брзину“: *прегледаши* (2, РСЈ), *предахнуши*, *предремаши*, *предушиши*, *прелисташи* (РСЈ), *прејржиши* (2), *прејуцаши*.

12.0. Префиксом *пре-* може се означити и мали степен радње: *прејрисиши*, *презалогајиши*, *предигнуши* (‘мало подигнути, придигнути’).

13.0. Префикс *пре-* може имати функцију фазног одређивања тока радње. У том случају он означава завршетак радње: *пребајаши* (‘бајући излечити’), *пребрижиши*, *превереши* (2), *прегасиши се*, *прејрмеши*, *прежалиши*, *прекајаши*, *прекајиши* (‘престати цурити’), *прекопаши*, *прекрчиши*, *прекукаши*, *прекуњаши* (Тужила је плакала ... куњала па и *прекуњала*), *прекрајаши*, *прекрчиши*, *прекришиши* (фиг. 2г ‘прекинути, престати говорити’ Не би их све [напасти од стране Спичана] набројио за три дни, па ћу *прекришиши* да вас не проглушим), *прелињаши*, *премирисаши* (‘изгубити мирис’), *премукнуши*, *преораши*, *препокриши*, *перилјаши*, *перериши*, *пресјаши* (Звезде сјале, па су и *пресјале*), *преслушаши*, *престијаши*, *прејужижши*. Ови глаголи су обично дефинисани са ‘престати’/‘завршити’ + инфинитив основног глагола.

13.1. У ретким случајевима овај префикс означава почетак радње: *прегнуши* (1в ‘почети што радити’, Херцеговци дижу се на оружје; *прегнули* већ да се бију), *презориши*² (‘синутити (о зори)’).

14. Посебна група глагола има значење савладати, издржати, поднети тешке ситуације, патње, болест и сл.: *преболеши*, *пребрдиши* (2 фиг.), *пребринуши* (1), *пребродиши* (2 фиг.), *прејореши* (5 фиг. а), *прејрмеши* (26 фиг.), *прежураши* (2 фиг.), *преживеши* (3), *прездравиши*, *прекужиши*, *прележаши* (2), *премучиши*, *пренеши* (8), *препајаши*, *прејрјеши*, *префрљаши* (покр.)²⁸, *прехромиши*.

15. Уз глаголе *ћушаши*, *видеши* и *чуши* префикс *пре-* означава необухватање чулима: *превидеши*, *прегледаши* (2. калк. ‘не спазити, пропустити, предвидети’), *пречуши*, *преишљеши*. Уз глаголе говорења значи намерно не рећи нешто: *премучаши*, *преишљаши*, *прећушаши*, *прећушеши*.

16. Са прилогом *пре* са значењем „раније“, слаже се префикс *пре-* у примерима у којима значи унапред, раније, пре времена обавити неку радњу: *прежуриши* (‘превише пожурити’), *пренајлиши* (‘сувише пожурити’), *преопремиши* (‘унапред припремити’), *прераниши* (‘прерано учинити што, пренајлити; пре времена доћи, наступити’), *прерасподелиши* (‘унапред расподелити’), *преураниши* (‘сувише поранити, прерано нешто предузети, урадити’), *преухиштриши* (‘претећи кога, учинити нешто пре другог, предухитрити’).

17. Префикс *пре-* може значити да се радња глагола дешава „нагло“, „одједном“, „трнутно“, што је обично експлицирано у дефиницији: *пребиши* (4 фиг. ‘нагло, одједанпут прекинути какво стање, трајање, ток’), *пребледеши*, *прекину-*

27 Према Стевановићу, ови глаголи су сродни са глаголима типа *прекрилиши* (2. ‘раширити се, распостранити се по целој површини’), *прегледаши* (‘преко целог неког предмета гледањем прећи’), *прекриши* (‘ставаљањем нечега на нешто сакрити то (прекрити лице рукама)’), *препаљешковаши* (‘паљетковањем прећи преко нечега’), *прејлаваши* (‘плављењем обухватити’), *прехранаши* (‘за извесно време неког хранити’).

28 Покрајински глагол *префрљаши* у РСМ дефинисан је синонимском дефиницијом ‘претурити, поднети’ и наведен је пример: „Батко је много ... преко главе *префрљашо*“. *Префрљаши преко главе* је требало дати као израз, као што је дефинисан израз *пребајаши преко главе*.

иши се (2 'нагло се зауставити, престати говорити, неочекивано, одједном заћутати (о гласу, говору)'), *прекићнуиши*, *прекићнуиши* (2а фиг. 'нагло зауставити ток неке радње, поступка, догађаја, стања: паљбу'; 5 'нагло порушити, упропастити, уништити здравље, претрпети срчани удар'), *преломииши*, *пререзаиши* (3 безл. фиг.), *пресвиснуиши*, *прескочииши* (5), *преићрнуиши*, *преићркнуиши*, *преићрћи*. Такође, префикс *пре-* може означити да се радња глагола одвија „брзо“: *прегазииши* (3а фиг. 'брзо и сигурно победити, поразити'), *прелетиетиши* (3 'брзо, лако, тек дотакнувши неки предмет извршити какву радњу'; 4), *премахнуиши* ('брзо прећи, проћи изнад, преко чега'), *прехићрииши* ('сувише брзо, без претходног размишљања нешто учинити'), *прећи* ('појавити се и брзо ишчезнути' Пркосан му смијешак *преће* преко усана).

18. Префиксом *пре-* може се означити и извршење радње наоколо, укруг, око нечега: *прегзлииши*, *прегзруиши*, *превиши (се)*, *превезаиши*, *преипасаиши (се)*, *преилеиши*.

19. Префикс *пре-* може се јавити уз глагол уместо неког другог префикса. Тако су у речнику неки глаголи дефинисани синонимом који у основи има исти глагол, али је префикс другачији. Нашли смо примере за следеће префиксе: *из-* (*иправнииши*); *о-* (*ипресведочииши се*, *ипрегзрешииши*, *ипредисаиши*); *од-* (*ипреједрииши*); *по-* (*ипредворииши*, *ипреипасаиши* (5)); *поод-* (*ипремиишииши*); *пред-* (*ипрестављаиши*, *ипрестиаиши*³), *про-* (*ипрекоипаиши*, *ипремукнуиши*, *ипречићииши*, *ипреборавииши*, *ипреговорииши*, *ипременииши се*, *ипрестирииши*, *ипречаишииши*); *при-* (*иприћрчаиши*, *ипревићи се*, *ипреиправииши се*, *ипречекаиши*, *иприсмочииши*, *ипрестиаиши*², *ипречесииши се*, *ипреишииши*).

20. Семантичка анализа глагола сложених префиксом *пре-* показала је да овај префикс има велики број значења. Његово основно значење се поклапа са значењем предлога *преко*, па се њиме најчешће означава кретање по некој површини и прелажење неког дела простора. Просторно значење имају и глаголи којима се изражава прекривање неке површине. Посебан семантички тип чине глаголи којима се означава померање, премештање објекта с једног места на друго као и промена положаја објекта. Префикс *пре-* може унети и семантику понављања радње исказане глаголом у основи. Ти глаголи могу бити репетитивни, реформативни и трансформативни. Често се префикс *пре-* користи и у ексцесивном значењу, када означава прекомерност, претераност вршења радње и довођења радње до неповољног резултата. Посебан семантички тип чине глаголи који значе прекорачење одређене временске границе. Велика група глагола настала префиксацијом префиксом *пре-* исказује супериорност, надмоћ субјекта над неким објектом чије резултате премашује. Глаголи сложени овим префиксом могу значити и поделу објекта на два дела. Овај префикс може имати и темпорално значење и тада најчешће значи испуњавање одређеног времена боравком или провођење извесног времена на одређен начин. Префикс *пре-* може имати и функцију фазног одређивања тока радње када означава завршетак радње. Уз ова главна значења и функције префикса *пре-* јављају се и значења заступљена код мањег броја глагола, што све чини овај префикс једним од најфреквентнијих глаголских префикса у српском језику.

Литература

Ашић, Стојановић 2009: Т. Ашић, В. Стојановић, Мој брат је проверан – семантичка и прагматичка анализа префикса *пре* у српском језику и његови преводни еквиваленти у

- француском, у: М. Ковачевић (ред.), *Српски језик у употреби*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 289–304.
- Бабић 1986: S. Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Белић 1952: А. Белић, О префиксима и наставцима, Београд: *Глас САНУ* IV, св. 2, 325–326.
- Грицкат 1966/1967: И. Грицкат, Префиксација као средство граматичке (чисте) перфектизације, Београд: *Јужнословенски филолог*, 27/1–2, 185–221.
- Грицкат 1984/1985: И. Грицкат, Одлике глаголског видског парњаштва као семантички индикатори, Нови Сад: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXVII–XXVIII, 197–203.
- Ивић 1982: М. Ивић, О неким принципима глаголске префиксације у словенским језицима, Београд: *Јужнословенски филолог*, XXXIII, 51–61.
- Клајн 1992: И. Клајн, *Речник нових речи*, Нови Сад: Матица српска.
- Клајн 2002: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, Део 1, Слагање и конверзија, Београд–Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ, Матица српска.
- Кликовац 1998: Д. Кликовац, О значењу српског глаголског префикса *раз-* (когнитивно-лингвистички приступ), Београд: *Наш језик*, XXXII, н.с., 153–167.
- Маретић 1899: Т. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb.
- Митриновић 1990: V. Mitrinović, *Poljski glagolski prefiks prze- i njegovi srpskohrvatski ekvivalenti pre- i pro-*, Београд: Научна књига.
- Московљевић 1933: М. Московљевић, Мешање предметака *пре-* и *при-* код неких речи, Београд: *Наш језик*, II, 136–140.
- РЈА: *Рječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСЈ: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- Стевановић 1964: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, књига I, (Увод, фонетика, морфологија), Београд: Научна књига.
- Терзић 1997: А. Терзић, Структурно-семантичке карактеристике глагола са префиксалном групом *пона-* у руском и српском језику, Београд: Научни састанак слависта у Вукове дане 26/2, 309–320.
- Тешић 1989: В. Тешић, Из новије лексике. Исходати 2 часа, истрчати 9,85 секунди и сл., Београд: *Наш језик*, XXVIII, н.с., 187–189.

SEMANTIC OF THE VERBAL PREFIX *PRE-* IN SERBIAN LANGUAGE

Summary

In this paper we presented the semantics of verbs with the prefix *pre-*. The aim is to present the semantic types of verbs with the prefix *pre-*. In classification of meaning, the focal point is grammatical and lexicographic interpretation of this prefix. Semantic analysis of verbs which are made with this prefix showed that it has a lot of meanings. Its main meaning coincides with the meaning of the preposition *preko*, and also semantics of prefix *pre-* can be repetition, excess, separating object into two parts etc.

Milica Stojanović

Светлана СЛИЈЕПЧЕВИЋ¹
Београд

О АПСТРАКТНОЈ ЛЕКСИЦИ У ПОЛИТИЧКОМ ДИСКУРСУ (на примеру концептуализације Србије)²

Предмет овог рада су најфреквентније лексеме у политичком дискурсу Србије, с посебним освртом на концептуализацију појма *Србија*. Корпус чине говори политичара из саопштења за јавност, транскрипта емисија и др. у периоду од шест месеци (занемарен је тзв. секундарни политички дискурс, дискурс новинара, политичких аналитичара и сл.). На основу такве грађе сачињене су листе најфреквентнијих речи. Као што се лексичко значење остварује у интеракцији између језика, мишљења и стварности, тако су се и резултати оваквог, квантитативног истраживања о најчешћим речима наметнули као полазна основа за темељније изучавање природе политичког говора, мишљења и разумевања стварности. Следећи циљ био је истражити како помоћу лексике коју не можемо сврстати ни у непожељну ни у претерано експресивну политичари делују на реципијенте. У овом раду, поред тога што је дат преглед најчесталијих појмовних метафора у оквиру којих се јавља *Србија*, открива се зашто су баш те метафоре најзаступљеније и какве утиске остављају на реципијенте.

Кључне речи: концептуализација, појмовна метафора, политички дискурс

0.1. Политички језик је термин који се употребљава у лингвистици како би означио онај варијетет језика чији су главни репрезенти политичари и политички аналитичари. Овај језик се у литератури углавном доживљава као хипоним у односу на термин бирократски језик. О бирократском језику се много више и чешће писало. О *бирокрајизацији* језика се међу српским лингвистима почело расправљати крајем седамдесетих година двадесетог века (према Кликовац 2008: 93). Циљ бирократског, а самим тим и политичког језика, углавном јесте да делује научно, књишки, а заправо је квазиинтелектуалан. Ниво категоризације је у таквом језику присутан у већој мери него у свакодневном говору, пречесто се среће и ублажено приказивање стања ствари, као и индиректно навођење узрочника неке појаве (Кликовац 2008: 49). Све то, скоро по правилу, није у складу са темом и ситуацијом. Под појмом бирократски језик данас се подразумева језик бирократије – пре свега државне и политичке (Кликовац 2008: 99). Дешава се и да се бирократски језик изједначава са појмом политички језик, јер како наводи Д. Кликовац цитирајући Милана Шипку „политички дискурс какав ми данас имамо претежно је идиом наше политичке бирократије“. Пошто се с променом политичких прилика, мењао и језик, под кров појма бирократски језик, за разлику од седамдесетих година, сада иду и језици државне администрације, али и језици појединих струка попут економије и медицине.

0.2. Основне одлике бирократског језика, како наводи Иван Клајн, јесу: преопширност, компликованост, неодређеност и стереотипност. Клајн такође исти-

¹ Svetlana.Slijepcevic@isj.sanu.ac.rs

² Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског стандардног језика и израза Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

че да су ове особине међусобно повезане, условљене и да се не могу јасно разграничити (Клајн 2007: 185). Преопширност се овде истиче као најочљивија особина. Милован Данојлић каже: „вештина да се говори, а да се ништа не каже“, а то се још може назвати поетиком празнословља, бирократским фразирањем или способношћу говорења без информације (Група аутора 2006: 281). Ранко Бугарски мисли да се уз помоћ недовољно јасног говора може свесно вршити манипулација, мистификација и отуђење. За то је нарочито подесан монолог претежно ритуалног карактера који нити је погодан за праву комуникацију нити њој уопште тежи (према Кликовац 2008).

0.3. Циљеви овог истраживања били су разоткривање лексике политичких говора, састављање фреквенцијског речника говорника, у овом случају политичара, проналажење најчешћих фраза, синтагми и других конструкција значајних за укупно разумевање поменутих говора, као и њихово међусобно условљавање. У раду се тежи проналажењу законитости у појављивању, а крајњи циљ је условно ванлингвистички: разумевање механизма мишљења и саопштавања порука у политичким говорима. Пошто је главна сврха политичког дискурса убеђивање и манипулација јавношћу и јавним мњењем (Силашки 2009: 14), важан лингвистички циљ је и разоткривање лексичких средстава којима се политичар служи да би постигао сугестивност, на који начин он покушава да утиче на обликовање мишљења, ставове, закључивање масе. Све то подразумева да ће се наше истраживање наћи на пољу критичке анализе дискурса, јер су основни циљеви ове области анализи и опис односа језика и моћи. Како бисмо остварили овакве циљеве, користили смо се и термилошким и методолошким апаратом когнитивне лингвистике, те смо један део истраживања посветили појмовним метафорама карактеристичним за појам *Србија*. Под појмовном метафором подразумевамо „разумевање једног појма (или појмовног домена) помоћу другог појма (појмовног домена)“ (Кликовац 2004: 11).

0.4. Корпус је разнолик, у обзир су узети: интервјуи у штампаним медијама и транскрипти емисија, а изузете су унапред припремане изјаве и саопштења итд.³

3 Корпус је временски ограничен на период од 1. маја 2009. године до 1. децембра 2009. године. Свака од шест странака (ДС, ДСС, ЛДП, СПС, СНС, СРС) у материјалу је једнако заступљена: са око десет хиљада речи. Када су обрађивани интервјуи, ради што прецизнијих података, одстрањена су питања новинара и свих других лица која не припадају одређеној политичкој странци. Дакле, узети су у обзир само говори политичара, тзв. примарни политички дискурс (Силашки 2009: 22). Сви извори стоје у архиви следећих страна на Интернету:
– сајт Б92 телевизије са које су преузети транскрипти следећих емисија: *Утисак недеље*, 13. септембар 2009, 28. септембар 2009, 18. октобар 2009 (УН 13.9; 28.9; 18.10); *Интервју са Југославом Ђосићем*, 30. септембар 2009. г. (ИЈЋ 30.9); *Каживрсти*, 14. септембар 2009. г. (К 14.9);
– официјелни сајт Социјалистичке партије Србије – *Правична одлука суда шемељ дугорочне стабилности*, 19. октобар 2009. г. (СПС 1), *Нећу свађу, али не присиљајем на пријиске*, 5. август 2009 (СПС2), *На КиМ се крише људска права*, 29. мај 2009. г. (СПС 3), *Одлука о белом шенгену ове, примена цдуће године*, 29. мај 2009. г. (СПС 4), *СПС ће бити уздржан*, 24. август 2009. г. (СПС 5), *Ошкази и отиушћања нису добродошли у Народној скуиштини*, 1. октобар 2009. г. (СПС 6), *Интервју Жарка Обрадовића Новосћима*, 8. мај. 2009. г. (СПС 7), *Ниш центар руских летјећих ватрогасаца*, 22. октобар 2009. г. (СПС 8), *Неоиходан закон о лобирању*, 4. мај 2009. г. (СПС 9);
– официјелни сајт Демократске странке Србије;
– официјелни сајт Демократске странке – Интервју Милорада Екмечића *Вечерњим новостима* (ДС 1), Интервју магазину *Печаш*, 2. октобар 2009. г. (ДС 2);
– официјелни сајт Либерално-демократске странке – Интервју Чедомира Јовановића магазину *Објектив*, 28. октобар 2009. г. (ЛДП 1);

0.5. У овом раду представићемо онај део резултата истраживања који се односи на најфреквентије именице и даћемо листу најчешћих концептуалних метафора које се тичу појма *Србије*.

1.0. На листи од 150 најфреквентнијих речи, именица је 32, и то су према учесталости употребе: *Србија, држава, сиранка, људи, закон, власти, грађани, година, влада, пишање, право, проблем, начин, Косово, сивар, време, сирана, република, друштво, председник, број, дан, град, Европа, иренушак, милион, део, основа, динар, банка, циљ, милијарда*.

1.1. Када за критеријум у разврставању ових именица узмемо у обзир дистинкцију апстрактно наспрам конкретно, према најједноставнијој подели на материјално, конкретизовано, опипљиво, у крајњој линији, и нематеријално, из домена апстракције, некохерентно, добијамо нешто јаснију слику о природи политичког говора. Најфреквентније су апстрактне именице: *држава, сиранка, закон, људи, власти, грађани, влада, пишање, председник, право, проблем, начин, сивар, време, сирана, република, град, друштво, иренушак, део, основа, циљ*. Именице *људи, закон, грађани, пишање, председник, град и друштво* могу се учинити и конкретним, али наш корпус показује да се оне употребљавају веома често са неодређеним, апстрактним значењем:

„Ако говоримо о отпуштању људи, онда Влада мора бити ефикасна. Мислим да људи имају право на опортунизам“ (К 14. 9); „И мрвице су довољне да покажу грађанима какво је стање у земљи“ (СНС 6); „Оно што вам је колегиница Јоргованка Табаковић у уводу и напоменула, пошто ту слику треба да приближимо грађанима, они се већ питају шта су то курсне разлике, шта су то негативне курсне разлике?“ (СНС 7); „Најбољи одговор на питање колико вреди политика ове коалиције, колико вреди оно што чини и ради, дали су грађани свих ових општина и градова... „ (СПС 1); „Председник општине и други органи локалне самоуправе у обавези су да се старају о добробити свих грађана“ (СПС 1); „Нека спроводе све што је у складу са законом, али немој да затварају новине које им се не допадају само зато што пишу о њима лоше“ (СНС 1); „Али мислим да је изузетно важно да целокупно друштво данас каже стоп насиљу, против смо насиља, то је нешто што је недопустиво за наше друштво“ (УН 30.9) итд.

На овај начин посматране, апстрактним се могу сматрати још и властите именице: *Србија, Косово, Европа*.

1.2. Заједничких конкретних именица има веома мало: *динар, број, дан, година и банка*.

1.3. Једна од најчешће истицаних одлика бирократског језика, те самим тим и политичког стила који се бирократизовао, како смо видели, јесте апстрактност. Она се сигурно огледа и у наведеним чињеницама да су апстрактне именице најфреквентније, али и убедљиво најбројније именице у говорима поли-

– официјелни сајт Српске напредне странке – Конференције за новинаре (део који се односи на одговоре на новинарска питања): 3. јул 2009. г. (СНС 1), 28. август 2009. г. (СНС 2), 1. септембар 2009. г. (СНС 3), 16. септембар 2009. г. (СНС 4), 4. октобар 2009. г. (СНС 5), 23. октобар 2009. г. (СНС 6), 25. октобар 2009. г. (СНС 7);

– официјелни сајт Српске радикалне странке – *Злоупотреба посетје Медведјева*, 22. октобар 2009. г. (СПС 1); *Власти изазива општу опасност*, 1. октобар 2009. г. (СПС 2); *16 година од злочина*, 10. септембар 2009. г. (СПС 3); *Србија матирана држава*, 3. септембар 2009. г. (СПС 4); *Србија помаже у сировођењу Ахтисаријевог плана*, 27. август 2009. г. (СПС 5); *Криминал и корупција највећи проблеми*, 8. октобар 2009. г. (СПС 6); *Шта доноси ребаланс буџета*, 6. октобар 2009. г. (СПС 7); *Брига за грађане, не монополисти*, 13. август 2009. г. (СПС 8); *Снање у ЈКП Пуш*, 29. октобар 2009. г. (СПС 9).

тичара. У тесној вези са одликом апстрактности, као што је у теоријском делу већ речено, стоји и виши ниво категоризације којем је политички говор склон, те у прилог томе иде и овде наведена фреквенција именица типа *држава, власти, питање, проблем, начин, ствар, друштво, гео, основа, циљ*. Издвајају се управо ове именице, јер се по механизмима метафоре и синегдохе оне претварају у апстрактне појмове који су замена за конкретне, а самим тим и средства заташкавања истине. Наиме, најчешће су реченичне формуле следећег типа:

Ф1: *Друштво/власти/влада/држава/република* траже *начин/има* за *циљ* да реше *питање/проблем/ствар* који је *гео/основа* нечега (*друштво*)

Овим се у ствари добија следеће:

Откривена Ф1: НЕИМЕНОВАНИ ПОЈЕДИНАЦ мора да реши НЕКОНКРЕТИЗОВАНИ ПРОБЛЕМ.

Када се узме у обзир значењски потенцијал ових именица, сигурно је да се оне углавном односе на власт (*држава* најчешће у значењу *државни врх, власти, влада, република, председник*), те се овде крије још једна нелепа истина о томе у којој мери су политичари опседнути влашћу.

1.4. Најфреквентнија именица је, као што смо видели, именица *Србија*. Ово је разумљиво будући да је основни мотив политичке борбе управо земља у којој живимо. Овде вреди поменути да се именица *Србин* не појављује на листи најфреквентнијих речи. Могуће је да ова именица изостаје, јер је могућност за варирање њеног значења у зависности од контекста много мања него што је то случај са именицом *Србија*, али и зато што коришћење именице *Србин/Срби* може да указује на изузимање других националности које живе у Србији.

Како бисмо демонстрирали начине сужавања и ширења њеног значења, за почетак ћемо погледати значењску структуру ове именице према Речнику српског језика Матице српске из 2007. године. Наиме, под одредницом *Србија* налазимо следећа значења: **а.** *држава на северу централног Балкана, већином насељена Србима* (дакле, у питању је чисто географска дефиниција) **б.** *ист. назив за разне српске државне организације у прошлости*. Под овим другим значењем можемо назрети проблематичност у одређивању тачне семантичке, лингвистичке дефиниције. Наш корпус то такође показује: Србија некада покрива значење *народа који у њој живи*, онда када механизмом метонимије проширује своје семантичко поље. Ова именица сужава своје семантичко поље тако што у примерима: „Када Дачић наступа као заменик председника Владе подсетите га да та функција није уставна, када наступа као први потпредседник реците му да та функција није уставна и реците да ми жмуримо и ћутимо о томе због те чињенице да су то биле цене стварања једне коалиције која треба да заврши посао који је започела, не допуштајући на такав начин повратак на власт оне политике коалиције која је срушила овај град и Србију кофронтирала са читавом Европом“ (К 14. 9) или: „Сада ћемо ми да уђемо у измене Закона о рехабилитацији, управо због тога, јер не можемо да занемаримо да неко ко је проглашен народним непријатељем, да му није узета комплетна имовина. И ту ће се такође појавити додатно обавеза за Србију, према неким проценама, односно, за државу, у овом тренутку од најмање десет милијарди евра...“ (УН 18. 10) значи *људи на власти*, некада само *стираначку политику* или чак *политику једног човека*. Ова именица тако кореспондира са другим именицама са листе најфреквентнијих речи: *Србија* је некада исто што и *држава, власти, странка, људи, грађани, република, друштво*.

2.0. Посебно ћемо размотрити концептуалне метафоре које се јављају у вези са појмом Србија.⁴

Метафора 1 – србија је човек који се спрема на пут:

„Сетимо се, господин Баро је дошао први пут у мају прошле године и он је Србији и прво Србији представио мапу пута и ту смо видели које су то реформе које морамо имплементирати да би добили бели шенген.“ (УН 28. 9) // „Далеко је Србија од те врсте слободе и ми треба да је усмеримо ка њој...“ (ЛДП 1).

Метафора 2 – србија је човек с много обавеза:

„И ту ће се такође појавити додатна обавеза за Србију, према неким проценама.“ (ДС 2) // „И мислим да ће то бити могућност када ће се и господин Баро и његове колеге из Европске комисије уверити да Србија ради апсолутно све што је у њеној моћи да лоцира и изручи преостала два хашка оптуженика“ (УН 28. 9).

Метафора 3 – србија је кандидати с подршком:

„Видели сте недавно Карл Билт у име ЕУ, пошто Шведска председава ЕУ је рекао да они наравно не могу да оспоре Србији право да поднесе кандидатуру...“ (УН 28. 9) // „Како да не, али ако постоји буџетска подршка, и то сто милиона евра, и Србија је једина која је добила такву подршку у суштини...“ (ИЈБ 30. 9).

Метафора 4 – србија је путник који се изгубио на свом путу:

„Да Србија пропада и да нам је држава због неспособне, несамосталне и неодговорне власти изгубила сваку оријентацију и нашла се на странпутици.“ (УН 18. 10) // „Ми као држава већ годинама идемо у погрешном правцу“ (К 14. 9).

Метафора 5 – србија је човек пред искушењем:

„Уз сву ову муку морамо бити свесни да се пред Србију отвара још један велики проблем и огромно искушење.“ (К 14. 9) // „Врло је чудно да Србија успоставља неке одnose са другима, односе који су флуидни и непрецизно формулисани“ (ЛДП 1).

Метафора 6 – србија је зграда коју треба обновити:

„Ново национално окупљање за унутрашњу обнову Србије мора народу да пружи јасне одговоре на кључна питања са којима се као земља суочавамо.“ (ДСС 1) // „Унутрашњом обновом и јачањем Србије ми себе на најбољи могући начин препоручујемо за шире међународне интеграције“ (К 14. 9) // „Пред Демократском странком Србије је велики и тежак задатак да својом постојаном, истинољубивом, реалном и промишљеном политиком поново пробуди наду и националну енергију код грађана како би заједно на чврстим и здравим темељима градили Србију.“ (ДСС 1) // „Ми хоћемо да мењемо и обновимо Србију и зато смо опредељени за ново окупљање“ (ЛДП 1).

Метафора 7 – србија је зграда која се наслеђује:

„Нема пуно користи за Србију уколико у овом тренутку ми своју енергију усмеримо на рушење, неконтролисано рушење...“ (К 14. 9) // „Ми смо овакву Србију наследили, нисмо је стварали...“ (К 14. 9) // „Ја сам у једној таквој Србији живео и сада бих волео да јој се такав ентеријер никада не врати.“

Метафора 8 – србија је пријатељ:

⁴ Због ограниченог простора, овде наводимо само најчешће метафоре и најрепрезентније потврде за њихово стварање.

„Република Србија може преузети мере ради остваривања веза са исељеницима.“ (УН 13. 9) // „Поред тога, оно што још већу забуну изазива образложењу, то што сте посебно рекли да је Србији је изузетно стало до тога да одржава те везе са Србима у Босни, наравно, афирмисање свих оних друштвених вредности о којима се данас спорадично говори, без којих ми не можемо да функционишемо.“ (К 14. 9) // „На држави Србији је да успоставља што боље контакте са међународним мисијама на Косову и да исправља ту неправду.“ (К 14. 9) // „Тако да је ово важна посета која ће дати замајац даљем развоју односа Србије и Русије.“ (УН 28. 9)

Метафора 9 – србија је нестрпљива особа која ишчекује нешто што изостаје:

„Србија више нема времена за чекање и ако је једној Влади потребно више од годину дана да би се уходала и да би почела да ради свој посао таква Влада Републици Србији никако није потребна, с обзиром и на тренутак у коме се она налази и с обзиром на стање у коме наши грађани живе.“ (СНС 6) // „Обећавали су грађанима Србије напредак и бољу будућност, а одвели су Србију у ћорсокак и пропадање“ (СНС 4).

Метафора 10 – србија је дете у невољи:

„Он, као представник ове државе чија политичка партија је носилац свих активности у власти, предузима на време мере и да спречава овакве поступке, он са напредном памећу саопштава из Њујорка да је вандализам велика опасност која се навдила над Србијом“ (СРС 2)

2.1. Из изложеног уочавамо, најпре, да се све ове метафоре могу организовати у две тематске групе. Једну групу можемо обележити ознаком *људско биће*, дакле, ради се о персонификацији појма Србија, и у оквиру ње разликујемо неколико ужих скупина: а) група метафора која *Србију* приближава реципијенту повезујући је са блиским и драгим особама: србија је пријатељ, србија је дете у невољи; б) група метафора која *Србију* приближава појму *власт*, те тако не само да прави дистанцу у односу на реципијента, већ треба да укаже на то да је Србија једнако важна и значајна као што је случај са високим друштвеним положајима: србија је човек с много обавеза, србија је кандидати с подршком; в) метафоре које *Србију* повезују са човеком коме треба помоћи или са којим се треба саосећати: србија је путник који се изгубио на свом путу, србија је човек пред искушењем, србија је човек који се спрема на пут, србија је нестрпљива особа која ишчекује нешто што изостаје. Другу, мању групу можемо обележити ознаком *џраћевински објекат*: србија је зграда која се наслеђује.

2.2. Дакле, као што се види из наведених примера, веома су различита поимања појма Србије. „Најважније, најефикасније и најефективније су оне метафоре које су у језик несвесно уграђене путем установљених конвенција и служе као средство перспективизације, усмеравања пажње: с једне стране наглашавају жељене ставове, погледе и мишљења, а с друге стране игноришу небитне, али и непожељне аспекте одређене појаве“ (Силашки 2009: 15). Овде су, свакако, најинтересантније оне метафоре које побуђују јаке емоције јер „један од главних разлога коришћења метафора у политичком дискурсу, који у изборном периоду има све одлике убеђивачког дискурса, јесте изазивање емоција, којима је касније лакше манипулисати“ (Силашки 2009: 15). Ако неко Србију види као *дете у невољи* или *пушника који је залуђао на свом пушцу*, онда ће свакако код реципијента изазвати сажаљење, потребу да се помогне, најтоплија осећања емпатије и сл. Овде је важно да се занемарује разлог невоље, односно, разлог посрнућа с пута,

јер је невоља стављена у први план. Ако је потребно рестаурирати нешто што се наслеђује, дакле, нешто што више има емотивну, него употребну вредност, онда ће реципијент посебну пажњу обратити на то. То да је Србија *наследна*, вероватно, треба да подсети на то да грађани нису имали могућност избора у погледу места рођења, или да можда понуди алузију на родну кућу, а са њом да изазове емпатију и осећај одговорности, те да наметне обавезу да се према њој треба опходити пажљиво. Пријатеље, такође, доживљавамо блиско, тако да би и ова алузија била једна од оних које су ту да побуде најнежнија осећања у људима којима се говори. Онда када се Србија доживљава као *кандидат* и као *човек са много обавеза*, тада је важно да се она приближи политичарима и метафори власти, јер су и кандидати и политичари скоро увек представљени као особе са много одговорности и обавеза.

3.0. На крају, показали смо које су све могуће концептуализације у вези са појмом *Србија*, те на који начин се тим појмовним метафорама служе говорници. Овим радом желели смо да укажемо на неопходност да се приликом испитивања било ког нивоа политичког говора треба посветити оном што није изречено, тј. оним садржајима на које појавни садржај у оваквом говору само упућује. Такође, видели смо како концептуални елементи у политичком дискурсу, базирани на механизмима метонимије и метафоре, чине такав говор суптилним манипулативним средством које служи утицају на целокупно јавно мњење. Циљеви таквог дискурса, нажалост, често се испоставе само опортунистичким средством у борби за власт и позиције.

Литература

- Баћевић 1994: Љиљана Баћевић, „Медији и избори“, *Гледишта* 35/1-6, 95–110.
- Бугарски 1995: Ранко Бугарски, *Језик од мира до рата*, Београд: XX век.
- Бугарски 2002: Ранко Бугарски, *Лица језика*, Београд: XX век.
- Бугарски 2009: Ранко Бугарски, *Нова лица језика*, Београд: XX век.
- Група аутора 2006: Бранислав Брборић, Јован Вуксановић, Радојко Гачевић, *Српски језик у нормативном огледалу*, Београд: Београдска књига.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Илић 1982: Слободан Илић, „Ријечи политике“ у: *Актуелна питања наше језичке политике*, Београд: Просветни преглед, 119–124.
- Кликовац 2004: Душка Кликовац, *Метафоре у мишљењу и језику*, Београд: XX век.
- Кликовац 2008: Душка Кликовац, *Језик и моћ*, Београд: XX век.
- Мишић Илић – Благојевић 2007: Биљана Мишић Илић, Савка Благојевић, „Заводљиви језик изборних кампања“ у: *Језик, књижевност, политика*, Ниш: Филозофски факултет, 53–65.
- Новак 1990: Божидар Новак, „Изборна кампања као средство политичког маркетинга“ у: *Политички маркетинг*, Београд: НИП Радничка штампа, 95–112.
- Радовановић 2003: Милорад Радовановић, *Социolingвистика*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зоран Стојановић.
- Силашки 2009: Надежда Силашки, Татјана Ђуровић, Биљана Радић Бојанић, *Јавни дискурс Србије*, Београд: Центар за издавачку делатност Економског факултета.
- Симић 1996: Радоје Симић, *Политички дискурс*, Земун: МК Актуел.

- Славујевић 1994: Зоран Славујевић, „Изборне кампање“, *Гледишта* 35/1-6, 82–94.
- Славујевић 2005: Зоран Славујевић, „О слоганима политичких странака и кандидата“, *Социолошки преглед* 38, 47–80.
- Славујевић 2006: Зоран Славујевић, *Библија и пропаганда*, Београд: Службени гласник.
- Станојчић, Поповић 2008: *Граматика српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Стефановски 1995: Ана Стефановски, „Англицизми у рекламном простору српског језика“, *НССУВД* 23/2, 127–131.
- Чомски 2008: Ноам Чомски, *Контрола медија*, Нови Сад: Рубикон.
- Чомски 2006: Ноам Чомски, *Пропаганда и јавно мњење*, Нови Сад: Рубикон.
- Шкиљан 1998: Дубравко Шкиљан, *Јавни језик*, Београд: XX век.

**ABOUT ABSTRACT LEXICAL UNITS IN POLITICAL DISCOURSE
(WITH SPECIAL REFERENCE TO CONCEPTUALIZATION OF SERBIA)**

Summary

This paper analyzes the most frequent lexical units in political discourse in Serbia, with special reference to conceptualization of *Serbia*. As it is known that lexical meaning appears in the interaction of language, thinking process and reality, the results of our quantitative research of the most frequent units are taken as a basis for new research about the nature of political discourse. In this paper we will discuss the most frequent conceptual metaphors with Serbia as a target domain.

Svetlana Slijepčević

Јелена ЈАНКОВИЋ¹
Београд

ФИТОНИМИ ОД ПРИДЕВА БЕО У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ²

У раду ће бити презентовани фитоними, који своје порекло воде од просте лексеме *бео* у српском језику. Грађа је ексцерпирана из *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ, *Речника српскохрватског књижевног језика* Матице српске и *Ботаничког речника* Симоновића. Циљ рада јесте представити и описати семантичку структуру датих ботаничких назива. Посматраћемо грађу са синхронијског становишта, међутим рад ћемо употпунити дијахронијским подацима по потреби. Ослонићемо се на досадашње радове и резултате из области фитолингвистике.

Кључне речи: фитонимија, фитоними, придев *бео*, семантика, мотивација

Увод

Биљни свет окружује човека, који налази различите начине да га именује.

Разноврсне културе народа поседују своју посебну ботаничку номенклатуру, у којој се огледа шареноликост назива биљног света. Стога фитонимија је у лингвистичкој литератури вредна због изучавања историје језика. Богати слој лексике ове лексичке групе у српском језику формирао се разноликим путевима. Постоје бројни начини номинације реалија тог комплекса. Фитоними могу бити непосредно и посредно мотивисани по мирису, укусу, боји (цвета, листа, стабљике, плода итд.), величини, структури, месту или начину раста, времену ницања или цветања, дејству (на примеру коровске лексике југозападне Бачке је описала Шпис-Ђулум, 1995). Н. Богдановић је забележио да „[...] лексика боја својим се значењем и употребом уграђује у многе информације о биљном свету, нарочито о стању у појединим стадијумима вегетације који у боји добијају свој израз“ и да „[...] фитоними најчешће настају по боји плода (белија, белица, белочка, [...]), по боји цвета (бели багрен), по боји коре (белокорка, [...]), по боји дрвене масе (бели/црни габар, [...]) итд.“ (Богдановић 1996: 30).

У овом раду ми ћемо се бавити дескрипцијом лексике биљног света, који је у српском језику именован на основу беле боје. Тачније предмет овог рада је ботаничка терминологија, која представља скуп назива биљака у српском језику, који своје порекло воде искључиво од придева *бео*. Задатак нам је да представимо, опишемо, класификујемо и семантички и творбено анализирамо сакупљену лексику.

Опис грађе

Грађа је ексцерпирана из три речника: *Речника САНУ*, *Речника МС* и *Ботаничког речника* Симоновића. У Речницима САНУ и МС сакупљали смо лексику

¹ Jelena.Jankovic@isj.sanu.ac.rs, enanikolic11@yahoo.com

² Овај чланак је настао као резултат рада на пројекту бр. 178007 „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Етимолошког речника српског језика*“, који у целини финансира Министарство за науку Републике Србије.

која је означена као ботаничка, тако да се ту нашла лексика дрвета (или деандроними), ливадско и коровско биље итд. У нашој грађи неће се наћи агрикултурни фитоними, као што је лексика везана за повртарство, воћарство и ратарство. Да напоменемо да смо ексцерпирали искључиво изведенице и сложенице, које смо употпунили са потврђеним изразима³. Прикупљени називи идентификовани су латинским називима према Симоновићевом речнику (Симоновић 1959).

Главнина рада представља лексичко-семантичка анализа ексцерпиране грађе, која ће бити подељена у 6 целина: Дрвеће и грмље, Самоникле биљке са цветовима и коровско биље, Траве, Индустријска биљка, Гљиве и Називи без јасне идентификације.

У свакој целини биће абecedним редом нанизани латински називи рода и (или) врсте фитонима са називом фамилије, затим творбено подељени народни називи из српског језика, а након тога налази се коментар са свим значајнијим информацијама, нпр. опис и намена биљке, остали називи битни за нашу анализу, народна веровања и обичаји које је Чајкановић забележио, итд. На крају наведена је мотивација за дате лексеме.

Отежавајућу околност намеће чињеница да се појединачне речи које означавају биљке, а по пореклу од придева бео, често односе на различите биљне врсте (нпр. бели бор је народни назив за неколико врста бора: *Pinus halepensis*, *leucodermis*, *peuce* и *silvestris* или б(ј)елица / билица су називи који се користе за номинацију неколико биљних врсти: *Leontopodium alpinum*, *Poa pratensis*, *Cannabis sativa* mas, *Chrysanthemum* L., *Chrysanthemum segetum* L. и ружу). Са друге стране, постоје биљке које су познате под различитим називима исте врсте или сличне врсте исте фамилије (нпр. највећи број назива имамо за врсту храста *Quercus sessiliflora*, тако имамо изведенице: б(ј)ел, бјелик, б(ј)ељик, б(ј)ељиџ, б(ј)елов, б(ј)ељ, б(ј)ељић, б(ј)ељичак, сложенице: б(ј)елохрастџ, б(ј)елохрастџић, б(ј)елорастџ, б(ј)елорастџић, бјелошум и изразе: бели блаџун, бео млак).

Следећа потешкоћа била је са неким речима, које су изгубиле мотивисаност, тј. постале су индивидуалне и немотивисане, тако да смо у коментарима бележили да ли је јасне или нејасне мотивације.

Затим ту је и проблем фонетске природе:

1. исте лексеме са различитом реализацијом, са гласовном алтернацијом, као што су дублети екавски : (и)јекавски : икавски (нпр. белица / бјелица / билица) или промена к : џ (нпр. бељик и бељиџ), н : х (нпр. белојун и белодух), л : љ (бељушина и бељушина, белојка и бељојка);

2. различите дублетне морфолошке форме, нпр. алтернација наставака -ика и -ина (бељушица и бељушина), -ица и -ичица (белица и беличица), алтернација инфикса: -уш- и -еш- (белушина и белешина);

3. синонимија простих са сложеним лексемама (нпр. белолипа - б(и)јела липа, белошпрн - б(и)јели шпрн, белонога - бела нога).

Придев бео и бела боја

Придев бео је проста и немотивисана лексема, која се изводи од прасловенског облика *bělъ, běla, bělo. Петар Скок у свом *Etimologijskom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* дефинише био / бијел као свесловенски придев из прасловен-

3 Због ограничене величине рада нисмо били у могућности да наведемо велики број израза, у којима је први члан придев бео, а којима се именују многобројне друге врсте биљака.

ског доба и реконструише индоевропски корен *bhē- односно *bhō- / *bhā-, који је значио „светлети се“ и закључује да се словенско и балтичко значење *беле боје* развило из „светлости, сјаја“ (Скок I: 152 s.v. *bio (bijel)*, в. још СП 1974: 238 s.v. *bělъ*, ЕССЈА 1975: 79-81 s.v. *bělъ(jǫ)). Више о овом придеву у раду „*Семантичка анализа деривата придева бео*“ Јелене Јанковић (у штампи).

Бела боја је фреквентна када је реч о мотивацији за именовање многобројних родова и врсти биљака, што ће показати и следећа анализа. Потврђују то и радови лингвиста, нпр. Недељко Богдановић је анализирао биљну лексику (из говора села Бучум, на југоисточној периферији српског језика), која се именује на основу боје и дошао је до закључка да су најбројније: „Основне боје [...] **бела** и **црна**, а за њима биљу иначе својствена **зелена**. Остале боје су у мањини.“ (Богдановић 1996: 28).

Великом броју фитонима као мотивациона база послужила је непосредно бела боја биљке или неког дела биљке, као што су цвет, стабљика, лист, семенка, плод, кора итд. Тако Речник САНУ бележи под одредницом *бео* да се тај придев употребљава за описивање биљака које имају цвет беле боје и које доносе плод светле боје и за именовање самог таквог цвета. У нашем раду налази се један пример, гљива *Lactarius piperatus*, која је посредно добила назив по белој боји млечног сока, који се налази у плодносном телу те гљиве.

Бела боја се обично повезује са *црном бојом* и чини контрастивни пар, јер се налазе на крајњим тачкама светло-тамне скале, *бело* је на апсолутном крају нарастајућег светлог, а *црно* на другом апсолутном крају нарастајућег тамног (више о томе код Ивић 1993 и Шуберт 1998). Тако *бело* не именује само белу боју, већ служи и за именовање најсветлије колористичке нијансе, што видимо код Словена када се повезује са светлошћу, небом и носи позитивну оцену, док *црна* са тамом, проклетством и везује се за негативну оцену. Опозиција ових боја служи за поларизацију појава као што су: тамно-светло, мушко-женско, десно-лево, горе-доле итд. (Шуберт 2001).

У ексцерпираној грађи такође налазимо називе одређених родова и врсти, који учествују у грађењу опозитивних парова. То је приметио Н. Богдановић, који каже да „У извесним случајевима на основу боје образују се паралелизми: **бели/црни** дуд, **бели/црни** габар, и даље: **бели/црни/зелени** лук; [...] Према **бели** багрен, постоји само багрен. Паралелизам образују и фитонимске изведенице: **беље/црње**.“ (Богдановић 1996: 30). Бошњаковић напомиње „да је бела боја увек један од неизоставних детерминатора опозитивних парова (*бела влаш* : *црвена влаш*, *бели куруз* : *жуџи куруз*, *бели зубан* : *црвени зубан*, *бели сџоданац* : *црвени сџоданац*, *бела силберица* : *џлава силберица*).“ (Бошњаковић 1998: 56).

Симболика беле боје је карактеристична у народној култури по сакралности, чистоти, плодности, светлости, а такође у вези је са представама о оностраном свету и демонским бићима, јер је у прошлости код Словена била знак жалости. Такође бела боја је знак старости и телесне изнемоглости. Посебна је тријада *бело - црвено - црно*, јер имају заштитна својства и користе се као апотропеји, док опозиција *бело* : *црно* означава боје које се налазе на поларним тачкама спектра боја и зато се налазе у бројним паровима, нпр. *мушки* : *женски*, као што имамо код конопље, да се називи од придева *бео* користе искључиво за номинацију мушког струка конопље. Црна боја у народним веровањима има магичну заштитну моћ против демона, духова и урока (СМР 48, СМ 43).

Лексичко-семантичка анализа

– Дрвеће и грмље:

– 1. „*Carpinus betulus* L. из ф. *Corylaceae*; граб“ (Симоновић 1959: 101, Вајс 2003: 66)

Сложенице: б(ј)елограб / билограб (Шулек 1879: 17, Симоновић l.c., РСАНУ, РМС, Скок 1: 154a s.v. *bio* (*bijel*)), белограбрица (Симоновић l.c.); изрази: бели граб, б(и)ели граб (id.ib., Скок 1: 154a s.v. *bio* (*bijel*));

2. „*Carpinus orientalis* L. из ф. *Corylaceae*; кукрика, црни граб“ (Симоновић l.c.)

Сложеница: бјелограбић (id.ib.);

Коментар: Други називи за *Carpinus orientalis* L. су: црни граб, црни з(р)абар, црнограбрица, црнограб, црнограбић и црнограбрица (id.ib.). Листопадне врсте *Carpinus betulus* „граб обични, граб бели“ и *Carpinus orientalis* „бјелограб, бјелограбић, кукрика“ имају танку, глатку, светлосиву кору, док врста *Ostrya carpinifolia* „граб црни, хмељаст“ има сјајномаслинасту кору или црвенкасто-смеђу, а старија стабла су тамносмеђа (Шилић 1990: 60, 61, 57). Чајкановић каже да је граб у старој религији вероватно имао велики углед и божанско поштовање, али је временом изгледео (Чајкановић 1985: 81-82). Закључујемо да се мотивација вршила по кори и да по томе постоји опозиција бело : црно, тј. бели и црни граб.

– „*Myrtus communis* L. из ф. *Myrtaceae*; мирта, мрча“ (Симоновић 1959: 313, Вајс 2003: 90-91)

Сложеница: бјеломрча (Симоновић l.c., РСАНУ);

Коментар: Мирта је зимзелено средоземно дрво или грм, тамнозеленог лишћа и белих цветова, пријатног мириса, чији се листови и плодови (бобице) употребљавају у медицини и козметици (РСАНУ). Дрво има светло-црвенкасту, касније пепељасто-сиву кору, која се љушти у дужим танким љускама. Плод је модрикасто-црн, ретко бео. У хортикултури се разликује већи број облика, према величини, облику и боји листова (Шилић 1990: 126). Са великом сигурношћу можемо рећи да је мотивација ове лексеме по боји белих цветова.

– 1. „*Pinus halepensis* L. из ф. *Abietaceae*; алепски бор“ (Симоновић 1959: 357, Вајс 2003: 82-83)

Изрази: б(и)ели бор (Шулек 1879: 15, Симоновић l.c., РСАНУ);

2. „*Pinus leucodermis* L. из ф. *Abietaceae*; муника“ (Симоновић l.c.)

Изрази: бијели бор (Симоновић l.c., РСАНУ);

3. „*Pinus peuce* L. из ф. *Abietaceae*; молика“ (Симоновић l.c.)

Изрази: бели бор (Симоновић l.c.);

4. „*Pinus silvestris* L. из ф. *Abietaceae*; бели бор“ (Симоновић 1959: 358, Вајс 2003: 82-83) Сложенице: б(ј)елобор: На Злагибору има доста белобора (Шулек 1879: 13, Симоновић 1959: 388, РСАНУ, РМС, Скок 1: 154a s.v. *bio* (*bijel*)), б(ј)елоборов „који припада белом бору, који је од белог бора“: У ужичком округу ... находе се велике просторије ... наших најлепших, често смрчевих, црно и бело-борових шума, б(ј)елоборје coll. (РСАНУ); изрази: б(и)ели бор (Симоновић 1959: 358, РСАНУ, Скок 1: 154a s.v. *bio* (*bijel*));

Коментар: Постоји и црни бор „планинска врста бора, *Pinus nigra*, мрко-сивог стабла, претежно на кречном тлу, са дужим, јаче зашиљеним иглицама“ (Симоновић l.c., РСАНУ), црвени бор „исто“ (Симоновић l.c., РСАНУ) и црни бор „муника“ (Симоновић l.c.). *P. halepensis* је приморска досељена врста бора,

кривог стабла, високог до 16 метара (РСАНУ). Код Шилића *алейски били бор*, *P. halepensis*, има у младости сивкасту и глатку кору, која касније постаје црвенкастосмеђа и избраздана, пупови су са тамним љускама, по ободу бели, иглице има светлозелене, а шишарке су зелене, а касније црвенкастосмеђе и на крају посиве. *P. leucodermis* добио је лат. назив по белкастосивој кори у младости, која касније постаје пепељастосива, док шишарке у првој години имају карактеристичну тамнољубичасту боју, тако да код Шилића ова врста се зове *муника*, *црна мура*. *P. reisse*, *молика* или *бијела мура*, такође има сивкасту кору у младости, пупове са беличастим рубом и сивозеленкасте иглице. *P. silvestris*, *обични бијели бор*, има светлозелену крошњу и иглице и светлосмеђе шишарке. *P. nigra*, *црни бор*, има тамнозелене иглице у беличастом рукавцу, шишарке су са доње стране чађавоцрне, за разлику од *P. leucodermis*, која има смеђу доњу страну љуске (Шилић 1990: 23, 18, 22, 19, 17). Код Чајкановића налазимо да су народна веровања о бору као истакнуто сеновитом дрвету. С једне стране бор се јавља у мотиву везаног за убијене или погинуле невинне особе или несрећне љубавнике или као оличење але или виле, а с друге стране бор може бити божанство, посебно они борови које је посадила нека велика личност и за таква дрва везани су култови, представљају светиње и не смеју се сећи. У народној медицини се користи борова водица, смола и изданци (Чајкановић 1985: 38-40). Такође види етимологију ових назива у ЕРСЈ 2008: 149 s.v. бео. У овом случају мотивација се вршила по кори и изгледу, као и да постоји опозиција *бело* : *црно*, тј. *бели* и *црни бор*, можда због изгледа и боје коре и шишарки или због бројних народних веровања.

– 1. „*Quercus cerris* L. из ф. *Fagaceae*; цер, врста храста“ (Симоновић 1959: 388, Вајс 2003: 72)

Сложеница: *б(ј)елоцер* Херц. (Симоновић l.c., РСАНУ); изрази: *бијели цер* (Симоновић l.c.);

Коментар: Листопадно дрво има сивкасту кору, која има упадљиво црвенкасте бразде, листови су тамнозелене, а на наличју пепељасте боје (Шилић 1990: 48). У српским народним веровањима цер је значајно дрво, пре свега као пандан бадњаку (узима се церова гранчица на Бадњи дан), и као демонско и сеновито дрво које се користи код врачања, али и у народној медицини, нпр. када жена има бело прање (Чајкановић 1985: 242-243, 296). Мотивација је највероватније због листава.

2. „*Quercus ilex* L. из ф. *Fagaceae*; хрст, црника, чесвина“ (Симоновић l.c., Вајс 2003: 72-74)

Изведенице: *б(ј)ел* (Симоновић l.c., РСАНУ), *б(ј)елов* adj. „који припада белу, који је од бела“, *б(ј)еловача* „белова мотка или грана“ Дучаловићи (РСАНУ, РМС), *б(ј)еловина* „белово дрво“ Златибор (Вук, РСАНУ, РМС);

Коментар: Други називи: *црника*, *црника*, *зелени хрстџ*, *зимзелени хрстџ* (Симоновић 1959: 388). Зимзелено дрво, *црника*, са сивом, глатком кором у младости, која је касније тамносива и испуцала са тамним љускама, листови су тамнозелени, а на наличју белкасти или жућкасти (Шилић 1990: 52). О храсту код Чајкановића види даље под бројем 5 (*Quercus sessiliflora*). Да поменемо још, с обзиром да ова врста носи назив и *зелени хрстџ*, да Чајкановић наводи једну „етимолошку скаску“ у селу Пољици, у Херцеговини, у којем има једно место које се зове Зелени Дуб, по високом зеленом храсту. „Прича се да је под тим храстом заклано једном двоје невинне деце, па је нож којим су заклана обрисан о дрво, и од тога је доба оно зелено и лети и зими“ (Чајкановић 1985: 242). Такође види ети-

мологију ових назива у ЕРСЈ 2008: 238-240 s.v. бијел. Ови називи су мотивисани по листовима и кори, а забележена је опозиција *бело* : *црно* : *зелено*.

3. „*Quercus lanuginosa* L. из ф. *Fagaceae*; медунац“ (Симоновић 1959: 389)

Израз: *бел габ* (Симоновић l.c.);

Коментар: Листопадно дрво са сивопепељастом кором и листовима који су на наличју сивозелени и маљави (Шилић 1990: 50). Мотивација је као у претходном случају по кори и листовима.

4. „*Quercus robur* L. из ф. *Fagaceae*; храст, лужњак“ (Симоновић l.c., Вајс 2003: 74-75)

Изведенице: *бељиџ*, *бељик* (Симоновић l.c.);

Коментар: Листопадно дрво са светлосмеђим жиром и са пуповима, који су покривени бројним светлосмеђим љускама (Шилић 1990: 47). Мотивација је можда због изгледа дрвета, због боје жирева, пупова и љуски.

5. „*Quercus sessiliflora* Salisb. из ф. *Fagaceae*; храст, љутик“ (Симоновић 1959: 389)

Изведенице: *б(ј)ел* (Вук, Шулек 1879: 17, Симоновић l.c., РСАНУ, РМС, Скок 1: 152a s.v. *bio* (*bijel*), ЕССЈА 1975: 84-85 s.v. **běľъ*(*јь*)), *бјелик* (Симоновић l.c., РСАНУ, РМС), *б(ј)ељик* (Шулек 1879: 13, Симоновић l.c., РСАНУ), *б(ј)ељиџ*: Шуме су по нижим странама Копаониковог подгорја састављене из обичног нашег шумског дрвећа (цера, границе, бељига, граба) (Шулек 1879: 13, Симоновић l.c., РСАНУ, РМС, Скок 1: 153b s.v. *bio* (*bijel*)), *б(ј)елов* т. (РМС), *б(ј)ељ* (Шулек 1879: 17, Симоновић l.c., РСАНУ), *б(ј)ељић* НП (Симоновић l.c., РСАНУ), *б(ј)ељичак* дем. (РСАНУ), *б(ј)елов* адј. „који припада белу, који је од бела“, *б(ј)еловача* „белова мотка или гра-на“ Дучаловићи (РСАНУ, РМС), *б(ј)еловина* „белово дрво“: Раствина је од три врсте: бјеловине, кора јој је бела ... церовина ... лужњак Златибор (Вук, Шулек 1879: 18, Симоновић l.c., РСАНУ, РМС), *б(ј)ељиков* „који припада бељику, који је од бељика“, *б(ј)ељиковина* „бељиково дрво“: Шума је букова, а у Жљебурици има и горуна (бељиковине) — Грмовом гором зову овде [у Качеру] церовину, бељиковину и граничевину (РСАНУ); сложенице: *б(ј)елохраст* / *б(ј)елохраст*ић (Симоновић l.c., РСАНУ), *б(ј)елораст* Лика (РСАНУ), *б(ј)елораст*ић Лика (Симоновић l.c., РСАНУ), *бјелошум* ЦГ (Симоновић l.c., РСАНУ), *б(ј)елохраст*овина „дрво белог храста“, *б(ј)елораст*овина „исто“: Бјелорастовина је тврђа од сладуновине Лика, *бјелошумов* адј. „који се односи на бјелошум“: Уз бадњаке се исцијепи и доста бјелошумовијех дрва (РСАНУ); изрази: *бели блаџун*, *бео млак* (Симоновић 1959: 388);

Коментар: Листопадно дрво са беличастосивом кором (Шилић 1990: 46). Други називи су: *црни габ*, *црни храст*, *црника*, *црнок* (Симоновић l.c.). Види етимологију у ЕРСЈ 2008: 238-240 s.v. бијел. Храст код Срба има велико поштовање, сматран је за божанство и везани су за њега и његове гранчице бројни култови. Такође се користи у народној медицини као лек за многобројне болести. Међутим у неким веровањима храст је и демонско, сеновито дрво, у коме може да живи ала (Чајкановић 1985: 240-242, 295-296). Мотивација је по кори, као и опозиција *бело* : *црно*.

– „*Sambucus nigra* L. из ф. *Caprifoliaceae*; зова“ (Симоновић 1959: 417)

Изведенице: *б(ј)елика* Далм. (Симоновић l.c., РСАНУ, Скок 1: 153a s.v. *bio* (*bijel*); Ђокић 2003), *б(ј)еликовина* (РСАНУ, Скок 1: 153b s.v. *bio* (*bijel*));

Коментар: Види етимологију ових назива у ЕРСЈ 2008: 239 s.v. бијел. Остали називи ове врсте су: *врна базга*, *црна зова*, *црна зовика*, *црни базаџ*, по црном плоду, док је *S. racemosa* L. *црвена зова*, по црвеном соку плода (Симоновић 1959: 313, уп. Шилић 1990: 173). Зова је листопадно шибље белог цвета и црног пло-

да, које се употребљава у лекарству (РСАНУ). Код нас и код других народа то је демонско дрво и на њему бораве виле, а по расцветаним зовама виђен је и ђаво. Посебно се користи у врачањима око стоке, посебно над кравом да *дозове* млеко. Такође има широку примену у народној медицини, нпр. цвет од зове се користи као лек од грудних болести и главобоље, семе у белом вину се пије против заптивања итд. (Чајкановић 1985: 102-104). Са великом сигурношћу закључујемо да су називи мотивисани белом бојом ситних цветова, а забележена је и опозиција *бело : црно : црвено*.

– 1. „*Tilia tomentosa* Moench из ф. *Tiliaceae*; бела липа“ (Симоновић 1959: 469, Вајс 2003: 104-105)

Сложеница: *б(ј)елоплића* (Симоновић l.c., РСАНУ); изрази: *б(и)ела лића* (Симоновић l.c.);

2. „*Tilia cordata* Mill. из ф. *Tiliaceae*“ (Симоновић l.c.)

Израз: *бијела лића* (Симоновић l.c.);

Коментар: Други називи за *Tilia tomentosa* су: *сребрна лића*, *сребрнаста лића* (Симоновић l.c.). *Tilia platyphyllos* Scop., липа, носи назив и *црна лића*, *дивља лића*, *јалова лића* итд. (Симоновић l.c.). *Tilia cordata* је листопадно дрво са листовима који су тамнозелене боје на лицу, а светлозелени на наличју, а цветови су жућкастозелене боје, а *Tilia tomentosa* се одликује тамнозеленим листовима, а сребрнастог, беличастог наличја (Шилић 1990: 81, 82). Код Словена липа се сматра све до данас да је свето дрво, о њој се причају легенде и корисна је као апотропајон. „О високом религијском значају л. сведочи и чињеница да се од ње изводи »живи огањ«, који се употребљује за обнављање ватре, за лустрацију људи и стоке, и за лек од многих болести“ (Чајкановић 1985: 166). Међутим липа се радо сади по гробљу, што је доказ да је такође сеновито дрво (id. 164-168). Мотивација је вероватно по цвету и/или листовима, а забележили смо постојање опозиције *бело : црно*, тј. *бела* и *црна лића*.

– **Самоникле биљке са цветовима и коровско биље:**

– „*Adenostyles albifrons (alliariae)* из ф. *Compositae*“ (Симоновић 1959: 10)

Сложенице: *белобрек* (РСАНУ), *белобрек* (Симоновић l.c.), *белобрешка*, *беликар-шрава* (Симоновић l.c., РСАНУ);

Коментар: Дате лексеме, за украсну планинску зељасту врсту, није јасан други део сложеница и какве има везе ова врста са белом бојом, види етимологију у ЕРСЈ 2008: 238 s.v. *бијел* и 3: 113 *белобрек*. Као и латинска сложеница *albifrons*, која је састављена од назива *albus* „бео“ и *frons* „чело, лице, образ, предња страна, фронт, први поглед“, и код нас ове лексеме су састављене од придева *бео*. Ипак нејасне је мотивације.

– 1. „*Althaea* L. из ф. *Malvaceae*“ (Симоновић 1959: 25, Вајс 2003: 165-166)

Изрази: *б(и)јели слез* (id.ib.);

2. „*Althaea officinalis* L. из ф. *Malvaceae*; бели слез“ (id.ib.)

Сложеница: *б(ј)елодун* Подриње (Симоновић l.c., РСАНУ); изрази: *б(ј)ели слез* (Шулек 1879: 15, Симоновић l.c., РМС), *бијели слез*, *бијели шљез*, *били слиз* (Симоновић l.c.);

3. „*Althaea cannabina* L. из ф. *Malvaceae*“ (id.ib.)

Израз: *бијели слез* (id.ib.);

4. „*Althaea rosea* L. из ф. *Malvaceae*“ (id.ib.)

Израз: *бели слез* (id.ib.);

Коментар: У народној медицини је једно од најпопуларнијих средстава од свих болести (Чајкановић 1985: 32). У многим земљама се гаји због лековитог

дејства, а користе се листови и корен, који има највише слузи. Цела биљка је обраста густим свиленим длакама, тако да су листови сребрnobеличасти и меки, цветови су бело-ружичасти, а корен је беле боје. „Kad se oguli, sljezov je korijen bijel (što je onomasioški poticaj za denominaciju biljke), ima slatkast okus, sluzav je i veoma hranljiv. Zbog velike količine sluzi (otuda i naziv *sljez*) bijeli je sljez važna ljekovita biljka.“ (Вајс 2003: 166). Црни слез, *Malva L.*, такође се употребљава у медицини, пре свега цветови који су ружичасто-љубичасте боје, као и листови који су тамнозелене боје. „Crni je sljez od najstarijih vremena služio kao ljekovita biljka i kao povrće. Sadrži mnogo sluzi, zbog čega se upotrebljava za liječenje kašljati katara pluća. U antičkom Rimu proljetne listove crnoga sljeza smatrali su posebno hranljivim i zdravim“ (Вајс 2003: 166). Када је реч о сложеници *белодун*, она је нејасног порекла, види етимологију у ЕРСЈ 2008: 118 s.v. белодух.

– 1. „*Anthyllis L.* из ф. *Papilionaceae*“ (Симоновић 1959: 39)

Сложеница: *белодун* (id.ib.);

2. „*Anthyllis vulneraria L.* из ф. *Papilionaceae*“ (Симоновић 1959: 40)

Сложенице: *б(ј)елодун* (Симоновић l.c., РСАНУ), *б(ј)елодух* (РСАНУ);

Коментар: Назив *Anthyllis* је од грч. *anthos* „цвет“ и *julos* „маља“, јер је чашица са цветовима маљава (Симоновић 1959: 39). *A. vulneraria* је зељаста ливадска биљка, има длакаву стабљику и цветове жуто до црвено обојене, употребљава се у народном лекаству и служи и за бојење пређе. Сложенице *белодун* / *белодух* су нејасне етимологије, види у ЕРСЈ 2008: 118 s.v. белодух. Нејасне мотивације, можда је због маљавих цветова (види ниже мотивацију назива за траве).

– 1. „*Astragalus contortuplicatus L.* из ф. *Papilionaceae*“ (Симоновић 1959: 59)

Израз: *чич беличастии* (id.ib.);

2. „*Astragalus creticus L.* из ф. *Papilionaceae*“ (id.ib.)

Двочлана сложеница: *врдна билошрна* (Шулек 1879: 16, Симоновић l.c., Скок 1: 154a s.v. *bio* (*bijel*));

Коментар: Назив *Astragalus* „козинац“ од грч. *astragalos* „скочна кост“, „на коју наличе угласте семенке врста овога рода“ (Симоновић 1959: 58). Мотивација вероватно по белим цветовима, налик на семенке.

– „*Bellis perennis L.* из ф. *Compositae*; красуљак“ (Симоновић 1959: 66-67, Вајс 2003: 356)

Изведеница: *б(ј)ѐлка* / *бијелка* (Шулек 1879: 13, 15, Симоновић 1959: 66, РСАНУ); изрази: *бела рага* (Симоновић l.c., РМС);

Коментар: Дугогодишња ливадска зељаста биљка, чији су листови скупљени у приземну розету, а цветови по ободу бели или ружичасти (РСАНУ). Стога мотивација је највероватније по бело-ружичастој боји цвета. Вукадиновић је забележио да се у народној медицини Сврљига *бела рага* користи као „чај [...] за испирање очију“ (1998: 5).

– „*Sacalia L.* из ф. *Compositae*; серав лист, серовка“ (Симоновић 1959: 85)

Сложеница: *беликар-шрава* (Шулек 1879: 12, Симоновић l.c., Скок 1: 153b s.v. *bio* (*bijel*));

Коментар: Види врсту *Adenostyles albifrons* (*alliariae*). Мотивација је по белој боји ситних цветова.

– 1. „*Calendula L.* из ф. *Compositae*; невен“ (Симоновић 1959: 88)

Израз: *б(ц)ѐло зеље* (Симоновић l.c., РМС);

2. „*Calendula arvensis L.* из ф. *Compositae*“ (Симоновић l.c., Вајс 2003: 358)

Изведеница: *билећ* (Шулек 1879: 15, Симоновић l.c., Скок 1: 152b s.v. *bio* (*bijel*));

3. „*Calendula officinalis* L. из ф. *Compositae*“ (Симоновић л.с., Вајс 2003: 358)

Изведенице: *билек*, *билећ* (Шулек 1879: 15, Симоновић л.с., Скок 1: 152b s.v. *bio* (*bijel*));

Коментар: Назив *Calendula* од лат. *calendae* „први дан у месецу“, тј. месец дана, чиме се обележава дуже трајање цвета, који се редовно *календарски* ујутро отвара, а увече затвара. Има жуту, наранџасту боју цвета, стога постоје други називи: *жутиљ*, *жутиљчи*, *жутиоцветица* (Симоновић 1959: 88). Има изузетно лековито антисептично и антибактеријско дејство, посебно за кожна обољења, гљивичне инфекције и ране. Чајкановић помиње невен, да се често спомиње у народним женским љубавним песмама и да је веома популаран у љубавној магији (Чајкановић 1985: 178-179). Нејасне мотивације, с тим што се слични називи јављају и за биљку *Chrysanthemum* (в. ниже) која такође има златасту боју цвета.

– „*Carlina acaulis* L. из ф. *Compositae*; вилино сито“ (Симоновић 1959: 100, Вајс 2003: 250)

Сложеница: *б(ј)елоџирн* Зоруновац (Симоновић л.с., РСАНУ); изрази: *б(иј)ели џирн* (Симоновић л.с.);

Коментар: Мотивација је по белој боји цвета и бодљама на лишћу.

– „*Sentaurea calcitrapa* L. из ф. *Compositae*; околочеп“ (Симоновић 1959: 106, Вајс 2003: 254)

Сложеница: *б(ј)елоџирн* (Симоновић л.с., РСАНУ);

Коментар: Мотивација је по беличастом цвету и бодљикавом стаблу.

– 1. „*Clematis* L. из ф. *Ranunculaceae*; павит, скробут“ (Симоновић 1959: 130)

Изрази: *бела лоза*, *бијела џиџа* (Симоновић л.с.);

2. „*Clematis vitalba* L. из ф. *Ranunculaceae*; павит, скробут“ (Симоновић л.с.)

Сложеница: *билолоза* (Шулек 1879: 16, Симоновић 1959: 130); изрази: *б(ј)ела лоза*: Садил Мара виноград | И б’јелу лозу винову — Павит или бијела лоза ... је штетан шумски коров (Вук, Шулек 1879: 15, Симоновић л.с., РСАНУ), *бела џавиџина*, *бела џовиџина*, *бела џиџа*, *бијела виџина*, *бијела лоза*, *бијели џавиџ* (Симоновић л.с.);

Коментар: Цветови ове листопадне дрвенасте пузавице, која се пење по дрвећу, су млечнобеле боје (Шилић 1990: 35). Уп. укр. *білолізник* „*Eurotia Adans*“, *белолозник* „*Eurotia ceratoides*“, *белолоз* „врба, *Salix Gmelini*; *Salix stipularis* Smith.; *Salix amygdalina* L.“ (ЕСУМ 1982: 197 s.v. *білолізник*). Симоновић за биљку *Eurotia Adans* каже да због маља изгледа као бућ, плесан (рус. *шерескен*) (Симоновић 1959: 194). Попут *босиљка*, случај ‘б(иј)еле лозе винове’ оправдава казивање да је биљка бела зато што јој је плод светле боје, што се види у два стиха преузета из Вукове збирке народних песама (в. горе) (Ивић 1999). Чајкановић помиње неколико народних веровања везаних за белу лозу, нпр. цвет се користи код кађења од урока, плача и страве (Чајкановић 1985: 24-25). Ови називи су мотивисани белим цветовима биљке.

– 1. „*Chrysanthemum* L. из ф. *Compositae*; попадика“ (Симоновић 1959: 120)

Изведеница: *бјелица* (Симоновић л.с.), *билица* (Скок 1: 152b s.v. *bio* (*bijel*)), *билећ* (id.ib.); израз: *б(иј)ело* / *било зеље* (РМС);

2. „*Chrysanthemum segetum* L. из ф. *Compositae*“ (Симоновић л.с.)

Изведеница: *билица* (Симоновић л.с.);

Коментар: *Chrysanthemum* је настало од грч. *chrysos* „злато“ и *anthemon* „цвет“, због златасте боје цвета, тако други називи за *Chrysanthemum segetum* L. су: *жуџа рада*, *жуџак*, *жуџи раван* (Симоновић 1959: 120). Нејасне мотивације,

и као што смо поменули, постоје слични називи за невен, *Calendula*, који такође има жуту, наранџасту боју цвета.

- 1. „*Echinops* L. из ф. *Compositae*; главоч, сикавица“ (Симоновић 1959: 176)
Сложеница: *б(ј)елоштрн* (Симоновић l.c., РСАНУ, Скок 1: 154a s.v. *bio* (*bijel*));
- 2. „*Echinops rirto* L. из ф. *Compositae*“ (Симоновић l.c.)

Изрази: *бела сикавица*, *бели чкаљ* (Симоновић l.c.);

Коментар: Назив *Echinops* од грч. *echinops* „јез“ и *ops* „лик“, зато што ова зељаста биљка има округле цвасти, чији се лисни режњеви завршавају бодљама (Симоновић 1959: 176). Називи су добијени због изгледа цветне, беличасте главице и бодљикавих листова. Уп. у чешком фитоним *bělotrn kulatohlavy* „*Echinops sphaerosephalus* L.“ (Ристонова 2007: 48).

- „*Helichrysum italicum* из ф. *Compositae*; смиље“ (Симоновић 1959: 226)

Сложеница: *белобрага* (Шулек 1879: 16, Симоновић l.c., Скок 1: 154a s.v. *bio* (*bijel*)); изрази: *бела брага* (Симоновић l.c.), *било зеље* (РМС, Симоновић l.c.);

Коментар: Једно од тумачења порекла лат. назива *Helichrysum* јесте од грч. *helios* „сунце“ и *chrysos* „злато“, због боје и изгледа цветних главица (Симоновић l.c.). Смиље код Чајкановића се помиње превасходно као девојачко, девичанско биље, зато што има апотропајску моћ и као вилинско цвеће (Чајкановић 1985: 218-220). Називи су вероватно настали због листова, који су беличасти и оштри, попут браде.

- „*Hyacinthus orientalis* L. из ф. *Liliaceae*; зумбул“ (Симоновић 1959: 238)

Сложеница: *белоћулија* Пераст (Шулек 1879: 13, Симоновић l.c., РСАНУ, Скок 1: 154a s.v. *bio* (*bijel*));

Коментар: Вишегодишња зељаста биљка са мирисним цветовима најчешће беле, ружичасте или плавичасте боје скупљеним у гроздасту цваст, која се гаји по вртовима због пријатног изгледа и мириса (РСАНУ). Називи су мотивисани по белој боји цветова.

- „*Leontopodium alpinum* из ф. *Compositae*; рунолист“ (Симоновић 1959: 269)

Изведенице: *б(ј)елица* Истра (Симоновић l.c., РСАНУ; Ђокић 2003), *б(ј)еличица* (Симоновић l.c., РСАНУ); сложеница: *б(ј)елолисти* Херц., Горски Котар (Шулек 1879: 15, Симоновић l.c., РСАНУ); изрази: *бијели листи*, *били листи* (Симоновић l.c.);

Коментар: Вишегодишња зељаста планинска биљка из пор. главочика има бели цвет у облику звезде, а стабло и лишће је обрасло густим длачицама (РСАНУ). Мотивација је вероватно по белом цвету и по белој боји листова, који су обрасли длачицама (види ниже мотивацију назива за траве).

- 1. „*Lepidium* L. из ф. *Cruciferae*; гроница“ (Симоновић 1959: 269)

Изведеница: *бељушика* (id.ib.); израз: *бела шрава* (id.ib.);

- 2. „*Lepidium ruderales* L. из ф. *Cruciferae*; гроница“ (Симоновић 1959: 270)

Изведеница: *бељушика* (id.ib.; Ђокић 2003);

Коментар: *Бела шрава* код Чајкановића се помиње у народном обичају када је трудна жена носи за појасом до порођаја, да је заштити од бабица (Чајкановић 1985: 300). Биљка има ситне беле цветове, тако да се мотивација може тиме објаснити.

- „*Leucanthemum vulgare* из ф. *Compositae*; воловско око“ (Симоновић 1959: 271)

Изведеница: *б(ј)елица* (Симоновић l.c., РСАНУ; Ђокић 2003); изрази: *бела ганка*, *бела кресница*, *бијело зеље*, *били звиздан* (Симоновић l.c.);

Коментар: Биљка *Leucanthemum* L. је изведено од грч. *leucos* „бео“ и *anthemon* „цвет“, због белих ободних цветова (Симоновић l.c.). Мотивација је по белој боји цвета.

– 1. „*Lithospermum arvense* L. из ф. *Boraginaceae*“ (Симоновић 1959: 278)

Израз: *било зрно* (id.ib.);

2. „*Lithospermum officinale* L. из ф. *Boraginaceae*; врапсеме“ (id.ib., Вајс 2003: 201)

Сложеница: *билозрнац* (Шулек 1879: 16, Симоновић l.c.), *билочица* (Шулек l.c., Симоновић l.c.);

3. „*Lithospermum purpureo-coeruleum* L. из ф. *Boraginaceae*“ (Симоновић l.c.)

Сложеница: *веће билозрно* (Шулек l.c., Симоновић l.c.);

Коментар: Назив *Lithospermum* од грч. *lithos* „камен“ и *sperma* „семе“, због изгледа чврстих семенки (зато и *врајсеме*, *врабац*, *врабје семе*, *врабч(и)је семе*) (Симоновић 1959: 277). *Lithospermum officinale* „чији су sitni modrikastobijeli, glatki i sjajni plodići omiljena ptičija hrana“ (Вајс 2003: 201). *Lithospermum arvense* има бели цвет, међутим називи су добијени по белим семенкама.

– 1. „*Marrubium* L. из ф. *Labiatae*; тетрљан, тотрљан“ (Симоновић 1959: 292)

Изведеница: *бељушка* (id.ib.);

2. „*Marrubium incanum* L. из ф. *Labiatae*; очајница“ (Симоновић 1959: 293)

Изведенице: *билушина* (Шулек 1879: 16, Симоновић l.c., Скок 1: 153b s.v. *bio* (*bijel*)), *бјелошника* (Симоновић l.c.; Ђокић 2003); изрази: *бијела маруља* (Симоновић l.c.), *бијело зеље* / *било зеље* (РМС, Симоновић l.c.);

3. „*Marrubium vulgare* L. из ф. *Labiatae*, из пор. уснатица; бели тетрљан“ (Симоновић l.c., Вајс 2003: 278)

Изведенице: *б(ј)елушина*, *бељушина* (Симоновић l.c., РСАНУ); изрази: *б(и)ели шејрљан*, *бела шејрљана*, *бијели шојрљан*, *бела мейта* (Симоновић l.c.);

Коментар: Други назив за *Marrubium vulgare* је *црне смрагејна* (Симоновић l.c.). Види етимологију осталих *б(ј)елушина* у врстама: „*Stachys annua*, старачац“, „*Calamagrostis epigeios* из ф. *Gramina*“, „*Adropogon* (*A. gryllus*) из ф. *Gramina*, ђиповина“, „трава налик на копитњака, вероватно подбел *Tussilago*“ и „врста траве“ у ЕРСЈ 2008: 136-137 s.v. *бељува*. „*Marulja* је jedna od najstarijih ljekovitih biljaka, koja је bila poznata još u starom Egiptu kao protuotrov i kao lijek u bolestima dišnih organa“ (Вајс 2003: 278). Мотивација ових назива је можда због беле боје цветова и длакавих, „маљавих“ листова.

– 1. „*Narcissus poeticus* L. из ф. *Amaryllidaceae*; нарцис, овчица, суноврат“ (Симоновић 1959: 314, Вајс 2003: 365-366)

Сложеница: *б(ј)елоцваџи* (РСАНУ, РМС, ЕССЈА 1975: 71 s.v. **bělokvěťъ(jъ)*); изрази: *бели нарцис*, *бијели суноврати* (Симоновић l.c.);

2. „*Narcissus radiflorus* L. из ф. *Amaryllidaceae*“ (id.ib.)

Сложеница: *б(ј)елоцваџи* (id.ib.);

Коментар: Род вишегодишњих биљака са луковицом, најчешће са једним белим цветом пријатног мириса која расте по влажним брдским ливадама (РСАНУ). Мотивација је очигледно по белом цвету.

– „*Polygonatum officinale* All. из ф. *Convallariaceae*; зализ, покосница“ (Симоновић 1959: 368)

Сложеница: *белошправа* (Шулек 1879: 13, Симоновић l.c.); изрази: *бела брамурка*, *бели корен*, *бијела косиобоља* (Симоновић l.c.);

Коментар: Назив *Polygonatum* од грч. *polys* „многo“ и *gonu* „колeно“, јер је стабло колeнцима издeљeно на чланкe (Симоновић 1959: 368). Ова биљка има ситнe бeлe цвeтoвe, тако да се тимe мoжe објаснити мoтивaцијa датих називa, док фитоним *бели корeн* настaо је због бeлe бојe корeнa.

– „*Potentilla palustris* (Сomarum р.) из ф. *Rosaceae*“ (Симоновић 1959: 375)

Префигирани облик: *забијeлник* (Симоновић l.c., РСАНУ, РМС);

Коментар: Врстa петoпрстичe из порoдицe ружa, сa цвeтoвимa рaзличитих бојa (црвeнa, бeлa, жутa), тако да су називи мoтивисани пo бeлoј боји цвeтoвa.

– 1. „*Rosa alba* L. из ф. *Rosaceae*“ (Симоновић 1959: 403)

Изрaзи: *б(и)eлa ружa, бeлa русa* (РМС, Симоновић l.c.);

2. „*Rosa canina* из ф. *Rosaceae*“ (id.ib., Вајс 2003: 101-102)

Изрaз: *бeлa ружa* (id.ib.);

3. „ружa“

Извeденицa: *б(ј)eлицa* (РМС);

Коментар: Листoпадни грм *Rosa canina* имa цвeтoвe свeтлoружичастe или бeлe бојe (Шилић 1990: 91). Чaјкaнoвић описујући нaрoднa вeрoвaњa o црвeнoј ружи пoмињe дa у oкoлини Нишa пoстoји причa дa је ружa нaјпрe билa бeлa, али кaкo сe нeкa дeвoјкa, нe знaјући зa бoдљe, убoлa, ружa је пoстaлa црвeнa (Чaјкaнoвић 1985: 209). Мoтивaцијa кaкo у прeтхoднoм случaју пo бeлoј боји цвeтoвa.

– „*Saponaria officinalis* L. из ф. *Caryophyllaceae*; сапуникa, сапун-трaвa“ (Симоновић 1959: 419)

Слoжeницa: *б(ј)eлoнoжa / бјeлoнoжa* (Симоновић l.c., РСАНУ, РМС, Скок 1: 154a s.v. *bio* (*bijel*)); изрaз: *бeлa нoжa* (Симоновић l.c.);

Коментар: Назив *Saponaria* од лат. *sapo* „сапун“, јер у корeну имa сапoнинa, тако дa сe при трљaњу у вoди пeнушa, и узимa сe зaтo зa прaњe (Симоновић 1959: 419). Овa биљкa имa бeлe цвeтoвe, мeђутим нeјаснo је зaштo сe нaзиви oднoсe нa нoгу.

– 1. „*Stachys annua* L. из ф. *Labiatae*; старaчaц“ (Симоновић 1959: 450)

Извeденицe: *бeљушикa*: Јeсeн прaвa гoспoјинa мaлa | пo пoљу сe бeли бeљушикa Бaчкa, *бeљушинa* Бaчкa (Симоновић l.c., РСАНУ; Ђoкић 2003); изрaзи: *бeли бoсиљaк* Јa нoј дaдo струк румeнe ружe, | Oнa мeни стрик бeлa бoсиљкa НП код Вукa (Симоновић l.c., РСАНУ), *бeли чистaц* (Симоновић l.c.);

2. „*Stachys recta* L. из ф. *Labiatae*; чистaц“ (id.ib.)

Изрaз: *бeли бoсиљaк* (id.ib.); фрaзa: *oд бeлa бoсиљкa „бeз рaзлoгa, тeк oнaкo; oд дoбрa“* (РСАНУ);

Коментар: Биљкa *Stachys* L. је дoбилa нaзив oд грч. *stachys* „клас“, јер су цвeтoви у привиднoм класу (id.ib.). Види кoмeнтaр код *Marrubium vulgare* L. и eтимoлoгију фитoнимa *б(ј)eлушинa* у ЕРСЈ 2008: 136-137 s.v. бeљувa. М. Ивић кaжe дa је eпитeт *бeли* кoришћeн у фoлклoрнoј пoeзији кaкo ‘стajаћи’ пoсeбнo кaдa је рeч o биљкaмa кoјe ‘бeлo цвeтajу’ (пoпут *бoсиљкa*) и дaјe визуeлнi пoвoд зa пoмињaњe *бeлoж*, кaкo у примеру из Вукoвих нaрoдних пeсaмa (види пример гoрe). Бoсиљaк је, мeђутим, у нaрoду изузeтнo ceњeн и рaспрoстрaњeнo је вeрoвaњe o њeгoвoј зaштитнoј мaгијскoј улoзи (Ивић 1999). *Stachys annua* и *recta* L. имajу бeлe цвeтoвe, тако дa сe тимe мoжe објаснити мoтивaцијa.

– „*Tussilago farfara* L. из ф. *Compositae*; кoпитњaк“ (Симоновић 1959: 482-483, Вајс 2003- 225-226)

Извeденицe: *бјeлушинa* „вeрoвaтнo пoдбeл *Tussilago*, трaвa нaлик нa кoпитњaкa“ Ликa (Вук, Шулeк 1879: 18, Симоновић 1959: 482, РСАНУ), *бeљушкa* „истo“ (Симоновић l.c.); прeфигирани oблици: *пoдб(и)eл / пoдбјeл* (Вук, Симоно-

вић 1959: 483, РСМ), *подбела*, *подбелек* (Симоновић I.c.), *подбѣљ* / *подбѣјељ* / *подбјељ*, *подбео* / *подбио* (РСМ, Симоновић I.c.), *подбил* / *подбила* / *подбиљ* / *подбио* (Вук, Симоновић I.c.), *подбјелица* (Симоновић I.c.); сложенице: *б(ј)елокојићњак* (Шулек 1879: 18, Симоновић 1959: 482, РСАНУ), *биложива* (Шулек 1879: 16, Симоновић I.c.);

Коментар: Ова зељаста биљка, из породице главочика, има већи број стабала, покривена љуспастим листићима, који се после цветања отварају и тада су крупног срцастог облика, а на наличју су сребрнате боје. Цветови су жуте боје, који се после цветања дају семе беле боје попут маслачка. „Osим свијета који naraste prije listova, druga uočljiva karakteristika biljke su listovi s naličja pustenasti i bijeli (za razliku od listova lopuha), koji se razvijaju pošto je biljka već osvala [...]. Upravo ti svijetli, „bijeli“ listovi na poledini mogli su biti onomasiološkim poticajem za stvaranje naziva *podbel*, koji je postanjem postverbal od glagola *podbijeliti* „podguliti drvo, ozdo zabijeliti“ [...].“ (Вајс 2003: 226). Тако и Скок (1: 154b s.v. *bio* (*bijel*)) каже да је од глагола *подбијелити* „подгулити дрво, одоздо забелити“ настао поствербал *подбјел*. Поименичен назив *подбел* је наведен у ЕРСЈ под одредницом бео (2008: 149), а за етимологију фитонима *б(ј)елушина* види коментар код *Marrubium vulgare* и у ЕРСЈ 2008: 136-137 s.v. бељува. Код осталих Словена налазе се слични називи за ову биљку, тако имамо у руском *подбел*, *белокојићњик* (Симоновић 1959: 483, БЕР 1996: 433), украјинском *подбіл*, *білух*, *білі листики*, *білокојићник* (ЕСУМ 2003: 388), белоруском *падбел*, *подбел* (ЕСБМ 1993: 100-101), пољском *podbial* (Бориш 2005: 451), чешком *podběl lékařský / léčivý / obecný, podbělica, podbil, podbílék, běl, koňské kopyto*, (Махек 1968: 466, Ристонова 2007: 417), словачком *podbel* (Безлај 1995: 68, БЕР 1996: 433), бугарском *подбел*, *подбјала* (БЕР 1996: 433), словеначком *podbel, podbela, spodbel, izpodbel* (Безлај 1995: 68). Махек, Безлај, Бориш и Ристонова такође сматрају да су називи у словенским језицима добијени по сивкастој, беличастој боји на наличју листова ове биљке (Махек 1968: 466, Безлај 1995: 68, Ристонова 2007: 417, исто и у БЕР 1996: 433 и ЕСУМ 2003: 388). Подбел се употребљава као лек против кашља, јер садржи велику количину слузи, а Чајкановић помиње и остала лековита дејства ове биљке код Срба (Чајкановић 1985: 192).

– 1. „*Verbascum thapsus* L. из ф. *Scrophulariaceae*; дивизма“ (Симоновић 1959: 492)

Сложенице: *б(ј)елолісті* Далм., *б(ј)елојерка* (Шулек 1879: 13, Симоновић I.c., РСАНУ);

2. „*Verbascum speciosum* из ф. *Scrophulariaceae*“ (Симоновић 1959: 491)

Израз са сложеницом: *дивизма белолисна* (id.ib.);

Коментар: Двогодишња зељаста биљка усправног стабла, листова дугих и обраслих маљама и жутих цветова у гроздастој цвасти, која се употребљавају у медицини (РСАНУ). Чајкановић набраја када се све дивизма у народу употребљава код лечења (Чајкановић 1985: 88). Мотивација по „маљавом“, беличастом листу.

– **Траве:**

– 1. „*Andropogon* L. из ф. *Gramina*, ђиповина“ (Симоновић 1959: 34)

Изведенице: *бељуш*, *бељушина* Крагујевац (Симоновић I.c., РСАНУ);

2. „*Andropogon ischaetum* L. из ф. *Gramina*“ (Симоновић I.c.)

Изведеница: *белешина* (id.ib.);

Коментар: Назив *Andropogon* L. је од грч. *aner, andros* „човек, мушкарац“ и *рогоп* „брада“. Због тога други назив ове биљке је *власка*, у руском постоје лексе-

ме: *золотобородник* и *бородач* (id.ib.). Види коментар код *Marrubium vulgare* L. и етимологију фитонима *б(ј)елушина* у ЕРСЈ 2008: 136-137 s.v. бељува.

– 1. „*Calamagrostis* Adans. из ф. *Gramina*“ (Симоновић 1959: 86)

Изведеница: *белешина* (id.ib., Скок 1: 153a s.v. *bio* (*bijel*));

2. „*Calamagrostis epigeios* из ф. *Gramina*“ (id.ib.)

Изведенице: *белешина* (Шулек 1879: 12, Симоновић l.c., РСАНУ), *б(ј)елушина* Трешњево (Симоновић l.c., РСАНУ);

Коментар: Трава *Calamagrostis* расте на песковитом тлу (РСАНУ). Други назив за *C. Adans.* је *власача*, а у руском *вейник* (Симоновић l.c.). Види етимологију у ЕРСЈ 2008: 150, 151 s.v. бео, такође види коментар код *Marrubium vulgare* L. и етимологију фитонима *б(ј)елушина* id. 136-137 s.v. бељува.

– „*Holcus lanatus* L. из ф. *Gramina*; пауља“ (Симоновић 1959: 235)

Изведеница: *беља* (id.ib.);

Коментар: Трава, чији су други називи: *медица маљава*, *медуника* *вунасиша* (id.ib.). У пољском се зове *kłóśówka welnista*.

– „*Poa pratensis* L. из ф. *Gramina*“ (Симоновић 1959: 365)

Изведеница: *белица*, изрази: *меџлица бела*, *шрава-белица* (id.ib.);

Коментар: Зељаста биљка, која такође носи називе *власница*, *власњача* (id. ib.). У пољском имамо *wiechlina łąkowa*. Код Шулека имамо фитоним *белица* „трава“ (Шулек 1879: 12).

– Изведеница: *бјелиш* „вероватно *Sesleria coerulea* из ф. *Gramina*, трава налик на виш“: Народ вели: У сваку траву има лијека осим у виш и бјелиш ЦГ (РСАНУ);

Коментар: Код Симоновића није забележена дата лексема под одредницом *Sesleria coerulea* из ф. *Gramina*, виш, модрика (Симоновић 1959: 435). Види етимологију овог назива у ЕРСЈ 2008: 360-361 s.v. бјелиш.

– Изведеница: *б(ј)елушица* „врста траве“: На Рајцу расте млечика ... божур, бјелушица (од беса једу је) Руднички окр.; Лика; *бељушка* „исто“: Од траве које расту по ливадама ове су: мајчина душица ... млечика, бељушка, трескот Срем (РСАНУ);

Коментар: Нема код Симоновића. Види етимологију овог назива у ЕРСЈ 2008: 136-137 s.v. бељува.

– **Индустријска биљка:**

– „*Cannabis sativa* mas из ф. *Cannabinaceae*; мушки струк конопље“ (Симоновић 1959: 94, Вајс 2003: 380)

Изведенице: *б(ј)ёлка* / *бијёлка* Тимок (Симоновић l.c., РСАНУ), *бёлка* / *бијёлка*: Бељке стижу раније, беличасте су боје и више су од црнке. Од њих је много лепша и беља кудеља Заглавак (РСАНУ), *белица* (Шулек 1879: 12, Симоновић l.c.), *б(ј)елојка*: Мушке биљке зову се „белојка“, јер њихово влакно је тање и беље, него влакна женских биљака конопље; Херц. (Шулек 1879: 17, Симоновић l.c., РСАНУ, РМС), *б(ј)елојка*: Прво стигну за брање [конопље] бељојке, па црнојке (РСАНУ); израз: *бела конојља* (Симоновић l.c.);

Коментар: Мушки струк конопље је једногодишња зељаста биљка која служи за производњу грубих тканина и ујади. Забележена је опозиција *црнојка* (женски струк) : *белојка* (мушки струк конопље). Конопља је једна од првих култивисаних биљака и употреба конопље је изузено стара. Реч *конојља* се налази и у другим словенским језицима, па се може закључити да су је Словени управљали и користили у својој заједничкој прапостојбини. Забележен је обичај у Горњој Пчињи да приликом сетве конопље домаћин ставља међу семење три кувана јаја да би конопља била бела попут јајета. Украјинци су такође користили јаја у те сврхе, али приликом сетве лана. Белоруси су пак сејали конопљу тако што

су семе стављали у бело платно, да би влакна конопље била бела (СД 1995: 152-153). У Ђурићевом додатку Чајкановићевог Речника српских народних веровања о биљкама забележен је обичај стављања семена конопље са јајетом у белу торбу да би конопља била бела (Чајкановић 1985: 278). Чајкановић каже за конопљу следеће: „Ретко је која биљка толико изложена утицајима злих демона, и, с друге стране, ретко је која биљка толико пуна нарочите снаге као к. [...] Отуда се десило да се, с једне стране, од сетве па док се не оснује и не изатка, стално предузимају профилактичке мере и врачања у њену корист; с друге стране, она је врло често табуирана“ (id. 132). Чињеница је да се конопља пуно гајила у прошлости, али у XX веку са индустријским развојем она престаје да се гаји и тако све брже нестају некадашња веровања о њој. У области филолингвистике о конопљи су писали Богдановић и Првуловић (1996). Види етимологију наведених лексеми у ЕРСЈ 2008: 109-110 s.v. белка, 3: 119 s.v. белојка, 3: 106-107 s.v. белица.

– Љиве:

– „*Lactarius piperatus* Fr. из ф. *Agaricaceae*; млечница, папрењача“ (Симоновић 1959: 257)

Изведеница: *би(ј)елчица* (id.ib.); изрази: *бела кравјача*, *бела млечница* (id.ib.);

Коментар: Мотивација се вршила посредно по белој боји млечног сока, коју гљива садржи у свом плодносном телу.

– „*Polyporus fomentarius* из ф. *Polyporaceae*; труд“ (Симоновић 1959: 371)

Изведеница: *б(ј)елчица* Босна (Шулук 1879: 17, Симоновић l.c., РСАНУ, Скок 1: 153a s.v. *bio* (*bijel*));

Коментар: Ова врста гљиве на буковом пању је беле боје.

– Називи без јасне идентификације:

– Изведеница: *бјелиш* „биљка из ф. *Umbelliferae*“ (РСАНУ);

Коментар: Види етимологију овог назива у ЕРСЈ 2008: 360-361 s.v. бјелиш. Мотивација можда по белој боји цвета, јер се у тој фамилији налазе управо такви цветови.

– Изведеница: *бјелушика* „нека горска биљка“ Далм., Скрад (Шулук 1879: 18, РСАНУ);

Коментар: Види етимологију овог назива у ЕРСЈ 2008: 136-137 s.v. бељува.

– Изведеница: *б(ј)ељуга* „врста корова“ КМ (РСАНУ).

Коментар: Нема довољно информација да би се установила мотивација.

Закључак

У првој групи, *дрвеће* и *грмље*, ексцерпирани смо укупно 6 родова, у оквиру којих има 15 врсти дрвећа и грмља. Дрвеће⁴ се именује по карактеристикама које има: боја цвета, начин раста, изгледа стабла итд. По боји цветова формирали су се називи за мирту *Myrtus communis*, зову *Sambucus nigra*, и можда за липу *Tilia tomentosa* и *cordata*. По боји коре (посебно када је дрво младо) називе су добиле следеће врсте: *Carpinus betulus* и *orientalis*, граб, *Pinus silvestris*, *halepensis*, *leucodermis*, *peuce* и *nigra*, бор и *Quercus ilex*, *lanuginosa* и *sessiliflora*, храст. По боји листова (најчешће беличастом наличју) именовани су фитоними: цер *Quercus cerris*, храст *Quercus ilex* и *lanuginosa* и можда липа *Tilia tomentosa* и *cordata*. По боји жира настали су називи за храст *Quercus robur*. Опозитивне парове нала-

4 Код нас је Надежда Јовић своје радове посветила дрвећу (Јовић 1998 и 2000).

зимо код следећих врсти: *Carpinus betulus* : *Carpinus orientalis* (бели / црни граб), *Pinus silvestris*, *halepensis*, *leucodermis*, *peuce* : *Pinus nigra* (бели / црни / црвени бор), *Quercus ilex* (б(ј)ел / церника, цника / зелени храст), *Quercus sessiliflora* (б(ј)ел, б(ј)ељ, бјелик, бељик, белов, белохраст(ић), итд. / црни даб, црни храст), *Tilia tomentosa*, *cordata* : *Tilia platyphyllos* (бела / црна липа) и већ поменути *Sambucus nigra* (б(ј)елика, б(ј)еликовина, по цвету / црна зова, црни базаџ, по црном плоду / црвена зова, по црвеном соку плода).

У другој групи Самоникле биљке са цветшовима и коровско биље има укупно 27 родова, а у оквиру тога 47 врсти биљака. По белој боји цвета мотивисани су следећи називи за: *Astragalus contortuplicatus* и *creticus*; *Bellis perennis*; *Cacalia*; *Clematis* L. и *Clematis vitalba*; *Hyacinthus orientalis*; *Lepidium* и *Lepidium ruderales*; *Leucanthemum vulgare*; *Narcissus poeticus* и *radiflorus*; *Polygonatum officinale*; *Potentilla palustris*; *Rosa alba* и *canina*; *Stachys annua* и *recta*; док по беличастом, бодљикавом цвету: *Carlina acaulis*; *Centaurea calcitrapa*; *Echinops* L. и *Echinops rirto*. Биљка која је добила назив по бодљикавом, беличастом лишћу је *Helichrysum italicum*; док по беличастом наличју листова имамо *Tussilago farfara*. Имамо такође четири биљке са „маљавим“ листовима и(ли) стабљикама: *Anthyllis* L. и *Anthyllis vulneraria*; *Leontopodium alpinum* (са белим цветом); *Marrubium* L., *Marrubium incanum* и *Marrubium vulgare* (са белим цветовима); *Verbascum thapsus* и *speciosum*. Биљке са белим семеном: *Lithospermum arvense*, *officinale* и *purpureo-coeruleum*; и са белим кореном: *Althaea* L., *Althaea officinalis*, *cannabina* и *rosea*; *Polygonatum officinale*. Опозицију бело : црно уочили смо код: *Althaea* L. : *Malva* L. и *Marrubium vulgare*. Нејасне називе имају биљке: *Adenostyles albifrons*; *Calendula* L., *Calendula arvensis* и *officinalis*; *Chrysanthemum* L. и *Chrysanthemum segetum*; *Saponaria officinalis*.

У трећој групи Траве⁵ има укупно 4 рода из исте фамилије (*Gramina*), а у оквиру тога 6 врсти биљака, као и неколико лексема са нејасним значењима. Фамилија *Gramina* је велика фамилија правих трава, у коју се убрајају и житарице. Како је описано у коментарима, да се приметити да све наведене биљке (*Andropogon* L. и *Andropogon ischaetum*; *Calamagrostis* Adans. и *Calamagrostis epigeios*; *Holcus lanatus*; *Poa pratensis*) су описане као „маљаве“, „брадате“, „вунасте“ и да им је изглед попут власи, што указују и други називи, као и називи у другим словенским језицима. Код именовања трава треба узети у обзир чињеницу „да је погодност биљака за задовољење људских потреба важна за њену народну номинацију, као и то да се именују само оне биљке, које, из различитих разлога и на различит начин, привлаче људску пажњу.“ (Драгин 1998: 10). Тако траве скрећу пажњу на себе својом бојом, структуром, величином и мирисом, и као у нашем случају својом „длакавошћу“, која даје беличаст изглед.

У четвртој групи имамо индустријску биљку, мушки струк конопље, *Cannabis sativa* mas, и као што се види из коментара и из увода, опозицијом бело : црно, поларизује се појава мушки-женски струк конопље (белојка : црнојка), а у примерима забележених лексема видимо да је, за разлику од женског струка, мушки струк бељи, тањи, виши, раније стиже и лепша је кудеља њега, што је било сасвим довољно да би се ове карактеристике у народу уочиле и да би се по томе вршила номинација.

5 О ливадском биљу, тј. о биљкама које не гаји човек (под ту дефиницију потпадају и траве) писала је Јордана Марковић (1996), док о коровском биљу, тј. „све некорисне и штетне биљне врсте које се јављају изван обрадивих површина и као пратиоци културних биљака на њивским површинама“ имамо код Драгин (1998: 10).

У петој групи *Гљиве* забележене су две врсте (*Lactarius piperatus* и *Polyporus fomentarius*), с тим што се код прве номинација вршила посредно преко млечног сока те гљиве, а код друге по белој боји тела.

У шестој групи се налазе *Називи без јасне идентификације* и самим тим се не може прецизно одредити мотивација за настанак датих назива.

Закључујемо да смо ексцерпирали укупно 40 родова и 76 врсти биљака. Инвентар прикупљених фитонима је организован у шест целина, по значењима и врстама биљака. Набројени биљни називи се темеље на придевској основи *бео* и његовој семантици и имају своје оправдање у самом референту биљке. Тако имамо фитониме који су непосредно мотивисани по беличастој боји цвет(ов) а, коре, жира, семена, корена, листова (најчешће по беличастом наличју), као и по „маљавим“ листовима и(ли) стабљикама. Код трава забележили смо номинацију по „маљавом“ изгледу. Такође смо навели бројне опозитивне парове. У нашем раду приметили смо да постоје фитоними који означавају само једну јединку тј. врсту, али постоје и бројни називи – хомоними, који настају због исте мотивационе базе, нпр. због исте заједничке особине које поседују две или више различитих биљних култура. Док на „стварање синонима утичу бројни фактори. Најчешће су творци нових, синонимних ликова индивидуе, па се у једном месту могу јавити различите не само фонетски и морфолошки ликови, већ и сасвим различите лексеме за номинацију исте реалије, [...] при именовању сорте неке културе појава напоредних облика је честа“ (Марковић 1998: 41).

У овом раду смо са ексцерпираном и анализираном грађом показали како је семантички релевантна бела боја и којим се све путевима вршила мотивација.

Литература и извори

- Безлај 1995: France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, tretja knjiga P-S, dopolnila in uredila Marko Snoj in Metka Furlan, Ljubljana.
- БЕР 1996: *Български етимологичен речник*, том V, отговорен редактор Иван Дуриданов, София.
- Богдановић 1996: Н. Богдановић, Именовање биља по боји, у: *Прилози из фитолингвистике*, I, Ниш, 27-32.
- Богдановић, Првуловић 1996: Н. Богдановић, Б. Првуловић, Лексика узгоја конопље и лана села Штитараца, у: *Прилози из фитолингвистике*, I, Ниш, 49-55.
- Бориш 2005: Wiesław Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wydawnictwo literackie, Kraków.
- Бошњаковић 1998: Ж. Бошњаковић, Структура и мотивација ратарских фитонима у Срему, у: *Прилози из фитолингвистике*, II, Ниш, 50-57.
- Вајс 2003: N. Vajs, *Hrvatska povijesna fitonimija*, Institut za jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
- Вук: В. Стефановић Караџић, *Српски рјечник*, Београд 1898³.
- Вукадиновић 1998: В. Вукадиновић, Биљке у народној медицини сврљишког краја, у: *Прилози из фитолингвистике*, II, Ниш, 3-9.
- Драгин 1998: Г. Драгин, Називи коровских биљака у дијалекатским речницима српског језика, у: *Прилози из фитолингвистике*, II, Ниш, 10-18.
- Ђокић 2003: М. Ђокић, *Српско-хрватски фитономски дериваџи на -ика у индоевропском контексту (са посебним обртом на семасиологију назива за датје биљке у класичним језицима)*, магистарски рад, Филозофски факултет у Београду.

- ЕРСЈ 2008: *Етимолошки речник српског језика*, Свеска 3: БЕ-БЈ, 2008, Београд: Српска академија наука и уметности.
- ЕССЈА 1975: *Этимологический словарь славянских языков*, под ред. О. Н. Трубачева, 1974–, том 2, Москва.
- ЕСБМ 1993: *Этымалогічны слоўнік беларускай мовы*, том 8, Н–П, Мінск.
- ЕСУМ 1982, 2003: *Етимологічний словник української мови*, том перший и четвртый, Київ.
- Ивић 1993: Милка Ивић, О разликовању људи по боји, у: *Јужнословенски филолог* XLIX, 1-21.
- Ивић 1999: М. Ивић, Бело као лингвистички и културолошки проблем, у: *Јужнословенски филолог* LV, 1-19.
- Јанковић: Јелена Јанковић, „Семантичка анализа деривата *придева бео*“ (у штампи).
- Јовић 1998: Н. Јовић, Лексика дрвета у тимочком говору, у: *Прилози из филолингвистике*, II, Ниш, 19-31.
- Јовић 2000: Ј. Надежда, Творба лексике дрвета у тимочком говору, у: *Прилози из филолингвистике*, III, Ниш, 83-93.
- Марковић 1996: Јордана Марковић, Народни називи ливадских биљака, у: *Прилози из филолингвистике*, I, Ниш, 57-75.
- Марковић 1998: Ј. Марковић, Симонимија и хомонимија у повртарској лексички, у: *Прилози из филолингвистике*, II, Ниш, 40-49.
- Махек 1968: Václav Machek, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha.
- Ристонова 2007: Ida Rystonová, *Průvodce lidovými názvy rostlin*, Academia, Praha.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, 1-6, 1967-1976, Нови Сад: Матица српска.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1959–, Београд: Српска академија наука и уметности.
- СД 1995: *Славянские древности*, етнолингвистический словарь под редакцией Н. И. Толстого, том 1, А-Г, Москва.
- Симоновић 1959: Д. Симоновић, *Ботанички речник имена биљака*, Београд: Научно дело.
- Скок I-IV: Р. Скок, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-IV, 1971–1974, Zagreb.
- СМ: *Словенска митологија - енциклопедијски речник*, редактори Светлана М. Толстој / Љубинко Раденковић, ZEPTEER BOOK WORLD, Београд 2001.
- СМР: Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, Нолит, Београд, 1970.
- СП 1974: *Słownik prasłowiański*, pod red. F. Sławskiego, 1974–, Wrocław etc.
- Чажкановић 1985: В. Чажкановић, *Речник српских народних веровања о биљкама*, рукопис приредио и допунио Војислав Ђурић, Београд: Српска књижевна задруга.
- Шилић 1990: Č. Šilić, *Atlas drveća i grmlja*, Sarajevo-Bеоград: Svjetlost.
- Шпис Ђулум 1995: М. Шпис-Ђулум, Фитонимија југозападне Бачке (коровска флора), у: *Српски дијалектолошки зборник*, XLI, Београд.
- Шуберт 1998: G. Schubert, О семантици неких властитих имена у српском језику и у другим словенским језицима, у: *Научни састајак слависта у Вукове дане* 27/2, 97-111.
- Шуберт 2001: Г. Шуберт, Боје као средство оријентације код Словена, у: *Кодови словенских култура*, Боје, 6, 66-77.
- Шулек 1879: В. Šulek, *Jugoslovenski imenik bilja*, Zagreb: JAZU.

NAMES FOR PLANTS OF ADJECTIVE *BEO* ("WHITE") IN THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

The paper deals with Serbian names for plants, which they take origin from a primary adjective *beo* „white“. The aim of the paper is to present and describe the semantic structure of the given botanical names. The majority of work is the lexical-semantic analysis of the listed material, which will be divided into six sections: trees and bushes, plants with flowers and weed plants, grasses, Industrial plant, fungi and names without a clear identification. In each part will be in alphabetical order listed Latin genus names and (or) species of the plant and then there is a comment with all important information, for example: description and purpose of the plant, other names relevant to our analysis, folk beliefs and customs, and finally, the motivation for creation lexemes. Materials will be observed with the synchronic point of view, however, we will complement the work of diachronic information as needed.

Jelena Janković

Наташа МИЛАНОВ¹
Београд

СЕМАНТИКА ГЛАГОЛСКОГ ПРЕФИКСА *по-* У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ²

У раду су представљена значења глаголског префикса *по-*. Циљ рада је да се утврди какве семантичке нијансе овај префикс уноси у значење глагола. У анализи се полази од досадашњих класификација значења префикса *по-* и даје се подела са већим бројем семантичких нијанси. Префикс *по-* је веома продуктиван јер се њиме гради велики број глагола.

Кључне речи: префикс *по-*, префиксирани глагол, значење, лексикографска обрада

1.1. У раду ће бити представљена значења глаголског префикса *по-*, који улази у састав великог броја глагола. Покушаћемо да утврдимо какве семантичке нијансе овај префикс уноси у значење глагола, што ће бити представљено кроз различите семантичке групе. Грађа је ексцерпирана из *Речника српскохрватског књижевног језика* Матице српске, једнотомног *Речника српског језика* Матице српске и *Рјечника хрватског или српског језика* ЈАЗУ, а допуњена примерима из Грађе за Речник САНУ. Грађу чине свршени глаголи, а несвршени су узимани само уколико имају другачију семантику од одговарајућих свршених. Уз поједине глаголе дати су и примери употребе у контексту, преузети из речника и грађе за Речник САНУ. Предмет рада су оне значењске функције за које има већи број потврда, док појединачна значења углавном неће бити посебно разматрана.

1.2. У анализи се полази од досадашњих класификација значења префикса *по-*. Упоредјујући поделе које су изнете у ранијим разматрањима, дата је подела са већим бројем семантичких нијанси. Критеријуме за семантичку диференцијацију нашли смо у тумачењима овог префикса која су забележена у граматикама и речницима. Тумачићемо глаголе према значењима, а негде се даје осврт и на род и вид глагола.

1.3. Префиксом се уноси извесна измена у значење глагола и њиме се скоро увек мења глаголски вид, па се тако од несвршеног глагола добија свршен, а у неким случајевима се мења и глаголски род – додавањем префикса на просте непрелазне глаголе добијају се сложени прелазни глаголи (нпр. *крениши* – *покрениши*). Вид свршених глагола не мења се додавањем префикса (нпр. *узети* – *заузети*), док се код простих несвршених (и двовидских) мења – они прелазе у свршене (нпр. *гледаши* – *погледаши*, *везаши* – *повезаши* и сл.). Према И. Грицкату, префикси који перфективизују, основним глаголима приступају са различитим локационим и њима сличним значењима (префикси квалификатори), или са значењем временског ограничења (префикси модификатори) (исп. Гриц-

¹ natasa.markovic@isj.sanu.ac.rs и natasamilanov27@gmail.com

² Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ, који у целини финансира Министарство за науку Републике Србије.

кат 1984/1985: 199).³ И. Грицкат наводи да се основно значење глагола чува и у сложенем глаголу, али да префикс у њега уноси извесну модификацију. Она сматра да префикс само открива полисемију која већ постоји у основном глаголу. Скоро сваки префикс има већи број значењских потенцијала, „око којих се скупљају серије префиксираних глагола са истосмерном семантизацијом“ (Грицкат 1984/1985: 200).

2.1. Инвентар глаголских префикса већ је утврђен и допуњаван. Најпре је Т. Маретић (1899) навео 16 „приједлога“ који се „с глаголима вежу у сложенице“ (в. Клајн 2002а: 239). Префиксе касније у својим граматицама разматрају А. Лескин, А. Белић и М. Стевановић, који се држе Маретићеве поделе, уз извесне допуне. У граматици чији су аутори Е. Барић и др. број префикса је повећан на 19, а у граматици С. Бабића их има 27, док И. Клајн у својој монографији *Творба речи у савременом српском језику* наводи значења за 24 глаголска префикса.

2.2. У науци о српском језику обрађена су значења појединих глаголских префикса – ту су, између осталих, рад И. Грицкат о префиксу *с(а)-*, М. Московљевића о мешању префикса *пре-* и *при-*, Д. Кликовац о префиксу *раз-*, Р. Жугић о префиксу *из-* и др. Такође, и у граматицама и монографијама које се баве творбом речи даје се преглед значења глаголских префикса, а основна значења префикса дата су и у једнојезичним речницима српскога језика.

3. У досадашњој литератури о префиксу *по-* писало је неколико аутора. Основна значења овог префикса дата су у граматици *Савремени српскохрватски језик* М. Стевановића, *Творби riječi и hrvatskom književnom jeziku* С. Бабића, а нека значења овог префикса била су предмет разматрања у неколико радова И. Грицкат. И. Клајн је у својој монографији о творби речи префиксацијом сумирао досадашња запажања о значењима овог префикса. Такође, основна значења префикса *по-* обрађена су и у речницима – *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* (РЈА), *Речнику српскохрватскога књижевног језика* (РМС) и *Речнику српскога језика* (РСЈ). Велики број примера за глаголе са овим префиксом налази се у грађи за РСАНУ (ГрРСА).

4.0. Префикс *по-* је, према речима И. Клајна (2002а: 265), „један од најплоднијих, ако не и најплоднији“ префикс који улази у састав великог броја глагола и веома је богат семантичким потенцијалима. И. Грицкат истиче да у граматицама словенских језика нема уједначеног тумачења развитка његових значења (1966/1967: 211). Ова ауторка износи и запажање да су нијансе префикса *по-* расуте и истанчане. Префикс *по-* има значајну улогу у префиксирању глагола и веома је богат семантички распон који се може остварити путем префиксације глагола овим префиксом. У РМС и РСЈ наводи се седам значења глаголског префикса *по-*: „почетак радње“ (*поиштраити*, *полетити*), „извршеност радње или стања до краја, у потпуности“ (*покуиваити*, *пољудити*), „радњу, стање (из)вршену у извесној, малој мери“ (*поиграти се*, *поскочити*), „узастопно (из)вршење радње“ (*поишасити*, *послазгати*), „радњу коју су (из)вршили многи субјекти или је у вези с многим објектима“ (*поседаити*, *погасити*), „промену у духу, у правцу онога што значи основни, од именице начињени глагол“ (*покрбитити*, *погосподити*), „радњу која се врши делимично, кратко или по површини“ (*погладити*, *поцрскати*) (РСЈ).

3 Према утицају на валенцију глагола, В. Митриновић (1990: 9) префиксе дели на транзитивирајуће (који утичу на вид глагола), проширујуће (који отварају ново валенцијско место) и модификујуће (који условљавају модификацију морфолошке структуре глаголске допуне).

4.1.1. Једно од изворних значења префикса *по-*, према И. Грицкат, јесте месно значење – означава вршење радње по површини неког предмета, и оно је једнако значењу предлога *по*. Додавањем префикса *по-* радња се перфективизује,⁴ а префикс се додаје на прелазне глаголе и, ређе, на повратне. Ово се значење помиње у свим консултованим граматицима и речницима.⁵

4.1.2. Месним значењем префикса *по-* може се исказивати прекривање неке површине нечим или излагање нечему: *по̀длѝти*, *по̀су̀ти*, *по̀и́р̀ска̀ти*, *по̀маза̀ти*, *по̀и́љу̀вати* (а), *по̀д̀за̀зѝти*, *по̀д̀крѝти*, *по̀и́ш̀и́р̀ца̀ти*, *по̀у́љу̀ти*, *по̀д̀нѝти*, *по̀и́ш̀и́р̀ца̀ти*, *по̀и́ш̀к̀р̀о̀и́ти*, *по̀ка̀ја̀ти*, *по̀к̀р̀о̀ви́ти* (Дотле су хумку дигли, | Заболи крстачу, | И нови станак чеду | Цвећем *по̀к̀р̀ови́ли*, Змај 2, 27, ГрРСА). Такође, може значити и 'учинити покрет нечим по некој површини': *по̀д̀ла̀ди́ти*, *по̀д̀ми́лова̀ти*, *по̀д̀ра̀га̀ти* се (Да га мало *по̀дра̀га* по лејима, Ђос. Бора 1, 25, ГрРСА), *по̀и́ш̀и́м̀а̀ри́ти* и сл. Истог су типа и глаголи који захтевају допуну у локативу са предлогом *по*: *по̀х̀ва̀и́ти* се, *по̀лѐгну́ти*/*по̀лѐћи*, *по̀и́пану́ти*, *по̀и́аси́ти*², односно у инструменталу *по̀бр̀за̀ти* се (Ето си се сва вареником *по̀бр̀за̀ла*, Лика, Богдановић Ј., РЈА). У ову групу можемо додати и значење „умеравање објекта на површински слој нечега“: *по̀са̀ди́ти*, *по̀сѐја́ти* (исп. Грицкат 1966/1967: 211).

4.2. Једна група глагола са префиксом *по-* има значење '(делимично) потапање у нешто течност, односно '(делимично) уметање, увлачење у нешто чврсто': *по̀д̀кисели́ти*, *по̀д̀а̀ви́ти* (Никад ветар нема толико снаге те да *по̀да̀ви* пловак, Ђаја Б. 3, 65, ГрРСА), *по̀д̀гру́жити* (Извади калуп напоље из леда, *по̀д̀гру́жи* га у кључалу воду (Поп. К. 1, 165, ГрРСА), *по̀ш̀о̀и́ти*, *по̀м̀о̀чи́ти*; *по̀к̀о̀ја̀ти*, *по̀са̀ди́ти* (Више ми главе копље *по̀са̀ди́те*, НП Вук, РМС), *по̀б̀о̀сти*, *по̀б̀и́ти* (По средини су ... *по̀би́јени* штапови са лоптама, Андрић, РМС), *по̀ри́ти*.

4.3. Са месним значењем су и префиксирани глаголи који имају именицу у основи. Ту се може издвојити неколико значењских група:

– са значењем посипања нечега прашкастог/ситног по некој површини: *по̀и́ш̀љу̀нча̀ти*, *по̀и́ш̀љу̀нчи́ти*, *по̀и́шѐћери́ти*, *по̀и́ш̀ру́ни́ти*, *по̀со̀ди́ти*, *по̀д̀ђубри́ти*, *по̀би́бери́ти*, *по̀и́а̀и́ри́ти*, *по̀г̀н̀о̀ји́ти*. Лексикографске дефиниције ових глагола су типске, по моделу глагол *по̀су́ти* + именица у основи префиксираног глагола (нпр. *по̀и́ш̀ру́ни́ти* 'посути трупом').

– са значењем покривања неке површине неким материјалом: *по̀и́а̀и́шоса̀ти*, *по̀и́лоча̀ти*, *по̀и́цџла̀ти*, *по̀баски́јати*, *по̀калдр̀миса̀ти*, *по̀ди́и́ти* (Кожа је ... *по̀и́шве́на* блештавим шљокицама, Андрић, РМС), *по̀бу̀са̀ти* (При изради крова ... поређа [се] један ред бусена, те се на тај начин цео кров *по̀бу̀са*, Јок. 1, 333, ГрРСА). Лексикографске дефиниције ових глагола су у речницима углавном дате по моделу: глагол *по̀кри́ти*/*прѐкри́ти* + именица у основи префиксираног глагола (нпр. *по̀и́а̀и́шоса̀ти* 'покрити патосом').

– са значењем превлачења, премазивања неке површине нечим: *по̀д̀и́нкова̀ти*, *по̀и́нча̀ти*, *по̀д̀никлова̀ти*, *по̀ни́кла̀ти*, *по̀срѐбри́ти*, *по̀ба̀кри́ти*, *по̀зла̀и́ти*, *по̀кал̀а̀јиса̀ти*, *по̀ца̀кли́ти* ('цаклином, глазуrom превући'). И у овом случају су лексикографске дефиниције уједначене: *прѐву́ћи*/*прѐмаза̀ти*/*обло́жити* + именица у основи префиксираног глагола (нпр. *по̀срѐбри́ти* 'покрити, премазати танким слојем сребра').

4 Свршени префиксирани глагол може поново постати имперфективан, нпр. *ско́чити* – *по̀ско́чити* – *по̀ска́кивати*.

5 С. Бабић, на пример, за неке примере из ове групе каже да они означавају „да се постигао циљ радње“ (1985: 485).

Именицу у основи има и глагол *по̀ду̀вачи́ти*, уз који као објекат иде живо биће, а значи 'покрити некога дуваком, прекрити велом' (Још сам била *по̀ду̀ваче́на* ... дошли сватови и узели ме, Полимље, Ник. Мир. 1, ГрСА).

4.4. У групи глагола са месним значењем сврстано је и значење 'наношење промене по површини нечега': *по̀зле́ди́ти* (*се*), *по̀реза́ти* (*се*), *по̀сећи* (2. 'ранити, озледити'), *по̀зре́йси́ти*, *по̀зреба́ти*.

4.5. Следеће значење префикса *по-* је значење уклањања, одстрањивања објекта са неке површине: *по̀куи́ти*, *по̀меси́ти*, *по̀штри́ти*, *по̀бриса́ти*, *по̀зграбу́ља́ти*, *по̀зграби́ти*, *по̀стиру́гати*, *по̀чисти́ти*; исто значење имају и префиксирани глаголи који означавају одвајање објекта од површине, најчешће одсецањем: *по̀коди́ти*, *по̀сећи* (4. 'одсећи'), *по̀же́ти*.

5.1. Код извесног броја префиксираних глагола јавља се значење 'пореметити материјални, физички склад неком активношћу': *по̀хаба́ти*, *по̀цепа́ти*, *по̀ломити́ти*, *по̀лу́пати*, *по̀мрси́ти*, *по̀дрпа́ти*, *по̀де́рати*, *по̀крши́ти*, *по̀кида́ти*, *по̀зжва́ти*, *по̀дроби́ти*, *по̀крха́ти*, *по̀крца́ти*, *по̀здре́ти*. Слично овом значењу је значење 'пореметити унутрашњи ред, устројство': *по̀реме́шати́ти*, *по̀ме́шати́ти*, *по̀брка́ти*, *по̀квара́ти*.

5.2. И. Грицкат (1966/1967: 211) наводи значење 'ликвидирање, уношењем у себе, или разбацивањем, отуђивањем'. То деловање може се односити на уношење објекта у живи организам, а у основи префиксираних глагола су глаголи једења (објекат је најчешће храна или пиће): *по̀срка́ти*, *по̀йи́ти*, *по̀сиса́ти*, *по̀шмрка́ти*, *по̀ужина́ти*, *по̀лиза́ти*, *по̀њу́пати*, *по̀йа́ти*, *по̀јуши́ти*, *по̀жде́рати*, *по̀зрица́ти*, *по̀зуба́ти*, *по̀зоба́ти*, *по̀жва́кати́ти*, *по̀јеси́ти*, *по̀кљуца́ти*, *по̀крка́ти*, *по̀зума́ти* (Сакрићу ове јабуке, да их Никола не *по̀зума*, Лика, Богдановић, РЈА); друга нијанса значења односи се на 'отуђивање трошењем': *по̀штро́диши́ти*, *по̀ха́рчи́ти* и сл. Такође, овде спадају и префиксирани глаголи који значе 'избацивање неког објекта из себе, тј. вршење физиолошке потребе': *по̀брабодња́ти се*, *по̀срати́ се*, *по̀пиши́ати се*, *по̀мокрши́ти се*, *по̀балезга́ти (се)*, *по̀каки́ти се* и сл.

6.1.0. У изабраној грађи најбројнији су глаголи са дистрибутивним значењем. Ово значење евидентирају све консултоване граматике и речници (Стевановић, Клајн, Бабић, РЈА, РМС, РСЈ), а велики број потврда показује и грађа за РСАНУ.

6.1.1. Код прелазних глагола дистрибутивним значењем се означава да се радња обавља на више објеката, најчешће сукцесивно. Овакво значење је у лексикографској дефиницији представљено типски – „заредом“, „једно за другим“, „једно по једно“ + глагол. Ово значење имају глаголи: *по̀зида́ти*, *по̀ка̀леме́ти*, *по̀кла́ти*, *по̀краси́ти*, *по̀га́сити́ти*, *по̀веша́ти*, *по̀давита́ти*, *по̀баца́ти*, *по̀бележи́ти*, *по̀бра́ти*, *по̀бродја́ти*, *по̀брси́ти*, *по̀бу́шати́ти*, *по̀хайси́ти*, *по̀хва́шати́ти*, *по̀чи́ниши́ти*, *по̀чу́пати*, *по̀ломити́ти*, *по̀сакрива́ти*, *по̀мори́ти*, *по̀пакова́ти*, *по̀па́ли́ти*, *по̀па́мши́ти*, *по̀ређа́ти*, *по̀скида́ти*, *по̀сла́гати́ти*, *по̀стире́вати́ти*, *по̀шдвари́ти*, *по̀штри́ати*, *по̀мла́ниши́ти*, *по̀баца́ти*, *по̀крпи́ти*, *по̀крчи́ти*, *по̀куи́вати*, *по̀криви́ти* и др.

6.1.2. Код непрелазних глагола дистрибутивно значење подразумева да радњу чини више субјеката: *по̀крѐпа́ти*, *по̀црка́ти*, *по̀ле́гати́ти*, *по̀лийса́ти*, *по̀седа́ти*, *по̀мре́ти*, *по̀пада́ти*, *по̀сеси́ти*, *по̀ска́пати́ти*, *по̀стира́дати́ти*, *по̀спа́ти*, *по̀ђи́пати́ти*, *по̀одсе́йе́ти*, *по̀дрема́ти* и сл., као и код повратних *по̀мрзнути́ се*, *по̀бодле́ти се* (Много се свијета *по̀боље*, Андрић, РМС).

М. Стевановић (1964: 441) наглашава да је ишчезло дистрибутивно значење и да се осећа само потпуно извршење радње код глагола *по̀бу́ниши́ти*, *по̀йи́-*

ши, појести, помоћи, појести, пошинути, а међу њима има почетно-свршених: поћи, пољети, понећи.

6.2.1. Дистрибутивно значење реализовано је и код двопрефиксалних глагола, код којих је на префиксирани глагол додат префикс *по-*. И. Клајн наводи да се паровима глаголских префикса бавио А. Белић, а да су га каснији испитивачи занемарили (исп. Клајн 2002а: 286–292). Он у својој монографији даје преглед ових префикса. Истиче да је префикс *по-*, поред *из-*, најплоднији у стварању двопрефиксалних глагола у дистрибутивном значењу. Анализу двопрефиксалне групе *пона-* у српском и руском језику дао је А. Терзић (1997: 309–319). У српском језику су, како примећује А. Терзић, двопрефиксални глаголи врло продуктивни и лако се образују глаголи са префиксом *по-* као другим префиксалним формантом.⁶ Такође, каже да се овај префикс више него други „подвргава процесу делокализације и детемпорализације и специјализује углавном у изражавању значења која прецизирају карактер протицања радње у погледу њене ограничености, трајања, резултативности, понављања, поступности и сл.“ (1997: 308). Префикс *по-* додаје се на глаголе префиксирани префиксима *до-*, *за-*, *из-*, *на-*, *од-*, *у-*, а неки несвршени глаголи, као што је *понадовлачиши* и сл., имају три префикса.

6.2.2. Двопрефиксални глаголи са префиксом *по-*, као са другим префиксалним формантом, најчешће означавају радњу која се врши у неколико фаза. Код прелазних глагола значење је најчешће објекатско-дистрибутивно, тј. постепено распрострањење радње на објекат. У речницима су ови глаголи дефинисани типски: „заредом“, „једно за другим“, „једно по једно“ + примарно префиксирани глагол. То су примери: *понакуповати*, *понаквасити*, *понаслађати*, *понашрпавати*, *позавезати*, *позавезивати*, *позавлачити*, *позаглављивати*, *позаграђивати*, *поразбацати*, *поубијати*, *поукидати*, *позаклаши*, *позакључати*, *позакључавати*, *поодржавати*, *поожениши*, *поизвезати*, *поодводити*, *поодносити*, *поодавати*, *поодгривати*, *поодрезивати* и сл. Код непрелазних глагола такав је *поодлазити*, а код повратних: *поодоселавати се*, *пообразовати се*, *позавршити се* и сл.

7. Посебну групу чине ингресивни глаголи којима се означава почетак неке радње. Ово значење могу имати прелазни, непрелазни и повратни глаголи. Лексикографска обрада ових глагола је типска: *почети* + глагол у основи префиксирани глагол (*поштрчати* 'почети трчати'). Овде префикс *по-* има значење почетка радње. Од прелазних глагола са значењем кретања имамо: *повући*, *поидеши*, *повести* и сл. Код непрелазних глагола најчешћи су глаголи који значе почетак кретања, и то, најчешће, журног кретања: *похитати*, *пожуриши*, *похрлиши*, *појурити* и сл. Као ингресивне повратне глаголе И. Клајн наводи *побојати се*, *понадати се*, *подратовати се*, *побунити се*, *поидрати се*⁷.

8. Велику групу чине континуативни глаголи, којима се означава степен или мера извршења радње основног глагола, радња се извршила у некој мери, односно, трајала је неко време. Значење глагола са овим префиксом Стевановић дефинише као „извесно, краће време вршити радњу“, док се у РМС каже да овај префикс означава „радњу или стање (из)вршену у извесној, малој мери“, а у РЈА

6 А. Терзић је, обрађујући глаголе са префиксалном групом *пона-* у руском и српском језику, нагласио да је употреба оваквих глагола првенствено везана за разговорни језик (1997: 311). Они су у речницима стандардног језика малобројни, али у свакодневном говору егзистира велики број глагола овог творбеног типа, пошто се према постојећем творбеном моделу лако образују нове творбене јединице.

7 Глагол *поидрати се* требало би сврстати у континуативне глаголе, пошто он означава вршење радње неко, краће време (Брже, браћо, амо, амо, да се скупа *поидрамо!*, Радич. 2, РМС).

стоји да се радња „чини у мањој мери“. Са Стевановићевом дефиницијом слаже се и Клајн, који каже да је „нагласак на трајању (мада ограниченом), а не на краткоћи радње“ (2002а: 267). Дакле, префиксна морфема *по-* своди радњу новог глагола на ограничено трајање или на ограничен степен интензитета.

9.0. Деминуирању глагола у српском језику И. Грицкат је посветила читаву студију (1955/1956: 45–96).⁸ Она истиче да деминутивни глагол може значити да се радња врши кратко време, повремено, а не трајно, учестало, а притом смањеним интензитетом, или тренутно, иако му је природа трајна. Он може означити и да се радња врши са ситнијим резултатом, ако је значење радње резултативно. Такође, деминутивни глагол може показати и да се на радњу гледа са симпатијом или са иронијом (в. Грицкат 1955/1956: 47). Префикс *по-* је, према речима И. Грицкат, најкарактеристичнији словенски префикс за глаголску деминуцију.⁹

9.1. Може се издвојити неколико група глагола којима се означава ограничено трајање радње, односно ограничен квантитет. Најпре, то су обични перфективизовани глаголи који имају деминутивну нијансу значења¹⁰. Значење ограниченог трајања неке радње или стања исказано је и у лексикографској дефиницији конструкцијама ’неко време’, ’кратко време’ нешто радити, негде боравити и сл. И. Грицкат наводи примере: *подремаћи*, *поизграћи*, *покуцаћи*, *полежати*, *подевати*, *поплакати*, *поромињати*, *посвирати*, *поседећи*, *посијавати*, *походати*, *почекати*, *почувати*. Поред наведених, са значењем ограниченог трајања су и следећи префиксирани глаголи: *покукати*, *побравити*, *повеселити се*, *пошалисти се*, *пошећати*, *полежати*, *поштрговати*, *површетити се*, *подиванити*, *покаршати се*, *позабавити (се)*, *покуњати*, *поћушати*, *почекати*, *почекнути*, *почувати*, *погунјати*, *пољуљати*, *поносасти*, *подрездеати*,¹¹ *попливати*, *попричати*, *порадити*, *послушати*, *погрметити*, *поразговарати (се)*, *подржати*, *пођускати*, *повозати (се)* (Ваше благородство, допустите да вас *повозам*, Моск. 1, 467, ГрРСА), *поплакати*, *погудећи*, *почећкати*, *подрхшати*, *погудати*, *почаврљати*, *посмехнути се*, *повиришти* и сл.

9.2. Неколико глагола је у лексикографској дефиницији објашњено као ’повремено’, ’с времена на време’ нешто радити. Такви су глаголи: *поврискивати*, *погрокшавати*, *подујкивати* (Лаки поветарац *подујкивао* је, Низ прип. 109, ГрРСА), *помахивати* и сл.

8 У нашој науци први се проблемом глаголске деминуције бавио Ђ. Даничић у студији (1860), где напомиње да се деминуција може постићи променом глаголског вида, контракцијом, композицијом, а говори и о деминутивним наставцима. О деминуцији глагола касније су писали и Миклошић, Маретић и др.

9 Проучавање овог префикса показало је да је он балтословенског порекла, пошто се његове блиске паралеле могу наћи у литавском и летском језику (в. Грицкат 1955/1956: 83). Поред тога, наши дијалекти дају богат број потврда глаголске деминуције префиксом *по-*, а то је на примеру призренско-тимочких говора показала Р. Жугић.

10 Ови глаголи нису чисти деминутивни глаголи у односу на основне глаголе, пошто они значе радњу у малој мери, али која је перципирана у тренутку довршења (исп. Грицкат 1955/1956: 83, у фусноти).

11 Поред деминутивног значења ’мало, кратко време дреждати’, глагол *подрездеати* може значити и ’провести неко време дреждећи, временски интервал испунити дреждањем’ (У Митровачкој нахији одмах ће вас дочекати са крачагом ... жежене ракије, али ће вам коњ сву ноћ *подрездеати* за плотом, Бож. Г. 3, 105, ГрРСА), где се глагол *подрездеати* може заменити глаголом *предреждаати*. Овакво значење префикса *по-* у изабраној грађи ретко је заступљено. Ако је у контексту обележен одсечак времена који је испуњен неком радњом, таква функција префикса *по-* назива се пердуративном (в. Митровић 1990: 138).

9.3. У деминутивне глаголе сврставају се и глаголи који означавају вршење, односно извршеност радње у малој количини, степену, што је у лексикографској дефиницији означено са 'мало' нешто радити, нпр. *пòдчучну̀тии*, *пòср̀кну̀тии* (1. 'сркнути једанпут или неколико пута'), *пòдчешка̀тии* и сл.

9.4. Деминутивну семантичку нијансу, 'испољавање радње у некој, мањој мери', донекле, имају и двопрефиксални глаголи са префиксом *пò-* као другим префиксалним формантом (о дистрибутивном значењу таквих глагола исп. т. 6.2). Такви су глаголи: *пòна̀сѐћии*, *пòнѐсти́таи*, *пòп̀рѝди́гну̀тии се*, *пòп̀рѝлѐћии*, *пòп̀рѝза̀стии*, *пòп̀рѝчу̀ва̀тии*, *пòп̀рѝшѐгну̀тии*, *пòп̀рѝчѐка̀тии*, *пòза̀бѐле́жи́тии* (Хтједоше [нам] сузбити, уништити сваки и мајушни ... приговорчић, што га досле гдје гдје *пòза̀би́љежисмо*, Позор. 1872, 320, ГрРСА), *пòза̀бòд̀лѐтии*, *пòза̀б̀ра̀би́тии*, *пòза̀бòд̀ци́тии*, *пòра̀змисли́тии*, *пòза̀дрéма̀тии*, *пòза̀и́г̀ра̀тии*, *пòза̀д̀ж̀у́жи́тии се*, *пòза̀ж̀м̀у́ри́тии*, *пòначи́ни́тии се* и сл.

10.0. М. Ивић (1982: 56) наглашава да је у науци о словенским језицима распрострањено уверење да префикс *пò-* „детерминише трајање радње у деминутивном смислу“¹², али да се у језицима затиче и другачије стање, односно да овај префикс означава и вршење радње дужи временски период или у већој количини (исп. т. 9.1).

10.1. Значење које је у лексикографској дефиницији означено као 'прилично', 'у приличној мери' нешто радити/бити у неком стању, такође имају глаголи са префиксом *пò-*, нпр. *пòо̀дрáс̀тии*, *пòза̀мисли́тии се* (Ја мислим да је то питање било велико и да би о томе требало да се *пòзамислимо*, Весел. 19, 287, ГрРСА) и сл.

10.2. Неколико двопрефиксалних глагола има сативно значење и њима се указује на висок степен задовољености радњом: *пòна̀з̀ле́да̀тии се*, *пòна̀слу́ша̀тии се*, *пòна̀п̀и́тии се*, *пòна̀уж̀и́ва̀тии се*, *пòна̀п̀ли́ва̀тии се* и сл.

11.1. Велику групу чине глаголи код којих је функција префикса да само перфективизује глагол. Код неких глагола префикс *пò-* „уноси чисту перфективност без етимолошких примеса“ (Грицкат 1966/1967: 212), негде је „присутна тачка довршења“ (*пòрѐћа̀тии*, *пòм̀уст̀ии*, *пòми́ри́тии*, *пòде́ли́тии* и сл.) (212), негде перфективни корелат „не значи ништа друго него пунктуализовани облик саопштења о радњи“ (212) (*пòла̀ска̀тии*, *пòљ̀уб̀и́тии*, *пòсл̀уж̀и́тии* и сл.), а код неких се реализује и значење ингресије (*пòс̀ум̀ња̀тии*, *пòколéба̀тии*, *пòгор̀ди́тии се* и сл.). Међу чисто перфективним глаголима највише је прелазних: *пòчи́ни́тии*, *пòòра̀тии*, *пòп̀ла̀сти́тии*, *пòп̀шѐса̀тии*, *пòп̀ро̀ши́тии*, *пòру̀ши́тии*, *пòп̀ри́па̀тии*, *пòм̀но̀ж̀и́тии*, *пòде́ли́тии*, *пòсла̀тии*, *пòгáси́тии*, *пòкòва̀тии*, *пòдòји́тии*, *пòг̀ра̀би́тии*, *пòба̀ца̀тии*, *пòг̀ра̀ди́тии*, *пòклéпа̀тии*, *пòмòд̀и́а̀тии*, *пòва̀га̀тии*, *пòва́ри́тии*, *пòкрòји́тии*, *пòкр̀пи́тии*, *пòкр̀ца̀тии*, *пòкрéчи́тии*. Међу повратним глаголима такви су: *пòмòд̀ли́тии се*, *пòсти́и́де́тии се*, *пòб̀ри́ну̀тии се*, *пòд̀ста̀ра̀тии се*, *пòп̀ж̀у́жи́тии се*, *пòп̀и́ши́ма̀ни́тии се*.

11.2. Са семантиком позитивног циља, удобности, користи, односно снабдевања објекта нечим, има неколико перфективних глагола, који су у речнику дефинисани типски, у смислу: 'почастити / послужити некога (јелом и пићем)': *пòгòд̀сти́тии*, *пòд̀ну́ди́тии*, *пòсл̀уж̀и́тии*, *пòча̀сти́тии*.

12 У анализи функција префикса *пò-* М. Ивић користи термин „fuzzy determiner“ који је увео Б. Лејкоф, а који се примењује на језичка средства приликом одређивања „колико је исказани или подразумевани физички параметар одређене појаве у датом случају остварен примерено ономе што се сматра нормалним (природним, типичним, уобичајеним и сл.)“ (1982: 54). У семантичком смислу префикс *пò-* у функцији фази детерминатора, према М. Ивић, јавља се као показатељ деминуције. О фази значењима односно језичким средствима за исказивање ових значења в. Радовановић 2009.

12.0. Следећу велику групу чине глаголи који су мотивисани придевом¹³ и који могу, у зависности од суфикса, имати два значења. Код ових глагола префикс *по-* служи „као живо и продуктивно средство граматичке перфектизације код оних глаголских значења чији је смисао развијање особине у другој или у самој себи“ (Грицкат 1966/1967: 211). Од придева могу се (суфиксацијом или префиксално-суфиксалном творбом) градити глаголи који означавају да неко или нешто добија одређену боју или особину, својство. Радња именована глаголом може се одвијати независно од воље субјекта и такви су глаголи непрелазни и медијални, а за њих се најчешће везује суфикс *-ети*.¹⁴ Такође, овај суфикс имају и повратни глаголи који означавају да се нешто одликује бојом или особином означеном придевом у основи. Поред овога, нешто може добијати одређену боју или особину као резултат вршења неке акције од стране агенса. Ови глаголи могу бити прелазни активни и повратни, а граде се суфиксом *-иши*.

12.1. Тако, са значењем учинити онаквим што значи придев у основи имамо велики број глагола, које можемо поделити према неколиким значењским нијансама:

– давати нечему неку боју, или мењати боју нечему: *побелити*, *поврћити*, *пошамити*, *посивити*, *пожућити*, *помодрити*, *поцрвентити*, *поцрнитити*, *поседити*, *порументити*, *поплавити*, *посветити*, *посмеђити* и сл.

И. Клајн у *Речнику језичких недоумица* истиче да се ретко употребљавају форме *пожућити*, *поплавити*, *поседити*, *посивити* са значењем 'учинити жутом, плавим, седим, сивим'. Према Клајну, фактивни глаголи од придева за боје постоје само теоријски, јер се каже бојити, фарбати у неку боју (~ у плаво, ~ у жуто и сл.). Клајн (2003б: 344) истиче да би за њихово избегавање разлог могла бити „тешкоћа диференцирања од непрелазних глагола као *црвентити* (-њетити) и повратних *белити* (*бијељити*) се“.¹⁵

– давати нечему неко физичко својство: *погзурити*, *погрбавити*, *погустити*, *попелити*, *помекшати*, *погубити*, *погужити*, *погрубити*, *покусити*, *покривити*, *повисити*, *поружнитити*, *пошеснитити*, *посушити* и сл.;

– побуђивати код некога неко стање, расположење: *погордити*, *погдобрити*, *повеселити*, *покуњити*, *полудити*, *подичити*, *помамити*, *посидити*, *повеселити*, *подуховити*, *побесити* (Ово њенога оца ... грдно очемери и побеси, Милош. Д. 1, 17, ГрР-СА). Ово значење имају и неки глаголи са суфиксом *-ати*: *погоршати* (I, 1. 'учинити горим'), *помахнитати* (2. 'учинити махнитим');

– давати нечему неку другу карактеристику: *повдстиручитити*, *поскуитити*, *појевитити*, *помножити*, *поједноставити*, *подомаћити*, *подржавничити*, *подрушитвентити*, *пошћити*. Са заменицом у основи су глаголи *посвјити*, *пошистити*.

13 Глаголи са префиксом *по-* мотивисани придевом представљени су у РМС и РСЈ, у Бабићевој граматици, код Клајна и И. Грицкат, док се код М. Стевановића и у РЈА не помињу.

14 Поред формалне и семантичке опозиције, глаголи на *-ети* и *-иши* имају и опозицију на прозодичком плану. Глаголи на *-ети* имају исти акценат у презенту као и у инфинитиву (*ошћити* : *ошћити*), док глаголи на *-иши* који имају дугоузлазни акценат у инфинитиву, у презенту имају дугосилазни акценат на истом слогу (*белити* : *белити*), односно ако у инфинитиву акценат није на првом слогу, у презенту имају краткоузлазни акценат за један слог померен ка почетку речи (*ошћити* : *ошћити*) (исп. Стевановић 1964: 612).

15 Изнети нормативни став није заснован на језичким чињеницама, јер непрелазни медијални глаголи често имају суфикс *-иши*. Повратни глаголи на *-иши* могу бити и активни (имати неку боју, истицати се неком бојом), али је, према Клајну, таква употреба неправилна (2002б: 344).

11.3. Глаголи са префиксом *по-* мотивисани придевом могу значити и постати онаквим што значи придев у основи (*посивети* – ‘постати сив’ и сл.). Поред суфикса *-ети*, код ових глагола налазимо и суфиксе *-иши* и *-аши*. Субјекат добија неку нову особину, постаје друкчији. Та нова особина може се такође манифестовати на разне начине:

– променом у боји: *пожутиети*, *побелети*, *посивети*, *поплавети*, *поруменети*, *пошамнети*, *побледиети*, *почађавети*, *поцрнети*;

– добијањем неког другог физичког својства: *подобљати се*, *помушиши се*, *подвостручити се*, *погуравити се*, *подрбити се* (*Погрбила се* без иједног зуба, потапљује се на једну батину, Ков. Д. 1, 97, ГрРСА), *полетишати се*, *поружниети*, *попуниши се*, *појачати се*, *побуђавити се*, *повећати се*, *подужити се* (Кад ме смотри ... развуче уста, те се седи бркови *подужише*, Поп. 3., БК 1909, 720, ГрРСА), *погуриши се*, *подубити се*, *подрвениети*, *покруињати* и сл.;

– добијањем неке психичке особине (најчешће негативне): *полакòмити се*, *подивљати*, *помамити се*, *пошашавити*, *пошандрџати*, *помахнитати*, *побевити*, *поблесавити (се)*, *побрљавити*, *побудалити*, *побеснети*, *подлиши се*, *подобрити се*, *пожалòстити се*, *поваљанити се* и сл.;

13.0. Бројну групу чине и фактитивни глаголи мотивисани именицом. Ови су глаголи прелазни и завршно-свршени, али и резултативног карактера, и значе учинити оним што значи именица у основи префиксираног глагола. Сви глаголи из ове групе грађени су префиксално-суфиксалном творбом по обрасцу *по-* + именица + суфикс *-иши*. Лексикографска дефиниција оваквих глагола је типска: *поштурчити* ‘учинити кога Турчином’.

13.1. Велики број глагола изведен је од имена припадника одређених етничких група и др.: *поштурчити*, *поенглезити*, *порумунити*, *порусити*, *поцигџанчити*, *пошалијанити*, *посрбити*, *помађарити*, *полатинити*, *пошвабити*, *помоскòвити* и сл.

13.2. Неки глаголи из ове групе изведени су од назива за занимања и титула: *попашити*, *покнежити*, *повојничити*, *посељачити*, *пођаконити*, *похајдучити*, *погрòфити*, *подумнити*, *покалуђерити* и сл.; од именица којима се именују родбински односи: *покћерити*, *покумити*, *посестирити*, *посинити*, *подзетити*, *подбраштити*; као и разних других појмова: *поименичитити*, *попридевитити*, *подгетиништити*, *подрушитвениети*, *подрушитивити*, *поживòтиништити*, *поунијашитити*, *похришћанитити*, *посвèтити*, *побаксузити*, *поварварити*, *покурјачити*.

13.3. Глаголи са префиксом *по-* који имају именицу у основи, у повратној форми значе постати оно што значи именица, и речничка дефиниција је за овакве глаголе, такође, типска: глагол *поситати* + именица у основи префиксираног глагола – *посељачити се* ‘постати сељак’. Скоро сви глаголи из т. 13.2. имају и повратну форму, у значењу постати оно што значи именица у основи, па их на овом месту нећемо наводити. Само повратну форму код глагола са значењем постати оно што значи именица у основи префиксираног глагола имају следећи глаголи: *пођачити се* (Како сам се овде *пођачио*, никаки новина не читам, Вук 12, 221, ГрРСА), *подевòдјичити се*, *поòсипòдити се*, *повампирити се*, *подбабити се* (Пиј, море, шта си се *побабио!*, Ранк. С. 2, 296, ГрРСА), *поприòстачити се*, *пођавòлитити се*, *поварòшитити се* и сл.

14. И. Грицкат наводи да је у неким случајевима значење префикса „паразитско“ – префиксом се ништа ново не уноси у значење глагола (1966/1967: 212). И Клајн наводи такве глаголе, а као објашњење наводи да ту нема разлике између основног и префиксираног глагола, па функција префикса није јасна (2002а: 267).

Ово се некад односи само на одређено значење глагола (нпр. *породиши*¹⁶). Овакви глаголи могу бити и свршени и несвршени: *пòдникнуши/пòднићи*, *пòвриснуши*, *пòдаћи*, *пòзàдниши*, *пòкрикнуши*, *пòкричаши*, *пòкцуцнуши*, *пòдрзнуши се*, *пòви кнуши*, *пòкликнуши*, *пòвèнчаши се* и сл.

15. Анализом значења глаголâ са префиксом *по-* утврђено је да овај префикс веома продуктиван, пошто се њим гради велики број глагола. Једно од изворних значења префикса *по-* је месно значење, вршење радње по површини неког предмета и то значење једнако је значењу предлога *по*. Додавањем префикса *по-* радња се перфективизује, а префикс се, у овом случају, додаје најчешће на прелазне глаголе. Највећу групу глагола префиксираних префиксом *по-* чине глаголи са дистрибутивним значењем, којима се показује да радња обавља више субјеката (код прелазних глагола), односно, да се радња обавља на више објеката (код прелазних глагола). Такво значење могу имати и двопрефиксални глаголи са префиксом *по-* као другим префиксалним формантом. Такође, велике семантичке групе чине и глаголи мотивисани придевом или именицом. Глаголи са префиксом *по-* могу означавати почетак радње, степен/меру извршења радње, а могу имати и семантику потпуног извршења радње.

Литература

Бабић 1986: S. Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus.

Грицкат 1955/1956: И. Грицкат, Деминутивни глаголи у српскохрватском језику, Београд: *Јужнословенски филолог* XXI/1–4, 46–95.

Грицкат 1966/1967: И. Грицкат, Префиксација као средство граматичке (чисте) перфективације, Београд: *Јужнословенски филолог* XXVII /1–2, 185–221.

Грицкат 1984/1985: И. Грицкат, Одлике глаголског видског парњаштва као семантички индикатори, Нови Сад: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XXVII–XXVIII, 197–203.

Ивић 1982: М. Ивић, О неким принципима глаголске префиксације у словенским језицима, Београд: *Јужнословенски филолог* XXXIII, 51–61.

Клајн 2002а: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, Део 1, Слагање и префиксација, Београд–Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ, Матица српска.

Клајн 2002б: I. Klajn, *Rečnik jezičkih nedoumica*, Beograd: Čigoja štampa.

Митриновић 1990: V. Mitrović, *Poljski glagolski prefiks prze- i njegovi srpskohrvatski ekvivalenti pre- i pro-*, Beograd: Naučna knjiga.

Радовановић 2009: М. Радовановић, *Увод у фази лингвистику*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

РЈА: *Рјечник хрватскога или српскога језика*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.

РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад, Матица српска, 1967–1976.

РСЈ: *Речник српскога језика*, Нови Сад, Матица српска, 2007.

16 У неком примерима глагол *пòрòдиши* реализује значење које је синонимично глаголу *изрòдиши* 'донети на свет, родити (обично више деце)', нпр. С њом лијепа пород изродио, | *пòрòдио* Марка и Андрију, | а Марко се тури на ујака, | на ујака, војводу Момчила, НП Вук 2, ГрРСА.

Стевановић 1964: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, књига I, (Увод, фонетика, морфологија), Београд: Научна књига.

Терзић 1997: А. Терзић, Структурно-семантичке карактеристике глагола са префиксалном групом *по-* у руском и српском језику, Београд: *Научни састајак слависта у Вукове дане* 26/2, 309–320.

SEMANTIC OF THE VERBAL PREFIX *PO-* IN SERBIAN LANGUAGE

Summary

In this paper we presented the meanings of verb-prefix *po-*. The aim is to determine the contribution of this prefix in verb meaning. The analysis is based on the current classification of the meaning of the prefix *po-* and provides the division with a number of semantic nuances. Prefix *po-* is very productive because it builds a large number of verbs.

Nataša Milanov

Јованка МИЛОШЕВИЋ¹
Београд

ГЛАГОЛИ СА ЗНАЧЕЊЕМ УДАРАЊА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ (ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА)²

У раду се разматрају полисемични глаголи ударања са примарним значењем 'ударати уопште', који улазе у лексичко-семантичку групу глагола ударања. Компоненцијалном анализом из њихове семантичке структуре издвајају се архисема и диференцијалне семе. У даљој анализи разматра се хијерархијски статус диференцијалних сема и њихова продуктивност у развијању неких секундарних значења ових глагола. На основу уједначености извођења новог значења може се говорити о регуларности у полисемији разматраних глагола, што може бити од користи у њиховој лексикографској обради.

Кључне речи: српски језик, глаголи ударања, полисемија, семе, примарно и секундарно значење

1.0. Бројни су, готово непрегледни, радови и монографије домаћих и страних аутора о лексици и лексичком систему а једна од неизостављивих тема у њима јесте полисемија³. Она се у литератури углавном одређује као својство лексеме да има више значења, која се налазе у одређеном односу.⁴ Аутори истичу да је она својствена речима општег фонда (Гортан Премк 1997: 41), да је директно пропорционална са њиховом старошћу и фреквентношћу (Тафра 1995: 32; Аткинс, Рандел 2008: 265), те да је повезана са економичношћу, али и креативношћу у језику (Тафра 1995: 32; Прћић 1997: 25; Драгићевић 2007: 131). Имајући све то у виду, изненађује необухватност у истраживању полисемије. Наиме, у литератури се углавном разматра именичка полисемија, док нпр. глаголска полисемија, вероватно због њене комплексности⁵, најчешће остаје ван поља интересовања истраживача. Међутим, немогуће је доћи до свеукупне слике о лексичком систему једног језика уколико се не представи и анализом не обухвати сваки његов део. Стога су предмет разматрања у овом раду одређени полисемични⁶ глаголи српског језика и њихова полисемантичка структура⁷.

1 Jovanka.Milosevic@isj.sanu.ac.rs

2 Рад је урађен у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

3 Поред термина полисемија, који се користи у овом раду, у литератури су још заступљени и лексичко-семантичко варирање речи и семантичка деривација (Гортан Премк 1997:38). Термин полисемија односи се на вишезначност, у ком значењу се и употребљава у овом раду, али он представља и заједнички назив за четири најчешћа механизма којима се она остварује – метафору, метонимију, синегдоху и платисемију (Драгићевић 2007: 129).

4 В. Герартс 2010: 8; Гортан Премк 1997: 38; Драгићевић 2007: 129; Згуста 1991: 63; Круз 1986: 80; Круз 2000: 114; Прћић 1997: 25; Рајмер 2010: 161; Тејлор 1995: 99–100, 430; Шипка 2006: 40.

5 В. Драгићевић 2007: 172.

6 О заступљености и неким одликама полисемичних речи у српском језику в. Дешић 1982: 57–64.

7 О неким проблемима везаним за представљање полисемантичке структуре у лексикографској пракси в. Радовић Теших 2002.

1.1. Предмет овог рада је семантичка структура полисемичних глагола ударања, а истраживање је ограничено само на глаголе са примарним значењем ударања које се може одредити као 'ударати уопште'. Тако у грађу нису ушли они глаголи ударања којима је примарно значење 'вршити радњу ударањем' и сл. Такође, нису узимани у обзир ни глаголи који реализују само два значења ако је секундарно реализовано повратним обликом, зато што је у питању само промена пацијенса а не и значења.

1.2. Будући да нас, са синхронијског становишта⁸, интересује полисемантичка структура глагола са примарним значењем 'ударати уопште', истраживање је засновано на компонентијалној анализи и теорији семантичке валентности. На основу компонентијалне анализе семантичка структура примарног значења ових глагола биће разложена на компоненте, семе. Тако ће се издвојити архисема и семе нижег ранга, при чему ће нарочита пажња бити посвећена диференцијалним семама. На основу њих разматрани глаголи биће класификовани у одређене подгрупе.⁹ Циљ је да се види које су диференцијалне семе продуктивне у реализацији неких секундарних значења разматраних глагола и постоји ли регуларност у семантичкој деривацији.

2.0. Глаголи ударања са примарним значењем 'ударати уопште' ексцерпирани су из Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ (до *оцарити*) и из Речника српскохрватског књижевног језика МС (од *оцати*)¹⁰. Грађу чине 84 глагола¹¹, који улазе у лексичко-семантичку групу¹² глагола ударања.

2.1. По општости и неутралности употребе међу глаголима који су предмет овог рада издваја се глагол *ударити*. Компонентијалном анализом размотриће се његово примарно значење, које је генеричко, односно укључено је у примарно значење осталих разматраних глагола. Примарно значење глагола *ударити*, са примерима употребе, у РМС представљено је на следећи начин: **1. 1. а. *задаћи ударац некоме, луити, млатити***. – Ударио ме ногом! (Крл.). Удари га песницом по глави (Чипл.). У даљем истраживању, ради прецизније анализе семантичке структуре примарног значења овог глагола, разматра се и примарно значење именице *ударац*¹³, наведене у дефиницији примарног значења овог глагола, које је дефинисано као: **1. *јак притисак замахнутом руком, ногом или замахнућим односно баченим предметом; звук којим је обично праћен такав притисак*** (РМС).

2.2. Компонентијалном анализом примарног значења глагола *ударити* као доминантна издваја се архисема 'додирнути'¹⁴ и диференцијалне семе које настају на основу његове семантичке валентности, које се изводе на основу се-

8 Са дијахронијског и етимолошког аспекта о глаголима ударања *бити*, *косити*, *дерати*, *луити*, *бухати*, *лејати*, *лопати*, *лапати*, *липати* и њиховим дериватима писала је Ј. Влајић Поповић (2002).

9 Архисема, као основна сема у организацији лексичког значења пунозначне речи, у семантичкој структури лексеме конкретизује се семама нижег ранга, тј. диференцијалним семама, које могу бити реализоване или потенцијалне (Гортан Премк 1997: 43; Драгићевић 2007: 72).

10 Даље у раду РСАНУ и РМС.

11 Глаголи и њихова примарна значења наведени су у прилогу онако како су обрађени у РСАНУ и РМС. Треба напоменути да се наведени списак глагола не сматра коначним.

12 Даље у раду ЛСГ.

13 Именица *ударац* деривирана је од глагола *ударити*. О томе в. Бабић 1986: 62 и Клајн 2003: 54.

14 Потребно је напоменути да је *додирнути* један од семантичких примитива (Герартс 2010: 128).

мантичких улога – агенса (обично биће¹⁵), објекта (обично предмет или биће), средства (компактни предмет или део тела) и модификације, а затим и диференцијалне семе 'покрета', 'силе' (одређена, јака или слаба) и 'звук'. Међу наведеним диференцијалним семама потенцијалне су оне изведене на основу звука и модификације ударцем. Агенс, објекат и средство обавезни су учесници ситуације означене овим глаголом¹⁶, која се може одредити као 'А удара В Х-ом'.¹⁷ Архисема 'додирнути' заједничка је свим глаголима који су предмет разматрања у овом раду, а разлике у њиховом значењу заснивају се на неједнаком хијерархијском статусу диференцијалних сема¹⁸.

3.0. У зависности од хијерархијског статуса диференцијалних сема у семантичкој структури примарних значења, глаголи ударања могу се разврстати у неколико група. Тако се ови глаголи могу поделити према диференцијалним семама у смислу 'силе', 'звук' и 'средства' на три основне групе (исп. Апресјан 1995: 251):

шема 1

а затим се и свака од група може поделити на подгрупе. Глаголи са истакнутим диференцијалном семом 'сила' деле се на три подгрупе:

шема 2

Постоји могућност преклапања значења глагола из различитих група, па се поједини глаголи ударања могу сврстати у две различите групе. Зато у класификацији глагола полазимо од доминантности одређене диференцијалне семе у односу на друге семе нижег ранга у њиховој семантичкој структури.¹⁹

15 Када је присутна сема 'биће', може се говорити и о семама 'људско' или 'животињско'.

16 Мисли се на његово примарно значење.

17 Агенс и објекат се на синтаксичком плану остварују као субјекат и објекат.

18 Тако нпр. у структури примарног значења глагола *ударити* после архисеме 'додирнути', највиши положај заузима сема 'сила'.

19 При одређивању структуре примарног значења глагола ударања ослањали смо се на њихове речничке дефиниције и на анализу структуре примарног значења глагола *ударити*.

3.1. Прву групу чине глаголи код којих је у структури примарног значења доминантна сема 'силе', који се на основу диференцијалне семе нижег ранга могу делити на подгрупе (в. шему 2).

3.1.1. Прва подгрупа састављена је од глагола у чијој примарној семантичкој реализацији је битно остваривање самог ударца са нормалном силом (степеном силе који је довољан да говорник српског језика додир између два елемента схвати као ударац, а не као дотицање). То су глаголи:

*бићи, бубаћи, бубнући, дейаћи, зврцаћи, измлаћиваћи, изударати, ишћући, клейићи, клейнући, најпрескаћи, наударати, ојаучићи, шћући, ударати, ударити, чукаћи.*²⁰

3.1.2. У другој подгрупи су глаголи у чијој структури се сема 'силе' може одредити као изражена²¹ (израженији степен од нормалног, прототипичног, јака сила):

џрунући/џрухнући, девешаћи, дейићи, дернући, замлаћиићи, звекнући, звизнући, измлаћиићи, кокнући, лемаћи, макљаћи²², млавиићи, млаћиићи²³, млаћинући, налемаћи, намакљаћи, намлаћиићи, одаламићи, одраићи.

3.1.3. У трећој подгрупи, у коју улазе глаголи код којих се сема 'силе' одређује као слаба (мање изражен степен од нормалног), налазе се само два глагола: *кључићи* ('лако ударити'), *шћукаћи*.

3.2. У другој групи налазе се глаголи код којих је у структури примарног значења доминантна диференцијална сема 'звук'²⁴:

забубаћи, залујаћи, зайљескаћи, зайљескиваћи, зайљакаћи, зайошћаћи, зайшћујаћи, зайшћући, зацвокошћаћи, зачекићаћи, звоцаћи, звоцнући, клејешћаћи,²⁵ клоцаћи, клоцнући, куцаћи, куцкаћи, куцнући, лујараћи, лујаћи, лујешћаћи, лујићи, лујкараћи (се), лујкаћи (се), њлескаћи, њреснући.

Да сема 'звук' има важну улогу у семантичкој структури примарног значења наведених глагола, јасно је и из тога што су неки од њих ономатопејични (исп. ономатопејске узвике *куц*, *луј*, *њлес* и сл.). Звук се код ових глагола реализује углавном као пратећа појава ударања.

3.3. У трећу групу улазе глаголи у чијој се структури примарног значења као доминантна издваја сема 'средство', а које је лексикализовано у неким од њих²⁶:

20 Префикси *из-* и *на-* овде носе информацију о вршењу радње до краја, колико год је могуће (исп. Клајн 2002 1: 254–258), а не о модификацији семе 'сила'.

21 То је обично истакнуто у дефиницијама, углавном навођењем интензификатора *јако*, *снажно*.

22 Треба напоменути да је у РСАНУ примарно значење овог глагола дефинисано као: **1. 1.** *шесаћи, дељаћи, шћураћи макљом*, а као секундарно значење наводи се: **2. а.** *шћући, ударати, бићи*, које се са синхрониског аспекта може посматрати као примарно, па је стога овај глагол и уврштен у грађу за рад.

23 У РСАНУ је као примарно значење глагола наведено: **1. а.** *ударјајући млаћиилом избијаћи зрневље из класа, одвајаји зрна од махуне, шћресаћи мошком илодове са грана дрвећа* и сл.; *млаћиилом празнићи (махуне, класје), шћребићи, врћи*, а као секундарно: **2. а.** *снажно, јако шћући, ударати, премлаћиваћи (некогда нечим)*, које се са синхрониске тачке гледишта може одредити као примарно, што је разлог за његово уврштавање у грађу за овај рад.

24 Да је сема 'звук' иначе важна код глагола са општим значењем ударања, види се и из дефиниције именице *ударац*.

25 Примарно значење глагола *клејешћаћи* овде се одређује као 'ударати уопште, при чему се производи звук', а не као 'производити звук ударањем' како би се то могло схватити из дефиниције овог значења (исп. у Прилогу).

26 Неки од ових глагола добијени су морфолошком деривацијом од именица којима се означавају предмети или делови тела којима се врши ударање – *башина*, *бич*, *длан*, *копићо*, *нога* итд.

башинаџи, бубоџаџи, дланиџи, жицнуџи, заушиџи, канџијаџи, киџачиџи, койиџаџи, ногаџаџи, обадаџи, ошинуџи, поџаџикаџи, шруџкаџи, шруџинуџи, ћушџкаџи, чвакаџи, чвркнуџи, шибнуџи, шишнуџи.

3.4. Као што је показано, семе 'сила', 'звук' и 'средство' имају важну улогу у класификацији глагола са значењем 'ударати уопште'. Међутим, разматрани глаголи не разликују се само по доминантној диференцијалној семи, него и по специфичним граматичким обележјима. Тако глаголи из прве и треће групе, са доминантним семама 'сила' и 'средство', углавном су прелазни и агенс је биће, углавном човек; док су глаголи из друге групе, са доминантним семом 'звук', углавном непрелазни и агенс је биће или предмет²⁷. Такође, наведене диференцијалне семе су продуктивне и у деривацији неких секундарних значења ових глагола.

4.0. У реализовању секундарних значења разматрани глаголи показују својеврсну регуларност. Наиме, већина ових глагола као једно од секундарних значења реализује значење: 'деформисати, модификовати објекат ударањем' (нпр. *биџи, млаџиџи, шуџи*), или значења: 'производити, одавати звук' (нпр. *биџи, бубаџи, луйаџи*), 'мењати положај, кретати се' (нпр. *баџинаџи, койиџаџи, млаџиџи*), 'говорити' (нпр. *бубаџи, звоцаџи, луйаџи*), 'уносити храну или пиће у организам' (нпр. *деџаџи, лемаџи, млавиџи*), на основу чега улазе у друге ЛСГ.

4.1. Детаљније ће бити разматрани само они глаголи који реализују секундарно значење модификације објекта који је предмет ударања, са каузативном семом. Секундарно значење реализује се по моделу 'деловати на неки објекат силом – деформисати, модификовати објекат тим деловањем', па се секундарна значења ових глагола могу подвести под опште значење 'деформисати, модификовати објекат ударањем'. Реч је о глаголима: *биџи, замлаџиџи, измлаџиваџи, ис-шуџи, шуџи, удариџи; кокнуџи, млавиџи, млаџиџи; заџуџи, луйаџи*²⁸; *заушиџи*.

4.2. Регуларност развијања секундарних значења код ових глагола, као и продуктивност неких од диференцијалних сема показују речничке дефиниције и примери употребе преузети из РСАНУ и РМС.²⁹

Разматрана секундарна значења могу бити неутрална, али и маркирана³⁰:

бити¹ несвр. **І. 2.** *вршиџи неку радњу ударањем а. коваџи*. — Из ковачнице допирали оштри звукови бијеног жељеза (Шим. 8, 155).

б. *набиџаџи, шрлиџи (конопљу)*. — А све стоји зло и све мора човек сам! И воће треба да обере и оцат преша и конопље да бије и платно преде (Крл. 4, 8).

в. *расџресаџи (вуну)*. — Чешће се преко лета виђају Цигани дрндари или влакнари, који иду од села до села ... те траже да дрндају или да „бију“ вуну (Миј. С. 7, 222). **г.** *буџкаџи (млеко)*. — Они музу стоку ... кувају и бију млеко (Групч. 1, 11).

д. *мешаџи, муџиџи*. — Сад биј смесу ову [шећер, јаје, вино, лимунов сок] справом с којом се пена бије при тихој ватри (Поп. К. 1, 185).

27 Прототипичан агенс је биће. У зависности од одлика, слични агенсу су сила, подстрекивач и доживљавач (исп. Круз 2000: 283). Термин агенс овде се користи и када није реч о бићу.

28 Лексема *луйаџи* сврстана је у групу глагола код којих је у примарном значењу доминантна диференцијална сема 'звук', али она у разматраним секундарним значењима није доминантна већ је то диференцијална сема 'сила'.

29 Значења су наведена онако како су забележена у речницима – под одређеном тачком, и са неким од тамо наведених примера. Такође, уз глаголе се наводе и квалификатори употребљени у речницима.

30 Исп. Ристић 2004: 121–132.

13. убијати, уништивати а. људе. — Цар је мене послао к теби да ти које највредније људе знаш позовеш, да се дигну да вароши палимо и Турке бијемо (Нен. М. 2, 10).

б. дивљач, рибу; исп. ловити. — Јаребице, као и зечеви, бију се најчешће пушком (Дуч. С. 1, 66).

в. домаће животиње; исп. клати. — Тако се свињче закоље. За свиње се каже да се бију (Јовић. 11, 116).

замлатити свр. I. 1. б. премлаћити, убити. — Измамим [га] из куће и замлатим као живинче (Бег. М. 8, 299). Гдје се звијер затече, тамо се и замлати (И. 4, 137).

3. а. (привремено) заштитити (секиру и сл.) ударцима чекића у процесу клепања и оширења у ковачници. — Замлатити ... н. п. сјекиру, т. ј. угријану чекићем у оштрице ударати да оштрице постане дебело ... онда се угријана на ново исколепље и послите наоштри (Вук, Рј., под завратити (3)).

затући свр. I. 2. в. покр. заштитити ударајући неким предметом по нечему (обично оштром). — Затука сам овај ножић да се не посече које од те ђеце (Трешњево, Пеш.).

4. убити шкући, премлаћити. — Прву је жену затукао, а сад хоће да вјенча две у један мах (Кум. 1, 40). С оштром сјекиром ступи, да говедо њоме затуче (Марет. 2, 40).

зауштити свр. I. 4. покр. исећи, засећи зреду на једном крају косо да се може лако ослонити или закуцати (Тупижница, Милошак.).

измлаћивати несвр. 2. ударањем млаћила празнићи класје, ослобађаћи зрно из класа, махуне и сл., врћи. — На бубњу и на леси [деловима вршалице] су учвршћене гвоздене летве, међу којима се класје измлаћује (Н-Т 1, 138).

истући свр. I. 1. б. озледићи ударцима; озледићи, израњавити уоштити. — Госпођа одмах пресвлачи Јелицу, опере јој истучено лице, облаже га хладном крпом (Игњ. Ј. 8, 388).

2. а. ударајући разбићи у комаде, иситити, исшучаћи. — Сваки радник има ... пет аршина земље уравни, или камена истући и насути на четири четвероугла аршина (Босна 1869, 177). Онда му [коњу] даде груду цукора и запоједи ... да је истуче копитом уситно (НПр Чајк., 194).

б. ошићити по површини, по ивицама, окрњити, олућати. — Све главе релијефа, који су приказивали велику краљицу, истучене [су] (Новак Г. 1, 116).

в. ударајући, шкући учинити мекшим, шањим. — Истучи свако парче [меса] да мекано буде (Поп. К. 1, 263).

г. ударајући, лућајући добро измешати, промешати; ударајући, лућајући учинити да се нешто згусне, умутити, олућати (беланце, павлаку и др.). — Истучи ја онај качамак и ручај, кад ево ти њега (ЦГ, Лоп. Ђ.).

II. ~ се 2. озледићи се, израњавити се. — [Сам] се истучао ... и нагрдио (М-И 2, 56).

кокнути свр. (у експресивном изражавању) I. веома, јако ударити, убити, усмртити. — Имаш нож, распори га [цак са фунтама]. Ко види ја га кокнем (Ђос. Д. 4, 199).

лупати несвр. I. 3. ударајући по нечему или нечим (о нешто) чинити да се сломи, разбије, ломити, разбијати; рушити. — Док су други ђаци лупали поради политике прозоре на кућама угледних грађана, он је сједио код куће (Новак Вј. 2, 95). Па потеже тешку топузину, | Њоме лупа цареве дворове (НП Вук 2, 389).

4. а. ударајући при мешању припремају (шестито, јаја, путер и сл.) за јело. — Замеси ... тесто и дотле га мешај и лупај, док не почне меурове бацати (Поп. К. 1, 200).

б. муљајући, гњечујући (грожђе). — Најјефтиније је муљало парче дрвета, које има доле мале рашље и којим се грожђе у путуњи лупа – муља (Живк. Ј. 1, 18).

млатити несвр. I. 1. а. ударајући млатилом избијајући зрнење из класа, одвајајући зрна од махуне, сиресавати мошком плодове са грана дрвећа и сл.; млатилом празнију (махуне, класје), шребију, врћи. — Ја волим орање, косидбу волим и кад се жито млати (Кашик. Т. 1, 71). Ми воће тресемо или млатимо моткама (Дач. Ж. 4, 204). Млатих зреле махунице од грашка и пасуљице (Шапч. 11, 123).

б. чинију да плодови опадају (са гране, пешељке и др.), да зрна испадну (из класа и сл.); опресавати, омлаћивати. — Увезивањем лозе чувамо лозу и од ветра, да ветар не ломи ластаре и не млати грожђе (Дач. Ж. 4, 223). Ако је сувише велика препека, ваља [жито] ... јутром и вечером косити, да се не би зрно млатило (Сељ. 1868, 53).

3. ударцима алаша, оруђа, обрађивати или правити (нешито) а. ковајући. — Ваде разбијељени бакар из ватре, стављају га на наковањ и млате жељезним батима (Косор 3, 9).

б. набијајући, шрлијући (конопљу). — Досад смо тако ратовали, да сам ... хтео да бацам пушку па да се вратим међу жене и да им помажем да млате конопљу (Живад. 3, 34).

тући несврш. I. 4. а. одузимајући живој, убијајући. — Није му бранио отац ... тући рибу остима под свијећом (Новак). Павле је и даље стајао и викао ... позивајући сељаке да туку офицере (Ћос. Д.).

б. клајући живојинју: ~ свиње (Вук Рј.).

в. онеспособљивати расплодне органе живојинја, јаловити, шкојити, широжити: ~ волове, бикове (Вук Рј.).

б. гробити, комадати, ситинити, разбијајући, шучајући. — Сједјели [су] људи с дугим чекићима и тукли камен за цесту (Брл.).

11. вршију неку радњу ударањем, припремајући нешто (у неким кућним пословима и у производњи): ~ лан, конопљу набијајући, шрши. ~ врхње, масло бућкалом издвајајући масло из млека, бућкајући. ~ злато ударајући чекићем ситањити у листиће [...] (Р-К Реч.; Деан. Рј.).

ударити сврш. I. 1. б. погодити, повредити, раниити (о мейку из вајреног оружја, о оружју). — А шта ћеш радити ако те удари пушка или сабља (Лаз. Л.).

в. захваљујући собом и продрмајући или опалијући; проћи, продрети кроз неко тело наносећи оштећења или смрт (о електричној струји и муњи): ударила га струја, ударио гром у овце.

г. (понекад безл.) погодити, згодити изазивајући одузетост или смрт (о каји). — За пар дана удари га срчана кап (Гор.).

4.3. У реализацији разматраних секундарних значења као изразито продуктивна показала се сема 'сила'. Она је доминантна у примарним значењима већине овде анализираних глагола. Наиме, већина глагола припада првој групи, са доминантном семом 'сила' (средња, нормална или изражена), само два глагола припадају другој групи, са доминантном семом 'звук', и један трећој групи, са доминантном семом 'средство'. Анализом значења утврђено је да ови глаголи поред архисеме 'додирнути', деле и диференцијалне семе 'сила', 'агенс', 'објекат', 'средство', 'покрет', као и каузативну сему, док је сема 'звук' потенцијална.

4.4. Један од обавезних учесника ситуације означене неким од ових глагола – 'А модификује В Х-ом', тј. 'А ударањем Х-ом по В изазива да В постане С', јесте агенс, који је увек биће, готово у свим случајевима човек. Други обавезни учесник јесте објекат. Резултат модификације ударањем зависи од типа објекта. Ако је реч о предмету, онда се ударањем у већој или мањој мери мења његов облик, а ако је реч о бићу, онда се оно ударањем усмрћује. Сва разматрана значења могу се подвести под једно опште – 'деформисати, модификовати објекат ударањем', настало метонимијским преносом, по моделу 'деловати на неки објекат силом – деформисати, модификовати објекат тим деловањем'.

5. И да закључимо. У раду су разматрани полисемични глаголи са примарним значењем 'ударати уопште', ексцерпирани из РСАНУ и РМС, који улазе у ЛСГ глагола ударања. На основу анализе примарног значења разматрани глаголи су подељени у три подгрупе према доминантним диференцијалним семама 'сила', 'звук' и 'средство'. У раду су детаљније анализирани глаголи који као секундарно реализују значење 'деформисати, модификовати објекат ударањем'. Анализа је показала да је у извођењу овог значења продуктивна сема 'сила', која је доминантна у примарној семантичкој реализацији већине ових глагола. Разматрано секундарно значење развија се по моделу заснованом на метонимији 'деловати на неки објекат силом – деформисати, модификовати објекат тим деловањем'. На основу уједначености извођења може се закључити да ова деривација припада типу регуларне полисемије код глагола са значењем 'ударати уопште', што може бити од важности у лексикографској обради глагола овог типа.

Прилог:

Списак глагола и дефиниција њихових примарних значења преузетих из РСАНУ и РМС:

батинати I. 1. *ударати, шући батином.*

бити¹ I. 1. *додиривати, доћицајати нешто нечим са замахом и уз ујошребу извесне снаге, ударати, лупати.*

бубати¹ I. 1. а. *шући, ударати (некога нечим, обично песницом или нечим тешким) да пошмуло одјекује.*

бубнути I. 1. а. *ударити (некога нечим, обично песницом или нечим тешким) да пошмуло одјекне.*

буботати I. *ударати песницом.*

грунути = грухнути I. 1. а. *снажно ударити нечим, лупити.*

деветати I. *јако, немилосрдно шући, ударати, млатити.*

депати I. *нераспр. а. (нечим) ударати, лупати.*

депти а. *снажно ударити, огаламити.*

дернути I. 1. а. *снажно ударити, млатити, лупити, преснути.*

дланити I. *ударати дланом, шамарати (некога).*

жицнути I. 1. а. *ударити (пружом, шибом, бичем и сл.), ошинути, ојалити. фиг. премесити некога, пребацити, послаати.*

забубати I. *почети бубати, почети ударати.*

залупати I. 1. а. *почети лупати, бучно, снажио ударати, клејетати.*

замлатити I. 1. а. *ударити, млатити.*

запљескати I. 1. *почети пљескати, ударати дланом о длан у знак поздрављања, одобравања, радосити и сл., зашати.*

- запљескивати I.** ударити дланом о длан у знак поздрављања, одобравања и сл., *пљескајти*.
- затапкати I. а.** почети *штајкајти*, *корачајти* у месту; *подизајти* ноге и *сјушиштајти* их на тло не мичући се с места, *почети* *лујкајти*, *ударити*, *добовајти*, *штајшајти*.
- затоптати I. а.** *почети* *шојштајти*, *запругајти*, *залујајти*; *почети* шумно *ударити*, *забубњајти*.
- загруппати I.** *почети* *пругајти*, *почети* *лујајти*, *огласити* се снажном *лујом*, *залујајти*.
- затући I. I. а.** *почети* *лујајти*, *залујајти*, *закуцајти*.
- заушити I. I. а.** *ударити* *шамар*, *ошамарити*.
- зацвокотати I. а.** *почети* *цвокотати*, *почети* *ударити* *горњим* зубима о доње *дрићући* од *хладноће*, *грознице*, *страха*, *јако* *узбуђења* и сл.
- зачекићати I.** *почети* *ударити* као *чекићем*, *замлашарити*.
- звекнути I.** *снажно* *ударити*, *млајнути*, *распалити*.
- звизнути I.** *јако* *ударити* (*неко* *нечим*, *обично* *песницом* или *нечим* *тешким*) *дреско* *одјекне*; *фиснути*, *шљиснути* (*шамар*).
- звоцати I. а.** *ударити* *горњим* зубима о доње, *шкљоцајти*; *клејештајти* (*кљуном*).
- звоцнути I. а.** *ударити* *једним* зубима о *друге*, *шкљоцнути* (*од* *хладноће*, *страха* и сл.).
- зврцати I. I.** *лујајти*, *ударити*; *ударити* *средњим* *прстом* или *кажипрстом* *одапетим* о *палац*.
- измлатити I. I. а.** *јако* *испући*, *избити*, *добро* *изударити*.
- измлаћивати I.** *пући*, *млајити* (*више* *особа* *редом*).
- изударати I. I. а.** *задајти* *некоме* *више* *удараца*, *испући*, *излујајти*, *измлајити*.
- истући I. I. а.** *задајти* *мно* *удараца*, *обасути* *ударцима*, *избити*, *испребијати*, *измлајити*.
- канцијати I.** *пући* *канцијом*, *бичевајти*.
- кијачити I.** *ударити*, *пући* *кијачом*, *бајтинајти*.
- клепетати I. а.** *стварити*, *одавати* *клепет*; *клопирати*, *лујајти*.
- клепити I. а. в.** *клејнути* (I. I).
- клепнути I. I.** *ударити*, *лујити*, *преснути*, *одаламити*; *лако* *ударити*, *лујнути*, *пљеснути*.
- клоцати I. I.** (*нечим*) *ударити* *зубима* (*доњима* о *горње*), *цвокотати*, *шкљоцајти*.
- клоцнути I. а.** *ударити* *зубима* (*доњима* о *горње*), *шкљоцнути*.
- кључити I. а.** *дарнути*, *додирнути*, *доштајти* *лако* *ударивши*, *лако* *ударити*.
- кокнути I.** *веома*, *јако* *ударити*, *убити*, *усмрити*.
- копитати I.** *ударити*, *којати* *ножом* *по* *тлу*.
- куцати I. I. а.** *ударити*, *лујајти*, *бити* (*о* *нешто*, *на* *нешто* и сл.) *производећи* *крајке* *оштре* *шумове*, *звукове*.
- куцкати I.** у дем. значењу: *куцајти* (I).
- куцнути I. I. а.** *ударити*, *лујити* (*о* *нешто*, у *нешто* и сл.) *уз* *оштар* *крајак* *шум*.
- лемати I. I.** *јако*, *грубо* *бити*, *пући*, *млајити*, *бајтинајти*.
- лупарати I.** *уједначено* *лујајти*, *лујкајти*.
- лупати¹ I. I. а.** *снажно* *ударити* *производећи* *јаке*, *пуће* *звуке*, *правећи* *буку*.
- лупетати I.** *лујајти* *уједначено* или *на* *махове*.
- лупити I. I. а.** *нагло* *ударити* *производећи* *јак*, *пућ* *звук*, *преснути*.

лупкарати (се) у дем. значењу: лупајати (се), лупкајати (се).

лупкати (се) у дем. значењу: лупајати (се).

макљати I. I. шесати, дељати, сјружати макљом.

млавити I. I. а. шући, ударати, лемајати, млајати.

млатити I. I. а. ударајући млатилом избијати зрнење из класа, одвајати зрна од махуне, сјресати мојком плодове са грана дрвећа и сл.; млатилом празити (махуне, класе), шребити, врћи.

млатнути I. I. шреснути, лупити, расјалиити (некога, нешто).

налемати I. исјући, изударити, измлајити, излемати.

намакљати I. добро исјући, изударити, измлајити.

намлатити I. а. измлајити, исјући, изударити, исјребијати.

натрескати I. исјући, измлајити, ишамарати.

наударати I. ударити, набиити, закуцати у довољној или великој количини и сл.

ногати I. а. ударати, шући, ћушкати ногама.

обадати¹ I. I. а. лако ударајући, боцкајући мамузама или пешама, подстицајати живошину која сејаше (коња, мазгу и сл.) да крене или да убрза ход.

одаламити I. а. снажно ударити, шреснути, расјалиити (некога нечим), млајнути.

одрапити I. јако ударити, одаламити, ојалиити (обично башином).

опаучити а. ударити, ошинути, одаламити.

ошинути I. а. ударити нечим танким, еластичним (шибом, пругом, бичем и сл.).

пљескати I. I. а. ударати плешимице чим меканим или по чему мекану тако да се при томе чује шум.

потапкати I. а. ударити, пљеснути кога подлактицом пријатељски неколико пута (обично по рамену, плећима).

треснути I. I. а. (кога, што, киме, чиме) нагло ударити (нечим, неким) производећи буку, лупнути; бацити (некога, нешто) с шреском.

трупкати а. ударати, лупкати ногама о земљу.

трупнути I. ударити, лупнути ногом или ногама о тло.

тупкати I. а. лупкати, ударати лагано (ногом, руком или неким предметом) о нешто или по нечему.

тући I. I. а. (за)давати ударце, ударати некога наносећи му бол.

ћушкати¹ I. I. ударати некоме ћушку, шамарати.

ударати I. I. несврш. и уч. према ударити.

ударити I. I. а. задати ударац некоме, лупити, млајнути.

цуцати² I. куцати, ударати, лупати у нешто.

чвакати шибати бичем или башином тако да се чује звук од ударца.

чвркнути I. I. једанпут лако ударити руком, пругом или ногом, чвокнути, зврцнути, кврцнути.

чукати I. а. ударати, шући, лупати, куцати; звонити.

шибнути I. ударити шибом, ошинути; лупити, млајнути.

шишнути I. ошинути, шинути, ударити.

Литература

Апресјан²1995: Ю. Апресян, *Лексическая семантика, Избранные труды I*, Москва: Восточная литература РАН.

- Апресјан 2000: J. D. Apresjan, *Systematic lexicography*, New York: Oxford University Press.
- Аткинс, Рандел 2008: S. Atkins, M. Rundell, *Practical Lexicography*, New York: Oxford University Press.
- Бабић 1986: S. Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku, nacrt za gramatiku*, Zagreb: JAZU, Globus.
- Влајић-Поповић 2002: Ј. Влајић-Поповић, *Историјска семантика глагола ударања у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Герартс 2010: D. Geeraerts, *Theories of Lexical Semantics*, New York: Oxford University Press Inc.
- Гортан Премк 1980: Д. Гортан-Премк, „О граматичкој информацији и семантичкој идентификацији у великом описном речнику“, *Наш језик* 14/3, Београд: Институт за српски језик САНУ, 107–114.
- Гортан Премк 1997: Д. Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Грицкат 1967: И. Грицкат, „Шта даје за проучавање глаголске семантике чиста (граматичка) перфектизација путем префиксације“, *Наш језик* 16/3, Београд: Институт за српски језик САНУ, 119–126.
- Грицкат 1967: И. Грицкат, „Стилске фигуре у светлу језичких анализа“, *Наш језик* 16/4, Београд: Институт за српски језик САНУ, 217–235.
- Грицкат 1984–1985: И. Грицкат, „Одлике глаголског видског парњаштва као семантички индикатори“, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 27–28, Нови Сад, 197–203.
- Гудинаф 1956: W. Goodenough, „Componential Analysis and the Study of Meaning“, *Language*, 32/1, pp. 195–216.
- Дешић 1982: М. Дешић, „Из српскохрватске полисемије“, у: Д. Гортан-Премк и др. (ур.), *Лексикографија и лексикологија*, Београд – Нови Сад, 57–64.
- Драгићевић 2007: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Згуста 1991: L. Zgusta, *Priručnik leksikografije*, Sarajevo: Svjetlost, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Клајн 2002: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику 1*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Нови Сад: Матица српска, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Клајн 2003: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику 2*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Нови Сад: Матица српска, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ковачевић 1999: М. Ковачевић, „Метонимија и синегдоха“, *Српски језик* 4/1–2, Београд.
- Круз 2000: A. D. Cruse, *Meaning in Language, An Introduction to Semantics and Pragmatics*, New York: Oxford University Press.
- Левин 1993: B. Levin, *English Verb Classes and Alternations*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Најда 1975, E. A. Nida, *Componential analysis of meaning: an introduction to semantic structures*, The Hague: Mouton.
- Падучева 2004: Е. В. Падучева, *Динамические модели в семантике лексики*, Москва: Языки славянской культуры.
- Прћић 1997: Т. Прћић, *Semantika i pragmatika reči*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Радовић Тешић 2002: М. Радовић-Тешић, „О степенастом представљању значења речи“, у: Д. Гортан-Премк и др., *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Нови Сад – Београд: САНУ, Матица српска, Институт за српски језик САНУ, 141–147.

Рајмер 2010: N. Riemer, *Introducing Semantics*, New York: Cambridge University Press.

Ристић 2004: С. Ристић, *Експресивна лексика у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.

РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 1959–2010.

Тафра 1995: В. Tafra, *Jezikoslovnna razdvojba*, Zagreb: Matica hrvatska.

Тејлор 1995: J. R. Taylor, *Linguistic categorisation, Prototypes in Linguistic Theory*, New York: Oxford University Press.

Филмор 1967: С. J. Fillmore, *The case for the case*.

Шипка 2006: D. Šipka, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi Sad: Matica srpska.

VERBS OF HITTING IN CONTEMPORARY SERBIAN LANGUAGE (LEXICAL AND SEMANTIC ANALYSIS)

Summary

This paper discusses the polysemic verbs of hitting which primary meaning is 'hitting in general'. They are included in the lexical-semantic group of verbs of impact. By componential analysis of their semantic structures we separate archiseme and differential semes. In further analysis, we discuss a hierarchical status of differential semes and their productivity in semantic derivation of verbs of hitting. The analysis shows that polysemy in these verbs is systematic, which can be useful in their lexicographic description.

Jovanka Milošević

Данијела СТАНИЋ¹
Београд

ПРОМЕНЉИВИ ПРИДЕВИ СА ИМЕНИЧКОМ ОСНОВОМ КОЈИ ОЗНАЧАВАЈУ БОЈЕ

У раду је представљена творбено-морфолошка анализа променљивих придева са именичком основом које означавају боје. Грађа за ово истраживање узета је из Речника МС^{2*}. Урађена је и семантичка подела ових придева, као и подела по пореклу. Уочено је да је суфиксација једини могућ творбени поступак кад су у питању изведенице овог типа и да се она остварује следећим суфиксима: *-ав*, *-ан/-ни*, *-аси*, *-ен*, *-ски*. Одређена је и конотативна вредност сваког од суфикса. Придеви су и табеларно представљени у односу на колористичку вредност спектра којем припадају.

Кључне речи: придеви са значењем боје, суфиксална творба придева, порекло, коно-тација, српски језик

1.0. Предмет рада је творбено-морфолошка анализа променљивих придева са именичком основом које означавају боје. Грађа за ово истраживање ексцерпирана је из Речника МС³ и обухвата 78 променљивих придева.

1.1. У уводном делу рада поделићемо све променљиве придеве на просте, изведене и сложене, потом ћемо свим изведеним придевима одредити тип основе (придевска или именичка), па ћемо извршити семантичку поделу придева са именичком основом. На крају ћемо све придеве из назначеног корпуса поделити по пореклу.

1.2. Ради бољег увида у грађу и у однос придевских номинација за одређену боју колористичког спектра, биће наведени прости придеви и изведенице са придевском основом, као и сложене настале префиксацијом. Подаци о етимологији биће наведени само у граничним случајевима, пресудним за класификацију одређеног придева и њих ћемо представити у фуснотама. Такође, семантичком ћемо се бавити само код придева за које сматрамо да су мање познати просечном говорнику српског језика, а то су углавном архаични и за књижевне потребе сачињени придеви.

У централном делу рада посебно ћемо представити суфиксацију као једини творбено-морфолошки поступак којом се граде придеви са именичком основом које означавају боје. Код датих изведеница бавићемо се питањима конотације које уносе у значење одређени суфикси. У грађи су забележени следећи суфикси: *-ав*, *-ан/-ни*, *-аси*, *-ен*, *-ски*. Разматраће се и сложени суфикси *-њикав* и *-никаси/-њикаси*. Творбена анализа је показала да су најбројнији придеви са суфиксом *-аси*, па ћемо се на њима највише и задржати. Бавићемо се и питањем придевског вида.

1 danijela.stanic@isj.sanu.ac.rs

2 Овај рад је настао као резултат истраживања на пројекту *Лингвистичка истраживања савременог књижевног српског језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, бр. 178000 који финансира Министарство просвете и науке РС.

3 Уз примере наведене из овог речника неће се наводити податак о речничком извору, него само имена аутора, док ће се подаци о речничком извору наводити уз потврде из других речника.

2.0. Творбена подела придева

Придеве према творби можемо поделити у следеће групе:

2.1. Прости придеви: *бео*, *вран*, *жути*, *зелен*⁴, *модар*, *мрк*, *њаг*⁵, *плав*, *риђ*, *рис*⁶, *руд*⁷, *румен*^{*}, *рус*⁸, *сед*, *сив*, *сињи*, *смеђ*, *сур*⁹, *тмо*¹⁰, *црвен*^{*}, *црн*.

2.2. Изведени придеви настали суфиксацијом са именичком основом: *азуран*, *аквамарински*, *алабастиров*, *алабастерски*¹¹, *базрен*¹², *базренаси*, *бакарни*, *бакренаси*, *барнаси*¹³, *бибераси*, *божураси*, *броћаси*¹⁴, *виолеџан*, *џаран*, *џолубаси*, *џрахораси*, *џримизан*¹⁵, *злаџан*, *зејџинаси*, *зекаси*, *земљаси*, *кавин*, *кафени*, *кесињав*, *кесињаси*, *крмезан*¹⁶, *лимунаси*, *љубичаси*, *маслинаси*, *масиљав*, *мишаси*, *мурџав*¹⁷, *мураси*, *мурџоваси*, *наранџаси*, *неранчаси*, *окераси*, *олован*, *оловаси*, *оранџаси*, *пейељав*, *пейељив*, *пейељаси*, *пирџаси*¹⁸, *пиркаси*¹⁹, *плавешан*²⁰, *плавешникав*, *плавешникаси*, *плавешњикав*, *ружичав*, *ружичаси*, *ружични*, *седефаси*²¹, *сиџав*²², *сиџаси*, *синџав*, *скерлеџан*²³, *скерлеџан*, *смарџдни*, *сребрен*, *сребренаси*, *сребрн*, *сребрнаси*, *џиниџаси*, *џиркизни*, *џмаси*,

4 Придеви са звездицом (*) су са синхронијске стране прости, мада су са дијахронијске стране сложени придеви. *Румен* је свесловенски и прасловенски придев творен суфиксом -*менъ* од прасловенског корена *rud-* у значењу „црвен, црљен“ (Скоп 1973: 171), а *зелен* је словенски и прасловенски придев изведен помоћу суфикса -*ен* од прасловенског корена **zel-*, **viridis*“ (Скоп 173: 648).

5 *Њаг* – „тамнозелен, модар“.

6 *Рис* – „црвенкаст, жућкаст“.

7 *Руд* – „црвенкаст, риђ“.

8 *Рус* – „црвенкаст, риђ; румен, рујан“.

9 *Сур* – „који је боје олова или пепела, пепељастосив, сив“.

10 *Тмо* – „таман, мрачан, тамномрк, загасит“.

11 *Алабастерски* – „који је од алабаст(е)ра; бео као алабастар (алабастар = врста финог прозирног гипса млечнобеле боје)“.

12 *Базрен* – „пурпуран, гримизан“.

13 *Барнаси* – „мркаст, мрк“.

14 *Броћаси* – „који је боје броћа, црвенкаст, риђ (броћ = биљка из пор. Броћева, ивањско цвеће *Galium*)“.

15 *Гримизан* – „који има боју гримиза, љубичастоцрвен, пурпуран“.

16 *Крмезан* – „који је боје крмеца, тамноцрвен, гримизан, скерлетан (крмез = угаситоцрвена боја; тканина такве боје, скерлет)“.

17 *Мурџав* – „који има боју мурге, тамномалинаст“.

У шумадијско-војвођанском дијалекту *мурџаси* има значење „црвенкастосмеђ“, мада је колористичка квалификација за коња *мурџан* тамномалинаста боја (РСГВ 2005: 103).

18 *Пирџаси* – „који је покривен пегама, пругама разне боје, пегав, шарен“. У дијалекту „грахораст, сивкастобео“ (Пива, Светозар Гаговић).

19 Придев представља обезвучену фонетску варијанту придева *пирџаси*, покрајински употребљен.

20 Иако је И. Клајн за овај придев рекао да је једини придев са основом *плав* и суфиксом -*ети(а)н* (Клајн 2003: 253), ми ћемо га третирати као једностепени дериват, па придев *плавешан* сврставамо у групу придева са именичком основом.

21 *Седефаси* – „који је као седеф, који је боје, сјаја као седеф (седеф = сјајна, блистава материја којом је обложена унутрашња страна шкољака и кућица неких пужева и која служи за израду украсних предмета)“.

22 *Сиџав* – „који је боје попут сиге“. Сига „иње на гвозђу или на вуненим стварима (Космет)“. Придев на -*ав сиџав* „сив, боје кад вуна осиди“, с уметнутим -*н- синџав* „мрк, сив“ (Скоп 1973: 229).

23 *Скерлеџан* – „б. који је боје скерлета (скерлет = тканина љубичастоцрвене боје ...)“.

тимоласт²⁴, тирешњаст²⁴, цимет²⁴аст²⁴, цинобераст²⁴, чађаст²⁴, чађав, чивит²⁵ан²⁵, чивит²⁵аст²⁵, чиласт²⁶аст²⁶, шафранаст²⁷, шкрлет²⁸ан.

2.3. Изведени придеви настали суфиксацијом са придевском основном: алев, бел²⁹част²⁹, белушав, белушаст²⁹, белца²⁹ст²⁹, бељуџав, гранич²⁸аст²⁸, жу²⁸тељив, жу²⁸тиљав, жу²⁸тињав, жу²⁸т²⁸каст²⁸, жу²⁸т²⁸њикав, жу²⁸т²⁸каст²⁸, зелен²⁸аст²⁸, зелен²⁸каст²⁸, крме²⁸зан, мавен, мод²⁸раст²⁸, мод²⁸рикав, мод²⁸рикаст²⁸, мод²⁸руљав, мод²⁸руљаст²⁸, мод²⁸рушаст²⁸, мод²⁸руш²⁸каст²⁸, морав, мор²⁸аст²⁸, мр²⁸кајаст²⁸, мр²⁸каст²⁸, мр²⁸клен, мр²⁸коласт²⁸, мр²⁸куљав, ња²⁸д²⁸аст²⁸, п²⁸р²⁸џаст²⁸, п²⁸лавенкаст²⁸, п²⁸лавичаст²⁸, п²⁸лавкаст²⁸, п²⁸лавуљав, п²⁸лавуљаст²⁸, п²⁸лавушав, п²⁸лавуш²⁸каст²⁸, п²⁸лавч²⁸аст²⁸, ри²⁸ђаст²⁸, рис²⁸аст²⁸, розикаст²⁸, руда²⁸ст²⁸, ру²⁸јан, ру²⁸јеван, румени²⁸ст²⁸, руменкаст²⁸, русан, сив²⁸аст²⁸, сив²⁸каст²⁸, сиву²⁸љаст²⁸, си²⁸ђав, син²⁸ђав, си²⁸њав, си²⁸њаст²⁸, си²⁸њав, сме²⁸ђаст²⁸, сур²⁸ђаст²⁸, црвеникаст²⁸, црвенкаст²⁸, цр²⁸љенаст²⁸, цр²⁸нкаст²⁸, цр²⁸нца²⁸ст²⁸, цр²⁸нци²⁸јаст²⁸, шу²⁸ћмураст²⁸.

2.4. Изведени придев настао суфиксацијом са глаголском основном: рев²⁹каст²⁹ (Вук, Рј.) .

2.5. Изведени придев настао суфиксацијом са прилошком основном: шу³⁰ћмураст³⁰.

2.6. Сложени придеви настали префиксацијом: зажу³¹тили (и суфиксацијом)*³¹, набел, нажу³¹т, намодар, нарумен, насив, насур, нацрвен, нацрн, ожу³¹т, озелен, позелен, прецрн, субеласт³¹*, сумодар, сумркаст³¹*, суцрвен, ул³¹травивиолет³¹ан*, ул³¹травимарински*.

3.0. Подела придева према значењу именичке основе

3.1. Придеви који у основи имају градивну именицу: аквамарински³², алабаст³²еров, алабаст³²ерски, ба³²џрен, ба³²џренаст³², бакарни, бакренаст³², бибераст³², џаран, злат³²ан, зе³²јит³²наст³², зем³²љаст³², кавин, кафени, мас³²тиљав, мур³²ђав, мур³²ђаст³², мур³²ђоваст³², окераст³², оранжаст³², олован, оловаст³², пей³²ељав, пей³²ељив, пей³²ељаст³², седе³²фаст³², си³²ђав, си³²ђаст³², скерлет³²ан, смара³²џни, сребрен, сребренаст³², тин³²т³²наст³², тир³²кизни, цимет³²аст³², цинобераст³², ча³²ђаст³², ча³²ђав, чивит³²ан, чивит³²аст³², шкрлет³²ан.

3.2. Придеви који у основи имају фитоним: божу³²раст³², бро³²ђаст³², виолет³²ан, џра³²хораст³², кес³²т³²ењав, кес³²т³²ењаст³², лимунаст³², љубичаст³², маслинаст³², наран³²цаст³², неран³²ч³²аст³², ружичав, ружичаст³², ружични, тирешњаст³², шафранаст³².

24 Цинобераст – „који је боје као цинобер (цинобер = живин силфид жутоцрвене боје који служи сликарима као боја, цинабарит, руменица)“.

25 Чивитан – „који је боје чивита, модар (чивит = модра, плава боја, модрило, индого)“.

26 Чиласт – „сив, сивкаст; који има шарене пеге по телу (о коњу)“.

27 Шафранаст – „који је боје као шафран (шафран = мирисава биљка *Crocus, C. banaticus, C. neapolitanus, C. sativus* из породице перуника од којег се добива мирисаво етерско уље“ (Скок 1971: 607 s.v. *grana*¹). Цвет шафрана је жуте боје.

28 Гранич²⁸аст – нејасно значење, вероватно црвен, односи се на силу (НП Вук, Бока, Српски рјечник). Тај демунитивни придев, по Скоку, добијен је од придева *џрана* и у вези је са *џрана свила*, изведена од ит. синтагме *grana d'Avignone* „црвено ткање“ (Скок 1971: 607 s.v. *grana*¹).

29 Ревкаст – „црвенкаст, руменкаст, ри²⁹ђ(аст) (о волу, крави). Вук Рј.“.

30 Шу³⁰ћмураст – „који је неодређене боје; сивкаст, пепељаст“.

31 Примере са звездом (*) можемо сматрати и сложеним и сложено-изведеним придевима (Станојчић, Поповић 1992: 149). Други истраживачи сматрају овакве придеве само сложеницама (Стевановић 1964: 448), а најновија истраживања не наводе ове примере, мада слична образовања називају „префиксално-суфиксалним твореницама“ (уп. префикс не-) (Клајн 2002: 228).

32 Придев *аквамарински* је сложеница настала композицијом и суфиксалном творбом.

3.3. Придеви који у основи имају зооним: *џолубастӣ, зекастӣ, мишастӣ, чиластӣ*.

3.4. Придеви који у основи имају одређени апелатив који означава неку природну појаву: *азуран, џлавештан, џлавешникав, џлавешникастӣ, џлавешњикав, шмастӣ, шмоластӣ*.

4.0. Према пореклу именичке основе придеви су подељени у следеће групе:

4.1. Придеви словенског порекла³³: *баџрен, баџренастӣ, божурастӣ, броћастӣ, џаран, џолубастӣ, џрахорастӣ, злаштан, зекастӣ, земљастӣ, кесїењав, кесїењастӣ, љубичастӣ, маслинастӣ, масшїљав, мишастӣ, олован, оловастӣ, пїељев, пїељевастӣ, пїргастӣ³⁴, пїркастӣ, сребрен, сребренастӣ, сребрн, сребрнастӣ, шмастӣ³⁵, шмо, шмоластӣ, шрешњастӣ, чаћастӣ, чаћав, шафранастӣ*.

4.2. Оријентализми:

Придеви турског порекла (турцизми): *бакарни, бакренастӣ, биберастӣ, џримизан, зејшїнастӣ, кавин, кафени, крмезан, седефастӣ, чивїштан, чивїшастӣ, чиластӣ³⁶, шкрлештан*.

Придев персијског порекла: *азуран, наранчастӣ*.

Придеви арапског порекла: *сиџав³⁷, сиџастӣ, синџав*.

4.3. Европеизми:

Придеви грчког порекла (грецизми): *окерастӣ, смараџдни, цимешастӣ, циноберастӣ*.

Романизми:

Придев латинског порекла: *аквамарински*.

Придеви италијанског порекла: *лимунастӣ, мурџав, мурџастӣ, мурџовастӣ, шїншїнастӣ, улшїрамарински³⁸*.

Придеви француског порекла: *оранжастӣ, виолештан, шїркизни, улшїравиолештан*.

Придеви немачког порекла (германизми): *алабастїерски, алабастїров*.

Придеви мађарског порекла (хунгаризми): *барнастӣ*.

5.0. Творбено-морфолошка анализа

За изведене придеве који означавају боје са именичком основом карактеристична је само *суфиксација* као творбени поступак. Ова тврдња не важи једи-

33 У ову поделу нисмо уврстили композите настале срастањем два придева (Станојчић, Поповић 1992: 149).

34 Придев можемо изводити из именице *пїргза* = „тачкаста белега, пега“ ((уп. деривацију: *пїргза* „домаћа животиња“, *пїргзавац, пїргзавостӣ, пїргзала, пїргзач, пїргзан, пїргзавица, пїргзач* итд. (грађа из необјављеног рукописа РСАНУ)), али можемо изводити и из глагола *пїришї* „горети, пламтети“ и *пїрлишї* (Skok 2: 660-661 s.v. *pirgast*)

35 Придеви *шмастӣ, шмо, шмоластӣ* настали су од свесловенског и прасловенског придева *тъмънъ < тьма* ж (Skok 1973: 439 s.v. *tama*¹).

36 Исп. Skok 1971: основа је тур. *üil* „1. птица ... јаребица, 2. њезина боја“. Сложени суфикс *-ашастӣ* може се тумачити турском именицом *аш* „коњ“. Сматрамо да је овај придев изведен од њеног секундарног другог значења.

37 Према Елезовићу, *сиџав* је турцизам арапског порекла (ар. *sibga* „боја за машћење платна, бојење“) (Skok 1973: 229).

38 Префикс *улшїра-* у придевима *улшїравиолештан* и *улшїрамарински* је латинског порекла (Клајн 2002: 223).

но за две сложенице настале префиксално-суфиксалном творбом са префиксом *улиџра-*: *улиџравиолетџан*, *улиџрамарински*.

5.1. Суфикс *-ав* је забележен у следећим придевима³⁹: *кестењав*, *мурџав*, *илавејникав*, *илавејњикав*, *пејелеав*, *ружичав*⁴⁰, *сиџав*, *синџав*, *чађав*.

Сложени суфикси нису карактеристични за придеве које означавају боје са именичком основом, па смо у групи придева са суфиксом *-ав* пронашли само сложени суфикс *-њикав*, и то у примеру *илавејњикав* и он има благо пејоративну нијансу.

Упркос томе што неки аутори тврде да се суфикс *-ав* никада не јавља поведан само са основом (Хлебец 1998: 326), примери показују и такве случајеве: *кестењав*⁴¹, *мурџав*, *сиџав*, *синџав*, *пејелеав*^{*}, *чађав*. Међу овим примерима налазе се и они код којих се суфикс додаје на основу са меким палаталом: *кестењав*, *пејелеав*, *чађав*. Делимично се сложемо са Хлебцом (Хлебец 1998: 326) да придеви са суфиксом *-ав* имају негативну конотацију. Упоредићемо потврде за придеве *кестењав* и *пејелеав*: „Поче носити и лети и зими један дуги капут кестењаве боје“ (Ј. М. Јовановић); „Прашина трепери и прелива се од пепељаве и беличасте у љубичасту боју“ (С. Ранковић). „Пепељаво небо горело је у трептавој даљини“ (Н. Лопичић). Нама се чини да ови примери углавном не носе негативну конотацију (осим, можда, последњег), мада, истраживачи пишу о овом суфиксу као о суфиксу са негативном конотацијом. Клајн наводи низ придева који се обично односе на људска бића, а означавају неку видљиву појаву на телу (*џрбав*, *кврџав*, *чворуџав*, *бубуљичав*, *брадавичав* и сл.) или неку болест (*џубав*, *џадавичав*, *шуџав*, *џрозничав* и сл.) (Клајн 2003: 254). Из ознаке људске особине, оваква конотација се вероватно, али само делимично, пренела и на придеве који означавају боје. Изузетно позитивну конотацију има и придев *ружичав*: „Сунце ... ружичавим велом обавило ... жетеоце“ (Н. Тординац). У овом примеру позитивна конотација је добијена из саме основе придева, јер именица *ружица* има позитиван семантички потенцијал.

5.2. Суфикс *-ан* / *-ни* забележен је у следећим придевима: *азуран*, *бакарни*, *виолетџан*, *џаран*, *џримизан*, *злајџан*, *олован*, *ружични*, *скерлејџан*, *скрлејџан*, *смарџдни*, *џиркизни*, *чивијџан*, *шкрлејџан*. Овај суфикс карактеристичнији је за придеве са именичком него за придеве са придевском основом.

Већина придева дата је у неодређеном виду, али их је могуће употребити и у одређеном виду (*злајџан*—*злајџни*). Такође, већину набројаних придева са именичком творбеном основом чине градивни придеви. Њихово основно, примарно значење код већине придева је градивно: „који је сачињен од ... (бакра, злата, олова, смарагда)“, а значење боје, односно описно значење, реализује се секундарно: „који је боје ... (бакра, злата и сл.)“. Мада има и таквих код којих именица у основи примарно означава боју, тако да и поред градивног значења, изведени придеви примарно имају описни карактер: *џримизан*, *скерлејџан*, *скрлејџан*, *џиркизни*, *чивијџан*. То су углавном придеви од основа страног порекла.

Суфикс *-ан* није експресиван, тако да не можемо говорити о позитивној или негативној конотацији ових придева. Навешћемо неколико примера: „И вуче

39 У списку придева налазе се и једноступени и вишеступени деривати.

40 Придев *ружичав* ћемо третирати као једноступени дериват, настао од основе *ружица*. Он припада творбеној парадигми придева: *брадавичав*, *кијавичав*, *џромуљичав*, *џрозничав* (Николић 2000: 287).

41 Код примера са звездицом (*) посматрамо творбу са синхроног становишта, са дијахроног становишта би ту био суфикс *-јав*, па је онда дошло до јотовања.

[сунце] за собом свој црвени, гримизан плашт“ (Г. Крклец); „Руменио се Велебит у ружичном сјају“ (Е. Кумичић); „Збирку слика ... нацрта моја рука у том ружичном добу безбрижног живота“ (М. П. Шапчанин); „Гуска је увијала вратом, жмиркајући својим тиркизним очима“ (М. Московљевић); „Стаде на горњи степенник плавокоса, танка и скоро прозирна дјевојка у новој хаљини боје чивитног летњег неба“ (М. Лалић).

Придев *плавешан*, по Клајну, једини је посведочен придев са суфиксом *-еш(а)н* (Клајн 2003: 253). Међутим, као што је већ поменуто, посматраћемо га као једностепени дериват, настао од именице *плавеш* и суфикса *-ан*.

5.3. Суфикс *-аси* забележен је у следећим придевима: *багренаси*, *бакренаси*, *барнаси*, *бибераси*, *божураси*, *броћаси*, *голубаси*, *грахораси*, *зејтинаси*, *зелкаси*, *земљаси*, *кестењаси*, *лимунаси*, *љубичаси*, *маслинаси*, *мишаси*, *мураси*, *мурговаси*, *наранцаси*, *неранцаси*, *окераси*, *оранжаси*, *оловаси*, *пепељаси*, *пиргаси*, *пиркаси*, *плавешникаси*, *плавешњикаси*, *седефаси*, *сребренаси*, *сребрнасаси*, *шинјаси*, *шрешњаси*, *циметаси*, *цинобераси*, *чађаси*, *чивијаси*, *чилаши*, *шафранаси*.

Од сложених суфикса издваја се једино суфикс *-никаси* и његова палатална варијанта *-њикаси*: *плавешникаси* и *плавешњикаси*. Можемо констатовати да, као и у случају *плавешникав*, део сложеног суфикса *-ник-*, а посебно његова прејотована варијанта *-њик-*, уносе благу пејоративност у значење других придева, а код придева са значењем боје овај придев има интензификаторско значење јер исказује блажу нијансу боје исказану именицом у основи.

За придеве са суфиксом *-аси* истраживачи кажу да „означавају да су појмови које они одређују слични ономе, или као оно што значи основна именица“ (Стевановић 1964: 597). Како се то значење реализује код придева за боје, биће показано на неколико примера из Речника: *багренаси* – „помало багрен, црвенкаст, руменкаст“, *бибераси* – „који бојом подсећа на бибер, сличан биберу; који је као у бибера“, *божураси* – „који је као божур; боје божура, румен“, *броћаси* – „који је боје броћа, црвенкаст, риђ“, *земљаси* – „а. сличан земљи по саставу и физичким особинама; помешан са земљом. б. сличан земљи по боји и др., таман, беживотан“, *грахораси* – „сличан граху; присут сивим тачкама, пегамма, зеленкастосив“, *зелкаси* – „који је зечје боје, зеленкаст, зеленкастосив“, *кестењаси* – „који личи на кестен, који је по облику и по боји као кестен, мрк, смеђ“, *лимунаси* – који је налик на лимун, жут као лимун“, *маслинаси* – „који је боје маслине (РМС)“ и „који је боје маслиновог листа или плода (тамнозелен или тамно смеђ), зеленкастосмеђ (РСАНУ)“, *пепељаси* = пепељав – „који је боје пепела“, *циметаси* – „који је боје цимета“, *чивијаси* = чивитан – „који је боје чивита, модар“. Наведени примери показују да значење боје није једино, а некада чак ни примарно значење наведених придева (*земљаси*, *грахораси* и сл.). Нешто слично приметно је и Б. Хлебце када је анализирао градивне придеве из ове групе, типа *бакренаси*, *кавенаси*, *сребрнасаси*, *дрвенаси*. „Треба прецизирати да је елемент ‘боја’ овде изузетан прагматички, тј. он не спада у минимални састав дефиниције поменутих лексема“ (Хлебце 1998: 325), што значи да се сличност по боји у овим случајевима може јавити контекстуално, у фигуративној употреби.

У ову групу придева спадају и придеви *љубичаси*, *наранцаси* и *ружичаси* који, иако етимолошки и творбено мотивисани именицом у основи, типа „који је боје љубичице (љубице), наранце, ружице“, данас су се већ семантички одвојили од тих именица и означавају у својим примарним и јединим значењима искључиво само по једну од изведених боја спектра, а не њихово својство сличности

по укусу, облику, саставу, мирису и сл, као већина придева из ове групе. Такође, придеви *љубичастӣ*, *наранџастӣ* и *ружичастӣ* немају домаће синониме, ако изузмемо фонетске и морфолошке варијанте, као што су *неранџастӣ* и *ружичав*.

5.4. Суфикс *-ен* забележен је само у придеву *баџрен*. У литератури се овај придевски суфикс упоређују са суфиксом *-ан* (*-ана*, *-ано*) и по фреквенцији и по томе што се подудару са наставком трпног придева. Истиче се да овај суфикс не мења значење основе, већ га само афективно боји, па су деривирани придеви са овим суфиксом по нормативној и стилској вредности застарели или поетски (Клајн 2003: 278). За придев са именичком основом *баџрен* можемо рећи да је његова употреба, као и употреба саме те именице, доста застарела и сада већ ограничена само на књижевни језик: *баџрен* – „пурпуран, гримизан; исп. багра (багра = црвена боја која се добија од борове коре)“: „Немају огртача него само хаљине од багрене свиле (М. П. Шапчанин); „Зачаран крај над водом се диже ко сања, у багреном јутру заспао гај (Ф. Галовић).

5.4. За придеве са суфиксом *-ски* истиче се да „ако ти придеви не означавају однос према тачно одређеном, него према било коме појму с именом у основи ... они више означавају особину него припадање“ (Стевановић 1964: 575). Ми га налазимо у примерима: *аквамарински* и *алабастирски*, као и у морфолошком дублету *алабастирски*. Навешћемо њихово значење и потврде:

аквамарински – „који се односи на аквамарин, који је боје аквамарина“: „Она је била ... сва пуна свјежег, живог шарма, са својим ... прозачним аквамаринским очима“ (М. Крлежа).

алабастирски – „који је од алабастр(е)ра; бео као алабастар“: „Своје fine алабастерске зубиће забадао је у ваша ребра“ (А. Ковачић).

Значење боје и код ових примарно градивних придева реализује се секундарно, као и код градивних придева на *-ан* и *-астӣ*.

6.0. Придевски вид

Од свих разматраних придева, изузев од придева на *-ски* (*аквамарински* и *алабастирски*), без обзира у ком су облику дати у речнику, могућа је употреба у оба вида (*џримизан* - *џримизни*, *ружичастӣ* - *ружичастӣи*, *кестењав* - *кестењави*). Ова два наведена придева на *-ски* имају само облик одређеног вида.

7.0. Даћемо табеларни преглед свих изведених придева који означавају боју са именичком основом и простих придева (ради боље оријентације) у односу на њихове колористичке вредности у појединим областима спектра. Примери са звездицом (*) значе да одређени придев има двокомпонентно значење боје, тј. такви термини се налазе у двама сферама спектра. У последњој колони дат је збир само изведених придева.

Бео	бео; алабастерски, алабастров, седефаст;	3
Жут	жут, рис*, руд*; златан, лимунаст, шафранасти;	3
Зелен	зелен, њад*; грахораст, зејтинаст, зекаст*, маслинаст*, мургав, мургаст, мурговаст, смарагдни	8
Црвен	риђ, рис*, руд*, румен, рус, црвен; бакарни, бакренасти, божурасти, броњаст, граничисти, крмезан, ружичав, ружичасти, ружични, скерлетан, скрлетан, трешњаст, цинобераст, шкрлетан	14

Љубичаст	багрен, багренаст, виолетан, гримизан, љубичаст	5
Плав	модар, њад*, плав, сињи; азуран, аквамарински, голубаст*, мастиљав, плаветан, плаветникав, плаветникаст, плаветњикав, плаветњикаст, тинтаст, тиркизни	11
Смеђ	мрк, смеђ; барнаст, кавин, кафени, кестењав, кестењаст, маслинаст*, окераст, циметаст	8
Сив	сед, сив, сур; голубаст*, зекаст*, мишаст, олован, оловаст, пепељав, пепељив, пепељаст, пиргаст, пиркаст, сигав, сигаст, сингав, сребрен, сребренаст, сребрн, сребрнаст, чилатаст	18
Црн	вран, тмо, црн; бибераст, гаран, земљаст, тмаст, тмоласт, чађав, чађаст, чивитан, чивитаст	9

Однос придева са именичком основом које означавају боју у односу на њихове колористичке вредности у појединим областима спектра.

8.0. Закључак

На основу прегледа бројних примера изведених придева са значењем боје могу се извести следећи закључци:

Приближно је једнак број изведеница са именичком и изведеница са придевском основом.

Највише забележених придева су придеви домаћег порекла. Од страних придева највише је придева са именичком турском и романском основом. Придеви са страном основим претежно се користе за поетске и стилске потребе (претежно оријентализми) или су део сликарске терминологије (велики део европеизама: *аквамарински, цинобераси, окераси*).

Суфиксација је једини продуктиван тип творбе изведеница са именичком основом.

Суфикс *-ав* носи углавном негативну конотацију.

Већина придева са суфиксом *-ан* чине градивни придеви, а секундарно реализују и значење боје, односно описно значење, једино придеви: *џримизан, скерлеџан, скрлеџан, тиркизни, чивитан* реализују примарно значење боје. Суфикс *-ан* није експресиван.

Суфикс *-аси* веома је чест у српском језику. Већина оваквих изведеница су придеви са именичком основом. За њих, као и за градивне придеве из ове групе, можемо рећи да значење боје реализују секундарно (уп. *бакренаси, сребренаси; земљаси, џрахораси*).

Међу придевима са суфиксом *-аси* издвајају се и придеви *љубичаси, наранџаси и ружичаси*, код којих је из примарног значења активирана само сема боје, па тако ови придеви означавају само по једну од изведених боја спектра, а не неко друго значење на основу облика, мириса, укуса и сл. из примарног значења именица у основи.

Значење боје најчешће не спада у минималан састав дефиниције придева са суфиксом *-ски* (*аквамарински, алабастарски*). Ови придеви су увек одређеног вида.

Сложени суфикси нису карактеристични за придеве са именичком основом које означавају боје. Јављају се само суфикси *-њикав* (*илавеињикав*) и *-никаш/-њикаш* (*илавеињикаш, илавеињикаш*). Део сложеног суфикса *-ник-/-њик-* у оба случаја уноси благу пејоративност у значење многих других придева, а код придева са значењем боје овај придев има интензификаторско значење.

Изненађује велики број назива за сиву боју (18), с обзиром на то да сива боја нема богат семантички потенцијал у српском језику, али и то се може донекле објаснити великом заступљеношћу ове боје у природном човековом окружењу. Сиве боје је длака многих животиња, камење, стење и грађевине прављене од таквог материјала. Поред тога, њена заступљеност у језику се може објаснити њеним физичким својствима у спектру боја. Сива боја је настала контаминацијом осталих боја спектра и обухвата веома широк дијапазон од прљавобеле до тамносиве која прелази у црну. Сивом бојом се може назвати и свака запрљана нетранспарентна боја спектра. Очигледно је човек имао потребу да у богатој палети сивих боја одреди најприближнију нијансу и да је означи посебним именом, налазећи упориште у сличности одређене сиве нијансе са бојом предметног денотата означеног именицом.

Литература и извори

- Клаић 1972: В. Клаић, *Veliki rječnik stranih riječi*, Zagreb: Zora.
- Клајн 2002: И. Клајн *Творба речи у савременом српском језику, слагање и префиксација*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска.
- Клајн 2003: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику, суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска.
- Николић 2000: М. Николић, *Обраћни речник српскога језика*, Београд: Матица српска, Институт за српски језик САНУ, Палчић.
- Павловић 1952а: М. Павловић, *Значење придева с наставком -аст и његових варијаната*, Београд: *Наш језик*, IV, свеска 1–2, Београд: 9–24.
- Павловић 1952б: М. Павловић, *Значење придева с наставком -аст и његових варијаната*, Београд: *Наш језик*, IV, свеска 3–4, Београд: 99–114.
- Павловић 1953в: П. Миливоје, *Значење придева с наставком -аст и његових варијаната*, Београд: *Наш језик*, IV, свеска 5–8, Београд: 175–195.
- РМС 1967–1976: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска.
- РСАНУ 1959-: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.
- РСГВ 2005: *Речник српских зговора Војводине*, свеска 5: М – Н, Нови Сад: Матица српска.
- Скок 1971–1974: Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1971–1974.
- Станојчић, Поповић 1992: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Граматика српскога језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Стевановић 1964: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд: Научна књига.

Хлебец 1995: Б. Хлебец, Придевски називи за боје у српском и енглеском, Петриња: *Знамен*, 1, Петриња, 37–47.

Хлебец 1998: Б. Хлебец, Придевске изведенице у значењу боја, Београд: *Српски језик*, III/1–2, Београд: 323–333.

ADJECTIVE WITH NOUN BASIS DENOTING A COLORS

Summary

This paper presents a formative-morphological analysis of the variable adjective with the noun basis denoting a colors excerpted from the Dictionary of Matica srpska. Semantic separation of these adjectives was done, as well is divisions by origin. It was observed that the suffixation is only possible formative process when it comes to derivatives of this type and that it is achieves with the following suffixes: *-ав*, *-ан/-ни*, *-асӣ*, *-ен*, *-ски*. Also it was determined the connotative value of each suffix. Adjectives are tabulated and presented in relation to the value of the spectrum of color to which they belong.

Danijela Stanić

Иван КЊИЖАР¹
Нови Саг

О НЕКИМ КОЛОКАЦИЈАМА С ИМЕНИЦОМ РЕЧ

У овом раду се настоји утврдити колокациони опсег лексеме *реч*, што представља изванредан допринос у тумачењу општих законитости по којима се лексеме уланчавају на синтагматској оси. Ово истраживање представља и својеврстан предлог принципа који су релевантни у изради одреднице у будућем српском колокацијском речнику.

Кључне речи: колокација, колокациони опсег, синтагматски односи

1. Предмет, циљ истраживања и термилошке напомене

1.1. Уланчавањем лексема на синтагматској оси јесте врло важан део функционисања језичког система. Лексеме изван контекста представља само теоријски конструкт. Она ће заживети тек у одговарајућем контексту, образујући с другим лексемама граматички и семантички, односно прагматички прихватљиве синтагматско-парадигматске скупове. Проучавања ових скупова од великог су значаја за лингвистику. С једне стране, резултати таквих истраживања могу бити значајни за усвајање једног језика како страног јер омогућавају адекватно овладавање њиме. На другој страни, такви резултати значајни за су осветљавање природе самог језика и могу се искористити за израду посебног типа речника (Штрбац 2008: 53).

У српском језику не постоји колокацијски речник. Врло оскудни подаци о колокабилности речи могу се добити у дескриптивним речницима, у којима се у великом броју случајева дају подаци у заградама о томе које лексеме најчешће јављају уз одређену реч (Штрбац 2008: 53).

У овом раду бавићу се само лексичко-семантичком спојивошћу речи, док граматичка спојивост, која такође представља синтагматске лексичке односе, неће бити анализирана. Циљ овог истраживања јесте да се утврде опште законитости које регулишу ступање лексеме *реч* у двочлане спојеве, како би се установили критеријуми значајни за њено приказивање у колокацијском речнику. Ово истраживање уједно је и предлог принципа који су релевантни у изради одреднице у будућем српском речнику колокација.

1.2. Пре него што пређемо на испитивање колокација с лексемом *реч* ваљало би дати напомене о терминологији која ће бити коришћена. У енглеском језику у употреби је често термин колокација, којим ћемо се и ми служити, и то у одређењу које је поставио Т. Прћић, ослањајући се на учења других аутора о датом проблему. Према Т. Прћићу, колокација представља „уобичајен, а понекад, и редован, двочлани спој једне лексеме с неком другом, по правилу унутар одређене синтаксичке јединице – синтагме или, нешто ређе, реченице...” (Прћић 1997: 116). Према речима Т. Прћића, у питању су композитивни и дифузни лексички спојеви, који испољавају висок степен прозирности, релативно слабу постоја-

1 iknjizar@gmail.com

ност те могућу или минималну заменљивост (Прћић 1997: 119-120). Лексеме које граде двочлани спој колоцирајући међусобно зову се колокатима, при чему њихов статус није равноправан, јер се увек могу разликовати примарни и секундарни колокат. Примарни колокат наступа као тежиште колокације и главни носилац значења, док га онај други, секундарни, поближе одређује или описује (Прћић 1997: 118). Т. Прћић разликује шест типова колокација². Ове тзв. лексичке колокације треба одвојити од тзв. граматичких колокација, или колигација које представљају обавезне спојеве (Прћић 1997: 119). Он напомиње да је могућност уланчавања лексема, тј. њихова колокабилност условљена како семантичким (унутарјезичким), тако и прагматичким (ванјезичким) чиниоцима. Према степену везаности, Т. Прћић све колокације дели на отворене, ограничене и везане³.

2. Колокације с именицом реч

2.1. У овом раду испитиване су колокације с лексемом *реч* као примарним колокатом. Поменути лексема, према *Речнику српскохрватскога књижевног језика Мајишице српске* (у даљем тексту РМС), има десет значења, у оквиру којих има по неколико подзначења, а саставни је део и знатног броја вишечланих скупова (сврстаних у оквиру одреднице под *изрази*). Колокабилност лексеме *реч* у великој мери биће условљена њеном богатом полисемантичком структуром.

Дакле, у фокусу наше пажње налазе се колокације у којима је примарни колокат именица *реч*, а секундарни нека друга врста речи – најчешће придев и глагол, односно друга именица, предлог итд., што зависи од њене конкретне семантичке реализације. Поред тога, важно је напоменути да овде неће бити размотрене сва значења и подзначења лексеме *реч*, која су забележена у РМС.

2.2. Реч је „језичка јединица“. Према РМС, основно значење лексеме *реч* (забележено под бројем 1) дефинисано је као „најмања језичка јединица која има одређено значење, одређен смисао, језички знак за одређени појам“. С наведеном лексемом колоцирају именице у генитиву којима се указује на извор тог језичког знака. У питању су, дакле, именичке речи којима се именују особе, нпр: *реч Стојана / Мајиша / сикера / дејеша / тријашеља* итд, при чему се, када улогу пососора има појам с ознаком персоналност /+/, уместо генитива уз примарни колокат могу наћи и присвојни придеви, мада њихова значења нису у потпуности идентична, нпр.: *Стојанова / очева реч* итд. Број и врста секундарних колоката у овим случајевима практично је неограничена, тако да веза међу члановима оваквих спојева није чврста.

Осим присвојних с лексемом *реч* колоцирају и друге врсте придева који овај појам квалификују према различитим критеријумима. Тако *реч* према пореклу и

2 У зависности од врсте и међусобног односа речи које колоцирају Т. Прћић разликује шест структурних типова колокација: именица + глагол (где је примарни колокат именица у субјекатској, а глагол је секундарни колокат и он има предикатску функцију – глагол казује шта субјекат ради), глагол + именица (примарни колокат је именица у објекатској функцији, а глагол казује шта се са тим објектом убичајено ради), придев + именица (примарни колокат је именица, а секундарни придев и он казује какво се својство приписује именици), глагол + прилог (примарни колокат је глагол, а секундарни прилог и њиме се казује начин обављања радње), прилог + придев (примарни колокат је придев, а прилогом као секундарним колокатом указује се на то како се неко својство испољава) и именица + именица у генитиву (примарни колокат је именица у генитиву, док секундарни саопштава типичан део онога што је њоме изражено).

3 У отворене колокације спадају оне у којима се као секундарни колокат јављају лексеме с општим значењем. Ограничене колокације конституишу лексеме умереног колокационог опсега, док се у везаним колокацијама у улози секундарног колоката налазе лексеме специфичног смисла.

периоду настанка може бити *словенска, српска, енглеска, руска, нова* итд., према општем утиску који оставља на саговорника *фатална, кобна, зайлеђена, тмуђа, оштровна, пођана, последња*, а ако се посматра облик испољавања, може бити *изговорена, неизговорена, исказана, неисказана, најписана, ненајписана, прошапућана* итд. Из датих примера можемо приметити да је број појединачних придева с којима се лексема *реч* појављује веома велик, али да је број семантичких класа којима ти придеви припадају ограничен (не може нпр., **илава реч*), па је стога и сам колокациони опсег ове лексеме ограничен. Придевске речи које детерминису дату именицу према општем утиску који оставља на саговорника углавном су употрбљене у неком од својих секундарних значења.

Лексема *реч* преузима облик генитива када се испред ње нађу именице као што су *низ* или *смисао*. Овде је реч о везаним спојевима који захтевају да буду прецизније детерминисани (нпр. *Не само што сваке бођовејне ноћи понављаху истоје мисли, него понављаху истојејетни низ ријечи*).⁴

У објекатској позицији лексема *реч* колоцира с оним глаголима којима се именује усмено или писмено произвођење речи, нпр.: *прозборити, изговорити, казати, рећи, џкнутити, шапнути, најисати*. Ова именица такође се појављује како објекат глагола перцепције или спознаје, нпр., *чути, присећати се, сећити се, разабрати, џушати*. Субјекат, тј. агенс наведених глагола по правилу је појам с ознаком персоналност /+/, активност /+/.

У субјекатској позицији у наведеном значењу лексема *реч* за себе везује глаголе који својом семантиком упуђују на општи утисак који субјекат оставља на саговорника, нпр.: *реч дави / сече / одјекује / боли* итд. Ови глаголи су углавном употребљени у неком од својих секундарних значења.

2.3. Реч = „идиом“: Метонимијском трансформацијом развијена је семантика „језик; дијалекат; наречје“ (у РМС под бројем 2). Врста лексема с којима именица *реч* колоцира при реализацији наведеног значења врло је мала. Ради се о лексичким спојевима у којима се као секундарни колокат појављују придеви који означавају област из које потиче идиом, нпр.: *српска / кајкавска / руска / мађарска реч*.

2.4. Реч = „начин изражавања“: Семантичком дисперзијом метонимијског карактера формирано је значење „начин изражавања, говор“ (у РМС под бројем 3). Уз лексему *реч* у овом значењу јављају се глаголи који означавају начин испољавања речи, нпр.: *ошезати речи*. Са лексемом *реч* у овом значењу колоцирају придеви који овај појам квалификују према општем утиску који оставља на саговорника, па тако *реч* може бити *пријателска, пламена, сирашна, необична, неочекивана, оштра, бесмислена, дирљива, лепа, увредљива, смела* итд. Ако се има у виду облик испољавања, *реч* може бити *шечна, сора* итд.

2.5. Реч = „способност говора“: Такође метонимијском трансформацијом добијена је сема „способност говора“ (у РМС под бројем 4). Веома је мали број лексема које ступају у лексички спој са лексемом *реч* у овом значењу. Овде су у питању углавном глаголско-именички спојеви, нпр.: *реч се одузела / поврашила*. Будући да та именица у оваквим субјекатско-предикатским спојевима не може бити прави агенс, овде се ради о медијалним конструкцијама.

2.6. Реч = „беседа“: Према РМС, лексема *реч* има и значење „беседа, говор; разговор, дијалог; учешће у дискусији; изјава, исказ“ (обележено под бројем 5). С

⁴ Сви примери преузети су из РМС и књижевних дела (*Сеока учитељица*, Светолик Ранковић; *Корени*, Добрица Ћосић; *Бакоња фра Брне*, Симо Матавуљ).

наведеном лексемом колоцирају именице у генитиву којима се указује на извор тог језичког знака. У питању су, дакле, именичке речи којима се именују особе, нпр: *реч Стојана / Катиха / Одисеја / пријатеља* итд., при чему се, исто како и у првом значењу, када улогу посесора има појам с ознаком персоналност /+/-.

У објекатској позицији лексема *реч* колоцира с глаголима који имају значење говорења, нпр.: *преносиши, повестиши, одржатиши*, итд. Ова именица такође се појављује како објекат глагола перцепције или спознаје, нпр.: *чуши, слушаши*, итд., и уз глаголе који означавају промену теме одређеног говорног чина, нпр.: *реч прелази (на)*.

2.7. Реч = „изрека“: Према РМС, даља семантичка диспрезија лексеме *реч* своди се на појам који укључују одређени садржај, па се тако ова именичка реч може реализовати у значењу „пословица, изрека, парола“ (у РМС под бројем 7). Ова лексема удружује се углавном с придевима који квалификују одређени садржај, нпр.: *мудра, знаменита*, итд. 2.8. Реч = „обећање“: Компоненту која се тиче садржаја налазимо и у значењу „обећање; дата обавеза“ (у РМС под бројем 8). Глаголско-именичке синтагме у којима је именица *реч* у објекатској позицији конституишу следећи глаголи: *даши, прекршиши, чуваши, задатиши, одржатиши*. У овом случају дата лексема удружује се и са придевима који углавном означавају позитивну квалификацију датог садржаја, нпр.: *часна, пошћена*.

2.9. Реч = „став“: У значењу „став, гледиште; оцена, суд“ такође можемо запознати сему која се односи на садржај (у РМС под бројем 6). Пошто у овом случају лексема *реч* именује појам настао као резултат когнитивне активности, а таква активност је својствена једино човеку, уз дату лексему јавиће се именице у генитиву с таквим значењем, које могу бити резултат метонимијске трансформације нпр.: *реч народа*. Уместо посесивног генитива уз ову именицу се може појавити и присвојни придев, нпр.: *Вукова / дедина реч* итд. Глаголско-именичке синтагме у којима је именица *реч* у објекатској позицији конституишу још и глаголи са значењем говорне активности. Односно глаголи перцепције, нпр.: *рећи / казати / саопштиши (саопштишавши) / чути / слушаши (нечију) реч* итд.

3. Именица РЕЧ као лексикографска одредница

На примеру лексеме *реч*, дајемо предлог како би могла изгледати одредница у једном колокацијском речнику:

реч ж (мн. речи)⁵

1. најмања језичка јединица која има одређено значење, одређен смисао, језички знак за одређени појам.

– РЕЧ + им. → Катиха, Стојана, спикера, детета, пријатеља: *Нека изгубимо хиљаду дукаћа, реч Катиха морамо слушаши*. Д. Ђосић, *Корени*.

■ им. + РЕЧ → низ, смисао: *Не само ишло сваке бо̀говейне ноћи понављаху иште мисли, нѐдо понављаху ишти иштовейни низ ријечи, и́ако да им дјеца начушише најаметѝ шѝе разговоре, баш као какве молишѝве*. С. Матавуљ, *Баконѝа фра Брне*. О, јес, о јес! – *Од̀говара Хили, не разумевајући очигледно смисао његових речи*. С. Јаковљевић, *Српска шрило̀гија*.

5 Краћенице и симболи: м – мушки род; мн – множина; им. – именица; прид. – придев; гл. – глагол; предл. – предлог; → могућност колоцирања; ■ – везана колокација; – – отворена колокација; – – ограничена колокација.

– прид. + РЕЧ → Стојанова, очева: *Она се хваћиа мислима за поједине Стојанове речи, али у глави отиџи ври, а срце се све више сџеже од некоџ нејасноџ злослутноџ сџраха.* С. Ранковић, Сеоска учииџељица.

– прид. + РЕЧ → словенска, српска, енглеска, руска, нова: *Енглеска реч која у преводу значи слама је и назив вашеџ новоџ албума.* Интернет Писац кује нове речи. РМС

→ заплетена, туђа, кобна, фатална, вечна, последња, погана, отровна: *Преи... да, јест... свршио сам Учиџељску Школу, промуца Гојко оборених очију, избеџавајући ону зайлеџену шуђу реч.* С. Ранковић, Сеоска учииџељица. *Она џа зледаше кроза сузе са отвореним усџима, очекујући да слеџи с његових усана кобна реч, али он, осим нејасних узвика, не умеде ниџиџа рећи.* С. Ранковић, Сеоска учииџељица

→ неизговорена, неисказана, изговорена, исказана, прошапутана, написана, ненаписана: *Шџа се џо мене џиче? — равнодушно рече Ђорђе, подиже ибрик и ракијом подави неисказане речи.* Д. Ђосић, Корени.

– гл. + РЕЧ → прозборити, изговорити, избегавати, казати, рећи, чекати, шапнути, удавити, прословити, ишчупати, ковати, написати, гукнути, изрећи: *Мучне мисли...се не усуђиваху изрећи речима.* РМС

→ чути, присећати се, разабрати, сетити се, гутати: *Па се сџоро присећа сваке Симкине речи.* Д. Ђосић, Корени.

– РЕЧ + гл. → давити, сећи, одјекује, болети, врећати: *Пред очима ми је сџиално лебдела слика оноџ мученика, који рукама држи своја црева, а у ушима ми одјекују речи: отџаџбина... отџаџбина... С. Јаковљевић, Српска џрилоџија. Гледа јој у усџа, зледа је у „мушки“, чини му се да је и сада дави џа реч.* Д. Ђосић, Корени

2. језик; дијалекаџи; наречје.

– прид. + РЕЧ → српска, кајкавска: *Само неџуна два века римује се српска реч.* РМС. *Дуго је џу господовала кајкавска ријеч заџорске господе.* РМС.

3. начин изражавања, џовор.

– гл.+ РЕЧ → отезати: *Тај боџоверник не може биџи џих, неће отезаџи речи већ ће самоуверено џовориџи.* И. Андрић, Знакови поред пуџа.

– прид. + РЕЧ → пријатељска, пламена, страшна, необична, неочекивана, оштра, спора, бесмислена, дирљива, лепа, увредљива: *Подсмеџлива је изрази лица и краџке а оџџре речи.* РМС

→ течна, смела: *Иџак осећаше неку пријаџности од ових смелих речи, и ако је добро знала да су џо само речи, да се џо џовори у друџом смислу.* С. Ранковић, Сеоска учииџељица.

4. сџособности џовора.

■ РЕЧ + гл. → одузети се, повратити се: *Осеџи да џа отџавља разум и свестџи о џоме џде се налази...Одузе му се реч поџиџуно.* РМС

5. беседа, џовор; разџовор, дијалоџ; излаџање миџљења, учешће у дискусији; изјава, исказ.

– РЕЧ + им. → Каџића, Одисеја, председника: *Ријеч Одисеја сви божанскоџа хва- лиџи сџану.* РМС

– гл. + РЕЧ → пресећи, преносити, прекинути, повести, одржати: *Пре него џиџо ћу поћи у џимназију, отџац ми је одржао једну дужу реч.* РМС

→ чути, слушати: *Слушали смо његову реч са усхићењем.* Интернет.

■ РЕЧ + гл. → прелазити: *Реч прелази на новац. Кладе се ко има више новаца.* РМС.

6. пословица, изрека, парола.

■ прид. + РЕЧ → мудра, знаменита: „*На млађима остјаје свијет*“ – мудра је ријеч нашега народа. РМС.

7. обећање; дања обавеза.

■ гл. + РЕЧ → дати, прекршити, чувати, задатати, одржати: *Долази ми на ум да чеиће да прекршим реч*. РМС

■ прид. + РЕЧ → часна, поштена: *На другој млада девојка, за коју ме је везивала часна реч да ћу је ја лично чувати*. С. Јаковљевић, Српска три-логија.

8. сџав, гледатише; оцена, суд

■ РЕЧ + им. → народа: *Реч народа је неприкосновена*. Интернет.

– прид. + РЕЧ → дедина, вукова: *Дедину реч би пребало уважити*. Интернет.

■ гл. + РЕЧ → рећи, казати, саопштити (саопштавати), чути, слушати (нечију): *О шоме има да кажа своју ријеч врховну рачунски суд*. РМС. *Два главна писника српска, Јакишић и Змај рекли су своју реч о Комуни*. РМС

4. Закључак

4.1. Овим радом жели се, пре свега, указати на потребу изучавања колокација. Семантичком анализом лексеме *реч* дају се напомене о томе на шта се треба усредсредити при одређивању колокационог опсега лексема да би њихова колокабилност описала у једном колокацијском речнику. Овакви лексикографски приручници пружају првенствено најбољи увид у основне законитости удруживања лексема, прецизније, они откривају које речи и у којим значењима испољавају наширу колокабилност. Резултати истраживања колокација, поред наведеног, могу бити примењени и у поступку усвајања српског језика као страног, јер омогућавају адекватно овладавање њиме, тј. стицање таквог знања које би било што приближније знању изворног говорника.

Литература

Матавуљ: С. Матавуљ, *Бакоња фра Брне*. <http://www.ask.rs/>

Прћић 2008: Твртко Прћић, *Семантика и прагматика речи*. Нови Сад: ИТП Змај.

Ранковић: Светолик Ранковић, *Сеоска учитељица*. <http://www.ask.rs/>

Речник српскохрватскога књижевног језика. (1967–1976). Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска.

Ђосић: Добрица Ђосић, *Корени*. <http://www.ask.rs/>

Штрбац 2008: Гордана Штрбац, *О принципима за израду речника колокација у српском језику*, у: Наш језик, Београд, XXXIX/1–4.

SOME COLLOCATIONS WITH THE NOUN WORD

Summary

For analyzing collocability of the lexemes first it is necessary to have a clear idea what lexical-semantic relations are. Also, it is very important to distinguish the collocations from the idioms. In this study it is analyzed collocation range of the lexeme *word*, and thus it is given an example of relevant principles in conceiving the entry in the future Serbian collocations dictionary. It is crucial to spot that a majority of words have more than one meaning and that its collocability depends on its semantic structure.

Ivan Knjižar

IV
СИНТАКСИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Тијана КРСТИЋ¹
Нови Сад

МОДАЛНЕ И ВРЕМЕНСКЕ УПОТРЕБЕ КОНДИЦИОНАЛА ПРЕЗЕНТА У ФРАНЦУСКОМ И ПОТЕНЦИЈАЛА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Кондиционал презента у француском језику је глаголски облик који се у већини француских граматика све до недавно убрајао у глаголске начине, попут субјунктива или императива. У новије време, све већи број француских граматичара сматра да овај облик припада временима индикатива. У српском језику се пак потенцијал убраја у глаголске начине. Међутим, и као такав, он има понекад и временску вредност. Дакле, остаје једно суштинско, пре свега, лингвистичко питање које се односи на концептуалну и формалну везу између модалне и временске употребе овог облика у француском и српском језику. У овом раду смо, уз низ примера, анализирали прво кондиционал презента у француском језику када има модалну вредност и упоредили га са потенцијалом у српском језику, такође са модалном вредношћу, а потом временски кондиционал презента у француском језику (тзв. *футур за прошлост*) са потенцијалом за понављање радње у српском.

Кључне речи: француски, српски, кондиционал презента, потенцијал

1. Увод

Кондиционал презента (и кондиционал перфекта) у француском језику је глаголски облик који се у већини француских граматика све до недавно убрајао у глаголске начине, попут субјунктива или императива. У новије време, све већи број француских граматичара сматра да овај облик припада временима индикатива.² И то из разлога што и он, баш као и, на пример, презент или имперфекат индикатива, има и модалну и темпоралну вредност.

За разлику од кондиционала у француском језику, који, како смо рекли, има два облика (презент и перфекат), у српском језику данас се углавном користи само један облик потенцијала.³ Међутим, и као такав, он понекад има модалну, а понекад темпоралну, односно временску вредност. Дакле, остаје једно суштинско, пре свега, лингвистичко питање, које се односи на концептуалну и формалну везу између модалне и временске употребе овог облика у француском језику, с једне стране, и у српском језику, с друге стране. У овом раду ћемо покушати да анализирамо прво кондиционал презента у француском језику када има модалну вредност и да га упоредимо са потенцијалом у српском језику, такође са модалном вредношћу, а потом временски кондиционал презента у француском је-

1 tijanak84@gmail.com

2 Овај облик су неки француски граматичари, као на пример Шевалије, Матрен и др., још средином друге половине XX века, сврставали међу времена индикатива.

3 Српски граматичари овај облик називају још и кондиционал или могућни начин. О сложеном потенцијалу види у: М. Радовановић, 1978, Потенцијал други у српскохрватском језику, Нови Сад: Зборник за филологију и лингвистику, XXI/2, 153–161.

зику (тзв. футур за прошлост) са потенцијалом за понављање радње у српском језику.

2. О кондиционалу презентиа у француском језику

Кондиционал презентиа је облик који, у морфолошком смислу, има елементе и *имперфектиа* и *футура*. Тако, на пример, од глагола *chanter* (= певати), кондиционал презентиа у 1. л. јд. ће бити *je chanterais* (= *ja бих певао, ja бих певала*), што значи да се на основу *футура chanter* додаје наставак за имперфекат *-ais* (овде за 1. л. јд.). Имперфекат је облик чије су модалне употребе бројне. Временске такође. Наиме, кад је реч о глаголском виду, вредност имперфекта јесте имперфективност, односно несвршеност, тако да овај облик не представља евентуалност као завршену актуализовану целину, него процес који је у току. Битно је напоменути да, ако је процес по својој природи теличан, из реченице са глаголом у имперфекту не може се закључити да ли је он реализован, односно да ли је доведен до своје финалне тачке. И имперфект се, управо захваљујући овој својој одлици, доводи у везу са неоствареним и виртуелним, о чему сведоче и модалне употребе овог времена у француском.⁴

Рекли смо да кондиционал презентиа у морфолошком смислу има елементе *футура*, односно он показује паралелизам са тим обликом, јер има исту основу. Али кондиционал презентиа и у значењском смислу показује паралелизам са *футуром*. Наиме, оба облика, у темпоралној употреби,⁵ служе за изражавање постериорности. Али за разлику од *футура*, који, будући да означава постериорност у односу на тренутак говора (S), припада првом темпоралном систему који се везује за презент, кондиционал припада другом темпоралном подсистему који се формира полазећи од имперфекта (Бенвенист 1966). Релевантан тренутак временског одмеравања није S, него тренутак туђе садашњости S*. Тренутак туђе садашњости је тачка на временској оси антериорна моменту говора, у коју се говорник у нарацији фиктивно премешта, и из које сагледава прошлост односно будућност (Станојевић и Ашић 2008).

Разлика између *футура* и кондиционала може се шематски приказати на следећи начин:⁶

.....S.....			
	p. comp.	présent	fut.
.....S*.....			
	plqp.	imp.	cond.

И отуда та помало необична мешавина кондиционала: удружени имперфекат и футур!

У последње време, све већи број француских, и не само француских, грамаичара проучава вредност кондиционала. (Дендал и Тасмовски 2001). У њихо-

4 На пример имперфект иреланости, имперфект поделе улога у игри и хипокористички имперфект (види у: В. Станојевић, Т. Ашић, 2008, *Семантика и прагматика глаголских времена у француском језику*, Крагујевац: ФИЛУМ).

5 Напоменимо овде да и футур има нетемпоралне тј. модалне употребе (види у: В. Станојевић, Т. Ашић, нав. дело, 45–48).

6 P. comp. (перфекат), présent (презент), fut. (футур), plqp. (плусквамперфеказ), imp. (имперфекат), cond. (кондиционал).

вим радовима који су посвећени овој проблематици, издвајају се три питања као најзначајнија и најактуелнија:

- 1) Које су основне вредности овог облика?
- 2) Да ли кондиционал у француском језику има јединствену семантику и како је (уз помоћ којих параметара) у том случају можемо дефинисати?
- 3) Да ли кондиционал треба сматрати посебним начином (попут субјунктива) или пак временом индикатива?

Кад је реч о првом питању, сви се аутори углавном слажу да се може говорити о четири основне употребе кондиционала:

- а) Темпорални кондиционал.
- б) Кондиционал евентуалности.
- в) Кондиционал ублажавања исказа/кондиционал учтивости.
- г) Кондиционал цитирања (журналистички и полемички).

Да кажемо коју реч о другом и трећем питању, јер су она и теоријски и практично повезана и суштински се свде на утврђивање концептуалне и језичке везе између модалности и темпоралности. У том смислу се могу издвојити два основна приступа семантици кондиционала.

Први приступ би се могао назвати аспектуално-темпоралним приступом. Његови поборници су Ветерс, Вет и Гослен. Кондиционал се, у радовима ових аутора, сматра глаголским временом и дефинише се уз помоћ координата које служе за дефиницију глаголских времена. (Дендал и Тасмовски 2001).

Други приступ семантици кондиционала је модалан. Његови представници су: Мешлер и Ребул, Корзен и Нолке. Ови лингвисти полазе од идеје да свака употреба кондиционала подразумева постојање потпорне хипотетичке реченице која је експлицитно или имплицитно дата. (Станојевић и Ашић 2008).

Ваља напоменути и то да се у савременој лингвистици, у складу са врло популарном применом Принципа Окамове оштрице (Грајс 1978),⁷ развија идеја о јединственом семантизму кондиционала. Она почива на хипотези да је могуће дефинисати инваријантан и минималистички основни семантизам кондиционала те да различити значењски ефекти овог облика настају као резултат интеракције тог основног семантизма за контекстом.

И на крају овог дела рада, цитираћемо мисао чувеног француског граматицара Гијома, који о кондиционалу, између осталог, каже: „То је један хипотетички футур“.⁸

А) Модалне употребе кондиционала презента

Кондиционал презента може да има модалну вредност или без исказане корелације, или у корелацији са имперфектом у хипотетичком систему.

1) Без исказане корелације:

а) *Tout se passerait bien, la petite Marie se tairait, et vous, les enfants, vous iriez voir vos camarades tous les jours.*

Све би се лепо одвијало, мала Марија би ћућала, а ви, децо, ви бисте ишли да видите ваше другове сваког дана (= ви бисте виђали ваше другове сваког дана).

⁷ Реч је о филозофском принципу који налаже да се не умножавају значења језичких израза. Примена овог принципа резултује тзв. минималистичким дефиницијама глаголских времена, предлога или везника (види у: Т. Ашић, 2008, *Espace, temps, prepositions*, Geneve: Droz).

⁸ „C'est un futur hypothétique“. Уп. G. Guillaume, *Temps et verbe*, Paris: Hachette.

У наведеном примеру, говорник предлаже својим слушаоцима *можућу* будућност. Овакав кондиционал презентиа је модус *имагинације*. Овде се упућивање не односи на прошлост, већ на садашњост, и почевши од те садашњости, говорник машта о ономе што би могло да се догоди у будућности. Овај кондиционал бисмо могли назвати *кондиционалом имагинације*. (Шевалије и др. 1997: 356)

б) *Son père possède une grande fortune; il pourrait bien vivre.*

Његов отаца има велику имовину; могао би лепо да живи.

Кондиционал презентиа је, у наведеном примеру, модус *евентуалности*. То значи да је способен да изрази оно што може да се деси или оно што ће моћи да се деси. Овако употребљен кондиционал зове се *кондиционал евентуалности*. Користимо га и када желимо да прикажемо још *непојављене* догађаје:

Une nouvelle fusée prendrait son départ l'an prochain.

Нова ракета би полетела следеће године.

Овакав тип реченица се углавном појављује у часописима и дневним новинама.

в) *Vous devriez apprendre le français.*

Требало би да учиш француски.

У овом примеру, употребом глагола у кондиционалу ублажава се исказ. Другим речима, говорник, служећи се овим начином, умањује илокуцијску снагу свог исказа. Реч је о некој врсти дистанцирања од садашњег тренутка и контекста у којем говорно лице саопштава неку молбу или захтев. Користи се посебно у упитним реченицама:

Accepteriez-vous notre invitation?

Прихватили бисте наш позив? (= Да ли бисте прихватили наш позив?).

Овај тип кондиционала се зове *кондиционал учтивости*.

г) *Je le ferais moi! Vous me croiriez capable de cela!*

Ја то да учиним! Зар ме сматрате способним за тако нешто!

У овој реченици говорник, употребом глагола у кондиционалу презентиа, сигнализира своје дистанцирање од садржаја реченице коју изговара. Дакле, реч је о његовом неслагању са садржајем пропозиције коју наводи. Кондиционал који је употребљен на овакав начин назива се *полемичким кондиционалом*.

Овом типу кондиционала врло близак је и тзв. *журналистички кондиционал*:

Le président de la République aurait accepté de parler à la télévision

Изгледа да је / неки извори наводе да је/ председник Републике пристао да говори (да се огласи) на телевизији.

Говорник наглашава да информација коју саопштава још није проверена. Али ова тема излази из оквира нашег рада, будући да је овде реч о употреби кондиционала перфекта.

2) У корелацији са имперфектом у хипотетичком систему:

Многи граматичари су се трудили да француски хипотетички систем уведу у кадар латинског система: *поџенцијал, иреалности у садашњости, иреалности у прошлости*. У овом делу рада приказаћемо потенцијал и иреалност у садашњости, али не и иреалност у прошлости (са глаголима у плусквамперфекту у протазии и у кондиционалу перфекта у аподози), будући да та проблематика излази из оквира теме нашег рада.

У корелацији са имперфектом,⁹ кондиционал презента изражава евентуалност.

а) Упућивање на садашњост:

Si j'avais cette voiture en ce moment, je serais content.

Када бих сада имао ова кола, био бих радосијан.

Ситуација изражена протазом (са глаголом у имперфекту) не припада стварном, већ могућем свету које неко лице (у овом примеру субјекат је = ја) замишља. Дакле, тај могући свет је контрадикторан са стварним и он је *сада* иреалан. Та *иреалности* у *садашњости* показује да евентуалност није сада остварива. Међутим, то не значи да тај могући свет не може бити остварен у будућности.

б) Упућивање на будућност:

Si j'achetais bientôt cette voiture, je serais content.

Када бих ускоро купио ова кола, био бих задовољан.

У овом примеру, ситуација је другачија. *Пошеницијал* изражава *евентуалности* која може да буде остварена у будућности.

Али ова подела ствара и одређене тешкоће, и то зато што у француском језику не постоји посебна форма која би била везана за сваку вредност. Тако, на пример, реченица типа: *Si j'avais de l'argent, je voyagerais autour du monde* (= *Када бих имао новац, путовао бих око света*), могла би да се проучава у два различита кадра: у кадру *иреалности* у *садашњости* и у кадру *пошеницијала*. У кадру *иреалности* у *садашњости* ова реченица има следеће значење: субјекат је = ја замишља своје путовање које би било остварено да којим случајем има новац; али тог новца он нема, и управо због тога, у тренутку исказа, не може да путује око света. Међутим, у кадру *пошеницијала*, значење ове реченице би било следеће: *субјекат* замишља своје путовање које *евентуално* може да буде остварено у будућности (уколико буде имао новац).

У суштини, у француском хипотетичком систему, различитост значења не зависи само од самих глаголских облика, него често и од других синтаксичких средстава, посебно од адверба или адвербијално употребљених речи (понекад и од интонације у говорном језику). Дакле, ако бисмо протази *Si j'avais de l'argent de demain* (= *сушра*), цела реченица *Si j'avais de l'argent demain, je voyagerais autour du monde* (= *Када бих имао новац сушра, путовао бих око света*) свакако би припадала кадру *пошеницијала*: евентуалност је остварива у будућности.

Б) Временске употребе кондиционала презента

1) Субјективни и објективни временски кондиционал

У предходном делу овог рада, рекли смо да француски кондиционал презента показује паралелизам са простим футуром, како у морфолошком смислу, зато што имају исту основу, тако и у значењском смислу. У темпоралној употреби, оба облика служе за изражавање постериорности. Али напоменули смо и то да постоји битна разлика међу њима. Футур означава постериорност у односу на тренутак говора (S) и припада првом темпоралном систему који се везује за пре-

⁹ У француском разговорном језику, у хипотетичком систему, имперфекат све више уступа место кондиционалу презента. Та појава се може објаснити чињеницом да имперфекат у протази има модалну вредност. Међутим, употребом кондиционала презента уместо имперфекта долази до нарушавања синтаксичке законитости.

зент, док кондиционал припада другом темпоралном подсистему који се формира полазећи од имперфекта. Релевантан тренутак временског одмеравања је тренутак туђе садашњости S*.

Приказали смо и шематску разлику између ова два облика.

Дакле, употреба кондиционала подразумева корелацију са неким прошлим глаголским временом који ће тачку из које се посматра будућност померити у прошлост.

У старијим француским граматицама временски кондиционал често се називао футуром у прошлости (*futur du passé*) и имао је статус времена. Дакле, представљао је посебан облик који је био хомонимичан са кондиционалом схваћеним као начином. У новијој литератури обично се говори о временским употребама јединственог кондиционала, при чему се издвајају субјективна и објективна употреба. (Станојевић и Ашић 2008).

а) Субјективни временски кондиционал јавља се у индиректном говору, на пример: *Il a dit qu'il arriverait bientôt* (= Рекао је да ће ускоро стићи), или у слободном индиректном говору, на пример: *J'ai sauté dans un taxi. Anne n'arriverait jamais* (= Скочио сам у такси. Ана никада неће стићи (помислио сам)).

Употребом индиректног говора, говорник саопштава да актери приче (тј. индивидуе о којима говорник говори у тексту) изричу будуће догађаје не изјашњавајући се о њиховој реализацији (тј. да ли се догађај заиста одиграо или не). Тачка гледишта у суштини није објективна говорникова, већ субјективна, и то зато што се будући догађаји сагледавају из перспективе јунака приче (S*). И управо захваљујући тој чињеници добија се ефекат унутрашње фокализације.

б) Објективни временски кондиционал назива се још и историјским (као што постоји и историјски футур). Будућност у прошлости овде се представља другачије него у индиректном говору. Говорник кондиционалом уводи реализован догађај који је постериоран у односу на неки прошли тренутак (S*). Међутим, ваљало би напоменути да тај догађај није био нужно замишљен (пројектован) у том моменту. И овде је неопходно увести S*, али се тај тренутак у овом случају не може тумачити као тачка гледишта неког јунака приче, већ пре као „судбина“, којом је унапред одређен ток догађаја. Међутим, за разлику од субјективног кондиционала, овде је релевантан и говорников тренутак говора S, с обзиром на то да се реченицом исказује да се догађај заиста и одиграо пре S. (Станојевић и Ашић 2008).

Paul acheta cette vieille maison le 15 mai 1980. Il ne la venderait pas avant avril 1990.

Павле је купио ту стару кућу 15 маја 1980. Неће је продавати пре априла 1990.

Овај кондиционал презента може бити замењен аористом - простим перфектом (француски *passé simple*) или историјским футуром, а понекад чак и питорескним имперфектом или историјским презентом.

2) Веза модалних (хипотетичких) и временских употреба

У овом делу рада, покушаћемо да упоредимо временску и модалну употребу кондиционала презента како бисмо утврдили постоји ли међу њима нека значењска веза:

а) *Paul a dit qu'il achèterait une grande maison pour sa famille.*

Павле је рекао да ће купити велику кућу за своју породицу.

b) *S'il avait beaucoup d'argent, Paul achèterait une grande maison pour sa famille.*
 Да има пуно новца, Павле би купио велику кућу за своју породицу.

У оба примера кондиционал изражава постериорност у односу на један тренутак. У првом примеру то је тачка на временској оси (S*) која је смештена у прошлост и из које јунак приче (Павле) планира (или замишља) будућност. У другом примеру то је ситуација (изражена протазом) која припада не стварном, већ могућем свету које неко лице (у овом случају Павле) замишља.

Битно је напоменути да тај могући свет може бити контрадикторан са стварним (иреалност у садашњости, али може бити и остварљив у будућности). У том случају кондиционал изражава слабу потенцијалност (говорник није сигуран да ће остварити оно што је саопштено протазом, али не искључује могућност да се то догоди):

*S'il faisait beau demain, nous irions à Belgrade.*¹⁰
 Кад би сутра било лепо време, ишли бисмо у Београд.

3. О потенцијалу у српском језику

А) Модалне употребе потенцијала

За разлику од кондиционала у француском језику, потенцијал у српском нема никакву формалну везу са футуром и морфолошки је сасвим различит од француског кондиционала: гради се од аориста помоћног глагола *бићи* и радног глаголског придева. Како у традиционалним (Стевановић 1986, Станојчић и Поповић 1989), тако и у савременим граматикама српског језика (Пипер и сарадници 2005), потенцијал се сматра глаголским начином. Срето Танасић врши поделу модалних значења потенцијала на следеће типове (уз напомену да граница међу овим значењима није увек јасно повучена): могућност, жеља, спремност за вршење неке радње, намера, увереност да ће се нека радња десити, претпоставка да ће се нека радња вршити, услов од којег зависи нека друга радња. (Танасић, у: Пипер и сарадници 2005: 457).

За разлику од француског кондиционала, који се јавља, кад је реч о сложеним реченицама, само у аподози условних (погодбених) реченица, српски потенцијал се често појављује и у протазима¹¹ (и то за изражавање иреалности у садашњости и слабе потенцијалности у будућности):

Кад би имао пуно пара, Павле би купио велику кућу.
Кад би сутра било лепо време, дуго бисмо се шетали.

Постоји још једна битна разлика између француског кондиционала и српског потенцијала: српски потенцијал јавља се не у модалној употреби „цитирања“ (тј. као журналистички и полемички кондиционал).¹²

10 Слична идеја може се исказати и хипотетичком реченицом са презентом у протазима, и футуром у аподози: *S'il fait beau demain, nous irons à Belgrade* (Ако сутра буде лепо време, ићи ћемо у Београд). Међутим, ова реченица изражава већу вероватноћу од реченице са имерфектом и кондиционалом.

11 О разлозима нејављања кондиционала у тзв. SI- реченицама види у: Боријо 2001: 25.

12 Па ипак потенцијал се може наћи у реторичким питањима: *Да ли би нормалан човек појео камен за доручак?*

Б) Временска употреба потенцијала

Милка Ивић употребу потенцијала донекле објашњава потребом да српски језик маркира опозицију «стриктно фактографско саопштавање понављања радње» – «емотивно представљање радње – евоцирање успомена – носталгичност» (М. Ивић, 1995: 43-44). Први начин саопштавања постиже се перфектом несвршених глагола, док се други начин саопштавања врши потенцијалом:

Павле је сваког дана обилазио своју баку.

Павле би сваког дана обилазио своју баку.

Али постоји још једна разлика између ових двеју, само на изглед, истих реченица. Прва са глаголом у перфекту означава да је Павле посећивао своју баку сваког дана, али он то више не чини. Друга пак реченица са потенцијалом може да има два значења: 1. Павле би сваког дана обилазио своју баку (данас то више не чини), или 2. Павле би сваког дана обилазио своју баку (постоји могућност да и данас то чини).

Временски потенцијал и условност

а) *Гледао бих је нејресџано.*

б) *За време вечере бих је нејресџано гледао.*

в) *Дао бих јој цвети.*

г) *На растјанку бих јој дао цвети.*

Из наведених примера да се приметити да су реченице са потенцијалом много прихватљивије ако садрже неки елемент условности (*за време вечере, на растјанку*). У свим овим случајевима могуће је трансформисати одредбу за време или узрок у зависну реченицу:

а) *Када бисмо вечерали, гледао бих је нејресџано.*

б) *Када бисмо се растјали, дао бих јој цвети.*

Овде се поставља једно питање: Како повезати овај тип зависних временских реченица са хипотетичким реченицама у којима се јавља потенцијал као начин? То су тзв. *потијенцијалне реченице за будући услов* (Станојчић, Поповић, 1989: 308). У њима потенцијал показује да је услов неактуализован, али је ипак могућ/остварив:

Он има вишак килограма. Када/Ако би мање јео, смршао би.

Да видимо шта се дешава када се овај тип реченица пребацу у прошлост:

Он је имао вишак килограма. Када/Ако/Каг год би мање јео, смршао би.

Хипотетичност се губи. Српски језик, баш као и француски, не изражава хипотетичност у прошлости (једини тип условних реченица за прошлост су контрафактуелне у којима је истакнуто да је услов неостварен у прошлости¹³).

Из овога произилази да сложене реченице уведене везницима *ако* или *када*, у којима је предикат у аподози у потенцијалу, могу, уколико се односе на прошлост, једино и искључиво да изражавају итерацију.

Дакле, из овога произилази да веза између начинске и временске употребе потенцијала није арбитрарна. Наиме, реченице са потенцијалом за прошлост изражавају посебан вид хабитуалности – условљену хабитуалност. (Станојевић, Ашић, 2008).

Те године, после сваког његовог одласка, плакала бих.

Иначе, хабитуалност (условљена или неусловљена) подразумева хомогену репартицију догађајног подинтервала (*плакала бих*) унутар главног интервала

¹³ Да је мање јео (**а није**), смршао би.

(*ше године*). У српском језику ће се, за неусловљену хабитуалност, пре користити перфекат несвршених глагола:

Честіо сам плакала.

Понављање радње код потенцијала

Упоредићемо два примера, први, са глаголом у перфекту, и други, са глаголом у потенцијалу:

Павле је увече ишао на иренинг.

Павле би увече ишао на иренинг.

Глаголом у потенцијалу се акцентује свака појединачна реализација те одлике. Дакле, овим обликом се инсистира на догађају и „улази се“ у догађаје. Иако првенствено изражава хабитуалност, потенцијал на неки начин изражава и епизодичност. Овакав двоструки начин представљања радње често има за циљ стварање утиска доживљености (путем унутрашње фокализације¹⁴).

И да закључимо. Глаголом у перфекту, говорник само саопштава одређену чињеницу, док служећи се потенцијалом, он и оживљава дати догађај.

4. Контрастивна анализа – напомене о превођењу

У српском језику се француски темпорални кондиционал преводи футуром у релативној употреби. Наиме, наш језик не маркира ни антериорност ни постериорност у односу на тренутак различит од момента говора:

Paul a dit qu'il irait à Belgrade la semaine prochaine.

Павле је рекао да ће оићићи у Београд следеће недеље.

Уколико би се у наведеном примеру на српском језику уместо футура нашао потенцијал, он би задржао своје модално значење (изражавање жеље):

Павле је рекао да би (радо) оићишао у Београд следеће недеље.

Али се зато српски временски потенцијал преводи француским имперфектом. Овде ћемо приказати два примера из приповетке Иве Андрића *Аникина времена* у којима српски временски потенцијал у француском преводу постаје имперфекат:

Кад би га заићили: „Заићо шебе, оче поје, зову Ђакон?“ он би одговарао слободно и насмејано: ...“ (Андрић, 205).

Quand on lui demandait: Pourquoi, père pope, t'appelle-t-on Diacre, il répondait sans embarras et en riant: ... „ (Andritch, 9).

Ноћу би сањао да иуши као шћо дрући сањају сусрећ са онима које воле. (Андрић, 212).

La nuit, il rêvait qu' il fumait comme d'autres rêvent de la rencontre avec ceux qu' ils aiment. (Andritch, 17).

Постоји, међутим, једна битна разлика између изражавања хабитуелности имерфектом у француском, односно потенцијалом у српском језику. Наиме, са имперфектом за понављање нема ефекта доживљености (унутрашње фокализације) и носталгичности. У француском језику се ови стилски ефекти морају остварити другим средствима. (Станојевић, Ашић 2008). Овоме ваља додати и чињеницу да се неактуелност и неререференцијалност имперфекта посебно огледају у његовим модалним употребама.

¹⁴ Овај термин је у књижевну анализу и стилистику увео седамдесетих година Женет (Genette 1972). У случају унутрашње (интерне) фокализације, догађаји обавезно пролазе кроз филтер нечије свести, било да је то свест неког од јунака приче, било да је то свест наратора који је учесник или емотивно ангажовани сведок догађаја.

5. Закључак

У морфолошком смислу, разлика између француског кондиционала (презента) и српског потенцијала је велика. Кондиционал презентиа је облик који има елементе и *имперфекта* и *футура*, што значи да се на основу футура додаје наставак за имперфекат. Српски пак потенцијал се гради од аориста помоћног глагола *бити* и радног глаголског придева.

Кад је реч о превођењу, француски кондиционал са модалном употребом (без исказане корелације) у српском језику остаје потенцијал; кондиционал са модалном употребом (у корелацији са имперфектом у хипотетичком систему) у српском језику остаје такође потенцијал (у аподози), а српски потенцијал у протази у француском језику постаје имперфекат.

Француски темпорални кондиционал се у нашем језику преводи футуром (у релативној употреби), док се српски временски потенцијал преводи француским имперфектом.

Дакле, на основу овога што смо навели, могло би се закључити да су ова два облика различита по својој функцији и да се тешко могу довести у везу.

Међутим, није баш тако. Дубља анализа је показала да свака употреба кондиционала, односно потенцијала, произилази из потребе да се језички обележи дистанцирање од момента говора и актуелног света, и да се маркира транспозиција у неки тренутак који је другачији од садашњег, односно у свет који се разликује од актуелног света. Али постоји још један семантички паралелизам између ова два облика.

И у француском и у српском језику омогућена је временска употреба кондиционала/потенцијала, и то захваљујући чињеници да природни језици не изражавају могући услов у прошлости. У француском језику је тај језички још необликован концепт значењски транспонован у постериорност у односу на тренутак туђе садашњости, а у српском језику је транспонован у прошлу условну хабитуалност.

Литература

- Андрић 1954: И. Андрић, *Аникина времена*, у: *Одабране приповећке*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Андрић 1979: Ivo Andrić, *Au Temps d'Anika*, Lausanne: Editions L'Age d'Homme.
- Ашић 2007: Т. Ашић, С оне стране потенцијала, у: *Зборник 36. Међународног сасијанка славистија у Вукове дане 2006*, Београд, 137-151.
- Ашић 2008: Т. Ашић, *Espace, temps, prepositions*, Geneve: Droz.
- Бенвенист 1966: E. Benveniste, *Problèmes de la linguistique générale*, Tome I, Paris: Gallimard.
- Боријо 2001: A. Borillo, Le conditionnel dans la corrélation hypothétique en français, Metz, in : Dendale P. & Tasmowski L. (éds), *Le conditionnel en français*, Université de Metz, Metz : Recherches Linguistiques 25.
- Женет 1972: G. Genette, *Figures III*, Paris: Seuil.
- Гијом 1929: G. Guillaume, *Temps et verbe*, Paris: Hachette.
- Гослен 2001: L. Gosselin, Relations temporelles et modales dans le "conditionnel journalistique", Metz, in: Dendale P. & Tasmowski L. (éds), *Le conditionnel en français*, Université de Metz, Metz : Recherches Linguistiques 25.

- Ивић 1890: М. Ивић, „О зачењу српскохрватског плусквамперфекта“, у: *Зборник за филологију и лингвистику*, XXIII/1, Нови Сад, 93–100.
- Ивић 1995: М. Ивић, *Лингвистички огледи*, Београд: Библиотека XX век.
- Пипер 1998: П. Пипер, О кондиционалности у простој реченици, у: *Јужнословенски филолоџ*, LIV, Београд, 41–58.
- Радовановић 1978: М. Радовановић, Потенцијал други у српскохрватском језику, у: *Зборник за филологију и лингвистику*, XXI/2, Нови Сад, 153–161.
- Станојчић, Поповић 1989: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Грамаџика српског језика*, Београд: ЗУНС.
- Станојевић, Ашић 2008: В. Станојевић, Т. Ашић, *Семантика и прагматика глаголских времена у француском језику*, Крагујевац: ФИЛУМ.
- Стевановић 1986: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, Београд: Научна књига.
- Танасић 2005: С. Танасић, Синтакса глагола, Београд, у: Пипер и сарадници, *Синтакса савременог српског језика: простија реченица*, Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, Београд-Нови Сад: 345–476.
- Ветерс 2001: С. Veters, Le conditionnel : ultérieur du non-actuel, Metz, in: Dendale P. & Tasmowski L. (éds), *Le conditionnel en français*, Université de Metz, Metz : Recherches Linguistiques 25.
- Шевалије и други 1997: J. C. Chevalier et alli, *Grammaire du français contemporain*, Paris: Larousse.

LES VALEURS TEMPORELLES ET MODALES DU CONDITIONNEL PRESENT DANS LE FRANCAIS ET DU POTENTIEL DANS LE SERBE

Résumé

Le conditionnel présent est, dans la langue française, une forme verbale qui était, jusqu' à nos jours, dans la plupart des grammaires françaises, un mode à part, comme par exemple le subjonctif, ou l'impératif. Aujourd'hui, un certain nombre de grammairiens range le conditionnel parmi les temps de l'indicatif. Dans la langue serbe, au contraire, le potentiel est un mode, et on ne peut pas le ranger parmi les temps de l'indicatif. Mais, même si c'est un mode, le potentiel a parfois la valeur temporelle. Donc, il nous reste une question essentielle, une question surtout linguistique, qui se rapporte à la liaison conceptuelle et formelle entre la valeur modale et la valeur temporelle de cette forme dans le français et dans le serbe. Dans le présent exposé, nous avons analysé, tout d'abord, le conditionnel présent dans le français quand il a la valeur modale, et nous l'avons comparé avec le potentiel dans le serbe, quand ce potentiel a la valeur modale; ensuite, nous avons comparé le conditionnel présent, quand il a la valeur temporelle dans le français (*le futur du passé*), avec le potentiel qui marque la répétition d'une action dans le serbe.

Tijana Krstić

Вера ЈОВАНОВИЋ¹
Крађујевац

О ЈЕДНОМ ТИПУ СИТУАЦИЈЕ У ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ

Предмет нашег истраживања је ситуациони тип стања у француском језику. Циљ нам је да утврдимо које особине важе за све предикате стања. Предикати стања показују различит степен флексибилности у погледу комбиновања са изразима који функционишу као тестови за утврђивање особина ситуационих типова. Стога се може говорити о прототипским стањима и онима која се мање или више удаљавају од прототипа.

Кључне речи: аспект, ситуациони аспект, предикати стања

0. Увод

Предмет нашег истраживања је ситуациони тип стања у француском језику и могућности његовог дефинисања. Наш циљ је да утврдимо које карактеристике (досад помињане у литератури или не) важе код свих предиката стања², будући да сматрамо да у том погледу постоје различита одступања. Најпре ћемо, уз кратак осврт на поједине ауторе, представити основне карактеристике и дефиниције аспекта, односно два типа аспектуалних информација садржаних у реченици, а потом ћемо се детаљније позабавити предикатима стања и њиховим карактеристикама.

1. Глаголски вид

Свака реченица, предикација, пружа два типа аспектуалних информација – информације о глаголском виду (или аспекту) и ситуационом аспекту (Активонсарту). Глаголски вид³ почива на опозицији имперфективно / перфективно. Комри (Комри 1976) дефинише аспект као начин на који се сагледава интерна временска структура ситуације. Традиционалну видску опозицију перфективно / имперфективно можемо представити као опозицију целина / структура. Перфективност означава посматрање ситуације као једне целине, укључујући почетну и крајњу тачку интервала у ком ситуација важи и без разликовања различитих оделитих фаза које чине ту ситуацију. Имперфективност подразумева да се главна пажња посвећује унутрашњој структури ситуације, без истицања почетне и завршне тачке ситуације. У француском је ова разлика енкодирана глаголском флексијом. Једна иста глаголска ситуација може бити представљена и у перфективној и имперфективној перспективи (виду), али са различитим значењским ефектима. Пример носилаца опозиције перфектив / имперфектив су глаголска времена *le passé simple* (аорист) и *l'imparfait* (имперфекат). Разлика између реченица: а) *Quand je suis arrivée, ils se disputaient*, б) *Quand je suis arrivée, ils*

1 lullabyav@gmail.com

2 Под предикатом подразумевамо семантички предикат, тј. реченица се посматра као целина коју чине предикат и његове допуне, аргументи, укључујући међу њима и субјекат.

3 У литератури се јављају и термини аспект, граматички аспект, аспект перспективе (viewpoint aspect), спољашњи аспект (outer aspect).

se sont disputés, заснива се управо на различитим тумачењима друге ситуације (*se disputer*). У реченици под а) та ситуација је приказана у имперфективној перспективи, у току, расправа се одвијала у тренутку када сам ја дошла, а у реченици под б) ситуација је приказана у перфективној перспективи, као завршена целина, расправа је уследила после мог доласка.

2. Ситуациони аспект

Ситуациони аспект⁴ односи се на аспектуалне информације енкодиране читавом предикацијом. Тип ситуације се реализује кроз констелацију лексичких морфема коју чине глагол и његове допуне укључујући и субјект. У досадашњој лингвистичкој литератури утврђена су четири типа ситуација (Вендлер 1957), и то стања (*states*) : *savoir, être frileux, désirer, dominer*, а затим и активности (*activities*) : *chercher, regarder, marcher, nettoyer*; достигнућа (*accomplishments*) : *peindre le mur, faire une chaise, accoucher, traverser la rue, dessiner un éléphant*, остварења (*achievements*) : *perdre les clés, trouver, naître, atteindre le sommet*, а Карлота Смит (Смит 1991) уводи и семелфактивни тип ситуације (*semelfactives*) : *faire un pas, toucher du bois une fois, flasher, passer une fois*. Ситуациони аспект се диференцира на основу присуства или одсуства следећих особина: стативност, теличност и трајање (Смит 1991). Свака од ових особина предикације може имати две вредности (+, -).

Стативност означава одсуство развоја или процеса у глаголској ситуацији, ситуација се своди на трајање одређене особине у времену, јер ово обележје значи да ситуација нема сегменте какви постоје у динамичном процесу, и који доводе до промене у ситуацији. Ако развој и сегменти постоје, ситуација има обележје –стативност. Трајање показује да ситуација траје одређено време дуже или краће, а обележје –трајање означава тренутне ситуације. Теличност означава да ситуација тежи климаксу, кулминационој тачки, тј. има завршни сегмент након којег се ситуација природно завршава, а обележје –теличност не подразумева тај крајњи сегмент.

Присуство или одсуство, тј. предзнак ових обележја, одређује се на основу Вендлерових тестова (Вендлер 1957). Ми ћемо представити те тестове, али прилагођене француском језику, будући да је Вендлер утврдио тестове за енглески језик. Присуство или одсуство особине стативности одређује се на основу могућности комбиновања са адвербима *vite* (*брзо*), *délibérément* (*намерно*), који иду само уз нестативне ситуације. Затим стања не могу доћи као одговор на питање: *A quelle heure a quelqu'un fait quelque chose*. Предзнак особине теличности одређује се на основу могућности комбиновања дате ситуације са прилозима за трајање. Уз одредбу *en x temps*, која имплицира да је кулминациона тачка остварена, иду теличне ситуације. Нетеличне пак иду уз одредбу *pendant x temps*, која само показује колико дуго је нетелична ситуација трајала. Стања не могу да буду део аспектуалне глаголске перифразе за прогресивност *être en train de + infinitif*. Као инфинитивна допуна у овој конструкцији се могу јавити само активности или достигнућа. Предзнак особине трајање одређује се на основу теста са изразом *passer x temps à + inf*. Иако трајни, предикати стања не могу да се јаве у оквиру овог обрта, јер су нединамични.

4 У литератури се могу наћи и термини лексички аспект, ситуациони аспект, тип ситуације, тип евентуалности, акционсарт, предикативни аспект, аспектуална класа, унутрашњи аспект (*inner aspect*).

На основу поменутих тестова, које ћемо даље у раду детаљније применити пре свега на предикате стања, глаголи и глаголски изрази могу се сврстати у један од четири типа ситуације дефинисана на основу три дистинктивна обележја : стативност, трајање и циљ.

	стативност	трајање	теличност
стања	+	+	-
активности	-	+	-
достигнућа	-	+	+
остварења	-	-	+

Табела 1. Особине типова ситуација

Тип ситуације показује каква је њена природа: да ли ситуација подразумева процес и развој или не, односно да ли садржи сегменте који су део таквог процеса (\pm стативност), да ли су ти сегменти, ако постоје, једнаки по квалитету, или подразумевају и сегмент који означава природну кулминацију или крај ситуације (\pm теличност), да ли ситуација траје одређено време, или обухвата само један тренутак (\pm трајање). Дакле, ова категорија показује да ли постоји динамични процес са сегментима, каквог су квалитета ти сегменти (ако постоје), како су распоређени у оквиру ситуације, као и трајање те ситуације.

3. Особине стања

На когнитивном нивоу разлика између стативности и кретања је фундаментална и служи за разликовање стања од осталих типова ситуација. Стања су најједноставнији тип ситуација (Смит 1991: 28). Састоје се од периода недиференцираних момената, без почетне и крајње граничне тачке. Тејлор је једном духовито и тачно рекао да, иако се одигравају у времену, „states do not take time“ (Тејлор 1977: 206).⁵ Заједно са активностима чине групу ателичних ситуација, тј. ситуација које немају природну финалну тачку или тачку кулминације после које се ситуација не може наставити.⁶ Особина трајања присутна је код стања, овај тип ситуације не може се окарактерисати тренутношћу (за разлику од остварења).

Стања су ситуације без развоја и динамичних сегмената, па означавају само постојање одређене особине или ситуације у времену. Стања не подразумевају никакав процес, већ само трајање упоредо с током времена. Примери типа ситуације стања у француском су: *savoir, croire, aimer, dominer, être blond /frileux/ intelligent, faire beau /noir/ nuit* итд.

3.1. Стативности

Предзнак особине стативности утврђује се, као што смо већ рекли, путем Вендлерових тестова. Стања могу бити модификована изразом *pendant x temps*

5 Другим речима, не могу се комбиновати са прилошком одредбом *en x temps*: **Il a été peureux en 5 jours*, док неке нестативне ситуације (достигнућа) могу: *Il réparé la machine en quelques heures*.

6 Разлика телично/ ателично потиче још од Аристотелових појмова *kinesis* и *energia* (Биник 1991), а сам термин *telic* у лингвистичку науку увео је Garey 1957., послуживши се грчком речју *telos* (крај).

што показују примери (1–2). Не иду уз питање *Combien de temps a quelqu'un mis pour+ infinitif* (3). Стања се не могу комбиновати са изразом типа *en x temps* пошто немају природан завршни сегмент (4). Стања не могу доћи ни као одговор на питање *A quelle heure a quelqu'un fait quelque chose* (5). Све указује да једино овај тип ситуације има особину + стативност.

- (1) Il a aimé sa femme pendant toute sa vie.
- (2) Elle a été malade pendant quatre jours. (уз овај израз иду и активности : Elle a couru pendant une demi-heure.)
- (3) * Il a mis 10 heures pour être grand. (достигнућа могу: Il a mis 3 heures pour écrire une lettre)
- (4) *Elle a été malade en trois jours. (достигнућа могу: Elle a fait le gâteau en une heure)
- (5) *Il a aimé sa femme à 10h 30. (остварења иду уз овакав израз: Il a attenit la rive à 14h 33)

3. 2. Негинамичност и одсуство фаза

Стања се од других ситуација разликују по одсуству динамизма и одсуству фаза у интерној структури. Њихова интерна структура је хомогена, за разлику од остварења или достигнућа. Стога се стања не могу комбиновати са прилозима за начин *rapidement, lentement, peu à peu*, који подразумевају одвијање ситуације у фазама (6-7), нити се могу појавити у аспектуалној перифрази за прогресивност *être en train de + infinitif*, која подразумева динамичност ситуације (8):

- (6) *Je suis *lentement* jaloux.
- (7) *Le verre est *peu à peu* plein.
- (8) *Je suis *en train d'être* blonde. (али: Je suis en train de devenir blonde).

3. 3. Неагентивност

Одржавање стања не захтева никакву енергију (Комри 1976). Стања нису агентивна, тј. субјекат стања у њему не учествује ни својом вољом, нити га контролише. Субјекат заправо само доживљава то стање, отуда и неприхватљивост реченица типа :

- (9) *L'assiette/Claire est *délibérément* verte/petite.

Дакле, стања не комбинују са изразима који имају семантичку црту агентивности или интенционалност: *attentivement, rapidement, lentement, exprès, volontairement, délibérément, consciemment* (10-11), јер она не подразумевају свесну реализацију неког процеса већ само трајање у времену :

- (10) *Je suis *lentement* jaloux.
- (11) * Il sait la réponse *attentivement*.

Из тог разлога стања не могу бити допуна глаголима *inciter, forcer, persuader* (12):

- (12) *Claire m'a forcée/ incitée / à être indécise.

Особина неагентивности онемогућује конструисање предиката стања у императиву (13):

- (13) *Aies someil! / * Sois blême!

Међутим, императив је могућ у следећим случајевима (14-15):

- (14) Sois poli/ sage/ gentil!
- (15) Ne sois pas méchant avec ton petit frère!

Примећујемо да су у претходним примерима (14–15) у питању предикати стања који се односе на понашање субјекта. Људски субјекат је директно одговоран за стање у којем се налази и може да га контролише. Можемо извести закључак да постоје и такви предикати стања који се односе на понашање људи код којих је особина агентивности присутна, што их приближава ситуационим типовима активности, остварења и достигнућа.

Постоји још један тип предиката стања код којег је императив могућ :

(16) Restez assis / debouts / couchés !

Запажамо да су у (16) у питању предикати стања који се односе на положај људског тела, и то конструисани уз помоћ глагола *rester* (остати). Субјекат не контролише само стање, али својом вољом то стање одржава или прекида. Да је у питању положај тела изражен уз помоћ глагола *être* (бити), императив опет не би био могућ.

Особина неагентивности онемогућава појаву предиката стања у позадини конструкције *en faire de même que* (Ветерс 1996: 89), што илуструје неприхватљивост следећег примера :

(17) *J'avais sommeil et il en faisait de même.

Особина неагентивности стања утиче на немогућност комбиновања предиката стања са аспектуалним глаголима *arrêter* и *achever de* (18-19):

(18) *Il a arrêté d'être grand.

(19) *J'ai achevé de désirer.

3.4. Непрогресивности

Предикати стања могу да се комбинују са изразом за прогресивност и могу да имају унутрашњу фазну структуру само уколико представљају неперманентну особину. Комри тако за нестативну употребу предиката стања наводи пример са глаголом *understand* (разумети) (Комри 1976 : 36-37), који ми овде цитирамо у (20), а затим дајемо француски еквивалент у (21):

(20) I am understanding more about quantum mechanics as each day goes by. (Комри 1976: 36)

(21) Plus les jours passent mieux je comprends la physique quantique.

Међутим, ако боље погледамо, глагол *understand* у примеру (20), односно глагол *comprendre* у примеру (21), не односи се на непромењиво стање разумевања код кога је степен разумевања исти од почетка до краја, већ се односи на промену степена разумевања који постаје све већи како време прлази. Стога је могућа и комбинација овог предиката са изразом за прогресивност *de plus en plus* (22):

(22) Nous comprenons de plus en plus les règles de la grammaire française.

Сем тога, глагол *comprendre* допушта конструкцију у императиву када заправо означава епизодно стање (23):

(23) Comprenez que je ne veux que vous être utile.

Ако погледамо и следећи пример (24), у ком је глагол стања *sentir* сасвим прихватљиво комбинован са изразом за прогресивност, који иначе није могућ са већином предиката стања, можемо закључити да се предикати стања разликују међусобно у степену флексибилности и у погледу структура које допуштају:

(24) Les années passent et je me sens de plus en plus seul.

И овде је у питању реферисање на степен осећања који се временом мења, а не на непромењиво стање које би у истом степену важило од почетка до краја да-тог временског интервала.

3. 5. Скаларности

Међу предикатима стања постоје они који се могу и они који се не могу комбиновати са прилозима за интензитет. Разлог лежи у присуству односно одсуству особине скаларности:

(25) Je suis contente de vous voir. Je suis *très / tellement* contente de vous voir.

(26) La course a été difficile. La course a été *trop / extrêmement* difficile.

(27) La pizzeria est fermée. * La pizzeria est *légèrement* fermée.

(28) Ma Smart est en panne. * Ma Smart est *énormément* en panne.

У примерима (27-28) ради се о стањима која се само могу или потврдити или неирати и одликује их одсуство особине скаларности (Кокошкина 2004). Међутим, и међу таквим предикатима има изузетака. Узмимо предикате стања *être plein* и *être vide*. Адверби интензитета уз њих нису прихватљиви што показују примери (29-30):

(29) * Le verre est *tellement* plein.

(30) * La boîte est *énormément* vide.

С друге стране, увиђамо да је извесна скаларност код њих присутна јер допуштају у свом синтаксичком окружењу израз којим се показује до ког степена је нешто пуно или празно (31-32):

(31) Le verre est *entièrement* plein.

(32) Le sac est *à moitié* vide.

4. Закључак

Предикати стања показују различит степен флексибилности када се на њих примене синтаксички тестови за утврђивање особина типова ситуација. Утврдили смо да показују значајне разлике у погледу структура у које могу или не могу да улазе. Разлог лежи у значајној улози контекста и енциклопедијског знања о свету, те када је реч о предикатима стања, семантичко полазиште се мора употпунити и прагматичким приступом. Од свих особина ситуационог типа стања разматраних у овом раду, оне које смо утврдили код свих предиката стања су стативност и нединамичност. Када је реч о особинама агентивности, прогресивности и скаларности предикати стања показују различит степен одступања. На основу овог рада можемо извести још један закључак: у оквиру ситуационог типа стања постоје прототипски предикати стања који поседују све разматране особине и они који се у већој или мањој мери удаљавају од тог прототипа.

Литература

Биник 1991: Binnick Robert, *Time and the Verb*, New York – Oxford, Oxford University Press.

Вендлер 1957: Vendler Zeno, „Verbs and times“, *Philosophical Review* 56, pp.143–160.

Вет 1994: Vet Co, „Petite grammaire de l’Aktionsart et de l’aspect“, *Cahiers de Grammaire* 19, pp. 1–17.

Ветерс 1996: Veters Carl, *Temps, aspect et narration*, Amsterdam – Atlanta, GA, Rodopi.

- Коен 1989: Cohen David, *L'aspect verbal*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Комри 1976: Comrie Bernard, *Aspect, An introduction to study of verbal aspect and related problems*, Cambridge University press.
- Кокошкина 2004: Kokochkina Irina, „Quelques aspects sémantiques dans le TAL. Le cas des prédicats d'états“, Actes des VIIèmes RIC ED268 *Langage et Langues*, Paris III, pp. 68–73.
- Новаков 2005: Новаков Предраг, *Глаголски вид и типичне глаголске ситуације у енглеском и српском језику*, Нови Сад, Футура публикације.
- Смит 1991: Smith Carlotta, *The Parameter of Aspect*, Dordrecht – Boston – London, Kluwer Academic Publishers .
- Тејлор 1977: Taylor Barry, „Tense and continuity“, *Linguistics and Philosophy* 1, pp. 199–220.
- Филип 1999: Filip Hana, *Aspect, Eventuality Types And Nominal Reference*, New York, Routledge, Taylor and Francis Group.

REMARQUES SUR UN TYPE DE SITUATION EN FRANÇAIS

Résumé

Nous nous proposons d'examiner le type de situation d'état dans la langue française. Le but de notre analyse est de déterminer les caractéristiques des prédicats d'état. Les prédicats d'état se distinguent par la flexibilité de combinaison avec les expressions fonctionnant comme des tests pour déterminer les caractéristiques des types de situation. Notre recherche montre que l'on peut parler des états prototypes et de ceux qui s'en éloignent plus ou moins.

Vera Jovanović

Маја ЖАРКОВИЋ¹

Пале

ПАРТИЦИПСКИ ПРИДЈЕВИ КАО ПРЕМОДИФИКАТОРИ ИМЕНИЧКЕ ФРАЗЕ

У раду је прихваћена дефиниција партиципских придјева коју је дао Кверк са сарадницима у оквиру које се наводи да партиципски придјеви имају исти наставак као *-ed* партицип (*-ed*) или као *-ing* партицип (*-ing*) (Quirk et al. 1985). Узимајући у обзир чињеницу да је тешко поставити јасну границу између партиципа и партиципских придјева, основни циљ рада јесте да се путем дескриптивно-аналитичког метод анализирају врсте ријечи које могу бити основа само за грађење партиципских придјева. Резултати анализе показују да именице, глаголи и чак облици који немају значење у савременим енглеским рјечницима могу да буду основа. У раду се не анализирају сви глаголи који могу бити основа, него само они који имају другачије значење од добијених придјева. Општи закључак јесте да, иако основа игра значајну улогу у класификацији партиципских придјева, не мора да буде и једини поуздан критеријум. Способност придјева да врши функцију атрибута и буде дио именског предиката показала се као адекватан допунски критеријум.

Кључне ријечи: фразе, премодификатори, придјеви, партиципски придјеви

1. Увод

Тема овог рада јесте морфолошко проучавање партиципских придјева као премодификатора именичке фразе који се појављују у енглеској дневној штампи. Партиципски придјеви имају наставке као *-ed* партицип (*-ed*) или као *-ing* партицип (*-ing*). Партиципи су везани за значење глагола јер настају додавањем већ поменутих наставака на глаголе.² Могу да функционишу као премодификатори именичке фразе онда када изражавају стално или карактеристично својство, нпр. *a roaring bull* (Quirk et al. 1985: 1326). *-ed* партиципи као премодификатори могу да буду пасивног или активног значења и могу да се односе на процес или на стање, нпр. *the vanished treasure, some complicated machinery* (Quirk et al. 1985: 1327). Ако знамо да велики број партиципских придјева у енглеском језику настаје додавањем већ поменутих наставака на глагол, постаје јасно да понекад није лако одредити јасну границу између партиципа и партиципских придјева који обављају функцију премодификатора. На примјер, придјев *surprising* јесте партиципски придјев са глаголском основом и може да врши функцију атрибута, да буде дио именског предиката и да буде премодификован са *very*, што су битне особине свих придјева у енглеском језику (Quirk et al. 1985: 413).

Користећи дескриптивно-аналитички метод при анализирању, у раду ћемо поставити неколико циљева:

- дефинисати структуру именичке фразе
- одредити критеријуме при класификовању придјева

¹ maja.zarkov@gmail.com

² Треба напоменути да неправилни глаголи немају наставак *-ed* у прошлом партиципу.

- одредити критеријуме за класификовање партиципских пријева и нађених примјера (утврдити које врсте ријечи могу бити основа за грађење партиципских пријева).

Корпус који је коришћен при истраживању представљаће примјери именичке фразе са партиципским пријевима као премодификаторима који су се појавили у чланцима енглеске дневне штампе у периоду од маја до јула 2010. године. Корпус је прикупљен из *The Times*, *The Guardian* и *New York Times*³ који су објављени на интернету у поменутом периоду. Обим материјала је требало на неки начин ограничити, јер би детаљно анализирање свих нађених чланака излазило из оквира овог рада. Примјере смо преузели из чланака који су објављени у секцији Вијести (*News*). Трудиле смо се да их пронађемо у чланцима који се баве различитим темама, не обрађујући нове чланке са истом темом који би се појавили јер је циљ био пронаћи што разноврсније пријеве. То значи да је пронађени корпус донекле слободно биран, и самим тим и дјелимично субјективан: не може се тврдити да је обавезујући за сву енглеску штампу у сваком периоду.

2. Историјски оквир

Да бисмо дефинисали структуру именичке фразе, осврнули смо се на прве дефиниције које су дали дескриптивни граматичари. Први дескриптивни граматичар који је споменуо термин **фраза** (*phrase*) је Јесперсен (Jespersen 1914: 15). Он је овај термин дефинисао овако: „Фраза је комбинација ријечи које заједно формирају смисаону цјелину, иако не морају увијек да се појаве непосредно једна поред друге“⁴ (1914: 15). Краузинга (Kruisinga) је разликовао **синтаксичке групе** (*syntactic groups*): „Синтаксичка група је комбинација ријечи која сачињава јасан дио реченице“⁵ (1909: 117). Једна од синтаксичких група о којима је писао била је и **именичка група** (*noun group*), која је у реченици могла да има исту функцију као и именица. Међутим, неки аутори сматрају да су ови први описи и анализе неформални и непотпуни јер су рађени на малом броју текстова. На тај начин су се испитивале само најочљивије сличности и разлике (de Mönnink 2000: 7).

Послије оваквих лингвистичких анализа намеће се као неопходно поставити прецизан и поуздан модел који би лингвистима послужио за истраживања. Увођење анализе непосредних конституената коју је Блумфилд (Bloomfield) извршио 1933. године у својој књизи *Language* доста је помогло. Он свој модел није претјерано разрадио у синтакси, али је много помогао научном приступу у лингвистици и развоју структурализма као значајне лингвистичке теорије.

Објављивањем *A Comprehensive Grammar of the English Language* 1985. године, чији су аутори Рандолф Кверк (Randolph Quirk), Сидни Гринбаум (Sydney Greenbaum), Џефри Лич (Geoffrey Leech) и Јан Свартвик (Jan Svartvik), долази до систематичнијег приказивања структуре енглеског језика, иако неки аутори (de Mönnink 2000: 8) сматрају да аутори нису увијек досљедни при употреби својих класификација.

3 У даљем тексту наслови наведених дневних издања биће наведени као скраћенице, тј. *TT* за *The Times*, *TG* за *The Guardian* и *NYT* за *New York Times*.

4 “A phrase is a combination of words which together form a sense unit, though they need not always come in immediate juxtaposition.” (Превод цитата је властити превод аутора овог рада уколико није другачије означено.)

5 “A *syntactic group* is a combination of words that forms a distinct part of the sentence.”

Свака именичка фраза, према мишљењу Кверка и сарадника, има следеће елементе као своје саставне дијелове: управну ријеч (*head*), детерминаторе (*determinative*), премодификацију (*premodification*) и постмодификацију (*postmodification*) (1985: 1238-1239). Гринбаум у својој *Oxford English Grammar*, која је објављена 1996., године наводи да на позицији управне ријечи именичке фразе, обавезног и најзначајнијег елемента сваке фразе, могу да се нађу именице, замјенице, поименичени придјевии (енг. *nominal adjectives*) и бројеви (208). Детерминатори се налазе непосредно испред управне ријечи именичке фразе или испред ријечи које премодификују управну ријеч именичке фразе, и њихова класификација се врши у односу на позицију коју заузимају у односу на друге детерминаторе и према слагању са именицама (Greenbaum 1996: 213). Модификатори именичке фразе зависе од управне ријечи и нису обавезни елементи у фрази јер њихово изостављање не би пореметило структуру реченице. Међутим, модификатори су важни ради додатних информација које доносе самој фрази, па се чини да понекад њихово изостављање може да нашкоди преношењу информација (Greenbaum 1996: 209). Модификаторе дијелимо на премодификаторе (*premodifiers*) и постмодификаторе (*postmodifiers*). Премодификацију именичке фразе врше: придјевии, партиципи, именице, генитив⁶, прилози са другим врстама фраза и реченица (Quirk et al. 1985: 1322). Постмодификацију именичке фразе врше приједлошке фразе, релативне клаузе (*relative clauses*), апозицијске финитне и нефинитне клаузе, прилог, придјев и именичка фраза (Greenbaum 1996: 219). У раду ћемо примјењивати структуру именичке фразе коју су дали Кверк и сарадници.

Овдје можемо да прихватимо следећу дефиницију фразе: „[...] група од двију или више граматички повезаних ријечи које саме не изражавају предикацију (везу између субјекта и предиката), али учествују у структури виших јединица које ову везу исказују“ (Бугарски 1995: 117). Ову дефиницију можемо само још да употпунимо мишљењем Кверка и сарадника да фраза у енглеском језику не мора нужно да подразумијева везу између најмање двију ријечи јер и једна ријеч може да чини фразу, на примјер, један придјев, са или без модификатора, може да чини придјевску фразу (Quirk et al. 1985: 416-417).

2.1. Придјевии као премодификатори именичке фразе

Придјевии се могу дефинисати на много сличних начина, али дефиниција коју прихватамо у раду и која обухвата битне карактеристике придјева јесте она коју су дали Хадлстон и Пулум (Huddleston and Pullum):

Придјевии типично означавају својства објеката, особа, мјеста итд.; својства која се одnose на узраст (*old, young*), величину (*big, small*), облик (*round, flat*), тежину (*heavy, light*), боју (*black, blue*), вриједност и квалитет (*good, bad*) итд.⁷(2005: 112).

Сматра се да придјевии имају четири основне особине:

-
- 6 Када се у енглеском језику каже генитив, онда се мисли на именичку фразу или именицу у генитиву, па се код неких аутора овај елемент премодификације и наводи као именичка фраза у генитиву (Greenbaum 1996: 218).
- 7 “Adjectives typically denote properties of objects, persons, places, etc. properties relating to age (young, old), size (big, small), shape (round, flat), weight (heavy, light), colour (black, blue), merit and quality (good, bad), etc.”

1. Могу да обављају функцију атрибута, што значи да могу да премодификују именицу појављујући се између детерминатора и управног члана именичке фразе.
2. Могу да буду дио именског предиката, што значи да могу да функционишу као комплемент субјекта или комплемент објекта.
3. Могу да се премодификују са *very*.
4. Имају облике за компаратив и суперлатив, који се остварују додавањем или наставака *-er* или *-est* или додавањем *more* или *most*.

(Quirk et al. 1985: 402-403)

Кверк и сарадници ипак сматрају да се не може рећи да сви придјеви посјеђују све четири карактеристике (Quirk et al. 1985: 404). Најважније двије особине придјева у енглеском језику јесу њихова способност да врше функцију атрибута и буду дио именског предиката (Quirk et al. 1985: 404).

Придјеве можемо да класификујемо на много начина, али класификација коју ћемо примијенити у овом раду јесте према морфолошкој структури. Придјеви се према морфолошкој структури дијеле на четири групе: просте (*simple adjectives*), изведене (*derived adjectives*), партиципске (*participial adjectives*) и сложене (*compound adjectives*) (Blaganja and Konte 1979: 159).

2.2. Партиципски придјеви и њихова класификација

Постоји велики број придјева у енглеском језику који имају исти наставак као *-ed* партицип или као *-ing* партицип. Овакви придјеви се зову *партиципски придјеви* (*participial adjectives*) (Quirk et al. 1985: 413). Код партиципских придјева се приликом одбијања *-ed/-ing* наставака добија глагол (1), именица (2) или облик који нема значење (3) и не постоји у рјечнику као одређена врста ријечи, нпр. (Quirk et al. 1985: 413):

- (1) The man seemed very *offended*. the *offended* man
- (2) All his friends are *talented*. his *talented* friends.
- (3) The results were *unexpected*. the *unexpected* results.

У реченици (2) можемо са сигурношћу да кажемо да не постоји глагол *to talent* и да је дати придјев настао додавањем наставака *-ed* на именицу (*talent*), што се предлаже као један од начина грађења партиципских придјева. Придјев који се појављује у реченици (3) мало је комплекснији. Ако бисмо морали да разложимо дати придјев, онда бисмо могли рећи да се састоји од префикса који изражава негацију *un-*, глагола *expect* (*очекивајши*) и наставака *-ed*. Уколико се наставак *-ed* дода на глагол *expect*, добијамо *-ed* партицип (*expected*). Префикс *un-* не можемо додати на глагол јер у том случају не добијамо ни глагол супротног значења, ни уопште било какав глагол (**unexpected*). Пошто већ постоји облик *expected*, онда бисмо могли покушати да га представимо као придјев на који је додат префикс *un-* како би се добио придјев супротног значења. Али овај покушај био би неоснован, према мишљењу Кверка и сарадника (1985: 414). *Expected* не може да се премодификује са *very*, што је једна од карактеристика придјева, па самим тим се може једино тумачити као партицип. Облик *unexpected* може да се премодификује са *very*, из чега може да се изведе закључак да је партиципски придјев (Quirk 1985: 414). Кверк и сарадници остају недоречени у питању оваквих типова партиципских придјева јер наводећи примјере као што су *unbroken* и *unwritten*, који не могу да се премодификују са *very*, а сматрају се партиципским придјевима (Quirk et al. 1985: 414), доносе помало неуслагашен став.

Партиципски придјеви који имају наставак *-ed* или *-ing*, одговарајући глагол, али потпуно различито значење од глагола, осим два поменута типа, занимаће нас у раду, нпр. (Quirk et al. 1985: 413–414):

(4) She is very *calculating* but her husband is frank.

Глагол *to calculate* значи⁸:

to judge the number or amount of something by using the information that you already have, and adding, multiplying, subtracting or dividing numbers (рачунати, израчунати);

Придјев *calculating* значи:

tending to control situation for your own advantage in a way that is slightly unpleasant and causes people not to trust you (прорачунат, себичан).

3. Анализа корпуса

3.1. Партиципски придјеви са именицом као основом

У корпусу смо пронашли три примјера партиципских придјева који су настали додавањем наставка *-ed* на именицу:

(5) An *armoured car*⁹ was dispatched to rescue him but he escaped by flagging down a passing vehicle.¹⁰ (TT 20. 6. 2010,¹¹)

(6) But the experts say he shares many of the qualities of FDR, having made a *principled stand* against big business interests at home even if he was fond of imperial adventures abroad.¹² (TG 2. 7. 2010)

(7) With catlike quickness, he jumped from his chair and strode up behind a tall girl with a *hooded sweatshirt*.¹³ (NYT 7. 6. 2010)

У корпусу је пронађен само један примјер партиципског придјева који је настао додавањем наставка *-ing* на именицу:

(8) She is a *trailblazing leader*.¹⁴ (TT 10. 5. 2010)

Овај придјев показује продуктивну карактеристику енглеског језика, која се огледа у чињеници да је у стању да користећи старе изразе ствара нове. У семантичкој основи придјева налази се ријеч која је класификована као сложена именица у *MED* (2002) и која у облику *trailblazer* носи следеће значење: *someone who is the first to do something or discover something* (пионир, утирач нових путева (Филиповић 1990)). У истом рјечнику је могуће пронаћи и придјев *trailblazing* са

8 Значење наведених примјера ћемо, као и значење свих осталих примјера у раду, провјеравати у *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners* (2002), *Cambridge Advanced Learner's Dictionary* (2003), *Oxford Advanced Learner's Dictionary* (2010) и *Енглеско хрватски или српски рјечник*, Рудолф Филиповић (1990). Из практичних разлога користимо скраћенице, тј. *MED* (*Macmillan English Dictionary for Advanced Learners* (2002)), *CALD* (*Cambridge Advanced Learner's Dictionary* (2003)) и *OALD* (*Oxford Advanced Learner's Dictionary* (2010)) за наведене рјечнике.

9 У курзиву наводимо партиципски придјев и управну ријеч фразе.

10 'Shackled: the Former British Officer Jailed in Afghanistan'

11 У раду ћемо датим бројевима означавати датум када је новински чланак са датим примјером објављен на интернету.

12 „George Bush was Worse Than Richard Nixon Says President Poll“

13 „Off Runway, Brazilian Beauty Goes Beyond Blond“

14 „Obama Nominates Solicitor General Elena Kagan for US Supreme Court“

значањем *new, exciting and interesting* (ново, узбудљиво, интересантно¹⁵). У *CALD*, који се појављује само годину дана касније, можемо пронаћи сложену именицу са истим значањем, иако мало другачијим начином писања (*trail blazer*), док придјев у овом рјечнику не постоји забиљежен. Поменута сложена именица и придјев поново се појављују у *OALD* (2010), написани онако како су забиљежени у *MED* 2002. године. Значење именице остаје исто, док се придјев у рјечнику, не наводећи прецизно значење, повезује са значењем именице.

3.2. Партиципийски придјеви са непостојећом основом

У корпусу смо пронашли неколико примјера који су приликом одбијања наставка *-ed* имали непостојећу основу:

- (9) „There are strong reasons to believe it was a *premeditated poisoning*,” the statement read.¹⁶ (*TT* 29. 5. 2010)
- (10) Launched on a Japanese rocket in May 2003, the Hayabusa had a *benighted journey*.¹⁷ (*NYT* 1. 7. 2010)
- (11) Rescuers found several *unidentified bodies* and the plane's black box.¹⁸ (*TG* 11. 4. 2010)

Примјер који може да доведе до многих питања јесте овај посљедњи – *unidentified*. Наведени придјев, према својој структури, подсјећа на придјеве као што су *unexpected* или *unused* јер се састоји од префикса *un-*, глагола и наставка *-ed*. Код таквих примјера често се поставља питање да ли се ради о партиципима или о изведеним придјевима, и чак се расправља о оправданости таквих придјева у овој групи. Наш примјер (*unidentified*) можемо са сигурношћу да сврстамо у ову групу јер *identified* није придјев од глагола *identify*, него партицип, а префикс *un-* се везује за придјевску основу. Придјев који може да се изведе од поменутог глагола јесте *identifiable*. Зато у нашем случају можемо да одбијемо наставак *-ed* и при томе заиста добијемо непостојећу основу **unidentify*.

У корпусу је пронађен само један примјер партиципског придјева који приликом одбијања наставка *-ing* има непостојећи облик:

- (12) On becoming law, the measure would be applied to *ongoing trials*.¹⁹ (*TG* 12.6.2010)

За овај примјер могли бисмо рећи да је настао према истој аналогiji као и именица *upbringing*, пребацавањем партикуле испред глагола и додавањем наставка, у нашем случају *-ing* (*bring up, go on*).

3.3. Партиципийски придјеви са глаголском основом

У корпусу је пронађено неколико партиципских придјева који при одбијању наставака *-ed/-ing* добијају глагол различитог значења у односу на значење самог придјева. Значење придјева и глагола смо преузели из *Oxford Advanced Learner's Dictionary* (2010) како бисмо илустровали разлику у значењу²⁰. Енглеско хрват-

15 Превод дат од стране аутора.

16 „Zoo in Fear of Potato Poisoner After Death of Camel and Elephant“

17 „In a Space Probe's Journey, a Test for Japan“

18 „Poland Mourns Death of President Kaczynski in Plane Crash“

19 „Italian Media protests over Silvio Berlusconi 'gagging law“

20 Из практичних разлога изоставимо значења из *OALD*.

ски или српски рјечник (1990) Рудолфа Филиповића послужио нам је за превод ријечи:

- (13) Experts say that Mr Blagojevich's zany behaviour since his arrest in December 2008 appears to be a *calculated move* to convince the public...²¹ (TT 4. 6. 2010)

Глагол *to calculate* значи *to use numbers to find out a total number, amount, distance, etc.* (рачунати, израчунавати). Партиципски придјев *calculated* има значење *carefully planned to get what you want* (прорачунат).

- (14) The FBI did not specify how much *classified information* the agents had been able to pass to Moscow but it said their brief had been to investigate US policy on areas such as Iran, Afghanistan, Central Asia and internet use by terrorists.²² (TT 30. 6. 2010)

Глагол *to classify* значи *to arrange sth in groups according to features that they have in common; to decide which type or group sth/sb belongs to* (сврстати, разврстати). Партиципски придјев *classified* носи следеће значење: *officially secret and available only to particular people* (повјерљиво).

- (15) „For many years we lived extremely well,“ said Ramon Tamames, a *distinguished professor* of economics at Madrid University, referring to a decade of extraordinary growth fuelled by low-cost loans from Europe.²³ (TT 20.6.2010)

Distinguished professor није професор који се разликује или разазнаје, јер је значење глагола *to distinguish* – *to recognize the difference between two people or things* (разликовати (се), разазнати). Придјев има другачије значење – *very successful and admired by other people; having an appearance that makes sb look important or that makes people admire and respect them* (одличан, истакнут, отмјене појаве).

Следећи примјери такође имају глаголску основу различитог значења у односу на придјев, али до ње се дошло одбијањем наставка *-ing*:

- (16) Japan's prime minister, Yukio Hatoyama, today said he would resign just eight months after he took office, after failing to honour election promises to bring *sweeping change* to domestic policy and fundamentally alter the country's relations with the US.²⁴ (TG 2. 6. 2010)

Sweeping change није промјена која ће помести све, него је велика, далекосежна промјена, јер иако глагол *to sweep* значи *to clean a room, surface, etc. using a broom; to move suddenly and /or with force over an area or in a particular direction* ((по)местити, пројурити), дати придјев значи *having an important effect on a large part of something; too general and failing to think about or understand particular examples* (широк, свеобухватан, далекосежан).

- (17) That *lingering opposition* means Honduras does not appear to have the votes to win reinstatement.²⁵ (NYT 5. 6. 2010)

21 „A Man Who Tried to Sell Obama Seat' Welcomes Chance to Tell His Story“

22 „Clinton ally Alan Patricof 'was Russian spy-ring target“

23 „Spending Fiesta is Over for Spain“

24 „Japan's Prime Minister Yukio Hatoyama resigns“

25 „Latin America Still Divided Over Coup in Honduras“

Глагол *to linger* са значењем *to continue to exist longer than expected* (оклијевати, задржавати се, одуговлачити) није исто што и придјев *lingering*, који носи значење *slow to end or disappear* (дуготрајан, спор).

- (18) In any case, Mr. Turygin said that if Yakhya Yevloyev had a *compelling argument* that a murder charge should have been pursued, the judges had leeway to send the case back to the prosecutor.²⁶ (NYT 3. 6. 2010)

Compelling argument није присилна или изнуђена расправа, како би се могло закључити из значења глагола *to compel – to force sb to do sth; to make sth necessary; to cause a particular reaction* (присилити, изнудити)), него је необично занимљива, изванредна или изврсна расправа, што је значење придјева *compelling – that makes you pay attention to it because it is so interesting and exciting*.

- (19) The speech was intended to help *budding journalists* understand Xinhua's dual mission: to give Chinese leaders a fast and accurate picture of current events and to deftly manipulate that picture for the public to ensure social harmony, and by extension, the Communist party's hold on power.²⁷ (TG 6. 6. 2010)

Глагол *to bud* значи *to produce buds* (цвјетати, пупати), али је *budding journalist* новинар који обећава, а не новинар који цвјета, јер је значење придјева *budding – beginning to develop or become successful* (који обећава).

4. Закључак

У овом раду је постављено неколико циљева. Један од првих је био дефинисати унутрашњу структуру именичке фразе. Прихватајући мишљење Кверка и сарадника, добили смо јаснију слику о саставним дијеловима сваке именичке фразе. Поред детерминатора, којима у раду нисмо посветили превелику пажњу, као најважнији елемент сваке фразе издвојили су се: управна ријеч, премодификација и постмодификација. Као најважнији премодификатор, осим именица, партиципа, генитива, прилога са другим фразама и реченица, издвојио се придјев.

Да бисмо могли класификовати ријеч као придјев, прихватили смо четири основне карактеристике придјева које је предложио Кверк и сарадници. На основу истраживања које смо провели, утврдили смо да су најважније двије особине свих придјева њихова способност да врше функцију атрибута и да буду дио именског предиката, што је, уједно, и став Кверка и сарадника. Класификација придјева коју смо извршили у раду заснована је на њиховој морфолошкој структури и све придјеве смо сврстали у четири групе: прости, изведени, партиципски и сложени.

Прихватајући дефиницију партиципских придјева коју је дао Кверк са сарадницима да су то придјеви који имају исти наставак као *-ed* партицип (*-ed*) или као *-ing* партицип (*-ing*), у раду смо жељели да анализирамо које врсте ријечи могу да буду основа за додавање поменутих наставака. На основу анализе коју смо провели можемо да изведемо закључак да именице, глаголи и чак облици који немају значење могу бити основа. Примјери партиципских придјева који имају именицу као основу најмалобројнији су у нашем корпусу, што је разумљиво.

26 „Russia Turns a Deaf Ear as Killing Cries Out for Justice“

27 „Space, the Final Frontier of Chinese News Manipulation“

во уколико имамо у виду чињеницу да партиципски придјевни најчешће настају додавањем поменутих наставака на глаголе. У раду нисмо анализирали све глаголе који могу да буду основа, него само оне чије је значење различито у односу на значење добијеног придјева, али се опет ова група партиципских придјева показала као најмногобројнија. Група партиципских придјева која као основу има непостојеће облике на другом је мјесту према заступљености. Примјери у оквиру ове групе постављају неколико интересантних питања. Анализирањем придјева типа *in-* + глагол + *-ed/-ing* као што је био наш примјер *unidentified* дошли смо до закључка да је особина придјева да врши функцију атрибута и будући дио именског предиката много важнија од особине придјева да буде премодификован са *very* или да има компаратив и суперлатив. Иако у нашем примјеру наставка додајемо на морфолошки непостојећу основу, ипак можемо да примијетимо да овакви придјевни своје значење добијају од глагола. Можемо закључити да, уколико глагол са *-ed/-ing* наставцима може да доведе до настајања придјева који не мора само да се премодификује са *very* и не мора да има компаратив и суперлатив, али да заузима позицију атрибута и буде дио именског предиката, онда за такав примјер не можемо тврдити да припада овој групи. Такав примјер би уз префикс *in-* могао да се сврста у групу изведених придјева. Други примјери из ове групе приликом одбијања *-ed/-ing* наставака добијају основу која нема значење које се може пронаћи у савременим рјечницима, па се може поставити питање како ошште имају значење. Таква питања сматрамо интересантним за нека будућа истраживања ове теме.

Литература

- Благања, Конте 1979: D. Blaganja, I. Konte, *Modern English Grammar*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Блумфилд 1933: L. Bloomfield, *Language*, New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Бугарски 1995: Р. Бугарски, *Увод у општу лингвистику*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Гринбаум 1996: S. Greenbaum, *Oxford English Grammar*, New York: Oxford University Press.
- Хадлстон, Пулум 2005: R. Huddleston, G.K. Pullum, *A Student's Introduction to English Grammar*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Јесперсен 1909–1949: O. Jespersen, *A Modern English Grammar on Historical principles*, Copenhagen: Munksgaard.
- Краузинга 1909–1932: E. Krusinga, *A handbook of present-day English*, Groningen.
- de Mönink, I. *On The Move. The Mobility of constituents in the English noun phrase. A multy method approach*. {http://avaxsearch.com/avaxhome_search?q=english+nounphrase&commit=Go}. 20. 03. 2010.
- Кверк и др. 1985: R. Quirk et al., *A Comprehensive Grammar of the English Language*. Harlow: Longman.
- Рјечници који су се користили у раду:
Cambridge Advanced Learner's Dictionary. (2003). Cambridge: Cambridge University Press.
Oxford Advanced Learner's Dictionary. (2010). Oxford: Oxford University Press.
- Филиповић 1990: R. Filipović, *Englesko hrvatski ili srpski rječnik*, Zagreb: Školska knjiga i grafički zavod Hrvatske.

Примјери за корпус преузети из:

www.thetimes.com . мај – јул 2010.

www.theguardian.com . мај – јул 2010.

www.newyorktimes.com . мај – јул 2010.

PARTICIPIAL ADJECTIVES AS NOUN PHRASE PREMODIFIERS

Summary

The paper accepts the definition of participial adjectives given by Quirk et al. which states that participial adjectives have the same suffix as past participles (-ed) or present participles (-ing) (1985). Considering the fact that it is difficult to set a clear line between participle and participial adjectives the paper analyzes parts of speech that can function as base for participial adjectives. The results of the analysis show that nouns, verbs and even forms without meaning in contemporary English dictionaries can function as bases. The paper does not analyze all the verbs that can function as base but just the ones with different meaning from participial adjectives derived from them. The general conclusion is that although the base plays an important role in classification of participial adjectives it is not the only reliable criterion. Feature of an adjective to freely occur in attributive and predicative function proved to be an adequate additional criterion.

Maja Žarković

Наталија ЖИВКОВИЋ¹, Катарина АКСИЋ²
Крађујевац

ФОРМАЛНА СЕМАНТИКА НЕКИХ ГЛАГОЛСКИХ ВРЕМЕНА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У овом раду се анализирају формални аспекти лингвистичке анализе глаголских времена у српском језику као што су: перфекат перфективних и имперфективних глагола, плусквамперфекат и футур II, и утврђују параметри на основу којих се дефинишу својства која се користе у њиховој дескрипцији. Након излагања базичних инструкција неопходних за описивање ових глаголских времена, и увођењем симбола ради представљања њихове структуре, пажња се усмерава на описивање аспектуалних вредности и темпоралне структуре ових времена. Истицањем релација којима се догађаји смештају на временској осиг, као и испитивањем односа између референцијалне тачке и момента говора, одређују се услови на основу којих се дефинише семантика ових времена, уз описивање резултативности, као семантичке компоненте сложених глаголских времена.

Кључне речи: перфективни глаголи, имперфективни глаголи, семантика, евентуалност, референцијална тачка

1. Увод

У раду се врши анализа временских и аспектуалних својстава глаголских времена у српском језику као што су: перфекат перфективних и имперфективних глагола, плусквамперфекат и футур II, коришћењем логичких формула и математичких алгоритама неопходних у одређивању њихове основне семантике. Након дефинисања глаголских облика као примарних средстава темпоралне детерминације, пажња се усмерава на базичне инструкције којима се постављају релације на основу којих се догађаји визуелно геометријски представљају на временској осиг на којој су смештене три тачке, одређене на основу Рајхенбахове (Reichenbach) таксономије глаголских времена: моменат говора (S – speech point), моменат догађаја (E – event point) и референцијална тачка (R – reference point), чијом комбинацијом је могуће дефинисати свако глаголско време.

Ове инструкције се односе на:

- а) Временску локализацију догађаја која је представљена односом између тачака на временској осиг;
- б) Аспектуалну вредност - догађај се може посматрати као завршен или незавршен;
- ц) Дискурзивне одлике које се односе на временски редослед. У том смислу постоје временска прогресија, временска регресија и симултаност.

С обзиром на то да је савремени аспектуални систем српског језика морфолошке природе, опозиција перфективност / имперфективност изузетно је значајна у интерпретацији исказа. Ателичност евентуалности постиже се перфектом несвршених глагола, док се теличност евентуалности постиже перфектом свршених глагола.

1 natalijaaleksa@yahoo.com

2 kaja.aksic@gmail.com

Увођењем семантичко-прагматички редефинисане референцијалне тачке, односно темпоралног антецеденса, који може бити изражен кроз ову аспектуалну опозицију или неким темпоралним адвербом, представљен је део темпоралног система у српском језику. Третман семантике плусквамперфекта неизбежно води ка испитивању ефекта резултативности уз увођење момента који функционише као темпорални антецеденс плусквамперфекта.

2. Глаголски облици као средство темпоралне детерминације

Глаголски облици у српском језику сачињавају систем који функционише према сложеним правилима. Срето Танасић у *Синтакси савременог српског језика* пише о свим карактеристикама глаголских облика, а овде издвајамо неколико релевантних за овај рад. Такође се осврћемо на његов опис семантике, као и синтаксе, перфекта и плусквамперфекта којом ћемо се бавити у наставку рада са ослонцем на друге изворе.

Глаголски облици представљају примарно средство темпоралне детерминације предиката, тј. они смештају предикацију у одређени временски простор. Танасић наводи две врсте темпоралне детерминације: индикативну и релативну. Индикативна детерминација указује на то да се моменат вршења радње одмерава према моменту говора, док релативна детерминација указује на то да се глаголом исказана радња временски одређује према некој другој исказаној радњи, а не према моменту говора.

Глаголска радња може бити референцијална и неререференцијална. Глаголска радња се на основу односа момента вршења према моменту говора одређује као садашња, прошла или будућа. На основу односа момента вршења радње и момента референције глаголске радње се деле на референцијалне и неререференцијалне. Референцијалне су оне кој се могу везати за један моменат, тј. један временски одсек. Неререференцијалне радње представљају неограничено мноштво радњи које се врше у посебним временским интервалима. Моменат референције може, али не мора бити, експлицитно исказан у реченици јер се често може на основу контекста закључити да ли је глаголска радња референцијална или не (Танасић, 2005: 349).

У овом раду бавићемо се формалном семантиком перфекта (перфективног и имперфективног вида), као и плусквамперфекта. Танасић истиче да перфекат исказује радње које су се вршиле или извршиле у прошлости, пре момента говора. Употреба перфекта оба вида подједнако је заступљена када су у питању референцијалне радње. У неким случајевима, употребом свршеног перфекта исказује се стање које је настало као резултат радње означене глаголом. У тим случајевима је свршеним перфектом истакнута компонента резултативности која обавештава о стању насталом по извршењу одређене радње (Танасић, 2005: 392). Перфекат несвршених глагола може исказати прошлу радњу чији резултат није актуелан у моменту говора. Наиме, резултат дате радње је поништен неком другом прошлом радњом. Ова функција се не може приписати перфекту глагола свршеног вида. Глаголи свршеног вида ово значење исказују кроз облик плусквамперфекта (Танасић, 2005: 395).

Плусквамперфекат је глаголски облик којим се исказује прошла радња која се извршила или вршила пре неке друге прошле радње. Најчешће се јавља у сложеним реченицама, али се може јавити и у простим реченицама уколико се његова специфична семантика остварује у односу на другу прошлу радњу исказа-

ну засебном реченицом. Овај облик је специфичан због наглашене антериорности у односу на другу прошлу радњу и користи се за „исказивање прошлих радњи чији је резултат дезактуализован јер се у међувремену, након извршења те радње, десила друга радња која је поништила резултат те радње“ (Танасић, 2005: 413). Семантика резултативности појединих глагола (као што су *одрасити*, *ударити*) не дозвољава употребу плусквамперфекта са наведеним значењем јер се резултат радње исказане таквим глаголима не може поништити вршењем неке друге радње. За означавање дезактуализованих радњи плусквамперфекат се користи код глагола свршеног вида, док исту функцију код глагола несвршеног вида обавља перфекат, као што је већ поменуто.

3. Глаголски аспект (вид)

„Аспект означава различите начине на које се може појмити / представити интерна темпорална структура једног догађаја... Аспект пружа информације о два феномена: први је тип ситуације коју описује реченица, а други је начин сагледавања дате ситуације (сагледава се целина ситуације, њен део или поједине фазе).“ (Станојевић, Ашић 2006: 23)

На основу аспекта или глаголског вида као обавезне бинарне граматичке категорије, може се извршити подела глагола на две групе са граматичким значењем: перфективности (*лећи*, *пастити*, *стајити*) и имперфективности (*лежати*, *падатити*, *стајати*). „Типичну перфективност глагола означава недељива целина са јасно означеним резултатом или оствареним циљем који обухвата све делове глаголске ситуације.“ (Мразовић 2009: 80–81) Њиме се не наглашава трајање већ завршеност радње или збивања. Дељивост временске димензије радње или збивања карактеристична је за имперфективне глаголе којима се „исказује процес, збивање, радња и стање у њиховом току, у трајању или понављању, тако да се радња не може схватити као целина.“ (Мразовић 2009: 80–81). Следећи примери указују на перфективност (остварен циљ), односно имперфективност (процес, развој):

- 1) Њени родитељи су саградили нову кућу.
- 2) Њени родитељи су (годинама) градили кућу.

Језички феномени који се везују за глаголски вид представљени су првенствено кроз: префиксацију, која се сматра лексичким процесом, и захваљујући којој се врши перфектизација имперфективних глагола путем префикса; а овде се убраја и имперфектизација перфективних глагола која означава творбу имперфективних од перфективних глагола, која се врши додавањем суфикса на перфективне глаголе (*изучити* – *изучавати*), као и унутрашњом творбом (*проговорити* – *проговарати*). Префикси се користе за промену имперфективних у перфективне глаголе (*писати*, *НАписати*; *згедати*, *ПОзгедати*; *зрадити*, *САзрадити*). За промену перфективних глаголских облика у имперфективне користе се суфикси (*стајати*, *стајати*; *куити*, *куиОВАти*).

Опозиција која одређује категорију аспекта: перфективност – имперфективност односи се и на тзв. „асиметричну корелацију“ (Мразовић 2009: 80) између перфективних и имперфективних глагола, јер су перфективни глаголи обележени, односно маркирани, и њихово значење не зависи од контекста, док значење имперфективних глагола као немаркираних, односно необележених, зависи од контекста. Класификација аспектских (видских) опозиција може бити представљена на следећи начин:

Захваљујући граматикализацији ових аспекатских опозиција у српском језику могуће је изразити разлике у значењу које се изражавају путем аспеката.

Комри уопштено дефинише глаголске аспекте као различите начине посматрања унутрашњег временског склопа ситуације. Он каже да перфективни аспект „посматра“ ситуацију као целину, док имперфективни аспект „посматра“ ситуацију са унутрашње стране и односи се на њену интерну структуру. За разлику од имперфективног, перфективни аспект није повезан са интерном структуром ситуације, он се односи на њен тоталитет (Comrie 1976: 4). Постоје језици у којима се глаголски аспект изражава граматички, тј. коришћењем одговарајућег глаголског времена (нпр. енглески), и језици који аспект изражавају путем морфолошког процеса деривације (српски). Морфолошко енкодирање аспекта сматра се основним начином изражавања аспектуалности у српском језику. Захваљујући томе, постоје аспектуални парови: несвршени – свршени (долазити – доћи, итд.). Морфолошки аспект има предност у односу на лексички и граматички, и „не мења се у зависности од времена које је употребљено“ (Станојевић, Ашић 2006: 172) и у дијахронијској перспективи овај савремени аспектуални систем морфолошке природе долази након граматичког, чијом је употребом аспектуалност изражавана „граматички – опозицијом између глаголских времена“ (Станојевић, Ашић 2006: 172).

Постоји и лексичка аспектуална информација која се изражава кроз разлику између теличних и ателичних евентуалности. Овде је неопходно дати објашњење термина евентуалност. Наиме, „евентуалност је шири појам од догађаја, јер догађаји по дефиницији представљају промену, а евентуалности не.“ (Станојевић, Ашић 2006: 26) Подтипови евентуалности су догађаји (e) и стања (s). Евентуалности имају: „а) ограничено трајање и неограничену просторну екстензију; б) не могу да заузму целину времена, али би могле да заузму цео простор; ц) у времену мора бити места за више евентуалности, које могу, али и не морају, да се преклапају у простору“ (Casati, Varzi 1999: 173). Евентуалности могу бити хомогене и хетерогене. Хомогеност значи да евентуалност може бити подељена на сегменте који су идентични међу собом, као и са целином. То се може односити на супстанцу као што је со, зато што и најмање зрно соли представља со. Хетерогене евентуалности се протежу до одређеног циља, чије остваривање доводи до завршетка процеса. Уколико правимо макету авиона, оног тренутка када је макета направљена процес је завршен, пошто поседује природну (унутарњу границу). Хетерогени су предмети као што је сто, јер само скуп свих појединачних елемената који чине сто може бити означен као сто, док појединачни елементи од којег је сто састављен не представљају сто. Према томе, „теличност изражава да ли одређени процес собом носи индикацију своје свршености, то јест да ли поседује природну (унутарњу) границу“ (Станојевић, Ашић 2006: 26). Ателичност

подразумева непостојање те границе, и односи се на својство предиката чија се завршна тачка мора накнадно одредити уз помоћ глаголског времена.

Разлику између теличних и ателичних евентуалности Комри објашњава на примеру следећих реченица:

3) John is singing. (Џон пева.)

4) John is making a chair. (Џон прави столицу.)

Обе реченице се односе на ситуације које морају трајати одређени временски период, али међу њима постоји важна разлика која се односи на њихову унутрашњу структуру. Друга реченица означава ситуацију која у неком тренутку мора доћи до краја, тј. постоји крајња тачка у којој ће Џон завршити са прављењем столице, столица ће бити направљена, и тада се дата ситуација завршава. Ситуација у првој реченици нема крајњу тачку, тј. Џон може да пева веома дуго или да прекине у било ком тренутку. Ситуација приказана у првој реченици је ателична, а у другој телична (Comrie 1976:44). Ова семантичка својства процеса који су изражени предикатом проузрокују перфективну интерпретацију неких имперфективних глагола у српском језику.

3.1. Перфекат глагола перфективног и имперфективног вида у српском језику

Глаголским временима представљена су три типа односа између евентуалности која је описана у реченици и тренутка говора: $e < S$, $e = S$, $e > S$. Наиме, по Рајхенбаху, уколико је евентуалност (e) антериорна у односу на моменат говора (S), реч је о прошлим временима; ако је e једнако S реч је о презенту, а уколико је e постериорно у односу на S – реч је о будућим временима.

Што се тиче аспектуалне структуре перфекта, неопходно је сагледати и резултативну употребу перфекта. Наиме, перфекат уводи догађај, који мора бити потпуно завршен да би стање произашло из тог догађаја. То је: „време које сигнализује да је дата евентуалност ограничена, тј. завршена у прошлости“ (Станојевић, Ашић 2006: 52).

Перфекат глагола перфективног вида у српском (пример 5) увек изражава релацију $e < S$ (тј. догађај e је антериоран у односу на моменат говора S), док перфекат глагола имперфективног вида (пример 6) може да изражава ову релацију у неким случајевима. У следећим реченицама оба глаголска облика енкодирају исти тип информације, $e < S$:

5) Марко је ушао у собу.

6) Марко је улазио у собу.

Међутим, употреба перфекта глагола имперфективног вида неће увек означавати да је догађај описан у реченици завршен у прошлости. То је јасно уочљиво на следећем примеру:

7) Пре пет минута, Марко је читао књигу.

Активност читања књиге је започета у прошлости, али могуће је да се она наставља и у моменту говора, што није у складу са релацијом $e < S$, која значи да перфекат реферише на неки прошли догађај који се сагледава из садашњости. Карактеристика имперфективних глагола је да приказују догађај као неограничен, тако да он може бити у контакту са моментом говора. Због потребе за јединственим третманом темпоралних релација како би се указало на семантизам перфекта глагола перфективног и имперфективног вида – неопходно је увести

појам референцијалне тачке. Она представља моменат или интервал на временској оси који је релевантан за приказивање догађаја који је означен глаголским временом. Тај догађај може бити у потпуности завршен у R , или још увек у току у R . „Свако време, наиме, упућује на један моменат или интервал на временској оси у којем је на снази дата евентуалност, тј. у којем је исказ који описује дату евентуалност истинит“ (Станојевић, Ашић 2006: 21). Временска инструкција код оба аспекта перфекта мора бити $R < S$ (тј. референцијална тачка је антериорна у односу на моменат говора). Оно по чему се различити глаголски аспекти код перфекта у српском разликују је однос евентуалности и референцијалне тачке. Код перфекта глагола перфективног вида овај однос је формално представљен као $e \subseteq R$ (тј. догађај је укључен у временски простор који функционише као R , а темпорални антецеденс R за овај догађај е јесте неки моменат, интервал t такав да га заузима неки претходно перфектом уведени догађај), а код перфекта глагола имперфективног вида релација је изражена као $R \subseteq e$ (тј. референцијална тачка је укључена у временски интервал који заузима догађај уведен темпоралним ад-вербом или неким другим прошлим временима).

У случају перфективне инструкције, $e \subseteq R$, референцијална тачка може бити означена временским прилогом (пример 8), а може бити и имплицитна (пример 9) и она тада одговара временском интервалу самога догађаја.

8) У осам сати је ушла у његов стан, али њега није било.

Референцијална тачка (у *осам сати*) је формално означена.

9) Ушла је у његов стан, али њега није било.

Референцијална тачка није формално означена, већ њу представља *тренутак када је субјект ушао у стан*.

У случају имперфективне инструкције, $R \subseteq e$, референцијална тачка је уведена временским прилогом (пример 10) или неким другим прошлим временом (пример 11).

10) У том тренутку, она је ишла низ улицу.

Референцијална тачка је означена временским прилогом, у *том тренутку*.

11) Када се окренуо, она је ишла низ улицу.

У овом примеру референцијалну тачку представља *тренутак када се он окренуо*, дакле она је уведена прошлим временом.

Временска и аспектуална информација које енкодира перфекат у српском су раздвојене. Временски облик, тј. презент глагола *биће* + прошли партицип, енкодира инструкцију $R < S$ (референцијална тачка R је антериорна у односу на моменат говора S), док сам глагол енкодира инструкцију $e \subseteq R$ или $R \subseteq e$, што зависи од тога да ли се догађај посматра као завршен или незавршен. Интересантан је случај би-аспектуалних (двовидских) глагола у српском (телефонирати, ручати, чути, видети), чија аспектуална вредност мора бити утврђена на основу датог контекста. Посматраћемо глагол *ручаће* у следећим примерима:

12) Пре пет минута, Ана је ручала.

Референцијална тачка у овом случају је *пре пет минута*, а аспектуална инструкција ($R \subseteq e$) је имперфективна, што не гарантује да догађај није повезан са моментом говора, тј. могуће је да се активност наставља и у моменту говора, али инструкција $R < S$ важи у сваком случају.

13) Ручала је пре него што је отишла.

Аспектуална инструкција код овог примера је перфективна ($e \subseteq R$), из реченице се може закључити да је активност ручања завршена пре тренутка говора и да не може бити преклапања.

Дакле, инструкције које су потребне за семантички опис перфекта у српском језику су:

- 1) $R < S$ и $e \subseteq R$ за перфективни перфекат и
- 2) $R < S$ и $R \subseteq e$ за имперфективни перфекат.

3.2. Перфективно тумачење неких имперфективних глагола

Постоји група имперфективних глагола у српском језику који могу имати, поред уобичајене дуративне³ (означава трајање) и итеративне⁴ (означава понављање) интерпретације, перфективно тумачење. Дакле, за имперфективне глаголе не важи увек инструкција $R \subseteq e$ (тј. референцијална тачка је укључена у временски интервал који заузима догађај уведен темпоралним адвербом или неким другим прошлим временима).

Перфективно тумачење важи за неке имперфективне глаголе који су процесом морфолошке суфиксације изведени од својих перфективних парова, рецимо *долазити*, изведен од *доћи*; *куповати*, изведен од *купи*; *ошварати*, изведен од *ошворити*; *падати*, изведен од *пасти*; *силазити*, изведен од *сићи*; *излазити*, изведен од *изаћи*; *прелазити*, изведен од *прећи*. Следећи примери садрже имперфективне глаголе који се перфективно тумаче:

- 14) Силазио је у подрум пре пет минута (али се вратио у собу).
- 15) Излазио је из куће пре два сата. (али се управо вратио)
- 16) Куповала је ципеле пре два дана. Узела је три пара.

Имперфективни глаголи употребљени у примерима 14, 15 и 16 заправо денотирају активност која је завршена у прошлости. Следећи примери показују да је немогуће поништити ове глаголе:

- 14') Силазио је у подрум пре пет минута, али није сишао.
- 15') Излазио је из куће пре два сата, али није изашао.
- 16') Куповала је ципеле пре два дана, али их није купила.

Реченице 14', 15', 16' су неприхватљиве због тога што њихови предикати означавају процес који је потпуно, а не делимично реализован.

Поставља се питање који се семантички механизам налази у основи ове интерпретативне могућности. Ашићева и Станојевић износе хипотезу да перфективно тумачење ових глагола потиче од чињенице да они у својој денотацији садрже теличну компоненту коју су наследили од перфективних глагола од којих су изведени (Станојевић, Ашић 2007). Активирање теличне компоненте зависи од лингвистичког и прагматичког контекста, тј. ако у реченици ништа не указује на то да је процес прекинут или да се понавља, телична компонента се активира и логично је закључити да је процес завршен. Код овакве употребе имперфективног перфекта акценат се ставља на сам процес, а не на његов резултат. Уколико бисмо желели да акценат ставимо на резултат, користили бисмо перфективне облике (*доћи* уместо *долазити*; *сићи* уместо *силазити*).

3 Пао је док је силазио у подрум.

4 Често је прелазило реку.

Код овакве употребе имперфективних форми не преноси се само информација о томе да се догађај догодио у прошлости, већ и да резултат овог догађаја није валидан у тренутку говора. Стање произведено предикатом могуће је поништити и оно не постоји у тренутку говора (примери 14, 15, 16). Уколико се то стање не може поништити пре тренутка говора, онда употребљени имперфективни перфекат не може означавати перфективност, што се види на следећем примеру:

17) Марко је сретао Ану.

У овом примеру употребљени имперфективни глагол означава итеративност, тј. понављање. Он не може представљати један завршени догађај, зато што предикат *сретио* не може бити поништен.

Дакле, аспектуална инструкција имперфективних глагола који су суфиксацијом изведени од одговарајућих перфективних парова зависи од активирања теличне компоненте у њиховом значењу. Уколико је телична компонента активирана, уместо имперфективне инструкције $R \subseteq e$, имперфективни перфекат даје перфективну инструкцију $e \subseteq R$. Сама активација теличне компоненте зависи од контекста, тј. комуникационе ситуације.

4. Третман плусквамперфекта резултативности

Резултативност, као семантичка компонента сложених глаголских времена, као што су перфективни облици перфекта, плусквамперфекат и футур II, дефинише се „као актуелност стања s у R , које је резултат перфектом уведеног догађаја e “ (Станојевић, Ашић 2006: 49). „Ефекат резултативности плусквамперфекта произилази из актуелности стања које произилази из самог догађаја уведеног плусквамперфектом у моменту који функционише као темпорални антецеденс“ (Станојевић, Ашић 2006: 128). Под темпоралним антецеденсом подразумева се семантичко-прагматички редефинисана референцијална тачка. Резултативност се увек описује у односу на моменат t коме дати догађај претходи. Овим симболом t означен је временски моменат који уводи неки темпорални адверб.

Семантика плусквамперфекта у српском језику може се дефинисати као конјункција следећих услова:

- a) $e \subseteq R$ (тј. догађај је укључен у временски простор који функционише као референцијална тачка R);
- b) $e \supseteq s$ (тј. догађај и резултативно стање које произилази из догађаја e , при чему нема преклапања између e и s , односно нема временског размака између догађаја и стања);
- c) $s < S$ (тј. стање које произилази из догађаја e је антериорно у односу на моменат говора S);
- d) $t < S$ (тј. моменат t је антериоран у односу на моменат говора S) и
- e) $t \subseteq s$ (тј. временски моменат t укључен је у стање које произилази из догађаја e) или $s < t$ (тј. стање које произилази из догађаја e је антериорно у односу на моменат t).

Први услов допушта остваривање другог услова, док из трећег услова произилазе дезактуализација стања s у тренутку говора (S), као и $e < S$ (тј. догађај је антериоран у односу на моменат говора S). Наиме, у описивању једног глаголског времена неопходно је одредити „базичну инструкцију коју оно даје, а која се

тиче смештања догађаја на временској оси. Та базична инструкција се друкчије назива основна семантика“ (Станојевић, Ашић 2006: 15).

Постоје три могућности којима се одређује локализација момента t . Наиме, код перфекта овај моменат t може бити означен као тренутак говора („тренутак у којем говорно лице производи свој исказ“ (Станојевић, Ашић 2006: 13), или као тренутак који му претходи. То се може приметити на основу следећих примера:

18) Завршио је домаћи.

$e \supset c_s$: домаћи завршити (e), домаћи је урађен (s);

$t=S$ (моменат t једнак је моменту говора S); $t \subseteq s$ (тј. временски моменат t укључен је у стање које произилази из догађаја e); $e < t$ (тј. догађај e је антериоран у односу на моменат t).

19) Рекао ми је да је завршио домаћи.

$e \supset c_s$: домаћи завршити (e), домаћи је урађен (s);

$t < S$ (моменат t је антериоран у односу на моменат говора S); $t \subseteq s$ (тј. временски моменат t укључен је у стање које произилази из догађаја e); $e < t$ (тј. догађај e је антериоран у односу на моменат t).

За разлику од перфекта који се јавља у значењу антериорности, плусквамперфекат се у српском језику увек јавља у значењу резултативности. На пример:

20) Јелена је обавестила све укућане да је положила последњи испит.

21) Кад је Јелена почела да одговара, он је већ био изашао из учионице.

Код плусквамперфекта овај моменат t увек претходи моменту говора, што се може уочити и у самој дефиницији која се односи на значење и употребу плусквамперфекта: „Плусквамперфектом перфективних глагола се означава свршеност претходне радње у прошлости, а плусквамперфектом имперфективних глагола се означава несвршеност претходне радње у прошлости.“ (Мразовић 2009: 154) На пример:

22) Одговарао је тачно онако како је био научио.

23) Истог јутра отпутова паша. Већ у рану зору биле су кренуле слуге. (Мразовић 2009: 154)

Плусквамперфектом се изражавају последице које су настале услед неког догађаја који се одиграо у прошлости, и које су актуелне у моменту догађања наредног догађаја у прошлости. „Радња изражена плусквамперфектом производи стање које је актуелно у моменту који функционише као темпорални антеценденс плусквамперфекта, а који је једнак моменту догађања евентуалности дате перфектом“ (Станојевић, Ашић 2006: 179). У односу на моменат говора, и догађај који је представљен плусквамперфектом као и стање кога тај догађај изазива претходе овом моменту. У односу на референцијалну тачку R , овај догађај јој, такође, претходи, али стање узроковано овим догађајем у себе укључује ову тачку, што се може сагледати и кроз следећи пример:

24) Када сам коначно сакупила новац, агенција је већ била продала тај стан.

Овде је догађај уведен плусквамперфектом „стан, продати“ (e), и он претходи R (које је дато догађајем „говорник, сакупити новац“), а резултативно стање „стан није на продају“ (s) у себе укључује референцијалну тачку R .

Резултативно стање догађаја датог плусквамперфектом може бити дезактуализовано, што значи да често, захваљујући општим знањима које поседујемо, можемо извести закључак о томе да стање узроковано неким догађајем не мора да важи, било у моменту говора, било у неком тренутку који претходи моменту говора. На пример:

25) Ива се била удала, али се преселила у Њујорк и напустила супруга.

Дакле, стање (s) „бити у браку“ – више не важи.

Код футура II овај тренутак следи након тренутка говора (S):

26) Кад будем ручала, отићи ћу да је видим.

$e \supset c_s$: ручати (e), најести се (s); $S < t$ (моменат говора је антериоран у односу на момент t), $t \subseteq s$ (тј. временски моменат t укључен је у стање које произилази из догађаја e), $e < t$ (тј. догађај e је антериоран у односу на моменат t).

Наиме, уколико се гради од перфективних глагола, футур II означава „свршеност претходне будуће радње“ (Мразовић 2009: 156). На пример:

27) Кад будем дипломирала, вратићу се кући.

Уколико се гради од имперфективних глагола, означава „истовременост са неком другом будућом радњом и ређе вршење претходне будуће радње“ (Мразовић 2009: 157). На пример:

28) Ако буде учио, завршиће студије.

Семантика футура II може се дефинисати на следећи начин: „И догађај и стање које произилази из догађаја следе моменту говора“ (Станојевић, Ашић 2006: 181).

Поимање тренутка t мора се одвојити од референцијалне тачке (R), која се увек повезује са догађајем, и та релација је представљена на следећи начин: $e \subseteq R$ (тј. догађај је укључен у временски простор који функционише као референцијална тачка R) или $R \subseteq e$ (тј. референцијална тачка је укључена у временски интервал који заузима догађај уведен темпоралним адвербом или глаголским временима).

Услов на основу кога се изводе закључци о овом моменту t изражен је кроз релацију $e \supset c_s$ (тј. догађај и резултативно стање које произилази из догађаја e, при чему нема преклапања између e и s, односно нема временског размака између догађаја и стања), и сваког пута када се овај услов уведе у једну семантичку репрезентацију, мора постојати један моменат t такав да је испуњена релација $t \subseteq s$ (тј. временски моменат t укључен је у стање које произилази из догађаја e). Управо овај услов не дозвољава да резултативно стање буде важеће у моменту говора, јер би у случају плусквамперфекта таква могућност морала бити искључена, јер би се њеним остваривањем поништио основни услов за употребу овог глаголског времена. Наиме, испуњавањем услова $s < S$ (тј. стање које произилази из догађаја e је антериорно у односу на моменат говора S), односно дезактуализацијом стања (s) у моменту говора (S) не ремети се тежиште на коме почива употреба и значење плусквамперфекта. Међутим, може се догодити да дезактуализација доведе до нових имплицитних значења која не само да нису валидна, већ се противе и нашим сазнањима о свету који нас окружује. На пример, навођењем реченице:

29) Био сам дипломирао у Београду 1997.

имплицитно се најављује да у тренутку говора сам говорник више не поседује ову диплому.

Испуњавање услова $t \subseteq s$ (тј. временски моменат t укључен је у стање које произилази из догађаја e) неопходног за одржавање значења плусквамперфекта у српском језику, понекад може да искључи случајеве у којима је резултативно стање дезактуализовано у моменту t, због чега се дефинисање плусквамперфе-

кта у српском језику посматрано са становишта семантике мора додатно унапредити и проширити. То потврђује и следећи пример:

30) Девојчица се била сакрила, али су је убрзо пронашли.

У овом случају резултативно стање (девојчица је сакривена) престаје да важи у тренутку када девојчицу пронађу, односно у моменту t . Дакле, моменат t јесте моменат дезактуализације резултативног стања. Ово се може представити заменом инструкције $t \subseteq s$ следећом дисјункцијом: $t \subseteq s$ или $s < t$. Уколико је $t \subseteq s$ (тј. временски моменат t укључен је у стање које произилази из догађаја e), тада резултативно стање важи и у моменту t , а уколико је $s < t$ (тј. стање које произилази из догађаја e је антериорно у односу на моменат t), тада је резултативно стање дезактуализовано у моменту t .

У индиректном говору резултативно стање (s) може да важи и у тренутку које уводи предикат главне клаузе. На пример:

31) Марија је прекрјуче рекла да је била дипломирала 21. априла 2006.

У овој реченици пажња је усмерена на временску локализацију догађаја „дипломирати“ у тренутку на који се указује темпоралним прилогом (21. априла 2006). Упркос употреби плусквамперфекта, овом реченицом се не може пренети информација да резултативно стање (она има диплому) није важеће у тренутку који се уводи предикатом главне клаузе. Сама дефиниција која се односи на семантику плусквамперфекта у српском језику захтева да стање s буде дезактуализовано у моменту говора (S), или у неком тренутку који функционише као моменат говора. Међутим, испуњавање оваквог услова може се противити неким општим сазнањима о свету које поседују учесници у комуникацији. Наиме, уколико неко једном стекне диплому, не може је никада изгубити.

Исти услов може бити испуњен уколико је резултативно стање (s) дезактуализовано у моменту t , што се може приказати на следећем примеру:

32) Ивана ми је рекла да је примљена у болницу, али да су је убрзо пустили.

Дакле, на примеру тзв. да – клауза које се појављују у оквиру индиректног говора, примећује се да стање (s) не одговара тренутку који се уводи у главној клаузи, што имплицира да стање које се односи на чињеницу да је Ивана примљена у болницу – не важи у моменту говора, односно у тренутку у коме Ивана говори о свом боравку у болници.

Резултативност се заснива на томе да: стање које настаје услед неког догађаја може да важи у моменту t , или да у том тренутку буде дезактуализовано; а осим тога, такво стање никада не мора да буде истинито у моменту говора или у оквиру да – клауза у којима је употребљен плусквамперфекат.

5. Закључак

Дескрипција формалне семантике глаголских времена неизбежно почива на лингвистичкој анализи њихових аспектуалних својстава и темпоралне структуре. У темпоралним разматрањима одређених глаголских времена у српском језику унета је Рајхенбахова теорија захваљујући којој се, комбиновањем релевантних темпоралних тачака, односно успостављањем релација између референцијалне тачке и момента говора самог говорника, као и повезивањем референцијалне тачке и евентуалности уведене предикатом, врши представљање темпоралних инструкција.

У раду се закључује да морфолошко енкодирање аспекта, као основни начин изражавања аспектуалности у српском језику, даје различите вредности у зависности од опозиције перфективност / имперфективност. Перфектом перфективних глагола изражена је евентуалност која је завршена, тј. ограничена, за разлику од имперфективних глагола којима се догађај приказује као неограничен. Међутим, кроз перфективно тумачење једне групе имперфективних глагола који су суфиксацијом изведени од одговарајућих перфективних парова, изнето је становиште по коме њихова аспектуална инструкција зависи од активирања теличне компоненте у њиховом значењу, те они изражавају завршен процес, односно евентуалности које су ограничене. Најзад, приказивањем семантизма плусквамперфекта и третманом темпоралних јединица релевантних у самој дескрипцији овог времена, обухваћена је и резултативност која произилази из актуелности стања које следи из самог догађаја уведеног плусквамперфектом у моменту који функционише као темпорални антецеденс, те резултативно стање може бити деактуализовано, било у моменту говора, било у неком тренутку који том моменту претходи.

Литература

Касати, Варци 1999: R. Casati & A.C. Varzi, *Parts and Places. The Structure of Spatial Representation*, Cambridge (Mass.), The MIT Press.

Комри 1976: B. Comrie, *Aspect*, Cambridge Textbooks, Cambridge, CUP.

Мразовић 2009: П. Мразовић, *Граматика српског језика за странце*, Издавачка књижевница Зорана Стојановића, друго издање, Сремски Карловци, Нови Сад.

Пипер и др. 2005: П. Пипер и др., *Синтакса савременог српског језика - прости реченица*, Институт за српски језик САНУ: Београдска књига; Матица српска, Нови Сад

Рајхенбах 1947: H. Reichenbach, H. *Elements of Symbolic Logic*, New York, The Free Press.

Станојевић, Ашић 2006: V. Stanojević, T. Ašić, *Semantika i pragmatika glagolskih vremena u francuskom jeziku*, друго издање, Filološko-umetnički fakultet, Kragujevac.

Станојевић, Ашић 2007: V. Stanojević, T. Ašić, *Towards a formal semantics of some verbal tenses in Serbian*, Studies in Formal Slavic Phonology, Morphology, Syntax, Semantics and Information Structure: Proceedings of FDSL 7, Leipzig.

FORMAL SEMANTICS OF SOME TENSES IN THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

Formal aspects of the linguistic analysis of the following verbal tenses in Serbian: the perfective and imperfective perfect, the pluperfect and future II, are being analyzed throughout the work itself, complete with the parameters based on which the properties relevant for the formal description of their meaning are being established and defined. Taking into account three types of instructions encoded by verbal forms, the authors focus their attention on the description of some temporal and aspectual properties of the above mentioned tenses. The emphasis is placed upon the relations between the reference point and the speech point. According to the morphologically encoded aspect, the aspectual difference between the perfective and imperfective perfect is displayed, complete with the perfective interpretation of some imperfective verbs, the aspectual instruction of which depends on the activation of a telic component in their meaning. Resultativity, as a semantic component of some compound verbal tenses, and the treatment of the pluperfect are presented by introducing a temporal moment in which the result state can be valid or desactualized, preventing the contact with the speech point.

Natalija Živković, Katarina Aksić

V
СТИЛИСТИЧКА И СЕМАНТИЧКА
ПРОУЧАВАЊА

Вера ЂЕВРИЗ НИШИЋ¹
 Источно Сарајево

О КУМУЛАЦИЈИ ОСАМОСТАЉЕНИХ ЈЕЗИЧКИХ ЈЕДИНИЦА У РОМАНУ *ОЧЕВИ И ОЦИ* СЛОБОДАНА СЕЛЕНИЋА

У раду се, на примјерима из романа *Очеви и оци* Слободана Селенића, анализирају координиране конструкције настале комбиновањем језичко-стилских поступака као што су понављање и осамостаљивање реченичних чланова. Циљ рада је да се издвоје и опишу типови синтаксостилема насталих комбиновањем поменутих језичко-стилских поступака. Анализа показује да поступци осамостаљивања кумулираних синтаксичких јединица представљају различите степене стилистичког истицања како координиране конструкције у цјелини тако и њених конституената.

Кључне ријечи: кумулација, осамостаљивање, стилско маркирање

Предмет овог рада јесу координиране конструкције настале комбиновањем језичко-стилских поступака као што су понављање и осамостаљивање реченичних чланова. Наиме, у самој анализи биће издвојени и описани модели синтаксостилема насталих комбиновањем поменутих језичко-стилски поступака. Примјери који су нам послужили за анализу, ексцерпирани су из романа *Очеви и оци*² Слободана Селенића, будући да на плану експресивне синтаксе овог романа поменути поступци имају значајну улогу.

Под термином кумулација³ у овом раду подразумевамо поступак нагомилавања једнородних (истородних) реченичних чланова. Све синтаксичке структуре настале кумулацијом обједињује критеријум координираности синтаксичких хомофункционалних јединица (в. Ковачевић 2000: 147). Осамостаљивање јесте језичко-стилски поступак којим се „интонационо издваја или изолује неки реченични конституент (синтаксема, синтагма или клауза) од своје непосредне околине“ (Ковачевић 2000: 342). За ритмичко рашчлањивање карактеристично је да „подстиче тежњу ка издвајању чланова реченице, и уопште ка синтаксичком издвајању јединица на свим равнима“ (Петковић 1988: 242). Четири су основна типа или степена осамостаљивања реченичних конституената: просто издвајање реченичних конституената, издвајање реченичних чланова интензификатором осамостаљивачем, издвајање реченичних компонената с њиховом пермутацијом и парцелација реченица⁴. Поступци осамостаљивања примјениви су, дакле, у одређеним синтаксичко-семантичким условима, не само на другостепене (зависне), него и на првостепене и на чланове координиране конструкције. Међутим,

1 veracevriz@yahoo.com

2 Слободан Селенић, *Очеви и оци*, Новости, Београд, 2006.

3 Као што је познато, у теорији стилских фигура тако се означава и посебан тип фигуре настале на принципу понављања хомофункционалних реченичних чланова (в. нпр. Ковачевић 2000: 145–145; Катнић Бакаршић 2001: 184).

4 О датом класификацији, када су у питању типови осамостаљивачких поступака, в. Ковачевић 2000: 342–355.

будући да су, у односу на другостепене чланове реченице, координиране конструкције мање подложне интонационом и смисаоном варирању поступцима осамостаљивања, тим је њихова примјена на овакве конструкције значајнија. Без обзира на то о ком типу осамостаљивања је ријеч, издвојени члан, као што ће се видјети и из анлаизе која слиједи, не чини посебну граматичку категорију, него само стилистичку, односно синтаксостилемску⁵.

Овдашња анализа укључиваће примјере у којима је осамостаљивање кумулираних језичких јединица проведено помоћу простог издвајања реченичних конституената, и када је посриједи издвајање реченичних компонената са њиховом пермутацијом.

Први тип – просто издвајање реченичних конституената – илуструју наредни примјери:

(1) Сматрао сам врло важним да никакав уступак претпостављеним Слободановим уверењима, *из ђрисијојности, уважавања, захвалности* – не учиним. (С. Селенић, ОиО, 110); Ја бих – *брзоилетио и с врха главе*, могао сад објаснити свој осећај трећеразредном мудрошћу да време све лечи. (С. Селенић, ОиО, 89); *It's time to go* – и одмах, *ужурбано и хитро*, стала се облачити, скупљајући по мракку своје разбацане ствари са пода, а ја сам следио њен пример. (С. Селенић, ОиО, 128).

Просто издвајање реченичних конституената јесте „синтаксичко-стилистички поступак при којем се основна граматичка структура реченице преуређује тако што се уводе додатне паузе и/или испред и/или иза неког реченичног члана“ (Ковачевић 2000: 342). У наведеном примјеру: Сматрао сам врло важним да никакав уступак претпостављеним Слободановим уверењима, *из ђрисијојности, уважавања, захвалности* – не учиним, редупликација синтаксичке позиције реализована је асиндетским спајањем координираних супстантивних синтаксема у функцији адвербијалне одреде. Захваљујући асиндетској вези међу хоомофункционалним координираним јединицама, коју прати интонацији низања, сви чланови адвербијалног низа бивају укључени у јединствен појам. Ритмички условљеним сегментовањем⁶ кумулативно проширеног синтаксичког члана, а што је графички изражено запетом и цртом, у датом примјеру изолује се именички појмови у функцији адвербијалне одредбе, а што за резултат има истицање адвербијалног низа и на субјективном плану. Наиме, антевербална позиција кумулиране компоненте, дакле, положај испред глагола, условљена је граматичким односима, и тим је распоредом остварена уска веза за глаголом. Успостављањем пауза разбија се тај структурни однос, па се датим издвајањем информативно валоризује садржај цијеле координиране конструкције, која тиме, умјесто споредног, добија уводни значај за изношење фокусираног рематског садржаја реализованог у финалном дијелу реченице (в. Поповић 1997: 95). Поступком издвајања репетитивни низ дјелује више као градација којом се продубљује утисак и истовремено постиже изражајност реченичне конструкције у цјелини.

5 Будући да поступци осамостаљења могу бити различити и да осамостаљење није формално-језички истоврсно унутар било ког од четири основна типа осамостаљења, било који тип осамостаљене јединице „не чини посебну граматичку категорију, него искључиво стилистичку јединицу насталу на подлози граматичке као стилистички неутралне“ (в. Ковачевић 2000: 345. и 352).

6 О ритмичком рашчлањивању као поступку за издвајање чланова реченице в. Петковић 1988: 241. и даље.

У другом наведеном примјеру: Ја бих – *брзојлетно* и с *врха главе*, могао сад објаснити свој осећај трећеразредном мудрошћу да време све лечи, испред координиране конструкције појављује се претфокусна пауза, што представља сигнал да се у оквиру координиране синтагме реализује и реченични акценат, па, тако интонационо одијељена, она чини рематски дио дате реченице. Претфокусна пауза којом се раздваја предикат од конструкције са адвербијалним низом, има функцију стилске паузе јер наглашава важност сваког елемента у координацији, показујући и говорников субјективни однос према садржају фокуса, а који је овдје проистекао из неочекиваности у односу на претходни садржај.

Стилематичнији у односу на претходне јесу случајеви гдје се интонационо издвајају конституенти координиране конструкције, као у сљедећем примјеру:

(1а) И зашто сам онда остао, кад је већ и будалама било јасно да се глава може сачувати *само на два начина: сакацијским повиновањем, или – бекством*. (С. Селенић, ОиО, 184)

У наведеном примјеру претфинална претфокусна пауза губи сваку синтаксичку и добија искључиво стилистичку функцију, јер је успостављена између проклитике и тоничке ријечи, чиме се разбија изговорно недјељива акценатска цјелина. Садржај другог члана дисјунктивне координиране конструкције интензивира се увођењем претфиналне претфокусне стилске паузе, а захваљујући њој међу члановима дате конструкције успоставља се и својеврсна семантичко-стиљска градација. Наиме, у датом примјеру кумулативна конструкција у цјелини остварује се као рематски дио реченице, али је при том само њен други конститутивни елемент фокусиран, и то комбиновањем финализације (на позиционом плану) и одлагањем исказивања тежишта (на интонационо-ритмичком плану). Тиме садржај друге дисјунктивне компоненте задобија већу изражајност у односу на садржај претходне, и усљед тога не актуелизује се цијела конструкција као носилац битне информације, него та информација бива концентрисана на један од координираних чланова.

Поступци осамостаљивања, као што је познато, нису строго разграничљиви од других синтаксостилистичких поступака. Често се комбинују и/или са поступком пермутације, и/или са поступцима интензификације. Комбинаторност поступака интензификације и осамостаљивања илуструју наредни примјери:

(1б) Ако се не варам, прве знаке трећег преобличења запазио сам још у време наших – *и наметнутих, али и жељених* – сусрета са Кнезом, Кнегињом и кремем београдског друштва. (С. Селенић, ОиО, 133); Био је то последњи дан мога једногодишњег студија и – *случајно, али значајно* – дан који ће заувек бити записан у аналима овог старог града, који још од 1373. ужива повластице Краљевске повеље. (С. Селенић, ОиО, 117)

Интензивирање је језичко-стиљски поступак преуређења синтаксичке конструкције „којим се, употребом посебних формално граматичких средстава, један или више реченичних чланова истиче (наглашава и смисаоно и емфатички)“ (Ковачевић 2000: 325). У првом наведеном примјеру (1б): Ако се не варам, прве знаке трећег преобличења запазио сам још у време наших – *и наметнутих, али и жељених* – сусрета са Кнезом, Кнегињом и кремем београдског друштва, комуникативно-стиљско истицање координираних елемената постигнуто је и употребом копулативног везника *и* у улози интензификатора и његовом супституцијом адверзативним везником *али*. Наиме, редуплицирани копулативни везник *и* испред прве координиране јединице уз конективну добија и интензификаторску улогу, а испред другог координираног елемента у конективно-интензи-

фикаторској функцији налази се спој *али и*⁷. Интензификацијом су на тај начин наглашени сви међусобно координирани хомофункционални елементи. Изостављањем интензификатора *и* и супституцијом везничко-интензификаторског споја *али и* копулативним везником *и*, у наведеном би се случају координирана синтагма свела на стилистички неутарлну варијанту [<наметнутих *и* жељених сусрета], односно у стилистички мање изражајну варијанту супституцијом споја *али и* адверзативним везником *али* [<наметнутих *али* жељених сусрета]. Међутим, наведеним поступцима интензификације члановима координираног низа придаје се већи и комуникативни и емоционални значај, па они постају носиоци и реченичног и емфатичког акцента. Тако задобијена експресивност координиране синтагме допунски се потенцира увођењем пауза, па је стилематичност цијеле конструкције вишеструка. Наиме, интонационим издвајањем кумулираних атрибута од свог синтаксичког окружења, раскидају се чврсти синтагматски односи који карактеришу супстантивне синтагме, па се тим издвајањем постиже стилски изразито маркирање, којим се информација коју садрже чланови у координацији, презентира као посебно значајна, односно неочекивана.

Издавање реченичних конституената с њиховом пермутацијом сложенији је облик осмостаљивања јер обавезно укључује два синтаксичко-стилистичка поступка: а) просто издавање или издвајање помоћу осамостаљивача, и б) измјештање издвојеног члана из његове примарне (основне) реченичне позиције (Ковачевић 2000: 342). Издавањем с пермутацијом компонената могу се раскидати и најчвршће синтагматске везе попут оне адјективно-супстантивне или прилошко-глаголске. Први тип поменутих извајања показују наредни примјери:

(2) Откуд сада он, питах се, омамљен, осећајући да ми *мисао, усјорена и занемоћала, мањкава*, одбија послушност, залудно се врти око неважности уместо да по мојој жељи покушава бистро да се суочи са мноштвом новина које је одједаред обрваше. (С. Селенић, *ОиО*, 181); Зато што сам *рушевина, прашњава и заштријана*, ја поново могу да се сећам. (С. Селенић, *ОиО*, 89)

Како наведени примјери показују, кумулирана јединица са атрибутима као члановима координираног низа има преуређену граматичко-семантичку структуру. Та структура овдје подразумева премјештање координираних конгруентних атрибута иза супстантива: ...*рушевина, прашњава и заштријана*; *мисао, усјорена и занемоћала, мањкава*. У основном семантичко-граматичком моделу реченице конгруентни атрибут увијек долази испред свог супстантива, од кога добија граматичке особине конгруенције (Ковачевић 2000: 333). Премјештањем конгруентног атрибута у позицију иза супстантива, више у првом плану није супстантивом изражен појам, него његова особина изражена атрибутом. Постпозицијом конгруентног атрибута уводи се пауза коју синтагма са антепонираним конгруентним атрибутом нема, а што је пауза између именице и придјева већа, то јаче долази до изражаја својство именице (Ковачевић: 2000, 333). Усљед такве пермутације и темпо реченице на тим се мјестима успорава, интонација је ослабљена, па се кумулирани постпоновани сегменти налазе у супротности са појачаним интензитетом остатка реченице. Дакле, пад интонације и успорени темпо остварен на низу атрибута, функционишу овдје првенствено као додатно средство ис-

7 У споју *а* и или *али* и није никад у питању употреба координираних везника (адверзативног и копулативног), него употреба координираног везника *а*, одн. *али* и интензификатора *и*. О томе в. исцрпно у Ковачевић 1998: 254-257.

тицања. Другим ријечима казано, увођење додатних пауза још је један доказ њихове важности и садржајности.

Да закључимо. Анализа координираних конструкција оформљених поступцима кумулације и осамостаљивања помоћу простог издвајања реченичних конституената и издвајањем реченичних компонената са њиховом пермутацијом, на примјерима из романа *Очеви и оци* Слободана Селенића, показала је да поступци осамостаљивања представљају значајно језичко-стилско средство емоционалног маркирања како координиране конструкције у цјелини тако и њених конституената. Захваљујући таквим поступцима, чија је примарна функција појачавање и интензификација, фигуративност координираних форми је више-струка, а тиме и њихова изражајност.

Извори

С. Селенић, ОиО: Слободан Селенић, *Очеви и оци*, Новости, Београд, 2006.

Литература

Katnić Bakaršić 2001: М. Katnić-Bakaršić, *Stilistika*, Sarajevo: Ljiljan.

Ковачевић 1998: М. Ковачевић, *Синтакса сложене реченице у српском језику*, Београд: Рашка школа.

Ковачевић 2000: М. Ковачевић, *Стилистика и граматика стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин.

Петковић 1988: Н. Петковић, *Два српска романа. Сјудије о Нечистој крви и Сеобама*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Поповић 1997: Љ. Поповић, *Ред речи у реченици*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.

ON CUMULATION OF INDEPENDENT LANGUAGE UNITS IN THE NOVEL *OČEVI I OCI* BY SLOBODAN SELENIĆ

Summary

The paper discusses the coordinated constructions formed by the combination of language and stylistic processes such as repetition and independence of the parts of sentence. The examples used for the analysis were excerpted from the novel *Očevi i oci* by Slobodan Selenić. The results of the analysis showed that the processes of independency of the cumulated syntactical units represent different degrees of stylistic emphasis of both coordinate construction in general and its constituents.

Vera Čevriz Nišić

Јелена МАКСИМОВИЋ¹
Јагодина

МЕТОНИМИЈА У НОВИНСКИМ ИЗВЕШТАЈИМА²

Циљ истраживања је издвајање и класификација типова и подтипова метонимије који се јављају у корпусу сачињеном од извештаја објављених у српској дневној штампи. Применом дескриптивне научно-истраживачке методе аутор долази до закључка да иако новински извештај као информативни жанр публицистичког стила не одликује висок степен тропичности, метонимија ипак налазе своје место у структури ових новинских текстова. Употребом овог тропа новинар обезбеђује кондензованост као битну одлику информативног жанра. Најзаступљенији тип метонимија је просторна метонимија, која омогућава сажето навођење назива институција, установа, објеката или извора информације, као и сажето формулисање наслова.

Кључне речи: новински извештај, публицистички стил, новинарска стилистика, метонимија

1. Будући да метонимија подразумева брисање чланова исказа, њена употреба је очекивана у жанровима са високим степеном информативности, али не очекујемо да буде уметнички успела као у књижевно-уметничким жанровима.

1. 2. Неда Тодоровић (2002: 63) и Сергије Лукач (1998: 7) деле новинске жанрове на фактографске, белетристичке и аналитичке, при чему извештај сврставају у фактографске жанрове. И у Тошовићевој подели на пет подстилова публицистичког стила (информативни, аналитички, књижевнопублицистички, енигматски и стриповни) извештај припада информативном подстилу (Тошовић 1988: 310).

2. Новински извештај је прескриптивно изучаван у оквиру журналистике, а новинска стилистика изучава стилогени аспект овог жанра.

2.1. Журналистичка литература извештај дефинише као проширену вест, али и као прелазни жанр између вести и репортаже. Штефан Рус-Мол у својој подели вести, заснованој пре свега на дужини текста, извештајем сматра вест сачињену од два или више стубаца, а у посебну врсту дужих вести убраја и извештаје с бекграундом. Међутим, професор Радомир Животић износи мишљење да извештај није вест са више детаља, нити дужа, проширена вест, будући да спољни, визуелни елементи као што је дужина нису поуздан критеријум за разликовање жанрова.

Као и остали новински жанрови и извештај настаје из вести и са њом има највише сличности, али постоје и дистинктивне црте, на основу којих их можемо сматрати засебним жанровима. У извештају су опширније разрађени детаљи догађаја, а одликује га и динамичност форме, јер констатујући најбитније етапе извештај прати догађај у развоју. У свом проучавању информативних жанрова публицистичког стила заступамо становиште да извештај представља засебан

¹ elentsche@yahoo.com

² Рад је настао у оквиру пројекта 178014 *Динамика структуре савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

жанр а не подврсту вести, будући да има властите структурно-композицијске особености.

3. Грађа је ексцерпирана из информативних дневних новина („Политика“, „Блиц“, „Данас“...) и то из новинских извештаја са економским, политичким и друштвеним темама, али и из вести и извештаја забавног садржаја, са темама из света културе, спорта... Ови текстови припадају информативном подстилу публицистичког стила, али у њима долази до укрштања различитих функционалних сфера и до уношења језичких одлика других регистара.

4.1. Према Милошу Ковачевићу, метафора, метонимија и синегдоха су основни тропи, тј. темељне стилске (реторичке) фигуре, што одговара Аристотеловој подели (Симеон 1969: одредница *тропи*). Темељним их чини не само учесталост употребе већ и то „што се принцип њихове творбе репродукује у готово свим другим фигурама садржаја и представља бит структурисања и употребе самога језика“ (Ковачевић 2000: 41). Анализирајући тропе у новинским текстовима, Јелена Јовановић констатује да у њима остварени преноси значења, који су у основи метонимије и синегдохе, нису свежи и оригинални, већ су то „у најбољем случају уметничке манипулације устаљеним фондом језичког материјала углавном из свакодневне праксе, и ређе најближег слоја језичког наслеђа“ (Јовановић 2010: 168).

4.2. Термин метонимија сачињен од грчких речи *μετά* и *ὄνομα* дословно значи *замена имена* и означава „један од главних и најчешће употребљаваних тропа у пјесничком као и у обичном говору, стилско средство, које се састоји у томе да се за неки појам или ријеч мјесто адекватног (обичног) израза употријеби други, који је с тим појмом у материјалној свези или је његов материјални симбол“ (Симеон 1969: одредница *метонимија*).

Метонимијски пренос значења одвија се на синтагматској оси језика, *преношењем имена* једног појма да се њиме означи садржај другог појма, а основ преношења представља подударност (близина) денотата та два знака. Метонимија је индексички знак који директно или индиректно доводи у логичку везу метонимичну реч и њен референт, при чему су они смештени у истом концептуалном домену или на истом семантичком плану, а максима квалитета је задовољена (Вејлс 2001: одредница *metonymy*).

4.3. На основу пет основних типова логичког односа издвајају се следеће врсте метонимије: просторна, временска, каузална, посесивна и партитивна (Ковачевић 2000: 48). Анализа грађе показује да су сви ови типови метонимије заступљени у анализираном корпусу, али док је број подтипова поетске метонимије неограничен, овде налазимо ограничен број модела. У овом раду ћемо се задржати само на просторној метонимији, која је најзаступљенија и реализује се у највећем броју подтипова.

5.1. Просторне метонимије у новинским извештајима

У „Стилистици и граматици стилских фигура“ Милош Ковачевић издваја десет подтипова просторних метонимија, напомињући да тај списак није коначан (Ковачевић 2000: 49). У текстовима новинских извештаја налазимо неколико типова просторне метонимије.

5.1.1. Просторна метонимија типа „назив насјељеног места/краја → житељи тог мјеста/краја“ (Ковачевић 2000: 49) јавља се у следећим примерима:

Акцији се придружује комплетна кошаркашка организација са око 15.000 играча, тренера и судија, од најмлађих до најстаријих чланова, из свих региона Србије, који

ће на 500 утакмица које ће се одиграти у наредном периоду прикупити средства за помоћ Краљевиу [→ људима у Краљевиу / Краљевчанима] (Курир, 15. 12. 2010).

Денотати лексема *Краљево* и *Краљевчанин* стоје у просторној логичкој вези, с тим што архисема метонимијски употребљене речи, губи тај статус и постаје диференцијална сема.

5.1.2. У анализираном корпусу налазимо и просторну метонимију типа „назив објекта или дијела објекта → човјек или животиња који ту живе или раде“ (Ковачевић 2000: 49):

Алкохол је највеће зло које *кућу* [→ људе у кући / укућане / *породицу*] може да задеси (“УБИО СИНА, ПА ПУЦАО СЕБИ У ГЛАВУ”, Блиц, 07.08.2008; Страна: 14).

Компоненцијалну анализу лексеме *кућа* у основном значењу и метонимијском значењу наведеног типа даје Милош Ковачевић у књизи „Стилистика и граматика стилских фигура“, закључујући да је „семантема лексеме с пренесеним метонимијским значењем увијек богатија од оне с основним значењем, јер укључује све семе (семантичке компоненте) основног значења и још има самосвојну основну сему – архисему“ (Ковачевић 2000: 48).

5. 1. 3. Просторна метонимија типа „назив установе/органа управљања → људи који чине дату установу“ (Ковачевић 2000: 50) честа је у анализираном корпусу:

Он, међутим, није желео да одговори на питање Данаса [→ новинара дневног листа „Данас“] да ли ће антифашисти Војводине доћи у Београд, упркос могућој забрани протеста Антифашистичке кампање. (Данас, 10.10.2008, 1) Републичко јавно тужилаштво [→ тужилац Републичког јавног тужилаштва] изразило је сумњу да постоје законски оквири у којима би могло да реагује на несметано дистрибуисање и рекламирање таквог штива. (Данас, 23. 10. 2008, 5). „Власт [→ *људи на власти*] је прошле недеље демонстрирала како може бити ефикасна када постоји политичка воља“ (Данас, 23. 10. 2008, 5); У саопштењу после сусрета председника са главним тужиоцем наводи се да је Тадић истакао да је нова власт [→ *људи на власти*] у Србији показала да је чврсто опредељена да се сарадња са Хашким трибуналом успешно заврши [...] (Данас, 12. 9. 2008, 19).

У извештајима који обрађују друштвено-политичка питања налазимо заиста велики број примера за овај (под)тип метонимије. У великом броју случајева просторна метонимија овог типа јавља се у наслову или поднаслову, а у првој реченици тела вести даје се назив који је замењен метонимијом у наслову. Такође, овим типом метонимије се може означити извор информације која се насловом сажето парафразира.

5.1.4. Просторна метонимија типа „назив града/објекта → земља / држава у којој се тај град/објекат налази“ (Ковачевић 2000: 51) јавља се у следећим примерима:

...део договора са *Палама* [→ Републиком Српском] и *Београдом* [→ Србијом] да би се вратили преговорима, који ће бити закључени у Дејтону. (Данас, 04.09.2008, 12).

5.1.5. Међу карактеристичним типовима метонимије које наводи Милош Ковачевић, (2000: 49–51) не налазимо један тип просторне метонимије коју налазимо у нашем корпусу, у којој просторна лексема означава оно што се налази у том простору, а за коју бисмо могли рећи да се реализује по моделу „назив града / земље → институција смештена у том граду“:

Организатори свакодневних протеста „за одбрану Србије, против Хага [→ Хашког трибунала]“ прешли су линију која раздваја сукоб мишљења ... (Данас, 03.10.2008, 11). За примену Прелазног споразума са ЕУ, *Холандија* [→ државни врх Холандије] и даље захтева ... да *Србија* [→ државни врх Србије] у потпуности сарађује с *Хагом* [→ Хашким трибуналом] неће дати пристанак на одлуку о примени Прелазног споразума са ЕУ. (Куир, 8. 9. 2008, 3); Главни тужилац хашког трибунала Серж Брамерц завршио дводневну посету Србији о којој ће, очекује се, обавестити *Брисел* [→ Савет безбедности УН смештен у Бриселу] (Политика, 12. 9. 2008, А1).

6. Дакле, сви наведени подтипови просторне метонимије остварени су на основу принципа просторне блискости замењеног и замењујућег знака, а метонимијски однос лексема карактерише ексклузија (искључивање). На пример, *кућа* и *породица* су две независне лексеме, без заједничког семантичког дела. Денотати лексеме с правим и лексеме с метонимијским значењем стоје у некој врсти просторног односа, било да је реч о особама које живе на неком простору или се налазе на неком положају, или је реч о институцији која се налази у некој земљи или граду. Ако узмемо пример метонимијски употребљене лексеме *Брисел*, којом је означен Савет безбедности Уједињених нација, примећујемо да метонимија омогућава остваривање принципа језичке економије, који је за информативни новински текст веома важан. Будући да се метонимија заснива на елиптирању синтагме, било који њен тип омогућава новинару сажето изражавање. Питање је зашто је баш овај тип метонимије најзаступљенији у новинском извештају. Један од разлога је то што је ово и иначе најзаступљенији тип метонимије. Затим, у информативном подстилу преовлађује општа лексика, при чему велики део представља номенклатурна лексика, а називи установа, институција, објеката често су веома дуги, па је згодно заменити их називом града или државе у којој се налазе. Такође, извештај преноси изјаве званичника, представника организација и институција, па се просторна метонимија користи и за сажето навођење извора информације, као и за сажето формулисање наслова.

Међу разлозима употребе просторне метонимије, али и осталих њених типова, никако не можемо навести онеобичење новинског текста. Употребом овог тропа новинар обезбеђује кондензованост као битну одлику информативног жанра.

Литература

Вејлс 2001: Katie Wales, *Dictionary of stylistics*, Harlow: Longman.

Грицкат 1966: Ирена Грицкат, Наслови – посебна категорија писане речи, у: *Наш језик*, Београд: Институт за српскохрватски језик, 77-95.

Јовановић 2010: Јелена Јовановић, *Лингвистика и стилистика новинског умећа*, Београд: Јасен.

Ковачевић 2000: Милош Ковачевић, *Стилистика и грамадика стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин.

Лукач 1998: Сергије Лукач, Објективно и субјективно, у: *Савремено новинарство*, Београд: Факултет политичких наука, Чигоја штампа, 7-13.

Силић 2006: Јосип Силић, *Функционални стилови хрватскога језика*, Загреб: Диспут.

Симеон 1969: Рикард Симеон, *Енциклопедијски речник лингвистичких назива*, Загреб: Матица хрватска.

Тодоровић 2002: Неда Тодоровић, *Новинарство – интерпретативно и истраживачко*, Београд: Факултет политичких наука, Чигоја штампа.

Тошовић 2002: Бранко Тошовић, *Функционални стилови*, Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität.

METONYMY IN NEWS REPORT

Summary

This paper analyses the usage of metonymy as of the basic rhetoric (stylistic) tropes on the corpus based on news report printed in Serbian daily newspapers. The author shows the lexical or semantic deviation of some kind in the news report as the informative genre of journalistic functional style and intend to show that tropes have their place in the linguistic and stylistic structure of this genre.

Jelena Maksimović

Слободан НОВОКМЕТ¹
Београд

СЛИКОВИТОСТ ПОРЕДБЕНИХ КОНСТРУКЦИЈА У РОМАНУ *ТВРЂАВА* МЕШЕ СЕЛИМОВИЋА²

Роман *Тврђава* Меше Селимовића изузетно је богат разноврсним поредбеним конструкцијама. Циљ нам је да на примеру овог романа укажемо на садржај и квалитет тих поређења. Такође, анализа односа поређене и поредбене јединице треба да идентификује језичке механизме помоћу којих се остварује сликовитост у поредбеним конструкцијама, те да покаже како та сликовитост функционише. Тако ћемо рећи нешто више о значају поређења за књижевни стил Меше Селимовића и нешто о могућностима сликовитих поредбених конструкција у српском језику.

Кључне речи: поређење, сликовитост, метонимија, метафора, појмовна метафора

1. Уводне напомене

1.1. Поређење је једна од основних одлика нашег писменог и усменог изражавања, поготово онда када свој исказ желимо да приближимо реципијенту, често на познатији или сликовитији начин. Стилистичари и теоретичари књижевности слажу се у схватању да је поређење један од конструктивнијих механизма који служе појачавању израза (Јовановић 2006: 1).

1.2. Са стилистичке тачке гледишта, професор Р. Симић (Симић 2001: 266) поређење, или компарацију, смешта у сложене операције у оквиру стилске транспозиције и каже да се поређење остварује кад се „особине једног чињеничког елемента не описују директном номинацијом, већ 'премештањем' пажње на неки други опис, уз чију се помоћ први чињенички склоп 'приказује'.“ Убедљивост или општа снага деловања на реципијента на тај начин се „помера“ са уобичајеног колосека на други, а исказ постаје ефикаснији, или ефицијентнији. Тошовић каже да се оно састоји у „опонирању двију појава ради прецизирања једне од њих“ (Тошовић 2002: 230). С те стране можемо разликовати две врсте поређења, једно које служи као конвенционални језички механизам који има за циљ побољшање исказа и друго које има изразитију стилску улогу у обликовању језичког исказа. *Речник књижевних џермина* поређење третира као стилску фигуру и у први план истиче његову стилску вредност,³ чија је једна од основних одлика

1 slobodan.novokmet@isj.sanu.ac.rs

2 Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009: *Лингвистичка истраживања савременог српског стандардног језика и израза Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

3 „Поређење је језичко изражајно средство којим се неко својство, стање, деловање и сл. објашњава, чини ближим, стилистички истиче и афективно појачава довођењем у везу, повезивањем са неким другим, читаоцу познатим својством итд. (...) Дефинише се као зближавање, довођење у саоднос две појаве на темељу њихове сличности или подударана у једној или више особина, па се једна од тих појава сликовито приказује, објашњава, афективно појачава упоређивањем с другом.“ *Речник књижевних џермина*, друго допуњено издање, Нолит, Београд, 1992, 622.

управо – сликовитост.⁴ И новије издање *Речника књижевних штермина* (Поповић 2010: 551) каже да поређење може бити успело ако су особине између поредбене и поређене јединице „изразите и упечатљиве, или ако упућују на шира и сложености својства предмета и тиме указују на дубља, симболична или нова значења. Напротив, ако су те особине опште, онда је поређење банално и овештало, нпр. *црвена као ружа, њежак као олово, храбар као лав* итд.“

1.3. До сличног закључка долази и Ј. Јовановић (Јовановић 2006: 8) када каже да упућивање на једнакост садржаја компаратума и компарандума није најважнија функција поређења: са поласком од значењске еквиваленције, тежи се упечатљивијем изразу. По речима Б. Тошовића, „ради изазивања ефекта тежи се сликовитом представљању“ (Тошовић 2002: 169). То нам говори да језички материјал у поредбеним конструкцијама може у конструкцију да унесе и различите значењске нијансе које доводе до емотивизације исказа.

2. Поредбене конструкције у роману *Тврђава*

2.1. Меша Селимовић је један од оних писаца који су остали упамћени, између осталог, и због префињеног језичког израза у свом књижевном стилу. Поређење је једна од значајних особина књижевнојезичке обраде Селимовићевог текста. Роман *Тврђава*, из 1970. године, захваљан је пример пишевог дела за проучавање поредбених конструкција и начина на који их овај писац користи. У њему смо током читања приметили више од 400 поређења на 370 страна (у зависности од издања), разноврсних по својој структури и квалитету. Поређење је један од основних начина да се језички убедљивије и ефикасније расветли унутрашњи свет његових мисаоних ликова, и то путем ситуација и појава које су нам познатије и ближе. Да бисмо утврдили на који начин те поредбене конструкције остварују сликовитост, и самим тим своју стилску ефицијентност, погледали смо њихову структуру.

2.2. Најчешћи синтаксички модел поредбене конструкције у *Тврђави* састоји се од две јединице, поређене и поредбене (оно што се пореди и оно са чиме се пореди), односно компаратума и компарандума. Њих на нивоу реченичног члана повезују најопштије поредбене речи а то су: *као, њош, налик* итд. У проучавању оних језичких механизма који чине таква поређења сликовитим центрисали смо се на поредбене јединице пошто је „тежишни део конструкције компарандум и то се наглашава распоредом сликовитих детаља који су углавном смештени у поредбеном делу“ (Јовановић 2007: 3–4).⁵

2.3. Поредбени део може бити једночлан, састављен од пунозначне речи као самосталне синтаксичке јединице, истовремено најелементарнијег члана синтаксичког система (Станојчић, Поповић 2004: 191). Она може стајати и у предлошко-падежној конструкцији. Иако реч на месту поредбене јединице може у конструкцију унети не само основно значење већ и конотативне нијансе које могу да варирају емоционални тон исказа (Јовановић 2006: 4), у роману има и неколико конвенционалних поредбених фразеологизама са именицом на месту компаран-

4 Сликовит, -а, -о 1. који се представља сликом, исказује помоћу слика (...) 3. који је пун слика, живописан, изразит, пластичан (о језику, стилу) *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Матица српска, Нови Сад, 1967–1976.

5 Сликовита представа је конструктивно језгро поређења, а ово је смештено у области компарандума. Кад је потребно тамо се измештају и елементи компаратума који служе изградњи сликовите представе (стр. 4).

дума. То су: *стајало у зрлу као кости* (13)⁶; *зајевао попуш славуја* (113); *пекло као рана* (169); *жуш као лимун* (232); *сркао као чорбу* (233); *завијао као пас* (240); *хладан као лед* (286); *верни као пси* (332); *севнула као муња* (372) итд.

2.4. На месту вишечланог компарандума налазе се синтагме и зависне поредбене реченице. Синтагме по врсти могу бити именичке, придевске, прилошке и глаголске (Станојчић, Поповић 2004: 193), али у положају поредбене јединице најчешће су именичке синтагме са атрибутима као зависним конституентима. С те стране можемо очекивати конкретизованија значења именица, па самим тим и нешто сликовитија поређења. У роману има и синтагма на месту поредбене јединице које се понашају као устаљене језичке комбинације и које не делују необично, нпр.: *И ето, то су биле три једине могућности [...] сигурне колико и облак на небу.* (101); *Гракне као злослушна птица и одлеши.* (162); *Отишао сам, као на дрвеним ногама, ударајући о камење неравне калдрме.* (339) итд. И зависне реченице на месту поредбене јединице могу показати изванредан степен уопштености која није везана за уметничко обликовање текста. То могу бити нпр.: *као да сам изгубио разум* (19); *као да је прошло много година* (82); *као да лежимо на злату* (160) итд.

2.5. Највећу сликовитост приметимо у именичким синтагмама у којима се појављују зависне односне реченице у функцији односних атрибута, било да стоје саме уз главну реч или је деле са још једним конгруентним атрибутом. Можемо очекивати развијену сликовитост и од зависних поредбених реченица на месту вишечланог компарандума, и то због своје предикатске структуре и „прилике да развију разгранате слике које не истичу само једну заједничку црту већ указују на низ паралелних особина двеју појава...“ (Јовановић 2007: 1).

2.6. Занимљиво ће бити приметити да се апстрактне појаве или ситуације најчешће преводе у слике конкретних и познатих ситуација и предмета, односно да се уопштавају конкретним логичким еквивалентима у природи, често сликама из животињског света. Та уопштавања, која су темељни носилац сликовитости, дешавају се на основи полисемије, првенствено метонимијског и метафоричког преношења значења. Када је на месту компарандума реч као самостална синтаксичка јединица, дешава се на ширем плану и изградња појмовних метафора на основу којих се ефикасније уобличава сликовита представа. На основу механизма семантичке трансформације⁷ и сакупљених примера из романа, начин постизања сликовитости у поредбеним конструкцијама поделили смо у две групе, и то **Сликовите поредбене конструкције са 1) метонимијском и 2) метафоричком везом између компаратума и компарандума.** Покушаћемо да посматрамо поређену и поредбену страну компарације као две самосталне синтаксичке јединице које имају своје значење и које се могу међусобно заменити, односно да постоја (компарандум) на сликовитији начин дочарава ситуацију претходне (компаратум) и да уочимо какве се везе између њих остварују.

6 Број стране односи се на издање: М. Селимовић, *Тврђава*, BookMarso, Београд, 2002.

7 Даринка Гортан Премк у књизи *Полисемија и организација лексичког система у српском језику* под овим термином, на основу систематизације претходних сазнања о пренесеним значењима лексема, подразумева платисемију, метонимију, синегдоху и метафору, али разликује њихову лексичку употребу од фигуративне.

3. Сликовите поредбене конструкције са метонимијском везом између компаратума и компарандума

3.1 Ако метонимију схватимо као „употребу једног знака (имена) уместо другог знака за предмете или појаве који су повезани неким логичким изванјезичким односом“ (Ковачевић 1999: 175), онда је у случају компарације можемо посматрати као когнитивни механизам⁸ и применити је на целокупну слику исказану везом која се успоставља између независне реченице и зависне поредбене реченице у функцији поредбене одредбе. Ако метонимију омогућује „блискост предмета за које се везују замењени и замењујући знак“ (Ковачевић 1999: 177), онда поређену и поредбену јединицу можемо третирати као међусобно замењиве знакове који, иако се синтаксички разликују, стоје у чврстој логичкој вези. Сликовитост условљену метонимијским преношењем значења покушаћемо да илуструјемо следећим примерима:

1) *Мислио сам гланушо збуњен, спреман да своју одбојност преокренем у њежну љубазност, као грбава девојка којој говоре лијепе ријечи.* (58)

Ово поређење, које намеће слику грбаве девојке, дочарава јунакову сумњу у топлу добродошлицу код слоја људи којем никако не припада. Односна реченица „којој говоре лијепе ријечи“ у функцији односног атрибута ефикасно поентира исказ након конгруентног атрибута „грбава“. Селимовић сликовитост гради на друштвеном стереотипу, стиду и непријатности због инвалидитета, додатно га појачавајући употребом именице „девојка“. Јунак доводи у везу дволични однос одређеног слоја људи према њему са односом који је карактеристичан према грбавим девојкама (сажаљење, презир, гађење) тиме изједначавајући себе са грбавом девојком.

2) *А она се прибила уз мене, као ушлашено куче уз кујине сисе [...]* (93)

Именичка синтагма „уплашено куче“ са зависним конституентима развија једну сликовиту ситуацију која се темељи на представи из животињског света. Телесно прибијање два људска тела метонимијски се повезује са односом кује и кучета на начин да се однос тоpline између мушкарца и жене поистовећује са односом тоpline и блискости између мајке и детета из животињског света.

3) *И никога то није уразумило, сви срљају на власт, као ноћни лејшири на пламен свеће.* (146)

Неуобичајан однос између компарандума и компаратума (пореди се глагол „срљати“) чини ово поређење сликовитим, иако синтагма на месту поредбене јединице делује уопштено. Глагол „срљати“ фигуративно је употребљен у главној реченици, његово основно значење овде је „нападати, навалити“⁹. Начин на који људи „срљају“ на власт доводи се у логичку везу са насртањем лептира на пламен свеће. Пламен свеће се изједначава са влашћу, „привлачност“ власти доводи се у везу са светлошћу која привлачи лептире. Међутим, тај пламен је овде

8 О метонимији и метафори као когнитивном механизму односно механизму мишљења према коме се обликује слика света у језику писали су у другој половини 20. века, између осталог, аутори попут Лејкофа и Џонсона (George Lakoff, Mark Johnson, *Metaphors we live by*, Chicago, London: The University of Chicago press, 1980).

9 *Речник српскохрватскога књижевног језика*, пети том, I–VI, Матица српска, Нови Сад, 1967–1976, стр. 974.

обележен негативном конотацијом. Од те слике лептира развија се и једна порука – сви који теже власти на крају ће се „опећи“.

- 4) *Они (представници власти) су болести на народном тијелу, као зукe.* (146)

Именица „гука“ значи отеклина, оток (на телу човека или животиње)¹⁰. А они, у овом случају представници власти, пореде се са болешћу, дакле, метонимијском везом власт се изједначава са болешћу на људском телу, а та веза се сликовито дочарава представом отекине на месту компарандума. Овде имамо појмовну метафору НАРОД ЈЕ ТЕЛО, која се формира на основу метонимијског повезивања народа и тела. Друга појмовна метафора је ВЛАСТ ЈЕ БОЛЕСТ, односно поступци власти могу се поистоветити са оним што чини болест. Веза која се успоставља између ове две појмовне метафоре метонимијске је природе.

- 5) *Али узбуђени мозак је као усплахирана животиња коју ухватио страх и којој се чини да је све проишав ње.* (197)

Као центар поредбене јединице овде се појављује мотив из животињског света. Стилску ефективност поређење црпи из општих особина животиње као такве да делује нагонски и инстинктивно, што се доводи у логичку везу са „узбуђеним мозгом“. Конгруентни атрибут „усплахирана“ конкретизује ту нагонску особину животиње, а односне реченице у функцији атрибута са глаголима „ухватити“ и „чинити се“ као предикатима пружају додатну експликацију ситуације.

- 6) *[...] зовући их милостивим зовом, као што факир свирком извлачи змије из рупе.* (287)

Сликовитост овог поређења огледа се у препознатљивости једне културолошке слике (која је везана за подручје Индије) и метонимијском повезивању. Развија се слика змије која, реагујући на звук музике, излази из рупе или корпе и помера се у ритму мелодије (иако се оне у ствари померају реагујући на конкретне инструмента, а не на звуке – оваква представа је постала уопштени део источњачког културног наслеђа). Успоставља се метонимијска веза између глагола „звати“ и именице „свирка“.

- 7) *Најгоре је што човек, због једне ситне грешке, почне да их ниже, као ћердан.* (297)

Поређење које се може сликовито протумачити и које успоставља слику нижања ћинђува на ланац (ћердан – тур. ланчић о врату, огрлица).¹¹ Такође, уочавамо метонимијско повезивање које нас доводи до појмовне метафоре – ГРЕШКЕ СУ ПРЕДМЕТИ КОЈИ СТОЈЕ У НИЗУ, бројиве су, могу да се нижу једна за другом, као ћинђуве на ланац. Доводе у везу апстрактни ентитети и конкретни предмети према неким ситуацијама у којима се нађу.

3.2. Сликовитост у овим примерима подразумева једну развијену ситуацију која јасним логичким везама кореспондира са поређеном јединицом. Управо препознатљивост те везе, као и семантички садржај поредбене јединице, чине поређење сликовитим. Видимо да односни атрибути у именичким синтаг-

10 *Речник српскохрватскога књижевног језика*, први том, I–VI, Матица српска, Нови Сад, 1967–1976, стр. 594.

11 *Речник српскохрватскога књижевног језика*, први том, Матица српска, Нови Сад, 1967–1976, стр. 819.

мама пружају најпотпунију слику именичког појма ширећи његову перспективу на читаву ситуацију коју могу да развију захваљујући својој предикатској функцији. Они доносе неопходну конкретизацију именичком појму, показују његову карактеристику и сужавају значење (нпр. *као зрбава дјевојка којој зоворе лијеће речи*, 58). Развијена синтаксичка конструкција поредбене јединице омогућава врло јасне слике (*ноћни лејштери...*) које претпостављају ситуације које треба замислити на основу искуства или призвати из културолошке матрице (*као шио факир свирком извлачи змије из руце*). То потврђује и употреба везничких спојева КАО ДА и КАО ШТО, који могу изражавати ситуацију која према поређеној јединици стоји у односу остваривости или неостваривости.

4. Сликовите поредбене конструкције са метафоричком везом између компаратума и компарандума

4.1. Као стилска фигура поређење је у тесној вези са метафором, поготово у оним тумачењима који метафору посматрају као скраћено поређење, односно поређење без поредбене речи (нпр. он је као лав наспрам он је лав).¹² „У метафори се преношење врши на основу сличности и/или аналогije. Два знака морају имати бар једну заједничку компоненту која их повезује, а та сличност се састоји у постојању стварних или замишљених заједничких карактеристика појмова доведених у везу“ (Ковачевић 2000: 22–24). Сликовитост, која се ослања на метафоричко преношење значења поредбене јединице на поређењу, посматраћемо по принципу сличности семантичког садржаја две јединице. Приметићемо да се неретко дешава уштавање апстрактних појмова конкретним, односно долази до изграђивања појмовних метафора.¹³ Сликовиту везу између поређене и поредбене јединице, која се темељи на метафори, илустроваће нам следећи примери:

8) *Његове ријечи су ми пале на душу као жеравица.* (39)

Иако се намеће да је поређени део у овом примеру глагол *пагајти*, ипак је у првом плану метафоричко повезивање оштрих, теобних речи са жеравицом, односно врелим жаром. Речи могу имати особине жеравице, бити вреле, разорне, болне. Такође, успоставља се и фигуративна појмовна метафора према којој су речи жеравица, али она се своди на још општију – РЕЧИ СУ ПРЕДМЕТИ и конкретизацију РЕЧИ СУ ПРЕДМЕТИ КОЈИ ПЕКУ (Кликовац 2004: 76), а оне се исказују кроз слику жеравице.

9) *[...] ошћкако је рекла да је шрудна, и ошћкако очекујемо нешознашо драго створење, које ће расши између ње и мене, као између два дуба, зашшићено, нашкриљено [...]* (45)

Видимо сликовито поређење које се заснива на метафоричкој повезаности дрвета и човека (дуб – листопадно дрво чији је плод жир или желуд).¹⁴ Хлад и

12 У књизи *Стилска и граматичка стилских фигура* проф. Ковачевић као једну од основних реализација метафоре као стилске фигуре наводи тзв. копулативну метафору (X је Y), где је изједначавање могуће на основу заједничке особине по којој су дати појмови слични наводећи да схватања по којима се семантичка разлика између двају фигура (поређења и метафоре) огледа у одсуству поредбене речи. „У метафори се ваза слично доживљава као исто“ (стр. 22–24).

13 О појмовним метафорима погледати у: Душка Кликовац, *Метафоре у мишљењу и језику*, Библиотека XX век, Београд, 2004.

14 *Речник српскохрватскога књижевног језика*, први том, Матица српска, Нови Сад, 1967–1976, стр. 795.

сигурност коју пружа разлистано дрво доводи се у корелацију са сигурношћу коју човек може да пружи детету (намеће се слика детета између две густе крошње, а на плану појмовне метафоре успоставља се однос ЧОВЕК ЈЕ ДРВО). За разлику од поређења на стр. 265 романа, где је именица *дрво* функционише као самостална поредбена јединица (*...да не би само бишисао, као дрво*), и где су као основне особине за поређење искоришћене његова непокретност и укопаност, овде се црпе неке друге, позитивне особине дрвета.

10) *Баца ситине паре око себе, а деца се смију, вршиће, гурају се главама и раменима, као врашци око зрневља жица (...)* (85)

Сликовитост у чијој је основи метафорично повезивање слике деце (и глагола којима се означава њихово деловање) која се гурају око ситног новца са сликом врабаца који се комешају око мрвица (деца су, као и врашци, ситна и раздрагана, а радња сакупљања ситног новца основним физичким манифестацијама као што су савијање ка земљи и узимање подсећа на радњу кљуцања мрвица).

11) *[...] њажљиво извлачење мршавих руку из дугих рукава, као да двије ласице вире у свијети [...]* (93)

Руке се повезују са ласицама по принципу физичке сличности (ласице су вишке, мршаве, покретне), дакле, метафоричким повезивањем. *Као да вире* – односи се на бојажљиво, стидљиво провиривање руку из рукава, али са дозом опреза и лукавства, што је карактеристично за ласице и што би овом поређењу дало и експресивно значење. У компарандуму тако имамо слику ласица које вире из неког неименованог заклона.

12) *И ето, мисао се спустила на земљу, као уморна птица.* (108)

Апстрактна именица *мисао* доводи се у везу са појавом из природе, у овом случају *птицом*.¹⁵ Развија се појмовна метафора МИСАО ЈЕ ПТИЦА – може да лети, да се умори и спусти. Поређење функционише захваљујући корелацији између та два појма и конкретизацијом апстрактног појма конкретним. Такође, птица овде функционише као једна општа метафора за мисао – мисао је, као и птица, слободна, може да лети и да стреми ка висини.

13) *Овако, све одјекује у мени, и замишљени тријекор и замишљена одбрана, све у мени, као да се камење одроњава у пећини.* (140)

Мисли које се комешају у глави главног јунака дочаране су на бази метафоре једном сликовитом представом камења које се одроњава у пећини. Метафорично је употребљен глагол „одјекивати“. Потрес, галама и бука која се ствара одроном камена повезују се са мислима стварајући тако једну аудитивну слику. Интензитет и јачина тих мисли изједначавају се са буком коју би тај приказ стварао и који би се додатно појачавао осетљивом акустиком пећине.

14) *Човјек је оикољен страхом, као пламеном, пошпољен њиме, као водом.* (320)

У првом поређењу остварено је двоструко дејство. Прво је начин на који је човек притиснут страхом поредбено повезан са ситуацијом када га *оиколи* пла-

15 Погледати код Д. Кликовац (*Метафоре у мишљењу и језику*, 2004) поглавље „Метафоре, дословне и фигуративе“ и концептуализацију именице „мисао“, стр. 85 (14.2 – Видели смо да се мисао интуитивно одређује као предмет који се налази горе (у висини главе или изнад ње) и нешто што се креће (претежно хоризонтално); та представа се може конкретизовати као МИСАО ЈЕ ПТИЦА, остајући у оквиру општије метафоре МИСАО ЈЕ БИЋЕ, стр. 98).

мен ватре (прва слика), и то сличношћу која на овом примеру изграђује једну појмовну метафору – СТРАХ ЈЕ ПЛАМЕН (од пламена је позајмљена његова особина да опколи човека и повреди га). У исто време, једно духовно осећање доводи се у везу са реалном, физичком ситуацијом (дешава се конкретизација слике, апстрактно се уопштава конкретним). Писац континуирано остварује још једно поређење које синтаксички задржава структуру претходног, али мења компоненту на семантичком плану уводећи у поређење антоним ватри – воду (друга слика), СТРАХ ЈЕ ВОДА (може да потопи човека). Такође, битни су и глаголи „опколити“ и „потопити“ који су овде метафорично употребљени. Поредећи страх са двема силама природе, писац интензификује осећај страха дајући му универзалност која се не може поистоветити ни са ватром ни са водом појединачно, представљајући га као највећег људског непријатеља. Ако бисмо сликовитост овде схватили као „постојање слике, односно оцртане живе представе о ономе са чиме се пореди компаратум“ (Јовановић 2007: 1) – онда нам се у овом примеру представа уплашеног човека остварује кроз две слике: човека у пожару и човека који се дави.

5. Тематски садржај сликовитих представа на месту поредбене јединице

5.1. Анализа тематског и семантичког садржаја поредбених јединица које носе у себи сликовиту представу у већини случајева нам открива да је аутор посецао за конкретним представама из животињског света да илуструје поступке или појаве карактеристичне за људе. То су пре свега одређене ситуације оквалификоване поређењима *као ујлашено куче уз кујине сисе* (93), *као ноћни лејшири на пламен свијеће* (146), *као шћо факир свирком извлачи змије из рује* (187), *као врајци око зрнења жића* (85) или конкретне насупрот апстрактних појава представљене поредбеним сликама: *као усјлахирана живошћина...* (197), *као да две ласице вире у свијети* (93).

6. Закључак

6.1. Поређење је врло продуктивна фигура стилизације књижевног текста Меше Селимовића. Наравно, није свако поређење сликовито и присутна су и она са устаљеним, фразеолошким конструкцијама. Међутим, оно што даје књижевном стилу истанчаност јесу управо сликовите поредбене конструкције. Оне служе да се мисаони свет Селимовићевих јунака дочара јасним, препознатљивим и упечатљивим сликама. То је и једна од одлика његовог стила препозната и од бројних критичара и проучавалаца српске књижевности. Оне остварују стилско дејство када аутор пронађе јасне семантичке везе између поредбених јединица које су довољно необичне да се осећају сликовитим, али и довољно препознатљиве да не представљају окационализам.

6.2. Видимо да је главни механизам за остваривање сликовитих поређења полисемична веза која се остварује између поређене и поредбене јединице, у смислу да поредбена јединица (без обзира на то која је синтаксичка јединица у питању) може да функционише као сликовита, или стилски ефицијентнија, „замена“ за ситуацију изречену поређеном јединицом са којом може бити у метафоричној или метонимијској вези (односно две јединице могу бити повезане по логичком или принципу сличности). Такође, појмовне метафоре доводе до конкретизација, односно илустровања општих појава и ситуација неким конкретним

представама. Сликавитост се најбоље концентрише на месту компарандума, и то када је у питању развијена синтаксичка конструкција. Подједнако је важан и семантички однос који поредбена и поређена јединица успостављају између себе. Богатство различитих поредбених конструкција чини овај роман изузетним стилским делом, а језик Меше Селимовића богатом базом за проучавање различитих стилских поступака.

Литература

- Гортан Премк 2004: Д. Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
- Јовановић 2006: Ј. Јовановић, Прилог проучавању природе поређења, у: *Годишњак за српски језик и књижевност*, Година XX, Број 8, Ниш, 151–164.
- Јовановић 2007: Ј. Јовановић, О синтаксичким и стилским особеностима изградње сликовне представе (На примеру пословичких поређења), у: *Српски језик*, XII, Институт за српски језик САНУ, Београд, 141–170.
- Кликовац 2004: Д. Кликовац, *Мешафоре у мишљењу и језику*, Београд: Библиотека XX век.
- Ковачевић 2000: М. Ковачевић, *Стилистика и граматишка стилиских фигура*, Крагујевац: Кантакузин
- Ковачевић 1999: М. Ковачевић, Метонимија и синегдоха, у: *Српски језик*, 4/1-2, год. IV, 1999, 171–202
- Поповић 2010: Т. Поповић, *Речник књижевних термина*. Београд: Логос Арт/Едиција.
- Симић 2001: Р. Симић, *Општа стилистика*, Никшић: Јасен.
- Станојчић, Поповић 2004: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Граматишка српског језика, уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Тошовић 2002: Б. Тошовић, *Функционални стилови*, Београд: Београдска књига РМС: (1967–1976). *Речник српскохрватскога књижевног језика*. (I–III Матица српска – Матица хрватска, IV–VI Матица српска). Нови Сад. Матица српска.
- РКТ: (1992). *Речник књижевних термина*, друго допуњено издање. Београд. Нолит.

Грађа

- Селимовић 2002: М. Селимовић, *Тврђава*, Београд: Book Marso.

PICTURESQUE COMPARISONS IN NOVEL *TVRĐAVA* BY MEŠA SELIMOVIĆ

Summary

In this paper we are going to analyse the form of comparisons in novel *Tvrđava* by Meša Selimović and picturesqueness as its essential feature. We will identify the language mechanisms of picturesqueness in those comparisons and conclude why are they so important for literary style of Meša Selimović.

Slobodan Novokmet

Марија МИЛОСАВЉЕВИЋ ТОДОРОВИЋ¹, Марина СПАСОЈЕВИЋ²
Београд

О ОСОБЕНОСТИМА ОГЛАСА НА ИНТЕРНЕТ САЈТОВИМА НАМЕЊЕНИМ ОГЛАШАВАЊУ³

У раду се испитују карактеристике и језичке промене до којих доводи могућност слободног постављања огласа на интернет сајт. Овим се показује како се променом једног од елемената комуникације, у овом случају медија, мењају остали елементи.

Кључне речи: интернет, (мали) оглас продаје, порука, комуникација, језичке промене

1.1. О огласима и оглашавању досад је писано са више аспеката и у више наврата. Будући да се појам оглашавања схвата изузетно широко, да се у данашње време углавном везује за медије масовне комуникације, као и да делује на јавно мњење, проучавањем феномена рекламе прилазило се са аспекта журналистике, социологије, психологије, комуникације (разноврсност приступа реклами добро илуструје тематски блок у ТПРБ 1979; уп. и Животић 1993, Половина 2010). Такође, рекламни огласи представљају предмет економских и маркетиншких истраживања (уп. Џефкинс 2003). С обзиром на чињеницу да се оглас у највећој мери остварује вербалним кодом, не може се занемарити ни језички аспект проучавања ове форме. Најкомплекснија монографија о огласима са овог становишта јесте књига Вере Васић *Новински рекламни оглас* из 1995. године (Васић 1995, уп. и литературу 211–215). У овој књизи су, у развојној перспективи, презентовани и анализирани огласи публиковани у српској штампи током 19. и 20. века. Новија истраживања су углавном мањег обима и усмерена су на поједине сегменте рекламног дискурса (Јовановић 2010, Милановић 2005 итд.). Будући да се језик непрекидно мења, како под утицајем унутрашњих, тако и под утицајем спољашњих фактора, мењају се и његове форме. Тако, са развојем и ширењем електронских медија и форма и језичко-стилске карактеристике огласа у новије време трпе промене.

1.2. Употреба интернета све је раширенија међу становништвом и он постаје медиј у извесној мери конкурентан радију, телевизији и штампи. Предмет нашег интересовања јесте колико је овај нови медиј утицао на структуру и форму традиционалног малог огласа, односно у којој мери и у којем правцу су се изменили мали огласи који се објављују на интернет сајтовима а које директно постављају оглашивачи. Наиме, одсуство цензуре и неограниченост простора отварају могућности за њихову модификацију. У раду смо се ограничили на мале огласе објављене на сајту Лимундо, намењеном продаји путем лицитације. Корпус од стотинак огласа формиран је коришћењем методе случајног узорка. Како би-

1 marija.milosavljevic@isj.sanu.ac.rs

2 marina.spasojevic@isj.sanu.ac.rs

3 Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009: *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

смо одговорили на постављена питања, грађу ћемо анализирати узимајући у обзир елементе комуникације (медиј (канал), пошиљалац, прималац, порука и код) (Радовановић 1986: 58–67), користећи притом и методу анализе садржаја поруке.

2.1. Медиј (канал). Будући да је предмет нашег интересовања посебна врста огласа специфична по медију путем којег се остварује, у анализи полазимо од тог елемента комуникације. Специфичност оглашавања на интернет сајту Лимундо огледа се у томе што огласе постављају појединци и што је предмет продаја кроз лицитацију. Презентовани огласи, који су разврстани у тематске групе и велики број подтема,⁴ доступни су свим посетиоцима овог сајта, док право оглашавања и лицитације имају само његови регистровани корисници. Сама регистрација је бесплатна, а одређени износ се наплаћује приликом постављања огласа и(ли) по реализацији посла.

2.2.1. Пошиљалац. Пошиљалац поруке је појединац који на продају нуди одређене нове или половне производе. Специфично је то што је оглашивач уједно креатор (састављач) огласа и што, за разлику од оглашавања у новинама, приликом постављања огласа на сајт нема никакве цензуре нити редакторских и лекторских интервенција. Захваљујући томе, анализом језичког кода можемо утврдити дијалекатску базу оглашивача, степен његовог образовања, стручну и социјалну припадност, као и припадност одређеној старосној категорији. Тако, на пример, према неким творбеним особеностима и употреби падежних облика (суфикс *-њак* уместо *-ник*, акузатив уместо локатива), из следећег огласа закључујемо да је оглашивач из старијих штокавских говора екавског изговора:

- Laptop je besprekoran... radi sve, sem pre mesec dana su prestali zvučnjaci da rade pa sada koristim spoljni znači da muzička nije u pitanje već samo zvučnjake da se zamene... baterija drži oko sat vreme.⁵

2.2.2. Такође, до изражаја долази и однос оглашивача према језику који се огледа у немару, одсуству интерпункције (осим тачке и запете⁶) и непоштовању правописних конвенција:

- NA PRODAJU 2 UREDJAJA NEZNAM TACNO KOJE NAMENE KOD MENE DOSLA U NEKOJ TRGOVINI NADAM SE DA CE NEKO OD VAS ZNATI I NA KRAJU LICITIRATI UREDJAJI SU NE ISPITANI JER MEMAM NACINA DA IH ISPITAM A NEZNAM NI CEMU SLUZE. U KOLIKO U NAJKRACEM VREMENSKOM PERIODU NISTE SPREMNI DA IZVRSITE UPLATU NOVCA POST NETOM ZAMOLIO BIH VAS I DA NELICITIRATE_JA NEMAM VREMENA DA SEKAM NI TUDJE PLATE_DECIIJE DODATKE I SLICNO_ZBOG LOSIH ISKUSTAVA SA POJEDINIM CLANOVIMA ROBU SALJEM ISKLJUCIVO POST EKSPRESOM OD STRANE MENE ROBA CE BITI DOBRO UPAKOVANA NESNOSIM NIKAKVU GARANCIJU AKO PRILIKOM TRANSPORTA DODJE DO NEKOG OSTECENJA_HVALA NA RAZUMEVANJU SRECNO OVA NAPOMENA VAZI ZA SVE MOJE AUKCIJE .

4 Пошто је сегментација сајта подложна променама, у време наше ексцерпције грађе биле су заступљене 24 тематске групе (ауто и мото, друштвене игре, двориште и башта, филателија, колекционарство, филмови, галантерија, књиге, часописи и стрипови, машине и алати, музички инструменти, музика, нега тела, нумизматика, одећа и обућа, рачунари и опрема, спортска опрема, техника, телефони, уметност, за децу, за кућу, за кућне љубимце, остало), као и велики број подгрупа у оквиру њих (на пример у оквиру теме нега тела: лична хигијена, креме, за косу, за ноке, шминка, косметика за бријање, парфемеи, апарати, за мршављење, остало).

5 Огласе преносимо према оригиналној грађи и интерпункцији.

6 У неким огласима користе се супротно уобичајеним конвенцијама – не пишу се непосредно иза словног знака као у овом примеру.

2.2.3. Супротно томе, налазимо и огласе који представљају примере коректне употребе језика, каквих је врло мало. Такви огласи одражавају социјалну и образовну категорију постављача. Рецимо, оглас за речник страних речи један је од ретких који је постављен ћирилицом и написан узорним стилем са целовитом и развијеном реченицом, уз мало непоштовање правописних и интерпункцијских правила (употреба наводника, неодавање зарезом односне реченице са *што*):

- НОВ ВЕЛИКИ РЕЧНИК СТРАНИХ РЕЧИ И ИЗРАЗА, аутора Ивана Клајна и Милана Шипке, ИК Прометеј. Идеалан је као поклон драгој особи ма које генерације и професије. Речник је добијен у априлу 2009. године у Слагалици (Супер циклус) и на њему се "осећа додир" Милке Цанић што додатно позива на лицитацију. Уз речник иде и оригинална заштитна кутија. Срећно!

2.3.1. Порука. Сам оглас најчешће се састоји од текстуалног дела и одговарајућих фотографија (једне или више). Текстуални део⁷ чини обавезни део, који формулишу састављачи сајта, а попуњавају сами оглашивачи. Обавезни део обухвата наслов огласа, стање у којем се предмет налази, трајање лицитације, начине испоруке, износ поштарине и сл. За разлику од новинских огласа, огласи објављени на интернет сајту подложни су променама у реалном времену. Измене и допуне уноси оглашивач на своју иницијативу или на иницијативу потенцијалних купаца. Такав је на пример следећи оглас о семенском пасуљу:

- VRLO RANA SORTA. STO SE TICE UKUSA, U KUHINJI VRLO FINOG UKUSA. PRODAJEM 20 SEMENKI,NE PRSKANIH, ZA 200 DIMARA!!! ROBA JE IZ BASTE!!!
--- Dodato 28.02.2011. 20:59 ---
Ovaj pasulj se koristi.u ishrani kazu da pomaze u boljem radu organizma pogledajte i moje ostale aukcije na kupindu hvala

2.3.2. Такође, интернет као медиј омогућава оглашивачу да прати степен заинтересованости за оглас, као и да успостави комуникацију с купцем, која може бити јавна, тј. видљива и осталим корисницима сајта, или приватна. Притом, комуникација између пошиљаоца и примаоца остварљива је једино путем овог медија, за разлику од ситуације с традиционалним огласом, где се комуникација између оглашивача и заинтересованих обавља углавном телефонским путем.

2.3.3. Структуру огласа чине следећи елементи: наслов, лево испод наслова фотографија (уколико је има), десно од фотографије време преостало до истека понуде, затим број понуда, локација продавца, начин слања и плаћања, стање у којем се производ налази и информација о поседовању гарантног листа. Испод ових, углавном обавезних, елемената налази се поље у којем оглашивач може описати производ који нуди, након чега следи облигаторна изјава (*Под њуном кривичном и материјалном одговорношћу шврдим да је предмет ове аукције оригиналан. Свесћан сам да је ираиџерија кажњива новчано/затвором и сиреман сам да прихваћим последице и прослеђивање мојих података органима доњења уколико се докаже да је предмет моје аукције ираиџиска копија оригинала*). Такође, оглас обично прати једна или више слика производа који се нуди, као и информација о броју прегледа огласа. Десно од обавезних елемената налазе се следећи подаци:

⁷ Графички дизајн интернет странице подложен је променама, али су информације које се пружају утврђене, с тим што се може променити њихова позиција на страници.

актуелна понуда, корисничко име тренутно највећег понуђача, корисничко име продавца, све његове аукције и пречица до питања и одговора.

2.4.1. Код. За реализацију поруке користи се језички и визуелни код. Језички је обавезан и заступљен најмање у оној мери коју захтева власник сајта, а његова горња граница није детерминисана. Овај код има пре свега информативну функцију (наводе се опис и карактеристике производа, на пример у следећем огласу за дрес), те су поједини огласи концизни попут новинских:

- Nov, nenosen LOTTO dres XL velicine. Na ledjima veliki broj 69 i iznad natpis FRED et DOM.

2.4.2. С друге стране, неограниченост простора који оглашивачима стоји на располагању омогућава да функције наговарања и убеђивања дођу до изражаја изношењем додатних података.

2.4.2.1. На пример, у огласу

- Aparat za automatsko paljenje svetla na autu posle 20-tak sekundi. Aparat poseduje relej od 10 ampera za razliku od ostalih aparata sto se ovde prodaju. Samo delovi kostaju oko 400 dinara ali imam ih mnogo pa odatle i ova cena. Uz aparat ide i sema za povezivanje.

поређењем понуђеног предмета са другима, као и изношењем податка о заснованости ниже цене, купцу се жели сугерисати да је тај производ бољи од осталих из те класе, а да ниска цена никако није узрокована његовим нижим квалитетом.

2.4.2.2. У огласу

- MAGICNA SIRENA 12 melodija-- veoma popularna u inostranstvu,sada i kod nas.Pogledate na netu koliko su popularne.Ova sirena je sigurnosni komplet za vas automobil,lako se instalira i nijedan ucesnik u saobracaju nece vas ignorisati,bicete veoma zapazeni.

на потенцијалне купце се утиче истицањем чињенице о доступности производа на домаћем тржишту, али и веродостојношћу тврђења, јер се оно може проверити. Осим једноставне примене, као поента се истиче ефекат поседовања оваквог предмета.

2.4.2.3. На купца је такође могуће деловати изношењем информација о јединствености производа, особеностима материјала и модела, тако да се његов (евентуални) недостатак (предмет је коришћен) сакрије, као у огласу:

- Ovakvu haljinu definitivno necete naci ni u jednoj ranji, haljina je sivena i nosena samo jednom! materijal je predivan, saten sa likrom. Rasteze se. Haljina ima usiven brushalter koji ukoliko nekom ne odgovara moze i da se skinel
idealna za svecane prilike!!!
PRELEPO STOJI!!!!
UZ HALJINU IDE I PONCO OD TILA,
SLIKE GOVORE SAME ZA SEBE!!!

2.4.3.1. Језичким средствима (суперлативима, лексиком за исказивање високог степена позитивне особине и сл.) постиже се и експресија која за новинске мале огласе није карактеристична, као на пример у огласу:

- Roberto Cavalli majica ,štrikana od naitananjieg konca100% čista svila vel S
majica je prosto neopisiva ali pokušaću da je približno opišem.

2.4.3.2. За постизање експресије, осим језичких средстава, забележена је и употреба емотикона:

- Predivna ogrlica od sedefnih segmenata, u tirkiz boji!!!
Nova, nikada nosena...dobijena na poklon, ali nije u mom fazonu, zato je i
ovde :)
duzina 40 cm
Srecno :)

2.4.4. Фотографија је факултативни део огласа и пружа додатну информацију. Она углавном има денотативну вредност у случајевима када оглашивач поставља фотографију производа који излаже лицитирању, а може имати и конотативну вредност уколико оглашивач, на пример, преузима фотографију са сајта произвођача. Тада фотографија има функцију убеђивања, јер се потенцијалним купцима предмет аукције представља у најбољем светлу.

2.4.5. Кључна чињеница да плаћање није повезано са степеном искоришћености огласног простора оглашивачу пружа потпуну слободу у креирању ширег информативног дела поруке, што се одражава на структуру, језик и стил огласа и отвара простор за оваква проучавања. Тако, ово најпре може да се одрази на дужину поруке, па се, на пример, неке од њих не разликују од новинског огласа (оглас за књигу: *Антонио Амури – Како убити сугруга без сувишних зашито, Младоси, Загреб, 1980, тврди повез, 206 стр.*). Насупрот томе, налазимо веома дуге огласе⁸ у којима се дају информације које нису директно везане за производ, а чак немају ни убеђивачку нити експресивну функцију, какав је, на пример, следећи оглас за це-де плејер:

- Prodajem neispravan CD player marke Clarion. Dosao je sa autom koji sam kupio i ni tad nije radio pa zato i ide kao neispravan/neispitan. Stavio sam svoj MP3 tako da mi ovaj ne treba i nisam ni pokusavao da popravim. Kome treba i ko moze iskoristiti bilo sta od njega izvolite..

3.1. Функционално-стилској припадности ове врсте текстова на основу језичких особености веома је тешко одредити (што је и раније истицано Милановић 2005: 307–309). Као што смо видели, има огласа који језички одговарају стилу новинских рекламних огласа, али их не можемо сврстати у публицистички стил јер је реч о другој врсти медија. Такође, налазимо огласе или делове у текстовима огласа који имају особине административног стила, а то је пре свега фиксна облигаторна изјава, с тим што се и неки од оглашивача користе елементима тог стила, као што се, на пример, може уочити у делу огласа:

- U KOLIKO U NAJKRACEM VREMENSKOM PERIODU NISTE SPREMNI DA IZVRSITE UPLATU NOVCA POST NETOM ZAMOLIO BIH VAS I DA NELICITIRATE

или

- Замолила бих вас да ме контактирате пре давања оцене ако постоји неки проблем како би исти решили на обострано задовољство.

3.2. Међутим, у овом дискурсу веома су изражене особине разговорног језика, као што су, рецимо, редукације вокала и елементи жаргона:

8 Овде не долази нужно до изражаја закон језичке економије и брзина комуникације као у дискурсу електронских хаскаоница (уп. Радић Бојанић 2007: 52).

- Mobilni telefoni za delove i popravku svi u sustini rade al tipa nekom je zvučnik otisao nekom mikrofon k310 nema display al radi !);

затим употреба поштапалица попут *значи и сл.*:

- Golf je 81 godiste ... Registracija je izašla. Zmaci nije registrivan.

3.3. Структура исказа је такође разноврсна и иде од непредикатских структура до сложених реченичних структура, често рогобатних и неповезаних:

- rotaciona cetka za feniranje kose mi smo dobili novu pa prodajemo ovu ima cetiri dodatka i odlicno radi

или

- (бунда): s obzirom na njenu realnu cenu i ovako je dosta ispod cene tako da je ova cena naj nize sto moze.

3.4. Што се писма тиче, доминирају латиничне поруке, док су ћириличне изузетно ретке. Веома мали број оглашивача за *ш, ж, ч, ђ, ћ* користи графеме са дијакритичким знацима, већ ове графеме обележавају упрошћено или одговарајућим комбинацијама као у СМС порукама и језику електронских ћаскаоница (уп. Радић-Бојанић 2007: 50–51). Из примера које смо навели види се да је употреба верзала честа, као и да се најчешће не поштују правила употребе великог слова, као ни друга правописна и интерпункцијска правила.

4. Спроведена анализа показује да неограничени простор и нецензурисани израз могу утицати на дужину огласа, као и на испољавање (језичке и креативне) индивидуалности оглашивача. Постављач огласа у оном случају када се удаљава од традиционалног малог огласа продаје покушава да се по начину убеђивања приближи радијској и телевизијској реклами. Такође, у ове текстове продиру елементи неформалне комуникације. На граfiјско-ортографском плану они се ни по чему не разликују од СМС порука, блогова, електронских часкаоница и сл. Ова врста огласа показује колико промена само једног од елемената комуникативне структуре, у овом случају медија, може утицати на остале елементе комуникације, колики је степен међузависности медија и кода, као и у којој мери и на који начин нови, другачији медиј мења форму и структуру традиционалног огласа продаје.

Литература

Васић 1995: V. Vasić, *Novinski reklamni oglas: studija iz kontekstualne lingvistike*, Novi Sad: LDI.

Животић 1993: P. Животић, *Новинарски жанрови*, Београд: Институт за новинарство.

Јовановић 2010: J. Јовановић, Типови исказних форми у новинском дискурсу, *Српски језик*, XV, Београд, 135–155.

Милановић 2005: A. Милановић, Утицај рекламног дискурса на новинарски (под)стил, *Бошковићеви дани*, VI, Подгорица, 307–319.

Половина 2010: N. Polovina, Dualizam reklama u (društvenoj) komunikaciji, *Philologia*, 8, Beograd, 47–54.

Радић Бојанић 2005: B. Radić-Bojanić, *neko za chat?! Diskurs elektronskih časkaonica u engleskom i srpskom jeziku*, Novi Sad: Filozofski fakultet, Futura publikacije.

Радовановић 1986: M. Radovanović, *Sociolingvistika*, Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada, Dnevnik.

ТПРБ 1979: *Treći program Radio Beograda*, 41, Beograd.

Цефкинс 2003: F. Džefkins, *Oglašavanje*, Beograd: Clio.

ABOUT CHARACTERISTICS OF ADS ON THE INTERNET WEBSITES ADVERTISING INTENDED

Summary

This paper examines the characteristics of language and linguistic changes caused by possibilities of free advertising on web site *Limundo*. This shows in which ways changing one element of communication media in this case, change the other elements of that media.

Marija Milosavljević Todorović, Marina Spasojević

Aleksandra MILČIĆ RADOVANOVIĆ¹
Kragujevac

ADMINISTRATIVNA LEKSIKA U PREVODIMA ROMANA IVE ANDRIĆA NA ENGLISKI

Upotreba administrativne leksike u književnim delima omogućava uvođenje zvanično-dokumentarnog tona pripovedanja. Mada se javlja u većini Andrićevih dela, ova vrsta leksike najdominantnija je u romanu *Travnička hronika*, što je i logično kada poznamo temu ovog romana. Prevodenje ovih pojmova na engleski jezik na prvi pogled ne bi trebalo da zadaje probleme prevodici. Međutim, u stilističkoj analizi ovakvih prevoda moramo obratiti pažnju na postupke koji prevodiocu omogućavaju da pravilnim odabirom prevodnih ekvivalenata i njihovim prilagođavanjem kontekstu održi formu blisku originalnom delu. Ovaj rad se bavi problemima sa kojima se susreli Lovet Edwards i Silija Hoksvort prevodeći administrativne leksičke jedinice u romanima *Na Drini ćuprija* i *Travnička hronika* na engleski. Posebnu pažnju obratili smo na analizu sematičke jednakosti prevodnih rešenja i originalnih pojmova, kao i njihovo uklapanje u kontekst ovih romana.

Ključne reči: Ivo Andrić, teorija prevodenja, leksikologija, stilistika

Uvodne napomene

Administrativna leksika je neposredno povezana sa praktičnim potrebama i služi za međusobno opštenje društvenih i državnih ustanova i njihovih službenika. Pojmovi koji pripadaju ovoj grupi imaju ustaljeno, precizno određeno značenje i potčinjeni su određenim formama i stereotipima. Veliki broj ovih jedinica odražava odsustvo individualnog vida opštenja. Međutim, kako ističe Milosav Čarkić (2002: 200), upotrebom ovih leksičkih elemenata književnom tekstu se pridodaje tačnost i preciznost u formulaciji, ali i punoća i objektivnost izražavanja. Autor ovih romana koristi mogućnosti da u delo unese brojne objektivne činjenice i verodostojne životne pojedinosti, pa i da ih ostavlja u dokumentarnom i izvornom obliku. Kada se služi faktografskim podacima i stvarnosnim činjenicama, pisac teži da održi ravnotežu po pitanju objektivnosti u odnosu na prstonarodne reči i reči sa emocionalnim nabojem. Što se tiče morfološkog aspekta, treba naglasiti da se u ovoj grupi najčešće sreću imenice, naročito apstraktne i deverbativne, kao i imenice iz grupe *nomina professionalis* i *nomina agentis*, a čest je postupak kondenzacije, naročito nominalizacije, tako da je broj glagola dodatno smanjen.

U ovom radu bavili smo se problemom prevodenja administrativne leksike sa srpskog na engleski jezik. Prevodenje neekspresivne leksike i njenih tematskih grupa sa srpskog na engleski jezik dosad nije privlačilo pažnju lingvista, tako da nismo pronašli nijedan rad koji se bavi ovom temom. Jezički korpus koji smo koristili u analizi preuzeli smo iz dva romana Ive Andrića *Na Drini ćuprija* i *Travnička hronika*. Iz kompletne građe ovih dela izdvojili smo najfrekventnije predstavnike administrativne leksike, a zatim smo odabrali dvadeset reprezentativnih leksema i analizirali adekvatnost njihovih prevodnih ekvivalenata. Tabela je prikazana samo frekvencija njihovog pojavljivanja, dok je ispravnost izbora prevodilaca kometarisana u daljem tekstu. Radi

1 buskica9@gmail.com

lakšeg razumevanja značenja određenih leksema u kontekstu, za pojedine primere navodili smo citate iz originalnog dela i iz prevoda. Na taj način omogućili smo čitaocima da mogu u potpunosti razumeti propratni tekst i objašnjenja.

Pregled administrativne leksike u romanima Ive Andrića *Na Drini ćuprija* i *Travnička hronika*

Broj pojmova administrativne leksike različit je u ova dva romana. Mada se javlja u jezičkoj građi i jednog i drugog dela, ova vrsta leksike dominantnija je u romanu *Travnička hronika*, što je i logično kada znamo da je tema ovog romana dolazak i boravak francuskog i austrijskog konzula u pomenuti grad za vreme turske vladavine. Ovo se može potvrditi u tabelarnom prikazu broja pojavljivanja dvadeset najfrekventnijih reči iz oblasti administrativne leksike ovih romana čiji smo prevod na engleski našli u *Poslovnom rečniku* Marije Lande (Landa 2006). Turcizmi koji predstavljaju deo administrativne leksike takođe su navedeni ovde, a njihova značenja su u daljem tekstu objašnjena po ugledu na knjigu Abdulaha Škaljića *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* (Škaljić 1965).

Pojam	Pojavljuje se u <i>Travničkoj hronici</i> ... puta	Pojavljuje se u <i>Na Drini ćuprija</i> ... puta
Sudija	5	1
Kadija	10	4
Kajmakam	26	-
Molba	18	-
Dokument	6	-
Dekret	2	-
Ferman	25	1
Izveštaj	47	2
Ministarstvo	24	-
Administracija	2	1
Činovnik	32	15
Konzul	689	-
Odluka	10	8
Referat	4	1
Služba	60	12
Tužba	6	1
Službenik	1	6
Zapisnik	-	2
Teftedar	30	-
Haznadar	13	-

Neke od ovih imenica se približno isti broj puta javljaju u oba romana, tako da ćemo prokomentarisati samo one interesantne kod kojih je razlika drastičnija.

Kao što odmah možemo primetiti reč „konzul“ srećemo čak 689 puta (u različitim gramatičkim oblicima) u romanu *Travnička hronika*, dok se nijednom ne pojavljuje u korpusu drugog posmatranog romana. U svim ovim primerima „konzul“ je prevedeno

kao „consul“, čime se postigla semantička identičnost, tako da ove primere nije potrebno posebno komentarisati. Čisto radi ilustracije, navešćemo nekoliko primera.

Prolazili su meseci i godina se bližila kraju a austrijski konzul, za koga se ranije verovalo da će stići u stopu za francuskim konzulom, nije dolazio. (TH 1976: 107)

The moths were passing and the year was nearing its end, but the Austrian Consul, who has supposed to follow on the heels of the French one, had still not arrived. (BC 1996: 80)

„Stotine godina smo živili bez tih konzula pa možemo i odsada, a i šta će konzul u Travniku?“ (TH 1976: 10)

„We lived for hundreds of years without consuls, and that's how we'll go on. In any case, what would a consul do in Travnik?“ (BC 1996: 2)

Slična je situacija i sa drugim imenicama koje se najčešće sreću u administrativnim tekstovima. U romanu *Na Drini ćuprija* nailazimo na manji broj ovih pojmova i to uglavnom u delovima gde se prikazuju pojedine poslovne obaveze određenih likova. Tako ove izraze najčešće srećemo u onim pasažima u kojima se govori o Lotici, vlasnici prvog hotela u Viešgradu. Upotreba administrativnih pojmova u govoru naratora u delovima koji se tiču Lotike ima funkciju da čitaocu dočara poslovnost i proračunatost ženskog lika, kao i da ukaže na njeno jevrejsko poreklo, pozivajući se na stereotipno mišljenje da su Jevreji odlični trgovci. Pojam „izveštaj“ koji nalazimo u *Travničkoj hronici* čak 47 puta, ovde srećemo samo na dva mesta, i to u oba slučaja kada se govori o Lotikinom hotelu. Tako govoreći o njenim obavezama kao vlasnice nakon što se zatvori hotel, narator na jednom mestu navodi:

Tu je Lotika, u časovima ukradene slobode, čitala berzanske izveštaje i proučavala prospekte, sređivala svoje račune, odgovarala na pisma banaka, donosila odluke, davala naloge, raspoređivala uložnim novcem i slala nove uloge. (NDĆ 1985: 208)
In it Lotte, in those hours of stolen freedom, read money market reports and studied prospectuses, wrote up accounts, answered letters from bank, made decisions, gave instructions, dealt with bank deposits and made fresh payments. (TBOTD 2000: 180)

Pojmovi kao što su „money market report“, „account“, „bank deposits“ i dr. predstavljaju deo administrativne leksike na engleskom govornom području, tako da je njihovom upotrebom u prevodu zadržan ton pripovedanja koji je postojao i u originalnom tekstu.

Prilikom istraživanja primetili smo da se pojam „molba“, koji predstavlja jednu od frekventnijih reči iz ovog korpusa, pojavljuje 18 puta u romanu *Travnička hronika*, dok se u romanu *Na Drini ćuprija* ne pojavljuje nijednom. Treba naglasiti da se ovde pojam „molba“ upotrebljava u značenju „pismena ili usmena predstava s nekim traženjem, zahtevom“ uz koje u Rečniku Maticе srpske stoji *adm.* kao oznaka upotrebne vrednosti. (RMS3 1990: 411) U prevodu ovaj pojam srećemo u sledećim oblicima: „entreaty“ (TH 1976: 110, BC 1996: 83), „plea“ (TH 1976: 33, BC 1996: 20), „application“ (TH 1976: 165, BC 1996: 128), „document“ (TH 1976:171, BC 1996: 134), „request“ (TH 1976: 254, BC 1996: 201). O adekvatnosti upotrebe sinonimnih pojmova nećemo ovde govoriti jer je to pitanje koje se tiče pre svega stilske selekcije. Ovde ćemo samo naglasiti da je prevod u svim ovim jezičkim situacijama postigao identičan efekat i preneo potrebnu tačnu informaciju čitaocima.

Pojam „sudija“ na koji smo naišli prilikom analize, u Rečniku Maticе srpske definisan je kao „službeno lice u ustanovi suda koje donosi presudu u parničnom sporu, član sudskog kolegijuma.“ (RMS VI 1990: 59). Uz pojam „kadija“ u pomenutom

Škaljićevom rečniku stoji „šerijatski sudija“ (Škaljić 1965: 378). U rečniku nepoznatih reči i izraza u romanu *Na Drini ćuprija* pojam „kadija“ nije objašnjen, dok se u rečniku koji se nalazi kao dodatak *Travničkoj hronici* uz ovaj pojam kao objašnjenje javlja samo „sudija“ (TH 1976: 538). Ova dva pojma gotovo identičnog značenja se ukupno pojavljuju 20 puta, pri čemu se u romanu *Travnička hronika* javljaju tri puta češće nego u romanu *Na Drini ćuprija*. U rečniku Marije Lande nalazimo da se kao ekvivalenti „sudiji“ u engleskom jeziku javlja oblik „judge“. (Landa 2006: 27). Međutim, pored oblika „judge“ (TH 1976: 321, BC 1996: 256), koji se dosledno javlja u *Travničkoj hronici*, u romanu *Na Drini ćuprija* srećemo i oblike „arbiter“ i „kadi“. Iako objašnjenje pojma „kadi“ nećemo naći ni u jednom engleskom rečniku, pretpostavljamo da je prevodilac želeo da zadrži osnovni oblik oblika reči kako bi doprineo što većoj povezanosti prevodnog i originalnog teksta.

Ovde ćemo dodatno prokomentarisati prevodni ekvivalent „arbiter“. Naime, na njega nailazimo u političko-ekonomskoj raspravi između kasabalijskih studenta gde se jedan od učesnika, Milan Glasinčanin, trudi da ostane objektivan i proceni istinitost svih izjava. Pisac zato za njega kaže:

Glasinčanin, koji je opet osećao trenutno preimućstvo svoga položaja kao sudije, ne odgovori odmah. (NDĆ 1985: 291)

Glasinčanin, who for his part felt the momentary advantage of his position as arbiter, did not reply at once. (TBOTD 2000: 247)

Pojmovi „judge“ i „arbiter“ nisu u potpunosti sinonimi. Naime, u *Merriam-Webster* rečniku nalazimo da je „arbiter“ mogući sinonim za pojam „judge“, ali ne i obrnuto. Značajniji pravni terminološki rečnici definišu odrednicu „arbiter“ kao pojam šireg značenja od pojma „judge“. U domaćem pravosuđu, u funkciji sinonima naziva „sudija“ često se upotrebljava reč „arbiter“, što nije netačno i u suštini znači isto, ali je u pravnoj terminologiji reč „arbiter“ (i „arbitraža“) vezana za postupak u kome same stranke u postupku biraju određeno lice da presuđuje u njihovom sporu. S obzirom da se u navedenoj rečenici Glasinčanin ne nalazi u ulozi sudije u nekom pravosudnom procesu, već se radi o neformalnoj raspravi, ovakav prevod zadržava smisao koji rečenica ima i u originalu.

Situacija je drugačija kad je u pitanju prevod reči „kadija“. U *Travničkoj hronici* na mestu ovog pojma srećemo dosledno oblik „cadi“ (TH 1976: 184, BC 1996: 144), pri čemu se u rečniku nepoznatih reči koji se nalazi na kraju knjige može naći objašnjenje prevodioca „civil judge of Islamic and Ottoman law“ (BC 1996: 433) („sudija u islamskom i otomanskom zakonu“). Međutim, u romanu *Na Drini ćuprija* na mestu ovog pojma srećemo oblik „kadi“, a da pri tome ovaj pojam nije objašnjen dodatno. Samo na jednom mestu u tekstu uz ovaj oblik stoji objašnjenje u zagradi „Moslem judge“.

Otac mu je Rogatičanin i sada je kadija u Rogatici, ali majka mu je iz velike ovdašnje porodice Osmanagića. (NDĆ 1985: 285)

His father had been born in Rogatica and was now kadi (Moslem judge) there, but his mother was from the great local family of Osmanagić. (TBOTD 2000: 242)

Nije nam jasno zašto prevodilac ne objašnjava značenje reči „kadija“ u napomeni, jer upotrebna vrednost ove reči ima izuzetno nisku frekvenciju u engleskom jeziku, pa se ne može pretpostaviti da će prosečni čitalac prepoznati značenje ove reči. Takođe, možemo se zapitati zašto je baš na ovom mestu objašnjeno značenje u reči u zagradi, a ne pri njenom prvom pojavljivanju u celokupnom tekstu. Ako zanemarimo ove dileme, uz dodatno objašnjenje ova rečenica ima jasno značenje.

Pojam „kajmakam“ objašnjen je u Škaljićevoj knjizi kao „zastupnik vezira ili valije u jednom upravnom području ili u nekoj dužnosti“ (Škaljić 1965: 384). Andrić u rečniku koji se nalazi uz *Travničku hroniku* ovaj turcizam definiše kao „zastupnik velikog vezira u njegovoj odsutnosti“ (TH 1976: 538). U prevodu ovog romana na engleski ovaj pojam je preveden na tri načina: „kaymakam“, „governor“ i „Vizier's Deputy“. U rečniku koji se nalazi u izdanju na engleskom koje analiziramo „kajmakam“ je objašnjeno kao i kod Andrića – „deputy for the Vizier in his absence“ (BC 1996: 434).

Pri prvom pominjanju ove reči u prevodu srećemo oblik „Vizier's Deputy“:

Obilazili su svuda, odlazili kod kajmakama, razgledali sa mutevelijom vakufske zgrade. (TH 1976: 22)

They looked everywhere, visited the Vizier's Deputy and examined the state properties, accompanied by the caretaker. (BC 1996: 10)

Međutim, samo par pasusa kasnije Silija Hoksvort „kajmakam“ u prevodu označava sa „governor“.

Sa strane i pozadi jahali su zaptije livanjskog kajmakama, koji su na celom putu pratili konzula. (TH 1976: 24)

To the side and behind rode guards sent by Governor of Livno. (BC 1996: 13)

Interesantno je da pri sledećem pominjanju ovog pojma, u prevodu srećemo kombinaciju prethodnih rešenja.

Pozvao je kajmakama, Resim-bega, slabog i pre vremena ostarelog travničkog koljenovića, i zamolio ga da mu se nađe ovih dana na pomoći... (TH 1976: 58)

He summoned the Town Governor, the Kaymakam Resim Bey, a weak and prematurely old Travnik nobleman and asked him to be at hand for the next few days... (BC 1996: 40)

U svim narednim primerima srećemo samo oblik „kaymakam“ koji je, kako smo već napomenuli, objašnjen u rečniku na kraju ovog izdanja.

Ovde možemo postaviti pitanje zašto prevodilac koristi i druge pojmove pored turcizma koji je precizno objašnjen u rečniku. Jedan od mogućih odgovora je da je želeo da razbije monotoniju ponavljanja jednog istog pojma. S druge strane, možda je upotrebom dodatnih objašnjenja želeo da tekst deluje pristupačnije čitaocu, a zadržavanjem izvornog oblika ipak blizak originalu. Primetno je ipak da prevodilac ima potrebu da pojam detaljnije objasni na samom početku teksta, dok se, kako tekst dalje odmiče, sve više služi izrazom koji je sličan originalu, a čije je značenje razjašnjeno prethodnim objašnjenjima.

Situacija je znatno jasnija sa pojmom „teftedar“ koji Škaljić objašnjava „u Turskoj Carevini u prvo vreme ministar finansija; kasnije šef finansija jednog vilajeta“ (Škaljić 1965: 606). U Rečniku koji se nalazi uz *Travničku hroniku* uz ovaj pojam nalazimo objašnjenje „poreznik, sekretar, ministar finansija, glavni kontrolor“ (TH 1976: 540). U prevodu ovog romana na engleski kao ekvivalent pojmu „teftedar“ nalazimo samo prvi put opisno objašnjenje „Chief Secretary for Finance“ (TH 1976: 36, BC 1996: 22), dok u svim primerima koji slede nalazimo dosledno kraći oblik „The Secretary“ (TH 1976: 143, BC 1996: 110). Iako prevodni ekvivalent samo u punom obliku ima identično značenje, dosledna upotreba kraćeg oblika u daljem tekstu omogućava čitaocu da u potpunosti razume tekst.

Napomenućemo još da je potpuno ista situacija i sa pojmom „haznadar“. Objasnjen u Rečniku manje poznatih reči kao „blagajnik“ (TH 1976: 541), kod Škaljića

sa „čuvar riznice, blagajnik“ (Škaljić 1965: 323) ovaj pojam ima samo jedan prevodni i značenjski ekvivalent – „The Treasurer“ (TH 1976: 36, BC 1996: 22).

Što se tiče prisvojnih prideva izvedenih iz imenica koje smo ranije naveli, oni se formiraju uvek od prevodnog ekvivalenta u duhu engleskog jezika, tako da nisu posebno interesantni za analizu.

Završne napomene

Na Drini ćuprija i *Travnička hronika* obeleženi su kao istorijski romani, odnosno romani hronike. Obuhvataju različiti vremenski period, ali je u njima, uprkos istorijskoj podlozi, primetan različit karakter dela. Dok hronika o Višegradu i njegovim stanovnicima predstavlja uglavnom fikcionalnu radnju obogaćenu usmenim legendama ponegde prožetu istorijskim podacima, *Travnička hronika* se zasniva isključivo na istorijskim podacima. Životi konzula, njihovo prilagođavanje surovoj bosanskoj prirodi i neobičnom mentalitetu njenih stanovnika predstavljaju uglavnom proizvod piščeve imaginacije, ali sama suština preuzeta je iz istorijskih izvora. U procesu stvaranja hronike Travnika Andrić se služio bogatom dokumentarnom građom iz oblasti istorije civilizacije, etnologije i autentičnim spisima o istorijskim ličnostima koje su predstavljene u romanu. Mithad Šamić je u svojoj studiji *Istorijski izvori Travničke hronike* napisao da je u ovom Andrićevom delu istorija utkana u gotovo svaku rečenicu i do te mere da bi se mogle staviti, pri dnu stranice referencije izvora (Šamić 2005: 28). On takođe ističe da ovo pozivanje na istorijska dokumenta daje na jedan specifičan način određenu autentičnost i životnost kako samim likovima, tako i kompletnoj hronici. Preuzimanjem pojmova iz jedne jezičke sfere i njihovim prenošenjem u drugu računajući na mehanizam jezičke svesti, Andrić potiže baš taj željeni utisak istinitosti i verodostojnosti.

Literatura

BC 1996: Ivo Andrić, *Bosnian chronicle or The days of the consuls*, London: The Harvill Press.

Čarkić 2002: Milovan Ž. Čarkić, *Uvod u stilistiku*, Beograd: Naučna knjiga.

Landa 2006: Marija Landa, *Poslovni rečnik: englesko-srpski, srpsko-engleski*, Beograd: Metaphysica.

NDĆ 1985: Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*, Beograd: BIGZ.

RMS I-VI 1990: *Rečnik Srpskohrvatskoga književnog jezika*, knjige I-VI, Novi Sad: Matica Srpska, Zagreb: Matica Hrvatska.

Šamić 2005: Midhat Šamić, *Istorijski izvori Travničke hronike Ive Andrića i njihova umjetnička transpozicija*, Beograd: Gutenbergova galaksija.

Škaljić 1965: Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo: Svjetlost.

TBOTD 2000: Ivo Andrić, *The Bridge on the Drina*, Beograd: Dereta

TH 1976: Ivo Andrić, *Travnička hronika*, Sarajevo: Svjetlost.

ADMINISTRATIVE LEXEMES IN ENGLISH TRANSLATION OF IVO ANDRIĆ'S NOVELS

Summary

Implementation of administrative lexicon in literary works enables writer to create ton of official and documentary storytelling. Although it occurs in most of Andrić's work, this kind of vocabulary is the most dominant in the novel *Bosnian Chronicle*, which seems logical to us if we know the main theme of this novel. At first, we might believe that translating these terms into the English language should not be a problem to translators. However, in stylistic analysis of these translations we have to pay attention to procedures that allow the interpreter to make proper selection and to choose translation equivalents according to context. This paper deals with the problems that Lovett Edwards and Celia Hoksvort encountered during translations of administrative lexical units in the novels *The Bridge on the Drina* and *Bosnian Chronicle* in English. Special focus is placed on analysis of semantic equivalence of original concepts and their translation equivalents, as well as their integration into the context of these novels.

Aleksandra Milčić Radovanović

Соња МИЛОВАНОВИЋ¹
Београд

ЈЕЗИЧКО-СТИЛСКЕ ОДЛИКЕ РОМАНА *ОДБРАНА И ПОСЛЕДЊИ ДАНИ* БОРИСЛАВА ПЕКИЋА (Семантостилистички ниво)

У раду се наводе и испитују најважнија језичко-стилска средства у роману *Одбрана и последњи дани* Борислава Пекића. Усредсређујући се на значењски слој текста, проналазимо да се учесталашћу а и стилогеношћу издвајају градиција и контраст. Као констативни стожери романа, они су пресудни и у карактеризацији главног лика, Андрије Гавриловића, као и осталих јунака, а кључни су и у обликовању романескне атмосфере. Несумњиво најважнији семантички значај - како за поменуте стилско-језичке фигуре тако и за друге семантичке маркираности и померена значења - има иронија, која се у укупној структури романа јавља као њен инхерентни део. С обзиром на такав њен статус, нећемо је засебно издвајати, већ ћемо њену улогу тумачити сходно контексту у којем се јавља.

Кључне речи: семантостилем(и), контекст, иронија, градиција, контраст

1. Роман, или новела, како је Пекић жанровски ословљавао своје дело - *Одбрана и последњи дани* - написан је у форми сказа. Овај начин формалног устројства књижевног текста претпоставља и одређен начин приповедања: „приповедање у 1. лицу, које је у потпуности детерминисано искуством, сензибилитетом и интелектуалним досегом актанта у функцији наратора. А тај актант потјече из нижег социјалног слоја, данас бисмо псеудосоциолошким жаргоном рекли да је „маргиналац“. Све нам је предочено – наставља критичар – из „доњег ракурса“, из перспективе спасиоца без посла, који живи у бараци на савској плажи. Приповеда нам из аспекта бесмислене професије коју је учинио јединим животним садржајем“ (Висковић 1979: 285) .

Андрија Гавриловић је, дакле, народски човек, „заклети спасилац дављеника“, простодушан и наиван, који се непромишљеношћу обрео у емиграцији, упао у канџе бирократским властима и ушао у коштац с њима. У времену након Другог светског рата када су многи рачуни зараћених страна остали отворени и несравњени, Андрија не пристаје да буде жртвени јарац ни на једној страни посебно – ни на страни комунистичке партије ни немачког Рајха. Зато одлучује да нас, читаоце његове тестаментарне изјаве, које сматра јединим достојним судијама својих поступака и одлука, извести о томе како је доспео у незавидан положај колаборатора или ти домаћег издајника. Његова писмена опоруха реализована је у разговорном, фамилијарном тону, као непосредан, жив говор о ономе што га је задесило. На таквој језичкој основи израстао је роман са завидним бројем експресивних језичких чинилаца. Највитаљнији извор експресивности је у лексци, пре свега њеној колоквијалној обојености, што је пресудно за разумевање и доживљај лика и дела Андрије Гавриловића. Овај слој, међутим, толико је богат и разгранат да мора бити предмет посебног тумачења. Ипак, када нам је задатак да сагледамо значењски слој романа, лексика је нужно укључена и у тумачење.

1 sonja.kovljanic@gmail.com

чење ширих језичких јединица од речи – синтагми и реченица, а посебно је животворна у контексту у којем је семантички ниво дошао до пуног изражаја. Наш је циљ да тај семантички ниво сагледамо и са језичке и са стилистичке стране који су у обимном и разноврсном критичком и научном приступу завидном списатељском опусу Борислава Пекића готово потпуно запостављени². Крећући се у том правцу, нашу анализу засниваћемо на илустрацији и тумачењу пре свега стилских фигура и фигуративне употребе речи, и колико нам простор буде дозвољавао, сагледаћемо функцију народних пословица и фраза као елемената семантичког потенцијала романа.

2. Од семантостилема (онеобичених језичких јединица или конструкција семантичког нивоа) у роману *Одбрана и последњи дани*, стилематичношћу и стилогеношћу издвајају се градација, контраст и поређење. Анализу ћемо највећим делом заснивати на ове три фигуре, које су, поред ироније као доминантног семантостилема, конструктивни стожери романа. Анализираћемо их наведеним редом, сходно улози коју имају у семантичком нијансирању текста.³

а) Градација се као експресивна стилска фигура посебно истиче када је синтаксички неубичајено реализована (нпр. језичким јединицама различитог нивоа), или када јој значење варира између климакса и антиклимакса. Она, нарочито када је у односу са иронијом, семантички највише продубљује текст.

б) За разлику од градације, контраст, и посебно поређење, махом су преузимани из народног говора – дакле, познати су, учестали, те најчешће и стилски неутрални. Ипак, како ћемо настојати да покажемо, и устаљене конструкције бивају стилски активирани (маркирани) онда када су структурно онеобичене (нпр. парцелацијом реченице, као честим синкатичким поступком у овом тексту), а посебно када су контекстуално оживотворене.

2.1. У анализи, тамо где буде потребно за нашу тему, осветљаваћемо и друге стилско-језичке фигуре (метафору, метонимију, хиперболу и др.) мада не понаособ, јер њихове улоге у овом роману нису пресудне.

2.2. На крају, посебну пажњу обратићемо на пословице и фразе као значајне семантичке чиниоце текста. У избору пословица, на пример, примећујемо да је и симбол, као текстуално-стилска фигура, важно семантичко обележје романа, па ћемо и њега анализирати у оквиру теме коју смо одабрали – језичко-стилске одлике семантичког плана романа *Одбрана и последњи дани*, и начина на који анализи приступамо – лингвостилистички.

*

3. Један од конструктивних стилско-језичких начела Пекићеве *Одбране и последњих дана* јесте – градација. У осликавању људи и ситуација она може бити једноставна, препознатљива, али врло често и необично компонована. Одмах

2 Овде напомињемо запостављеност научног сагледавања лингвистичког и лингвостилистичког типа. Књижевно-критички приступ Пекићевом опусу један је од најплоднијих и најфреквентнијих у нашој науци, о чему сведочи како обимна библиографија (в. у *Споменница Борислава Пекића*, САНУ, Београд, 2002) тако и једногодишњи *Анали Борислава Пекића*, које објављује фонд „Борислав Пекић“ установљен 2004.

3 Иронија, овде, свакако има најважнији семантички значај, али с обзиром на то да је уткана у целокупан текст и од њега неодвојива нећемо је засебно издвајати, већ ћемо њену улогу тумачити сходно контексту у којем се јавља.

ћемо издвојити примере друге врсте, семантички замагљеније те и стилематичније примере ове стилско-језичке фигуре.

3.1. Градацију синтаксичког типа⁴ налазимо у примеру где градациони ланац успостављају глаголи у функцији предиката. Кумулативним низање глаголских радњи, сваком наредном клаузом слика се динамизира, емоционално продубљује те се и стилски ефекат појачава. Тако је овде добијена изразито стилогента градација:

Вампир ти од плаше закидао, у синдикати те није пуштао, ко нас те зонио, крв ти на памук био!

Глаголи својим основним, денотативним (и контекстуалним) значењима упућују на кажњавање човека и обезвређивање његовог идентитета. Самим тим они су носиоци појачане експресивности. Експресивност је и додатно постигнута њиховим сукцесивним (кумулативним) низањем којим је свака клауза семантички јача од претходне⁵. Дакле, градациони след иде од слабијих ка семантички јачим, изражајнијим исказима, односно градација је остварена као квантитативни климакс.

У овој је структури, међутим, маркантно и то што се, осим постигнуте стилогености услед појачавања значења у целини стилско-језичке фигуре, може говорити и о стилогеним/стилогенијим члановима унутар ње саме који на плану значења функционишу као целина за себе. То су, наравно, фразем *зонићи као нас*, и пословица *пийши нечију крв на памук*⁶, изразито пејоративног набоја. У целини структуре, коју за ову прилику можемо назвати макроконтекстом, они имају и улогу микроконтекста – као (језичко-семантичке) целине за себе. Дакле, фразеолошка и пословичка јединица представљају микрослике у укупном контексту. И они су, такође, дати тако да пословична структура долази након фразеолошке, јер је експресивнија те и стилски изражајнија.

3.2. Следећи пример такође нам предочава очигледну градацију, која се по смислу казаног, такорећи, колеба између климакса и антиклизмакса.

Али би – вели- сасвим лијепо магао да будеш радни човек. Угњетшани радни човек. Најбоље: угњетшани радни човек који се освјеситио.

Граматички се почетна синтагма *радни човек* квалификативно проширује – једном конгруентним атрибутом, други пут и падежним атрибутом. Дата ван контекста, оквалификована веза тумачи се као климакс (јер у низу препознајемо степен квалитативног појачавања значења, емоционално обојеног; граматички је то релизовано лексемом *најбољи* у последњем градационом члану), али се у оквиру контекста може тумачити и као антиклимакс, с обзиром да значење свих јој синтагматских чланова одступа од онога што се у роману експлицира – наведене фразе треба да послуже као манипулативни описи како би се постигао одређени државни и политички интерес.

Синтагма *радни човек* примарно се везује за радничку класу, што имплицитно статусни и социјално-политички миље из којег појединац долази. Њена употреба у датом градационом склопу нема, међутим, искључиво функцију номи-

4 О градацији као стилско-језичкој фигури в. М. Ковачевић 2001:135–143.

5 Осим друге у низу (у *синдикати те није пуштао*) која је лексички неутралнија од претходне мада у контексту целине значења то није од пресудне важности.

6 *Пийши нечију крв на памук* под лексемом *крв* проналазимо: стално и упорно мучити кога, додијавати коме чим (РМС 1969: 43), односно под лексемом *пийши*: мучити, кињити, изабљивати кога (РМС 1971: 438).

нације, већ указује на то да јој је значење утолико померено управо услед превелике употребе ове синтагме, што за последицу има хабања њеног значења и, што је овде имплицирано - злоупотребу. С обзиром да јој је додељена улога да лажно представља нашег јунака, и то с предумишљајем, ишчитава се њена вишесмисленост: овде је она стилистички изнијансирана ради иронизирања значења. Сваким наредним исказом којим се проширује њена основа, иронија се појачава и значење заоштрава.

3.3. У следећим примерима, осим слике засноване на градацији, видећемо да и придев у (датој) реченичној конструкцији може бити семантички јако средство. Он има функцију епитета.

Ето, господин Авакумовић, апотекар, *покрујан човек, па још шром, њихијије као да си земљом изасуо, шако изгледа кад се на њеску извали.*

У овом маркантном примеру свеукупан опис, сведен на упечатљив, сликовито је, те и стилски, оригиналан. Оригиналан је, прво, избором придева. Придеви *покрујан* и *шром* већ су у свом основном (неизведеном) облику стилски бременити. Међутим, физички изглед апотекарев упечатљив је не само избором придева у атрибутској функцији него и другим реченичним члановима, или пак начином реченичне организације. Појмимо редом.

а) Придев *покрујан* стилска је варијанта придева *крујан*. Јасно је да је у неизведеном облику *крујан* обичнији па и неутралнији, док је *покрујан* придев субјективне оцене. Префикс *по* нијансира значење неутралније варијанте, те је избором изведенице наспрам лексема у основном облику добијено на стилској изражајности. Поменутом цртом нијансирања, у даљем развоју описа, схватамо још нешто – префиксацијом је придев *покрујан* сврнисходно употребљен јер представља полазну тачку у градуирању слике. Сходно томе, закључујемо да *покрујан*, као стилски маркирана лексема, има еуфемистички карактер, чији је циљ експресивност у опису.

б) Наредни придев – *шром* – сугестиван је већ сам по себи, те нам фино разгаљује машту у дочаравању Авакумовићеве спољашности. Али оно што преваходно осећамо у датом опису јесте да ми његову телесност перципирамо иронично јер нам се доживљај заоштрава *акцентовањем* поменуте тромости. А то акцентовање граматички је реализовано употребом везничко-прилошког споја *па још*. Овај граматички члан стилски је врло активан јер се њиме афектира значење придева, односно емоционално боји нараторов те и наш доживљај апотекаревог физичког изгледа – његове незграпне физиономије⁷.

в) Пејоративно осликавање Авакумовићеве спољашности достиже кулминацију наредним, уједно и последњим делом исказа. У њему је поређење носилац ироничне, чак и саркастичне, завршнице описа: *нихијије као да си земљом изасуо, шако изгледа кад се на њеску извали*. Ово поређење као трећи члан градационог низа функционише и као целина за себе. Реченична организација доприноси да се сликовитост појача: инверзијом зависне реченице, односно њених чланова, стилски се маркира исказ. Неутралан поредбени след гласио би: *кад се на њеску извали, изгледа као да си њихијије изасуо по земљи*, односно, преведено у потпуно неутралан исказ: *кад на њеску легне да се сунча, изгледа као да си по земљи ишпресао (просуо, пролио, излио) њихијије*. Наравно, реченична инверзија доприноси јачој експресивности и непосреднијој сликовитости. Опис Авакумовићевог тела

7 Овај интензификаторски члан има и функцију комуникативно-емоционалне градације (в. М. Ковачевић 2000: 330)

у функцији је не само пејоризације његове спољашности, коју перципирамо као усирено-провидну, дрхтаву масу, већ и његове личности, јер, овде, кроз спољашност стичемо представу и о унутрашњем стању човека.

Опис је, дакле, врло необичан, сугестиван и упечатљив. Његова је само својност у употреби стилских варијаната, чиме се добија на ефицијентности исказа, затим у избору епитета и неубичајеном градационом споју (оствареном јединицама различитих нивоа – лексемама и клаузом), те посебно његовом последњим чланом градационог низа израженим инверзним поређењем⁸. То поређење, чија је основна слика базирана на метафори (еквиваленти по сличности пихтије:сало), и само за себе је ефектна микроцелина.

3.4. Изражајан, сугестиван, асоцијативно богат опис који тумачимо као стилску градицију налазимо и у примеру када друг Озрен из конзулата ФНРЈ, у сврху својих политичких интереса, негативно карактерише немачког Тајног саветника због чијег убиства Андрија Гавриловић чека пресуду:

Какав је био? Био је *шакав-никакав. Саможив. Октопод*.

Шта имамо необично у овом структурно (синтаксички) сажетом а асоцијативно богатом опису? У чему је све његова стилска ефицијентност?

На питање какав је Тајни саветник био, добијамо три описна исказа од којих је први граматички целовит, док су друга два граматички редукована. Елипсом копулативне (глаголске) компоненте (*био је*) истиче се именски предикатив, а лексема које реализују ту функцију и актуализују опис су придевске заменице *шакав-никакав*⁹, придев *саможив*, именица *октопод*. Ова три члана дата су у градицијском низу, стилогено врло скоковитом јер су прве две квалификације у карактеризацији Тајног саветника конкретне, односно употребљене у свом примарном, денотативном одређењу, док је трећи, семантички најважнији, фигуративног и апстрактног својства, те је његова маркираност пре свега у конотативном и асоцијативном набоју. Колико је контекст од пресудне важности, колико даје енергију речима и семантички их усложњава, запажамо управо овде, у датом градационом споју, чија стилогеност највише почива на њеном трећем члану - на избору лексеме *октопод*. Знамо да је октопод или хоботница „морски главоножац са осам кракова (са два реда хваталки)“ (РМС 1976: 739). У свести примаоца поруке овај појам може изазивати различите представе и доживљаје, свакако негативне. Семантичка потенцијалност лексеме подводи под себе многа потенцијална значења која почивају на високој асоцијативности, те је стилогеност читаве слике, „у наговештају који се не може значењски учврстити“¹⁰. Дакле, у опирању да се значење сведе, у немогућности да се слика/смисао (до краја) конкретизује и лежи

8 Овај пример семантичко-стилистичке градиције, као и остали које овде наводимо, „израз је субјективног виђења градиционе везе остварене стављањем у градициони низ елемената који у ванјезичкој стварности не стоје ни у каквом виду градиционог односа“, а не објективно условљених денотата. „Што је препознатљивост „везивне“ семантичке инваријанте чланова градиционог низа мање уочљива, то је предодређеност и очекиваност чланова који улазе у градициони низ мања, а тиме и стилематичност и стилогеност саме градиције већа“ (М. Ковачевић 2000: 142)

9 Придевска заменица *шакав* отвара опис и упућује на његову емоционалну природу. Експресивност се изражава неколиким показатељима: максималном лексичком сажетошћу – придевом *никакав*, употребљеном у погрдном значењу (у РМС под редним бројем 2. налазимо следећа значења лексеме *никакав*: 2а. који нема вредности, лош, рђав, слаб; 2б. погрд. безвредан, најгори - 1969: 792), као и употребом црте као сигнала стилске, емфатичке паузе. Наредним исказима, такође максимално елиптираним, стилски учинак расте.

10 Овако З. Лешић тумачи смисао и сврху симбола (З. Лешић 2008: 241)

изразити стилски учинак¹¹. Но, у одређеном контексту свакако је да ова метафоризована лексема има емотивну функцију (лични став), те је експресивно обојена. Овде је у функцији крајње негативног описа личности, те стога има изразито погрдно, пејоративно значење.¹²

Видимо, дакле, како је на једном примеру стилски учинак вишеструк – структурно-синтаксички он је постигнут парцелацијом реченице, која на семантичкој равни чине слику згуснутом и емотивно снажном.¹³ Учинак је појачан и избором лексема које на скали значења творе градацију као климакс.

4. Поред градације, контраст је такође један од основних конструктивних принципа у целокупном грађењу текста и његовом значењу. Наратор из народног говора црпи устаљене, овештале описе, те стога слике засноване на контрасту могу деловати стилски неутрално (врло често је такав у комбинацији са поређењем, нпр. *ко вајра и вода*). Међутим, сучељавање опречних значења може бити и потка врло ефектне слике – тамо где је у улози изражајније ироније и убојитије трагикомичности, он добија на стилогености. Такав контраст налазимо у следећем одељку¹⁴:

И мој отац је био миран и тужан човек. Никад га нисте видели да *се срди или радује*. Отицао је, да кажем, као равничарска река у којој је рибарио. Е па, он је обично говорио да је срећан само онај човек који добије оно што заслужи. *Било добро, било рђаво. И да је срећан само заслужен живот. И љав и наољак*. Такав ће, по свој прилици, бити и мој.

Актуализација описа почива на контрасту, на антиномичности. Први антонимски пар *срдити се : радовати се* увод је у конкретизацију слике која се развија синтаксичким паралелизмом зависних реченица и синтагми. Оваквом структуром контраст је упечатљивији. Он постаје основ за семантички паралелизам. Доведени у положај паралелности, или у однос са-против-постављања¹⁵, квалификативни придеви и прилози (*добро : рђаво*, односно *љав : наољак*) контрастирају на плану сучељавања значења као антоними, односно понављања реченог као синоними. Тако они међусобно корелирају и на синтагматској и на парадигматској равни. У понављању зависних реченица и, посебно, синтагми, уочљиво је смисаоно понављање – таутологија: *срећан човек : срећан животић, добро : љав, рђаво : наољак*. Наведеном комбинацијом лексема, ови комплементарни прилози, односно придеви (*добро : рђаво и љав : наољак*), као вредносни квалификативи појачавају значење речи¹⁶. Семантичко појачавање двоструко је остварено: парцелацијом реченице, чиме се контраст жели посебно акцентовати, и дистактном

11 Стилски је учинак ефектан и стога што су прва два члана градације конкретне квалификације, те нам се и трећи у први мах чини таквим да конкретизује слику, а он је заправо семантички разгранав. Тако се избором одређене лексеме оживљава смисао, односно његова је асоцијативност незаокружена, несводива, отуда и увек мисаоно, те и стилски активна.

12 Тумачећи ову лексему, чак и само на основу њеног номинационог одређења, свакако је да пред собом имамо представу нечег огромног, опасног непредвидивог итд. Физички план метафоричи се преноси на апстрактни те поред номинацијске имамо и симболизацијску функцију поменуте лексеме (о симболизацијској функцији в. Симић 2000: 29)

13 Парцелацијом исказа информација се згушњава, емоционално афектира и добија се стилска емфаза јер се речено емотино доживљава.

14 Ни ова стилска фигура се никада не јавља сама за себе, већ у саоднос са другим фигурама.

15 О односу са-против-постављања као „процесу истовременога упоређивања (критериј сличности) и противпостављања (критериј супротности)“ међу јединицама текста, в. Лотман 1976: 123

16 „Грчки *tautologia*, „говорење истог“, заправо је фигура понављања: једна мисао се изражава с више ријечи истог или сличног значења. Обично се то чини низањем синонима, па се у том

редупликацијом глагола *бићи* у крњем перфекту и копулативног везника *и*. Понављањем се не истиче, међутим, опетована лексема већ се емфатички истиче реч која уз њу стоји.

4.1. Поред контраста у оквиру једног пасажа, примећујемо и контраст на ни-воу текста/дискурса, тако да се може говорити о контрасту као текстуалној фигури. Погледаћемо то на следећој илустрацији¹⁷:

„Али сад, док изјаву пишем, мислим, можда мој случај и није био неки лепотан, ја то, уосталом, и нисам казао, али је мени, док сам над њим бдео и дахове му бројао, он изгледао као бели уђојени анђео који је, мокрих крила, из воде испливао.“

Поређење високог немачког официра са белим утојеним анђелом у улози је пре свега карикатуралног и ироничног приказа психолошке растројености нашег лика, али иронизирања и самог Случаја-дављеника. Различитим стилским регистрима у саоднос су постављени машта и стварност: док је реална ситуација да Андрија пред собом има човека коме живот виси о концу, што је физиолошки праћено његовом несвестицом и бледилом, наш јунак у њему види белог, утојеног анђела који мокрих крила испливава из воде. Депоетизацијом описа¹⁸ – где Случај дављеник пре подсећа на гуску него на анђела – ствара се убојита иронија. Ми, дакле, опис ишчитавамо у ироничном кључу, те нам зато умерено значење гради врло ефектну, гротескну слику. Потоње маштарије и умишљања биографије немачког официра (око тридесет пет година, снажан, има двоје деце, дечака и девојчицу, Милена и Милену, господин, касациони судија...), који никако нису реални подаци нити одговарају чињеницама, још јаче карикирају смисао и у пуном сјају дају трагикомичан портрет нашег јунака. Даљи преокрет – кад немачки официри упадају код Андрије у кућу и Андрија помишља да је спасао партизана – темељи стилогеност слике на изразитом контрасту:

„Није могуће, мислим, није праведно. Првог – па из шуме. А ни разборно није. Шта ће партизан у води? Кома је до купања кад га вијају као бесног пса. *Пољедам у човека на кревету. Није више бео. Дошао ми црн, црн као ђаво.*“

Примарно, контраст на лексичком плану – *бео* : *црн*, односно *анђео* : *ђаво* – потка је за значењски потенцијал дате слике, односно датих слика. Реченица *Није више бео* свакако не реферише на реалност ситуације, већ на емоционално стање актанта. То се потврђује наредним исказом – *Дошао ми црн, црн као ђаво* – којим се актуализује сва неверица и утученост главног јунака. Семантичку вредност носе придев *црн* и појачавање његовог значења поредбеном конструкцијом *црн*

случају назива *синонимизија*. С логичког становишта то је непотребно понављање, али са гледишта емоционалности такво понављање знатно појачава значење ријечи...” (З. Леших 2008:242)

17 Професионална те и и животна несрећа А. Гавриловића лежи, у почетку, у оскудици Случајева, у томе што није имао ниједног дављеника из реке да избави. Када је најпосле и сам увидео да од његовог посла нема користи и спремао се да поднесе отказ, догоди се да је, опраштајући се са реком, спасао живо господину Рихтеру, немачком Тајном саветнику. Овај догађај доводи Андрију у стање потпуног заноса – он у свом дављенику не види само најлепшег међу свим дављеницима већ и избављење свих мука те му је овај дошао као анђео.

18 На депоетизацију описа врло јасно упућује гротескност сцене и њених учесника: квалификацијом анђела не само уобичајеном представом да је бео већ је и утојен (на основу поређења са дебелим Немцем), затим, анђео испливава из воде – док у ствари увек долази са неба, овде се из дубине виноу ка висини – и то испливава мокрих крила чиме асоцира на гуску; парантезом је патетичност описа прешла у своју супротност – иронију, бурлеску. Карикирани су и Немац, и представа анђела као божанског бића, и Андрија Гавриловић. Стилски је учинак оваквог описа, заснованог на контрасту и у функцију иронијске карикауре, врло ефектан.

као *ђаво*. Колико ког да је у питању овештао механизам описа, његова се стилска активност остварује у секундарном, асоцијативном паралелизму: *бела : црна* односно *срећна : несрећна судбина*.

Крајња поларизација околности или актера на бића из религијске сфере и квалификација за њих везаних, као у пређашњем опису резимирање о заслуженом животу и срећној судбини, у функцији су да рељефно представе и дочарају карактере људи који таквим очима гледају и доживљавају свет око себе. Њихова је позиција детерминисана њиховим искуством и друштвеним (политичким) приликама које не остављају могућност да се живот и његове вредности релативизују. Таква животна филозофија, огољена и приземљена, у контексту прилика постаје основ ироније.

5. Уз градацију и контраст, поређење је врло честа семантичка фигура, али не и тако често стилски инвентивна. Наиме, поређења су обилна, али су, као и контрасти, преузета из народног говора те су махом устаљена. Оно се јавља у више функција, а ево неких:

- у функцији контраста: *били смо ко ваџра и вода, канда је поџ, а не полицајац*
- у функцији хиперболе: *шталаси као кућа; а шталаси као брегови, једва се извукосмо; Чак је и наш Сјасишељ имао само једног ђавола да га смућује, а на мене се острвило шри.*
- у функцији дескрипције: *јак као биво, лице му црно као земља у јесен, савија се око мене као млада лоза, црн као ђаво, као да сам луд, вијају га као бесног њаса, као по води да пишем, као мало воде на длану, као да сам уклеш,*
- у функцији апсурда: *изгледало ми је као да скућам воду решејком; као по води да пишем; Можда би се провукао ко њас кроз росу.*

5.1. Има, међутим, и примера где се поређењем исказ семантички усложњава; један такав наведен је у т. 4.1. (*црн као ђаво*). И наш наредни пример показује како поређење, удружено са другим стилским фигурама, постаје стилски изражајно:

Река се најпосле у *цравој боји* *показала*. Засад ноћу, додуше. Међутим, годинама је *мировала као зачарана*. *Као да је ушкојљена*. Сад се пренула, ћуд променила. И са људима је тако. Најопаснији су они смољави кад се помуте. А са нашом реком ово је само почетак. Кад се поврати и сабере, чуда ће она стварати.

Неколико семантостилема препознајемо у овом пасажу, и то по правилу оних који се у читавом роману јављају као доминантне стилске црте. То су:

а) фразеологизам *показати се у цравој боји/ у цравом свећлу* у значењу: избити, испољити се; изразити потпуно своја својства, особине (добре и лоше) (РМС 1973: 619), у чијој је основи метафора. б) Затим, ту је развијено поређење: река је *годинама мировала као зачарана*. *Као да је ушкојљена*. Код овог поређења пажњу нам привлачи паралелизам компарандума *зачарана : ушкојљена*. Ови придеви се у извесном смислу семантички одбијају. Лексема *ушкојљен* употребљена је фигуративно, у значењу: *млишав, слаб* (1976: 46). Придев *зачаран* семантички је сложенији, асоцијативно разгранат, а једна се од могућих асоцијација односи на стање мистичности, необичности, необјашњивости, ирационалности - нечега, дакле, што је ван домањаја човекових снага, над чиме он нема

власти и утицаја¹⁹. Међутим, нечему што је зачарано или некое ко је зачаран, одузета је снага, што не значи да се ова особина занемарује, напротив, она се у подтексту подразумева²⁰. Последице које ове лексеме могу да сугеришу јесу различите по скали значења – *ушкојљен*, наима, има само једно, наведено значење, и то пејаративног набоја, док *зачаран* имплицира вишеструке последице, и то међу собом крајње опречне, а које се могу антонимски означити као *снага: слабост*.

Даље, слика реке се актуализује персонификацијом, присписивањем људских карактеристика: *Сад се пренула, ћуд променила*, да би се у наставку Андрејино резимирање и експлиците свело на оно најуниверзалније поређење природе са човеком, људском природом, односно обрнуто: *И са људима је шако. Најошаснији су они смољави²¹ кад се помуше*. На крају описа, наратор се поново враћа на опис реке и њених персонификованих особина: *А са нашом реком ово је само почештак. Кад се повраиши и сабере, куда ће она стварати*.

Дакле, видимо, у једном опису удружени су фразеологизам, поређење, контраст, хипербола, конотативност појединих лексема. Сви ови чиниоци потврда су експресивности језичких јединица, те и њихове стилске ефицијентности.

5.2. Као посебан тип веома успелог поређења издвојићемо пример у којем се фигуративност, поред осталог, почива и на ефонији, односно гласовној експресивности.

Када се Андрији Гавриловићу, коначно, „десио“ први „случај“, од неверице и узбуђења толико се збунио и скаменио да није био у стању да дела. Ево како је, опет укратко а ефектно, Андрија описао свој шок:

А ја ни макац. Као да сам се одузео. Трупац.

Психо-физичко стање јунака који се од страха на месту укопао сугестивно је дочарано избором лексема, звучним и визуелним ефектима, као и њиховом необичном комбинацијом. Наима, све речи употребљене су у свом основном, денотативном значењу, али својом комбинацијом, тачније структурном иновацијом, граде ефетност и појачавају сликовитост. Упоредимо још неке варијанте²², па ћемо уочити колико би се другачијом селекцијом и комбинацијом вишеструко редукаовао стилски ефекат: *А ја ни да се (по)макнем. Тако сам се био одузео. Био сам као шруи, или још неутралније: Одузео сам се као шруи, па ни да се (по)макнем.*²³

Видимо, дакле, да структурно иновирање прати стилски учинак – устаљено поређење иновира се инверзијом реченичних чланова. Тако постаје стилски функционално. Осим синтаксичке стилогености, парцелација исказа као носи-

19 Ево која значења придева *зачаран* проналазимо у Речнику а која су за наше тумачење релевантна:

1а) стање онога који је зачаран, онога што је зачарано, замађијаност, опчињеност, опсењеност; б) заслепљеност, заведеност; 2. загонетност, замршеност, нејасност (РСКЈ 1969: 567)

20 Када је неко зачаран или се налази у стању зачараности, одузете су му моћи, али је он, истовремено, и заштићен том зачараношћу од других утицаја.

21 Лексема *смољав* дата је у фигуративном значењу: мек, неотпоран, који је слабе воље, без енергије (1973: 882). Она чини изванредан пандан и за доживљај реке, односно њене природе онако како је Андрија перципара.

22 Овде наводимо две, али су, наравно, могуће и друге и другачије комбинације међу лексемама и исказима.

23 У другој варијанти релизованом као сложене реченица, уместо тачке јавља се зарез, па је и пауза само грамтичка, док је у нашем примеру пауза увек стилска.

лац емотивног набоја пресудну улогу има и на плану значења, на семантичком плану.²⁴

Највише пажње привлачи последњи исказ у датом низу – *шруици*. Он је централни носилац стилогености дате конструкције. Вишеструко је наглашен – парцелацијом, финалним положајем, еуфонијском сугестивношћу и ритмичношћу – јавља се као звучни парњак лексеме *макац* с краја првог исказа. Тако је добијена заокружена структура – мисаоно, сликовито и звучно.

6. Остале стилске фигуре као што су метафора, метонимија, синегдоха, персонификација и друге, јављају се прилично ређе од малопређашње наведених – градације, контраста, па и поређења, а осим тога, или су грађене по моделу говорног језика, те су познате, овештале, неинвентивне, или су готово увек уписане у фразеолошке и пословичне конструкције. Стога их овде нећемо посебно издвајати²⁵, већ ћемо навести народне изразе и фразе као стилске маркираности текста чија је функција да психолошки нијансирају лик Андрије Гавриловића:

Пуно ко око, луда глава, уврћети у главу, одложити пушку, натрљати нос, убити бога у некоме, истерајти на чистину, на државним јаслама, пребукне руда, до грла су ми, пошкожио сам се, доћерати цара до дувара, пустиши се низ воду, као по води да пишем, као мало воде на длану, пуца му каши, ошћако је светиа и века, ни по бабу ни по сјричевима, чудо од човека, исцедили би и росу из дреновине, а не душу из сјасиоца.

Народних изрза и фраза у роману је прегршт, а из горе наведеног види се да су преузимани из разговорног језика. Њихова је улога да нам нам сликовито предоче карактер Андрије Гавриловића, као и да, поред осталог, фамилијаризују везу са њим и утопљавају његову причу.

7. Када један појам прелази из конкретне у апстрактну представу и када је то спроведено на нивоу текста као целине, добијамо симбол као текстуално-стилску фигуру. Такав пример у роману проналазимо у феномену воде. Вода се јавља у свом амбивалентном својству, зависно од тога како је наш лик доживљава као спасоносну или погубну матрицу његове судбине. Неки примери већ су наведени, а овде ћемо још истаћи оне који се јављају у пословицама; при том, наводимо готово читав пасус где низање народних мудрости представља својеврсни каталог:

Први кучићи се у воду бацају. Али то није био наслов из новина, него пословица. Да видите како ми је мозак у оно време наопако радио. По глави ми се мотале пословице. И то само у вези са водом. Као, дође прав, не изађе здрав, дође крив, не изађе жив. Или, ако је рђаво време пушници пушују, што сам ја разумео да, иако је невреме, чамци плове. Затим ако је мало млека, близу је река. Вајра и вода добре су слуге, али рђави госяодари. Вода не пази на кумсјива и пријателсјива. Вода није ни у чизми добра. Вода све носи, осим срамоте. Воде и

24 Разговорном језику је, наиме, својствено да буде сажет и језгровит. Отуда у јунаковом опису свог психофизичког стања имамо исказе сведене на минимум информације. Али тај минимум информације не значи и да је сликовитост умањена. Напротив. Редукованим, синтаксички сабијеном конструкцијом, експресивност је јача, односно сликовитост бива упечатљивија.

25 Видели смо примере фраза у чијој је основи метафора, а овде ћемо још само навести један пример наизменичне смене метонимије и поређења: *Прилике, проклешиње*, међутим, никако...*као да сам уклеј*. Или *као да је мој део воде вешишичије око зачарало*, да *ништиа кришћено* не сме примити, него све одмах мора напоље *исљунути*...А да је Зембин рејон... проклело да буде *као ситио* и пропушта *све што живо* у реку падне. Овај паралелизам и симетризам метонимије и поређења, уз персонификацију, гради врло живу и ефетну слику.

злобе никада несташти неће. Не може се вода у авану шући. Човек се и за сламку хвата. И све тако. Туга.

Видимо да пословице углавном реферишу на појам воде. У наведеном пасусу примећујемо и аутокоментар, накнадно тумачење гноме, или субјективно уписивање (пројектовање) значења у устаљену пословичну структуру. Тиме се упућује на то да се и значење пословица као устаљеног, потврђеног суда о некој животној околности може применити на различите животне контексте, односно да се универзално њихово значење може трансформисати сходно индивидуалном искуству.

Симбол воде значајан је као семантички показатељ нараторовог душевног стања. Другачије речено, трансформацију свести Андрије Гавриловића најбоље пратимо кроз његов доживљај воде. Кулминативну тачку ове психолошке индикације представља последњи исказ у вези са водом: *Лака му била вода*. Овај израз, настао по моделу устаљене језичке конструкције: *лака му (била) земља*, као уобичајеног опроштаја од преминулог, у лингвистичком смислу последица је секундарне иновације у датој фразеолошкој јединици. Овде је у питању секундарна иновација индивидуалног, ауторског типа.²⁶

*

8. Циљ нашег рада био је да на примерима стилских фигура, те фрази и пословица као фигуративних и сликовитих представа, издвојимо и протумачимо стилематичност и стилогеност дела семантичког плана романа. У разматрање смо узимали махом примере који су, по нашем мишљењу, стилски маркирани како својом оригиналношћу тако и сврсисходном употребом у карактеризацији лика/ликова. Тако долазимо до закључка да и поред клишетираности исказа условљених народним говором као базом и разговорним стилем (колоквијалним тоном) наш јунак гради живу и динамичну слику својом индивидуалном визуром, односно расплићеном маштом. (Некада је та машта огледало његовог здравог разума, али је чешће последица умишљања и неадекватног виђења стварности. Када је таква, она је извор трагикомичног тона и иронијских ефеката). На примерима пре свега градиције, контраста (и поређења) запажамо структурне те и стилске доминанте у грађењу света романа и његових ликова. Видели смо и какав се стилско-семантички учинак постиже избором стилских варијанти као и неубичајеном структуром исказа. Најважнији семантостилем, на чијој се основи роман једино да правилно доживети, јесте иронија. Њена је функција вишеструка а циљ јој је да репрезентује али и релативизира како лик Андрије Гавриловића и његове судбине, тако и политичке, историјске и моралне околности у којима се јунак обрео. Посебан стилски ефекат дају народски изрази и фразе, те пословичне конструкције које, као илустрације народне мудрости у судбини појединца, роману дају колоквијалан тон и фамилијаран приступ радњи и ликовима.

Овим смо приступом покушали да на плану неких језичко-стилских чинилаца сагледамо идејни свет романа. Они су, наравно, неодвојиви један од другог, али се у научним огледима када је у питању опус Борислава Пекића, па и његовог романа *Одбрана и његови дани*, готово без изузетка пажња усмерава једино ка идејном слоју текстова. Лингвистичка проучавања показала би да, у најмању

26 О фразеолошким иновацијама в. Д. Мршевић-Радовић (1988: 281-288)

руку, тек у корелацији са језичким чиниоцима, „пекићевски светови“ постају потпунији, и читалачки „активнији“.

Литература

- Висковић 1979: В. Висковић, *Семантичко обиље у Пекићевим романима*, Београд: *Књижевност*, књ. LXVII, св. 2, 282-286.
- Јовановић 2006: Ј. Јовановић *Синтакса и стилистика народних пословица*, Београд: Јасен.
- Ковачевић 2000 М. Ковачевић: *Стилистика и грамадика стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин.
- Лешић 2008: З. Лешић, *Теорија књижевности*, Службени гласник, Београд.
- Лотман 1976: Ј.Лотман *Структура уметничког текста*, Београд: Нолит.
- Мршевић - Радовић 1988: Д. Мршевић-Радовић, *Фразеолошка иновација и језичка норма*, Београд : *Књижевност и језик*, св. 3-4, 281-288.
- РСМ (1967-1976): Речник српског књижевног језика, Нови Сад: Матица српска.
- РСАНУ (1951. и д): Речник српског књижевног и народног језика, Београд: САНУ
- Симеон, 1969: Р. Симеон *Енциклопедијски речник лингвистичких назива*, Загреб: Матица Хрватска .
- Симић 2000: Р. Симић, *Стилистика српског језика I*, Београд: Филолошки факултет.
- Станојевић 2002: Д. Станојевић, *Стилистика „Златног руна“*, Панчево: Мали Немо.

LINGO STYPISTIC FEATURES OF BORISAV PEKIĆ'S NOVEL “ODBRANA I POSLEDNI DAN”

Summary

The paper examines most frequent stylistic tools in the novel by Borislav Pekic, *The Defence and the Last Days*, used as linguistic elements in the conception of the semantic plan of the text. We find that from the semantic-stylistic angle of view the most important stylistic elements are gradation and contrast. These semantostylems, together with irony as an inherent part of the text, are critical to the shape of the atmosphere in the novel and in the characterisation of the main character.

Sonja Milovanović

Аида ШЕХОВИЋ¹
Крађујевац

РЕЦЕПЦИЈА АРХАИЗАМА КОД ГОВОРНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

У овом раду ће се, кроз истраживање спроведено на простору града Новог Пазара, показати у којој мери становници овог града познају значење архаизама. У овом граду чује се велики број архаизама који у српском језику имају замену, али су се у говору становника задржали. Испитаћемо да ли постоји разлика у познавању значења архаизама код становника који имају између 20 и 40 година и становника старијих од 40 година. На основу испитивања показаћемо да познавање значења архаичне лексике зависи од старосне доби ових људи.

Кључне речи: архаизам, познавање значења, скала ставова, резултат

1. Увод

Начин на који се људи користе језиком пружа нам податке о њиховом физичком типу, њиховом географском, етничком и социјалном пореклу, као и о врсти контекста у којем комуницирају (Д. Кристал 1987: 66). Политика и економија једног друштва утиче на језик тог друштва. Речи се у језику временом мењају тако да и историјски фактори утичу на разноврсност лексике која ће се у једном језику користити у одређеном временском периоду. Утицај власти Немачке и Турске у Србији приметан је и у лексици српског језика. Велики је број речи пореклом из немачког и турског језика које се данас у српском језику у великој мери не користе. Такве речи називају се архаизмима. Архаизми су речи које су „изашле“ из употребе, или су замењене другима, са престанком коришћења предмета, појава и обичаја које су означавале. То су речи које су се употребљавале у прошлости од којих се један део престао употребљавати, постепено кроз време, а други део је у изумирању. Архаизми су остали недовољно описани. Појмом и врстом архаизама, колико је нама познато, није се детаљније бавио нико на овим просторима. Објашњење појма архаизам среће се тек у неким теоријама књижевности и речницима. Архаизме помињу поједини лингвисти приликом анализирања књижевних дела старијих писаца како би истакли стилску функцију ове врсте лексике. Овим радом ћемо покушати да покажемо у којој мери старији и млађи људи познају значење архаизама.

Треба разликовати архаизме који су постали део пасивног речника и архаизме који се још увек користе у појединим говорима. Не можемо тврдити да се на одређеном говорном подручју иста реч сматра архаизмом у сваком његовом делу. Тако на пример речи које се у српском језику сматрају архаизмима у неким градовима су у живој употреби. У Новом Пазару чује се велики број архаизама који у српском језику имају замену, али су се у говору становника овог града задржали. У највећем броју случајева ове речи користе старији људи, док их млађи

1 aida_sehovic@hotmail.com

ретко користе или уопште не познају њихово значење. Истраживањем које ћемо спровести у Новом Пазару, покушати ћемо да одредимо у којој мери старији и млађи људи познају значење архаизама. На самом почетку можемо поставити хипотезу чију ћемо истинитост на крају потврдити или оспорити: *Постоји претпоставка да људи старији од 40 година у већој мери познају значење архаизама од људи који имају између 20 и 40 година.*

2. Циљ и задаци истраживања:

• Циљ истраживања:

Утврдити у којој мери говорници српског језика из Новог Пазара познају значење архаизама.

• Задаци истраживања:

1. Утврдити у којој мери становници Новог Пазара, старости од 20 до 40 и са више од 40 година, познају значење архаизама.

2. Упоредити добијене резултате из претходног задатка.

2. Хипотеза истраживања

На основу циља и задатака истраживања може се поставити следећа хипотеза:

Људи старији од 40 година у већој мери познају значење архаизама од људи који имају између 20 и 40 година.

3. Методологија истраживања

3.1. Популација и узорак истраживања

Основни статистички скуп (популација) из којег су одабране основне статистичке јединице за узорак истраживања чине две групе. Прву групу (Г1) чини 30 испитаника старости између 20 и 40 година и другу групу (Г2) чини 30 испитаника који имају више од 40 година. Испитаници су из истог града (Новог Пазара) и бирани су случајно. То су људи различитих социјалних, економских и друштвених статуса (студенти, домаћице, радници различитих просветних, друштвених и здравствених установа и др.). Исти су бирани зато што сматрамо да ћемо кроз њихове одговоре најбоље утврдити тачност постављене хипотезе.

3.2. Техника и инструменти истраживања

Техника која је одабрана за ово истраживање је скалирање, а одабрани инструмент јесте Ликертова скала ставова. Скала ставова састављена је од 54 тврдње од којих је 27 тачних и 27 нетачних.

Број година	Број испитаника	f %
20 до 40	30	50.00
Више од 40	30	50.00
Σ	60	100.00

Табела 1. Структура узорка испитаника

3.3. Организација и шок истраживања

Истраживање ће бити урађено у неколико етапа:

- Израда пројекта истраживања – време: друга седмица јануара 2011. године.
- Прелиминарно истраживање – време: трећа и почетак четврте седмице јануара 2011. године.
- Главно истраживање – време: почетак друге седмице фебруара 2011. године.
- Интерпретација резултата – време: трећа седмица фебруара 2011. године:
- Писање извештаја - време: прва седмица марта 2011. године.

4. Архаизме које ћемо навести у скали процене поделићемо у 5 група:

Архаизми који означавају:

- **Занимања, звања и титуле:**
газија, измећар, ношар.
- **Разни предмети, алати, оружје, одећа, животиње и сл.:**
антиерија, ати, букаџија, зрнац, јака, јуфка, лећен, перваз, пуце, синџир, шане, шеразије, чанак, чеза, џамадан, шајка, шома, шпаџ.
- **Називи по особини и апстрактне именице:**
адеи, азур, башка, деша, доси, ђушуре, ђунах, жишије, зијан, зулум, искобиши, јазук, јордам, кавџа, крчмиши, макања, мушишулук, ошечество, писменица, пређе, ферман, фурсаи, цвоњак, чанколиз, џамли, шеџа.
- **Грађевински појмови и архитектура:**
касаба, рудина, хан, чаир, џада.
- **Мерне јединице:**
ока, фришаљ.

5. Анализа резултата

Највећи број испитаника, чак 48% (Г1-13.67% и Г2-34.33%), познаје значење архаизама из четврте групе (Грађевински појмови и архитектура). Значење архаизама из треће групе (Називи по особинама и апстрактне именице) познаје 30.13% (Г1-6.83% и Г2-23.30%) испитаника, значење архаизама из друге групе (Разни предмети, алати, оружје, одећа, животиње и сл.) познаје 26.39% (Г1-7.50% и Г2-18.89%) испитаника, из прве групе (Занимања, звања и титуле) 25.56% (Г1-8.33% и Г2-17.23%) и из пете групе архаизама (Мерне јединице), значење познаје свега 16.67% (Г1-1.67% и Г2-15%) испитаника.

Испитаници прве групе у мањој мери познају значење архаизама, док испитаници из друге групе у већој мери познају значење истих архаизама. Навешћемо резултате до којих смо дошли истраживањем.

- Значење архаизма *адеи* познаје 46 (76.67%) испитаника, 19 из Г1 и 27 из Г2;
- Значење архаизма (*х*)*азур* познаје 34 (56.67%) испитаника, 9 из Г1 и 25 из Г2;
- Значење архаизма *антиерија* познаје 19 (31.67%) испитаника, 1 из Г1 и 18 из Г2;
- Значење архаизма *ати* познаје 33 (55%) испитаника, 9 из Г1 и 24 из Г2;
- Значење архаизма *башка* познаје 35 (58.33%) испитаника, 8 из Г1 и 27 из Г2;
- Значење архаизма *букаџија* познаје 30 (50%) испитаника, 3 из Г1 и 27 из Г2;
- Значење архаизма *газија* познаје 25 (41.67%) испитаника, 4 из Г1 и 21 из Г2;
- Значење архаизма *зрнац* познаје 31 (51.67%) испитаника, 3 из Г1 и 28 из Г2;
- Значење архаизма *деша* познаје 29 (48.33%) испитаника, 2 из Г1 и 27 из Г2;
- Значење архаизма *доси* познаје 29 (48.33%) испитаника, 6 из Г1 и 23 из Г2;

- Значење архаизма **ћушуре** познаје 33 (55%) испитаника, 8 из Г1 и 25 из Г2;
- Значење архаизма **ћунах** познаје 25 (41.67%) испитаника, 6 из Г1 и 19 из Г2;
- Значење архаизма **жишчије** познаје 20 (33.33%) испитаника, 5 из Г1 и 15 из Г2;
- Значење архаизма **зијан** познаје 25 (41.67%) испитаника, 7 из Г1 и 18 из Г2;
- Значење архаизма **зулум** познаје 38 (63.33%) испитаника, 11 из Г1 и 27 из Г2;
- Значење архаизма **(х)измећар** познаје 41 (68.33%) испитаника, 12 из Г1 и 29 из Г2;
- Значење архаизма **искобити** познаје 30 (50%) испитаника, 6 из Г1 и 24 из Г2;
- Значење архаизма **јака** познаје 27 (45%) испитаника, 8 из Г1 и 19 из Г2;
- Значење архаизма **јазук** познаје 32 (53.34%) испитаника, 10 из Г1 и 22 из Г2;
- Значење архаизма **јордам** познаје 26 (43.33%) испитаника, 5 из Г1 и 21 из Г2;
- Значење архаизма **јуфка** познаје 43 (71.67%) испитаника, 13 из Г1 и 30 из Г2;
- Значење архаизма **кавџа** познаје 29 (48.34%) испитаника, 7 из Г1 и 22 из Г2;
- Значење архаизма **касба** познаје 39 (65%) испитаника, 11 из Г1 и 28 из Г2;
- Значење архаизма **крчмити** познаје 24 (40%) испитаника, 2 из Г1 и 22 из Г2;
- Значење архаизма **лецен** познаје 32 (53.34%) испитаника, 7 из Г1 и 25 из Г2;
- Значење архаизма **маканџа** познаје 34 (56.67%) испитаника, 7 из Г1 и 25 из Г2;
- Значење архаизма **макшулук** познаје 21 (35%) испитаника, 1 из Г1 и 20 из Г2;
- Значење архаизма **ношар** познаје 28 (46.67%) испитаника, 6 из Г1 и 22 из Г2;
- Значење архаизма **ока** познаје 27 (45%) испитаника, 5 из Г1 и 22 из Г2;
- Значење архаизма **ошечеств** познаје 30 (50%) испитаника, 4 из Г1 и 26 из Г2;
- Значење архаизма **пјеваз** познаје 29 (48.33%) испитаника, 6 из Г1 и 23 из Г2;
- Значење архаизма **писменица** познаје 36 (60%) испитаника, 8 из Г1 и 28 из Г2;
- Значење архаизма **пређе** познаје 22 (36.67%) испитаника, 1 из Г1 и 21 из Г2;
- Значење архаизма **пуце** познаје 28 (46.67%) испитаника, 4 из Г1 и 24 из Г2;
- Значење архаизма **рудина** познаје 25 (41.66%) испитаника, 2 из Г1 и 23 из Г2;
- Значење архаизма **синцир** познаје 42 (70%) испитаника, 14 из Г1 и 28 из Г2;
- Значење архаизма **шане** познаје 48 (80%) испитаника, 21 из Г1 и 27 из Г2;
- Значење архаизма **шеразије** познаје 40 (66.67%) испитаника, 19 из Г1 и 21 из Г2;
- Значење архаизма **ферман** познаје 33 (55%) испитаника, 6 из Г1 и 27 из Г2;
- Значење архаизма **фршаль** познаје 20 (33.33%) испитаника, 2 из Г1 и 18 из Г2;
- Значење архаизма **фурсаи** познаје 24 (40%) испитаника, 3 из Г1 и 21 из Г2;
- Значење архаизма **хан** познаје 35 (58.34%) испитаника, 10 из Г1 и 25 из Г2;
- Значење архаизма **цвоњак** познаје 20 (33.33%) испитаника, 2 из Г1 и 18 из Г2;
- Значење архаизма **чаир** познаје 27 (45%) испитаника, 4 из Г1 и 23 из Г2;
- Значење архаизма **чанак** познаје 34 (56.66%) испитаника, 11 из Г1 и 23 из Г2;
- Значење архаизма **чанколиз** познаје 32 (53.33%) испитаника, 9 из Г1 и 23 из Г2;
- Значење архаизма **чезе** познаје 32 (53.33%) испитаника, 3 из Г1 и 29 из Г2;
- Значење архаизма **џада** познаје 53 (88.33%) испитаника, 24 из Г1 и 29 из Г2;
- Значење архаизма **џамли** познаје 52 (86.66%) испитаника, 26 из Г1 и 26 из Г2;
- Значење архаизма **џамадан** познаје 38 (63.33%) испитаника, 15 из Г1 и 23 из Г2;
- Значење архаизма **џајска** познаје 27 (40%) испитаника, 4 из Г1 и 23 из Г2;
- Значење архаизма **шеџа** познаје 32 (53.33%) испитаника, 6 из Г1 и 26 из Г2;
- Значење архаизма **шома** познаје 19 (31.66%) испитаника, 2 из Г1 и 17 из Г2;
- Значење архаизма **шиџаг** познаје 31 (16.67%) испитаника, 10 из Г1 и 21 из Г2;

5.1. Бодовање датих одговора

У скали процене сваки одговор можемо бодовати и на тај начи добити укупан скор за сваког испитаника. Сваки позитиван одговор бодује се са 5 поена, са 4 поена одговор у коме испитаник исказује делимично слагање са датом тврдњом, са 3 поена одговор у којем испитаник исказује несигуран став, са 2 одговор у којем је став испитаника такав да се делимично не слаже са датом тврдњом и са 1 бодом негативан став испитаника према тачној тврдњи.

Сумирањем одговора испитаника прве групе дошли смо до резултата које ћемо приказати у табели 4.

Испитаник број	Укупан скор испитаника	Испитаник број	Укупан скор испитаника
1	198	16	203
2	191	17	196
3	217	18	214
4	194	19	189
5	199	20	223
6	189	21	198
7	200	22	199
8	197	23	196
9	188	24	197
10	194	25	192
11	221	26	188
12	217	27	195
13	223	28	198
14	209	29	222
15	198	30	193
Укупно			6038

Табела 2. Укупан скор испитаника прва групе

Од укупно 8100 бодова испитаници ове групе остварили су скор од 6038 бодова. Највећи број бодова остварили су испитаници 13 и 20 (по 223), а најмањи број бодова имали су испитаници 9 и 26 (по 188). Сумиране одговоре испитаника друге групе такође ћемо приказати табеларно (табела 3).

Испитаник број	Укупан скор испитаника	Испитаник број	Укупан скор испитаника
1	196	16	259
2	240	17	262
3	258	18	245
4	264	19	265
5	263	20	256
6	264	21	258
7	255	22	260
8	263	23	258
9	257	24	258
10	260	25	254
11	259	26	244
12	261	27	251
13	260	28	251
14	265	29	218
15	270	30	192
Укупно			7566

Табела 3. Укупан скор испитаника друге групе

Од укупно 8100 бодова испитаници друге групе остварили су скор од 7566 бодова.

Из наведене табеле видимо да је само један испитаник ове групе остварио максималан скор (270 бодова), што показује да је само он познавао значење свих архаизама наведених у скали ставова. Најмањи број бодова из ове групе остварио је испитаник број 30 (192).

5.2. Упоредивање резултата

Упоредивањем резултата ове две групе можемо рећи да су испитаници друге групе остварила бољи резултат у односу на испитанике прве групе. Испитаници Г1 показали су већу несигурност у познавању значења архаизама и дали су више негативних одговора од испитаника Г2. Укупан скор испитаника прве групе (6038) мањи је за 1528 од укупног скорa испитаника друге групе (7566). То говори да су испитаници Г2 дали више тачних одговора, тј. испитаници друге групе у већој мери познају значење архаизама од испитаника прве групе.

Подаци добијени помоћу скале процене обрађивани су помоћу χ^2 (хи квадрат тест). Помоћу овог теста испитује се ниво статистичке значајности, а израчунава се по формули:

$$\chi^2 = \frac{(fe - ft)^2}{ft}$$

где су: χ^2 - хи квадрат;

fe - емпиријска или опажајна фреквенција;

ft - теоријска или очекивана фреквенција.

ft се израчунава по формули:

$$ft = \frac{\sum fr \cdot \sum ft}{N}$$

где су: fr - опажајна фреквенција у реду;

ft - опажајна фреквенција у колони.

Због великог броја тврдњи и испитаника резултат χ^2 -а даћемо на само једном примеру који ће садржати резултате познавања три иста архаизма за сваку групу посебно. Примери ће бити бирани случајно.

На овај начин показаћемо статистички значај познавања значења архаизама за прву и другу групу и тако ћемо постављену тезу потврдити или оповргнути.

Став према значењу архаизма	Тврдња број			Свега
	1	10	48	
Позитиван	19	6	24	49
Несигуран	11	20	4	35
Негативан	0	4	2	6
Свега	30	30	30	90

Табела 4. Познавање значења датих архаизама за Г1

f_e	f_t	$(f_e - f_t)$	$(f_e - f_t)^2$	$X^2 = \frac{(f_e - f_t)^2}{f_t}$
19	16.33	2.67	7.13	0.44
6	16.33	-10.33	106.71	6.53
24	16.33	7.67	58.83	3.60
11	11.67	-0.67	0.45	0.04
20	11.67	8.33	69.39	5.95
4	11.67	-7.67	58.83	5.04
0	2	-2	4	2
4	2	2	4	2
2	2	0	0	0
$\Sigma f_e = 90$	$\Sigma f_t = 90$			$X^2 = 25.6$

На основу израчуаног $X^2 = 25.6$ са граничним вредностима 9,488 и 13,277, за број степени слободe $df = 4$ и на оба нивоа значајности 0.05 - 0.01, закључује се да познавање значења архаизама није статистички значајно условљено ставом испитаника прве групе.

Став према значењу архаизма	Тврдња број			Свега
	1	10	48	
Позитиван	27	23	29	79
Несигуран	3	4	1	8
Негативан	0	3	0	3
Свега	30	30	30	90

Табела 5. Познавање значења датих архаизама за Г2

f_e	f_t	$(f_e - f_t)$	$(f_e - f_t)^2$	$X^2 = \frac{(f_e - f_t)^2}{f_t}$
27	26.33	0.67	0.45	0.02
23	26.33	-3.33	11.09	0.42
29	26.33	2.67	7.13	0.27
3	2.67	0.33	0.11	0.04
4	2.67	1.33	1.77	0.66
1	2.67	-1.67	2.79	0.12
0	1	-1	1	1
3	1	2	4	4
0	1	-1		1
$\Sigma f_e = 90$	$\Sigma f_t = 90$			$X^2 = 7.53$

На основу израчуаног $X^2 = 7.53$ са граничним вредностима 9,488 и 13,277, за број степени слободe $df = 4$ и на оба нивоа значајности 0.05 - 0.01, закључује се да је познавање значења архаизама статистички значајно условљено ставом испитаника друге групе.

6. Закључак

Истраживање спроведено у Новом Пазару, које је и било предмет овог рада, успешно је реализовано и резултате до којих смо дошли приказали смо у нашем раду. У раду су приказани тачни подаци о броју испитаника и резултатима истраживања, показано је да је прва група испитаника (испитаници који имају између 20 и 40 година) у мањој мери познаје значење архаизама од испитаника из друге групе (испитаници старији од 40 година). Показали смо да старосна доб, код становника овог града, утиче на разлику у познавању значења архаичне лексике. На основу укупног скорa и χ^2 (хи квадрат теста) показали смо да је постављена хипотеза *Људи старији од 40 година у већој мери познају значење архаизама од људи који имају између 20 и 40 година* истинита.

Литература

- Кристал 1998: Д. Кристал, *Енциклопедијски речник модерне лингвистике*, Нолит, Београд.
Клајн, Шипка 2008: И. Клајн, М. Шипка, *Велики речник стираних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад.
Радовановић 2003: Милорад Радовановић, *Социолингвистика*, Издавачка књижевница Зорана Стојановића, Нови Сад.
Ђирковић 2006: Симо Џ. Ђирковић, *Речник архаизама*, Народна књига, АЛФА, Београд.

THE RECEPTION OF ARCHAISMS AMONG THE SPEAKERS OF THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

This paper will, through research conducted in the area of Novi Pazar, show the extent to which residents of this city know the meaning of archaisms. In this city a number of archaisms in the Serbian language are heard in spite they have a replacement, but they remained in the speech of the population. We examine whether there is a difference in knowing the meaning of archaisms in the population aged between 20 and 40 years old and people older than 40 years. Based on the test, we will show that knowledge of the meanings of archaic vocabulary depends on the age of these people.

Aida Šehović

Каталин ОЗЕР¹
Нови Саг

НОМИНАЛНЕ ФОРМЕ ОСЛОВЉАВАЊА НА ФАКУЛТЕТУ

У раду се приказују и пореде резултати спроведене анкете међу студентима Института за немачки језик и књижевност Педагошког факултета у Фрајбургу (СР Немачка) и Одсека за германистику Филозофског факултета у Новом Саду. Истраживање се односи на употребу номиналних форми ословљавања у оквиру поменутих института, а посебно у међусобној комуникацији студената, у комуникацији студената са наставним, као и не-наставним особљем, при чему се узимају у обзир и различити фактори који утичу на одабир одговарајућег номиналног израза. Указује се на уочљиве сличности – како у домену врста односа међу саговорницима, тако и у изражавању истог при ословљавању, а од разлика се посебно издваја различити сет израза у случају саговорника различитог статуса (пре свега на релацији наставно особље – студенти и обрнуто).

Кључне речи: ословљавање, номиналне форме, комуникација на факултету, немачки језик, српски језик

1. Увод

У раду се приказују и пореде резултати истраживања, тачније анализира анкета која је спроведена 2009. године међу студентима Института за немачки језик и књижевност Педагошког факултета у Фрајбургу и Одсека за германистику Филозофског факултета у Новом Саду у вези са формама ословљавања, а посебно у вези са тзв. номиналним формама ословљавања.²

1.1 *Зашто ово истраживање?*

Идеја о спровођењу анкете у вези са ословљавањем на факултету у Фрајбургу и у Новом Саду родила се из неколико разлога. Поред актуелне сарадње поменутих института, у прилог одлуци за избор ситуација на факултету говорила је и чињеница да су резултати анкете Ивоне Васић о ословљавању у српском језику (у ситуацијама у породици, на факултету и у неким другим ситуацијама) објављене 1979. године, а рад Ренате Ратмајер о номиналним формама у чешком, срп-

1 ozer.kati@gmail.com

2 Термин ословљавање (нем. Anrede) може се одредити као означавање или указивање на саговорника вербалним средствима. По узору на дефиницију Фридерике Браун, различите форме поздрава и контактних речи не узимају се у обзир (в. Braun 1988: 7). Док се у тзв. заменичке форме ословљавања убрајају заменице којима се упућује на саговорника (нпр. срп. *ти* или *Ви*, нем. *ду* или *Сие*), групу именичких форми чине најчешће (у многим језицима света) следеће подгрупе: имена (нпр. лична имена), етикете које изражавају сродничке односе, надимци, етикете типа *господине/госпођо* (нем. *Herr X* или *Frau Y*), титуле и звања и сл. (Braun 1988: 9–10; Zifonun et al. 1997: 918–922). Као једну од најважнијих карактеристика ових израза потребно је навести њихову компатибилност са одређеним типом заменица са истом функцијом, тј. неке је могуће комбиновати са обичном, примарном заменицом (срп. *ти*, нем. *ду*), а неке са формом учтивости (срп. *Ви*, нем. *Сие*), а неке, ређе, са обе врсте (нпр. срп. *Мирјана, штаа ћеш (ти) обући?* или ређе *Мирјана, штаа ћеш (Ви) обући?*, *Господине/Госпођо, да ли сте Ви на реду?*; нем. *Claudia, wohin gehst du?* или *Frau/Herr Müller, wohin gehen Sie?* итд.) Ове две врсте, два типа личних заменица се у стручној литератури често називају Т-заменице и В-заменице, по узору на Роцера Брауна и Алберта Гилмена (Brown, Gilman 1972).

скохрватском и руском, у којем се она између осталог позива и на анкету Ивоне Васић, 1991. године (Rathmayr 1991: 282–283).

Новијих радова у вези са овом темом нема ни на немачком језику, као ни о немачком језику³, а поред тога о (систематичном) контрастирању ословљавања у српском и немачком језику (у вези са ситуацијама на факултету, али и других) има веома мало података, а посебно оних који су добијени на основу емпиријских истраживања.⁴

1.2 Састављање и спровођење анкете

Анкета спроведена у Новом Саду и Фрајбургу састојала се из низа питања везаних за употребу прономиналних и номиналних форми. Као узор за питања у вези са номиналним формама послужио је упитник тзв. „Килске групе“⁵, који је објављен у књизи Фридерике Браун *Terms of Address* 1988. године (Braun 1988: 59–60).

При састављању питања, а на основу претходних разговора са потенцијалним информантима, испоставило се да због одређених разлика између немачког и српског образовног система (у високошколском домену: врста наставног особља, звања и сл.) питања треба прилагодити конкретним приликама на факултетима и информантима како би се могло доћи до „употребљивог“ материјала.⁶

Анкета се тицала ословљавања у директној усменој комуникацији студената са студентима, са једне стране, и студената и запослених на факултету (претежно наставног, али до одређене мере и ненаставног особља), са друге.

На интернет страници Педагошког факултета у Фрајбургу, тачније на страници Института за немачки језик и књижевност, може се наћи листа запослених и следеће групе у оквиру наставног особља: „Hauptamtliche“ (запослени), „Lehrbeauftragte“ (хонорарни сарадници) и „Lehrkräfte im Ruhestand“ (пензионисане особе). Нажалост, оваква подела није била од помоћи при састављању анкете, пошто је реч о веома мешовитим групама (редовним професорима, сарадницима са докторском титулом или без ње, онима са докторском титулом, али различитим статусом на Факултету – на пример „akademischer Mitarbeiter“, „akademischer Oberrat“ итд.), а из разговора са студентима могло се закључити да они своје професоре, односно наставно особље на Институту за немачки језик не „виде“ на тај начин, него на начин који највише одговара опису наставног особља Института који смо нашли у информатору Педагошког факултета у Фрајбургу за школску 2008/2009. годину:

3 Стручна литература о ословљавању у немачком језику углавном је објављена осамдесетих и деведесетих година прошлог века, а промене у случају језичког феномена као што је ословљавање су и те како могуће за отприлике десет година: сетимо се „судбине“ речи *груже/гружарице* на нашим просторима или *Genosse/Genossin* на подручју некадашње НДР.

4 Истина, практичан и користан чланак Зорана Р. Јовановића из 1999. године објављен је под насловом *Проблеми ословљавања у савременом немачком и српском језику*, у којем се до извесне мере заиста врши упоређивање, али се емпиријски подаци, нажалост, не наводе (Јовановић 1999: 10–19). Изузетак је свакако дисертација Катрин Шлунд који је великим делом базиран на емпиријском материјалу (Schlund 2009).

5 Радна група која се оформила око Вернера Винтера [Werner Winter] у Килу са циљем да истражује међузависност језичких и друштвених структура.

6 Детаљније информације о Педагошком факултету у Фрајбургу могу се наћи на адреси <http://www.ph-freiburg.de/>, а о Филозофском факултету у Новом Саду на <http://www.ff.ns.ac.rs/>.

1) професорке и професори (ProfessorInnen) – сви са титулом „Professor Doktor“ (скраћено „Prof. Dr.“);

2) сараднице и сарадници – особе са докторском титулом или без ње (скраћеница „Dr.“ за „Doktor“).

Наставно особље на Филозофском факултету у Новом Саду, односно пре свега на Одсеку за германистику поделили смо на следећи начин:

1) сараднице и сарадници – у ову групу се углавном убрајају особе без магистарске или мастер титуле, односно особе које још нису одбраниле свој магистарски одн. мастер рад или особе без докторске титуле: асистенти приправници (који се, према новом Закону о високом образовању, називају „сарадници у настави“), лектори, али и предавачи;

2) асистенткиње и асистентке – особе углавном са титулом магистра, али и особе које су завршиле дипломске академске – мастер студије;

3) професорке/професорице и професори – особе са докторском титулом (пре свега редовни професори).

У случају формулисања питања везаних за ненаставно особље није било потешкоћа. У Немачкој, а и у Новом Саду, у ову групу се убрајају секретари, библиотекари, особље задужено за одржавање зграде факултета итд.

Проблем је представљала и дужина анкете. Да би се смањио број питања и осигурала нека врста (минималне) спремности информаната на сарадњу, изостављена су питања у вези са ословљавањем групе, односно у групи, јер су веома сложена (због могућег различитог састава групе и различитих ситуација), као и ословљавање у случају различитих типова наставе (предавања, семинари, вежбе).

1.3 О информанцима

Испитанике је чинило 20 студената, по 20 из Фрајбурга и из Новог Сада, заправо претежно студенткиње, а може се приметити да су студенткиње биле спремније на сарадњу.⁷

Од информаната су тражени и неки лични подаци (али не и име и презиме), како би се дошло до што више података који би у случају евентуалног одступања од очекиваног говорног понашања били од помоћи, као и ради лакшег систематизовања и архивирања материјала.

Тражени лични подаци су били: 1) старост⁸; 2) пол; 3) место рођења и место становања; 4) национална припадност и матерњи језик (у случају националних мањина или страних студената); 5) занимање (у случају да је информант особа која је већ запослена или има неку стручну спрему); 6) школе (средње школе); 7) факултет/ институт или одсек/ година студија (питање је постављено јер су на Педагошком факултету у Фрајбургу могуће вишепредметне студије; већина ис-

7 Као и на Педагошком факултету у Фрајбургу, на Одсеку за германистику студира више жена (закључено на основу личног искуства и исказа запослених): отприлике 80–85 посто студената чине жене; тачни подаци нису били доступни. Иако су већину испитаника чиниле жене, та чињеница није узета у обзир као фактор који би угрозио процену реалног стања везаног за употребу језичких средстава у вези са ословљавањем.

8 Циљ је био да се анкетају студенти са виших година (посебно са друге и треће), односно да се избегне прва, јер су „старији“ студенти упућени у правила ословљавања и нису несигурни при одабору примерене форме, што је у случају немачких студената било само делимично могуће, јер се групе студената не формирају према годинама студија, „генерацијски“, као код нас, него студенти имају могућност самосталног бирања курса/предмета.

питаника је, ипак, наводила само Институт за немачки језик и књижевност и семестар).

1.3.1 Информанти из Фрајбурга

Анкету је попунило 16 студенткиња и 4 студента (укупно 20 особа).

Просечна старост испитаника је приближно 23 године; најмлађа особа има 20 година, а најстарија 33 године.

Други семестар слуша 5 особа, трећи 1 једна особа, четврти 6, пети једна особа, шести и осми две особе, а две су на мастер студијама.

Испитаници су углавном немачке националности, рођени у Немачкој. Као матерњи језик навели су немачки. Станују у Фрајбургу (за време семестра) или у околини Фрајбурга, али има неколико изузетака: једна особа је из Швајцарске (матерњи језик – немачки; изјашњава се као Швајцаркиња), једна из Француске (матерњи језик – француски; национална припадност – Францускиња), а једна из Новог Сада (матерњи језик – српски; национална припадност – Српкиња). Особе из Француске и Новог Сада уврштене су у испитанике јер су то особе које студирају немачки и које су већ имале прилике да се, како се испоставило на основу разговора са њима, упознају са приликама у Немачкој и у Фрајбургу, па се очекује и да су им правила ословљавања на немачком језику, а посебно на факултету добро позната.

Уколико је особа навела завршену средњу школу, то је била гимназија (12 особа).

Једна женска особа (33 године) запослена је и већ има титулу „Magister“, дакле претходно завршене студије.

1.3.2 Информанти из Новог Сада

У Новом Саду су испитана 3 студента и 17 студенткиња Одсека за германистику. Њихова просечна старост износи 21,5 година; најмлађа особа има 20, а најстарија 27 година.

На другој години (IV семестар) студира 10 испитаника: 3 студента и 7 студенткиња. Остале студенткиње су све студенткиње на трећој години (VI семестар).

Студенти су углавном рођени у Србији (у Војводини; једна особа рођена је поред Келна у Немачкој), а као место становања наводе Нови Сад. Већина се изјашњава као Српкиња/Србин, а матерњи језик им је српски, али има и четири Мађарице са мађарским као матерњим језиком. Међу новосадским испитаницима је и једна Румунка (матерњи језик – румунски), једна Словенка (не наводи матерњи језик) и једна Хрватица (не наводи матерњи језик), а све течно говоре српски.

Гимназију је похађало 12 особа (1 особа истиче да је похађала језичку гимназију, 1 особа природни смер, 2 особе друштвени смер, а остали не прецизирају врсту гимназије), економско-трговачку школу 4, медицинску 1 особа, као и пољопривредну средњу школу, а двоје студената није навело школу.

1.4 Структура анкете и питања у анкети

Осим уводног дела у вези са личним подацима, анкета се састојала из два дела:

I употребе прономиналних форми;

II употребе номиналних форми:

У оба дела питања су се прво односила на форме које студенти употребљавају у разговору са одређеним особама у одређеним ситуацијама, а затим су се тражиле форме које те особе употребљавају у разговору са студентима.

Као могући саговорници и ситуације⁹ јављали су се:

- 1) други студенти: познати/непознати, мушка особа/женска особа, млађа/истих година/старија (у односу на испитаника);
- 2) наставно особље: у току наставе/ван наставе, мушка особа/женска особа, млађа/истих година/старија (у односу на испитаника);
- 3) ненаставно особље: мушка особа/женска особа, млађа/истих година/старија (у односу на испитаника).¹⁰

2. Употреба номиналних форми у ситуацијама на факултету

Резултати анкете биће приказани у три корака:

- 1) оловљавање у разговору студената;
- 2) оловљавање у разговору студената са наставним особљем;
- 3) оловљавање у разговору студената са ненаставним особљем;

2.1 Оловљавање у разговору студената

Фрајбург

Када су у питању номиналне форме, у случају познанства доминира употреба личног имена уз употребу тзв. Т-заменице, обичне, примарне личне заменице *du*, а, уколико се студенти не познају, онда се избегава било каква номинална форма (свих 20 испитаника без обзира на старост саговорника). Ако је у питању старија особа, само један испитаник је навео и облик *Herr* + презиме у случају мушке, односно *Frau* + презиме у случају женске особе, уз заменицу *Sie* уколико особа не понуди употребу личног имена и прелаз на *du* – у случају тзв. *Seniorenstudierende* (изнад 40 година).

Нови Сад

У српском језику имамо веће „шаренило“ у случају номиналних форми:

Када се познају, студенти и студенткиње у Новом Саду се најчешће оловљавају личним именом коју прати Т-заменица *thi*. Више од половине испитаника се одлучило за овакав одговор, а неки испитаници су уз лично име навели и израз *колеџа/колеџинице*, али нису навели да ли се ова реч користи у комбинацији са именом или изоловано. Један студент навео је и могућност употребе презимена, али само у разговору са студентом, иако две студенткиње наводе да их студенти (мушке особе) оловљавају презименом (не наводи се тачна форма; на основу личног искуства, може се претпоставити да је то, уколико је могуће, погрешна форма са -ка: *Штевановићка*). Такође, један студент наводи реч *друже* у случају млађе особе или особе истих година, а старију особу/студента би оловлио са *пријатељу*. За жене не наводи никакву номиналну форму. Једном се ја-

9 Како је оловљавање саговорника условљено низом различитих фактора (Radovanović 2003: 138), који су неретко културно условљени, питања су формулисана тако да би се добила јаснија слика о улози параметара као нпр. старост, познатост/непознатост, друштвена улога комуникатора, звање итд.

10 Примери за питања у вези са номиналним формама из анкете на српском језику: Како ћете у разговору оловлити а) неког студента којег познајете млађег-...../Ваших година-...../старијег-....., затим Како ће Вас у разговору оловлити а) неки студент којег познајете млађи-...../Ваших година-.....старији-..... итд.

вљају и речи *цицо* и *рибо*, које испитаник (женска особа) употребљава у разговору са млађом студенткињом или студенткињом истих година. На основу искуства неких запослених на Одсеку за германистику се може тврдити да су овакви и слични изрази много чешће у употреби, додуше не у току наставе. Две студенткиње наводе и употребу надимка (и у улози говорника и у улози саговорника).

Уколико се саговорници не познају, употребљава се само реч *колеџа/колеџинице* (уз *џи*) или се номинална форма избегава скоро у једнакој сразмери.

2.2 Ословљавање у разговору студената и наставног особља

У случају разговора студената и наставног особља постоје две основне врсте ситуација: за време наставе и ван наставе.

Фрајбург

У групу сарадника у Фрајбургу убрајамо сараднике (и сараднице) са докторском титулом или без ње. Студенти и студенткиње сараднике и сараднице без обзира на титулу најчешће ословљавају са *Herr* + презиме / *Frau* + презиме (више од $\frac{3}{4}$ испитаника). С друге стране, сарадници на овај начин ословљавају студенте или студенткиње само уколико им је име (тачније презиме) познато. Употреба ове форме комбинује се са личној заменицом *Sie*.

У овом контексту потребно је скренути пажњу на следеће. Западнонемачки студентски покрет 1968. године утицао је и на немачки систем ословљавања, а промене проузроковане тадашњим дешавањима осетљиве су мање-више до данас. Са лингвистичког аспекта две чињенице су од значаја: експанзија употребе личне заменице *du* у ословљавању (нем. *Du-Expansion*) и одбијање употребе титула – првенствено у оквиру високошколских установа. Како и Вернер Беш – који је те догађаје и лично доживео – у својој књижици посвећеној ословљавању у немачком језику иситче, може се говорити о покушају вербалног рушења хиерархијских структура, пре свега (Besch²1998: 21). Далекосежна последица поменутих дешавања свакако је ширење домена употребе Т-заменице, поготово у међусобним контактима студената (уп. претходни одељак). Данас је оваква употреба, чини се, једноставно наставак употребе ове заменице из „школских клубова“, међутим, и данас понеки наставници високошколских установа негују симетричну употребу ове заменице (у комуникацији са својим студентима) уз лично име. У случају оних наставника и наставница који су и сами били део студентског покрета, мотиви су јасни, има међутим примера и међу припадницима млађих генерација (који генерацијски никако не припадају присталицама покрета), како је и истраживање показало. Дакле, како су и испитаници потврдили, постоје случајеви (додуше не чести) да сарадници и сараднице, изгледа, пре свега, они који још немају докторску титулу, предложе на првом часу у семестру обострану употребу личног имена уз *du* – могућност које се наши студенти који су били на размени често носталгично присећају – успостављају се правила игре, која после важе како за време наставе, тако и у ваннаставним ситуацијама. До изражаја долази једно неписано правило: прелаз иницира особа вишег ранга! Уколико не дође до таквог договора, у ваннаставним ситуацијама је ипак могућа обострана употреба Т-форме уз лично име, а наведен је и случај познанства од раније. Употребу заменице *Sie* уз лично име навела је само једна студенткиња. Питање да ли сарадници (и они са докторском титулом), односно мушкарци, чешће иницирају прелазак на *du*, као и питање да ли су то старије или млађе особе за сада остаје отворено.

Упркос овој, према неким утопистичкој могућности, студенти и студенткиње сараднике и сараднице без обзира на титулу најчешће ословљавају са *Herr* + презиме / *Frau* + презиме (више од $\frac{3}{4}$ испитаника), формама које су компатибилне са заменицом *Sie*. С друге стране, сарадници на овај начин ословљавају студенте или студенткиње само уколико им је име (тачније презиме) познато.

Испитаници су, без изузетака, навели да користе форму *Sie* у разговору са професорима/професоркама¹¹, а од номиналних форми се скоро искључиво користи *Herr* + презиме / *Frau* + презиме, без обзира на то да ли је реч о ваннаставној или наставној ситуацији. Наведена је и могућност да професор/професорка употреби лично име студента, односно студенткиње, уколико је оно познато, у комбинацији са заменицом *Sie*. Ову могућност су доследно навела 4 испитаника.

На основу одговора испитаника из Фрајбурга може се закључити да употреба титула и звања није распрострањена. То се поклапа са податком из књиге Хајнц-Хелмута Лигера који се, додуше, односи на немачке универзитете:

„На немачким универзитетима, на пример, употреба *Sie* је неуобичајена. Студенти ословљавају своје професоре и професорке обично са ‚Herr/Frau X‘.“¹² (Lüger⁸2006: 39)

Само два пута се помиње титула *Professor*, с тим што у једном случају није јасан начин употребе, јер се наводи само скраћеница *Prof.*, док је други пут наведено *Herr/Frau Professor* + презиме – према неким застарела форма.

Нови Сад

У вези са номиналним изразима уопштено се може рећи да су лично име (уколико је познато) и *колеџа/колеџинице* форме које су карактеристичне при ословљавању студената, као и да се, према подацима у вези са прономиналним формама, доминантно јављају заједно са личном заменицом *vi*, а ређе и са *iii*.¹³

За сараднике, асистенте, професоре (мушке и женске особе) резервисана је реч *професоре*, односно *професорице/професорка* (увек више од $\frac{1}{2}$ упитаних, без обзира на титулу), али се, истина ређе, употребљава и лично име – при ословљавању сарадника и асистената пре свега ван наставе – уз заменицу *vi* или *iii*.

Сарадници, односно сараднице у току наставе најчешће употребљавају израз *колеџа/колеџинице*; лично име је мање фреквентно, али је такође учестало. У ваннаставним ситуацијама се поменути врсте номиналних форми скоро подједнако често употребљавају.

Студенти и студенткиње за време наставе асистенте и асистенткиње најчешће ословљавају формом *професоре*, односно *професорице/професорка*, као и ван наставе, а у том случају се бележи и пораст употребе личног имена. С друге стране, асистенти и асистенткиње у току наставе студенте и студенткиње ос-

11 Две особе су, поред форме *Sie*, навеле и поменути могућност договора о преласку на *du*, али тек код питања у „обрнутом смеру“ – када требало је да наведу како њих професори или професорке ословљавају. Могуће је да су се особе тек код наведеног питања сетиле и ове могућности, али се на основу броја навођења може претпоставити да се договор преласка на *du* + лично име ретко јавља када су у питању професори/професорке. Међутим, ова претпоставка се још мора испитати.

12 [An deutschen Universitäten zum Beispiel ist die Verwendung von Titeln eher ungewöhnlich. Studierende reden ihre Professoren und Professorinnen im allgemeinen mit ‚Herr/Frau X‘ an.]

13 Два студента навела су могућу реципрочну употребу заменице *iii* у ваннаставним ситуацијама, а као факторе су издвојили старост сарадника/сараднице и конкретну ситуацију: у случају млађе особе (овде не у смислу „млађа од испитаника“) и, на пример, при неформалном сусрету „у граду“ (испитаници мисле на провод у граду, излазак).

ловљавају са формом *колеџа* или *колеџинице*, али је учестала и употреба личног имена. За употребу личних имена студената у ваннаставним ситуацијама важи исто правило као и у случају сарадника и сарадница.

У току наставе професори и професорице се без изузетака ословљавају формом *професоре*, односно *професорице/професорка*, а то у начелу важи и за ваннаставне прилике.

Професори и професорке најчешће ословљавају студенте и студенткиње формом *колеџа*, односно *колеџинице*, а често користе и лично име, како за време тако и ван наставе (увек између $\frac{1}{2}$ и $\frac{3}{4}$ информаната даје овакав одговор).

2.3 Ословљавање у разговору студената и ненаставног особља

Фрајбург

Од номиналних форми студенти и студенткиње у Фрајбургу употребљавају комбинацију *Herr/Frau* + презиме када ословљавају неку особу из ненаставног особља, или пак избегавају номиналну форму због непознавања презимена или личног имена саговорника, али је карактеристична реципрочна употреба заменице *Sie* (забележена су само два случаја колебања код питања како би особа – ненаставно особље – ословила студента или студенткињу; објашњења нема). Ређе се јавља употреба личног имена која се према резултатима у вези са употребом прономиналних форми користи уз *Sie*. Према напредним напоменама неких испитаника, изузетак може бити разговор са млађом особом или особом сличне старости. У таквим случајевима лично име се комбинује са заменицом *du*. Ова заменица би се користила и при избегавању номиналне форме.

Ненаставно особље најчешће избегава номиналне форме, вероватно због великог броја студената, али је слична фреквенција и употребе комбинације *Herr/Frau* + презиме (око $\frac{1}{2}$ упитаних). Међутим, у том случају мора се претпоставити да је презиме студента или студенткиње познато особи која га/је ословљава. Употреба личног имена је ретка; чешће се јавља само ако је особа која ословљава студента или студенткињу млађа или сличне старости, и то под условом да је име студента или студенткиње познато. Ако није реч о ранијем познанству, увид у личне податке студената могу имати секретари/секретарке или библиотекари/библиотекарке.

Нови Сад

Студенти и студенткиње најчешће избегавају употребу номиналних форми (12 случајева), али доминантно користе заменицу *ви* у случају разговора са ненаставним особљем (и у случају мушких и у случају женских особа), само у једном случају имамо колебање (могућност *џи* или *ви*), а два испитаника наводе да би неко из ненаставног особља у разговору са њима употребио заменицу *џи*. Јављају се и етикете *џосјодине/џосјођо* (искључиво изоловано – 4 случаја; реч *џосјођице* само једном уз *џосјођо*), а употреба личног имена је, изгледа, веома ретка (2 случаја; као пример можемо да замислимо неке студенте Одсека за германистику који библиотекара или секретарку Одсека ословљавају именом).

Према испитаницима, ненаставно особље најчешће употребљава изразе *колеџа* или *колеџинице* (11 пута). Може се претпоставити да испитаници мисле на разговор са библиотекарком/библиотекарком или секретаром/секретарком (на Одсеку за германистику су то особе које су завршиле студије Немачког језика и књижевности – заиста будуће колеге, односно колегинице информаната – по струци). Избегавање номиналних форми се, ипак, јавља (8 пута), као и лично

име (5 пута; највероватније у случају секретара/секретарки или библиотекара/библиотекарки, дакле особа које, као и у случају немачког ненаставног особља, имају увида у личне податке студената; нпр.: из студентске књижице или чланске карте за библиотеку). Два пута се помиње и реч *девојко*. При употреби ове речи саговорник се идентификује на основу пре свега пола и старости, али и претпостављеног брачног стања – као млађа женска особа која је неудата.

2.4 Суштински увиди на основу анкете

На основу приказаних резултата, можемо закључити следеће.

Доминантна реципрочна употреба личног имена и Т-форме (чак и без номиналног израза у случају да се саговорници не познају) указује на то да је међу студентима (без обзира на пол) карактеристичан однос солидарности заснован на истој друштвеној улози и статусу. Према немачким информантима до одступања може доћи само у случају веће старосне разлике; дакле, генерацијска припадност игра важну улогу. У случају српских форми ословљавања међу студентима такође је најизраженији однос солидарности, условљен истим факторима као и у случају испитаника из Фрајбурга. Добијени резултати не одступају од података из стручне литературе (Besch ²1998: 25; Vasić 1979: 63).

При интеракцији са наставним особљем, а у вези са употребом номиналних форми – упркос израженом односу дистанце условљеном различитим друштвеним статусом саговорника – на немачком и српском језику приказао се један веома различит „сет“ израза. У немачком се најчешће јавља обострана употреба израза *Herr/Frau* + презиме (ако је презиме познато) уз заменицу *Sie*, који на неки начин, макар и само језички, „маскира“ старосну или статусну разлику између студената и наставног особља. Посебно је важно скренути пажњу на чињеницу да ове етикете данас важе за семантички необележене форме ословљавања, примерене (мање-више) у свим ситуацијама када је ословљена особа одрасла и када међу саговорницима постоји одређени степен дистанце (в. Duden Deutsches Universalwörterbuch 1996). Код нас то није случај када је у питању нерципрочна употреба номиналних форми, односно речи *професоре* или *професорице* и *професорка* (студенти професорима), са једне стране, и лексема *колега* и *колегинице* (професори студентима), са друге. Етикете *колега* и *колегинице* (које су без изузетака наведене изоловано, а не у комбинацији са именом или презименом) анализира неку врсту солидарности/прихватања у академску заједницу, али не и једнакост – због нерципрочне употребе у интеракцији.

У вези са српским изразима *професоре* или *професорице/професорка* треба истаћи да се њихова употреба у разговору са наставним особљем поклапа са титулом/звањем особе само у случају редовних професора. У другим случајевима је то, највероватније, више наставак „традиције“ из средње школе, у којој ученици наставно особље ословљавају на тај начин. За сада немамо податак о томе да ли и до које мере постоји свест о овој чињеници. Комбинацију коју помиње Ренате Ратмајер – *господине професоре* или *госпођо професорице/професорка*, студенти у Новом Саду не наводе (Rathmayr 1991: 284).

Пол као фактор јасно је приметан само при одабиру одговарајућег мушког или женског облика језичког израза (нпр. *Herr* или *Frau* на немачком, *колега* или *колегинице* итд.).

Разлике у употреби немачких и српских номиналних форми ословљавања јављају се и при разговору студената и ненаставног особља. Уколико се номи-

нална форма не избегава, разлике су видљиве у употреби различитих типова номиналних форми које ненаставно особље користи у разговору са студентима, а то су пре свега *Herr/Frau* + презиме на немачком и *колеџа* или *колеџинице* на српском језику.

Према немачким информантима, ненаставно особље чешће избегава употребу неке номиналне форме од студената, док је у Новом Саду чешћа употреба речи *колеџа* или *колеџинице*, али не треба заборавити да су то речи које се могу употребљавати изоловано, као и у случају да је име/презиме особе непознато. Ово је једна од најважнијих разлика, наиме, у српском језику увек постоји начин да се непозната особа освоји и номиналним изразом, непосредно – уколико је макар статус исте познат.

Информанти из Новог Сада често избегавају употребу номиналне форме у разговору са ненаставним особљем, док је у случају студената из Фрајбурга обрнут случај: они најчешће наводе комбинацију *Herr/Frau* + презиме при ословљавању ненаставног особља.

3. Закључак

Као што је у уводном делу истакнуто, циљ спроведене анкете било је упоређивање употребе форми ословљања, а посебно номиналних израза са истом функцијом у ситуацијама на факултету, а на основу анкете спроведене на Педагошком факултету у Фрајбургу и Филозофском факултету у Новом Саду.

На основу добијених података може се закључити да разлике не треба тражити у врсти односа информаната и њихових саговорника. Међу студентима се успоставља однос солидарности условљен заједничким статусом у академској хијерархији, који се често развија и у пријатељство (понекад је у питању познанство од раније), у интеракцији студената са наставним особљем изражен је однос дистанце (са могућим, ређим одступањима зависно од комуникативне ситуације, тј. зависно од старости, затим познатости/непознатости саговорника, а пре свега да ли се интеракција одвија у току наставе/ван наставе), а слично је и у случају интеракција студената са ненаставним особљем. Разлике су видљиве, међутим, у вербалном изражавању ових односа, тј. у конкретним изразима резервисаним за ову комуникацијску сферу.

Док се у домену прономиналних форми ови односи изражавају на идентичан начин (симетрична расподела Т-заменице указује на солидарност која је заснована на познатости, генерацијској припадности и сл., симетрична расподела В-заменице на дистанцу која се базира на различитој друштвеној улози комуникатора итд.¹⁴), у домену употребе номиналних форми има карактеристичних разлика, пре свега у комуникацији студената и наставног, односно ненаставног особља. Посебно се издваја симетрична употреба неутралних етикета *Herr/Frau* + презиме, чак и у ословљавању универзитетских професора. Са правом се може поставити питање да ли се ова чињеница треба довести у везу са већим степеном демократизације немачког друштва (а свакако се може говорити о последицама дешавања крајем 60тих година), или са могућим недовршеним процесом неутрализације у случају српских еквивалената *џосџодине* (+ презиме) и *џосџо* (+ пре-

14 Катрин Шлунд у поменутој дисертацији сматра да недостатак номиналне, директније форме ословљавања која би била примерена и у случају да се саговорници не познају (као нпр. енгл. *sir/madam*, или ср. *џосџодине/џосџо* и сл.) у неким ситуацијама може деловати неучтиво, па чак и да ограничава комуникацију (Schlund 2009: 64).

зиме), које српски информанти (скоро без изузетака) нису наводили.¹⁵ Са друге стране, говорницима српског језика, на пример, стоји на располагању и етикета *колеџа* и *колеџинице* за ословљавање студената, која се може употребити и изоловано, под претпоставком да је макар статус саговорника или саговорнице познат, за разлику од немачког језика, у којем могућност овакве употребе није дата, те је у случају непознатих саговорника једино решење избегавање номиналне форме.

Литература

- Besch ²1998: W. Besch, *Duzen, Siezen, Titulieren: Zur Anrede im Deutschen heute und gestern*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Braun 1988: F. Braun, *Terms of Address: Problems of patterns and usages in various languages and cultures*, Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Brown, Gilman 1972: R. Brown, A. Gilman, The Pronouns of Power and Solidarity, у: P.P. Giglioli (ред.), *Language and Social Context*, London: Penguin.
- Jovanović 1999: Z.R. Jovanović, Problem oslovljavanja u savremenom nemačkom i srpskom jeziku, Beograd: *Prevodilac*, Časopis Udruženja naučnih i stručnih prevodilaca Srbije, 1–2, 10–21.
- Lüger ⁸2006: H.H. Lüger, *Routinen und Rituale in der Alltagskommunikation*, Fernstudieneinheit 6, Berlin: Langenscheidt.
- Radovanović ³2003: M. Radovanović, *Sociolingvistika*, Sremski Karlovci/Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Rathmayr 1991: R. Rathmayr, Nominale Anredeformen im gesprochenen Russischen, Serbokroatischen und Tschechischen, у: T. Reuther (ред.), *Slavistische Linguistik 1991*, München: Otto Sagner, 265–309.
- Schlund 2009: K. Schlund, *Genese und Gebrauch von Höflichkeitsformeln im Serbischen und Deutschen: Ein funktionales Modell der Höflichkeit und seine Anwendung*, München/Berlin: Otto Sagner.
- Vasić 1979: I. Vasić, Govorno ponašanje predstavnika savremenog srpskohrvatskog jezika u situaciji obraćanja, Novi Sad: *Prilozi proučavanju jezika*, 15, Filozofski fakultet, 57–70.
- Zifonun et al. 1997: G. Zifonun et. al, *Grammatik der deutschen Sprache*, Mannheim: Institut für deutsche Sprache.

Речници

- Duden Deutsches Universalwörterbuch 1996: D. Drosdowski et al., *Duden Deutsches Universalwörterbuch*, Mannheim/Leipzig/Wien/Zürich: Dudenverlag.
- Речник српскога језика 2007: М. Вујанић и др., *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.

¹⁵ Могуће је, наимае, да при употреби српских лексема *господине* и *госпођо* у неким ситуацијама долазе до изражаја и њихове различите конотације: одрасла мушка/женска особа финих манира, негованог изгледа, припадник/припадница грађанске класе, господар/господарица и сл. (в. нпр. Речник српскога језика 2007).

NOMINALE ANREDEFORMEN AU DER HOCHSCHULE

Zusammenfassung

In der Arbeit werden die Resultate einer Umfrage dargestellt und miteinander verglichen, die unter den Studierenden des Instituts für deutsche Sprache und Literatur in Freiburg (Pädagogische Hochschule) und des Instituts für Germanistik in Novi Sad (Philosophische Fakultät) durchgeführt wurde. Die Forschung betrifft die Verwendung nominaler Anredeformen in der Kommunikation der Studierenden, der Studierenden mit den Lehrkräften und der Studierenden mit dem sonstigen Hochschulpersonal, wobei auch der Einfluss unterschiedlicher Faktoren, die die Auswahl entsprechender Formen bestimmen, in Betracht gezogen wird. Es wird auf die Ähnlichkeiten sowohl im Bereich der interpersonalen Beziehungen als auch der Ausdrucksweisen derselben in der Anrede – besonders unter Gesprächspartnern mit demselben gesellschaftlichen Status – hingewiesen. Unterschiede werden im Falle von statusmäßig *nicht* gleichgestellten Kommunikationspartnern sichtbar.

Katalin Ozer

Ана ШАРЧЕВИЋ¹, Ивана НИКОЛИЋ²
Крађујевац

КОНЦЕПТУАЛНЕ МЕТАФОРЕ У СРПСКОМ, ЕНГЛЕСКОМ И ШПАНСКОМ ЈЕЗИКУ: локализација унутар универзалног система

У раду се истражују метафоре емотивних искустава, односно идиома који су везани за емоцију страха, затим се поставља питање у којој мери су метафоре везане за страх универзалне, а колико су локализоване када се имају у виду кулуролошке разлике у шпанском, енглеском и српском језику. Упоредна анализа идиома као најочитијег показатеља метафоричког исказа треба да покаже сличности и разлике у наведеним културама које се очитују кроз језик. Истраживање је показало да је универзалност у концептуализацији ограничена, као и да је за поједине примере немогуће наћи преводни еквивалент, што сврстава одређену метафору у културно специфичну језичку творевину.

Кључне речи: метафора, идиом, универзалност, локализација, превод

1. Увод

Когнитивна наука настаје средином 1970-тих и проучава менталне процесе и структуре који утичу на човекову језичку способност. Основно поље истраживања когнитивне лингвистике је појмовно-семантичка страна језика, односно установљавање когнитивних принципа по којима је могуће објаснити језичке структуре. Метафора се у когнитивној лингвистици не посматра као поетско, књижевно средство, већ као део свакодневице који често прође непримећено. Иако је метафора појмовна, језик не губи на значају – он је површина на којој цветају когнитивне метафоре (материјализоване у метафоричним изразима). Пошто обично нисмо свесни нашег концептуалног система, начин да то увидимо је да се осврнемо на језик, јер је он важан извор доказа о томе какав је тај систем.

Будући да не постоји униформан начин да се концептуализација базира као стандардно коректна, основно питање које се поставља је у којој мери постоји одступање у концептуалним системима, какве је природе, и самим тим да ли је могуће превести метафору, или се језички релативизам намеће као једино могуће решење?

Понукани тврдњом Лејкофа и Џонсона („Metaphors We Live By“) да метафоре нису једнообразне, и да њихово тумачење зависи како од индивидуалног схватања слушаоца, тако и од културе у којој он живи (Lakeoff, Johnson 2003: 14, 146), а да бисмо их у потпуности истражили, извршићемо упоредни превод са енглеског на српски и шпански језик на различитим примерима метафора. При превођењу метафора, држаћемо се првенствено принципа природности и принципа прецизности превода.

1 ana.sarcevic@gmail.com

2 ivchy977@yahoo.es

Циљ нам је да утврдимо у којој мери одабране метафоре припадају примарној, односно општеприхваћеној категорији, а колико зависе од културолошких разлика горе наведених нација. У раду ћемо истражити у којој мери долази до поклапања и колика су мимоилажења у доменима различитих метафора које се односе на универзално искуство као што је страх, а посебно ћемо се усредсредити на разлике у начину исказивања тих метафора.

2. Појам културе

Радмила Ђорђевић културу дефинише као начин живота, понашања, мишљења, схватања вредности и конвенције који су у једној друштвеној заједници оформљени као резултат заједничког живота (Ђорђевић, 2002: 162).

Ранко Бугарски културу дели на материјалну и духовну и уводи и појам цивилизације. Култура је за њега збир различитих норми понашања, веровања, начина општења, система вредности (Бугарски 2006: 32–33).

Предраг Новаков сматра да у најширем смислу речи култура обухвата читав низ области и делатности из живота одређене средине и подразумева одређене заједничке традиционалне, историјске компоненте. Исто тако, култура представља скуп устаљених веровања и ставова карактеристичних за дату друштвену заједницу, свеукупност уобичајених образаца понашања и схватања (Новаков 2006: 387).

Радмила Бодрич посматра културу кроз три категорије: производе (књижевност, фолклор, уметност, музика, рукотворине), идеје (систем вредности, принципи људског достојанства и части, љубав, лепота, права, итд.) и понашања (обичаји– поздрављање, празници, облачење, шеме у друштвеним, образовним ситуацијама, активности разоноде– хобији, спорт, уметност, занати, плес...) (Бодрич 2006: 895–896).

3. Превођење културе

Као што је познато, превођењем се преноси садржај из једног на други код, тај процес је сложен и обухвата више компоненти, од граматичких, лексичких и прагматичких, до културолошких и социолошких. Због тога преводаца треба да поседује лингвистичку, али и културолошку компетенцију (Новаков 2006: 388). По мишљењу Уртадо Албир, превођење је процес који се одвија не само између два језика него и између две културе (Hurtado Albir 2001: 607). Она нам предочава да је још Хумболт језик посматрао као активност људског бића, као израз његове мисли (Hurtado Albir 2001: 607). Бугарски нас пак подсећа на Сапирову мисао да је сва култура створена захваљујући језику, кроз језик, у великој мери и у језику, а врата сваке културе отварају се кључем њеног језика (Бугарски 2006: 34). Стога приликом превођења културе треба имати у виду следеће факторе, а за наше истраживање најважнија су последња два (Gamero Pérez 2005: 271–275):

- 1) Жанр и врста текста
- 2) Временски и географски оквир изворног текста
- 3) Врста превођења
- 4) Клијент превода, услови рада, одлике циљне групе (мотивација, културни и језички ниво), функција циљног текста

- 5) Фактори везани за додирне тачке две културе (степен блискости или историјске сличности– што су културе ближе, превођење културних референци је лакше.)
- 6) Норме везане за културне појмове којима се руководи преводац у циљном језику

Затак превођења је да премости културни јаз између једнојезичних говорника различитих језика. Заједничко знање, културне претпоставке и научени одговори једнојезичних говорника циљног језика неизбежно су одређени културом. Стога реакција говорника језика оригинала на текст оригинала никад не може да буде верна слика ефеката које он има на припаднике другачије културе. „Појам међукултурне истоветности психолошког ефекта текста безнадежни је идеал.“ (Hervey, 1995: 14–15) Чак и мала културна разлика између прималаца изворног и циљног текста доводи до фундаменталних разлика између ефеката изворног и циљног текста, они никад нису исти. (Хумор је, на пример, реакција која је у великој мери одређена културом.) (Hervey 1995: 14-15)

Тешкоће настају кад треба пренети елементе који се у две културе не подударају, или нису присутни. Код Бенсосана налазимо Лајбницову мисао да је превођење „прихваћени скуп несавршених аналогја“, (Bensoussan 1999: 101) што је добро објашњење за постојање појмова који су културно непреводиви. У оквиру појмова који у великој мери зависе од појединачне културе у којој се дати језик остварује, поставља се и могућност и проблем превођења метафора, а у оквиру тога и идиома.

4. Дефиниција метафоре (и идиома)

Најда и Табер метафору дефинишу као фигуративни израз који се користи уместо неког другог да би се начинило имплицитно поређење између елемената на које се односе та два израза (Nida, Taber 2003: 245). Према истим ауторима, идиом је израз који се састоји од више речи, а чије значење не може да се закључи из појединачног значења сваке од тих речи. (На пример, у шпанском језику "tomar el pelo" (ухватити неког за косу) значи "ругаши се неком") (Nida, Taber 2003: 245).

Њумарк пак метафору види као сваки фигуративни израз, а он може бити:

- значење одређене „физичке“ речи;
- персонификација одређене апстракције;

– примена одређене речи или колокације на нешто што не означава дословно (нпр. опис неке ствари путем неке друге) (Newmark 1999: 147).

Њумарк такође уочава две врсте метафора: метафоре могу бити „једноставне“ (моновербалне), или „продужене“ (од колокације, идиома, реченице, пословице, алегорије, до комплетног имагинативног текста) (Newmark 1999: 147).

5. Теорије метафора емоција

Деведесетих година прошлог века Свитсер је изнела идеју да постоји веза између физичког покрета и умног схватања, при чему је првенствено истраживала односе ума и перцепције и дошла до закључка да се у великој мери прожимају. Њена истраживања су такође значајна јер је доказала етимолошку повезаност концепата који се тичу менталних доживљаја на примерима латинских полисемичних глагола (Sweetser 1990: 19).

Давидсон не сматра да менталне репрезентације спадају у онтолошку, већ у концептуалну категорију, и, самим тим, да значења као објекти не могу да буду ентитети, већ само могу да укажу на бесконачну продуктивност језика, односно да њихова употреба мора да зависи од комуникације која је одређена како друштвеним, тако и психолошким контекстом. Дакле, његово гледиште подразумева реченицу која је „главни носилац лингвистичког значења“ (Davidson 1991: 220, 260).

Доказ тврдњи Лејкофа и Џонсона да је језик метафоре дослован (Lakeoff, Johnson 2003: 5), налазимо и у књизи „*The Poetics of Mind*“ когнитивног психолога и лингвисте Рејмонда Гибса, где он истражује разлике између дословног и фигуративног значења у језику, полазећи од традиционалног приступа да је дословни језик прецизан и смислен, док је фигуративни нејасан или чак и двосмислен, и да га углавном користе књижевници и песници. Он, кроз истраживања на примерима, долази до закључка да не постоји разлика између ове две категорије (Gibbs 1994: 120-131). Оба рада су базирана на језику који је у свакодневној употреби, доказујући да је језик метафоричан.

Конструкционисти су, на челу са Вјежбицком, дошли до закључка да се прототипске емоције културолошки разликују, али да постоји универзалност међу семантичким примитивима (које она назива „елементарним јединицама мишљења“) којима су ове разлике изражене. Испитујући разлике међу придевима *ућлашен* и *гладан*, Вјежбицка је дошла до закључка да је у првом случају постоји когнитивни карактер дате лексеме³, јер се она односи на неку врсту размишљања, док у другом случају когнитивног карактера нема, зато што се ради о телесном доживљају (Wierzbicka 1999: 15–17). Мада, ми бисмо прецизирали овај став тврдњом да су лексеме које означавају мишљење вољне, а самим тим и у непосредној вези са когницијом, док страх (и метафоре везане за ову лексему, које представљају окосницу нашег истраживања) представља невољно осећање и динамичку активност тела, у којој ум углавном учествује тако што препознаје специфичне карактеристике кроз телесне симптоме повезане са одређеним емотивним стањима.

Идеју архиметафоре да су ЕМОЦИЈЕ ПОКРЕТАЧИ, односно енергије, Ковечеш је извео из Талмијеве идеје да се концептуализација емоција може описати динамички (Kövecses 2000: 17). Ова метафора у много већој мери осликава емоције као динамичке покретаче који углавном немају трајни карактер, за разлику од устаљене метафоре ТЕЛО ЈЕ ПОСУДА, која у себи имплицитно садржи статичност и продужено трајање. Осим тога, „концепт емоција типично изазива садржај који има у себи све аспекте доживљаја: друштвени, когнитивни и физички“ (Kövecses 2000: 186). Овако комплексан садржај састоји се из читавог низа процеса, који могу да се поделе по фазама, што Ковечеш назива сценариом. Мада су овакви сценарији културолошки специфични, они поседују универзалну психобиолошку основу, прецизније речено, неке културе деле исту основу, док се неке разликују посебно по физичким реакцијама, или деловима тела везаним за њих (Kövecses 2005: 284), што ћемо у овом раду покушати да представимо.

Лејкоф и Ковечеш су, истражујући метафоре везане за бес, закључили да емоције нису произвољне, као што нису ни искључиви производ друштвеног или културолошког окружења. Њихово истраживање показало је да су осећања првенствено уско повезана са физичким функционисањем, тачније да су емоције

3 Мада и у једном и у другом случају наведене лексеме представљају осећања

увек у некој вези да одређеним покретима тела (Kövecses 2000: 14). Ковечеш је поређењем концепата бес и страх као супротности, дошао до метафора да је БЕС ВРЕЛА ТЕЧНОСТ, док је СТРАХ везан за ПАД ТЕМПЕРАТУРЕ. Овакав закључак представља поједностављивање, јер спроведено истраживање показује да страх не мора бити везан за пад телесне температуре, већ и за наизменичан раст и пад, као у примеру *go hot and cold*. Истражујући концепт страх, Ковечеш је описао метафоре које би га представиле на следећи начин: СТРАХ ЈЕ ТЕЧНОСТ У ПОСУДИ, СТРАХ ЈЕ СКРИВЕНИ НЕПРИЈАТЕЉ, СТРАХ ЈЕ МУЧИТЕЉ, СТРАХ ЈЕ НАТПРИРОДНО БИЋЕ, СТРАХ ЈЕ БОЛЕСТ, СТРАХ ЈЕ ЛУДИЛО, СТРАХ ЈЕ ПОДЕЉЕНО ЈА, СТРАХ ЈЕ ПРОТИВНИК У БОРБИ, СТРАХ ЈЕ ТЕРЕТ, СТРАХ ЈЕ ПРИРОДНА СИЛА, СТРАХ ЈЕ СУПЕРИОРНО БИЋЕ (Kövecses 2000: 23–24).

Универзалност у концептуализацији метафора у извесној мери је ограничена када су у питању телесни доживљаји, односно искуства. Не само да се изворни и циљни домени могу разликовати у значајној мери, већ се значајне разлике појављују и у културолошким обрасцима, а при томе се и јавља питање непреводивости анализираних метафора. Пошто смо узели у обзир архиметафору да је емоција (у нашем случају страх) покретач, применили смо поделу метафора зависно од покрета који су изазвани страхом (следећи поделу Ињесте Мене и Памиса Бертран):

1. ТЕЛО + ПОКРЕТ

- 1.1. СТРАХ ЈЕ ТЕЛЕСНИ ПОКРЕТ НАДОЛЕ
- 1.2. СТРАХ ЈЕ ТЕЛЕСНИ ПОКРЕТ НАГОРЕ
- 1.3. СТРАХ ЈЕ ТЕЛЕСНИ ПОКРЕТ ПРЕМА УНУТРА
- 1.4. СТРАХ ЈЕ ТЕЛЕСНИ ПОКРЕТ ПРЕМА СПОЉА
- 1.5. СТРАХ ЈЕ ТЕЛЕСНИ ПОКРЕТ ВИБРИРАЊА
- 1.6. СТРАХ ЈЕ НЕМОГУЋНОСТ ТЕЛЕСНОГ КРЕТАЊА
- 1.7. СТРАХ ИЗАЗИВА ТЕЛЕСНО КРЕТАЊЕ

2. ТЕЛО + ТЕМПЕРАТУРА

- 2.1. СТРАХ ЈЕ ХЛАЂЕЊЕ ТЕЛА
- 2.2. СТРАХ ЈЕ ГРЕЈАЊЕ ТЕЛА
- 2.3. СТРАХ ЈЕ И ГРЕЈАЊЕ И ХЛАЂЕЊЕ ТЕЛА

3. ТЕЛО + БОЈА

- 3.1. СТРАХ ЈЕ ПРОМЕНА БОЈЕ

4. ПОСЕДОВАЊЕ

- 4.1. ЧОВЕК ПОСЕДУЈЕ СТРАХ
- 4.2. СТРАХ ПОСЕДУЈЕ ЧОВЕКА

5. КУЛТУРНИ МОДЕЛИ

- 5.1. ХРАБРОСТ ЈЕ МУШКА ОСОБИНА

6. Питање преводивости и превођење метафора

Естебан Торе наводи Дагута, који подвлачи да Аристотел у својој *Поетици* наглашава значај метафоре и назива је „ознаком генија“ и нипошто је не изједначава с идиомима и полисемама, што је често био случај до 1976. године када захваљујући чланку у часопису „Бабел“ почиње да се придаје већа пажња самом оквиру метафоре и њеном превођењу (Torre 2001: 140⁴).

Кад је реч о превођењу метафора, Естебан Торе такође наводи Дагута, те пише да постоје две струје: аутори који сматрају да не постоји никакав проблем превести метафоричан израз јер је увек могуће превести га „реч по реч“, док су на другој страни заступници схватања да је метафора јединствена (Torre 2001:

4 Дагуг 1976: М. В. Dagut, Can metaphore be translated?, in: *Babel*, XXII, 1, págs. 22

142⁵) те "what is unique can have no counterpart"⁶. Стога не можемо пронаћи еквивалентан израз већ га морамо створити.

Најда и Табер приликом превођења метафора (и идиома) истичу значај културног контекста метафоре, пошто је фигуративни смисао одређеног појма „ско-ро увек специфичан за одређену културу и одређени језик“. Наводе пример превођења речи *fox* или *zorro* (лисица) која само у европској култури добија семантичку одлику „лукавости“, те због тога треба пазити приликом превођења на друге језике (Nida, Taber 1974: 121–122).

И за Њумарка (Newmark 1999: 149) метафора исказује одређену културу (мада му то није на првом месту), а пре свега је средство које изражава универзалије. Њумарк наводи да метафоре имају двоструки циљ, когнитиван и естетски:

1) референцијалан (да опише одређени ментални процес или стање, концепт, особу, предмет, одлику или радњу на потпунији и концизнији начин него што би то омогућио дослован или физички језик);

2) прагматички (да стимулише чула, да заинтересује, да „графички“ разјасни, угоди, изненади).

Први циљ је когнитиван, други естетски. Код добре метафоре оба циља се измешају као подлога и форма. То треба имати на уму кад се бира између превођења смисла или преношења слике метафоре. Независно од свог циља, метафора је увек превара, обмана, нешто што глуми да је оно што није, и често се користи да прикрије одређену намеру.

Као што рекосмо на почетку, не постоји јединствен начин по ком можемо да представимо концептуализацију као стандардно коректну, али се поставља питање у којој мери постоји одступање у концептуалном системима, и самим тим, да ли је могуће превести метафору, односно идиом.

Утврђено је да се концепти времена и простора универзално користе у многим системима, а да су тек неки искуствени концептуални садржаји изоловани, односно локализовани, те не утичу на свеукупни систем. Говорници различитих језика имају исти концептуални капацитет, али различите системе, који су установљени другачијим доживљајем концепта, на пример, времена. А пошто доживљај не утврђује концептуалне системе, већ их само покреће, неки доживљаји су довољно добри покретачи за различите системе.

Чак иако се сматра да различите културе имају различите системе, доказ тврдњи да је превод остварив је чињеница да говорници неког језика успешно уче друге језике, упознајући се и прихватајући различите концепте. Прецизан превод захтева блиско подударане у концептуалним системима, односно преликавање једног језика на други. Да би био остварен прецизан превод, није потребно држати се критеријума истинитосних услова, јер тај критеријум одбацује организацију самих концепата као и оних у међусобном односу.

Поредивост, или тачније, подударност два језика, не мора да буде потпуна, већ је и парцијална, као однос сличних делова система у потпуности, или у степену подударности.

Лејкоф у свом делу „*Women, Fire and Dangerous Things*“ каже да је Ворф хипотезу о непреводивости два језика већ сам оборио, тиме што је при проучавању језика Хопи Индијанаца тај језик и његове појмове објаснио на енглеском језику. Он још каже да би се комуникација наравно лакше остваривала ако би сви

5 Дагут 1976: М. В. Dagut, Can metaphore be translated?, in: *Babel*, XXII, 1, págs. 22–23

6 „оно што је јединствено не може да има еквивалент“

имали исти концептуални систем, али да концептуални релативизам никако не може бити препрека бољој комуникацији (Lakeoff 1990: 323).

7. Појединачна концептуална искуства насупрот универзалним

У првој метафори – СТРАХ ЈЕ ТЕЛЕСНИ ПОКРЕТ НАДОЛЕ – по бројности предњаче концепти у шпанском језику, и највише су везани за крв, стомак и срце, затим следе концепти у српском језику везани за душу, срце и пете, мада се значења између ова два језика тек донекле подударају. Српски и енглески језик у оквиру ове метафоре познају покрет увијања или грчења као израз страха: *curl sb's toes* (*склупчати се*), док шпански у том смислу познаје само покрет скупљања и смањивања.

шпански:	енглески:	српски:
<i>bajarse la sangre a los talones</i>	----	срце му сишло у пете
<i>hacer como el avestruz</i>	<i>bury your head in the sand</i>	забио главу у песак
	<i>someone's heart sank into one's boots</i>	срце му сишло у пете
	<i>curl sb's toes</i>	<i>склупчати се</i>
<i>no quedarle gota de sangre en el cuerpo (a alguien)</i>	<i>blood drains from somebody's face/cheeks</i>	*остао без капи крви у телу
<i>encogerse el ombligo (a alguien), arrugarse el ombligo (a alguien)</i>	<i>in/at the pit of your stomach</i>	скупио му се желудац
<i>encogersé el corazón (a alguien)</i>	<i>faint-hearted</i>	срце му се стисло/стегло
<i>no llegarle la camisa al cuerpo (a alguien)</i>		*превелика му кошуља
<i>no quedarle gota de sangre en las venas (a alguien)</i>		као да нема капи крви
		<i>душа му се скупила у носу</i>

У другој метафори – СТРАХ ЈЕ ТЕЛЕСНИ ПОКРЕТ НАГОРЕ – концепти се у сва три језика разликују, мада су скоро сви везани за косу, а најзанимљивији је енглески израз *curl sb's hair* коме нисмо успели да установимо порекло, а који у овом облику не постоји у шпанском и српском језику.

У трећој метафори – СТРАХ ЈЕ ТЕЛЕСНИ ПОКРЕТ ПРЕМА УНУТРА – сличан је случај с изразом *curl sb's toes*. У оквиру ове метафоре, поређење израза

шпански:	енглески:	српски:
<i>darle a alguien un susto de muerte</i>	<i>frighten the life out of somebody</i>	<i>на смрт претрашити</i>

показује да се у шпанском и у српском језику појављује концепт смрти, а у енглеском језику концепт живота, односно његовог нестајања. Дубинска структура ове метафоре је иста, међутим, њен спољашњи приказ изражен је на супротан начин у три језика, што је у српском језику изражено и делимичним наглашавањем самог покрета у односу на остала два језика - у српском језику страх више обавија и обухвата, док у енглеском и шпанском језику страх више продира и увлачи се.

шпански:	енглески:	српски:
ponerle los pelos de punta a alguien, ponerse la piel de gallina a alguien	make somebody's flesh crawl/ creep	најежио се од страха
	<u>inner fears</u>	
	be filled with horror/fear	испуњен ужасом /страхом
	a stab of fear	убод страха
opesionado por el miedo	to be haunted by fear	прогоњен страхом
	to be invaded by fear	преплављен страхом
	someone's heart is full of fear	нагонити страх у срце
me da miedo		*страх ме је
me da pánico		*паника ми је
me <u>entró</u> miedo		<u>спопао</u> ме је страх
me entró el pánico		спопала ме је паника
tener el miedo metido <u>dentro</u>		страх ми се <u>увукао у кости</u>
ser <u>invadido</u> por el miedo		<u>спопао</u> ме је страх

Истраживањем метафоре – СТРАХ ЈЕ ТЕЛЕСНИ ПОКРЕТ ВИБРИРАЊА – наишли смо на занимљиву културолошку разлику у следећем примеру:

шпански:	енглески:	српски:
estar como un <u>flan</u> (пудинг)	turn to <u>jelly</u> , to be all of a tremble	растопити се у дрхталице (<u>ших-тије</u>); (сав се трести)

Док је страх у све три земље изражен путем истих делова тела – колена, зуба, као и путем израза *дрхталице/шихтије се као листи* (а у српском и као прут), гастрономска култура сваке земље условила је разлику у изражавању ове метафоре: у енглеском и шпанском језику као изражајно средство појављују се посласнице (пудинг и желе), док је то у српском језику слано мезе.

У метафори – СТРАХ ЈЕ НЕМОГУЋНОСТ ТЕЛЕСНОГ КРЕТАЊА – у сва три језика већином долази до подударана у деловима тела и покретима који изражавају ову метафору (*језик, грло, дах, кнегла у грлу; скаменији се, одрвенији, паралисати се, укочити се*), али занимљиву разлику налазимо у неподударану у деловима тела: *песница/уста/гркљан* у следећем изразу:

шпански:	енглески:	српски:
tenía el corazón en un <u>puño</u> /en la boca	somebody's heart is in their <u>mouth</u>	срце му у <u>гркљану</u>

У метафорама – СТРАХ ЈЕ ХЛАЂЕЊЕ ТЕЛА, СТРАХ ЈЕ ГРЕЈАЊЕ ТЕЛА, СТРАХ ЈЕ И ХЛАЂЕЊЕ И ГРЕЈАЊЕ ТЕЛА – у шпанском језику не постоји одређен део дела као израз овог концепта као у енглеском и српском језику *О-кичма-шело*, док у српском језику није познато истовремено хлађење и грејање тела као израз страха:

шпански:	енглески:	српски:
producir escalofrios a alguien	send chills down/up somebody's spine	осећати ледене трнице у телу
me dieron escalofrios	go hot and cold	*имати дрхтавицу од страха

У анализи примера у метафори –СТРАХ ЈЕ ПРОМЕНА БОЈЕ – у сва три језика преовлађује бела боја (или бледило као њена варијанта) као израз страха, али постоји и значајно неподударње: у шпанском језику постоји израз *ponerse amarillo* - *пожухтећи од страха, док се жута боја као израз страха у енглеском и српском језику не појављује:

шпански:	енглески:	српски:
blanco como el papel	be as white as a sheet	блед као крпа
ponerse pálido	pale from fear	пребледети од страха
	white as a ghost	бео као авет
ponerse amarillo		*пожутети од страха
quedarse descolorido		*остати без боје

Што се тиче културних модела и метафоре – ХРАБРОСТ ЈЕ МУШКА ОСОБИНА – тј. –СТРАХ ЈЕ ЖЕНСКА ОСОБИНА –, приметне су две одлике: појава вулгарних израза и везивање страха за жене. Вулгарних израза је највише у шпанском језику јер Шпанци традиционално веома држе до наглашавања мушкости, већином помињањем мушких интимних делова тела, док су такви изрази у енглеском језику изражени нешто нетралније (*to be scared shitless*). У српском језику су такви изрази ретки. Повезивање страха са женама присутно је у сва три језика и ту појаву можемо повезати с наслеђем ратничких и патријархалних друштава која су вековима опстала у све три земље.

шпански:	енглески:	српски:
temblar como una mujer	quaking like women	трести се/дрхтати као женица
temblar como una vieja	shaking like old women	трести се/дрхтати као баба
tener más miedo que siete viejas		*плашити се као седам баба
subirse los cojones a la garganta (a alguien) (vulgar)	guts in his throat	попела му се муда у мали мозак
ponérsele los huevos por corbata (a alguien)(vulgar)		*дошла му јаја до кравате
tenerlos por/de corbata (vulgar)	to be scared shitless	*дошла му до кравате

7. Закључак: Статус метафора природног и културног порекла

Метафоре културног порекла засноване су на уверењу да је, нпр. храброст наслеђе мушкараца, а страх жена, што је ратничко поимање срчаности и одраз је потреба и система вредности друштава која су вековима била патријархална и ратничка. Културни модели метафора, код којих су најоучљивије разлике у појединачним језицима, условљени су религијом, митологијом, историјом, географским окружењем, гастрономијом, економијом (метафора глади) (Iñesta Mena, Ramies Bertrán 2002: 126). Код културних метафора мотивација није тако јасна

и блиска као код природних метафора, наш контакт је више вештачког типа и познавање ових метафора стиче се тек друштвеним путем. Значење је очигледно само за припаднике одређеног друштва или говорнике одређеног језика. За разлику од културних метафора које су, као што смо поменули, културолошки специфичне, природне метафоре већином поседују универзалну психобиолошку основу. Прецизније речено – неке културе деле исту основу (што је у великом броју примера случај с три језика која смо анализирали у раду), док се неке разликују посебно по физичким реакцијама, или деловима тела везаним за њих, како је у раду и представљено путем примера који осликавају локализацију метафора. У оним случајевима где између три поменута језика не постоји културно подударање, немогуће је пронаћи одговарајући преводни еквивалент, те долази до значајног губитка у оквиру садржаја који се преноси. Иако је тако, ипак не можемо рећи да превод није могућ већ да није на задовољавајућем нивоу и да у преводу метафора нестaje или бива замењен неки од њених елемената.

Извори

- Cambridge International Dictionary of Idioms*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Longman Idioms*, Harlow: Pearson, 2001.
- McGraw-Hill's Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs*, New York: The McGraw-Hill Companies, 2005.
- Буитраго Хименес 1995: А. Buitrago Jiménez, *Diccionario de dichos y frases hechas*, Madrid: Espasa Calpe
- Варела, Кубарт 1994: *Diccionario fraseológico del español moderno*, Madrid: Gredos
- Короминес 2008: Ј. Coromines, *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana*, Madrid: Gredos
- Молинер 1986: М. Moliner, *Diccionario de uso del español*, Madrid: Gredos
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика. 2. филолошко издање*, Нови Сад: Матица српска, Загреб: Матица хрватска, 1990.

Литература

- Бенсусан 1999: А. Bensoussan, *Confesiones de un traidor. Ensayo sobre la traducción*. Granada: Comares.
- Бодрич 2006: R. Bodrič, Culture in foreign language learning, u: *Susret kultura – zbornik radova*, Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet.
- Бугарски 2006: R. Bugarski, Kultura i jezik, u: *Susret kultura – zbornik radova*, Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet.
- Вјежбицка 1999: А. Wierzbicka, *Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals*, Paris: Cambridge University Press.
- Гамеро Перес 2005: S. Gamero Pérez, *Traducción alemán-español. Aprendizaje activo de destrezas básicas*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I.
- Гибс 1994: R. W. Gibbs, *The Poetics of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Давидсон⁶ 1991: D. Davidson, *Inquiries into Truth and Interpretation*. Oxford: Clarendon Press.
- Ђорђевић 2002: R. Đorđević, *Uvod u kontrastiranje jezika*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Ињеста Мена, Памиес Бертран 2002: Е.М. Iñesta Mena, А. Pamies Bertrán, *Fraseología y Metáfora: Aspectos tipológicos y cognitivos*, Granada: Granada Lingvistica.

- Ковечеш 2000: Z. Kövecses, *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ковечеш 2005: Z. Kövecses, *Metaphor in Culture: Universality and Variation*, New York: Cambridge University Press.
- Лејкоф 1990²: G. Lakoff, *Women, Fire, and Dangerous Things*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Лејкоф, Џонсон 2003²: G. Lakoff, M. Johnson, *Metaphors We Live By*, London: The University of Chicago Press.
- Најда, Табер 2003: E. Nida, C. Taber, *The Theory and Practice of Translation*. Leiden, Boston: Brill.
- Најда, Табер 1974: E. Nida, C. Taber, *La Traducción Teoría y Práctica*. Madrid: Ediciones Cristiandad.
- Новаков 2006: P. Novakov, Prevodjenje kao dijalog kultura, u: *Susret kultura - zbornik radova*, Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet
- Њумарк 1999: P. Newmark, *Manual de traducción* (versión española de Virgilio Moya), Madrid: Cátedra.
- Sweetser, E. *From Etymology to Pragmatics*. http://books.google.com/books?id=rxrj1RWBXK0C&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false. 15. 01. 2011.
- Торе 2001: E. Torre, *Teoría de la traducción literaria*. Madrid: Síntesis.
- Уртадо Албир 2001: A. Hurtado Albir, *Traducción y traductología, introducción a la traductología*. Madrid: Cátedra.
- Хервеј 1995: S. Hervej et al, *Thinking Spanish Translation, A Course in Translation Method: Spanish to English*. New York: Routledge .
- Вјежбица 1999: A. Wierzbicka, *Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. Paris: Cambridge University Press.

COCEPTUAL METAPHORES IN THE SERBIAN, ENGLISH AND SPANISH LANGUAGE

Summary

This paper investigates metaphors of emotional experience, that is, idioms concerning the emotion of fear, and afterwards it raises the question to which extend the metaphors of fear are universal, and to which degree they are localized with reference to cultural differences in Spanish, English and Serbian language. Comparative analysis of idioms as the most obvious indicator of metaphorical expression should reveal the similarities and differences in abovementioned cultures. The research demonstrates limited universality in conceptualization, as well as a certain number of examples for which the translation equivalent is impossible to locate, which establishes a particular metaphor as cultural specific language creation.

Ana Šarčević, Ivana Nikolić

VI
ПРИМЕЊЕНОЛИНГВИСТИЧКА
ПРОУЧАВАЊА

Будимка УСКОКОВИЋ¹
Београд

МОТИВАЦИЈА ЗА УЧЕЊЕ НЕМАЧКОГ ЈЕЗИКА ИЗВАН ОКВИРА ОБАВЕЗНОГ ШКОЛОВАЊА

У приложеном раду учињен је покушај проналажења разлога за учење немачког у неформалној настави. Краткорочно емпиријско истраживање је, заправо, тријангулација која испитује однос између квалитета наставе, односно наставника и атмосфере у групи, разлога за учење немачког и познавања немачке географије, културе и друштва као и резултата постигнутог на завршном испиту. Рад 7 испитаника старости између 17 и 40 година, међу којима су 2 мушкарца и 5 жена, праћен је у просеку 4 месеца и подељен је у три дела: први представља попуњавање асоцијограма и упитника отвореног типа, други део представља евалуацију рада наставника, а трећи резултате на завршном тесту. Резултати показују да се код учесника осим инструменталних мотива могу приметити и интегративни. Као спољашњи мотив најбитнији фактор свакако представља рад наставника.

Кључне речи: врсте мотивације, развој мотивације, евалуација, немачки језик

1. Увод

Мотивација представља један од најбитнијих фактора за учење језика. Према Гарднеру, мотивација представља комбинацију напора и жеље да се постигне одређени циљ и позитивних ставова према култури и друштву циљног језика (в. Dörnyei i Schmidt 2001: 43). Из овога се може закључити да постоје два типа мотивације: екстринзична и интринзична, односно спољашња и унутрашња мотивација.

Екстринзична мотивација условљена је спољашњим факторима као што су побољшање социо-економских услова, обећана награда или неки други ванјезички циљ. Интринзична мотивација представља урођену мотивацију. На самом почетку развоја она се огледа у основним људским потребама, тј. функцијама и главни је покретач људског понашања (Deci; Ryan 1985: 32). При учењу Л2 веома је тешко одвојити ове две врсте мотивације јер се оне углавном јављају заједно, а понекада се могу и смењивати.

Иако се на почетку курса страног језика може приметити једна врста мотивације, временом се она може променити или ослабити, претворити се у другу врсту мотивације у зависности од ситуације у којој се учи Л2, контекста учионице и фактора који се појављују у њој.

Да бисмо разумели како и због чега се мења развој мотивације, треба дефинисати ситуацију у којој се учи Л2. Под ситуацијом у којој се учи Л2 најчешће се подразумева то да ли се Л2 учи као страни или као други језик. У зависности од тога колика је важност Л2 може се пратити развој мотивације. Уколико се Л2 учи као други језик, мотивација је знатно израженија (Masgoret; Gardner 2002 : 205). Један од могућих разлога за израженију мотивацију код ученика Л2 као другог језика може се огледати у разлици између интегративне и инструменталне мотивације.

1 usk9@yahoo.de

Интегративна мотивација је комбинација жеље за интеграцијом и позитивних ставова према земљи, људима и култури циљног језика, док се инструментална мотивација огледа најпре у добрим оценама, боље плаћеном послу и напредовању у каријери. Гарднер и Ламберт (Gardner; Lambert 1972: 134) су сматрали да је интегративна мотивација најбитнија за постизање успеха у Л2 и да се без ње не може постићи висок ниво језичке компетенције.

Гарднеров модел ће касније бити у многоме критикован, па тако Грахам Крукс (Graham Crookes) и Рихард Шмит (Richardt Schmidt) сматрају да је контекст учионице веома битан и да је једна од најважнијих улога наставника контролисање и утицање на развој мотивације код својих ученика, на шта се у последње време обраћа све више пажње развојем нових метода и наставних помагала (в. Dörnyei 2005: 74). Према њиховом мишљењу, кооперативном учењу треба поклонити довољно места у учионици како би ученици могли да уче једни од других и како би побољшали самопоуздање, које је према Клементу (Clement) веома битан фактор за учење језика јер ученици немају довољно приступа култури циљног језика уколико се он учи као страни, па се у оквиру учења Л2 као страног језика уопште не може причати о интегративној мотивацији (в. Dörnyei 2005: 73). Још једно истраживање говори против Гарднерових теоријских постулата. Истраживање које је спровела група аутора Олер, Баца и Вигил (Oller, Vasa, Vigil 1986) имало је за циљ да покаже да интегративна мотивација не мора стајати у директној вези са постигнућем у Л2 (в. Ellis, R. 1995: 511). Они су истраживали мотивацију код Мексиканки у Калифорнији и дошли до закључка да су особе које су нагативно оцениле англосаксонско становништво Америке биле знатно успешније у учењу енглеског језика од оних које су имале позитиван став према становништву циљног језика. Олер и Перкинс (Oller, Perkins) сматрају да до овога може доћи онда када ученици желе да манипулишу културом циљног језика (в. Ellis, R. 1995: 511).

2. Развој мотивације у учионици

Учионица представља формални контекст у којем се Л2 учи као страни, а негде и као други језик. У самом раду ће бити речи о учењу немачког као страног језика на курсевима језика. Овде се најпре примећује развој мотивације изван обавезног школовања, јер ученици могу сами да бирају који ће језик учити, за разлику од формалног образовања где им се Л2 нуди као обавезан језик.

Теоретичари Ноелс (Noels) и Елис (Ellis) (1995) сматрају да је контекст учионице веома битан, јер ученици у том окружењу добијају инпут и почетни импулс за учење језика (в. Dörnyei 2005: 76). У зависности од њиховог односа према наставнику и обрнуто мотивација се може даље развијати, односно слабити. Истраживања која су спровели Масгорет и Гарднер (Masgoret; Gardner: 2002) показала су да ниво мотивације може зависити од квалитета инпута који ученик добија у току наставе. Уколико је настава конципирана искључиво на учењу и увежбавању граматичких правила, ученици могу учврстити своје знање из ове области, али се може десити да се због неприлагођеног квалитета инпута ученици демотивишу и да њихово интересовање за даље учење ослаби, јер у таквим околностима сваки напор да се научи нешто изван школског градива наставници не узимају за озбиљно. Тако ће и на изразито граматичким тестовима демотивисани ученици показати лошије резултате, јер они не подстичу њихову креативност, нити им дају довољно простора за различите језичке модалитете. Зато

се препоручује коришћење питања вишеструког избора, тестова и есеја који ученике у одређеним околностима могу веома мотивисати.

Када је сам тип мотивације у питању, Елис (Ellis, 1995) истиче да интегративна мотивација може помоћи у јачању активности ученика у току наставе и да се на основу интензитета активности може закључити у којој је мери ученик интегративно мотивисан, јер интегративна мотивација утиче и на ниво постигнућа у Л2. Као што смо могли већ видети, а како Клемент (Klement) додаје, интегративна мотивација не утиче директно на ниво постигнућа у Л2, као ни статус ученика, већ је потребно водити рачуна о интересовању као главном елементу мотивације код ученика (в. Ellis 1995: 512). На основу њихових интересовања треба прилагодити инпут, али у исто време поспешивати аутономно учење. На самом почетку потребно је да се наставник упозна са циљевима које ученик има и да му помогне да их јасно дефинише, као и да заједно развију стратегије за постизање краткорочних и дугорочних циљева, чији ће развој наставник пратити у току наставе, али и у повременим консултацијама са учеником. Захваљујући добро развијеним стратегијама, ученик може пратити сопствени развој језичких компетенција, што му може помоћи у даљем планирању и проширити његова интересовања.

У том погледу, Дернеј (Dörnyei) разликује три нивоа у учионици: језички ниво, ученички ниво и ниво ситуације учења језика (в. Robinson 2002: 52). Језички ниво дефинисан је интегративном и инструменталном мотивацијом, док ученички ниво обухвата све индивидуалне разлике које могу утицати на развој језичке компетенције и на нивоу мотивације се примећује жеља за постигнућем и самопуздање. У таквом концепту, наставници имају највише утицаја на последњи ниво, односно на ниво ситуације учења језика, који се даље може поделити на компоненте које су специфичне за курс као целину, предавача и групу као део веће целине. Такав модел се у многоме разликује од социокултурног миљеа који је Гарднер увео. Свакако, предавачи пре свега треба да улажу доста у развој инструменталне мотивације код ученика бољим наставним методама, прилагођеним задацима, али ученицима треба пружити довољно слободе да у одређеним тренуцима могу сами изабрати начин на који ће се предавати нека граматичка партија, било да је у питању кооперативно учење где ће ученик моћи да представи осталим ученицима граматичку партију или да помогне предавачу да изабере одређене задатке за које сматра да ће се његовим вршњацима више свидети. На тај начин се води рачуна о учениковом предзнању и оно се доводи у везу са тренутном ситуацијом учења. Такав начин комуникације између ученика и наставника може додатно мотивисати ученике и створити боље услове за осамостаљивање ученика и успешнију будућу сарадњу. Наставник треба да награди позитивне резултате ученика, јер како Ушиода (Ushioda) сматра, позитивни резултати при учењу Л2 могу се придодати личним способностима и квалитетима, што се може одразити касније у жељи да се Л2 учи и након завршетка обавезног школовања или да се позитивни резултати учења једног страног афирмишу у учењу још једног страног језика, односно трећег страног језика (в. Dörnyei 2005: 83). Инструментална мотивација, према Масгорету и Гарднеру (Masgoret; Gardner 2002: 210), има већи утицај на учење Л2 као страног језика.

На крају можемо закључити да је интегративна мотивација израженија код неких ученика Л2 као другог језика, поготово ако ученик припада мањинској групи у држави циљног језика. Инструментална мотивација се пак јавља углавном код ученика Л2 као страног језика и у таквом оквиру учионица и настав-

ник имају веома важну улогу, иако се утицај не може испитати довољно прецизно. Ипак, може се рећи да се у одређеним случајевима инструментална и интегративна мотивација могу заједно појавити, односно инструментална може бити присутна на почетку учења, док се све већим интересовањем за учење језика може појавити и интегративна мотивација јер особа жели да се integriше у одређену културу и да прихвати њене морме. Иако се у већини случајева може дефинисати тип мотивације, понекад је то веома тешко. У оквиру саме учионице потребно је да је наставник свестан мотивације код својих ученика и да добро познаје њихове циљеве како би им помогао у постизању истог. Наставник треба да познаје потребе свог одељења како би могао да испланира одређене активности и годишњи програм који ће бити прилагођен нивоу знања и потребама ученика. У сам програм треба да укључи социокултурни аспект како би својим ученицима приближио културне, историјске и географске чињенице земље циљног језика, а на тај начин и подстицао интегративну мотивацију.

3. Истраживање

3.1. Циљ истраживања

Истраживање је спроведено у једној приватној школи у којој је енглески први страни језик и у коју ученици долазе да уче немачки упознати са веома добрим квалитетом наставе енглеског језика током 2009/2010. и у којој је истраживач у исто време био и предавач. Чињеница је да је енглески у Србији постао доминантан страни језик и да без њега нема даљег напретка како у социоекономском погледу, тако и у образовном, односно да је у свету постао *лингва франка* и да захваљујући томе многи други језици, као што су шпански, француски или немачки губе своју некадашњу функцију. Поставља се питање зашто се људи онда и даље интересују за немачки језик и зашто желе да га науче ако им знање енглеског помаже у свакодневној комуникацији са странцима. Циљ овог истраживања је управо утврђивање мотивације за учење немачког као страног језика, као и утицаја наставника на мотивацију ученика, али и на резултате постигнуте на обавезним завршним тестовима. Који су социокултурни аспекти најпознатији ученицима и који се типови мотивације могу јавити у оквиру учионице? Који фактори у учионици утичу на даљи развој мотивације?

3.2. Учесници

У овом истраживању мањег обима учествовало је седам полазника два курса немачког језика. Један курс је за апсолутне почетнике, док је други за нешто напредније почетнике, односно четворо њих похађа ниво А1/1, а троје А2/1. Учесници су у старости од 21 до 40 година, од којих је 5 жена, а 2 мушкарца. Учесници су веома различитих професија, од психолога, преко лекара до економиста и доктора музикологије. Истраживање је било анонимно. Интересантна је чињеница да је већина испитаника имала прилике да краће време борави на немачком говорном подручју и да су комуницирали искључиво на енглеском, јер у том тренутку нису похађали курс немачког језика. Матерњи језик учесника је српски језик. Учесници су у просеку праћени 4 месеца.

3.3. Метода истраживања

Истраживање се састоји из три дела. У првом делу истраживања учесницима је дат отворен упитник у којем је требало да представе све асоцијације везане за Немачку, њену културу и народ, при чему се односу према Швајцарској и Аустрији, као земљама немачког говорног подручја, није поклањала посебна пажња, док је у другом упитнику, после извесног броја часова, требало да напишу разлоге због којих уче немачки као и шта их највише мотивише при учењу. Оба упитника у првом делу истраживања била су отвореног типа и учесници нису били ограничени бројем могућих одговора. Свако је могао да напише оно чега би се у првом тренутку сетио.

У другом делу истраживања учесници су имали прилику да вреднују квалитет наставе, као и компетентност и особине предавача. Учесницима је том приликом подељен упитник који се састоји из два дела. У првом делу се налазе питања затвореног типа. Учесници могу на скали од 1 до 5 да заокруже да ли су одређене тврдње тачне или не (тачно, претежно тачно, делимично тачно, претежно нетачно, нетачно). Низ тврдњи састоји се из неколико делова. Први део се односи на квалитет наставе и активности које се спроводе у току наставе. У другом делу се налазе констатације везане за особине предавача, као и однос између предавача и ученика. У делу са отвореним типом питања учесницима су постављена три питања која треба да истраже шта се ученицима највише свидело у току курса, шта им је сметало, а шта би волели да промене. С обзиром на то да је и овај део био анониман, ученици су могли да искажу своје мишљење без бојазни да би негативне констатације могле да изазову контраефекат. Назначено им је да би свака критика била пожељна како би однос између предавача и ученика постао још бољи. Евалуација наставе је обављена на последњем часу када су ученици имали прилику да полагају завршни тест.

Резултати са завршног теста представљају трећи део истраживања. Завршни тест се састоји из пет делова. Проверавају се како рецептивне тако и продуктивне способности и граматика из целог семестра. Ученици су на вишем нивоу замољени да спреме презентацију о одређеној теми која је део наставног курикулума како би проширили своје знање о Немачкој. Други део усменог испита је за почетнике. Састављен је из описивања одређених слика, а код напреднијих из препричавања непознатог текста и постављања питања везаних за текст. Слушање и читање се састоје из питања типа вишеструких одговора где је само један одговор тачан. Писање представља најкреативнији део писменог дела испита и ученици треба да напишу писмо пријатељу. Ученици су у претходном истраживању показали веома велико интересовање за овакав тип тестова јер може у потпуности да провери њихово знање, пружа им одређени вид мотивације и на њему постижу боље резултате него на искључиво граматичким тестовима, без обзира на чињеницу да им одузимају превише времена. Један од циљева оваквих тестова је и припрема за полагање међународно признатих тестова.

3.4. Резултати

а) Резултати првог дела истраживања: Асоцијације у вези са Немачком и ставови учесника према немачкој култури и немачком народу.

Сви одговори добијени у овом делу истраживања налазе се у следећој табели (Табела бр. 1)

Одговори	Број одговора
немачки језик	5
географска слика Немачке	5
немачки народ	4
образовање и технологија	3
немачка култура	2
немачка историја	1
остало	1
укупно	17

Табела бр.1: Асоцијације у вези са Немачком и ставови учесника према немачкој култури и немачком народу

Из ове табеле се може закључити да је највише одговора везано за немачки језик, географску слику Немачке и немачки народ (укупно 14), што представља главни елемент интегративне мотивације. Међу одговорима везаним за ставове према немачком језику могу се наћи следећи: „немачки језик је веома битан за економију“, „ немачки обухвата веома велики говорни простор и један је од главних језика у свету“ или веома неутралан: „немачки језик ми се веома допада“. „ Међу пет одговора који описују географску слику Немачке могу се наћи следећи: „ Немачка је земља великих разлика. Колико се само југ земље разликује од севера.“ „Немачка је дивна земља; урбана и сређена.“ Према учесницима овог истраживања, Немци су „ јако љубазни; воде специфичан стил живота и много више улажу у друштвени живот; ред, рад и дисциплина су њихове главне одлике“ или „ волела бих да научим немачки тако добро да могу да размишљам на том језику и да комуницирам са Немцима”.

Интересантно је да је број ставова према Немцима скоро исти као и број ставова везаних за немачки језик и географску слику Немачке. Један од главних разлога може бити и тај што су учесници истраживања имали прилику да путују у Немачку, али за време трајања курса нису одлазили у Немачку. Када су били у контакту са Немцима, разговор би трајао веома кратко и контакти остварени на енглеском језику су били веома површни. У последњем одговору у низу се примећује интегративна мотивација јер учесница жели да постигне ниво матерњег говорника како би могла несметано да се интегрише у живот Немаца и да комуницира са њима.

Када је немачка култура у питању, интересантна је констатација једног учесника: „Берлин је град каквим сам ја увек замишљао Београд у будућности и савршенству.“ „Немачка је земља најзначајнијих композитора. Шуберт, Шенберг и Штокхаузен су из Немачке.“ На овом примеру види се упућеност ученика који су провели једно време у Немачкој на Високој школи за музику и позориште у Роштоку, али и веома велика жеља за интеграцијом. Иако је ученик докторирао на енглеском језику у Немачкој, први остварен контакт са немачком културом је био кроз музику.

Некада ученици могу имати веома велику жељу за интеграцијом, али да притом не постижу резултате на учењу или усавршавању језика. Тек када ученик постане свестан веома велике неопходности знања језика циљне културе, почиње да развија инструменталну мотивацију која је у овом случају у уској вези са интегративном мотивацијом. Један ученик чак сматра да би могао да се на-

викне на немачки рад, ред и дисциплину, јер су његови главни циљеви у животу успех и моћ. Довођење сопствених циљева у везу са културом циљног језика и политичким и државним устројством, иако можда ова констатација пре свега звучи као стереотип, управо говори о веома високом нивоу интегративне мотивације. Он своје циљеве поистовећује са културом циљног језика и ту проналази главни мотив за учење.

б) Резултати другог дела истраживања: Шта ме мотивише да учим немачки? Због чега га учим?

Табела бр. 2: Шта ме мотивише да учим немачки? Због чега га учим?

извор мотивације	број одговора
постизање знања	4
немачка култура	3
породица/пријатељи	2
добијање дипломе	2
јединствено искуство	1
контекст учионице	1
остало	1
укупно	14

Као што се може приметити у наведеној табели, највећи број одговора односи се на постизање знања. Интринзична мотивација је веома добар индикатор за успешност у учењу језика. Тако ученици сматрају: „Немачки језик је мелодичан, топао и одувек сам желела да га знам, а јако се слабо сусретала са њим.“ или „Желим да научим немачки језик због тога што ми се допада.“ или помало непрецизно дефинисано „Желела бих да знам више.“

Овакви одговори директно указују на то да је први утисак који се стекне о неком језику веома важан, без обзира на то што ученици немају довољно контакта са њим. Овде понекад и пропаганда може играти веома велику улогу, али са друге стране и могућност брзог напредовања због једноставнијих структура, каква је ситуација са енглеским језиком који све више тежи да постане коренски језик, док немачки и даље обилује компликованим граматичким структурама. Ученици који су имали дуже контакта са Немачком давали су и одговоре као што су: „Студирање у иностранству ми је главна мотивација“, или инспирисаност немачком културом и уметношћу може довести до тога да се заволи један језик.

Иако би се од људи који су провели дуже времена у Немачкој, очекивало да ће управо на овом месту поменути своје пријатеље и родбину, одговори су углавном били везани за постизање већег нивоа знања.

Ако се студија случаја узме у обзир, може се рећи да је једној ученици на самом почетку немачки био обавезан језик на факултету, али га је временом заволела и сада жели да научи што више и да почне да га примењује активно. Као што смо већ поменули, један тип мотивације временом може прерасти у други тип. Овде је на почетку био екстринзични, ученица је била условљена спољашњим факторима, али временом је захваљујући квалитетном контексту у учионици успела да заволи немачки. Код једне ученице се пак примећује потпуно екстринзични тип мотивације јер је њен главни циљ добијање међународног сертификата у циљу постизања бољег социоекономског статуса. Као што се може приметити, веома ја тешко разграничити типове мотивације код неких ученика.

в) Резултати трећег дела: Контекст учионице. Евалуација наставе и предавача

евалуација наставе	тачно	претежно	делимично	претежно нетачно	нетачно
предавач има јасне циљеве	7	0	0	0	0
теме се веома дуго обрађују	0	0	0	1	6
мишљење ученика се не узима у обзир	0	0	0	0	7
предавач говори јасно	6	1	0	0	0
настава је досадна	0	1	0	1	5
недостатак дисциплине на часу	0	0	0	1	6
тестови на крају лекције су превише тешки	0	0	2	1	4
нема довољно часова за обнављање градива	0	0	0	1	6
јасан ми је начин оцењивања	7	0	0	0	0

Табела бр. 3а: Евалуација наставе

Табела бр. 3б: Евалуација предавача

Предавач је	тачно	претежно	делимично	претежно нетачно	нетачно
Темпераментан	3	3	1	0	0
нестрпљив	0	0	0	3	4
отворен	5	1	1	0	0
преферира одређене ученике	0	0	0	0	7
хвали и мотивише	7	0	0	0	0
прича превише	0	0	0	1	6
увек сам одлучује	2	1	0	0	4

У наведеним табелама може се приметити да предавач има јасне циљеве и да је ученицима јасан начин процењивања њиховог знања без обзира на то што се у оваквом оквиру не дају оцене на скали од 1 до 5, већ се на крају сваке лекције ради тест који проверава знање ученика и на којем се добија одређен број поена на основу чега се добија описна оцена. Сви се у потпуности слажу да њихово мишљење долази у први план и да је предавачу веома важно шта ученици мисле како о темама које су заступљене на часу, али и о квалитету односа између наставника и ученика. Ставови о тежини тестова који се раде на крају сваке лекције су подељени и могло би се рећи у зависности од нивоа знања. Један од прво-

битних циљева истраживача, када су тестови у питању, свакако је био тај да апсолутне почетнике са што мање часова припреми за међународно признате испите. Зато је сваки час у континуитету морао бити искоришћен. Уз практичне примере са тестова и његове сопствене примере постигнут је жељени циљ. С друге стране, тестови које је истраживач сам састављао били су тежи од оних који би се могли наћи у оквиру полагања међународно признатог испита. Ученици се слажу и око тога да настава није досадна.

У трећем делу теста евалуације ученици су могли да напишу шта им се највише свидело и одговори су углавном били слични. Ништа не треба мењати, односно ученици су веома мотивисани самом наставном методом. Кроз комуникативну наставу постижу се главни циљеви, а кроз домаће задатке вежба се писање и граматика. Говорни језик је за ову групу ученика најбитнији. Ученицима се такође свиђа што се предавач не придржава строго књиге, већ омогућава довољно места за теме које интересују ученике као и за њихове презентације. Одрасли ученици примећују чак и начин припреме предавача за час. Добро остварен контакт између предавача који је отворен, стрпљив и који хвали и мотивише ученика на адекватан начин пружа додатни мотив поготово ако се предавач труди да сваки час осмисли на другачији начин и ако обраћа довољно пажње на начин увођења тема. Предност учења немачког на курсевима такође је и мали број ученика.

г) Резултати четвртог дела истраживања: Резултати добијени на завршном тесту

Завршни тест се састоји из пет делова и проверава све способности од слушања, преко читања и писање до комуникације. У тест је укључена и граматичка партија. Сви ученици су успели да остваре више од 60%, од чега је само једна ученица имала мање од 65%. Сви ученици су веома задовољни постигнутим резултатима на завршним тестовима и показују веома велику мотивацију за даље учење, тако да код њих може бити речи како о инструменталној тако и о интегративној мотивацији, без обзира на то што половина њих не остварује директни контакт са немачким говорним подручјем.

У праћењу једног појединачног случаја који је добио мање од 65% на завршном тесту, дошла сам до закључка да је интегративно мотивисана, али да постоји и проблем у недовољној концентрацији и праћењу наставе, као и у лошим комуникацијским вештинама. Она је мотивисана спољашњим факторима јер је њен главни циљ учења немачког језика утврђивање већ постојећег социоекономског статуса, чак и побољшања. Осим тога, њена екстринзична мотивација се огледа и у коришћењу немачког на све чешћим путовањима. Поставља се питање како утицати на њену инструменталну мотивацију јер у првом делу истраживања ни у једном одговору није показала назнаке за инструменталну мотивацију.

4. Дискусија

Предавач је у овом истраживању четири месеца стимулисао интегративну мотивацију тако што су се у оквиру сваке лекције обрађивале теме из културе. Текстови су били на немачком, чак и за почетнике. Цео час би био посвећен развоју немачке културе са доста примера из праксе и активности у којима су могли сви учествовати. Активности су биле различите, од читања одређених текстова са прилагођеним инпутом до глуме. Ученици су у исто време развијали и своју инструменталну мотивацију тако што су добијали домаће задатке да спре-

ме презентације везане за одређену тему и на тај начин су сами учили, али и другима преносили знања из одређене области. Овде се види корист кооперативног учења. Интересантан је податак да је само један учесник истраживања упоредио Немачку са Србијом, односно да је Берлин упоредио са Београдом. Однос између енглеског и немачког је већ објашњен, али ваља напоменути да су сви учесници истраживања имали позитивне резултате у учењу енглеског језика. Једном учеснику је немачки чак трећи страни језик. Могло би се закључити да тај ученик има подједнако развијену интегративну и инструменталну мотивацију. Жели да настави школовање на немачком говорном подручју јер му тамошњи начин живљења највише одговара, али у исто време има веома велику жељу да научи још неки страни језик. Овде се примећује позитиван трансфер међу страним језицима. У току наставе предавач је награђивао своје ученике организујући квизове. Победници би добијали симболичне награде. Ученици који су веома активни и који концентрисано прате наставу постижу боље резултате на завршним тестовима иако се у току наставе може учинити да не поседују одговарајући ниво знања. Управо кроз континуирано постављање питања показују да разумеју оно што се праждаје и да су спремни да усвоје што више детаља, а да их онда примене и на тесту. Ниво мотивације може бити и предуслов за ваннаставно бављење језиком и непрестану жељу за усавршавањем, али са друге стране методе и активности које се користе у настави могу обесхрабити ученике, а самим тим утицати и на њихов ниво мотивације. Тада само они који су интегративно мотивисани могу опстати. Ово би могла бити тема за нека даља истраживања. У којој мери коришћење одређених активности и наставних помагала на часу утиче на развој мотивације. И на крају да закључимо, развој мотивације је веома сложен процес који у одређеној мери зависи од контекста учионице, уколико се учи Л2 као страни језик, али ставови ученика према култури и народу циљног језика као и жеља за даљим усавршавањем на лингвистичком плану представљају главне факторе за почетак бављења страним језиком. Контекст учионице може утицати на то да се већ постојећа интегративна и инструментална мотивација могу даље развијати или прећи из једног облика у други.

5. Закључак

Као што смо могли видети, однос наставника према ученицима је само један од фактора додатне мотивације. Захваљујући њему ученици могу да поспеши звоје знање и да се пробуде нека нова интересовања. У оквиру саме учионице веома је тешко приметити интегративну мотивацију, осим ако се експлицитно не постави питање зашто ученик учи одређени језик. Ово се дешава управо из разлога што се контекст учионице разликује од реалног живота. Али наставник треба да подстиче како интегративну, тако и инструменталну мотивацију.

У неким будућим истраживањима би требало испитати у којој мери се разликује интегративна мотивација између сродних језика и оних који то нису и који фактори одређују степен интегративне мотивације.

Литература

Deci, E.L., Ryan, R.M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York: Plenum Press.

- Dörnyei, Z., Schmidt, R. (2001). *Motivation and Second Language Acquisition*. Honolulu: Hawai'i Press
- Dörnyei, Z. (2005). Motivation and Self-Motivation. *The psychology of the language learner: individual differences in second language acquisition*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Ellis, R. (1995). Individual learner differences. *The study of second language acquisition*. Oxford: Oxford University Press
- Gardner, R.C. & Lambert, W.E. (1972). *Attitudes and Motivation in Second-Language Learning*. Rowley, MA: Newbury House
- Lay, T. The motivation for learning German in Taiwan. A pilot study on the foreign language specific motivation of Taiwanese learners of German. *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht* [Online] 13. February 2008. Proquest. 21. 02. 2010.
- MacIntyre, P.D. (2002). Motivation, anxiety and emotion in second language acquisition. Y Robinson, P. (prir.) *Individual differences and instructed language learning* (str. 45 - 68). Amsterdam: John Benjamins
- Masgoret, A.M., Gardner, R.C. (2002). *Attitude Motivation, and Second Language learning: A Meta-Analysis of Studies Conducted by Gardner and Associates*. New Zealand: University of Wellington

MOTIVATION BEIM DEUTSCHLERNEN AUSSERHALB DER PFLICHTAUSBILDUNG

Zusammenfassung

Im Rahmen dieser empirischen Forschung habe ich versucht, Gründe zu finden, warum man außerhalb der Pflichtausbildung Deutsch lernt. Diese kurzfristige empirische Forschung stellt eigentlich eine Triangulation dar, bei der der Zusammenhang zwischen Unterrichtsqualität bzw. Lehrer und Atmosphäre in der Gruppe, Gründen, warum man Deutsch lernt, sowie landeskundlichen Kenntnissen und Ergebnissen bei der Abschlussprüfung untersucht wird. Sieben KursteilnehmerInnen im Alter zwischen 17 und 40 Jahren, unter denen zwei Männer und fünf Frauen, haben an dieser Forschung ca. 4 Monate teilgenommen. Die Forschung besteht aus drei Teilen: 1) Assoziogramm und Formularausfüllung; 2) Evaluationsbogen und 3) Ergebnisse bei der Abschlussprüfung. Die Ergebnisse zeigen, dass bei den Deutschlernern sowohl instrumentelle als auch intergrative Motive vorkommen. Eines der bedeutendsten Motive spiegelt sich allerdings in Rolle der LehrerInnen wider.

Budimka Uskoković

Јулијана ВУЛЕТИЋ¹
Крагујевац

АНАЛИЗА ЧАСОВА НЕМАЧКОГ ЈЕЗИКА У КРАГУЈЕВАЧКИМ СРЕДЊИМ ШКОЛАМА СА АСПЕКТА КОРЕКТУРЕ ГРЕШАКА

Циљ предметног рада је да анализом часова немачког језика у крагујевачким средњим школама емпијским путем утврди три ствари: а) приступ наставника ученичким грешкама, б) начин примене и заступљеност коректуре грешака у настави и в) реакцију ученика на коректуру грешака. Практично полазиште анализе коректуре грешака у домену придуктивних вештина, представља хоспитовање на часовима немачког језика у крагујевачким средњим школама, служећи се и анкетањем наставника и ученика као техником испитивања.

Кључне речи: коректура грешака, настава немачког језика, комуникативна компетенција

1. Увод са кратким освртом на типологију метода у учењу страних језика

Од античке цивилизације преко средњовековне па све до савремене цивилизације трећег миленијума протекло је много векова, а проблем учења језика је остајао. Ово смењивање векова обележено је процватом и развитком цивилизација, науке и културе, а самим тим и преоријентисањем потреба комуникације између народа и култура. Пратећи општа збивања у друштву, научна сазнања и технолошке иновације, као и новонастале друштвене потребе, хронолошки су се развијале и надовезовале методе и приступи у учењу страних језика од традиционалне, граматичко-преводне методе (18. век) до директне (друга половина 19. и прва половина 20. века), која је истиснула пуко разумевање текста као окосницу традиционалне методе, усмеривши наставу страног језика на изучавање говорног кода. Из директне методе, са постављањем радикално другачијих циљева, у настави страних језика развијају се надаље аудио-орална/аудио-лингвална метода (педесете и шездесете године 20. века), аудио-визуелна метода, настала крајем шездесетих и почетком седамдесетих година 20. века, те комуникативни приступ. Од комуникативног приступа, насталог с почетка седамдесетих и доминантног деведесетих година 20. века, који за циљ има достизање комуникативне компетенције² у методици страних језика приметно је кретање ка ширем, културолошком концепту, чија је формула „култура посредством језика, језик посредством културе“, уместо „језик+култура“ (уп. Кончаревић 2001: 147), па до многих алтернативних приступа (сугестопедија и сл.).

1 julijanavuletic@yahoo.de

2 Под комуникативном компетенцијом подразумевамо „jezičku kompetenciju (gramatička i pragmatička kompetencija), stratešku kompetenciju (sposobnost upotrebe određenog jezičkog znanja u određenim okolnostima) и psihofizičke mehanizme (prilagođavanje vrsti prenosnog kanala i sl.)“ (уп. Фербежар 1999, цитирано према Балажић Булц 2005: 80)

Ипак, ниједна од ових метода или поступака није у потпуности ишчезла из употребе, а континуитет у њиховом развоју одржавао се тако што је свака новина грађена на старим основама (уп. Точанац Миливојев 1997: 5). Тако се, између осталог, уместо о говору и писању као активним вештинама и разумевању говора и читању као пасивним, што би била традиционална подела, у савременој лингвистици данас говори о

- репродуктивним (коришћење готових облика и постојећих структура)
- рецептивним (читање и разумевање)
- продуктивним (говор и писање)

језичким вештинама. А како у процесу савладавања било којих вештина, овде језичких, наилазимо на препреке и тешкоће, нужно се намеће питање каква ће бити дидактички приступ тешкоћама на које ученици наилазе приликом учења страног језика, посебно у области усвајања и продукције говорне форме на страном језику.

У предметном раду бавимо се управо овим аспектом наставе, коректуром грешака у домену продуктивних вештина, тачиније у усменом изражавању. Практично полазиште нашег истраживања представља хоспитовање на часовима немачког језика у крагујевачким средњим школама, при чему смо се послужили и анкетама наставника и ученика као техником испитивања. У општини Крагујевац постоји укупно 33 школе (8 средњих и 22 основне и 3 специјалне школе за основно и средње образовање)³; регуларна настава немачког језика се према нашим сазнањима изводи у четири средње школе (*Прва крагујевачка гимназија* – 4 наставника, *Друга крагујевачка гимназија* – 3 наставника, *Прва техничка школа* – 1 наставник и *Трговинско угоститељска школа „Тоза Драговић“* – 1 наставник), док се у осталим школама немачки језик полаже путем разредног испита.

Циљ нам је да покушамо да на испитиваном узорку устврдимо три ствари: а) приступ наставника ученичким грешкама, б) начин примене и заступљеност коректуре грешака у настави и ц) реакцију ученика на коректуру грешака.

2. Коректура грешака и њена примена на(хоспитованим) часовима

2.1. Стајтис грешке и њена дефиниција

„*Errare humanum est*“

Захваљујући приступу анализе грешака модификују се „начин и израда ученика и начин вођења наставе“, а „однос према грешкама се такође мења и, уместо коерцитивног става према грешкама (када се грешка сматра негативним феноменом који треба санкционисати), све више преовладава тенденција да се грешка дефинише као користан и нужан феномен...“ (уп. Шотра, 2006: 44). Дидактичари⁴ све више инсистирају на дистинкцији два појма, *errors* и *mistakes*, која почива на томе да су *mistakes* (омашке) резултат не недостатка језичке компетенције ученика, већ говорног процеса где су могући лапсуси, док *errors* (греш-

3 Подаци преузети са званичне презентације општине Крагујевац, www.krugujevac.rs.

4 Corder (Кордер) је крајем шездесетих година 20. века био први који је указао на феномен ученичке грешке као неизоставног саставног дела процеса учења страног језика и који прави дистинкцију између *errors* и *mistakes* (уп. Blex, 2001: 1)

ке) рефлектују непознавање лексичког и граматичког кода, те се преко њих може донети закључак о тренутној језичкој компетенцији ученика.

У спрези са променом статуса грешке многобројна истраживања бавила су се интерлингвалним и интралингвалним узроцима настанка грешака (интерференција⁵, преуопштавање, регуларизовање, поједностављивање)⁶, даље, дефинисањем, идентификовањем и коректуром грешака, све паралелно са преовлађујућим комуникативним приступом у учењу страног језика. Централна питања које је већ 1978. године формулисао Хендриксон (Hendrickson), а која гласе: „Да ли грешке уопште треба кориговати? Ако да, које и под којим условима? На који начин и ко би требало те грешке да коригује?“ (уп. Vlex 2001: 2), и данас у 21. веку занимају како наставнике и ученике, са једне стране, тако и лингвисте и дидактичаре страних језика са друге стране. Потребно је такође одредити и критеријуме када се нешто може сматрати грешком и коју јој тежину доделити. На овом месту наводимо неколико критеријума⁷, те сходно њима и припадајуће дефиниције грешака:

- а) језичка коректност као критеријум (одступање од језичког система, огрешење о систем правила неког језика, уз класификацију према језичким плановима (фонетски, морфосинтаксички, лексичко-семантички итд.)
- б) разумљивост као критеријум (да ли грешка омета, отежава комуникацију)
- ц) социо-културолошка примереност као критеријум (огрешење– вербално или невербално–о норму понашања у одређеним ситуацијама) итд.

Посебно је сложена коректура грешака у усменом изражавању у односу на писано изражавање, јер се ту, у веома кратком временском распону, укључују реакције и наставника и ученика, које пресудно могу утицати на ток наставе. Наставник страног језика се у таквим ситуацијама често суочава са проблемом да ли уопште да коригује грешке, ако да, којим грешкама да дâ приоритет, које да коригује, које грешке да игнорише, да ли и када да помогне ученику, а када само да сигнализује неслагање, не упуштајући се у објашњења.

Такође се намећу и следећа, горе већ поменута, питања: (уп. Kleppin, 2001: 8):

1. *Ко* коригује *кога* (наставник ученика, ученик сам себе, ученик друга из разреда)?
2. *Шта* кориговати (фонетске, граматичке, лексичке грешке)?
3. *Када* кориговати (током излагања, непосредно након завршеног исказа, у посебној фази коректуре)?
4. *Како* кориговати (подстаћи ученика на самоисправљање, тачније указати му на грешку, вербално или невербално, директно или индиректно, потврдити исказ и у том исказу користити исправну форму, понављати исказ више пута)?

5 Интерференција је термин који се у различитим лингвистичким дисциплинама користи у различитим значењима. Овај термин, који уствари потиче из природних наука, у лингвистичку терминологију уводи Прашка школа, „а Vajnrájh ga je preneo u američku lingvističku literaturu“ уместо термина *мешање језика и лингвистичко посуђивање* (уп. Филиповић 1986: 29 и след.). По својој првобитној дефиницији интерференција представља кршење језичке норме и спада у домен методике учења страних језика (уп. Földes, 2005: 75).

6 Übergeneralisierung, Regularisierung, Simplifizierung (уп. Kleppin 2001: 1).

7 У зависности од значаја које дотични критеријум, тј. грешка, има у самом процесу учења. Подробније о класификацији и типологији грешака говори Клепин (уп. Kleppin 2001: 3).

5. Које афективне квалитете гласа користити (подизање, спуштање тона, пријатељски, прекорни)?
6. Како ученици реагују на коректуре (обесхрабрено, уплашено и сл.)?
7. Који су терапеутски ефекти коректура (утиче ли коректура грешака позитивно на проширење знања страног језика)?

На ова питања одговоре су нам дали наставници и ученици које смо посетили и анкетирали у наведеним школама, а ми ћемо на основу тога покушати да одговоримо на задата питања с почетка рада, која још једном понављамо:

- а) Како наставник приступа ученичким грешкама?
- б) Како примењује и у којој мери је заступљена коректура грешака?
- ц) Какве су реакције ученика на коректуру грешака?

и да изведемо валидне закључке, а резултати овог истраживања би могли, можда, пронаћи и практичну примену у семинарским едукацијама наставника немачког језика.

2.2. Резултати хоспитовања и анкетирања наставника и ученика

На темељу резултата анализе, упоредивши наша запажања са хоспитовања, одговоре наставника и ученика, а имајући у виду и дискусију⁸ на усменом излагању овог рада, мишљења смо да би наставници у свом раду, посебно када је реч о коректури грешака и њиховом отклањању, требало више да примењују „komunikacijsko-kontrastivnu metodu, čiji je glavni cilj, s jedne strane, razvijanje jezičnih delatnosti (...), a sa druge strane,“ приказивање „jezičnog gradiva u kontrastivnim tablicama (...)“ (уп. Балажић Булц 2005: 81).

Став ученика на основу анкете је да би желели да наставници чешће (експлицитно) исправљају грешке (пре свега и подједанко граматичке и грешке у изговору, а нешто мање у лексци). На основу тога нам се дозвољава да закључимо да су и сами ученици свесни да такве грешке углавном не ометају комуникацију и да ученици тиме показују тежњу ка знању страног језика на једном вишем нивоу, тачије ка потпунијој комуникативној компетенцији.

Но, да кренемо редом, најпре са обављеним хоспитовањем и одговорима наставника немачког језика, датим у спроведеној анкети. Како наша запажања на основу посматрања већим делом не одступају од датих одговора наставника, на овом месту их наводимо обједињене:

1. Сви х⁸ наставника сматра да су грешке нормална појава у процесу учења страног језика;
2. Критеријум а) језичке коректности у дефинисању грешака истиче 1 наставник, док осталих 7 грешком сматра оно што б) омета комуникацију и отежава разумљивост;
3. Приликом усменог изражавања а) 1 наставник ученике коригује *понекад*, и то само када су на првој години учења немачког језика, а касније *сваки*

8 Реч је била пре свега о циљу коме се тежи у настави страних језика, тачније да ли је циљ оспособити ученика/полазника курса за комуникацију са (толерантним) природним говорницима, или, пак, достизање комуникативне компетенције сличне компетенцији матерњег говорника.

9 Од укупно девет наставника који предају у крагујевачким средњим школама анкета и хоспитовање су обављени са осам, будући да са једним наставником немачког језика нисмо успели да остваримо контакт.

- пуш, б) 1 наставник исправља ученике *сваки пуш*, ц) 4 наставника *понекад*, а д) 2 *ретко*;
4. Реакције наставника на ученичку грешку су следеће: а) свих 8 наставника жели да помогне ученику и пружи коректан модел на страном језику, б) 4 наставника коригује ученика вербално, пријатељским и опуштеним тоном, а осталих 4 и вербално и невербално – погледом или гестом – подстичући ученика на самоисправљање, или, пак, наставник исправно понови реченицу или то учини друг из разреда;
 5. 1 наставник исправља само *граматичке* грешке, 2 *све* грешке које открију¹⁰, 2 оне које ученици *изнова* праве, а 3 само оне које *ометљају* комуникацију;
 6. Анкетирани наставници су по питању тренутка кориговања грешке дали следеће одговоре: 1 наставник ученика исправља *током излагања*, 4 *по завршеном излагању*, а 3 *након* завршене реченице која садржи грешку;
 7. 7 наставника сматра да њихове исправке подстичу ученика на усмено изражавање, док је 1 мишљења да оне стварају страх од усменог изражавања на страном језику.

Што се ученика тиче, анкетом су били обухваћени ученици од прве до четврте године средње школе са „стажом“ учења немачког језика од непуних година дана, па до десет година.¹¹ Од укупно 370 анкетираних ученика само је 38 боравило у земљама немачког говорног подручја (кратке посете пријатељима или рођацима, или организовано са дотичном школом), а 332 никада није било у некој од тих земаља. Од укупно 370 ученика њих 276 сматра *пожељним*¹² да их наставник коригује приликом усменог изражавања, 77 *не*, а 8 ученика је дало одговор *понекад*.¹³

У вези са *грешкама* на које наставник треба да им *укаже* и да их *коригује* од укупно 370 анкетираних ученика 176 ученика жели да им наставник *увек* коригује *граматичке* грешке, исто толико *увек* грешке у *изговору*, а 173 *увек* грешке у *лексици*.

На питање *када* желе да их наставник коригује, од 370 анкетираних ученика 276 је одговорило да *не сматра пожељним* да наставник ученика прекида усред реченице, 286 ученика жели да их наставник коригује *по завршењу реченице* која садржи грешку, 112 *након целокућног излагања*, а кориговање грешака у *посебној фази коректуре* (сажето кориговање грешака свих ученика) 121 ученик.

На питање *како* желе да их наставник коригује, ученици су одговорили на следећи начин: *експлицитну* коректуру (тематизирање грешке) са *директним* указивањем на грешку желело би 293 ученика, *експлицитну* коректуру са *инди-*

10 Овде се резултат анкете не поклапа са општим утиском са хоспитовања на часу дотичних наставника.

11 До једне године немачки учи 97 ученика, 2 године 103, 3 године 66, 4 године 71 ученик, 5 година 3 ученика, 6 година такође 3 ученика, 7 година немачки учи 9 ученика, 8 година њих 15, а 10 само 1 ученик.

12 Уз ово питање наводимо и неке од одговора ученика: „Наравно, иначе бих причала пошћуно *погрешно*, а не бих знала.“; „Да, *иако* знам *где* грешим и *иша* могу да исправим.“; „Да, али само оно основно, не *ситнице*.“

13 Будући да се у раду са ученицима не може без ђачких „марифетлука“ (био је понеки шаљив одговор, а на понека питања одговори нису дати) број анкетираних ученика се не поклапа увек са бројем добијених прихватљивих одговора. Но, како су такви одговори присутни у занемарљиво малом броју, ова појава није битно утицала на опште резултате анкете.

ректиним указивањем на грешку 121 ученик, док се за имплицитну коректуру (без тематизирања грешке) са директним указивањем на грешку изјаснило 100 ученика, а за имплицитну коректуру са индиректним указивањем на грешку 238 ученика. Индиректно указивање на грешку са самоисправљањем жели 213 ученика.

Емоцијивне реакције ученика на исправљање грешака су следеће: постојићено се осећа 51 ученик када их наставник исправља, а 48 када то чини друг из разреда, уилашено се осећа 29 ученика када га исправи наставник, а 46 је незадовољно када то учини друг из разреда, јер је дотични бољи од њега. 264 ученика је задовољно, јер се тако учи, када их исправи наставник, а 263 када их исправи друг из разреда. Исправку ће најпре запамтити 64 ученика када наставник неког другог кориђује, а 294 када наставник лично њих кориђује.

У вези са реакцијом ученика на коректуру грешака наш општи утисак са хоспитовања је да већина ученика говори без „кочница“, тачније без страха од грешке, као и да коректуру сматрају пожељном.

3. Закључак

Грешка, па самим тим и коректура грешака у настави страних језика, је са комуникативним приступом у учењу страних језика променила свој статус у односу на онај код ранијих метода и приступа, те се она данас сматра савезником у учењу страних језика. С једне стране је грешка наставнику показатељ на ком се стадијуму налази ученик у процесу учења страног језика, а са друге стране је њена моћ у томе што маркирањем грешке (уз проналажење правог тренутка и правог начина) ученици постају свесни својих потешкоћа у савлађивању страног језика.

У предметном раду смо се бавили коректуром грешака у домену продуктивних вештина, тачније усменом изражавању, а практично полазиште нам је представљало хоспитовање на часовима немачког језика у крађујевачким средњим школама. Наше испитивање показало је да су сви испитани наставници толерантни према грешкама ученика, али са различитим приступима грешкама.

На крају, али не и мање важно, битно је истаћи да се у ставу према коректури грешака на питање које грешке кориговати ученици и наставници не слажу. Док већина наставника заговара у свом раду кориговање грешака *понекад* или *ретко*, став ученика је да би желели *чешће* исправке, скоро подједнако граматичких, лексичких и грешака у изговору.¹⁴

Грешкама је, дакле, ипак потребно посветити посебну и потребну пажњу¹⁵, па чак и ако оне и не ометају комуникацију са (толерантним) природним говор-

14 У вези са овим ставом ученика занимљиво је истаћи једно истраживање из 1976. године према коме се три четвртине студената у анкети изјаснило за кориговање свих грешака. Међутим, када су наставници променили свој приступ кориговању грешака у складу са жељама студената, студенти су веома брзо променили мишљење. (уп. Vlex 2002: 14).

15 Mangan (Манган) предлаже да се наставници у коректури грешака оријентишу према степену „иритације“ дотичне грешке: наставник би требало да исправља оне грешке које највише „иритирају“, код средње тешких грешака је пожељна корекција ученик-ученик, а код лакших грешака она предлаже имплицитну коректуру од стране наставника. Такође, у зависности од циља и фазе наставе, она предлаже следеће: током механичких „дрил“-вежбања кориговати све грешке; у фази наставе у којој централно место заузима репродукција неког садржаја требало би кориговати тешке и средње тешке грешке, а у комуникативној фази наставе само оне веома тешке грешке (уп. Vlex).

ницима и (толерантним) наставницима. Од ученика, а можда из њихових редова и будућих студената германистике, се ипак очекује знање језика на једном вишем нивоу, са крајњим циљем постизања потпуне комуникативне компетенције.

Литература

- Blex, K. (2002): *Zur Wirkung mündlicher Fehlerkorrekturen im Fremdsprachenunterricht auf den Fremdsprachenerwerb*. bieson.ub.uni-bielefeld.de/volltexte/.../97/. 09. 05. 2011.
- Филиповић (1986): R. Filipović, *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Zagreb, Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga
- Földes, C.(2005): *Kontaktdeutsch. Zur Theorie eines Varietätentyps unter transkulturellen Bedingungen von Mehrsprachigkeit*. <http://www.foeldes.eu/sites/default/files/Kontaktdeutsch.pdf>. 09.05.2011
- Kleppin, K.(2001): *Formen und Funktionen von Fehleranalyse, - korrektur und -therapie* www.daf-online.hu/.../Fehler%20und%20Fehlerkorrektur%20Handbuch%20DaF... 09. 05. 2011.
- Кончаревић К. (2001): Ка новој парадигми методичке наставе руског језика у инословенској средини: идеја и реализација, у: *Филолошки преглед, Часопис за сџрану филологију*, XXVII 2001 1-2, str. 147–161
- Шотра Т. (2006): *Како проговориџи на сџраном језику*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд
- Точанац-Миливојеџ Д. (1997): *Методје у настави и учењу сџраног језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд
- Балажић-Булиц Т. (2005): Т. Balažić-Bulc, Jezični prijenos u srodним језицима на разини синтаксе (На примјеру српскохрватског и словенског језика), у: *Примењена лингвистика* бр. 6 , стр. 80–89.

DIE ANALYSE DER DEUTSCHEN SPRACHE KLASSEN AN WEITERFÜHRENDEN SCHULEN IN KRAGUJEVAC IM HINBLICK AUF DIE KORREKTUR VON FEHLERN

Zusammenfassung

Im vorliegenden Beitrag befassen wir uns mit der mündlichen Fehlerkorrektur. Der empirische Ausgangspunkt der Untersuchung waren Hospitieren am Deutschunterricht und Befragung der Deutschlehrer und –lernenden an den Mittelschulen in Kragujevac. Die Untersuchungsergebnisse zeigen, dass alle befragten Deutschlehrer gegenüber den Lernerfehlern tolerant sind, jedoch mit unterschiedlichem Korrekturverhalten im Unterricht. Die befragten Lernenden wiederum befürworteten eine häufigere Korrektur fast aller Fehler.

Julijana Vuletić

Наташа ВУКАЈЛОВИЋ¹
Београд

РАЗЛОЗИ СТУДЕНАТА ЗА СТРАХ ОД УСМЕНОГ ИЗРАЖАВАЊА НА НЕМАЧКОМ ЈЕЗИКУ

Рад се бави разлозима које студенти немачког као изборног језика наводе за страх од усменог изражавања на немачком језику и питањем да ли он, заједно са факторима бројности групе и различитих нивоа знања, негативно утиче на развијање комуникативне компетенције.

Кључне речи: страх од усменог изражавања, бројност групе, различити нивои знања, комуникативна компетенција

1. Увод

До 2004. године, наставу немачког језика као изборног предмета (средњи ниво) на Филолошком факултету у Београду могли су да похађају само студенти који су немачки већ учили у школама. Ниво знања им је, међутим, био тако низак да су многи имали озбиљне тешкоће да прате наставу и често брзо одустајали од овог предмета. С друге стране, за немачки језик постојало је велико интересовање и оних студената који овај језик никада нису учили. У циљу превазилажења ова два проблема уведен је почетни курс, што је опет довело до нових, пре свега организационих проблема – великог броја пријављених студената, мањка кадра који би са њима радио, мањка учионица. На првој години проблем је решен тако што су ангажовањем хонорарног сарадника и ограничењем броја на 35 студената по групи створени донекле адекватни услови за рад. У недостатку лектора, обе групе су на другој години спајане у једну. То је резултирало групом од 50 до 70 студената различитих нивоа знања, за коју је требало организовати наставу на којој ће се подједнако развијати све четири језичке вештине.

Нарочито велики изазов представљало је спровођење комуникативног приступа и унапређење говора као језичке вештине која изискује време и рад у малим групама. Такође, требало је превазићи и очекивања и став студената који су у школама у великој мери стране језике учили према традиционалној граматично-преводној методи и тешко се навикавали на задатке који су пред њих постављани. Бројност групе, различити нивои знања студената и спровођење комуникативне методе узроковали су, између осталих проблема, и страх од конверзације на немачком језику, како код студената који су овај језик раније учили, тако и код почетника.

2. Комуникативна компетенција

Комуникативна компетенција према Хајмсу (Hymes 1972) подразумева не само граматичко и лексичко знање о језику који се учи, већ и социолингвистичко и психолингвистичко знање. Језик мора да има прагматичну, употребну

¹ natasa.vukajlovic@hotmail.com

вредност и да служи споразумевању. И Канал и Свејнова (Canale & Swain 1981) слично тумаче комуникативну компетенцију. Они је деле на граматичку, социolingвистичку, дискурсну и стратегијску. Граматичка компетенција подразумева савладавање елемената језичког кода, лексику, изговор, ортографију, итд. Социolingвистичка компетенција обухвата начин на који говорници производе и разумеју језичке исказе у различитом ситуативном и културном контексту. Говорници морају имати и дискурсну компетенцију, како би на правиан начин повезали граматичке облике и значења у текстове и дискурс. Стратегијска компетенција означава савладавање вербалних и невербалних комуникацијских стратегија, потребних уколико дође до сметње или прекида у комуникацији. Уколико се такво схватања комуникативне компетенције доследно примени на наставу страног језика, она ће се значајно разликовати од традиционалног приступа. Тежиште је на комуникацији, а не само на граматички, па језичке вежбе имају подједнако значајно место у настави као вежбе читања и писања.

Циљ овакве наставе је оспособљавање ученика за споразумевање и сналажење у разним комуникативним ситуацијама у којима би се могао наћи. То подразумева размену информација на страном језику и овладавање вербалним и невербалним средствима која су део циљне говорне културе, а морају се користити ради постизања комуникативног циља. Наставник стално мора имати на уму да језик треба да служи као средство за комуникацију, па и наставни садржаји морају бити прилагођени очекивању студената, односно ситуацијама у којима ће они користити тај језик. У складу са тим, у средишту наставе се не налази наставник, већ се фокус помера на ученике, а усвајање језика се одиграва у процесу њихове интеракције. У том процесу, споразумевање има примат над тачношћу, па се од ученика, пре свега, очекује течност исказа, а тек у каснијим стадијумима и тачност. Како би се то постигло, наставник не треба да га прекида сувише често, већ само ако се појављују устаљене грешке. Наставник не треба, међутим, да се концентрише на проналажење грешака које ће се свакако појављивати, већ да охрабри коришћење страног језика и, самим тим, осећај задовољства ученика.

Методика и дидактика страног језика у последњим годинама све више иде у правцу не само комуникативне, већ интеркултурне комуникативне компетенције. Ученици усвајају језик који им је потребан за комуникацију са изворним говорницима, али истовремено се баве и културним аспектима који ће им омогућити да остваре адекватну комуникацију лишена неспоразума, као и успостављање и одржавање веза са странцима. Такве везе подразумевају много више од размене информација поштовање друштвених норми и прихватање различитости других. Комуникација постаје скуп знања и вештина не само о језичкој структури већ и о језичкој употреби у складу са комуникативном ситуацијом и социо-културним нормама заједнице у којој се говори. Такво схватање комуникативне компетенције је данас умногоме потиснуло некадашњи идеал постизања нивоа језика једног изворног говорника, већ се све чешће говори о „интеркултурном говорнику“ (Вугам и др. 2002: 5). Интеркултурни говорник остварује комуникацију на страном језику, не само захваљујући познавању језика те земље, већ поседује и одговарајућа знања, вештине и ставове (Вугам и др. 2002: 7–9) из домена културе и међуљудских односа циљне културе. Овакво, шире схватање комуникативне компетенције, ипак се базира на развијању говорне вештине. Тежиште је, међутим, много више на поштовању правила понашања и опхођења у комуникацији, него на тачности језичког исказа.

Насупрот оваквом схватању наставе, у традиционалном приступу фокус је, уместо на комуникацији, на језику као сложеној творевини са одређеним граматичким законитостима, односно на структурисаној граматички. Циљ је схватање лингвистичких категорија кроз анализу језичких елемената и произвођење граматички коректних писаних и усмених исказа. Превођење текстова не посматра се као посебна дисциплина, већ као један од начина учења језика. У средишту таквог процеса налази се наставник. Он води наставу и усмерава, исправља грешке и намеће програм и ритам који не уважава потребе и очекивања ученика.

„Унапређење усмене комуникативне компетенције спада у централне задатке наставе немачког као страног језика на универзитету која за циљ има способност изражавања на страном језику и интеркултурно споразумевање“ (Fischer 2007: 1). Ако узмемо ову премису као идеју према којој ћемо се водити у настави језика, комуникативни приступ је начин на који ћемо постићи наведене циљеве. Шта се, међутим, дешава, ако су студенти одрастали и образовали се у средини која је склона преношењу експлицитних знања и ако нису научили да се у настави страног језика слободно изражавају и међусобно комуницирају?

3. Страх од страног језика

Други проблем са којима се у настави често срећемо је страх од слободног изражавања на циљном језику. Страх се очитује физиолошким симптомима као што су повишени притисак и пулс, знојење и црвенило, као и бихевиоралним попут муцања, говорних блокада, неодговарајућих паузи, дрхтања руку и др. (Beushausen 2009: 16). Страх спада у индивидуалне факторе који могу да утичу на учење. Индивидуални фактори се, према Гарднеру (Gardner 1988), деле на когнитивне (интелигенција, таленат) и афективне. Афективни фактори обухватају став, мотивацију за учење и страх, при чему последња два стоје у узајамној вези. Бројне студије су показале корелацију између ове две варијабле, па се данас зна да мотивација умањује страх, а висок степен страха негативно утиче на мотивацију (Михаљевић Ђигуновић 2004: 202). Страх од страног језика дефинисан је на следећи начин: ‘the feeling of tension and apprehension specifically associated with second language contexts, including speaking, listening and learning’ (MacIntyre and Gardner 1994: 284, цит. у Михаљевић Ђигуновић 2004: 203). Међу наведеним страховима, нису сви подједнако распрострањени. Три најчешћа страха у настави страног језика су (Brown 2007: 162):

1. страх од усменог изражавања, изазван немогућношћу адекватне формулације мишљења и идеја,
2. страх од негативне евалуације, изазван потребом ученика да остави позитиван утисак,
3. страх од тестирања, одн. академске евалуације.

До 1986. године није постојао прави мерни инструмент за истраживање страха од страног језика. У ту сврху развијен је упитник под називом Foreign Language Classroom Anxiety Scale (Horwitz и др. 1986). Иако је конципиран у намери да пружи увид у широк спектар страхова од страног језика, питања се углавном тичу оралне компоненте. Аутори су очигледно препознали да је говорна продукција најчешћи извор страха, а и резултати њиховог првог истраживања у коме су користили скалу показују да се велики број испитаника плаши усменог изражавања. Такође, 53 % испитаника брине се да ће направити грешке на часовима страног језика.

Фишерова је као лектор на универзитету у Модени открила да италијански студенти немачког успевају да вештине читања, писања и слушања–разумевања развију значајно више него вештину говора. Истраживање узрока овог феномена довело је до закључка да је инсистирање на граматичкој исправности у основном и средњошколском образовању у Италији код будућих студената ствара страх од прављења грешака. Осим тога, студенти су у истраживању недостатак компетенције тумачили „рупам“ у образовању у домену граматике, сматрајући да ће се побољшањем граматичког знања поправити и њихова комуникативна компетенција. Очигледно је да је они „поистовећују учење граматике са учењем језика“ (Fischer 2007: 3), иако је Селигерова студија показала „да не постоји никаква повезаност између познавања одређених правила са говорном продукцијом“ (Fischer 2007: 3). Будући да је граматика уско повезана са прецизнијом језичком исказа и да не допушта тачност на штету тачности, ученици осећају страх када треба да се изразе на страном језику.

Страх може да има и друге узроке, међу којима страх од евалуације од стране колега и наставника заузима значајно место. Тај страх, међутим, опет је повезан са страхом од прављења грешака које би могле да изазову смех, чуђење, лошу оцену. Ученици не могу да прихвате да је њихова комуникативна компетенција на страном језику нужно ограничена. Они несвесно пореде сопствену способност изражавања на матерњем језику са способношћу на језику који уче, што доводи до страха. Наиме, грешке које би направили у свом матерњем језику наишле би на осуду околине у виду подсмеха или негативне реакције (Nerlicki 2007: 231). То се од њих на страном језику и не очекује, нити је то комуникативни циљ. Штавише, покушај да на страном језику и садржајно и формално изразе оно што би природно умели на матерњем језику, немогуће је до достизања високог нивоа компетенције, који многи никада не досегну.

Други важан закључак који су показала истраживања је уска повезаност културне позадине и одређеног начина подучавања језика са степеном страха исказаног на часу. Културне разлике су важне, пошто ученици различитих националности бивају суочени са различитим методама учења и подучавања које су специфичне за одређену земљу, а могу изазвати страх (Kim 2009: 2). Утврђено је да ученици који су изложени традиционалним методама учења показују већи степен страха (Kim 2009; Fischer 2007). Често предавачи склони таквим методама и сами стварају ситуације у којима се јавља страх. Они једини управљају наставом, контролишу, упозоравају на грешке, држе искључиво фронталну наставу, избегавајући групни или рад у пару. Из тога произилази модел интеракције између наставника и ученика који се усваја, а у којем се ученици концентришу на формалну коректност израза, а не на комуникативну намеру која се и не остварује (Нерлицки 2007: 232). Последице у настави страног језика су лошији резултати у свим доменима учења циљног језика, мада су пропорционално најслабији на пољу усменог изражавања.

Нејасно је, међутим, да ли страх утиче на слабије резултате или су слабији резултати извор страха. Доказано је само да страх слаби мотивацију, што посредно може довести до лошијих резултата. Ученици често процењују своје знање слабијим него што оно заиста јесте. Такво, субјективно вредновање сопствених способности узрокује страх који онемогућава слободно изражавање на страном језику, што опет доводи до објективне немогућности побољшања комуникативне компетенције. На тај начин, затвара се „зачарани круг“ (Fischer 2005: 38). Група научника (Sparks, Ganschow & Javorsky 2000) је покушала да објасни негативан

однос између страха од страног језика и постигнућа лингвистичким дефицитима у матерњем језику, одн. тешкоћама које ученици имају са језичким „кодovima“ (семантичким, синтаксичким, фонолошким, лексичким обележјима). Linguistic Deficit Coding Hypothesis (LCDH) коју су поставили полази од талента или способности као основе за индивидуалне разлике у учењу језика. Недостатак талента доводи до проблема са усвајањем лингвистичких „кодова“ у матерњем језику, који онда проузрокују тешкоће са другим језиком, што се коначно одражава као страх од језика. Страх је, према овој групи научника, као и остале афективне варијабле последица, а не узрок лоших резултата у учењу страног језика (уп. Михалевић Ђигуновић 2004: 204).

Страх од страног језика не мора нужно бити фактор који негативно утиче на учење језика. Морамо направити разлику између негативног (*debilitative anxiety*) и позитивног (*facilitative anxiety*) страха. Позитиван страх, у литератури познат и као „*euphoric tension*“ (Brown 2007: 162), уско је повезан са компетитивношћу и представља покретачку снагу за постизање бољег успеха. Потпуно одсуство страха може се и негативно одразити на учење страног језика, будући да је уско повезан са мотивацијом као једним од услова за постизање успеха у овом домену.

4. Истраживање, корпус и метода

Истраживање које ће бити представљено бави се разлозима студената за страх од усменог изражавања на немачком језику и питањем да ли он, заједно са факторима бројности групе и различитих нивоа знања, негативно утиче на развијање комуникативне компетенције.

У складу са претпоставком да су се образовали у систему који и даље негује традиционалан приступ учењу страних језика, у коме се инсистира на правилности и исправљању грешака, очекује се да студенти као један од примарних разлога за страх од усменог изражавања наведу страх од прављења грешака. Будући да се у групи налазе како студенти који немачки уче од основне и средње школе, тако и они који су почели тек на факултету, очекује се и да се многи плаше негативне евалуације бољих колега. Коначно, број студената у групи (59) доводи до хипотезе да ће студенти као основну замерку за могућност развијања комуникативне компетенције навести величину и састав групе.

Друго питање које ће бити разматрано је да ли студенти и поред евентуалног страха, бројности групе и различитих нивоа знања сматрају да су на факултету развили / побољшали своју комуникативну компетенцију.

У истраживању је учествовало 48 особа. Пошто је шест упитника било непотпуно, резултати који ће бити представљени обухватају корпус од 42 особе (37 женског и 5 мушког пола) старости између 20 и 26 година, студенте Филолошког факултета којима је немачки други страни језик. Истраживање је спроведено у четвртном семестру похађања овог предмета, непосредно пред завршни испит (мај 2010.). Упитник који им је подељен је полузатвореног типа. Садржао је 9 питања са наведеним одговорима које је требало заокружити. Понекад је било могуће заокружити и више од једног одговора или уписати одговор који није понуђен. У првом делу се налазе питања која садрже личне податке – године и пол испитаника, самопроцену комуникативне компетенције према ЗЕО и разлоге за учење немачког језика. Други део садржи питања да ли студенти осећају страх када треба да користе немачки у настави, разлоге за страх, утицај страха

на развијање комуникативне компетенције и мишљење студената о томе шта би допринело да је побољшају. Трећи део испитивања обухвата питања да ли студенти сматрају да им одмаже чињеница што се у групи налазе и студенти који су раније учили немачки језик и они који су почели тек на факултету, као и да ли су задовољни напретком који су остварили за две године учења по питању комуникативне компетенције.

5. Резултати и анализа

Од свих испитаника који су учествовали у истраживању, 38% је немачки почело да учи у основној, 21,4% у средњој школи, а 40,4% на факултету. На питање да процене своју комуникативну компетенцију, 64,2% одговорило је да она одговара нивоу А1–А2 (елементарно знање), 35,7% сматра да је на нивоу Б1–Б2 (самостално знање), док ниједан студент не сматра да поседује компетентно знање – Ц1–Ц2.

81,9% испитаника навело је да немачки учи зато што жели да га користи у комуникацији, а остали су навели разлоге као што је: *да бих могао да читам литературу на немачком / зашто што га волим / зашто што ми се свиђа / зашто што је исцлајив / зашто што морам да га учим.*

На питање да ли осећа страх од комуникације на немачког у настави, чак 85,7% студената одговорило је потврдно. Детаљнијом анализом је, међутим, утврђено је да само 21,4% испитаника одговорило *илашим се / невријатно ми је / успежем се*, док се 28,5% помало плаши, а 35,7% се у почетку плашило, али се полако ослобађа.

Из наведеног произилази да чак половина испитаника или не осећа никакав страх или су успели, односно успевају да га превазиђу. Оваква тенденција могла би се приписати методама које се користе на факултету, а подразумевају рад у групама или у пару. Овакав вид наставе, у којем се води рачуна да се у групама налазе и ученици који се иначе не друже или имају различит ниво знања, значајно доприноси јачању кохезије групе. Упознавањем других студената, разменом личних информација, заједничким напором да се изврши добијени комуникативни задатак, студенти превазилазе осећај да су други успешнији од њега, да праве мање грешака и да ће се пред њима осрамотити. Ово потврђују и одговори студената о могућим разлозима за страх од конверзације. Само четворо студената (9,5%) плаши се реакције / мишљења, одн. евалуације свог знања од стране колега. Такође, свега је 9 (21,4%) студената навело да се плаши евалуације од стране професора, што може бити последица померања фокуса са наставника на студента који су активно укључени у наставу, а не само пасивни посматрачи или субјекти. Овакав резултат не потврђује многа истраживања у којима се показало да је управо страх од негативне евалуације један од три основна страха у настави страног језика.

С друге стране, највише студената (61,9%) свој страх приписује немогућности да на немачком изразе оно што би желели, што потврђује Браунов закључак да је примаран страх од усменог изражавања изазван немогућношћу адекватне формулације мишљења и идеја (Brown 2007: 162). Међутим, насупрот тврдњи Нерлицког да немогућност постизања високог нивоа комуникативне компетенције на страном језику води страху од осуде околине коју би осетили да не умеју адекватно да се изразе на матерњем језику (Nerlicki 2007: 231), претходни резултати доводе до другачијег закључка. Будући да је изостао страх од евалуације ко-

лега или професора који би могли негативно да оцене показано знање, они очигледно сами себи постављају високе циљеве и покушавају да на немачком језику искажу све оно што би могли на матерњем. Оно што такође представља изненађење, али потврђује претходни закључак, јесте да је само мање од једне трећине студената (30,9%) заокружило понуђени одговор: *Плашим се да ћу направити грешке*. Будући да је почетна претпоставка гласила да је већина студената вероватно у досадашњем образовању била изложена традиционалној методи учења у којој се инсистира на дрилу у циљу усавршавања граматичког знања и која не толерише грешке, очекивало се да се много више испитаника плаши грешака. Овакав резултат указује или на погрешну почетну претпоставку, или опет на савремене методе које се примењују на факултету, а на које су се студенти у међувремену навикли. Тек петоро студената потврдно је одговорило да *нису навикли да се од њих на часовима страног језика тражи да искажу своје мишљење/ да активно учествују у настави*, што упућује на такав закључак.

Табела 1: Разлози за страх

Не уем на немачком да изразим оно што желим	61,9%	Плашим се да ћу направити грешке	30,9%
Плашим се мишљења/ реакције професорке	21,4%	Не волим јавно да износим/ заступам своје мишљења	10,4%
Плашим се мишљења/ реакције колега	9,4%	Нисам навикао/ла да се на часовима страног језика активно укључујем у наставу	10,4%

Ипак, када су на скали од 1 (*веома ме стишава*) до 5 (*уопште ме не стишава*) оцењивали у којој мери их страх спутава да побољшају своју комуникативну компетенцију, највише студената одлучило се за оцену 3 (30,9%) и 4 (28,5%), дакле више од две трећине увиђа да се страх који осећају негативно одражава на усавршавање вештине говора. Тенденција највећег броја заокружених бројева у средини у правцу *уопште ме не стишава*, ипак показује да страх не мора нужно да има негативан утицај на комуникативну вештину, односно да елиминација страха аутоматски не значи развој те вештине.

Занимљиви и крајње неочекивани су и поједини одговори на питање шта би још допринело побољшању комуникативне компетенције. Чак 64,2% испитаника сматра да би то остварило *уколико код куће више учи/ йонавља*. Они узрок недовољног успеха на овом пољу повезују са мањком рада код куће, у условима где заправо не могу да вежбају комуникативну вештину. Комуникација у домену учења и усвајања језика значи да двоје или више људи остварују језичку интеракцију у непосредном контакту. Иако питање није довољно прецизно, те се из њега не види који то домен рада у кућним условима може да допринесе развијању говора, претпоставља се да они, пре свега, мисле на понављање лексике, помоћу које би могли *да изразе оно што би желели*, а што је произошло из претходног дела теста. Будући да се грешака не боји две трећине студената, а и да само 14,2% сматра да би *шемељније бављење граматичком допринело комуникативној компетенцији*, можемо да закључимо да студенти не поистовећују граматику са учењем језика, као што је то показало истраживање Фишерове (Fischer 2005). С друге стране, очекивани резултати добијени су у погледу утицаја величине групе и часова конверзације на побољшање говора. 52,3% испитаника сма-

тра да би остварило бољи успех у овом домену *да је зрупа мања*, 40,4% *да имамо више часова конверзације*, док би 21,4% волело *да има више часова*.

Табела 2: Шта би добринело побољшању комуникативне компетенције?

Да код куће више учим/ понављам	64,2%	Да је група мања	52,3%
Да имамо више часова конверзације	40,4%	Да имамо више часова	21,4%
Да се темељније бавимо гра- матиком	14,2%	Да се темељније бавимо лек- сиком	10,4%

Када су у питању различити нивои знања студената који заједно похађају ове часове, изненађујуће велики број студената (73,8%) не сматра да им то не одмаже у побољшању комуникативне компетенције. Од преосталих 11 студената чак 9 су немачки почели да уче на факултету. То може да указује на чињеницу да је темпо којим се прелази програм пребрз, да је више прилагођен онима са вишим нивоом знања, али и да се студенти лошије компетенције не усуђују да говоре онолико колико би можда били спремни да су групи која је уједначена по знању. С друге стране, 8 осталих студената који су почели да уче немачки језик на факултету није истог мишљења, чак је једна особа самоиницијативно на анкети додала да је бољи студенти мотивишу да се више труди и да их стигне. Осећај да су на почетку курса у великом заостатку за студентима који су раније учили немачки, многе почетнике на факултету заиста мотивише да се темељније спремају за часове, да више уче код куће и да, коначно, на испиту покажу висок ниво знања на свим нивоима. Уколико и осећају страх од изражавања на немачком језику, он у том случају спада у категорију „позитивног“ страха који представља покретачку снагу у циљу постизања бољих резултата. За разлику од њих, неки студенти који су у школама имали наставу немачког, очигледно сматрајући да су због тога у предности, не посвећују довољно пажње овом предмету, што резултира стагнацијом и лошим оценама. На основу искуства са претходним генерацијама које ће се вероватно потврдити и на завршном тестирању вештина (усменом и писменом испиту) са овогодишњим студентима, не постоји значајна разлика између ове две групе студената, чак почетници често постижу и боље оцене.

На питање да ли су задовољни напретком који су остварили за две године учења немачког на факултету по питању комуникативне компетенције, више од две трећине студената одговорило је потврдно.

Упркос страху који је и након две године у некој мери присутан, што су показали резултати четвртог питања, студенте он очигледно није спречио да у великом броју буду задовољни својим учинком у области говорне вештине. То свакако показује и њихова константна и врло продуктивна активност на часовима, која је сигурно допринела, не само субјективном осећају задовољства, већ и објективним резултатима које постижу. Потврђује се претходни закључак да страх не значи нужно инхибицију, већ може да допринесе бољем и успешнијем раду.

6. Закључак

Иако је број испитаника био исувише мали да би могли да се донесу свеобухватни закључци о повезаности страха од језика и развијања комуникативне компетенције, истраживање је ипак унело мало светла у један од афективних фактора који може да утиче на успех или неуспех у развијању говорне вештине. Страх, показало се, није нужно фактор који онемогућава развој ове вештине. Напротив, он може да има покретачку снагу која ће мотивисати студенте да буду бољи. Истраживање није потврдило хипотезу да се студенти, пре свега, плаше прављења грешака. Оваква хипотеза постављена је под претпоставком да су студенти у досадашњем школовања у домену наставе језика били подвргавани граматичком дрилу. У таквом приступу, грешке се не толеришу, па се очекивало да студенти у много већем броју заокруже овај одговор. Изостанак очекиваног одговора може се објаснити двојачко: или су студенти наставу језика и у школама имали по савременијим методама, или су се за две године на факултету навикли на комуникативан приступ, у коме грешке нису пресудне за успех комуникације.

Потврђена је хипотеза да студенти бројност групе виде као препреку ка побољшању комуникативне компетенције. Испоставило се, међутим, да се студенти не плаше негативне евалуације од стране колега, те да различите нивое знања не доживљавају као околност која се негативно одражава на развијање вештине говора.

Конечно, преко две трећине студената немачког као изборног предмета задовољно је својим напретком по питању комуникативне компетенције, упркос условима у којима се са њима ради.

Ипак, 10 студената (23,8%) сматра да није побољшало своју компетенцију. Овај број показује да свакако има потребе да се ревидира програм, као и да би требало створити техничке услове – мањи број студената по групи и настава у складу са нивоом знања на коме се налазе, како би сви студенти остварили један од најважнијих циљева наставе страног језика, а то је комуникација на том језику.

Литература

- Beushausen, U. (2009). *Sprechangst*. Idstein: Schulz-Kirchner Verlag.
- Brown, H.-D. (2007). *Principles of Language Learning and Teaching*. White Plains, NY: Pearson Education.
- Byram, M., Gribkova, B., Starkey, H. (2002). *Developing the Intercultural Dimension in Language Teaching. A Practical Introduction for Teachers*. Council of Europe.
- Canale, M., & Swain, M. (1981). A Theoretical Framework for Communicative Competence. U: Palmer, A., Groot, P., & Trosper, G. (pri.), *The construct validation of test of communicative competence*, str. 31–36.
- Fischer, S. (2005). Sprechmotivation und Sprechangst im DaF-Unterricht. *German as a foreign language*, 3, str. 31–45.
- Fischer, S. (2007). Sprechfähigkeit und – willigkeit fördern: Das Dilemma der Grammatikvermittlung. *Zeitschrift für interkulturellen Fremdsprachenunterricht*, 23 strane.
- Gardner, R. C. (1988). The socio-educational model of second language learning:

- Assumptions, findings and issues. *Language Learning*, 38, str. 101–126.
- Horwitz, E. K., Horwitz, M. B., & Cope, J. (1986). Foreign language classroom anxiety. *The Modern Language Journal*, 70 (2), str. 125–132.
- Hymes, D. (1972). On communicative competence. U: Pride JB, Holmes, J. (pri.), *Sociolinguistics: Selected Readings*. Penguin, Harmondsworth, str. 269–293.
- Kim, S. Y. (2009). Questioning the Stability of Foreign Language Classroom Anxiety and Motivaton Across Different Classroom Contexts. *Foreign Language Annals*, 42 (1), str. 138–157.
- Marcos-Llinas, M., Garau, M. J. (2009). Effects of Language Anxiety on Three Proficiency Level Courses of Spanish as a Foreign Language. *Foreign Language Annals*, 42 (1), str. 94–111.
- Mihaljević Djigunović, J. (2004). Beyond Language Anxiety. *SRAZ XLIX*, str. 201-212.
- Nerlicki, K. (2007). Angstgeföhle und deren mögliche Auswirkungen auf das Lernen von Fremdsprachen, str. 227-260 (dostupno na: http://www.staff.amu.edu.pl/~macbor/convivium/archiv/2007/2007_pdf/2007_14_nerlicki.pdf15.04.2010.)
- Sparks, R., Ganschow, L. & Javorsky, J. (2000). Déjà vu all over again: A response to Saito, Horwitz and Garza. *Modern Language Journal*, 84, str. 251–255.

ÜBER DIE ANGST VON STUDENTEN, AUF DEUTSCH ZU SPRECHEN

Zusammenfassung

In deisem Beitrag wird der Frage nachgegangen, warum Studenten Angst haben, müdlich auf Deutsch zu kommunizieren. Außerdem soll festgestellt werden, ob sich diese Angst, zusammen mit den Faktoren großer Gruppen und heterogener Deutschkenntnisse, negativ auf die Entwicklung der kommunikativen Kompetenz auswirkt.

Nataša Vukajlović

Tijana KUKIĆ¹
Beograd

IZOSTAVLJANJE ODREĐENOG ČLANA KOD UČENIKA ITALIJANSKOG JEZIKA KAO STRANOG ČIJI JE MATERNJI JEZIK SRPSKI

Član predstavlja jednu od najvećih poteškoća za naše učenike prilikom savladavanja italijanskog jezika kao stranog. U početku učenja vidni su problemi sa savladavanjem same forme, ali ono što ostaje veliki problem i na visokim nivoima jeste sama upotreba određenog člana i njegovo izostavljanje. S obzirom da srpski jezik ne poseduje kategoriju člana, kod naših učenika primećujemo tendenciju za njegovim izostavljanjem. Učenici doživljavaju član kao suvišni element pa ga često izbacuju (transfer iz L1). Kroz naše istraživanje želimo da sagledamo problem izostavljanja člana kod učenika italijanskog jezika kao stranog čiji je maternji jezik srpski i da uočimo zakonitosti izostavljanja određenog člana kod naših učenika. Od izuzetne je važnosti baviti se ovim problemom kako bi se poboljšala nastava italijanskog jezika, nastavni materijal i učenicima olakšao proces učenja italijanskog jezika.

Analiza grešaka će se vršiti u okviru nivoa A2 Italijanskog instituta za kulturu u Beogradu (sastav i gramatičko vežbanje).

Cljučne reči: analiza grešaka, izostavljanje određenog člana

Analiza grešaka

Greške predstavljaju sastavni deo procesa učenja stranog jezika i upravo zahvaljujući greškama i adekvatnom fidbeku učenici mogu bolje savladati jezik koji uče. Za naučnike i istraživače greške učenika predstavljaju dragoceni izvor informacija koje nas upućuju na to kako se jezik uči i kakve strategije primenjuju učenici kako bi se što više približili ciljnom jeziku.

Pit Korder je još 1967. godine u svom članku *The significance of learner's errors* uočio da greške mogu biti značajne iz tri razloga: one pružaju nastavniku informaciju o tome koliko je učenik naučio, istraživaču pružaju dokaz o tome kako je jezik naučen, i one predstavljaju sredstva pomoću kojih učenik otkriva pravila ciljnog jezika (Ellis 1994: 48). Dakle, za istraživače je veoma važna analiza grešaka jer može da osvetli sam proces učenja stranog/drugog jezika.

Podatke o međujezičkom sistemu dobijamo prevashodno zahvaljujući analizi grešaka. Obično se analiza grešaka sprovodi na osnovu pisane i usmene produkcije, s obzirom na to da je mnogo teže proučavati razumevanje stranog/drugog jezika (Brown 2000: 216).

Uzroci, podela i karakteristike grešaka

Za razliku od kontrastivne analize koja se fokusirala isključivo na greške koje su bile prouzrokovane negativnim transferom iz L1, analiza grešaka proučava greške koje mogu biti: interlingvalne (uticaj L1 na međujezički sistem), intralingvalne (uticaj

1 tijana.kukic@gmail.com

samog ciljnog jezika na međujezički sistem), greške prouzrokovane sociolingvističkim komunikativnim kontekstom, greške kao posledica psiholingvističke ili kognitivne strategije, kao i greške prouzrokovane raznim afektivnim varijablama (Brown 2000: 218).

Ričards (Ellis 1994: 58-59) razlikuje tri moguća uzroka i izvora grešaka:

1) greške interferencije koje se javljaju kao posledica upotrebe elemenata jednog jezika kada se govori drugi (to se dešava, na primer, kada nemački učenik engleskog kao L2 kaže **I go not* jer je nemački ekvivalent *Ich gehe nicht*);

2) intralingvalne greške ukazuju na opšte karakteristike učenja pravila kao što je pogrešna generalizacija, nepotpuno primenjivanje pravila i neuspevanje da se nauče uslovi u okviru kojih se pravila primenjuju;

3) razvojne greške nastaju kada učenik pokušava da izgradi hipoteze u vezi sa ciljnim jezikom na osnovu ograničenog iskustva.

Ipak, većina istraživača oslanja se na opštu podelu grešaka na greške transfera (Ričardsova kategorija broj 1) i na intralingvalne greške (spoj između Ričardsovih kategorija broj 2 i 3).

Nije nimalo lako razlikovati greške transfera od intralingvalnih grešaka kao ni različite vrste intralingvalnih grešaka. Kako bi se olakšao proces razlučivanja izvora grešaka, Dali i Bert (Ellis 1994: 59-60) klasifikovali su greške u tri kategorije:

1) razvojne (greške koje su slične usvajanju L1),

2) greške interferencije (greške koje su odraz strukture L1),

3) jedinstvene (greške koje nisu ni razvojne niti greške interferencije).

Jedan od mogućih uzroka jedinstvenih grešaka, prema Daliju i Bertu (Ellis 1994: 60), jeste sama nastava, na primer ukoliko se insistira na drilovima koji se rešavaju bez razumevanja značenja iskaza.

Važno je, takođe, ukazati i na Korderovu tipologiju grešaka zasnovanu na njihovoj sistematičnosti (Ellis 1994: 56):

1) Presistemske greške predstavljaju one greške kada učenik nije svestan postojanja određenog pravila u ciljnom jeziku. Dešavaju se nasumično.

2) Sistemske greške dešavaju se kada je učenik otkrio da postoji pravilo, ali je ono pogrešno.

3) Postsistemske greške dešavaju se kada učenik poznaje dobro pravilo ciljnog jezika, ali ga ne primenjuje stalno.

Prema Korderovom modelu, greške mogu biti jasne ili prikrivene (*overt/covert errors*), odnosno greške na nivou rečenice i greške na nivou diskursa.

Jasne greške nedvosmisleno su agramatične na nivou rečenice, dok su su prikrivene greške na nivou gramatike tačne, ali predstavljaju odstupanje u odnosu na određeni komunikativni kontekst. „I'm fine, thank you“ je gramatički tačan iskaz na nivou rečenice, ali kao odgovor na pitanje „Who are you?“ predstavlja grešku (Brown 2000: 220).

Važno je, pored pomenutih vrsta grešaka, napraviti razliku između **grešaka** i **omaški**.

Greška predstavlja direktnu manifestaciju sistema učenikovog jezika i ukazuje na učenikovu kompetenciju u ciljnom jeziku, ukazuje na nedostatak znanja, na prazninu u poznavanju stranog/drugog jezika.

Omaška ili lapsus predstavlja trenutni propust, uslovljen određenom situacijom; učenik, u stvari, poznaje gramatičko pravilo. Omaške pravimo svi, i kada govorimo svoj maternji jezik. Greška i omaška mogu se razlikovati po tome što je učenik u stanju

da sam ispravi iskaz koji odstupa od pravila LS/L2 kada je reč o omašci, dok kada je u pitanju greška on to nije u stanju da učini (Brown 2000: 217–218; Ellis 2003: 17).

Greške mogu biti **globalne** i **lokalne**: globalne onemogućavaju razumevanje poruke, narušavaju čitavu strukturu rečenice i samim tim teško je možemo razumeti, dok lokalne ne narušavaju razumljivost poruke i predstavljaju grešku vezanu za jedan segment rečenice („a scissors“) (Brown 2000: 223; Ellis 2003: 20).

Svi učenici, nezavisno od toga da li usvajaju ili uče jezik u učionici, i nezavisno od njihovog L1, prave greške izostavljanja, hipergeneralizacije i transfera (Ellis 2003: 20).

Izostavljanje se odnosi na neupotrebljavanje određenog oblika (na primer, izostavljanje člana koje se često dešava kod naših učenika).

Hipergeneralizacija predstavlja proširenu upotrebu nekog opšteg pravila na kontekste u okviru kojih se ne javlja u ciljnom jeziku.

Transfer predstavlja uticaj koji vrši maternji jezik (ili neki drugi jezik) na međujezički sistem. Prouzrokuje greške. Može se ogledati i u izbegavanju određenih struktura koje ne poseduje učenikov L1, a javljaju se u L2 (Ellis 2003: 51).

I na kraju, da sumiramo važnost podele grešaka na **interlingvalne** i na **intralingvalne**.

Interlingvalne greške predstavljaju rezultat negativnog transfera iz L1 i veoma su česte na početku učenja stranog/drugog jezika s obzirom da L1 predstavlja jedini jezički sistem na koji se učenik može osloniti.

Intralingvalne greške prouzrokovane su samim karakteristikama L2 i predstavljaju važan faktor u izučavanju stranog/drugog jezika (Saville Troike 2007: 39; Brown 2000: 224).

Tretiranje grešaka i primena u nastavi

Jedno od važnih pitanja u vezi sa greškama jeste kako ih tretirati? Postoji više modela koji se bave ovom problematikom.

Vidžilov i Olerov model bazira se na fodbeku. Oni smatraju da previše negativnog kognitivnog fodbeka (stalno prekidanje, ispravljanje učenika) dovodi do nespremnosti učenika da komuniciraju, dok, s druge strane, previše pozitivnog kognitivnog fodbeka može da dovede čak i do fosilizacije grešaka usled njihovog neispravljanja. Dakle, na nastavniku je da nađe optimalnu meru između ove dve opcije.

Hendrikson upućuje nastavnike da naprave razliku između lokalnih i globalnih grešaka, i da nema potrebe ispravljati lokalne greške. Treba napomenuti da je ponekad teško uočiti razliku između lokalnih i globalnih grešaka.

Krešen i Terel smatraju da ne treba direktno tretirati greške, s obzirom na to da kada se jezik uči u prirodnom okruženju, izvorni govornici retko kad ispravljaju govornika L2, a to čine samo kada su u pitanju globalne greške, i ne u formi prekidanja, već tokom prelaznih momenata u konverzaciji. Ali, treba naći optimum jer učenici očekuju od nastavnika da njihove greške ispravi.

Brown smatra da jezički sistem učenika ne treba sagledavati kao nesavršen, već kao kreativan, dinamičan, promenljiv sistem u razvoju, a da nastavnik treba da ceni pokušaje učenika da komuniciraju na stranom/drugom jeziku pružajući optimalni fidek kako bi međujezički sistem mogao nesmetano da se razvija (Brown 2000: 235–239).

Određeni član u italijanskom jeziku

Član je vrsta reči koja se ne upotrebljava samostalno, već se koristi uz imenice.

Član u italijanskom jeziku može biti određeni i neodređeni.

Određeni član koristi se za pojmove ili predmete za koje se pretpostavlja da su sagovorniku poznati .

Neodređeni član koristi se za one pojmove ili predmete za koje se smatra da su sagovorniku nepoznati (Moderc 2004: 48).

Oblici određenog člana su za jedninu muškog roda: *IL, LO, L*, a za jedninu ženskog roda: *LA, L, dok* su za množinu muškog roda: *I, GLL*, a za množinu ženskog roda: *LE*.

Određeni član slaže se u rodu i broju sa imenicom koju određuje, ali se oblikom prilagođava reči kojoj neposredno prethodi

- *L'opera*
- Ali: *La sua opera* (Moderc 2004: 49).

Uočeni problem

Prilikom učenja italijanskog jezika morfosintaksa predstavlja izvor najvećih poteškoća i najvećeg broja grešaka, dok su pravopisne, leksičke i stilske greške prisutne u mnogo manjem broju.

Član predstavlja jednu od najvećih poteškoća za naše učenike prilikom savladavanja italijanskog jezika kao stranog.

U početku učenja vidni su problemi sa savladavanjem same forme člana, ali ono što ostaje veliki problem i na visokim nivoima jeste sama upotreba određenog člana i njegovo izostavljanje.

S obzirom na to da srpski jezik ne poseduje kategoriju člana, niti je *u srpskom jeziku ukorenjena navika da se pojmovi ili predmeti iz okruženja jezički razvrstavaju na poznate ili nepoznate, na date ili nove* (Moderc 2004: 48), kod naših učenika primećuje se tendencija za njegovim izostavljanjem. A to možemo smatrati negativnim transferom iz L1, dakle kao interlingvalnu grešku s obzirom da član kao gramatička kategorija ne postoji u srpskom jeziku.

Hipoteze o izostavljanju određenog člana

Hipoteza koju ćemo u ovom istraživanju pokušati da dokažemo jeste da **učenici doživljavaju određeni član kao suvišni element**, pa ga često izbacuju, a to, po našem mišljenju, predstavlja transfer iz L1.

Naša pretpostavka je da se određeni član **izostavlja često uz prisvojni pridev**, kao i onda kada nam je određeni član neophodan kako bi odredio imenicu.

Naša pretpostavka tiče se i **varijabilnosti upotrebe određenog člana**, odnosno naizmeničnog upotrebljavanja tačnog oblika ciljnog jezika i pogrešnog.

Želeli smo i da utvrdimo da li postoji razlika u izostavljanju određenog člana prilikom slobodne pisane produkcije i gramatičkih vežbanja i ukoliko postoji iz čega se sastoji.

Cilj istraživanja

Cilj našeg istraživanja jeste sagledavanje problema izostavljanja određenog člana kod učenika italijanskog jezika kao stranog čiji je maternji jezik srpski. Nastojaćemo u

našem radu da otkrijemo koje su to zakonitosti koje uslovljavaju izostavljanje određenog člana kod naših učenika i pokušaćemo da dokažemo gorepomenute hipoteze.

Smatramo da je veoma važno baviti se ovim problemom, s obzirom na to da je malobrojna literatura koja se posvećuje problemu učenja ili usvajanja člana u italijanskom jeziku kod učenika čiji L1 ne poseduje ovu kategoriju neobimna.

Bavljenje ovom problematikom može dati doprinos poboljšanju nastave italijanskog jezika, nastavnog materijala, a učenicima može olakšati proces učenja italijanskog jezika.

Ciljna grupa i metod

Ciljnu grupu našeg istraživanja predstavlja nivo A2 koji podrazumeva upotrebu udžbenika *Espresso 1* i *Espresso 2* (poslednje tri lekcije prvog udžbenika i prve četiri drugog). Reč je o polaznicima Italijanskog instituta za kulturu u Beogradu uzrasta između 18 i 50 godina (preovlađuje uzrast od oko 20 godina – studenti). Časovi su održavani dva puta nedeljno po dva sata, tako da je ukupno održano 64 sata nastave.

Za svrhe našeg istraživanja analizirali smo sastav koji su učenici pisali na finalnom testu kao i vežbanje koje se bavi upotrebom prisvojnih prideva i članova.

Sastav je pisan na jednu od pet ponuđenih tema (od 90 do 120 reči).

Vežbanje sa prisvojnim pridevom sastojalo se iz upotrebe adekvatnog prisvojnog prideva i člana ukoliko je neophodno.

Analizirali smo 22 sastava, kao i 22 vežbanja sa prisvojnim pridevom i određenim članom.

Izostavljanje određenog člana u okviru slobodne pisane produkcije

U našem istraživanju uočili smo 31 grešku u okviru 22 sastava.

Najbrojnije su greške koje se tiču izostavljanja određenog člana uz **prisvojni pridev**. Uočeno je 17 grešaka te vrste, odnosno 55% od ukupnog broja grešaka.

Član (određeni ili neodređeni) uz prisvojni pridev ne može nikako da se izostavi osim u veoma specifičnim slučajevima.

Određeni član izostavlja se ukoliko uz imenicu koja označava srodstvo stoji prisvojni pridev, osim *loro* (*mia madre*, ali *la loro madre*). Izuzetak od ovog pravila su slučajevi ukoliko su imenice koje označavaju srodstvo u množini (*le mie sorelle*), ili ukoliko uz njih stoji pridev (*la mia cara moglie*) ili ukoliko su upotrebljeni deminutivi (*la mia zietta*) (Dardano, Trifone, 2001: 157; 211-212).

Na osnovu analize sastava možemo primetiti da učenici prave dve vrste grešaka kada je reč o izostavljanju određenog člana uz prisvojni pridev.

Izostavlja se određeni član uz imenice koje označavaju srodstvo ili se tako doživljavaju (41,2% od svih grešaka vezanih za upotrebu prisvojnog prideva i člana), ali i uz opšte ili apstraktne imenice (53%).

Naredni primeri ilustruju izostavljanje određenog člana uz prisvojni pridev i imenicu koja označava srodstvo ili se tako doživljava. Uočeno je 7 grešaka ove vrste, odnosno, 41,2% od svih grešaka koje se tiču izostavljanja određenog člana uz prisvojni pridev.

Prilikom navođenja primera, prvi primer uzet je direktno iz korpusa koji smo koristili (sastav i gramatičko vežbanje), dakle, predstavlja netačan oblik, dok smo odmah ispod u kurzivu napisali kako bi trebalo da izgleda tačan oblik. Komentar u vezi sa primerom daćemo uvek pre nego što ga navedemo.

U narednom primeru možemo videti čestu grešku, kako u okviru našeg istraživanja, tako i našeg nastavnog iskustva. Nije reč o ozbiljnoj greški s obzirom na to da i Italijani često u familijarnom govoru izgovaraju ovakve rečenice, a objašnjenje za to moglo bi biti da su imenice poput *mamma* za govornika toliko određene i bliske da se ne oseća potreba za upotrebom člana.

Questa cosa era molto simpatica per mia mamma.

Questa cosa era molto simpatica per la mia mamma.

U narednom primeru imenica *genitori* (=roditelji) doživljava se kao poznat i određen pojam pa se izostavlja određeni član.

Comprerei una casa in montagna per miei genitori.

Comprerei una casa in montagna per i miei genitori.

U narednom primeru imenica i pojam *ragazzo* doživljavaju se verovatno toliko blisko da je opet primenjena analogija sa pravilom koje važi za imenice koje označavaju srodstvo.

Faccio una passeggiata con mio ragazzo.

Faccio una passeggiata con il mio ragazzo.

U ovom primeru verovatno se imenica *famiglia* (=porodica) poima kao bliski i poznat pojam, poput imenice *mamma*, da se ne oseća potreba za njegovim određivanjem putem upotrebe određenog člana:

In mia famiglia siamo in quattro.

Nella mia famiglia siamo in quattro.

Ovde možemo pretpostaviti da je došlo do analogije sa opštim pravilom koje se tiče neupotrebljavanja određenog člana uz imenice koje označavaju srodstvo, ali to ne važi za množinu:

Io, mio marito, Dejan e nostri figli Luka e Marco.

Io, mio marito, Dejan e i nostri figli Luka e Marco.

Druga vrsta grešaka tiče se izostavljanja određenog člana uz prisvojne prideve i imenice koje su opšte ili apstraktne. One čine 53% od svih grešaka koje se tiču izostavljanja određenog člana uz prisvojni pridev.

U narednim primerima pretpostavljamo da je reč, ili o bliskosti pojmova za govornike, ili je došlo do hipergeneralizacije pravila o izostavljanju određenog člana uz prisvojne prideve sa značenjem uz imenice srodstva i na slučajeve kada imamo opšte ili apstraktne imenice pa moramo upotrebiti određeni član.

Naše je mišljenje, takođe, da se učenici nalaze u fazi kada dolazi do izražaja varijabilnost međujezika, s obzirom na to da moraju da vode računa o puno situacija u okviru kojih se upotrebljava ili ne upotrebljava određeni član.

Mio lavoro comincio alle otto e mezza.

Il mio lavoro comincia alle otto e mezza.

Torno a mia casa e riposo un po'.

Torno alla mia casa e mi riposo un po'.

Un altro membro della mia famiglia è mia gatta.

Un altro membro della mia famiglia è la mia gatta.

Due settimane fa, ho incontrato una amica che conosco da mia infanzia.

Due settimane fa, ho incontrato un' amica che conosco dalla mia infanzia.

Spajanje predloga i određenog člana

Na nivou A2 i dalje možemo primetiti da učenici još nisu sigurni prilikom upotrebe predloga i člana zajedno i ovakve greške predstavljaju 19,3% (6 grešaka) od

ukupnih grešaka.

Iako je u narednim primerima za učenike otežavajuća okolnost činjenica da moraju da spoje predlog i član, oni, u suštini, ne doživljavaju imenice kao određene, definisane, poznate, pa otuda smatramo da dolazi do izostavljanja određenog člana.

Adesso racconto il mio primo giorno di scuola elementare.

Adesso racconto il mio primo giorno della scuola elementare.

Faccio la doccia, dopo mi vesto, e vado a lavoro.

Faccio la doccia, dopo mi vesto, e vado al lavoro.

Kada je reč o prevoznim sredstvima, uz predlog *con* uvek se upotrebljava član koji je ovde izostavljen:

... E noi andiamo a casa insieme con machina.

... E noi andiamo a casa insieme con la macchina.

Lei ama andare in cinema e guardare i film stranieri.

Lei ama andare al cinema e guardare i film stranieri.

Član u okviru imenske sintagme

Određeni član često se izostavlja u okviru imenskih sintagmi gde je neophodan upravo zbog toga što je imenica veoma definisana, te je izostavljanje određenog člana agramatično. Reč je o 19,3% od ukupnih grešaka.

Penso che cose materialistiche non sono molto importanti.

Penso che le cose materialistiche non sono molto importanti.

Fratello di mia madre a tre figli.

Il fratello di mia madre ha tre figli.

Naredni primer ilustruje jednu od veoma rasprostranjenih grešaka kod učenika: učenici izostavljaju određeni član kod imenica koje su poznate, određene, prethodno pomenute. Ovakvu pojavu definišemo kao negativni transfer iz L1:

Dopo colazione faccio la spesa e poi cucino.

Dopo la colazione faccio la spesa e poi cucino.

U narednom primeru moramo upotrebiti određeni član jer je reč o imenici koja označava određeni jezik, u ovom slučaju francuski:

Lei è andata lì per finire la scuola e per praticare francese.

Lei è andata lì per finire la scuola e per praticare il francese.

Tutto+član

Uočili smo da se i u ovom slučaju grešilo u našem istraživanju. Pridev *tutto* zahteva upotrebu određenog člana. Reč je o 3,2% od ukupnih grešaka.

E tutto giorno ... dovrei studiare ma non ho tempo.

E tutto il giorno ... dovrei studiare ma non ho tempo.

Član+sati

Uz sate upotrebljava se određeni član. Međutim, primetili smo da ga učenici često izostavljaju u toj poziciji, kako u ovom istraživanju (3,2%), tako i u našem nastavnom iskustvu.

Fra dieci e undici sempre faccio una pausa per colazione.

Fra le dieci e le undici sempre faccio una pausa per la colazione.

Izostavljanje određenog člana u gramatičkom vežbanju sa prisvojnim pridevima

U vežbanju u kome je trebalo upisati prisvojni pridev i određeni član gde je to neophodno, se sastoji od deset rečenica, greška je napravljena samo jednom - 4,5% od ukupno 22 vežbanja ove vrste.

Verovatno je reč o pogrešnoj analogiji sa imenicama koje označavaju srodstvo, pa je izostavljen određeni član, ali u ovom primeru mora se obavezno upotrebiti:

Nostro appartamento è in via Dante.

Il nostro appartamento è in via Dante.

Zaključak

Prilikom istraživanja koje smo sproveli; uspeli smo da dokažemo većinu hipoteza koje se tiču izostavljanja određenog člana.

Uočili smo da su učenici napravili znatno više grešaka u okviru pisane produkcije nego u gramatičkom vežbanju sa prisvojnim pridevom i određenim članom.

Uočili smo 31 grešku u okviru 22 sastava, od kojih je 55% grešaka koje se tiču izostavljanja određenog člana uz prisvojni pridev, 19,3% grešaka koje se odnose na spajanje predloga i određenog člana, 19,3% grešaka izostavljanja određenog člana u okviru imenske sintagme, 3,2% grešaka u upotrebi prideva *tutto* i 3,2% grešaka u izostavljanju određenog člana prilikom iskazivanja sati.

U okviru vežbanja sa prisvojnim pridevom i određenim članom, učenici su od 22 vežbanja napravili samo jednu grešku izostavljanja određenog člana - 4,5%.

Smatramo da su učenici fokusiraniji na pravila ciljnog jezika prilikom gramatičkih vežbanja, pa samim tim manje greše, dok se u slobodnoj pisanoj produkciji javlja više grešaka jer prilikom pisanja sastava učenik ne vodi računa samo o gramatičkim pravilima, već i o izboru leksike, stilu, koherentnosti, o toku same priče koju izlaže.

Takođe, u našem istraživanju potvrđena je i varijabilnost upotrebe određenog člana, naročito u pisanoj slobodnoj produkciji kod prisvojnih prideva.

Na osnovu ovog istraživanja možemo zaključiti da su greške koje se tiču izostavljanja određenog člana kako interlingvalne, tako i intralingvalne prirode.

Interlingvalne greške ogledaju se u negativnom transferu iz L1, s obzirom da u srpskom jeziku ne postoji član, učenici nemaju naviku da pojmove i predmete iz okruženja *razvrstavaju na poznate ili nepoznate, na date ili nove* (Moderc 2004: 48).

Intralingvalne greške ogledaju se u slučajevima sa prisvojnim pridevom i određenim članom kada o naučenom pravilu o određenim situacijama u kojima se učenici hipergeneralizuju mora izostaviti određeni član (uz imenice koje označavaju srodstvo u jednini) i na kontekste na koje se ono ne može primeniti.

Literatura

Braun 2000: H. D. Brown, *Principles of Language Learning and Teaching*, New York: White Plains.

Ćiliberti 2006: A. Ciliberti, *Manuale di glottodidattica*, Firenze: La Nuova Italia Editrice.

Dardano, Trifone 2001: M. Dardano, P. Trifone, *La nuova grammatica della lingua italiana*, Bologna, Zanichelli.

De Marco 2007: A. De Marco, *Manuale di glottodidattica*, Roma: Carocci.

Elis 1994: R. Ellis, *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.

- Elis 2003: R. Ellis, *Second Language Acquisition*, Oxford: Oxford University Press.
- Gas, Selinker 2001: S. Gass, L. Selinker, *Second Language Acquisition. An Introductory Course*, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Kristal 1985: D. Kristal, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Beograd: Nolit.
- Moderc 2004: S. Moderc, *Gramatika italijanskog jezika*, Beograd: Udruženje nastavnika italijanskog jezika Srbije.
- Palermo, Trifone 2007: M. Palermo, P. Trifone, *Grammatica italiana di base*. Bologna: Zanichelli.
- Paloti 2003: G. Pallotti, *La seconda lingua*. Milano: Bompiani.
- Ričards 1980: C. J. Richards, *Second Language Acquisition: Error Analysis, Annual Review of Applied Linguistics*, 1, 91–107.
- Savil Troik 2007: M. Saville Troike, *Introducing Second Language Acquisition*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sensini 1997: M. Sensini, *La grammatica della lingua italiana*, Milano: Oscar Mondadori.
- Serijani 1991: L. Serianni, *Grammatica italiana*, Torino: UTET.
- Stanojčić, Popović 1994: Ž. Stanojčić, Lj. Popović, *Gramatika srpskoga jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Terić 2005: G. Terić, *Sintaksa italijanskog jezika*. Beograd: Filološki fakultet.

L'OMISSIONE DELL'ARTICOLO DETERMINATIVO DA PARTE DEGLI APPRENDENTI DELL'ITALIANO COME LS CON LA LINGUA MADRE SERBA

Riassunto

L'articolo rappresenta una delle difficoltà più grandi per gli apprendenti dell'italiano come LS con la lingua madre serba perché la lingua serba non possiede la categoria dell'articolo. All'inizio dello studio della lingua sono evidenti i problemi con l'apprendimento della forma dell'articolo determinativo, però quello che rimane un grande problema anche ai livelli avanzati è proprio l'uso dell'articolo determinativo e la sua omissione da parte degli apprendenti. Per gli apprendenti l'articolo rappresenta un elemento superfluo, e quindi, lo omettono spesso (il transfer da L1). Con la nostra ricerca vorremmo capire meglio il problema dell'omissione dell'articolo da parte degli apprendenti con L1 serba e individuare le leggi dell'omissione dell'articolo determinativo da parte dei nostri apprendenti. E' di grande importanza occuparsi di questo problema per poter migliorare l'insegnamento dell'italiano e facilitare il processo dell'apprendimento di questa lingua. L'analisi è stata fatta nell'ambito del livello A2 dell'Istituto Italiano di Cultura di Belgrado (composizione scritta e esercizio di grammatica).

Tijana Kukić

Даница ЈЕРОТИЈЕВИЋ¹
Јагодина

ПРЕДЛОЗИ НАСТАВНИКА ЗА ПРЕВОД ЕНГЛЕСКИХ ФРАЗНИХ ГЛАГОЛА СА ПАРТИКУЛОМ *OFF*

Након увода и краћег теоријског осврта на фразне глаголе и њихове карактеристике у енглеском језику, представљени су резултати спроведеног истраживања. Циљ истраживања био је да се утврди на које се све начине могу превести енглески фразни глаголи са партикулом *off* на српски језик, прецизније, које алтернативе за превод задатих фразних глагола нуде наставници енглеског језика. Методом упитника испитано је четрдесет и пет наставника, који су имали задатак да понуде своје опције за превод педесет фразних глагола са *off*. Од добијених еквивалената сачињен је корпус, чија је анализа потврдила иницијалну хипотезу да ће углавном перфективни глаголи у српском бити адекватни преводни еквиваленти фразних глагола са партикулом *off* и да ће у српском, као флективном језику, у већини случајева префикси бити главни носиоци семантичке модификације преведених глагола.

Кључне речи: фразни глаголи, превод, перфективност, префиксација

1. Фразни глаголи

1.1 Крајњак историјски осврт

У староенглеском периоду фразни глаголи готово да нису постојали, чак и када их је било, они су имали изражено дирекционо значење и били су уско повезани са значењем предлога. С обзиром на то да је староенглески показивао снажну тенденцију ка $O-PI^2$ реду речи, за разлику од модерног енглеског где је обрнута ситуација, много су чешћи били глаголи са нераставним префиксом, код којих је партикула била на почетку речи, а чије је значење најприближније данашњим фразним глаголима (нпр. *baernan – to burn – жорети* и *forbaernan – to burn up – изгорети*) (Lamont 2005).

Формирање фразних глагола у средњоенглеском било је нешто продуктивније, јер је било још увек под снажним утицајем староскандинавских језика. Међутим, распрострањена употреба француског и англонорманског успорила је развој фразних глагола, јер су француске речи попуњавале семантичка поља која су некада била сачињена од глагола са нераставним префиксом. С обзиром на то да је француски био језик престижа, у формалном контексту су се француске речи подразумевале, искључивши тако могућност за употребу фразних глагола (Lamont 2005). Тенденција да се $O-PI$ ред речи претвори у $PI-O$, као и све израженије губљење флексије на путу ка модерном аналитичком језику, утрли су пут фреквентнијој употреби фразних глагола.

Ситуација се драстично мења већ у раном модерном енглеском у корист фразних глагола, те их чак и Шекспир често користи у својим драмама.

1 danicajerotijevic@gmail.com

2 Објекат-предикат

У модерном енглеском разговор је готово незамислив без фразних глагола, а студенти енглеског језика као страног, овладавањем овом специфичном групом глагола, стичу природност у изразу и флуентност изворних говорника.

1. 2 Дефиниција

Фразни глаголи се најчешће дефинишу као вишечлани глаголи сачињени од једног лексичког глагола (нпр. *take* (узети), *give* (дати), *put* (савијати) итд.) и једне или више партикула, које су у другим контекстима заправо прилози или предлози (нпр. *off* (са, од), *down* (голе), *in* (у) итд.). Врло важна карактеристика фразних глагола јесте да се њихово значење разликује од појединачних значења глагола и партикуле који га чине. Комбинација простог лексичког глагола и неке партикуле може произвести бројне фразне глаголе са различитим значењима, а такође један фразни глагол не мора имати само једно значење (Parrott 2010: 140). Нема значајних одступања код фразних глагола у погледу дистрибуције и функције у реченици у односу на просте глаголе, осим у случају уметања објекта између глагола и партикуле, о чему ће више речи бити у наставку.

Истраживања су показала да студенти енглеског језика као страног чак и кад науче значење фразних глагола, јако их ретко употребљавају, већ чешће дају фразну конструкцију замењују простим глаголом који можда ни не одговара датом регистру и контексту (нпр. *I encountered an old painting in the attic*, уместо *I came across an old painting in the attic*. (прев. *Сусретиох се са сликом на тавану*, уместо *Нашао сам слику на тавану*), који је у поменутом примеру знатно примеренији, јер није у питању стриктно формални контекст) (Celce-Murcia & Larsen Freeman 1999). Руковођени потешкоћама са којима се студенти срећу при учењу фразних глагола, неки лингвисти предлажу алтернативни приступ сагледавања и идентификације фразних глагола (Darwin & Gray 1999: 65).

1. 3 Типови фразних глагола

У граматицама се најчешће говори о четири типа фразних глагола: интранзитивни (непрелазни), транзитивни (прелазни) нераставни, транзитивни (прелазни) раставни и транзитивни (прелазни) фразни глаголи са две партикуле (Parrott 2010: 141–143).

а) Интранзитивни (непрелазни) фразни глаголи не захтевају директни објекат иза себе, као у примеру:

(1) а) We **got up** early. (Parrott 2010: 141)

б) Устали смо рано.³

в) Транзитивни (прелазни) нераставни фразни глаголи захтевају објекат који не може да стоји између глагола и партикуле.

(2) а) She never asks me to **look after** her children. (*She never asks me to **look** her children **after**.) (Parrott 2010: 141)

б) Никада ме не пита да јој причувам децу.

в) Транзитивни (прелазни) раставни фразни глаголи траже директни објекат иза себе који се може наћи између глагола и партикуле, али такође може следити партикулу сем у случају заменице, која се ипак мора поставити између. На пример:

3 Реченице на српском језику у овом одељку су наш превод.

- (3) а) Don't **bring** these problems **up** at the meeting. (Parrott 2010: 142)
 б) Don't **bring up** these problems at the meeting.
 в) Не помињи ове проблеме на састанку.
- (4) а) Can you **put me up** for tonight? (* Can you **put up** me for tonight?)
 б) Могу ли да преспавам код тебе?
 г) Код транзитивних (прелазних) фразних глагола са две партикуле није могуће раздвојити партикуле. Неки аутори фразне глаголе са две партикуле називају и фразно-препозиционим глаголима (Quirk & Greenbaum 1977: 351).
- (5) а) You should **look up to** teachers. (*You should **look up** teachers **to**.) (Parrott 2010: 142)
 б) Треба да се угледаш на наставнике.

Међутим, претходно поменути класификација није савршено примењива на апсолутно све фразне глаголе. У неким случајевима је неопходно раздвојити глагол и партикулу, чак и када није заменица у питању:

- (6) а) He **knocked** his children **about**. (* He **knocked about** his children.) (Parrott 2010: 142)
 б) Малтретирао је / Злостављао је своју децу.

У појединим случајевима, једино *it* може вршити функцију објекта, као у примеру:

- (7) а) We both sulked for ages but in the end we **had it out** and now we've **made it up**. (Parrott 2010: 142)
 б) Вазда смо се дурили, али смо на крају изгладили ствар и помирили се.

1. 4 Семантичке категорије фразних глагола

Према неким ауторима (Celce-Murcia & Larsen Freeman 1999), фразни глаголи се могу разврстати у четири семантичке категорије: дословни, аспектуални, идиоматски и вишезначни (полисемични).

Дословни фразни глаголи се најчешће састоје из глагола и предлога који има дирекционо значење, те се и значење самог фразног глагола изводи композиционално, односно представља збир значења конституената (нпр. *sit down* (*сести*)), *stand up* (*устати*) итд.).

Аспектуални фразни глаголи се налазе негде на средини између дословних и идиоматских, јер им значење не следи нужно из значења конституената, али није ни сасвим идиоматско. Поменути фразни глаголи дају доследно аспектуално значење глаголима, а према нијанси у значењу које доноси партикула, могу се даље поделити на: иницијативне, континуалне, итеративне и комплетне. Иницијативни аспектуални фразни глаголи означавају почетак радње или подстицај радњу (нпр. *start out* (*започети*)), *take off* (*узлетети*)), *set up* (*установити*), *postpone* итд.), док комплетни фразни глаголи означавају да је радња у потпуности завршена и уз њих се најчешће користе партикуле *up*, *out*, *off*, *down* (нпр. *burn down* (*сагорети*), *изгорети*)), *fade out* (*избледећи*)), *cut off* (*огрести*)) итд.). Континуални глаголи се на основу партикуле могу даље поделити на оне који означавају исхитрену радњу, активност без јасно израженог циља, или активност испраћену од почетка до краја (нпр. *hurry along* (*пожури*)), *carry on* (*наставити*)), *play along* (*наставити са играом*), *dance away* (*отшлеса*)), *play around* (*игра*)) се, ше-

значењу се), *read through* (прочитати, прегледати) итд.), а итеративни глаголи снажан нагласак стављају на учесталост и понављање радње и најчешће се јављају са партикулом *over* (нпр. *do over* (урадити поново), *write over* (поново написати, преправити) итд.).

Код идиоматских фразних глагола значење се никако не може закључити на основу значења саставних делова. Они су потпуно фразеолошки изрази, најлакше се идентификују али се најтеже уче (нпр. *take in* (разумети), *bring up* (поменути) итд.).

Конечно, полисемични фразни глаголи спадају у фразне глаголе са више од једног значења и већина фразних глагола у енглеском језику управо спада у поменућу групу.

2. Значења партикуле *off* у енглеском језику

На основу речника *Longman Dictionary of Contemporary English* (2003), *Longman Phrasal Verb Dictionary* (2000), *Collins Cobuild Dictionary of Phrasal Verbs* (2005), *Oxford Advanced Learner's Dictionary* (2000), *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary* (2005), значења партикуле *off* у фразним глаголима могу се груписати на следећи начин (поред сваког од значења дато је неколико примера фразних глагола који семантички припадају тој групи):

- 1) кретање од неког места, супротни смер кретања, скретање – *branch off, close off, turn off*;
- 2) одлазак – *see off, drop off, leave off, bugger off, make off, bundle off, dash off, drive off, haul off, move off, run off, rub off, send off, shoot off, shove off, slope off*;
- 3) догодити се – *come off, go off, pass off*;
- 4) успети у нечему, проћи некажњено – *pull off, carry off, bring off, let off, get off, come off, top off, take off*;
- 5) одвајање, уклањање, ослобађање – *wear off, clear off, come off, fall off, chop off, cast off, burn off, fling off, take off, get off, lop off, laugh off, throw off, shake off, slice off, split off*;
- 6) убити, починити злочин – *rip off, kill off, knock off, bump off, skim off*;
- 7) почетак, подстицање – *take off, start off, spark off, kick off, set off, lift off, let off, lead off, touch off, show off*;
- 8) одбијање, недопадање – *put off, turn off, write off*;
- 9) спречавање – *keep off, hold off, put off, fight off, beat off, choke off, cordon off, fend off*;
- 10) заустављање, обустављање – *cut off, switch off, turn off, lay off, knock off, seal off*;
- 11) нефункционисање, пропадање – *break off, go off, shut off*;
- 12) отказивање, одлагање – *call off, cry off, put off*;
- 13) смањење, испод уобичајеног нивоа – *fall off, level off, slice off*;
- 14) завршавање, употпуњавање – *finish off, go off, pay off, round off, sign off*;
- 15) дрско, љутито понашање, злоупотребавање – *blow off, brush off, fire off, face off, hack off, push off, tick off, shrug off, show off, smart off, sound off*;
- 16) заспати, утонуту у сан – *drift off, nod off, doze off, drop off, go off, get off*;
- 17) повратак у уобичајено стање – *dust off, dry off, cool off, rub off, throw off, shake off*;

- 18) обележити, издвојити - *mark off, parcel off, check off, fence off, measure off, tick off*;

3. Истраживање и корпус

3.1 Циљ истраживања

Циљ истраживања био је да се утврди на које се све начине могу превести енглески фразни глаголи са партикулом *off* на српски језик, прецизније, које алтернативе за превод задатих фразних глагола са *off* нуде наставници енглеског језика. Иницијална хипотеза била је да ће углавном перфективни глаголи у српском бити адекватни преводни еквиваленти фразних глагола са партикулом *OFF* и да ће у српском као флективном језику у већини случајева префикси бити главни носиоци семантичке модификације преведених глагола.

3.2 Учесници и процедура

У истраживању је учествовало четрдесет и пет наставника енглеског језика у основним и средњим школама, али и на факултетима у Јагодини и Крагујевцу. Корпус је прикупљен на основу упитника, а задатак испитаника био је да на основу педесет примера фразних глагола и њихових различитих значења задатих у реченицама, понуде своје опције којима би превели дате глаголе. Реченице су конструисане самостално или биране и модификоване из речника *Longman Dictionary of Contemporary English (LDCE) (2003)* тако да најбоље илуструју значење употребљеног фразног глагола.

3.3 Резултати

На основу спроведеног истраживања добијени су следећи резултати (због боље прегледности приказани су фразни глаголи по абecedном реду са примерима из упитника и понуђеним српским еквивалентима):

1) **Back off** (интранзитивни)

- (1) а) *She **backed off** and then turned and ran.* (LDCE: 92)
 – перфективни: *окренути се, окренути леђа, на лево круг и отићи*
 б) *Jack **backed off** when he realized how much work was involved.* (LDCE:92)
 – перфективни: *одустати, дићи руке*

2) **Break off**

- (2) а) *They were in the middle of an argument but **broke off** when someone came into the room.*
 – перфективни: *прекинути разговор/расправу, заћушати, занемети, застати, обуставити расправу*
 б) *Sally **broke off** her engagement to John.*
 – перфективни: *раскинути, ошказати*
 в) *He took a bar of chocolate and **broke off** a bit.*
 – перфективни: *одломити, одгрити, ошкунути, изломкати*

3) **Bring off** (транзитивни)

- (3) *You robbed the bank! I can't believe you **brought that off**.*

- перфективни: успешно извесити, успетити, поћи за руком, постити, успешно обавити

4) Brush off (транзитивни)

(4) *Mary brushed her ex-boyfriend off at the party; she didn't even notice him.*

- перфективни: игнорисати, откачити, отицати, искулирати, пожелати као смрдљив сир

- имперфективни: не обазирати се, понашати се као да не постоји

5) Burn off (транзитивни)

(5) *I decided to go for a run to burn off a few calories. (LDCE: 198)*

- перфективни: сагорети, отойити, истойити, изгубити, потрошити, истрошити

6) Call off (транзитивни)

(6) a) *They called the picnic off because of the rain.*

- перфективни: отказати, одложити

б) *He called off the dogs when he saw it was his neighbour.*

- перфективни: опозвати, смирити, умирити

7) Cast off (транзитивни)

(7) a) *His family had cast him off without a penny. (LDCE: 229)*

- перфективни: одбацити, оставити, избацити на улицу, отицати

б) *Let's cast the boat off and sail away!*

- перфективни: одвезати, пустити, ослободити, развезати

8) Check off (транзитивни)

(8) *Check each name off the list.*

- перфективни: штиклирати, означити, прецртати, чекирати, обележити

9) Clear off (интранзитивни)

(9) *You have no right to put your caravans in my field so clear off!*

- перфективни: склонити се

- имперфективни: чистити се, брисати, зубити се, торњати се, бежати главом без обзира, мицати се

- остале неглаголске фразе: Чистац! Тушањ!, Хајде напоље!, Мари!

10) Come off

(10) a) *The handle came off the suitcase when I grabbed it.*

- перфективни: одломити се, откинути се, отицати, поломити се, откачити се, пући, одвали се

б) *When is the wedding coming off?*

- перфективни: догодити се, десити се, пасати се

- имперфективни: дешавати се, одржавати се, одвијати се, бити

в) *I'm afraid that sneaky plan of yours won't come off.*

- перфективни: успети, реализовати се, остварити се, посредити се, одвити се

г) *It wasn't until I tried to come off the pills that I realized I was addicted.*

(LDCE: 300)

- перфективни: скинути се, оставити, баћали, престати

- имперфективни: не користити, не уопштељавати

11) Cool off (интранзитивни)

(11) *He slammed the door and went for a walk to cool off. (LDCE: 346)*

- перфективни: охладити се, искулирати, разбистирити главу, охладити главу, смирити се, умирити се

12) Cut off

(12) а) *One of his fingers was cut off in the accident.* (LDCE: 388)

- перфективни: одсећи, посећи, изгубити, ошфикарити, остати без

б) *The Company cut off our electricity because we didn't pay our bill.*

- перфективни: обуставити, прекинути, одсећи, ископчати, искључити, исећи

в) *Emma cut him off in mid-sentence.* (LDCE: 388)

- перфективни: прекинути, зауставити, ујасати у реч

г) *Julia had been completely cut off by all her family and friends.* (LDCE: 388)

- перфективни: одбацити, удаљити, занемарити, игнорисати, заборавити

д) *We were cut off by the tide and had to be rescued by boat.*

- перфективни: одсећи, изоловати, заробити, покосити

13) Dash off (интранзитивни)

(13) *Harry dashed off before she had the chance to thank him.* (LDCE: 396)

- перфективни: ошперјати, одјурити, побећи, изјурити, збрисати, утести, ошрчати

14) Doze off (интранзитивни)

(14) *I must have dozed off while watching TV.*

- перфективни: задремати, заспати, закуњати, закунтати, захркати

15) Dust off (транзитивни)

(15) *We went to the attic and dusted some old books off.*

- перфективни: обрисати прашину, очистити, ојажати, пребрисати

16) Fall off

(16) а) *A button had fallen off her jacket.* (LDCE: 566)

- перфективни: сласити, ошпастити, одишати се, покидавати се, ошкити се

б) *Orders have been falling off; we need a new advertising campaign.*

- перфективни: ошпастити, пастити, смањити се, сласити

- имперфективни: ошпадати

17) Fight off (транзитивни)

(17) а) *Bodyguards had to fight off the crowd.* (LDCE: 589)

- перфективни: изборити се, ошпастити, одгурнути

- имперфективни: борити се, држати на одстојању

б) *Elaine's fighting off a cold.* (LDCE: 589)

- перфективни: изборити се, ухватити се у коштира

- имперфективни: борити се

18) Get off

(18) а) *We need to get off the bus at the next stop.*

- перфективни: сићи, изаћи

б) *What time do you get off work?* (LDCE: 676)

- перфективни: завршити, ошпастити, напустити, баталиити

- имперфективни: одлазити

- в) *He was tried for theft but he **got off** because there wasn't sufficient evidence against him.*
- перфективни: извући се, проћи некажњено, пустиићи на слободу, прозледаићи кроз прстије, ослободити, стиасити
- г) *Can we **get off** the subject of death, please?* (LDCE: 676)
- перфективни: промении ти тему, баџалии ти, мануи ти се, окании ти се, пресиаи ти
- д) ***Get off** me!* (LDCE: 676)
- перфективни: скинуи ти се, пустии ти, баџалии ти, остави ти на миру
- ђ) *Can you **get** this spider **off** my shirt?*
- перфективни: скинуи ти, баџи ти, помери ти, удаљи ти
- 19) Give off** (транзитивни)
(19) *That white flower **gives off** a beautiful smell.*
- имперфективни: одавати, производи ти, има ти, поседовати, карактерисати
- 20) Go off**
(20) а) *He **went off** in a great hurry.*
- перфективни: одјури ти, оти ти
- б) *The alarm clock **went off** at 6:00 AM.*
- перфективни: зазвонити, укључити се, активира ти се
- в) *The bomb could **go off** at any moment.*
- перфективни: експлодира ти, активира ти се, пу ти
- г) *The party **went off** very well.*
- перфективни: проћи, одви ти се, прои ти
- д) *The food had been in the fridge for days and finally **went off**.*
- перфективни: уквари ти се, поквари ти се, устаја ти, убаја ти ти се
- ђ) *Many women **go off** coffee during pregnancy.* (LDCE: 692)
- перфективни: замрзети, пресиа ти да воли, смучити се, баџалии ти
- е) *The central heating **goes off** at 9 o'clock.* (LDCE: 692)
- перфективни: искључити се, нестиа ти
- 21) Hold off**
(21) а) *Buyers have been **holding off** until the price falls.* (LDCE: 775)
- имперфективни: чека ти, фемка ти се, нећка ти се, држа ти се по страни
- б) *Not even a gun could **hold** him **off** forever.* (LDCE: 775)
- имперфективни: џера ти, држа ти на одстојању, спречавати
- в) *The rain fortunately **held off** till after the school sports day.*
- перфективни: уздржа ти се, суздржа ти се, одложи ти, пошпедети
- 22) Keep off** (транзитивни)
(22) а) *How are we going to **keep** the flies **off** this food?* (LDCE: 882)
- перфективни: расџера ти, оџера ти, заштити ти, сачува ти
- имперфективни: држа ти подале, чува ти, шити ти ти
- б) ***Keep off** the grass!*
- перфективни: склони ти се
- имперфективни: не џазити, клони ти се, држа ти се на одстојању
- в) *Let's **keep off** that subject.*
- перфективни: избећи, занемари ти, прескочити, остави ти, забата-лити

г) **Keep off fatty foods.** (LDCE: 882)

- имперфективни: клонити се, не конзумирајти, избежавати, чувати се

23) Knock off (транзитивни)

(23) а) *We **knock off** work in time for tea.*

- перфективни: пресјати, паузирајти, зауставити, завршити, прекинути

б) *I'll **knock off** 10 dollars.* (LDCE: 892)

- перфективни: сјустити, снизити, појефтинити

в) *Roland **knocks off** copies of famous paintings.* (LDCE: 892)

- имперфективни: произвођити, правити

г) *George went to prison for **knocking off** two people.*

- перфективни: укебати, убити, усмртити

24) Lay off

(24) *The company was losing money, so they had to **lay off** 100 workers.*

- перфективни: ошустити, дати отказ

25) Let off (транзитивни)

(25) а) *I'll **let you off** this time but don't do it again.* (LDCE: 925)

- перфективни: пусти, опросити, проћи некажњено, извући се

б) *One boy had **let off** a firework in class.* (LDCE: 925)

- перфективни: испали, запали, упали

26) Make off (интранзитивни)

(26) *The boys **made off** when they saw the policemen.*

- перфективни: побећи, збрисати, одјурити, побећи злавом без обзира, утећи

27) Mark off (транзитивни)

(27) а) *The competitor's arena has been **marked off** with cones.* (LDCE: 1006)

- перфективни: означити, оградити, обележити

б) ***Mark off** each of the names on the list as I call them out.* (LDCE: 1007)

- перфективни: означити, обележити, штиклирати, прибележити

в) *Sara's beauty **marked her off** from other contestants.*

- имперфективни: истицајти се, разликовајти се, издвајајти се, ширчајти

28) Nod off (интранзитивни)

(28) *The movie was so boring that I **nodded off** before it was finished.*

- перфективни: задремајти, закуњати, закунијати, заспати

29) Pay off (транзитивни)

Примери и српски еквиваленти:

(29) а) *It took me ten years to **pay off** my credit card debt.*

- перфективни: отплатити, исплатити, вратити

б) *Teamwork **paid off**.* (LDCE: 1208)

- перфективни: исплатити се, успети

в) *Two hundred workers have been **paid off**.* (LDCE: 1208)

- перфективни: исплатити, отпустити, распустити, отплатити

30) Pull off (транзитивни)

(30) а) *Much to our great surprise he **pulled off** the deal.*

- перфективни: поспети, издејствовати, закључити, остварити, нагодити се

б) We **pulled off** the road to get some food. (LDCE: 1326)

- перфективни: сџаати, заусџавити се, присџети

31) Put off (транзитивни)

(31) а) I'll **put off** my visit to Scotland till the winter is warmer.

- перфективни: одложиџи, одџодити, осџавити за касније, померити

б) I wanted to see the exhibition but the long queue **put me off**.

- перфективни: одвратиџи, одусџати, одбити, омести, осуџети

в) I'll **put you off** at the supermarket. (LDCE: 1335)

- перфективни: одбацити, оставити, одвести

32) Ring off (интранзитивни, транзитивни)

(32) He **rang off** before I could ask his name.

- перфективни: сџустити слушалицу, прекинуџи везу

33) Rip off (транзитивни)

(33) а) The agency really **ripped us off**. (LDCE: 1420)

- перфективни: оџљачкаџи, оџеџешиџи, узети задњи динар

б) Somebody had come in and **ripped off** the TV and stereo. (LDCE: 1420)

- перфективни: украсити, однеџи, зџити

34) Rub off (транзитивни)

(34) а) Jack **rubbed** the mud **off** his face. (LDCE: 1437)

- перфективни: почистиџи, исџрџати, очистиџи, скинути

б) She refused to give up and her confidence **rubbed off** on the others.

(LDCE: 1437)

- перфективни: пренеџи се, пребацити се, заразити

35) Run off

(35) а) Why did you **run off** after the party?

- перфективни: побеџи, оџрчаџи, имуџнути, нестиџати, збрисати

б) The new government is trying to **run** the drug dealers **off**.

- перфективни: оџтераџи, протџераџи, расџераџи, разџурити, најуриџи, решити се

в) She could **run off** five essays in an hour.

- перфективни: најисаџи, избациџи, сачинити, саставити

36) See off (транзитивни)

(36) а) The team **saw off** their old rivals in last night's game. (LDCE: 1485)

- перфективни: почистиџи патиос, победити, поразити, добити, прџиџумфоваџи

б) Parents went to the airport to **see** their children **off**.

- перфективни: исџраџити, оџџраџити, поздравити се

37) Sell off (транзитивни)

(37) We are closing so we are **selling off** goods. That's why they're so cheap.

- имперфективни: расџродавати, продавати буд-заџиџо, продавати

38) Set off (транзитивни)

(38) а) They **set off** at six and hoped to arrive before dark.

- перфективни: кренуџи, поџи, заџочети пуџовање, одметнути се

б) The strike **set off** a series of strikes throughout the country.

- перфективни: изазвати, проруковаџи, подстаџи, иницирати, даџи подстџек

в) The blue dress **set off** her long blonde hair. (LDCE: 1500)

- имперфективни: *испицајти, скрепјати поглед на*

39) Show off (интранзитивни)

(39) *She speaks French all the time just to **show off**.*

- имперфективни: *разметјати се, хвалисати се, бусати се у зруди, хвалићи се, правити се важан*

40) Sign off

(40) а) *It's getting quite late so I'll **sign off** now.* (LDCE: 1534)

- перфективни: *одјавити се*

б) *For the last month she has been **signed off** sick from work.* (LDCE: 1534)

- перфективни: *добити оправдање, ослободити*

- имперфективни: *ојравдано одсутствовати, не ићи на посао, не радити*

41) Skim off (транзитивни)

(41) а) *Professional sport **skims off** all the best players.* (LDCE: 1547)

- имперфективни: *бирати, пробирати, издвајати, одабирати*

б) *For years his partner has been **skimming off** the profits.* (LDCE: 1547)

- имперфективни: *скупљати кајмак, масити брке, узимати, убирати, профитирајући, красти, ошимајући, зомилајући*

42) Start off

(42) а) *I **started off** by drawing the flowers.* (LDCE: 1617)

- перфективни: *почети, опочети, започети*

б) *We're not sure what **starts** the process **off**.* (LDCE: 1617)

- перфективни: *покренути, стартуовати*

в) *He made her jump, and that **started** her **off** giggling.* (LDCE: 1617)

- перфективни: *узбудити, изазвати, пробудити, натерати*

43) Switch off

(43) а) *The burglar alarm was **switched off**.* (LDCE: 1682)

- перфективни: *искључити, закочити, расформирати*

б) ***Switch off** by listening to music.* (LDCE: 1682)

- перфективни: *искључити се, ојустити се*

44) Take off

(44) а) *He **took off** his coat when he entered the room.*

- перфективни: *скинути, збацити, бацити*

б) *The plane **takes off** at five.*

- перфективни: *полетети, узлетети*

в) *Peter's career started **taking off**.*

- перфективни: *винути се, покренути се, успешно опочети*

- имперфективни: *крепјати се узлазним шоком, просјерирати*

г) *Brandy **took off** Tina Turner perfectly.*

- перфективни: *скинути, искојирати*

- имперфективни: *имиширати*

45) Tell off (транзитивни)

(45) *Carolina **told me off** when she found out I was gossiping.*

- перфективни: *искритиковати, изгрдити, прекорити, одржати лекцију, очитати буквицу*

- имперфективни: *кудити, викајући*

46) Throw off (транзитивни)

- (46) a) *They **threw off** their clothes and dived in.* (LDCE: 1732)
- перфективни: скинуџиџи, збаџиџиџи, баџиџиџи
б) *In 1845, they finally **threw off** the yoke of foreign rule.* (LDCE: 1732)
- перфективни: сврџнуџиџи, збаџиџиџи, џроџџераџиџи
в) *It's taken me ages to **throw off** this cold.* (LDCE: 1732)
- перфективни: џреболеџиџи, реџиџиџи се, ослободџиџи се
г) *The engine was **throwing off** too much heat.*
- имперфективни: одаваџиџи, џроизводиџиџи, баџаџиџи
- 47) Turn off** (транзитивни)
- (47) a) *Could you **turn off** the light, please?*
- перфективни: искључиџиџи, уџасиџиџи, изџасиџиџи, уџулиџиџи
б) *The sight of rotting would **turn** the buyers **off**.*
- перфективни: одвраџиџиџиџи, ужаснуџиџи, џоколебаџиџи, одбиџиџи
в) *They've **turned off** the gas for a while.*
- перфективни: искључиџиџи, џрекинуџиџи довод, заустџаваџиџи, обуџџа-
виџиџи снабдевање, уџулиџиџи, заврнуџиџи
г) *I think we should've **turned off** at the last exit.*
- перфективни: скренуџиџи
- 48) Wear off** (интранзитивни)
- (48) *These glasses may seem uncomfortable but the feeling will soon **wear off**.*
- перфективни: несџаџиџи, иџчиленџиџи, џроџи, изџубиџиџи се, џресџаџиџи
- 49) Work off** (транзитивни)
- (49) a) *Walking is excellent for **working off** tension.* (LDCE: 1902)
- перфективни: одаџнаџиџи, оџресџиџи, занемариџиџи, оџџераџиџи, збора-
виџиџи на, расџџераџиџи
б) *She hasn't **worked off** her debts to me yet.* (LDCE: 1902)
- перфективни: одраџиџиџи, одужџиџи се раџом
- 50) Write off** (транзитивни)
- (50) a) *After six months of work we **wrote** the project **off** as a non-starter.*
- перфективни: оџџиџисаџиџи, обуџџаваџиџи, џрекинуџиџи, заустџаваџиџи,
оџџазаџиџи
б) *The USA agreed to **write off** debts worth billions of dollars.* (LDCE: 1912)
- перфективни: оџџиџисаџиџи, оџросџиџиџиџи
в) *At thirteen he stole a car and **wrote** it **off**.* (LDCE: 1912)
- перфективни: униџиџиџиџиџи, разориџиџи, уџроџаџиџиџиџи, сравниџиџи са
земљом

4. Анализа корпуса и закључак

На основу спроведеног истраживања добијени су следећи резултати: од укупно 466 преводних еквивалената за фразне глаголе са партикулом *off*, највећи број чине перфективни глаголи, укупно 382 или 81.97 %, који су или самостални или у оквиру перфективне глаголске фразе, које се, због боље прегледности налазе у Табели 1. Имперфективних глагола има 80 или 17.17 %, такође самосталних или у оквиру глаголске фразе (в. Табелу 2). Осталих неглаголских израза има 4 или 0.86 %.

Перфективних фраза има 34, што је 8.9 % од броја перфективних глагола, односно 7.3 % од укупног броја еквивалената. У Табели 1 је дат преглед структуре перфективних глаголских фраза и њихова фреквентност у корпусу.

Табела 1

Структура перфективних глаголских фраза	Укупан број појављивања у корпусу	Процент у односу на укупан број перфективних глагола (%)	Процент у односу на укупан број преводних еквивалената (%)
глагол + номинална фраза	18	4.71	3.86
глагол + препозициона фраза	8	2.09	1.72
глагол + адвербијална фраза	4	1.05	0.86
адвербијал + глагол	3	0.79	0.64
глагол + адјективална фраза	1	0.26	0.21

Имперфективних глаголских фраза има укупно 15, што је 18.75 % од броја имперфективних глаголских еквивалената, тј. 3.23 % од укупног броја еквивалената у корпусу. У Табели 2 дат је преглед структуре имперфективних глаголских фраза и њихова фреквентност у корпусу.

Табела 2

Структура имперфективних глаголских фраза	Укупан број појављивања у корпусу	Процент у односу на укупан број имперфективних глагола (%)	Процент у односу на укупан број преводних еквивалената (%)
глагол + препозициона фраза	6	7.5	1.29
глагол + адвербијална фраза	4	5	0.86
глагол + номинална фраза	3	3.75	0.63
адвербијал + глагол	1	1.25	0.21
глагол + адјективална фраза	1	1.25	0.21

Када су у питању префикси који су се најчешће појављивали на глаголима у корпусу, може се закључити да су они знатно фреквентнији код глагола перфективног вида, а најучесталији су *од-*, *о-*, *из-*, *за-*, *по-*. Фреквентност употребе префикса у преводним еквивалентима за фразне глаголе са партикулом OFF приказана је у Табелама 3 и 4, за перфективне и имперфективне глаголе посебно.

Табела 3

Префикс	Укупан број појављивања у корпусу	Процент у односу на укупан број перфективних глагола (%)	Процент у односу на укупан број преводних еквивалената (%)
ОД-	50	13.1	10.73
О-	49	12.83	10.52
ИЗ-	33	8.64	7.08
ЗА-	32	8.38	6.87
ПО-	22	5.76	4.72
У-	18	4.71	3.86
С	14	3.66	3.0
ПРЕ-	10	2.62	2.15
РАЗ-	9	2.36	1.93
ПРО-	6	1.57	1.29

З-	5	1.31	1.07
НА-	4	1.05	0.86
СА-	4	1.05	0.86
УЗ-	2	0.52	0.43
ПРИ-	2	0.52	0.43
ПОД-	1	0.26	0.21

Табела 4

Префикс	Укупан број појављивања у корпусу	Процент у односу на укупан број имперфективних глагола (%)	Процент у односу на укупан број преводних еквивалената (%)
ИЗ-	4	5	0.86
У-	3	2.5	0.43
ОД-	3	2.5	0.43
С-	3	2.5	0.43
ПРО-	1	1.25	0.21
О-	1	1.25	0.21
РАЗ-	1	1.25	0.21

На основу претходно представљених резултата, може се закључити да је спроведено истраживање потврдило почетну хипотезу да ће углавном перфективни глаголи у српском језику бити адекватни преводни еквиваленти фразних глагола са партикулом *off* (што се види из примера у одељку 3.3 и Табеле 1 из одељка 4) и да ће у српском као флективном језику у већини случајева префикси бити главни носиоци семантичке модификације преведених глагола, односно носиоци перфективног вида (што се може видети у Табели 3 из одељка 4, као и из конкретних примера у одељку 3.3). Важно је напоменути да је у случајевима када су преводни еквиваленти били имперфективни глаголи, одлучујућу улогу за таква избор није имала сама партикула *off*, већ глаголско време у коме је дат фразални глагол у примеру (о томе сведоче примери 4, 9, 10, 16–19, 21–23, 17 итд. из одељка 3.3), што може послужити као полазиште за даља истраживања у областима примењене лингвистике, али и лексичке семантике уопште.

Литература

- Дарвин, Греј 1999: Darwin, C. & Gray, L., *Going After the Phrasal Verb: An Alternative Approach to Classification*, *TESOL Quarterly*, Vol.33, No. 1, Spring 1999.
- Дирвен 2001: Dirven, René, *The Metaphoric in Recent Cognitive Approaches to English Phrasal Verbs*, <http://www.metaphorik.de/01/Dirven.pdf>, 27. 12. 2010.
- Кверк, Принбаум 1973: Quirk, Randolph, Greenbaum, Sidney, *A University Grammar of English*, London: Longman.
- Колинс Кобилд 2005: Collins Cobuild Dictionary of Phrasal Verbs, London: Harper Collins Publishers.
- Ламонт 2005: Lamont, George J. M., *The Historical Rise of the English Phrasal Verb*, <http://homes.chass.utoronto.ca/~cpercyc/courses/6361lamont.html>, 27. 12. 2010.
- Лонгман 2000: Longman Phrasal Verbs Dictionary, Harlow: Longman.
- Лонгман 2003: Longman Dictionary of Contemporary English, Harlow: Longman.

Мериам Вебстер 2005: Merriam Webster's Collegiate Dictionary, the USA: Merriam-Webster Incorporated.

Новиков 2005: Novakov, Predrag, *Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i srpskom jeziku*, Novi Sad: Futura publikacije.

Оксфорд 2000: Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, Oxford: Oxford University Press.

Перот 2010: Parrott, Martin, *Grammar for English Language Teachers*, Cambridge: Cambridge University Press.

Селси Мерсиа, Ларсен Фримен 1999: Celce-Murcia, M. & Larsen-Freeman, D., *The Grammar Book*, Boston: Heinle & Heinle.

Томсон, Мартинет 2002: Thompson, A.J., Martinet, A.V., *A Practical English Grammar*, Oxford: Oxford University Press.

Шноубелен 2010: Schnoebelen, Tyler, *Measuring compositionality in phrasal verbs*, http://www.stanford.edu/~tylers/notes/papers/Schnoebelen_QP_15th.pdf, 24. 12. 2010.

TEACHERS' ALTERNATIVES FOR TRANSLATING ENGLISH PHRASAL VERBS WITH THE *OFF* PARTICLE

Summary

After an introduction and a brief account of the characteristics of phrasal verbs in English, the paper presents the results of the conducted research. The aim of the research was to investigate the options for translating phrasal verbs with the *off* particle into Serbian. Forty-five teachers of English participated and filled in the questionnaire. The obtained results were used to form the corpus, the analysis of which confirmed the initial hypothesis that Serbian perfective verbs should be the most suitable alternatives for translating phrasal verbs with *off*, and that prefixes in Serbian would compensate for the meanings of *off* in English, due to a highly productive inflection in the afore mentioned South Slavic language.

Danica Jerotijević

Sandra BULJANOVIĆ¹
Beograd

O MOGUĆNOSTIMA PREVOĐENJA GLAGOLSKIH VREMENA, ČLANA I RODA S MAĐARSKOG NA SRPSKI: PRIMER ROMANA MORA JOKAIJA ZLATAN ČOVEK²

U radu se poredе два srpska prevoda romana *Zlatan čovek* mađarskog romanopisca Mora Jokaija. Postojanje два prevoda istog dela omogućava da se ukaže na različite prevodilačke koncepcije i postupke pomoću kojih je delo preneto u drugi jezik, a time i u drugu kulturu. Takođe, analiza rasvetljava i udeo ličnosti prevodilaca u prevodu. Ukazano je i na kulturološke probleme koji iskrasavaju prilikom prevođenja sa mađarskog jezika, kao jezika koji je tipološki drugačiji od srpskog.

Ključne reči: mađarski jezik, srpski jezik, prevođenje, glagolska vremena, član, rod

1. Uvodne napomene

1.1. Mor Jokai (1825–1904) je književnik ogromnog opusa i spada u najčitanije i najprevođenije mađarske pisce. Jokaijevo životno delo „nije formiralo samo književni, već i društveni jezik“ (László (fősz.) 1994: 911). Pozitivne osobine koje odlikuju Jokaija – koje se ogledaju i u romanu *Zlatan čovek*, o kome će biti reč u ovom radu – jesu bogata mašta, virtuoznost u fabulaciji, poznavanje života i ljudi (što njegova dela čini vernim ogledalom ne samo njegove sredine već i šireg okruženja), izvrsni plastični, jasni opisi i vedar humor. Jokaijevoj popularnosti svakako doprinosi i njegov način izražavanja. On je jedan od najvećih umetnika mađarskog jezika: piše osobenim stilom koji se sastoji iz mnoštva slojeva i koji spaja više registara. Jokai koristi bez teškoća najraznovrsniji rečnički fond: od leksike službenog pravnog jezika, koja je nastala na latinskim osnovama, do izraza i izreka narodnog govora.

1.2. Mor Jokai spada i među najviše prevođene prozne mađarske pisce na srpski. Iz rada Božidara Kovačeka „Jokai i Srbi“, saznajemo da se nijedan mađarski pisac 19. veka ne može porediti sa Morom Jokaijem po broju prevoda (isp. Kovaček 1990). Od 50-ih godina 19. veka do 50-ih godina 20. veka, objavljeno je oko četrdeset Jokaijevih knjiga. Međutim, Kovaček naglašava da „broj knjiga, ipak, samo delimično pokazuje meru Jokaijeve popularnosti kod srpske i hrvatske čitalačke publike. U časopisima, almanasima, kalendarima, pa i u novinama 19. veka, Jokaijevo autorsko ime susrećemo veoma često; bio je, ako brojimo poslednje decenije 19. veka, prozni pisac najprevođeniji na srpskohrvatski jezik“ (Kovaček 1990: 57).

O Jokaijevoj popularnosti kod Srba pisao je i Sava Babić, povodom obeležavanja 175 godina od rođenja ovog velikog pisca. Babić ističe da je – pored pesama Šandora Petefija u Zmajevom prevodu, *Toldija* Janoša Aranja i *Čovekove tragedije* Imrea Madača – srpskim čitaocima najpoznatija Jokaijeva proza (isp. Babić 2000). Međutim,

¹ sandrabuljanovic@yahoo.com

² Rad predstavlja deo magistarskog rada *Roman Mora Jokaija Zlatan čovek u srpskim prevodima*, koji je odbranjen 2007. godine na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

Babić dodaje da su Jokaijevu vrednost prepoznali samo Srbi koji su živeli u okviru Austrougarske monarhije. Slava ovog pisca je tek mnogo kasnije dospela do Srba koji su živeli južno od Save i Dunava.

I Kovaček i Babić se slažu u tome da je Jokai krajem 19. veka bio najprevođeniji mađarski pisac na srpski. Jokai je, kao novinar, značajno proširio interesovanje u Mađarskoj za Srbe i bio je jedan od inicijatora napisa o srpskoj i hrvatskoj književnosti u mađarskim glasilima. Jokaijeva recepcija značajno je doprinela razvoju srpske kulture i, naročito, srpskog romana u 19. veku. Ne samo da nije postojao srpski književni časopis koji nije objavio Jokaijev tekst, već su se srpski časopisi u mnogome ugledali na mađarske časopise koje je on uređivao. Interesovanje za Jokaija opada nakon nagodbe između Pešte i Beča koji je postignut 1867. godine, ali nikada neće u potpunosti zamreti. Ponovno interesovanje za njegova dela nastaje nakon Drugog svetskog rata.

Roman *Zlatan čovek* (u originalu: *Arany ember*), koji zauzima jedinstveno mesto u njegovom stvaralaštvu, Mor Jokai je napisao 1873. godine, u periodu svog idejnog i umetničkog procvata. To je decenija u kojoj su nastali i drugi poznati romani ovog pisca: *A kőszívű ember fia* (1869), *Fekete gyémántok* (1870) [u prevodu na srpski: *Crni dijamanti* (1880)], *Arany ember* (1873) [u prevodu na srpski: *Zlatan čovek* 1885–1886, 1955], *Egy az Isten* (1877), *Egy hírhedett kalandor* (1879).

Osobine koje karakterišu Jokaija u potpunosti su došle do izražaja u romanu *Zlatan čovek*. Roman u svojoj osnovi ima izvanredno zanimljivu i uzbudljivu radnju, a glavna nit romana isprepletana je sa raznovrsnim epizodama, sporednim radnjama, slikovitim opisima. Kroz deskripciju likova i društvenih okolnosti u kojima se radnja odvija, vidi se Jokaijevo poznavanje života i ljudi, a njegova ljubav prema prirodi odražava se u izvanrednim opisima. Mnogobrojni su razlozi zbog kojih je ovaj roman popularan i prevođen na veliki broj jezika.

Roman *Zlatan čovek* je verodostojna slika uspona jednog uzornog građanina i njegovog razočaranja u sopstveni građanski život. Jedna od pozornica u fabuli je oblast donjeg Dunava i predela Železnih vrata, koja je uzbudivala fantaziju pisaca romantičara i koja se, u vreme zbivanja radnje romana, još uvek nalazila na granici sa Otomanskom imperijom. Deo radnje zbiva se na Dunavu, u Đerdapskoj klisuri, na Ničijem ostrvu. To mesto je izolovano do civilizacije, ali je u stalnoj vezi sa spoljašnjim svetom. Eksteritorijalnost ostrva omogućili su Bečki dvor i Otomanski presto, a idilu i harmoniju zabrana novca i oružja. Glavni junak Timar koleba se između dva sveta, između dve vrste ljubavi koje u sebi sažimaju osobenosti dva sveta, između dva načina života – jedan je u Komaromu sa Timeom, a drugi na ostrvu sa Noemi. Iako se u romanu nigde ne spominje da je Ničije ostrvo zaista postojalo i da se zvalo Ada-Kale, pominjanje toponima koji su poznati čitaocu srpskog prevoda, kao što su Pančevo, Smederevo, Banat, Zemun, Fruška gora i slično, čine roman kulturološki bliskim.

Zlatan čovek smatra se najvrednijim Jokaijevim delom i predstavlja njegov najprevođeniji roman. Značaj ovog Jokaijevog romana za mađarsko-srpske književne veze ogleda se i u činjenici da postoje dva vremenski znatno udaljena i zasebno objavljena prevoda – prevod Mite Đorića objavljivao je u Beogradu od 1885. do 1886. godine, a prevod Stevana Josifovića u Novom Sadu 1955. godine. Đorićev prevod štampan je ćirilničnim pismom, a Josifovićev latinicom. U vreme objavljivanja prvog prevoda još je važio Vukov pravopis, a u vreme drugog prevoda *Pravopis srpsko-hrvatskog književnog jezika* Aleksandra Belića iz 1923. godine. U radu smo proučavali na koji način su prevodioci doživeli delo i prevodili ga na srpski. Zanimalo nas je i koliko se jezik razlikuje u tim razdobljima. Takođe, želeli smo da opišemo kakav je

mađarski jezik u vreme nastanka romana, i koliko se taj jezik razlikuje od savremenog mađarskog.

Analiza *Zlatnog čoveka* bila je zanimljiva iz više razloga. U romanu su prisutne sve osobine koje odlikuju pisca Jokaija, radnja je uzbudljiva i dinamična, a povrh svega u mnogim epizodama radnja je iz perspektive savremenog čitaoca potpuno aktuelna (iznova je ispričana, uvek aktuelna, legenda o kralju Midi, zatim epizode o brzom bogaćenju, korupciji, finansijskim malverzacijama, pa i muško-ženski odnosi – sve to bi te priče mogle da se dešavaju i danas). Pored toga, čitaocima sa ovog podneblja može posebno biti interesantno to što je jedna od lokacija na kojima se radnja događaja bliska i poznata – oblast donjeg Dunava i Đerdapska klisura.

2. Teorijske postavke

Sledeći iskaze koje su o prevođenju izneli Nemač Fridrih Šlajermaher (Šlajermaher 2003: 37), Čeh Jirži Levi i naši teoretičari Miodrag Sibinović i Sava Babić, načinjen je teorijski okvir koji je služio kao osnova za analizu brojnih primera izdvojenih iz originala i prevoda. Pokušali smo da odredimo koliki je udeo prevodiočeve ličnosti u posredovanju između originala i prevoda, u kojoj meri je delatnost prevodioca stvaralački čin, koje se naučne discipline bave analizom i objašnjavanjem procesa prevođenja i koje su glavne karakteristike lingvističkog pristupa književnom prevodu.

Veoma značajno pitanje kojim se bavi svaki teoretičar prevođenja jeste udeo prevodiočeve ličnosti u posredovanju između originala i prevoda, odnosno između autora nekog dela i čitaoca koji to delo čita na svom maternjem jeziku (a ne na jeziku na kojem je delo nastalo). Za prevodioca i teoretičara prevoda Savu Babića „pitanje nije u obliku: *da li* učestvuje prevodiočeva stvaralačka ličnost, već *koliko* učestvuje“ (Babić 1986: 7). Pre nastanka dela pisac pred sobom ima celokupnu stvarnost. Njegova kreativnost se ogleda u tome što on od te složene, višeznačne stvarnosti uzima jedan deo koji mu je blizak, koji ga interesuje, i taj deo oblikuje i donosi čitaocu. Stvaralački čin prevodioca je kreativan na drugi način. Naime, on od te celokupne stvarnosti pred sobom ima samo jedan njen deo – onaj koji je autor preneo u svoje delo. Pisac započinje pisanje onoga trenutka kada se u njemu javi potreba da svetlu (čitaocima) ispriča neku priču, da prenese svoje mišljenje, da oslobodi nagomilane emocije. Prevodiočeva kreativnost ispoljava se prilikom odabira dela za prevod. Prevodilac nema potrebu da ispriča neku priču ili da svoje emocije podeli sa čitaocima.³ On bira šta će predstaviti čitaocu svoga jezika među fragmentima stvarnosti koje su obradili neki pisci ili samo jedan pisac.

Prema Fridrihu Šlajermaheru, za pravog prevodioca, koji želi da zbliži pisca i čitaoca, postoje samo dva metoda: ili će prevodilac, koliko god može, ostaviti pisca na miru a povesti mu čitaoca u susret, ili će pak ostaviti čitaoca na miru, koliko god može, i povesti mu pisca u susret. Ukoliko se odluči za drugi Šlajermaherov metod, prevodilac bira koncepciju „funkcionalne sličnosti“,⁴ za koju su se zalagali češki strukturalisti, pripadnici Praškog lingvističkog kružoka. Teoretičar Jirži Levi kaže: „Najviše stvaralačkom u teoriji prevođenja smatramo koncepciju *funkcionalne sličnosti*,

3 Osim, naravno, u slučaju kada se i sâm bavi pisanjem, što je vrlo čest slučaj, ali se ovom prilikom njime nećemo podrobnije baviti.

4 „Funkcionalna sličnost ili ekvivalentnost“ predstavlja ključni princip savremene teorije prevođenja, ali koncept srećemo već kod Cicerona, koji je govorio da treba prenositi sve misli izvornika sa „formom“ i „sadržinom“ kakvu imaju u originalu, sa odnosom između „forme“ i „sadržine“ iz originala, ali ne i svaku reč.

prema kojoj se izučava informativna funkcija ovih ili onih jezičkih elemenata originala i onda se utvrđuje – koja jezička sredstva su u stanju da obave tu funkciju u prevodu“ (Levi 1982: 10). Ovaj metod pretpostavlja razumevanje celine razumevanju detalja. Cilj prevodioca mora biti da čitaocu pruži onakav užitak kakav čitanje dela na originalnom jeziku pruža čitaocu koji poznaje strani jezik, ali kome on ipak ostaje stran.

Nakon odabira dela za prevod, prevodilac započinje sâm akt prevođenja, koji je svakako stvaralački čin, jer prevodilac može da bira između dve ili više mogućnosti svog jezika kako bi preneo neki izraz u originalu. Prevodilac u svom jeziku traži funkcionalne elemente pomoću kojih će kod čitaoca izazvati isti efekat kao što je čitanje originalnog dela izazvalo kod njega. Oruđe kojim se takav efekat postiže je jezik. Iz jezika možemo da dokučimo prevodiočevu koncepciju, da utvrdimo koliko poznaje jezik, tačnije oba jezika, i sa kojeg prevodi i na koji prevodi. U jeziku prevodilac pronalazi elemente kojima će preneti suštinu, atmosferu i vrednost originalnog dela.

Budući da je jezik osnovno oruđe kojim se dolazi do prevoda, u ovom radu smo se služili lingvističkim pristupom, kojim se problemi prevođenja dele na leksikološke i gramatičke. U radu je prikazan odnos teksta prevoda prema tekstu originala, istaknuti su elementi na kojima prevod počiva, ukazano je na greške, ali su prikazana i lepa prevodilačka rešenja. Iako smo uglavnom koristili lingvistički pristup, uvideli smo da on sâm nije dovoljan. Sama od sebe se nametnula multidisciplinarnost, odnosno u najvećoj meri kulturološki pristup, budući da je književno delo deo kulture u kojoj je nastalo, a književni prevod postaje deo kulture u koju se prenosi. Između dve kulture mogu postojati nekada čak i velike kulturološke razlike koje se uočavaju već na platformama dvaju jezika. Upravo zato ovaj rad podvlači i neke od tih kulturoloških razlika.

3. Analiza građe

3.1. Lingvistički problemi prevođenja s mađarskog na srpski istraživani su u tri glavna pravca, i to na planu: *jezičkog sistema* (npr. divergencija u upotrebi glagolskih vremena u mađarskom i srpskom jeziku; kategorija gramatičkog roda koje nema u mađarskom jeziku; kategorija određenog i neodređenog člana u mađarskom jeziku, koje u srpskom nema; frazeologija itd.), *jezičke konvencije* (npr. pitanja pravopisne adaptacije antroponima, toponima, hiponima i dr.) i, konačno, *stila* (stilske odlike originala i pitanja njihove transpozicije). Rad pokušava da razluči šta je u rešenjima prevodilaca motivisano objektivnom različitosti jezičkih sistema, šta stepenom jezičke kompetencije, a šta subjektivnom odlukom prevodioca, tj. „prevodilačkim rukopisom“.

3.2. Detaljnom analizom originala i prevoda pronašli smo mnoštvo primera, među kojima smo izdvojili 14 kategorija, u skladu s podelom A. V. Fjodorova na leksikološka i gramatička pitanja. Primeri su, prema tome, sistematizovani počev od razlika u gramatici dvaju jezičkih sistema do razlika u leksici i jezičkim konvencijama. Razmatrali smo kategorije temporalnosti, gramatičke kategorije člana i roda, strane reči, greške, ispuštanja, dodavanja, arhaizme, frazeologizme, toponime, antroponime i hiponime. Radi veće preglednosti, primere smo, tamo gde je bilo moguće, razvrstali u tabele. Svaka tabela ima tri kolone, dok se broj redova razlikuje, u zavisnosti od toga sa koliko adekvatnih primera smo neku jezičku pojavu objasnili. U koloni 1 se nalazi reč, sintagma ili (ređe) cela rečenica originala, dok se u kolonama 2 i 3 nalaze primeri iz prevoda 1, odnosno prevoda 2. Primere smo stavili u tabele u onom obliku u kojem

se oni nalaze u delima. Ukoliko se u nekom polju u tabeli nalazi sintagma ili rečenica, kurzivom je naznačena leksema koju analiziramo.

3.3. Temporalnost

Temporalnost, upotreba gramatičkih vremena, problem je kojem prevodilac mora da pristupi pažljivo. Taj problem naročito je prisutan kod prevodenja proze, jer je proza najčešće u vezi s nekakvim događanjem, a ono se odvija u nekom vremenskom periodu – pre, za vreme ili nakon trenutka u kojem se o samom događanju pripoveda.

Kako Sava Babić kaže: „Bez obzira što svaki jezik raspolaže sistemom vremena kojim može prilično precizno da izrazi vreme nekoga događanja [...] u jednom jeziku i njegovoj kulturi, književnosti, postoji razvijena mogućnost koja je uobičajena prilikom pripovedanja i korišćenja određenih gramatičkih vremena“ (Babić 1986: 192–193). Korišćenje vremena se u raznim jezicima mimoilazi, ali, Babić naglašava, „nije reč samo o vremenima kojima jedan jezik raspolaže a drugi ih nema, niti o vremenima koja su u jednom jeziku već postala arhaična, već o onim vremenima koja se zaista koriste i u svakodnevnom govoru i u književnosti“ (*isto*).

U mađarskom jeziku imamo tri glagolska vremena: sadašnje, prošlo i buduće. Srpski jezik za izražavanje događaja koji su se desili u prošlosti koristi i aorist, imperfekat i, ređe, pluskvamperfekat. Upotreba sadašnjeg i budućeg vremena se najčešće podudara u dva jezička sistema, ali bi doslednim prenošenjem mađarskog perfekta u srpski prevod, naracija delovala monotono. Radi dinamizacije pripovedanja, u srpskom jeziku moramo koristiti i aorist ili imperfekat, a ponekad i narativni prezent.

Prevodioci *Zlatnog čoveka* svesni su razlika u preteritima dvaju jezika, stoga mađarsko prošlo vreme prevode na razne načine. Time što se ne drže strogo originala postižu da u delu dinamika pripovedačkog tona odgovara dinamici koja je uobičajena u srpskom jeziku.

Mađarsko prošlo vreme P1 (prevodilac Mita Đorić koga ćemo u daljem tekstu označiti sa P1) ponekad prevodi srpskim perfektom, ponekad imperfektom ili aoristom. P2 (prevodilac Stevan Josifović) ređe upotrebljava aorist i imperfekat, jer ta vremena u savremenom srpskom jeziku zvuče arhaično, iako se ne ustručava da ih koristi kada oseti da bi naracija delovala monotono ukoliko se upotrebi samo perfekat. Na primerima ćemo videti kako to izgleda u tekstu prevoda.

[1] Pasu u kojem Tereza opisuje Timaru kako je izgledao njen prvi susret s Ničijim ostrvom ispričan je u prošlom vremenu. P1 ga je preneo koristeći i imperfekat i perfekat, dok je P2 sledio pisca i u potpunosti koristio samo perfekat:

[Original] Amint erre a földre *kiléptem*, csodálatos érzés *fogott el*. Mintha egyszerre *elfeledtem volna* mindent, ami künn a világban *történt* velem. Valami hívogató, megnyugtató csendesség *fogadott* itten. Amint *bejártam* a ligetet, a pagonyt, a mezőt, már *tudtam*, hogy mit fogok itt csinálni. A ligetben *döngtek* a méhek, a pagonyban *virágzott* a földimogyoró, a víz színén *libegett* a sulyom virága, a partoldalban teknősbékák *sütkéreztek*, a fák oldalait csigák *lepték el*, a mocsári bozótban a harmatkása *érett*.

Glagoli u perfektu: *kiléptem, fogott el, elfeledtem volna, történt, fogadott, bejártam, tudtam, döngtek, virágzott, libegett, sütkéreztek, lepték el, érett*;

[P1] U času, kad *stupih* nogom na ovu zemlju, *obuze* me neko čudno osećanje. Tako, kao da *sam* na mah sve *zaboravila*, šta se tamo na polju, u svetu, sa mnom *dogodilo*. Ovde *nađoh* primamljivu mirnoću; kad *sam* *razgledala* šume, lugove i polja, *znala sam* već šta mi valja ovde činiti. U polju *zujahu* pčele, u lugu *je cvetao* lešnjik, a po

vodi je *plivao* orašak; kraj obale *sunčahu se* kornjače, oko stabala *pužahu se* puževi, a u barskom korovu dozrevaše čičoka.

Glagoli u perfektu: *zaboravila sam, dogodilo se, razgledala sam, znala sam, cvetao je, plivao je;*

Glagoli u imperfektu: *zujahu, sunčahu se, pužahu se, dozrevaše;*

Glagoli u aoristu: *stupih, obuze, nađoh;*

[P2] Kako *sam stupila* na to ostrvo, *obuze* me neko čudno osećanje. *Bilo mi je* kao da *sam* odjednom *zaboravila* sve što se dotle *zbilo* sa mnom. Ovde me je *dočekala* neka prijatna tišina koja me je *umirivala*. Čim *sam obišla* šumu, dubravu i poljanu odmah *sam znala* šta mi na tom ostrvu valja činiti. U šumi su *zujale* pčele, u dubravi je *cvetao* lešnik, nad rečnom površinom *ljuljao se* vodeni orah. Na obali su se *sunčale* kornjače, puževi su *pokrili* stabla drveta, a u barskom čestaru je *sazrevala* vlasulja.

Glagoli u perfektu: *stupila sam, bilo je, zaboravila sam, dočekala je, umirivala je, obišla sam, znala sam, zujale su, cvetao je, ljuljao se, sunčale se, pokrili su, sazrevala je;*

Glagoli u aoristu: *obuze.*

Na ovom primeru vidimo dva načina upotrebe prošlih vremena u srpskom jeziku: 1) perfekt, aorist, imperfekt i 2) perfekat i aorist (jedan primer). Prevodioci su iskoristili različite mogućnosti koje srpski jezik pruža za pripovedanje. Međutim, kako su prevodi nastali na vremenskoj distanci od više od pola veka, oba izbora su primerena srpskoj kulturi i tradiciji njihovog vremena. Naime, u srpskom jeziku 19. veka upotreba aorista i imperfekta bila je uobičajena, dok je u 20. veku, u vreme nastanka drugog prevoda, njihova upotreba počela da dobija prizvuk arhaičnog, zbog čega P2 upotrebu tih glagolskih vremena izbegava.

[2] Pásus u kome se daje opis gospođice Atalije u sadašnjem vremenu.

[Original] A leány kifejtett idomú, büszke szépség, kinek karcsúságát még előbbre segíti a vállfűző; magas cipősark és hajdísz *emelik* termetét, kezein félkesztyűket *visel*, s körmei hosszúra és hegyesre *vannak* eresztve. Arca a rendbe szedett báj, piros, felvetett élveteg ajkak, rózsás arcszín, szívesen mutogatott fehér fogsorok, mosolygó gödröcskék az állon és orcákon, hajlott, finom orr, fekete szemöldök és villogó szemek, amiknek ragyogását még *emeli* az, hogy erősen *kiülnek*, mintegy támadólag. A szép alak oly büszkén *tudja* magát *tartani* hátravetett fejével s dacoló keblével.

Glagoli u prezentu: *segíti, emelik, visel, vannak, kiülnek, tudja tartani;*

Osim glagola koje smo nabrojali, u rečenicama se nalazi i imenski predikat (treće lice jednine ili množine glagola lenni: *van, vannak*), koji se u mađarskom jeziku u trećem licu jednine izostavlja, ali se u rečenici podrazumeva. U prevodima on mora da se doda (treće lice jednine ili množine glagola biti, u prezentu *je* ili *su*).

[P1] Devojka je bujno razvijena, gorda lepotica. Na njenom visokom stasu *mogaše se videti* šta vredi korzet! Visoke potpetice i frizura *praviše* ju još višom. Na rukama *imadaše* žute rukavice, nokti joj *behu* dugi i zašiljeni. Lice pravilnih crta, rumene uzdignute žive usne, žarkasti obrazi, izvanredno beli zubi, male rupice na bradi i obrazima, fino savijen nos, crne obrve i vatrene oči, koje se s toga, što *behu* ispupčene, još više *svetljahu*. Uz to još, gordo držanje sa visoko podignutom glavom i punim nedrima;

Glagoli u prezentu: *kopula je + imenski predikativ;*

Glagoli u imperfektu: *mogaše se videti, praviše, imadaše, behu, behu, svetljahu;*

[P2] Devojka je gorda lepotica, razvijenih oblika, čiju vitkost mider još više *ističe*. Visoke potpetice i visoka frizura *uzdižu* joj stas, na rukama *ima* kratke rukavice; nokti *su* joj dugi i šiljasti. Na licu joj je harmonična draž, crvene otvorene usne, željne uživanja, *otkrivaju* bele zube koje ona rado *pokazuje*. Boja lica joj je ružičasta, nos fino

savijen, a ispod crnih obrva *sijaju* oči, čiji sjaj *pojačava* još i to što *su* jako ispupčene, kao da *se spremaju* za napad. Kada *se nasmeši*, *pojavljuju se* jamice na obrazima i bradi. Svojom zabačenom glavom i prkosnim grudima ova lepotica *ume* tako nekako gordo da *se drži*.

Glagoli u prezentu: *je, ističe, uzdižu, ima, su, je, otkrivaju, pokazuje, pojačava, spremaju se, nasmeši se, pojavljuju se, ume, drži se.*

Sadašnje vreme originala, dakle, prati P2, dok P1 upotrebljava imperfekt, iako se u ovom pasusu ne pripoveda o događanjima u prošlosti, već se daje opis koji se vremenski poklapa sa trenutkom govora. Upotrebom imperfekta P1 je učinio da prevod zvuči arhaično. Arhaizacija teksta je u ovom pasusu nepotrebna, jer nije reč o događajima koji su se zbili pre nego što ih pripovedač pominje.

Čitaoca koji je naviknut da čita dela savremene mađarske književnosti, u kojima se za izražavanje prošlog vremena koristi samo jedno prošlo vreme ili narativni prezent, iznenađuje upotreba pripovedačkog prošlog vremena (*elbeszélő múlt*). Ovo glagolsko vreme se i danas ponekad javlja kao arhizam. „Njegova oznaka je *-a ~ -e*, to jest *-á ~ -é: mond-a ~ jöv-e, mond-á-m ~ ad-é-k*. [...] Ovaj oblik bio je u upotrebi u književnom jeziku u prvoj polovini 19. veka, štaviše, još i na prelazu dva veka se javljao u jeziku mađarskih pisaca. Ni u kom smislu ne izražava drugačije vremensko značenje nego uobičajeni perfekat (danas je razlika samo stilska); stoga ova dva glagolska vremena i mogu da se smenjuju u istoj rečenici, pa čak i pasusu“ (*A mai magyar...* 1961: 495).

Pripovedačko prošlo vreme Jokai najčešće upotrebljava za izražavanje direktnog govora, odnosno za navođenje nečijih reči. Stoga je ovo glagolsko vreme u *Zlatnom čoveku* uglavnom prisutno u objekatskoj konjugaciji (koja se gradi dodavanjem nastavaka *-á/ -é*). Na sledećem primeru dijaloga, videćemo kako ovaj problem rešavaju prevodioci.

[3] Paus daje dijalog Timara i Trikalisa.

[Original]

– S most ki a ladikkal a partra! – *parancsolá* Timár három legénynek.

– Váltson ön száraz öltönyt! – *tanácsolá* neki Euthym.

– Nagy pazarlás volna! – *mondá* Timár. – Még ma többször is lesz ilyen keresztelő.

Legalább már most vízmentes vagyok. Sietnünk kell.

Ez utóbbi szót súgva *ejté* Euthymhoz.

[P1]

– A sad u čamac, pa na obalu, *zapovedi* Timar troici veslača.

– Preobucite se bar, *povika* mu Trikalis.

– Bilo bi dangubno, *odgovori* Timar. Danas ću po svoj prilici još nekoliko takovih kupanja doživeti. Ovako mi se nema šta više kvasiti. Moramo pohitati.

Poslednje reči *šapnuo je* Trikalisu na uho.

[P2]

– A sada sa čamcem na obalu! *komandova* Timar trojici momaka.

– Ta obucite barem suho odelo! *savetova* mu Trikalis.

– Veliko bi to rasipanje bilo – *odgovori* Timar. Danas ću se još nekoliko puta tako okupati. Sada sam bar nepromočiv. Moramo da požurimo.

Ove poslednje reči tiho *je šapnuo* na uho Trikalisu.

Kao i prilikom prevođenja prošlog vremena, i kod pripovedačkog prošlog vremena prevodioci upotrebljavaju više prošlih vremena srpskog jezika. U ovom dijalogu, u oba prevoda, pripovedačko prošlo vreme prevedeno je aoristom i perfektom. I drugi slični

primeri potvrđuju da se mađarsko pripovedačko prošlo vreme na srpski jezik prenosi raznim prošlim vremenima, zavisno od konteksta.

Do sada smo videli da, iako savremeni mađarski jezik ima samo jedno prošlo vreme, Mor Jokai u romanu *Zlatan čovek* za pripovedanje o događajima koji su se dogodili u prošlosti upotrebljava tri glagolska vremena – prošlo vreme, pripovedačko prošlo vreme i pripovedački prezent. Primer za takav način pripovedanja nalazimo u sledećem odlomku [4].

[4] Pásus govori o Timarovoj ljubavi prema Timei i razlozima koji su ga naveli da je zaprosi.

[Original] Timár túl boldog volt, hogy Timéát eljegyezheté. A leány tündéri szépsége az első találkozás óta meghódítva tartá lelkét. Bámulta őt. A szelíd kedély, melyet később ismerni tanult nála, megnyerte tiszteletét. A gúnyos játék, melyet Brazovicsék úztek a leány szívével, lovagias rokonszenvént költé fel. S a szép kapitánynak könnyelmű udvarlása szította féltékenységét. Ez mind hozzátartozik a szerelemhez.

Glagoli u pripovedačkom prošlom vremenu: *eljegyezheté, tartá, költé fel*;

Glagoli u prošlom vremenu: *volt, Bámulta, ismerni tanult, megnyerte, úztek, szította*;

Glagoli u prezentu: *hozzátartozik*;

[P1] Timar *beše* presrećan što *se mogao* sa Timeom *zaručiti*. Neobična lepota njena *obuzela* mu *je* dušu još pri prvom sastanku. On *ju je obožavao*. Radi njene blage naravi, koju *je* kasnije *upoznao*, veoma *ju je poštovao*. Gadna igra, koju *su* Brazovićevi sa njenim srcem *terali*, veoma *je razdražila* njegove plemenite osećaje; a lakomisleno udvaranje lepoga poručnika *budilo je* ljubomoru u njemu. Sve to *behu* znaci ljubavi.

Glagoli u perfektu: *mogao se zaručiti, obuzela je, obožavao je, upoznao je, poštovao je, terali su, razdražila je, budilo je*;

Glagoli u imperfektu: *beše, behu*;

[P2] Timar *je bio* presrećan što *se mogao oženiti* Timejom. Njena vilinska lepota *zarobila ga je* još od njihova prvog susreta. On *joj se divio*. Njena blaga priroda, koju *je* docnije *upoznao*, *zadobila je* njegovo poštovanje. Podrugljiva šala, koju *su* Brazovićevi *terali* sa Timejom, *probudila je* njegovu vitešku simpatiju, dok *je* lakomisleno udvaranje kapetanovo *potpirivalo* Timarevu ljubomoru. Sve to *spada* u ljubav.

Glagoli u prezentu: *spada*;

Glagoli u perfektu: *bio je, mogao se oženiti, zarobila je, divio se, upoznao je, zadobila je, terali su, probudila je, potpirivalo je*;

Navedeni primer potvrđuje da pripovedačko prošlo vreme izražava isto glagolsko vreme kao prošlo vreme. Stoga ga prevodioci *Zlatnog čoveka* prevode na isti način kao prošlo vreme. U ovom primeru, P2 i prošlo vreme i pripovedačko prošlo vreme prevodi perfektom, dok P2 opis Timareve zaljubljenosti počinje imperfektom, koji je dobro rešenje za početak pripovedanja. Jokai pasus završava rečenicom u prezentu: „Ez mind hozzátartozik a szerelemhez.“ Pomoću opšte zamenice *mind* i 3. lica jednine prezenta *hozzátartozik* pisac postiže da rečenica zvuči bezlično, kao tvrdnja koja može da se odnosi na bilo koga. Isti postupak primenjuje i P2, i postiže isti efekat. Sa druge strane, P1 umesto prezenta upotrebljava imperfekt, čime se gubi opštost iz originala, smisao rečenice se odnosi samo na Timara.

Na osnovu analize glagolskih vremena upotrebljenih u romanu *Zlatan čovek* možemo da zaključimo da su uobičajena sredstva pripovedanja u mađarskom jeziku prošlo vreme i pripovedački prezent. Osim ova dva glagolska vremena, u mađarskom jeziku 19. veka koristilo se i pripovedačko prošlo vreme. Ovo, danas već arhaično prošlo vreme, Mor Jokai najčešće upotrebljava u direktnom govoru, uz glagole: *mond* (reći),

kiált (vikati, zvati), *ordít* (vikati), *kérdez* (pitati). Prilikom prevođenja *Zlatnog čoveka* na srpski jezik, prevodioci su, pored perfekta i pripovedačkog prezenta, koristili i aorist i imperfekt, čime su postigli prirodnost i dinamičnost u pripovedanju. Pripovedačko prošlo vreme na srpski je prevedeno na isti način kao i prošlo vreme.

3.4. Gramatička kategorija člana

Mađarski jezik, za razliku od srpskog, poseduje gramatičku kategoriju člana. Članovi u mađarskom jeziku mogu biti određeni i neodređeni. Određeni član ima dva oblika: *a*, ukoliko stoji ispred reči koja počinje na suglasnik i *az*, kada određuje reč koja počinje samoglasnikom. Određeni član upućuje na „govorniku i sagovorniku nedvosmisleno poznato biće, stvar, odnosno pojam, bilo da su već pominjani u kontekstu, tokom komunikacije ili na osnovu nekog predznanja iz određene oblasti“ (Andrić 2002: 78). Neodređeni član se u mađarskom jeziku javlja u obliku reči *egy*: „Upotrebljava se ispred nepoznatog, neodređenog, u komunikaciji još nepomenutog pojma“ (*n. d.*, 82).

Upotreba članova donosi poteškoće u prevođenju s mađarskog jezika na srpski, zato što u njemu ova gramatička kategorija ne postoji. Bilo da se radi o određenom ili neodređenom članu, prevodilac mora da razume smisao cele rečenice, ili barem dela rečenice ispred kojeg stoji član, kako bi mađarski član na adekvatan način preneo u srpski jezik ili ga izostavio iz prevoda, ukoliko je suvišan.

Određeni član se ne može prevesti na srpski jezik, njegovo prisustvo se u prevodu oseća samo kod upotrebe određenog vida prideva. Određeni član *az* i pokazna zamenica imaju isti oblik, te je zanimljiv, iako redak, slučaj kada prevodilac određeni član prevede pokaznom zamenicom: „Hogy elpirult *az* alabástrom arc!“ P1 pravilno prevodi ovu rečenicu: „Kako pocrvene alabastersko lice!“, dok P2 pravi pomenutu grešku: „Kako je pocrvnelo *ono* mermerno lice!“ Ukoliko bi pisac želeo da pokaznom zamenicom još bliže odredi subjekat, sintagma bi glasila „*az* az alabástrom arc“ (*ono alabasterno lice*), jer je ispred kvalitativnih atributa potrebno staviti određeni član.

Neodređenost se u srpskom jeziku može izraziti brojem *jedan* i neodređenim determinativom *neki*. Primeri iz *Zlatnog čoveka* to potvrđuju, ali nailazimo i na primere kada je preveden upitnom zamenicom *kakav*:

<i>egy fiatal leányarc</i>	lice <i>neke</i> mlade devojke	glava <i>neke</i> mlade devojke
<i>mint egy amfiteátrum</i>	kao <i>kakav</i> amfiteator	kao <i>neki</i> amfiteatar
<i>egy szép kisasszonnal meg egy rézládával</i>	sa <i>jednom</i> lepom gospođicom i jednim gvozdenim sandukom	sa <i>nekom</i> lepom gospođicom i jednim sandučetom
<i>mikor egy olyan esküvő készült odabenn</i>	baš za vreme <i>nekog</i> venčanja	prilikom <i>jednog</i> takvog venčanja
<i>egy időben</i>	od <i>nekog</i> vremena	od <i>izvesnog</i> vremena
<i>mint egy angyal</i>	kao anđeo	kao <i>kakav</i> anđeo
<i>itt egy pisztoly van a táskádban</i>	evo <i>jednog</i> pištolja u tvojoj torbi	evo <i>nekog</i> pištolja u tvojoj torbi,
<i>egy új vendég</i>	<i>jedan</i> nov gost	nov gost
<i>egy szegény csempésznek a felesége</i>	<i>žena</i> <i>jednog</i> siromašnog krijumčara	<i>žena</i> <i>nekog</i> siromašnog krijumčara

3.5. Gramatička kategorija roda

U mađarskom jeziku kategorija gramatičkog roda ne postoji, dok je u srpskom označena posebnim deklinacijskim nastavcima. Da bi rešio taj problem, koji se javlja usled nepodudarnosti dvaju jezičkih sistema, prevodilac mora da razume tekst, da iščita iz njega da li se radi o muškom, ženskom ili srednjem rodu.

Imenica *gyermek* 'dete', u srpskom jeziku je srednjeg roda, ali su prevodioci iz teksta zaključili da se odnosi na Timeu, te sledeću rečenicu prevode na različite načine, koristeći i srednji i ženski rod: „Athalie pedig kegyetlen színleléssel piperézte az örömét rejteni nem tudó gyermeket, ki meg volt lepve új érzelmektől, s azok meglátszottak márványfehér arcán.“

P1 rečenicu prevodi na sledeći način: „A Atalija ju je nameštala nemilosrdnom pritivornošću. Dete ne mogade sakriti svoju radost, beše *iznenađeno* novim osećajima, koji se jasno ogledahu na *njenom* belom licu.“ P1 imenski deo predikata „beše iznenađeno“ prevodi srednjim rodnom, a atribut, prisvojni pridev, ženskim rodnom „*njenom*“.

P2 pak rečenicu prevodi: „Atalija je pak sa nemilosrdnim pretvaranjem kitila dete koje *nije moglo da prikrije* svoju radost i *bila je iznenađena* nevinim osećajima koja su se ogledala na *njenu* mermerno belom licu.“ P2 i imenski predikat „bila je iznenađena“ i atribut, prisvojni pridev, prevodi ženskim rodnom, ali na početku rečenice koristi perfekat u srednjem rodu „*nije moglo da prikrije*“.

Nekada se iz teksta ne može zaključiti o kom rodu je reč, pa prevodilac može da odredi rod po svom nahođenju. Na primer, kada pisac kaže „a szabónál“ P1 prevodi muškim rodnom „kod krojača“, a P2 ženskim „kod krojačice“. Za nastavak radnje nije važno da li se radi o osobi muškog ili ženskog roda, pa su oba rešenja prihvatljiva.

Zbog odsustva gramatičkog roda u mađarskom jeziku, u sledećoj rečenici se ne može utvrditi ko je vršilac radnje: „Noémi mellé ült, felállította térdére a kis Dódit, és iparkodott vele előadni, hogy mit tanult ma megint“. Prevodioci je, stoga, prevode na različite načine. P1 radnju pripisuje ženskom liku (Noemi) i stoga prevodi u ženskom rodu: „Noema bi *sela* pokraj njega, *metnula* malog Dodu na koleno, i *trudila se* da ga prinudi da kaže, šta je toga dana naučio.“ P2 istu radnju pripisuje muškom liku i rečenicu prevodi u muškom rodu: „*Seo je* pored Noemi, *stavio* malog Dodu sebi na kolena i *ispitivao* ga šta je danas naučio.“ Međutim, pažljivim čitanjem nastavka teksta vidimo da je P1 ispravno razumeo ko je vršilac radnje.

Ženski rod imenica se u mađarskom jeziku može dobiti kompozicijom, prostim dodavanjem imenice *nő* 'žena' na imenicu muškog roda. Tako je od imenice muškog roda *úr* 'gospodin', 'gospodar', dobijena imenica ženskog roda *úrnő* 'gospođa', 'gospodarica'. Sledeći primer može ilustrirati prevod ovih složenih imenica: „Timéa kisasszony, kegyed mától fogva ennek a háznak az *úrnője* [...] Mától fogva ön e ház *úrnője*.“

P1 sledi original, koristi ženski rod: „Gospođice Timea, vi ste *gospodarka* ove kuće [...] Od danas ste vi *gospodarka* ove kuće.“

P2 nepotrebno odstupa od originala time što imenicu *úrnő* jedanput prevodi u muškom rodu, a drugi put u ženskom: „Gospođice Timea, vi ste od danas *gospodar* ove kuće [...] Od danas ste vi *gospodarica* ove kuće.“

Kontrastiranjem dvaju jezičkih sistema od kojih jedan poseduje gramatička sredstva za izražavanje muškog, ženskog i srednjeg roda, dok je u drugom izražena samo prirodna razlika među rodovima, dobijeno je veoma mnogo primera koji prikazuju kako ta razlika može da se prevaziđe. Pored već nabrojanih, u tabeli ćemo prikazati još nekoliko zanimljivih:

mint egy néger <i>rabnő</i>	kako kakav <i>crnac</i>	kako kakva <i>Crnkinja</i>
régén láttuk önt	vas davno nismo <i>videli</i>	dugo vas nismo <i>videle</i>
sandolin	<i>sandolin</i>	<i>sandolina</i>
Mennyiért adnád oda Dódit? – kérdezé egyszer tréfás enyeggéssel Noémi.	Pošto bi <i>prodala</i> Dodu? pitaše <i>on</i> jednom šaleći se sa Noemom.	Pošto bi <i>dao</i> Dodu? – upita <i>ga</i> jednom <i>Noemi</i> u šali.

4. Zaključak

Drugi prevod, koji smo označili sa P2, verodostojnije je preneo mađarski tekst, očuvao njegovu celovitost i jezičkim sredstvima srpskog jezika u velikoj meri uspeo da izrazi specifičnosti Jokaijeve lingvistike. Prvi prevod, koji smo označili sa P1, znatno je slabiji. Sadržaj dela u njemu jeste prenet, ali jezički izrazi često odstupaju od onih koje nalazimo u originalu. Ipak, kod P1 treba pohvaliti spremnost prevodioca da se bavi tako velikim piscem i delom, i svakako je dragocen za svakoga ko želi da poučava književne prevode sa mađarskog na srpski jezik.

Vremenska razlika između prvog i drugog prevoda iznosi 70 godina. Od objavljivanja drugog prevoda do trenutka kada je nastao ovaj rad prošlo je skoro 60 godina. Iako je mađarska kultura u svet prodrila s Petefijem i Jokaijem, njihova dela potrebno je iznova interpretirati i predstavljati novoj čitalačkoj publici. Roman *Zlatan čovek* jedan je od najvećih romana ne samo pisca Mora Jokaija već cele mađarske književnosti. Stoga, mislimo da nije preterano tvrditi, kako ovaj roman u 21. veku zaslužuje novi prevod na srpski jezik.

Literatura

A mai magyar nyelv rendszere I. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961.

Andrić 2002: E. Andrić, *Leksikologija i morfologija mađarskog jezika*. Novi Sad: Odsek za hungarologiju Filozofskog fakulteta.

Babić 1986: S. Babić, *Razabrati u pletivu. Eseji o prevodilačkom činu*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.

Babić 2000: Babić, *Jókai és a szerbek*, Veszprém: *Új Horizont*, 3, Veszprém, 65–67.

Kovaček 1990: B. Kovaček, Jokai i Srbi, u: *Glas SANU CCCLXI*, knj. XIV, Beograd: SANU, 57–121.

Levi 1982: J. Levi, *Umjetnost prevođenja*. Sarajevo: Svjetlost, 10.

László 1994: P. László, *Új magyar irodalmi lexikon*. Budapest: Akadémiai kiadó.

Šlajermaher 2003: F. Šlajermaher, *O različitim metodima prevođenja*. Beograd: Rad, Alternativna akademska obrazovna mreža.

**THE POSSIBILITIES OF TRANSLATION OF THE VERB TENSES, ARTICLES AND
GRAMMATICAL GENDER FROM HUNGARIAN INTO SERBIAN:
THE CASE OF THE NOVEL *THE GOLDEN MAN* BY MÓR JÓKAI**

Summary

The comparative analysis of the two Serbian translations of the novel *The Golden Man* (Hun. *Arany ember*) by the Hungarian novelist *Mór Jókai* reveals different concepts of translations and sheds some light on the methods that were used to bring the Hungarian literary work into Serbian language and culture. The analysis shows different possibilities that Hungarian and Serbian have in their grammatical systems, as these two languages belong to different language types. In relation to linguistic differences, one can see also cultural differences that are manifested at the surface level by *linguistic expressions*.

Sandra Buljanović

Катарина КРСТИЋ¹
Београд

НЕВЕРБАЛНА КОМУНИКАЦИЈА У НАСТАВИ ШПАНСКОГ ЈЕЗИКА

Циљ наставе страног језика у савременој методолошкој пракси подразумева поред савлађивања формалних аспеката језика и стицање знања о култури народа чији се језик учи. У овом раду ћемо посебну пажњу посветити невербалној комуникацији као саставном делу културе сваког народа. Култура коју усвајамо у току процеса социјализације, чини један велики скуп правила понашања, начина на који се види и схвата свет, о којима се никада не говори и који се увек подразумевају у комуникацији. Приликом разговора са припадником другачије културе морамо да се понашамо у складу са његовим културним вредностима, имајући у виду да се оне испољавају и путем вербалне и путем невербалне комуникације. У раду чемо издвојити и дефинисати оне системе невербалне комуникације који су релевантни за наставу страног језика, као што су парајезик, кинетика, проксемија и кронемија. Затим ћемо предложити методолошки приступ који би водио интегрисању и успешном усвајању система невербалне комуникације у наставу шпанског као страног језика, као и додатна наставна средства и активности у виду мултимедијалних садржаја, која би битно утицала на побољшање квалитета наставе и мотивацију ученика.

Кључне речи: култура, невербална комуникација, методика наставе, страни језици

1. Невербална комуникација и култура

У савременој методолошкој пракси постоји све већа тенденција да се учење страног језика у настави сагледа кроз једну нову перспективу, која би инсистирала на комуникативном приступу у настави. Будући да познавање једино формалних аспеката страног језика није довољно да гарантује успешну комуникацију, неопходно је да ученици у исто време усвајају и културне обрасце дате језичке заједнице. Комуницирање између особа које користе исти лингвистички код, али различите симболе, систем веровања и претпоставки који се заснивају на култури земаља из којих потичу, не би било успешно и довело би до неспоразума или чак и до неразумевања поруке. Раније се настава културе страних језика у школама у већини случајева сводила на учење историје, књижевности, уметности и географије, што ни на који начин није доводило до успостављања везе између формалних и социокултурних аспеката страног језика (Вујовић 2004: 9). Ученици су те аспекте могли једино да тумаче путем представе о свету карактеристичне за њихову језичку заједницу. Будући да невербална комуникација чини саставни део културе сваког народа, неопходно је да буде укључена у наставу страних језика. Ову тврдњу потврђује и податак да се у говору само 35% поруке преноси речима, док се преосталих 65% преноси невербалном комуникацијом, односно начином на који се говори покретима тела, гестовима, погледом, додиром (Муњос Лопес 2008: 18). Припадници одређене језичке заједнице од детињства уче правила вербалне и невербалне комуникације и њихову правилну употребу у том друштву. Култура коју усвајамо у току процеса социјализације,

1 kacakrstic@hotmail.com

чини један велики скуп правила понашања, начина на који се види и схвата свет, о којима се никада не говори и који се увек подразумевају у комуникацији (Оливарес 2000: 38). Приликом разговора са припадником другачије културе морамо да се понашамо у складу са његовим културним вредностима, имајући у виду да се оне испољавају и путем вербалне и путем невербалне комуникације

Четири основна система невербалне комуникације који су релевантни за наставу страних језика су парајезик (боја и тон гласа, паузе и значајна тишина или узвици који допуњавају значење вербалне поруке), кинетика (гестови, покрети тела, фацијална експресија, поглед, додир), проксемија (схватање и коришћење личног простора) и кронемија (схватање и организација времена). Парајезик и кинетика заједно са системом вербалне комуникације чине основу и саставни део комуникације, док проксемија и кронемија модификују или појачавају значење вербалне поруке пружајући информацију о култури одређеног друштва, па се стога називају и културним системима невербалне комуникације (Сестеро Мансера 1998: 11).

2. Парајезик и кинетика

Културе се разликују по томе какве кинетичке или парајезичке обрасце користе у комуникацији. Имајући у виду да је намера сваког наставника да оспособи своје ученике за комуникацију на другом језику и у другој култури, неопходно је да од самог почетка ученик располаже свим неопходним информацијама на основу којих би могао да у исто време усвоји сва три основна елемента сваке комуникације, вербално изражавање, кинетику и парајезик. Само усмена порука не пружа комплетну информацију и мора се допунити елементима невербалне комуникације.

Парајезик представља систем звучних емоционалних знакова (плач, смех, вика, уздах, кашаљ, зевање...), пауза, тишине, узвика који у оквиру комуникације пружају додатну или кључну информацију. Учење ових звукова је битно у настави будући да се доста употребљавају у говору, као и да њихова погрешна употреба може довести до неспоразума или увреде саговорника (на пример, у већини земаља се подригивање карактерише као одраз невоспитања, али такође постоје и културе где оно означава добро здравље, доказ да је некеме пријала храна).

Гестови такође могу довести до неразумевања говорника који припадају различитим културама, као и до погрешне интерпретације значења поруке. Гестови се могу класификовати по типу на:

- гестове универзалног карактера, дакле оне који имају исто значење у већини култура;
- гестове типичне за одређену језичку заједницу, који не постоје у другим културама;
- „лажне пријатеље“.

Извор највећих забуна у комуникацији и због тога најважнији за примену у настави су гестови који се понашају као «лажни пријатељи» (Мартинес Дијас 1998: 80). Они се манифестују на исти начин у различитим културама, али имају другачије значење.

Потврдан гест који у већини култура означава *да* у појединим, као што је на пример Бугарска, значи управо супротно. Гест који настаје када се палац и кажипрст споје тако да представе круг у многим културама означава слагање и

одобравање (ОК), али на пример, у Јапану исти гест значи новац, у Француској нулу, односно нешто што нема вредност, док се на Малти користи да означи особу која је хомосексуалац. Када Тибетанац исплези језик неке то не значи да му се подсмева, у његовој култури је то најсрдачнији поздрав, као и што гест који се прави приликом ауто стопирања у неким културама значи сексуални позив. Свака култура има свој кодекс понашања и скуп гестова који се не мора подударати са понашањем у другим земљама. Управо се због тога настава страних језика не може заснивати на искључиво лексичким, граматичким или фонетским садржајима, већ у исто време и на систему декодификације телесног понашања, који је јединствен у свакој култури. Познавање гестова једне културе би омогућило ученику да схвати ситуације које би у његовој култури биле незамисливе, као и да успешно дешифрује невербалне поруке које емитује његов говорник.

3. Проксемија и кронимија – културни системи невербалне комуникације

Ова два система невербалне комуникације имају функцију да оснаже или пак модификују значење основних системе у комуникацији (говор, кинетика и парајезик), остварујући различите комуникативне функције и преносећи информације културног карактера. Због тога се називају још и културним знацима невербалне комуникације или начинима понашања.

Проксемија означава начин на који припадник одређене културе схвата и користи свој лични и друштвени простор. Проксемија, дакле, обухвата навике у понашању и схватању које једна заједница има око организовања простора, као и доживљаја о одговарајаћем растојању између учесника у комуникацији. Неспоразуми у комуникацији могу настати управо онда када припадници других култура на различит начин доживљавају свој лични простор.

У појединим културама као што су арапска, јужноамеричка или шпанска подразумева се близак контакт са саговорником. Овакав начин комуникације може бити врло проблематичан у интеракцији наведених култура са културама северне Европе или Северне Америке, које подразумевају већу дистанцу у току разговора. Културе, које су навикнуте на већу удаљеност и мањи физички контакт невербалну комуникацију би у том случају тумачиле као агресивно понашање и напад на њихову приватност (Муњос Лопес 2008: 28).

Кронимија се односи на начин схватања и организовања времена, које представља још један битан елемент у комуникацији пружајући информацију културног карактера и појачавајући значење осталих основних елемената система комуникације међу људима. Културе се разликују по томе какав однос имају према тачности или кашњењу, као и у трајању друштвених окупљања (посете, пословни интервјуи) или реализацији разних активности у току дана (доручак, ручак, вечера, сиеста, изласци, одлазак на спавање...). У шпанској култури, на пример, вечера се јако касно, у 21 час или касније, и излази се око 23 или 24 сат. Имајући у виду да рецимо, у британској култури вечера већ у 18 и излази у 19 часова, можемо закључити да би непознавање схватања времена у свакој од ових култура могло да доведе до неспоразума када би њихови припадници планирали неке заједничке активности. Такође се кронимија односи и на дужину трајања осталих система у комуникацији, као на пример, дужина пауза у говору, трајање загрљаја или пољупца (Муњос Лопес 2008: 30).

4. Интегрисање система невербалне комуникације у наставу шпанског језика

Са учењем система невербалне комуникације треба започети још од најосновнијег нивоа учења, да би се од самог почетка избегло у настави понашање ученика по аналогiji са матерњом културом. Професор треба да покаже елементе невербалне комуникације на јасан и прецизан начин, као и да посебно истакне њихову комуникативну функцију. Невербална комуникација треба бити интегрисана са осталом језичком грађом и увек представљена у адекватном ситуационом контексту (на пример како је неко обучен, начин на који чека у реду, понаша се за столом, у метроу или аутобусу, начин на који се поздравља, понаша у лифту са непознатима...).

У Шпанији је сасвим уобичајено да се људи поздрављају са два пољупца, било да се ради о две жене, или о мушкарцу и жени. Међутим, у уџбеницима ретко виђамо Шпанце који се љубе када се поздрављају у неформалним ситуацијама. Професор треба допунити сваку комуникативну ситуацију представљену у уџбенику основним информацијама које се односе на невербалну комуникацију матерњих говорника.

Најбољи начин за приказивање знакова невербалне комуникације су аудиовизуелни материјали, као што су филмови, репортаже предвиђене за наставу страних језика о различитим аспектима живота у Шпанији, стрипови у којима се дати елементи јављају у јасном контексту, фотографије, цртежи или илустрације из новина и часописа. Активности које би највише одговарале учењу невербалних садржаја могу бити театарне репрезентације неке конкретне комуникативне ситуације, писање текстова или измишљање прича на основу илустрација, игре, као што је на пример пантомима, као и различита вежбања у којима би ученик требало да употреби у разговору елементе невербалне комуникације.

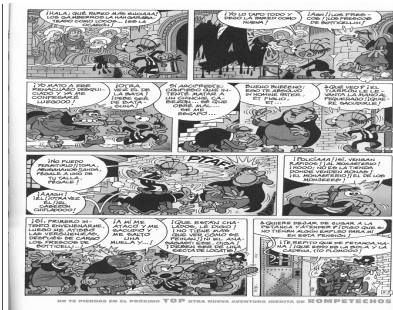
4.1 Предлози вежбања

Парајезик

А. Посматрај ове илустрације и закључи шта значи сваки узвик

BLA BLA BLA ...

BLA BLA BLA ...

Б. Повежи следеће узвике са радњом коју представљају:

A	B
Ñam Ñam	Estornudar
¡Achís!	Pedir silencio
Chiss	Abofetear
¡Ptaf!	Llamar al timbre
Ding dong	Reírse
Bla bla bla	Hablar
Ja ja ja	Comer

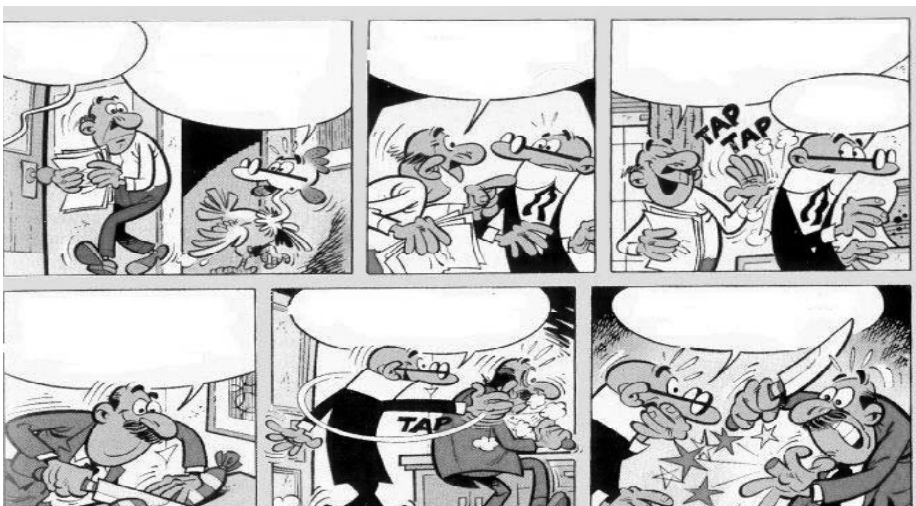
- Који узвици се користе у Србији да би описали наведене радње?

Ц. Замени узвике у реченицама одговарајућим глаголом:

- De pronto escuché un **DING DONG** y me acerqué a ver quién era.
- **CHISS**, si nos oyen hablar nos echan de clase.
- ¡Ay! ¡Qué hambre! Un bocadillo de chorizo ahora mismo y **ÑAM ÑAM**...
- **JA JA JA**, estuve toda la noche recordando el chiste que me contó tu hermano.
- ¿Por qué no te callas un poco? Que llevas toda la tarde... **BLA BLA BLA**
- ¡**ACHÍS!** ¡Vaya! parece que me he vuelto a resfriar.
- Y entonces... ¡**PTAF!** No te imaginas el daño que le hizo, incluso le dejó la señal en la cara.

Д. Измисли дијалог за следећи стрип користећи претходно наведене узвике.

(Пожељно је да се раније ученицима покажу неки стрипови са Мортаделом и Филемоном да би боље упознали ликове стрипа. Треба им објаснити ко су они, чиме се баве и како се обично понашају).

Кинетика

Вежба 1

А. Ученицима се прикаже следећи видео клип који се може наћи на адреси: <http://www.youtube.com/watch?v=IEGamVBeeOc>

Ученици прво одгледају клип без звука и одговарају на питања: *¿Dónde están?, ¿qué está pasando en el bar?, ¿hay algún problema?, ¿está la gente contenta y tranquila?, ¿por qué lo crees así?, ¿qué te ha ayudado a comprender lo que ocurre?*

Б. Затим ученици у групама треба да измисле дијалог који одговара ситуацији коју виде. Да би се тај задатак спровео неопходно је да у учионици постоји компјутер који је повезан са интернетом и велико платно на коме би се видео клип пројектовао свим ученицима онолико пута колико им је потребно да напишу дијалог. Када заврше, пројектује се клип без тона док свака група чита свој сценарио. Након што су све групе прочитале дијалог, коментаришу се сличности у сценаријима и разлози због којих су различите групе исто интерпретирале ситуацију (слике, ситуација у којој се налазе, гестови...).

Ц. Ученицима се затим даје оригинални дијалог и пушта се видео са звуком. Они треба да попуне одговарајућим изразима оно што није изговорено, већ је приказано гестовима.

- A - Perdona, ¿me puede traer la _____ ?
B - ¿Qué quiere, la _____ ?
A - Sí.
B - Un segundo, que estoy con la _____ .
A - Pues no se preocupe que yo ...
B - ¿Quiere que mientras le invite a _____ ?
A - No, no, que luego tengo que _____ .
C - Oye, ¿me puede poner a mí un _____ ?
B - Un segundo, que estoy con la _____ .
C - Ya, pero es que tengo un poco de _____ .
B - Ya, bueno, pero es que está este señor antes que quiere la _____ .
A - No, pero no se preocupe que yo no tengo _____ .
B - ¿Usted me va a pagar con _____ ?
A - Sí, pero cuando me traiga la _____ .
B - Bueno, un segundo, que estoy con la _____ .

A - No se preocupe que yo no ...

C - Sí, pero acuérdesse de mí _____ .

D - Oye, perdona, ¿podrías bajar un poquito el _____ ? Es que me estoy quedando _____ .

E - Y de paso nos traes dos _____ .

B - ¿Dos más de _____ ? ¡Cómo se nota que no tienen que _____ Enseguida se las llevo.

C - Oye, ¿cómo que enseguida? Pero si a mí no me ha traído todavía mi _____ .

A - Sí, y yo la _____ .

B - Pero usted, ¿no me ha dicho que no tenía _____ ?

A - No, no, no, yo no ...

E - Oye, que yo tampoco tengo _____ , vamos, que cuando acabes con la _____ , le pones a este señor su _____ y me traes mis dos _____ .

D - Lo que sí te pido es _____ .

B - ¿A usted no le importa que baje un poquito _____ ? Es que la chica se está quedando _____ .

A - No, no, ningún problema, si yo no ...

C - Pero, un momento, es que usted entre que _____ la esto ... y luego que tiene que bajar el _____ a mí... se le está amontonando el trabajo y a mí no me llega mi _____ .

A - Y cuando puedas me preparas a mí la _____ .

B - Sí, pero después de mí _____ .

C - Pero yo también quiero mi _____ .

E - Por favor, baja el _____ .

(Murmullo)

B - Bueno, a ver, a ver, lo que sí les pido es un poco de _____ . Cuando yo termine de _____ , le llevo a usted su _____ , que tiene un poquito de _____ y antes le llevo a usted su _____ , que me va a pagar con _____ . Y después bajo un poquito el _____ , que están ustedes todos _____ . Y luego le llevo a ustedes sus dos _____ porque no tienen _____ y tampoco tienen que _____ , ¿no es así?

(Clientes) - Sí, sí, sí.

B - ¿Es que no ven como hablando se entiende la _____ ?

Ученици схватају да гестови имају несумњиву комуникативну функцију и да могу да замене речи а да у исто време пренесу поруку истог значења. Иако неки гестови приказани на овом клипу имају универзално значење, постоје и они који су типично шпански, као што је гест којим конобарица објашњава да прави тортљиу од кромпира или онај где муштерија тражи пиво на точење које се у Шпанији служи из бурета на шанку. Да би ученицима олакшали вежбу, могу им се дати изрази или речи који замењују ове гестове пре него што им се поново пусти видео клип.

Д. На крају се коментарише целокупна вежба и професор пита да ли се у Србији користе исти или различити гестови. На пример: *¿qué gesto utilizamos para señalar „tener prisa“*, *„pedir calma o tranquilidad a alguien“*, *„quedarse helado /tener mucho frío“*, *„pedir la cuenta“*...

Вежба 2

А. Приказати ученицима илустрације неких типичних шпанских гестова.² Ученици покушавају да погоде њихово значење и да повежу илустрације са од-

² Ilustracije su preuzete iz rečnika *Diccionario de gestos y sus giros más usuales* i sa veb sajta <<http://www.guardian.co.uk/travel/series/learn-spanish>>

говарајућим вербалним изразом. Након тога констатују који се од наведених гестова користи на исти начин и има исто значење у Србији. За оне који су различити, наводе одговарајући српски гест, ако такав постоји.

1	Nos vamos/ Me piro		
2	Estos dos están liados		
3	Estás loco		
4	Esto me huele mal		
5	Tengo que estudiar		
6	Está muy delgado		
7	Me parto de risa		
8	No tengo dinero		
9	Es sinvergüenza		
10	Estoy harto		
11	Está borracho		
12	Te lo juro		
13	A pagar		
14	Corta el rollo		
15	Hay mucha gente		
A		B	
			
D		E	
			
G		H	
			
		I	

J	K	L
	<p>¡CORTA EL ROLLO!</p>	<p>TOCA MADERA</p> <p>¿POR ÉSTAS?</p>
LL	M	N
<p>¡LA CUENTA, POR FAVOR!</p> <p>PLANTAR CARA</p>		<p>ESTAR BORRACHO</p>

Б. Ученици повезују израз из колоне А са његовим синонимима из колоне Б. Овом приликом они продубљују своја знања о идиомима и изразима на шпанском, а притом и увежбају да их повежу са одговарајућим гестом који има исто значење. На пример синоним за израз *No tener dinero* је *estar sin blanca* ili *estar a dos velas*.

Columna A		Columna B	
1	Estoy harto.	A	<ul style="list-style-type: none"> • Está como un palo. • Está esquelético/a
2	No tengo dinero	B	<ul style="list-style-type: none"> • Morirse de risa • Partirse de risa
3	Está borracho.	C	<ul style="list-style-type: none"> • Es sinvergüenza • Es caradura
4	Está muy delgado.	D	<ul style="list-style-type: none"> • Aquí hay gato encerrado • Tengo la mosca detrás de la oreja
5	Yo me voy	E	<ul style="list-style-type: none"> • Están unidos • Están juntos

6	Te lo juro	F	<ul style="list-style-type: none"> • Está como una cuba • Está ebrio.
7	Deja de hablar de una vez	G	<ul style="list-style-type: none"> • No cabe ni un alfiler • Hay mogollón de gente
8	Esto me huele mal	H	<ul style="list-style-type: none"> • Poner el dinero • Soltar la mosca
9	Voy a estudiar	I	<ul style="list-style-type: none"> • ¡Corta el rollo! • No te enrolles
10	Hay mucha gente	J	<ul style="list-style-type: none"> • Tengo que empollar • Tengo que hacer codos
11	Estás loco	K	<ul style="list-style-type: none"> • Estás como una cabra • Estás pirado
12	¡A pagar!	L	<ul style="list-style-type: none"> • Me piro • Me largo
13	Tiene mucha cara	LL	<ul style="list-style-type: none"> • Estoy hasta la coronilla • Estoy hasta las narices
14	Están liados	M	<ul style="list-style-type: none"> • Estoy sin blanca • Estoy a dos velas
15	Reírse muchísimo	N	<ul style="list-style-type: none"> • Te lo prometo • ¡Por éstas!

Ученици се затим групишу у парове и сваки пар добије дијалог. Имају 5 минута да се припреме, а затим сваки пар изводи мини представу, замењујући поједине изразе одговарајућим гестовима. Дијалог може изгледати овако:

Juan: Oye, ¿nos vamos a comer allí enfrente?

María: Bueno, pero solo voy a comer un poco porque estoy a régimen.

Juan: Como sigas así, te vas a quedar muy delgada.

María: Vanga, vale, ¿pero no está lleno de gente? Podemos ir a éste al lado.

Juan: Es que, ése es muy caro y no tengo mucho dinero, pero, si pagas tú...

María: Oye, no tengas cara, que yo también estoy tiesa. ¿Qué tal un bocadillo?

Juan: Vale... Pero tú estás loca! Hace muchísimo frío para salir en manga corta! Te vas a poner enferma!

María: Corta el rollo. Vámonos. Luego debo empollar mucho y no tengo ganas. Estoy harta de los exámenes!

Ц. Игра гестовима.

Прва могућност. Ученици се поделе у парове. На основу претходно наведених гестова направе се картице. На свакој картици налази се по једна илустрација геста. Оне се окрену лицем на доле и поставе на сто. Један пар узима картицу и гестовима представља слику, док други пар покушава да погоди значење. Сваки пар има укупно минут да објасни и погоди све гестове. Побеђује онај који је за то време погодио највише гестова.

Друга могућност. Картице са илустрованим гестовима се ставе на сто лицем на доле. Ученици се поделе у групе. Чланови сваке групе, један за другим, узимају по једну картицу и покушавају да створе адекватну комуникативну ситуацију за употребу тог геста и одговарајућег израза који га описује. На пример, ако ученик извуче картицу *Estoy harta* може да каже : *Los profes están siempre dándonos muchísimos deberes, ¡estoy hasta la coronilla!*“ (и док то говори показује

одговарајући гест). Побеђује група чији су чланови правилно објаснили и употребили највећи број гестова.

Литература

- Сестеро Мансера 1998: A. M. Cestero Mancera, El estudio de la comunicación no verbal y su aplicación a la enseñanza de lenguas extranjera, en: A. M. Cestero Mancera (coordinadora). *Estudios de comunicación no verbal*. Madrid: Edinumen, 7–16.
- Мартинес Дијас 1998: M. P. Martínez Díaz, Maneras y posturas: su inclusión en la enseñanza del español como lengua extranjera, en: A. M. Cestero Mancera (coordinación). *Estudios de comunicación no verbal*. Madrid: Edinumen, 79–88.
- Микел 1999: L. Miquel, El choque intercultural: reflejos y recursos para el trabajo en el aula, in: I. Alonso Belmonte (coordinadora). *Carabela número 45. Lengua y cultura en el aula de español como lengua extranjera*. Madrid: SGEL, 27–46.
- Муњос Лопес 2008: J. J. Muñoz López, *Integración de la comunicación no verbal en la clase de ELE*. Biblioteca virtual REDele. Número 9. Segundo semestre, 2008. (15. 03. 2011) < <http://educacion.es/redele/Biblioteca2008/JJuanMunoz.shtml> >
- Оливерас Виласека 2000: A. Oliveras Vilaseca, *Hacia la competencia cultural en el aprendizaje de una lengua extranjera. Estudio del choque cultural y los malentendidos*. Madrid: Edinumen.
- Вујовић 2004: А. Вујовић, *Француска цивилизација у уџбеницима француског језика*, Београд: Задужбина Андрејевић.

NON-VERBAL COMMUNICATION IN THE CLASSES OF SPANISH AS A SECOND LANGUAGE

Summary

Aim of teaching foreign language includes understanding formal language aspects as well as acquiring the knowledge of the culture of the language we are studying. In this paper we will give special attention to non-verbal communication as a part of every nation's culture. Culture which we acquire during the process of our socialization is always present in communication and represents rules of behavior and ways of seeing and understanding the world around us. During the conversation with a member of different culture we have to behave according to his or hers cultural values, having in mind that they are transmitted both through verbal and non-verbal communication. We will also highlight and define those systems of non-verbal communication which are relevant to teaching Spanish language and culture, as kinesics, paralanguage, proxemics and chronemics. Then, we will suggest the approach that will lead to its successful acquiring as well as additional teaching tools and activities in the means of multimedial contents which would significantly influence on improving teaching quality and student's motivation.

Katarina Krstić

Марија СТАНОЈЕВИЋ¹
Јагодина

БЕЊАМИНОВ ЕСЕЈ ЗАДАТАК ПРЕВОДИОЦА И ЊЕГОВА СРОДНОСТ СА ТЕОРИЈОМ ЈЕЗИКА ВИЛХЕЛМА ФОН ХУМБОЛТА – ИСТРАЖИВАЊА КРИСОЛЕ КАМБАС

Циљ овог рада је да на прегледан начин прикаже сродност теорије превођења о којој полемише Валтер Бењамин у свом есеју *Задаћа преводиоца* и теорије језика Вилхелма фон Хумболта на основу истраживања и резултата до којих је дошла Крисола Камбас у свом раду „Walter Benjamins *Die Aufgabe des Übersetzters und ihre Affinität zu Wilhelm von Humboldts Sprachtheorie*“. Бењаминава рецепција Хумболта је различито садржана у есеју, што ћемо и представити. Резултати до којих је довело истраживање Крисоле Камбас показало је да постоји више додирних тачака између њихових теорија као што су: постулат слободе превода, временске релације између оригинала и превода, схватање језика као динамичне енергије.

Кључне речи: теорија превођења, слобода превода, сврховитост, преводивост, даљи живот оригинала

У овом раду биће приказана и анализирана сродност теорије превођења о којој полемише Валтер Бењамин (Walter Benjamin) у свом есеју *Задаћа преводиоца* – предговора двојезичном издању његовог прпева Бодлеровог *Цвећа зла* – и теорије језика која је представљена у књизи Вилхелма фон Хумболта (Wilhelm von Humboldt) *Увод у књигу о илемену Кави* из 1835/36. године на основу истраживања Крисоле Камбас (Chrissyoula Kambas). У свом раду „Walter Benjamins *Die Aufgabe des Übersetzters und ihre Affinität zu Wilhelm von Humboldts Sprachtheorie*“ (*Задаћа преводиоца* Валтера Бењамина и његова сродност са теоријом језика Вилхелма фон Хумболта) Крисола Камбас каже да Хумболтова теорија тражи пре свега објашњење јер управо погрешна рецепција његове теорије стоји на путу адекватном и коректном схватању његових списа (2005: 29). Касније научно – језичко истраживање о Хумболту је са прецизношћу и досетљивошћу разоткрило предрасуде о Хумболту као и значај поетске литературе која је важна за Хумболтово филозофско образовање и размишљања о језику и историји. Акцент се ставља на његову радикалну историчност, зато језик као форма не имлицира више уобичајни конвенционализам, већ језик као радикални хисторицизам света од ког је сваки појединачни језик један посебан хисторичитет који је истовремено његова особеност и опшност.

Ослањајући се на Канта, Хумболт се пита о условима могућности сазнања. Хумболт не потпада сензуализму већ преузима трансцендентално питање Канта, како би му обезбедио емпиријску основу. Пројекат који је још као млад започео и којег се држао до својих студијских дана је пројекат допуне филозофије истраживањем емпиријских појавних облика људског духа. На место универзалног језика ступа потврђивање постојања мноштва различитих језика, а тиме и фокус на различите путеве и начине мишљења којима се реализује истина. На основу

1 majastanojevic2@gmail.com

баш тих различитости Хумболт је установио нову дисциплину проучавања језика. Зато се и сматра оснивачем опште лингвистике. На основу свог истраживања хтео је да објасни језичку способност људског рода. Услов могућности сазнања је језик или, нужно, различити језици – то је Хумболтов смисао. Језици производе у нераздвојивом јединству реч и мишљење и у тој продуктивности откривају истину.

За Бењаминову теорију превођења релевантан је Хумболтов нагласак на мноштву и различитости језика, да он тиме поставља могући језички и сазнајни релативизам у људском богатству вишејезичности и превода. Осим тога битно је како Хумболт види језичке промене (Sprachwandel), наиме као континуирано настајање и нестајање где сваки језик у својој посебности тежи стабилности. Ни различитост језика, ни динамика језичких промена нису детаљно, експлицитно представљене у есеју. Оне су скривене у филолошкоестетичком облику проблема.

Бењамин се категорички везује за естетичка појмовна одређења свог дела *Der Begriff der Kunstkritik in der deutschen Romantik* (*Концепт критике уметности у немачком романтизму*). Своја разматрања о превођењу ограничава на књижевна дела и одређује превођење као форму (Kambas 2005: 29). Бењамин прави разлику између, с једне стране, успешних, значајних превода и с друге стране многобројних превода романтичара чију теорију превођења сматра погрешном, зато и иронично каже да превод заправо премешта оригинал у коначнију сферу језика (Benjamin 1972: 15). Али не може сфера превода да буде коначнија од сфере оригинала и под тим Бењамин заправо мисли на пут преображења уметничког дела из сопственог у неки други језик. Романтичари су радили преводе али се нису занимали у тој мери као Бењамин, они су 'даљи живот дела' формулисали као облик критике и усредсредили се на њу.

Човек кроз језик отеловљава слику о свету. На тај начин се њих двоје прожимају. Однос то двоје се трансформише у идеално средство – језик. Однос између форме и материје Хумболт објашњава на примеру односа између гласа и унутрашње делатности духа. Језик се у појави развија само друштвено, тј. добија своју потврду у суодносу говорника и слушаоца. Језик је творбени орган мишљења. Он је делатност – *energia* а не дело – *ergon*. У језику долази до преобликовања спољног света у мишљење и мисао се преобликује у знаковну реалност. Истинска синтеза језика и мисли произилази из надахнућа какво познаје само узвишена и енергична снага. Језик временом сазрева и када је народ напокон утврдио границе својих станишта и нема више сељења и мешања, онда је језик образован. Али појам језик се често мора узимати сликовито. Ту се праве дубине смисла за језик. Те тако и код Бењамина налазимо идеје 'чист језик' и 'језгро чистог језика', оно што у процесу настанка језика покушава да се представи, због чега преводац руши границе сопственог језика и покушава да поврати 'чист језик'. Управо на основу тога се и потврђује слобода превода. Пре свега слобода се доказује у сопственом језику ради чистог језика. Јер у сваком језику постоји оно што је симболисано и оно што симболише. Оно што је симболисано налази се у коначним творевинама језика, док се оно што симболише налази у самом процесу настанка језика.

Верно или слободно? Одлука у тој дилеми, позната свакоме ко се икад суочио с практичним задатком превођења, увек се доноси на основу онога што је више од самог превода. Обично кажемо да је то контекст и говоримо да се текст не може превести а да се не узме у обзир контекст. Његово значење је егзистен-

цијално, историјско, политичко, културно. Другим речима, верност и преводиочева слобода имају значење у контексту онога што верност и слобода значе поједином људском бићу. Тако Валтер Бењамин каже да су оригинал и превод подједнако изложени променама у времену. Наиме, оригинал није нешто што је добило значење једном у тренутку настанка већ пролази кроз процес промене (Benjamin 1980: 13). Превод постаје део настављеног живота оригинала.

Речи сазревају и након што се запишу, оно што је за време пишевог живота било главно обележје касније може да буде неважно или постаје архаично. Јер како се мења тон великих дела тако се мења и преводиочев матерњи језик. И њега може надвладати његов властити развој. Чак и најбољи превод може бити превладан развојем свог језика. Даља анализа показује да Бењамин представља књижевна дела са становишта њиховог трајања. Само у том смислу се може говорити о истинитом преводу. Камбасова нам представља временске релације које су преко дела повезане са језичким потенцијалом развоја и преводом. Прва временска релација која је унутар језика са кога се преводи, језика изворника, је дијахрона, док друга ствара један синхрони диференцијални процес између језика оригинала и језика превода, једном речју превођење. Она је сведочанство једне нове рецепције, која премешта дела у страни контекст рецепције. Трајање живота дела, које је преведено, зависи од самог квалитета превода – трећа временска релација. Неки преводи служе колико том накнадном животу толико и постојању тих дела, док неки преводи значе само накнадност без живота за преведени текст. То су лоши преводи.

Према Камбасовој превод је сведен на књижевност односно на оно песничко у појмовима тајне Бењаминове области. У форми аподиктичке паратаксе дат је доказ да је превод форма и као такав се враћа на оригинал, јер он садржи законне сопствене преводивости. Код Бењамина то може бити двосмислено. Као прво, да ли међу читаоцима он, оригинал, може икада наћи право преводиоца? И друго питање је – да ли превод допушта превод по својој форми? На прво питање може да се одговори само ако га одмах не вежемо за човека. Један тренутак се не да заборавити, његова суштина то не дозвољава, то не значи да је он погрешан већ да преводиоци нису у стању да пронађу право решење за превод. Писац идеалише превођење, према томе преводивост језичких конструкција се разматра и онда када би оне за људе биле непреводиве. Бењамин је сматрао да је задатак преводиоца обезбедити трајање и даљи живот оригинала. Живот, окренут производима мисли и језика, централни је појам есеја о превођењу. Превод не може да успостави однос између језика али може да га представи у знацима, јер су језици сродни по томе шта желе да кажу. Овако и Бењамин објашњава ову општу особину свих људи да за неку реч везују и неки осећај и као доказ поставља превод, јер он је по њему у крајњој линији сврховит за изражавање оног најдубљег односа међу језицима. У вези са преводом уметничког дела, он гради и четврту временску релацију. Живот оригинала, осмишљен као дијахронија, у свом језику мора бити предвидив заједно са даљим језичким променама, јер оригинал се мења током свог даљег живота, који се не би тако ни звао кад не би било промена и обнављања онога што је живо. Езотеричну моћ језика у делу Бењамин је морао сагледати истовремено са егзотеричном променом језика у времену. Живот дела постоји, али не садржи непостојеће и још непознате језичке нивое. Језички интетитет омогућује даљи живот. Да је једно дело читано увек на другачији и нови начин, заснива се поред индивидуалитета, читача, књижевне полисемије, нужно и на динамици језичких промена (Kambas 2005: 39–40).

Ако се вратимо на другу и трећу временску релацију дела, 'живот' у синхронном контакту језика, који се односи на стари оригинал, код Бењамина означава један квалитативни импулс за друге језике, језик превођења. Ово је започело један од најплодоноснијих и најзначајнијих историјских процеса за језичке промене, означен као проширивање граница циљаног језика, језика на који се преводи. Хумболтово схватање дијакроније и између језика као и у вези са *energia*- карактером језика, указују на један другачији пут из апорије и он се пробија у деловима Бењаминовог есеја. У поређењу са појмом живот, *energia* је езотерична и егзотерична. Језик је производ једне веће групе (нације), чија способност сазнавања, иако се остварује само преко појединачног, везује се на исти начин за емпиријске подстицаје хтења и делања појединачног, како им то језик одређује. Утолико је према Хумболту језик оваквог делања обликујуће бивство. *Energia* – карактер језика оставља траг о култури и економији, један обликујући начин приступа. Језици имају дијалекте и нестабилне творевине, које стално проширују своје границе, смисао, синтаксичке форме. Језик остварује низ мешања. Када то посматрамо на тај начин, ниједан језик није исти кроз векове ни на једном ширем простору. Али док те постојеће различитости не мењају битно тај језик, он ће бити посматран као један, као исти.

Хумболтова теорија језика је значајна као допринос теорији превођења. Кризола наводи Хумболтово дело *Agatetnon*, где Хумболт каже да не постоји инфериорни језик и да се у свим језицима све може исказати (Kambas 2005: 43). Ову мисао о вредности сваког језика без хијерархије културе формулисао је Хумболт на основу поређења различитих језика. Тако из патоса различитости произилази признавање различитог. Томе одговара мисао о способности деловања страних језика једних на друге, пошто управо то, другачије, унапређује наш језик. У завршним деловима Бењаминовог есеја појављује се мисао о језичким разликама у термину 'начин мишљења'. Он нам даје пример у речима 'Brot' и на француском 'pain' (хлеб). Наиме, мисли се на исто али начин на који се мисли је различит, слика или представа која се буди код једног Немца је другачија него код једног Француза. На овај начин теже да се потпуно елиминишу али се поново спајају због онога на шта се мисли. За Бењамина је сродност језика пре свега у скупу свих њихових интенција које се међусобно допуњују, што преставља чист језик. Овај закон је један од основних у филозофији језика, а то је да се направи разлика између онога на шта се мисли и начина на који се мисли.

Превод је и доказ и суочавање са различитошћу језика. Речи носе са собом и одређени осећај, што значи да преводилац мора да стави акценат на разлику у осећају коју једна реч носи са собом. Сам песнички значај који се добија преко везе која у одређеној речи постоји између онога на шта се мисли и начина на који се мисли, тако се објашњава. Дакле, све разумети је и не разумети, свако поклапање или саглашавање у мислима је уједно и разилажење у истим. Речи више језика иако у целини имају исто значење и срећу се у неком општем циљу, ипак никад нису прави синоними. Ту ретко нека реч без неких видних разлика изражава исти предмет речју неког другог језика (Humboldt 1988: 106). Хумболт објашњава да бежање од страног и другачијег руши свеколико превођење и корист истог за језик и нацију и сматра да је главни задатак преводиоца да својим стварањем и проширивањем граница сопственог језика успостави границу језичке заједнице. Под тим се подразумева процес обогаћивања властитог језика преузимањем неких страних речи, што може да повећа обим исказивог и онога што се мисли. Тек пошто су сви наведени принципи испоштовани, оригинал који се преводи

може се сматрати довршеним. Он уводи термин *das Fremde* (оно што је страном) који се превасходно односи на поштовање језичких и културних разлика страних текстова. Преводилац мора бити веран ономе што је страном (*das Fremde*), јер то означава обogaћење нације и култивише је, а страност (*die Fremdheit*) је кочи. Преводиочев задатак јесте – не преносити значења преко језичких разлика, већ изградити свој језик, те тиме и нацију. У свом академском говору Хумболт даје и уводну слику о појму верности у превођењу, да се напише тако као што би написао историјски писац своје дело на матерњем језику (Kambas 2005: 45). Преводилац мора очувати тачност према слици која је добијена од дела. Хумболт је убеђен да превод има улогу и значај истинске уметности, јер реч не представља подражавање већ постојеће стварности, већ генијалан покушај стварања нечега новог. Језик је једна од страна где наступа општа људска духовна снага у постојаној делотворности. Другачије речено, човек види ту тежњу да се у стварности добије остварење идеје о пуној мери изграђености језика (*Sprachvollendung*). У поређењу са Бењаминовим појмом 'чист језик' очуван је став идеје о пуној мери изграђености језика 'Sprachvollendung'.

Бењамин се држао Гетеовог ауторитативног становишта *Западно – источног дивана* (*West – östlicher Diwan*) и тврди да се преводилац који се чврсто држи оригинала мање или више одриче оригиналности своје нације (Kambas 2005: 47). По њему превод треба писати с љубављу и усвојити у свом језику начин на који мисли језик оригинала уместо да опонаша смисао оригинала. Тако се ствара онеобичени језик слободног превода. Превод је најбољи када се каже да је прозиран, не затамњује оригинал, већ захваљујући њему још пуније објашњава оригинал. Бењамин то означава као прелазак оригинала преко превода у једну чистију сферу језика и у њој се налази оно због чега је превод увек више од саопштења. Ствара се онеобичени језик. Суштина овога се може одредити као оно што се у самом преводу не би дало превести. Однос између садржаја и језика у оригиналу и однос између садржаја и језика у преводу потпуно је различит. Док је у оригиналу једна целина, у преводу налик је садржају који је обавијен плаштом (Benjamin 1972: 15). Јер језик у преводу указује на неки језик виши од њега самог. Преводилац покушава да у циљаном језику пронађе ону интенцију на основу које се у том језику може пробудити ехо оригинала. Јер интенција песничког дела није усмерена на језик сам већ на одређене језичке садржаје, док је превод заправо ехо језика оригинала. Песникова интенција је наивна и чиста али преводиочева је изведена, смишљена.

На основу до сада реченог, можемо закључити да Валтер Бењамин дели Хумболтову наклоност према стваралачкој функцији превода, али код њега оне не служе у сврху стварања нација, већ управо оригинала, који заправо и не постоји изван процеса превођења када и настаје. Преводилац треба буквално узети оригинал из историје и одређене нације и вратити га језику. Узор свеколиког превођења за Бењамина је интерлинеарни превод *Библије или Светиоџ исма*, где превод има безгранично поверење у такав текст да се као што се у самом тексту сједињују без напетости дословност и слобода тако морају сјединити и у преводу у виду интерлинеарног превода.

Дакле, афинитети и критика Штефана Георгеа (*Stefan George*) као и филологија тог језичког круга (*George – Kreis*), чије су тенденције биле обновљено удруживање језика, уметничког дела, историје, као и повезивање са религијом, поред Гетеа, раноромантичара и Кантове филозофије градили су тежишне тачке у раду Валтера Бењамина. У почетку Бењамин гради одбрамбени став према Хумболто-

вој теорији језика, земерајући му превиђање магичне стране језика, психологије масе и индивидуалне психологије, док се у каснијим излагањима враћа Хумболту са тврдњом да је смисао превођења репрезентовати страни језик у сопствени (Kambas 2005: 48–49). У истраживању се дошло до закључка да су додирне тачке теорије превођења Валтера Бењамина и Хумболтове теорије језика повратак размишљању о настанку језика, постулат слободе превода, *energia* – карактер језика, повратак језичким променама, где превод обнавља и чисти језик између вечног оригинала и актуелног језичког нивоа, онеобичени језик и нове Бењаминове мисли о временском језгру дела као једног момента интеграције различитих слојева језика.

Комуникација па и превод су ипак могући, иако смо свесни различитих 'начина мишљења'. Када не би било могуће споразумети се, не бисмо знали за језичку способност људског рода. Тако да је ипак препознатљивост која постоји између свих језика сврха истраживања језика.

Литература

Бењамин 1972: W. Benjamin, Die Aufgabe des Übersetzers, Frankfurt/Main: *Gesammelte Schriften*, Bd. IV/1, Frankfurt/Main, 9–21, <http://www.scribd.com/doc/23715460/Walter-Benjamin-Die-Aufgabe-des-Ubersetzers>, 02. 12. 2009.

Фон Хумболт 1988: W. von Humboldt, *Увод у дело о Кави језику*, превела Олга Кострешевић, Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.

Ивић 2001: М. Ивић, *Правци у лингвистици I*, Београд: Библиотека XX век, девето издање.

Камбас 2005: С. Kambas, Walter Benjamins *die Aufgabe des Übersetzers* und ihre Affinität zu Wilhelm von Humboldts Sprachtheorie, Beograd: *Filološki pregled*, XXXII 2005 2, Beograd, 27–53.

Петронијевић 1984: В. Petronijević, Wilhelm von Humboldt in der sprachwissenschaftlichen Literatur auf dem serbokroatischen Sprachgebiet, Berlin: *Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt- Universität*, Berlin, Gesellschaftswissenschaftliche Reihe XXXIII, Berlin, 505–508.

WALTER BENJAMINS DIE AUFGABE DES ÜBERSETZERS UND IHRE AFFINITÄT ZU WILHELM VON HUMBOLDTS SPRACHTHEORIE AUFGRUND DER UNTERSUCHUNG VON CHRYSOULA KAMBAS

Zusammenfassung

Ziel dieses Beitrags ist es, auf deutliche Weise die Affinität zwischen Übersetzungstheorie von Walter Benjamins Essay *Die Aufgabe des Übersetzers* und Wilhelm von Humboldts Sprachtheorie aufgrund der Untersuchung und Ergebnissen in der Arbeit von Chryssoula Kambas „Walter Benjamins *Die Aufgabe des Übersetzers* und ihre Afinität zu Wilhelm von Humboldts Sprachtheorie“ darzustellen. Die Rezeption Humboldts von Benjamin wird in seinem Essay verschieden dargestellt. Die Ergebnisse von Chryssoula Kambas haben zahlreiche Berührungspunkte zwischen Übersetzungstheorien gezeigt, wie: der Grundsatz der Übersetzungsfreiheit, zeitliche Relationen zwischen Original und Übersetzung, der Begriff der Sprache als dynamische Energie.

Marija Stanojević

Марина КЕБАРА
Крађујевац

ПСИХОЛОШКЕ ОСНОВЕ ЛИНГВИСТИЧКЕ ТЕОРИЈЕ ЈАНА БОДУЕНА ДЕ КУРТЕНЕА КАО ПИОНИРСКИ ДОПРИНОС НАСТАНКУ ПСИХОЛИНГВИСТИКЕ

У овом раду настојали смо, пратећи упоредо развој Бодуенове лингвистичке мисли и савремена дешавања у науци о језику, да укажемо на места у којима се Бодуенова лингвистичка мисао додирује са савременом. Предмет рада су психолошке основе његове лингвистичке теорије које су утрле пут зачетку и развоју нове научне гране – психолингвистике. Ова савремена научна дисциплина је посвећена човеку у процесу комуникације – истражује психичке и физиолошке појаве као главне пратиоце његовог учествовања у том процесу. Бодуеново разумевање лингвистике произилази из његовог поимања језика као функционалне психо-социјалне појаве.

Кључне речи: лингвистичка теорија, психолошка основа, психолингвистика, језик, комуникација

Увод

У учењима Казањске школе, чији је најеминентнији представник Јан Бодуен де Куртене, срећемо прве формулације у којима се наслућују основне идеје модерне лингвистике. Бодуенов животни пут, сложен за та времена, сведочи о крајњој живости и покретљивости духа, као и о потпуном одсуству животног конзерватизма који је био одлика тог доба. Снажан унутрашњи склоп био је чврста основа на којој су се развила нека битна својства његове научне физиономије: није био ничији ученик, није строго припадао ниједној оријентацији, сам себе је називао аутодидактичаром. Бодуен је у односу на сва битна питања одлучно заузимао сопствену, нестереотипну позицију. То подразумева обиље духовне снаге и енергије. У вези с тим је још једна црта његовог духовног лика. Није подносио лицемерје, лаж и насиље, што је за последицу имало његову борбу за истину и правичност. У науци се то изражавало у непоколебљивој борби са преувеличаним ауторитетима, са учмалошћу и рутином, са научном надменошћу и таштином, а нарочито са покушајима фалсификовања науке. Битна својства Бодуена као научника су безусловна оригиналност и самосталност мисли, склоност уопштавањима, која га је спречавала да се губи у ситницама и да се задовољава само констатовањем чињеница.

У овом раду настојали смо, пратећи упоредо развој Бодуенове лингвистичке мисли и савремена дешавања у науци о језику, посебно са становишта психолингвистике, указати на места у којима се његова лингвистичка мисао додирује са савременом. Тема рада су психолошке основе Бодуенове лингвистичке теорије које су утрле пут зачетку и развоју нове научне гране – психолингвистике. Био је продуктиван научник и велики слависта, а његови радови су му донели епитет корифеја који је отварао нове путеве у лингвистици. Бодуенов психологизам, који се провлачи као главна нит кроз целокупно научно и књижевно

стваралаштво, а који је он сам сматрао својом суштинском особеношћу, с једне стране представља начин да се удаљи од наивне материјализације језика, а с друге је био облик реаговања против механицистичког натурализма у лингвистици. Стога тај психологизам, мада би се на први поглед могао учинити таквим, ипак није филозофска основа његовог лингвистичког погледа на свет; то је, пре свега, био психологизам *sui generis*. Сам је истицао да прибегава психолошкој терминологији због немогућности да понуди другу, адекватнију, услед тадашњег стања науке. Инсистирао је на неопходности признавања несвесних процеса.

Истакли бисмо и Бодуенову научну радозналост која се није сводила само на лингвистичка питања. Тежио је да сваку појаву сагледава и проучава са свих битних аспеката, те је, сходно томе, антиципирао различите путеве и правце којима је кренула лингвистика нашег времена. Навели бисмо фонологију, неуролингвистику, примењну лингвистику, проучавање језичких савеза и, нарочито, психолингвистику. Покушаћемо у раду да представимо основне Бодуенове идеје кроз које се провлачи нит психологизма и које, по нашем мишљењу, осим што представљају суштину његових лингвистичких погледа и идеја, граде и основу за успостављање и формулисање нове научне гране – психолингвистике.

Настанак и издвајање психолингвистике као посебне дисциплине

Иако су психички процеси произвођења и разумевања језика у дугом периоду закупљали научну пажњу лингвиста¹, појава психолингвистике као посебне дисциплине новијег је датума. Први покушији објашњавања језичких појава и њихових промена уз помоћ психолошких теорија одликују се историјском прекупацијом лингвистике који су те покушаје правили, углавном бавећи се историјском лингвистиком. Управо та околност била је главни разлог немогућности стварног коришћења психолошких метода и резултата у научном проучавању језика. Било је неопходно раздвајање плана дијахроније од плана синхроније у сврху што адекватнијег доприноса психологије разумевању природе језика. Законски дескриптивне лингвистике и функционисања језика, уз апстраховање еволутивног кретања, довели су до револуционарних проучавања у двадесетом веку, која се не могу приписати искључиво Фердинанду де Сосиру, већ се огледају пре тога у делу Бодуена де Куртенеа. Де Сосир је читао његова дела и изражавао је жаљење што је његов претеча био непознат већини западних научника.

Бодуен је инсистирао на услову, за који се касније испоставило да представља битан моменат у конституисању психолингвистике као посебне научне дисциплине, на потреби да се лингвистика „очисти“ од психолошких разматрања и развије као аутономна наука чији је предмет проучавање језичких система. У форми посебне лингвистичке дисциплине психолингвистика је заснована 1953. године у САД-у. Нуклеус њеног изучавања је човек у процесу комуникације, а у вези с тим, психолошке и физиолошке појаве као главни пратиоци његовог учествовања у том процесу. Покушаћемо да издвојимо суштинске елементе, ставове и појаве који су предмет психолингвистичких истраживања, а који се, по нашем мишљењу, могу препознати као одраз Бодуенових лингвистичких разматрања и закључака. Прво, психофизиолошки процеси одашиљања и примања говора као начин организације нервног система човека, из чега следи да је одго-

1 Асоцијативна психологија Мориса Лазаруса и Хермана Штајнтала; психологија језика Вилхелма Вунта; Ј. ван Гинекан; Ото Јасперсен и други.

варајући сплет нерава сагласан адекватном нивоу језичке организације. Језичке јединице се преко психофизиолошке активности укључују у сигнале који носе неко значење. Ову активност омогућава интегрисање односа на различитим језичким нивоима – фонолошком, морфолошком, синтаксичком, семантичком. Друго, однос према послатом или примљеном саопштењу посматра се са културно-социјалног аспекта на коме се обликује индивидуална психологија. Ово подразумева вођење рачуна о феноменима културе у вези са комуникацијом. Потпуно споразумевање међу људима је могуће у условима изграђивања психологије личности на истим облицима културе, као и на подударану идејног света човека (говорника и слушалаца). То значи да у тренутку говорног акта идејни свет комуниканата не би требало битно да се разликује од онога о чему се саопштава. У супротном, саопштење не би могло да направи дубљи продор у човекову свест. Треће, предмет психолингвистичких истраживања постаје изучавање и објашњавање индивидуалних карактеристика личности као битног фактора комуникације: оне директно утичу на стварање специфичних карактеристика самог саопштења.

Са становишта психологије не придаје се велики значај томе да ли се комуникација заснива на језичким конвенцијама, коришћењу датог система изражавања или неком другом, неконвенционалном, начину споразумевања. Насупрот њему лингвиста у тој разлици види значајни предмет истраживања и управо та чињеница представља суштинску границу између ова два научна приступа. На тој граници настао је трећи, свеобухватнији приступ – психолингвистички. У овом раду предочавамо оне делове Бодуенове лингвистичке мисли за које сматрамо да представљају додирну тачку са наведеним појавама и феноменима који су постали базични предмет изучавања психолингвистике као нове научне дисциплине.

Основне поставке Бодуеновог психологизма

У приступној беседи на Петроградском универзитету, који је углавном програмског карактера, Бодуен је изнео своју основну идеју; из ње су и у каснијим радовима били извучени и представљени сви значајнији елементи његове лингвистичке теорије. У реферату о Аугусту Шлајхеру (1870), дао је критику схватања језика као организма, и већ из тога се могу извући главне формулације Бодуеног научног схватања. Настојао је да омеђи границе лингвистике² као науке и сходно томе да покаже шта од ње треба да се очекује, као и шта представља њену суштину (лингвистика уопште)³. Други део предавања је покушај одређивања природе те науке, односно, природе језика (језик уопште)⁴. У дефинисању лингвистике као науке пошао је од заблуде⁵ многих граматичара који су сматрали да је лингвистика наука о томе како се правилно говори и пише на одређеном језику. Група ових граматичара је обично тако и дефинисала предмет своје науке. Бодуен је истицао да има пуно право указивања на то да таквом дефиницијом и одговарајућим односом према језику искључују граматику из скупа наука и прикључују је вештинама, што значи да је њихов циљ да се теорија примени

2 И упоредне граматике индоевропских језика као њеног дела.

3 А посебно упоредна граматика индоевропских језика.

4 Претежно индоевропски језици.

5 По његовом мишљењу.

у пракси. Према његовом мишљењу, вештини су својствена техничка правила и упутства, а науци уопштавања чињеница, закључци и научни закони. На сличан начин објашњава и језик наспрам науке о језику; и у овом случају може се говорити о вештинама чији су предмет или језик уопште или поједини језици. Све те вештине се могу свести на три групе: 1) примена научних достигнућа сходно животним потребама; 2) потребе свакидашњице, тежња да односи међу људима буду пријатнији, једноставнији и лакши, тежња да се створи заједнички орган за књижевност народа; 3) осим тих лингвистичких вештина из области узајамних односа науке и живота, теорије и праксе, постоји и вештина у самој науци, вештина њене реализације, једном речју, техничка страна науке.

Из овога следи да су главни услови истинског остварења науке довољна количина материјала и одговарајући научни метод. Граматичари чије мишље посматра као заблуду⁶ тврде да се снабдевање довољном количином материјала може остварити само проучавањем појава, стварањем од њих научних чињеница, чиме би се одредио предмет истраживања. Шлајхер сматра да искључиво ваљано познавање језика може да буде основа бављења лингвистиком – лингвиста је дужан да се што темељније упозна са језицима који су предмет истраживања.

Што се тиче научних метода, граматичари којима опонира истакли су два основна: 1) истраживање и извођење закључака из чињеница; 2) презентовање научних резултата и њихово саопштавање другима у настави. Научни ставови и погледи ових граматичара навели су Бодуена да се запита да ли ће предмет лингвистике бити један од поменутих праваца практичне стране те науке? Значи ли то да ће се она свести на правила и „рецепте“ за наставу читања и писања, правописна правила, чишћење и побољшавање језика његовом применом у свакодневном животу, а предавања на излагање технике, методике, пропедевтике? Његов одговор на сва та питања био је одричан. Истицао је да предмет лингвистике није ни вештина, ни пракса, ни техника, већ, пре свега, наука, теорија, научно знање. Треба подвући да је, при томе, под посебном науком подразумевао „вежбање људског ума на купности (комплексу) у одређеном степену истоврсних чинилаца и појмова.“ (Куртене 1988: 38)

Разлика између практичног правца и науке најјасније се може уочити у упоређивању циљева и начина остваривања у свакоме од њих. Чињеница да практични правац има за циљ што течније и слободније овладавање страним језицима, али пасивно, са што мањим учешћем свесног фактора, указује на то да је овај пасиван однос према страним језицима и способност подражавања сасвим супротан науци. Међутим, наука има за циљ прикупљање и осмишљавање чињеница на основу самосталног размишљања. По Бодуеновом мишљењу лингвистика проучава живот језика у свим његовим манифестацијама, повезује језичке појаве, уопштава их у чињенице, утврђује законе развитка и постојања језика и тражи *снаге* које то покрећу. Психологизам Бодуена можемо да препознамо у његовом увођењу и тумачењу назива *силе*. Дефинише их као опште узроке, опште факторе којима је одређен развој језика и којима су условљени његово устројство⁷ и организација. Силе су, између осталог: 1) навика, тј. несвесно памћење; 2) тежња ка лакшем; 3) несвесно заборављање и неразумевање онога што човек свесно није ни знао и онога што свесно није ни могао да разуме, али не „ја-

6 Нарочито се осврће на ставове Аугуста Шлајхера.

7 Термину *устројство* би могао да одговара термин *структура*, који су лингвисти касније усвојили и користили.

лово“ и негативно заборављање и неразумевање, већ продуктивно и позитивно заборављање и неразумевање. Ово доводи до стимулисања несвесних генерализација у новим правцима, што утиче на стварање нечег новог; 4) несвесна генерализација, *ајперцејџија* – сила помоћу које народ сврстава све појаве душевног живота у извесне опште категорије. Бодуен наводи пример: нека реч има облик чија је веза са другим истоветним или сродним речима или облицима заборављена у народном осећају, стоји издвојено у језику док на њу не изврши утицај нова породица речи или категорија облика преко творбе речи, аналогиче и сл.; 5) несвесна *ајстирација*, несвесно уопштавање, несвесна тежња ка рашчлањивању и диференцирању.

Наведене силе имају двојаку основу: 1) чисто физичку страну језика – то подразумева да је језик изграђен од звукова и сазвучја. Физичка страна је условљена устројством народа и под сталним је утицајем силе тромости (*vis inertiae*); 2) народни осећај за језик. Бодуен истиче да овај осећај није субјективна илузија и фикција, већ стварна, позитивна категорија (функција), која се објективно може утврдити и доказати помоћу чињеница на основу својих својстава и манифестација. Дакле, на основу свега до сада реченог може се закључити да се у језику издвајају два битна елемента, који су чврсто међусобно повезани: *физички* и *психички*. Физиологија (анатомија и акустика) и психологија се баве апстрактном анализом процеса на којима се заснивају силе, закони и живот језика уопште. Међутим, овде треба посебно нагласити да постоји строго одређени објекат који је предмет испитивања лингвистике и да се у њему, у ствари, испољавају физиолошке и психолошке категорије. То значи да се ни физиолог ни психолог никада не баве већином питања којима се бави истраживач језика. Даље следи да и лингвистика заслужује признавање статуса самосталне науке, што упућује на то да је не треба мешати ни са физиологијом ни са психологијом. Бодуен напомиње да све науке, уопште узев, чине само једну науку чији је основни предмет *стварности*.

Из анализе предмета лингвистике као науке, природно произилази суштинско питање: *шта је то језик?* У покушају да што прецизније одговори на ово питање, сматрао је да најпре треба категорично одбацити предрасуде неких научника⁸ да је језик организам. У вези с тим, тврди да главне противуречности могу нестати уколико се уместо персонификативно употребљене речи организам (у значењу *биће* које заузима изврстан простор, храни се, размножава се и може да се додирне⁹) употреби „функција организма“ (у значењу последица делатности органа). Бодуен напомиње: „Запажања о неком организму можемо да вршимо очима, језик пак перципирамо слухом; он нам је пред очима само када је у књигама, али то није језик него његова слика помоћу знакова (слова и сл.). Организам је увек присутан; он постоји непрестано од тренутка рађања до почетка његовог распадања које се назива смрт. Језик као целина постоји само *in potentia*. Речи нису тела нити су удови тела: оне су комплекси звукова који имају значења и као такве их срећемо само онда када човек говори а као представе сазвучја која имају значење оне постоје у мозгу, у човековом интелекту, само онда када он помоћу њих мисли.“ (Куртене 1988: 63) Постојање језика зависи од говора и при том чину може се посебно запазити покрет његових органа који изазива кретање ваздуха. Различити покрети који стварају код оних који слушају и говоре разне утиске, повезани су са одређеним представама у глави, како говорног лица,

8 Аугуст Шлајхер.

тако и саговорника. Ове научне ставове Бодуен образлаже полазећи од критичке научних заблуда појединих граматичара⁹ да реч има две стране: звуковни облик и функцију који се као тело и дух у природи никада не срећу одвојено, па је у стварности немогуће њихово одвајање без последице да буду уништени. Из овога следи да су форма и садржај, звук и мисао нераскидиво повезани једно с другим, тако да би промена једног од та два дела свакако изазвала одговарајућу промену и у другом делу. Бодуен исправља овакво схватање језичке природе и тврди да ту „недостаје нешто што повезује звучање и значење, а то је представа сазвучја као унутрашњег одраза спољашње стране речи. Тај недостатак је последица проучавања језика изван његове везе са организмом човека. Било би занимљиво сазнати где се конкретно налази обавезни звуковни облик у процесима мишљења, писања, који ипак нису могући без такозване функције речи: ти процеси се врше путем спајања представа предмета (значења) са представом сазвучја (у писању и са представом видљивих облика које прате одговарајући покрети руке), али без чујног сазвучја.“ (Куртене 1988: 64) Дакле, по Бодуеновом мишљењу, произилази да поимање језика као организма одвојеног од човека као његовог носиоца представља научну предрасуду и грешку.

Из досадашњег прегледа може се уочити Бодуенов функционални концепт језика који се ослања на психолошка објашњена језичких појава. У анализама и разматрањима о језику примећује се да је фундаментална тачка на коју се ослања релација *човек – психа – језик*. Језик је дефинисао на следећи начин: „Језик је чујни резултат правилне активности мишића и нерава“, што значи да је „језик једна од функција људског организма у најширем смислу те речи“ или „језик је комплекс артикулисаних звукова и сазвучја који носе значења и које удружује у једну целину инстинкт извесног народа [као комплекса (скупа) јединки које имају способност осећања и несвесног уопштавања], који се подводе под исту категорију, под исти видски појам на основу заједничке припадности језику.“ (Куртене 1988: 65–66)

Ужа Бодуенова интересовања углавном су била фонолошка и фонетска што је директно утицало на то да полазна тачка његових општелингвистичких истраживања буде човек, појединац, психофизиолошка страна његовог идиолекта. У таквој лингвистичкој мисли та чињеница се јавља као предуслов за разумевање функционално-комуникативних и друштвено-историјских аспеката језика као социоекта. Дакле, психички елемент у језику и наглашавање психичке суштине језичких појава су на првом месту у његовим лингвистичким истраживањима и образлагањима. Он истиче да је „суштина људског језика искључиво психичка. Постојање и развој језика условљени су чисто психичким законима. У људском говору или у језику не може бити и нема ниједне појаве која уједно не би била и психичке природе.“ (Куртене 1988: 89) Као последица оваквог научног приступа дошло је до увођења термина *фонема* у значењу психички живе фонетске јединице. Говорење и слушање су пролазне природе па је за њих довољан термин *глас*. Он означава „елементарну изговорну јединицу која изазива јединствен акустичко-фонетски утисак.“ (Куртене 1988: 92) Међутим, уколико се посматра стварни језик који у свом континуитету постоји само психички, као свет представа, тада појам гласа није више довољан. Из такве потребе се и развио термин *фонема* у значењу психичког еквивалента гласу. За разлику од гласова, међу којима не постоји психичка већ физиолошка разлика, настала из услова изговарања, фоне-

9 Јохан Шмит.

ма је, са језичког аспекта, јединствен, недељив антропофонични лик који настаје од читавог низа истих и јединствених утисака, асоцираних са акустичким и фонационим (изговорним) представама. Дакле, „фонема је јединствена фонетска представа која настаје у души психичким стапањем утисака добијених изговарањем истог гласа.“ (Куртене 1988: 93)

Из овог функционалистички утемељеног приступа фонеме, извире Бодуеново динамичко и функционално схватање језичког бића. У тесној вези са термином фонема је термин *морфема*. У односу на дотадашње рашчлањивање речи на формате, морфема је општије природе. Морфеме су представе о одређеном елементарном гласовном низу који носи значење или „најједноставнији психичко-језички елементи у звучном руху и њихови спојеви.“ (Куртене 1988: 79) Морфологија је део граматике која се бави објашњењем главних, централних елемената (коренова) речи, односима унутар речи и њиховим показатељима, њиховим местом у односу на главни елемент, настајањем знаковних делова или елемената речи и сл. Следи да је морфологија у ужем смислу наука о речима и деловима који их чине. Иза ње долази синтакса, тј. наука о реченици као јединици и као величини састављеној од речи. Морфологија у ужем смислу и синтакса, по Бодуеновом тумачењу, чине *морфологију у најширем смислу*. Сам психички садржај, представе повезане су са језиком и крећу се у његовим облицима иако су суштински независне. Њиховим истраживањем бави се посебан део граматике: *семасиологија – наука о значењима*. Она проучава одраз спољашњег и унутрашњег света на људску душу изван граница језичких облика.

Свака наука оперише представама и појмовима. „Свет може да пружа грађу за мишљење само утолико уколико се прерађује у представе и појмове, уколико може да се смести у главу човека који мисли, а којој је својствена психа.“ (Куртене 1988: 202) Чињеница да „душе“ не могу да међусобно опште непосредно, већ употребом средстава која делују на чула, упућује на неопходност захтева да психологија увек узима у обзир како физичке тако и физиолошке појаве. Сходно томе, живот живих организама има два лица: једно окренуто спољашњем свету, природи, а друго личности, психи човека. У области лингвистике постоје функције, процеси и утисци који повезују човека са спољашњим светом. Они су углавном пролазни и као такви представљају предмет проучавања у природним наукама. Међутим, уколико постану сталне представе које постоје у континуитету, тј. константно у човековој души, тада се могу сматрати предметом лингвистичког проучавања.

Бодуен термине *звучање, звук, резонанција* сврстава у пролазна остварења језичког мишљења, па самим тим и у термине природних наука. Насупрот њима, у области језичког мишљења које се базира на индивидуалној и колективно-индивидуалној људској психи, треба увести нове термине као њихову замену: *фонема, кинема, аксума, кинакема*:

„*фонема*, као психички супститут звука из света природе, као фонетска јединица језичког мишљења која реално постоји и добија конкретна остварења; осим ње – њени саставни елементи који аналитичким мишљењем могу бити издвојени, али не могу да буду свесно издвајани у процесу језичког општења;

кинема, термин који се односи на изговорну, фонациону страну језичког мишљења;

аксума, најједноставнији психички елемент у аудитивној области, у области слушне перцепције;

кинакема, као спој, у сложеној дволикој представи, изговорне, фонационе стране са слушном аудитивном страном.“ (Куртене 1988: 203)

Ово се односи на психологизирану језичку акустику. Упоредо с тим, Бодуен говори и о психологизираној језичкој оптици у писмено-визуелној области. Ту уводи термин *графема* уместо *слово*. Овај термин, као и њему слични, означава остварења графема и њихових елемената у свету оптичких утисака који су повезани са друштвено-језичким животом. Бодуен у остваривању језичког мишљења у области механичко-акустичких и механичко-оптичких појава запажа изузетно велику променљивост и разноликост. Идентификација је могућа захваљујући изговорно-слушним и писмено-визуелним представама. Међутим, иако се развијају у људској психи, ни оне нису сасвим непроменљиве и јављају се у много варијација. Оне су могуће и постоје у људском мишљењу само ако долази до њихове семасиологизације и морфологизације. Према томе, Бодуен разликује две науке: 1) природну науку *фонетику*, *антирофофонику* и 2) хуманистичку науку *психофонетику*. Ова наука је повезана са психологијом и социологијом. Предмет психофонетике је само оно што постоји као изговорно-слушна представа.

Све психо-фонетске и психо-графијске представе могу да постоје у језичком мишљењу само уколико су изложене семасиологизацији и морфологизацији, јер једино тада могу да изазивају акустичке или оптичке утиске. Овде бисмо напоменули да термин морфологија, који Бодуен употребљава, често има значење које је шире од уобичајеног, како онда у његово време тако и данас. Овим термином означава и морфологију речи и морфологију реченице, истовремено користећи и термин синтакса. Семасиологизација и морфологизација представљају основу за разликовање фонема у историји „племенских“ језика.

Закључак

Бодуен се чврсто залагао за давање свих права науци или делу науке чији су предмет проучавања чиниоци на којима се заснива живот језика и који изазива промене у њему. Он каже да „језик има искључиво психичку основу, одређену мозгом и централним нервним системом. Гласови и њихови спојеви и, уопште, чулна, спољашња, периферна страна, узета сама за себе, не постоји. Доказ за то је чињеница да језик који нам је стран, непознат, који не разумемо, не постоји за нас као језик иако врло јасно разликујемо његове звукове. Као још један доказ поменуте констатације може се сматрати способност неких људи да у току дужег временског периода изговарају фонетске низове и спојеве које ни сами не разумеју и које нико други није у стању да разуме. Зар се такво 'бесмислено мрмљање' може назвати језиком?“ (Куртене 1988: 83) Из напред реченог следи да је основа језика чисто психичка и, према томе, лингвистика спада и у психолошке науке. Међутим, полазећи од чињенице да су остваривање језика, као и психички развој човека, могући само у друштву и у општењу човека са другим људима, треба додати да се лингвистика може разматрати као психо-социолошка наука. За успешно разумевање спољашње стране језика или фонације, неопходно је познавање чињеница из анатомије, физиологије и акустике. Бодуен истиче да резултати и открића до којих су дошли природњаци у области анатомије и физиологије нису довољни да би ове области замениле психологију у лингвистици. Из овога следи да Бодуеново разумевање лингвистике произилази из његовог поимања језика као функционалне психо-социјалне појаве. Она за њега није природна наука, али ни историјска, већ је најближа антропологији, тј. психологији и социоло-

гији. Таквим ставовима и представљањем науке о језику, као и истицањем неопходности њених веза са другим наукама о човеку, наговестио је неке гране лингвистике (лексикологија), а другима је поставио чврсте основе (иако им тада није давао статус посебних лингвистичких дисциплина) схватањем да је реч о различитим аспектима исте науке – лингвистике. По мишљењу неких данашњих научника, оне тај статус сад већ имају. Ради се, управо, о психолингвистици, чији је предмет најближи оним Бодуеновим научним ставовима који су чинили суштину његове науке о језику.

Велики значај који је у својој научној концепцији и њеној примени у лингвистичким анализама дао психичким елементима, глобално гледано, не представља његову тежњу за апсолутизацијом психичког у језику на рачун свега осталог. Пре би се то могло посматрати као последица снажног интересовања за одређену групу питања која су имала централни значај за разумевање природе језика.

Литература

- Белић 2000: Александар Белић, *Упоредна словенска лингвистика /1*, Београд, 2000.
- Куртене 1988: Јан Бодуен де Куртене, *Лингвистички списи*, Нови Сад, 1988.
- Dikro, Todorov 1987: Osvald Dikro, Cvetan Todorov, *Enciklopedijski rečnik nauka o jeziku I*, Beograd, 1987.
- Ivić 2001: Milka Ivić, *Pravci u lingvistici /1/*, Beograd, 2001.
- Malmberg 1979: Bertil Malmberg, *Moderna lingvistika*, Beograd, 1979.
- Munen 1996: Žorž Munen, *Istorija lingvistike*, Beograd, 1996.
- Березин, Тарасов 1990: Ф. М. Березин, Е. Ф. Тарасов (ответственные редакторы), *Речевое воздействие в сфере массовой коммуникации*, Москва: Наука, 1990.
- Леонтьев 1969: А. А. Леонтьев, *Язык, речь, речевая деятельность*, Москва: Просвещение, 1969.
- Леонтьев 2003: А. А. Леонтьев, *Основы психолингвистики*, Москва: Смысл, С.-Петербург: Лань, 2003.
- Тарасов 1985: Е. Ф. Тарасов (ответственный редактор), *Исследование речевого мышления в психолингвистике*, Москва: Наука, 1985.
- Щерба 1974: Л. В. Щерба, *Языковая система и речевая деятельность*, Ленинград, 1974.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ ИВАНА БОДУЭНА ДЕ КУРТЕНЭ В КАЧЕСТВЕ ПИОНЕРСКОГО ВКЛАДА В ВОЗНИКНОВЕНИЕ ПСИХОЛИНГВИСТИКИ

Резюме

Настоящая работа, наблюдая одоновременно развитие лингвистической мысли Бодуена и современные исследования в языкознании, представляет нашу попытку указать на точки соприкосновения лингвистической мысли Бодуена с современной. Предметом работы являются психологические основы языковедческой теории, проложившие дорогу зародышу и развитию новой отрасли науки – психолингвистики. Она посвящённая человеку в процессе коммуникации – исследует психические и физиологические явления в качестве самых главных элементов, сопровождающих его участие в этом процессе. Лингвистическая мысль Бодуена проистекает из его осознания языка как функционального психо-социального явления.

Данка СИНАДИНОВИЋ¹
Београд

УЛОГА РАЗЛИЧИТИХ КОМПОНЕНАТА МОТИВАЦИЈЕ У УЧЕЊУ ЕНГЛЕСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА КОД ОДРАСЛИХ

Мотивацији, као једном од индивидуалних фактора важних за учење језика, у последње време се посвећује све већа пажња, у циљу проналажења нових импликација за наставу. Овај рад се најпре бави теоријским оквирима и резултатима појединих важних истраживања из ове области, да би се потом усредсредило на поређење поменутих резултата са резултатима из наше средине, на примеру учења енглеског језика као страног код одраслих. У циљу проналажења мотивационих компонената значајних за коначан исход учења, спроведено је истраживање мањег обима, уз помоћ упитника, а рад нуди детаљан приказ методолошког поступка у истраживању, начина обраде података и добијених резултата, као и извесне недостатке резултата и предлоге за даља истраживања. Према очекивањима, инструментална мотивација се показала доминантном у односу на интегративну, док извесни ставови и психолошке компоненте које су друга истраживања истицала (Dörnyei, 2005; Csizér and Dörnyei, 2005; Schmidt, 1999) нису показали статистички вредан резултат.

Кључне речи: мотивација, индивидуални фактори, мотивационе компоненте, ставови, истраживање

1. Увод

Улога коју мотивација има у учењу L2 свакако представља једно од најчешће истраживаних питања у оквиру примењене лингвистике, нарочито у новије време. Будући један од индивидуалних фактора који се узимају у обзир када су резултати учења језика у питању, сматра се да истраживање мотивације и њених различитих димензија може много да помогне и наставницима и ученицима, па стога често има и директне импликације за наставу.

Многи истраживачи из области примењене лингвистике су се до сада бавили овим питањем, почев од Гарднера (Gardner 1972) и његових сарадника, пре свега Ламберта (Lambert 1972), преко Сполског (Spolsky 2000) и Скехана (Skehan 1991), па све савремених истраживача, пре свега Дорњија (Dörnyei 1995). Сви су они својим теоријским разматрањима и бројним емпиријским истраживањима значајно допринели расветљавању самог појма мотивације и свега што он обухвата, али су поставили и нека нова питања која још увек можемо сматрати отвореним за научну расправу. Стога ће се овај рад најпре позабавити теоријским оквирима и резултатима поменутих истраживања, како бисмо истакли најважније закључке и њихову неоспорну разноликост.

С обзиром на чињеницу да се највећи број поменутих истраживања бавио проучавањем мотивације на подручјима где се L2 сматра другим језиком, а не страним, у овом раду ћемо се позабавити поређењем поменутних закључака са

1 dankas78@gmail.com

результатима из наше средине и то на примеру учења енглеског као страног језика код одраслих, изван формалног образовног система, полазећи од претпоставке да ће се резултати донекле разликовати, барем када су неке варијабле у питању. Наиме, поставља се питање шта је то што наводи одрасле људе да плаћају доста високу цену течајева како би научили енглески језик, који је већини био доступан и у оквиру обавезног школског система, као и шта је то што их подстиче да на течају остану довољно дуго и постигну одговарајући позитиван резултат. Такође, занимаће нас и које ће се мотивационе компоненте евентуално показати као значајне за коначан исход учења. У ту сврху спроведено је мање истраживање међу ученицима једног од центара Института за стране језике у Београду, при чему основу истраживања чини упитник који се састоји из питања груписаних у девет варијабли, и поређење добијених вредности са успехом испитаника на крају течаја. Истраживањем су обухваћене две основне мотивационе оријентације, три групе ставова, као и четири тзв. психолошке варијабле, којима се у последње време посвећује све већа пажња. Резултати добијени на релативно малом узорку показали су доминацију инструменталне оријентације над интегративном на нивоу целог узорка, док се ниједна група ставова није показала важном када је у питању коначан успех у учењу, а од психолошких варијабли једино самопоуздање и жеља за учењем енглеског језика показали су статистички вредан резултат.

Овде ће бити наведен детаљан приказ методолошког поступка у истраживању, начин обраде добијених података и добијени резултати, али биће предочени и извесни недостаци истраживања и добијених резултата, као и предлози за нека даља истраживања.

2. Од Гарднеровог модела до психолошких варијабли

2.1. Дефиниција појма

Мотивација представља један од индивидуалних фактора за које се сматра да утичу на учење L2. Уопштено речено, под овим појмом обично се подразумева некакав унутрашњи покретач, снага или импулс који воде ка испуњењу одређеног циља (Браун 1987: 114). Иако би се ова дефиниција више могла назвати психолошком, јасно је да мотивацији и у области проучавања усвајања L2 припада једна од кључних позиција. Ипак, постоје доста значајне разлике у приступима, те фактор мотивације са сваким новим истраживањем постаје све сложенији и бива обогаћен новим компонентама.

2.2. Друштвено-едукативни модел

Још 1959. године, Гарднер и Ламберт су уочили да успех у учењу L2 не зависи само од језичке способности, већ и од мотивације (Трембли и Гарднер 1995: 505). Уследила су бројна истраживања, како би се утврдило који тип мотивације највише утиче на позитиван резултат учења. Гарднер се у свом друштвено-едукативном моделу из 1985. године пре свега залаже за тзв. интегративну оријентацију, под којом подразумева искрено и лично интересовање за културу и људе чији језик учимо (Елис, 1997: 509), док сама интегративна мотивација представља став према поменутој култури који је до те мере позитиван да особа која учи језик добија жељу да постане део дате културе (Сизер и Дорњи 2005: 20). Заправо, дефиниција мотивације у овом моделу садржи три подједнако важне компо-

ненте – уложени напор, жељу да се научи дати језик и степен задовољства у односу на задатак учења тога језика (Трембли и Гарднер 1995: 506). Јасно је, такође, да Гарднер ставове сматра неодвојивим од саме мотивације, посматрајући их као ослонац укупној мотивацији (Елис 1994: 117). Изузетно важним за учење L2 сматрао је ставове према заједници и изворним говорницима датог језика, према учењу тога језика и према језицима уопште и њиховом учењу (Елис 1994: 118). У свим истраживањима које су он и његови сарадници спроводили, углавном на територији Канаде међу испитаницима који живе на франкофоном говорном подручју и француски језик уче као други, резултати су показивали доминацију интегративне мотивације, те је Гарднер сматрао да је она једина и вредна проучавања и да је једина повезана са позитивним исходом учења, као и да је увек узрок, а не последица позитивних резултата у учењу, како су тврдили неки други лингвисти (Елис 1997: 514–515), а што се и даље сматра једним од кључних питања на која бројна истраживања покушавају да дају одговор.

2.3. Други типови мотивационе оријентације

Са друге стране, убрзо је почео да се истиче и један другачији тип мотивационе оријентације, који је такође део Гарднеровог модела, али коме он није придавао довољно велики значај. Скехан га је сликовито приказао својом „хипотезом шаргарепе и штапа“ (1989. цитирано у Елис 1997: 509), где спољашњи подстицаји утичу на снагу ученикове мотивације. Другим речима, тзв. инструментална мотивација подразумева крајње прагматичне разлоге учења неког језика, као што је напредовање на послу, проналажење новог радног места или материјална сигурност (Сизер и Дорњи 1995: 21). Испоставило се да је овај тип мотивације више повезан са срединама у којима се одређени језик учи као страни, а не као други, али све до скорога није било много истраживања која су испитивала директан утицај овог типа мотивације на позитиван резултат учења (Елис, 1997: 514). Гарднер је тек нешто касније прихватио идеју да би и инструментална мотивација могла да има утицаја на учење неког језика, наводећи, ипак, како је то могуће само у неким случајевима и да није толико значајно као у случају интегративне мотивације која се у свим истраживањима потврдила као веома значајна.

Многа каснија истраживања, поред тога што се не слажу са Гарднером по питању апсолутне доминације интегративне мотивације над инструменталном, такође су изоловала неке сасвим нове типове, поткрепивши их емпиријским истраживањима у различитим срединама. На пример, Сполски је издвојио тзв. друштвену мотивацију, наводећи је као веома значајну у срединама са великим бројем имиграната које је проучавао у оквиру својих социолингвистичких истраживања и којима је стало да науче барем минимум језика заједнице у коју су емигрирали како би могли да обављају своје свакодневне послове (Сполски 1989: 163). Такође, један од занимљивијих типова јесте тзв. макијавелистичка мотивација која се директно супротставља Гарднеровом мишљењу да позитивни ставови утичу на мотивацију и тиме на успех у учењу језика. Наиме, Олер и Перкинс су посматрајући мексичке становнике у Калифорнији установили да су упркос изразито негативним ставовима према изворним говорницима енглеског језика постигли изузетно добре резултате (1978. цитирано у Елис, 1997: 511), што су аутори објаснили постојањем велике жеље да се „омражени“ представници датог језика некако надмаше и да се на тај начин изрази пркос и национални понос.

2.4. Резултати и закључци новијих истраживања

Оно што карактерише готово сва новија истраживања из ове области јесте посматрање мотивације као скупа компонента, међу којима се поред инструменталне и интегративне оријентације и ставова све чешће налазе и компоненте преузете из психологије. Тако, на пример, у истраживању које су у Мађарској спровели Сизерова и Дорњи (2005), међу компонентама мотивације се, поред две оријентације и појединих ставова, нашао и друштвени миље, као и (језичко) самопоуздање. Резултат истраживања, у коме су разматране све наведене компоненте у међусобним односима, занимљив је из два разлога. Пре свега, показало се да заправо понашање игра посредничку улогу између мотивације и резултата учења, као и то да инструментална и интегративна мотивација нису међусобно потпуно супротстављене, већ се, напротив, допуњују. Наиме, аутори су интегративност схватили много шире него раније, посматрајући је и као одраз „идеалног L2 себе“, али и као оријентацију која не подразумева искључиво потребу за постајањем дела заједнице чији се језик учи, већ пре свега потребу за упознавањем нових људи и путовањима (Сизер и Дорњи 2005: 28–30).

Подстакнут новим резултатима и све чешћим уврштавањем психолошких компонента у конструкт мотивације, и Гарднер је, заједно са Тремблијем (1995), извршио допуну свог друштвено-едукативног модела, „обогатујући“ га компонентама попут очекивања, самопоуздања (у психолошкој литератури познатог као самоефикасност), приписивања вредности крајњем исходу (енгл. *valence*), идентификовања узрока (енгл. *causal attributions*) и постављања циљева, при чему су захваљујући спроведеном емпиријском истраживању, опет на територији Канаде, дошли до закључка да су самопоуздање, постављање циљева и приписивање вредности исходу имали најзначајнију посредничку улогу између мотивације и ставова и на тај начин утицали на коначни успех (Трембли и Гарднер 1995: 515).

Међутим, оно што нарочито карактерише новија истраживања јесте раздвајање учења неког језика као другог и као страног. Наиме, имајући у виду чињеницу да је највећи број првобитних истраживања у овој области, пре свега Гарднерових, изведен у срединама где се дати језик учи искључиво као други, многи аутори су се запитали колико би резултати били другачији у другим срединама и да ли би се исте мотивационе компоненте наметнуле као најзначајније. Поред тога, све се више размишља и о разликама које постоје између популације школског узраста и категорије одраслих испитаника који дати језик уче изван формалног образовног система. Тако, на пример, резултати једног истраживања у Египту, спроведеног међу одраслим испитаницима, истичу три димензије као веома значајне за успех у учењу језика – афекат, постојање циља и очекивања (Шмит и др., 1999: 73-78), док једно истраживање спроведено у Кини такође истиче очекивања као значајну компоненту, али издваја и један сасвим нови тип мотивације – тзв. захтевану мотивацију (енгл. *required motivation*), коју су аутори касније преименовали у тзв. кинески императив, приписујући је крајње специфичној културолошкој подлози у тој земљи (Чен и др. 2005: 609–633).

Још једна особина новијих истраживања у овој области јесте проналажење импликација које мотивација има за учење језика у учионици. На пример, Оксфорд и Шерин се залажу за постизање концензуса у дефинисању појма мотивације и проширивање мотивационог конструкта, али пре свега за презентовање

добијених резултата наставницима, како би дата сазнања могли да употребе и на прави начин приђу својим ученицима (1994. цитирано у Мекинтајр 2002: 53).

Дакле, јасно је да мотивациони конструкт са сваким истраживањем постаје све шири и да се све више узимају у обзир бројне психолошке варијабле које би вају донекле прилагођене области проучавања усвајања L2. Исто тако, донекле се мењају неки досадашњи описи и поимања појединих компонената, пре свега две основне мотивационе оријентације, а све у циљу прилагођавања различитим срединама у којима се изводе истраживања од 90-их година 20. века наовамо.

3. Метод

3.1. Циљеви истраживања и хипотезе

Како је већ наведено у уводном делу, истраживање које је спроведено за потребе овога рада имало је за циљ проверу појединих поменутих резултата у нашој средини, која се чини погодном, јер се енглески језик који је испитиван овде учи искључиво као страни. Осим тога, сматрало се и да ће испитивана популација одраслих ученика дати нешто другачије резултате од школске деце, која су у највећем броју досадашњих истраживања представљала испитанике.

У ту сврху, пре извођења самог истраживања, постављено је неколико хипотеза:

1. инструментална оријентација ће код испитаника бити присутнија од интегративне,
2. одабрана група ставова (ставови према енглеском језику, ставови према учењу енглеског језика и ставови према изворним говорницима) имаће утицај на коначан успех у учењу енглеског језика,
3. већа жеља за учењем енглеског језика значиће и боље коначне резултате,
4. већа истрајност у учењу енглеског језика утицаће позитивно на успех,
5. одсуство анксиозности значиће боље резултате, и обратно и
6. ниво самопоуздања утицаће директно на (не)успех у учењу.

3.2. Испитаници

Узорак који је обрађиван током истраживања састојао се од укупно 44 испитаника из једног од центара Института за стране језике у Београду. Ради се о одраслим испитаницима, чији је просек година 30. Сви су похађали наставу најкраће у трајању од једног семестра, а неки од њих и до две године, а тренутно се налазе на различитим нивоима знања – од почетног до вишег, док се седморо испитаника налази на специјализованом течају који их припрема за полагање FCE испита. Испитаници имају различите образовне профиле, али је највише студената, затим инжењера и економиста. Ово је био први пут да су попуњавали упитнике у вези са компонентама мотивације. Испитаници су након попуњавања упитника подељени у три групе, на основу успеха који су постигли на крају семестра (а који обухвата писмени и усмени тест, којима су тестиране све четири језичке вештине), при чему је група 1 (укупно 20 испитаника) имала оцену А, група 2 (14 испитаника) оцену В, а група 3 (10 испитаника) оцену С.

3.3. Инструменти

Инструмент који је коришћен у овом истраживању је упитник од укупно 53 питања, која се односе на девет испитиваних компоненти које су испитиване – инструменталност, интегративност, ставови према енглеском језику, ставови према учењу енглеског језика, ставови према изворним говорницима, жеља за учењем енглеског језика, истрајност, анксиозност (језички страх) и самопоуздање (самоефикасност). Инструменталност и интегративност су представљене искључиво позитивно формулисаним питањима, при чему је инструменталност садржала питања која се односе на проналажење бољег посла, добијање унапређења, комуникацију са пословним партнерима, али и могућност читања литературе у оригиналу и побољшање општег образовања. Са друге стране, интегративност је представљена жељом за пресељењем у иностранство или на енглеско говорно подручје, али и приближавањем изворним говорницима и ближим упознавањем дате културе.

Када је реч о ставовима, сви су представљени једнаким бројем позитивно и негативно формулисаних питања. Ставови према енглеском језику садрже питања која одражавају степен афинитета према овом језику, али и став о статусу који енглески има у свету. Ставови према учењу енглеског језика садрже питања која проверавају колико је испитаницима драго што уче енглески језик, из ког разлога га уче, колико се пријатно осећају док га уче и да ли то могу назвати својим хобијем. Ставови према изворним говорницима и њиховој култури су заправо ставови према Британцима и Американцима, пре свега према неким стереотипима који важе за припаднике ових нација, а подразумевају и питања о њиховој култури и њеном значају за цео свет.

Прва психолошка компонента, жеља за учењем енглеског језика, представљена је питањима која се односе на то колико савршено испитаници желе да науче језик, узимајући у обзир његове различите аспекте. Друга психолошка компонента, истрајност, подразумева колико су испитаници вољни да уложе напора, времена и новца како би савладали енглески језик, док је компонента анксиозности представљена искључиво питањима која су у обради података морала да буду обрнуто кодирана, јер се односе на уобичајене ситуације из језичке учионице које одражавају језички страх ученика и самим тим су негативно постављена (нпр. колико им је непријатно да говоре енглески на часу и да се сами јаве, или да ли се боје мишљења свога наставника ако не одговоре како треба). Последња испитивана психолошка компонента, самопоуздање, представљена је питањима која се односе на субјективно мишљење испитаника о свом напретку, таленту и вери у успешно савладавање енглеског језика.

Треба напоменути да се сва питања која су се нашла у упитнику ослањају у великој мери на неке претходне упитнике које су користила нека ранија истраживања (Елис 1997: 510; Шмит и др. 1999: 9–79; Трембли и Гарднер 1995: 511), са чијим резултатима ово истраживање у мањој или већој мери желимо да упоредимо. Наравно, питања су у највећој мери прилагођена нашој средини и одабрана је од 5 до 7 по компоненти.

Испитаници су одговарали на упитник тако што су се изјашњавали на петостепеној Ликертовој скали (1 – уопште се не слажем, 2 – углавном се не слажем, 3 – и слажем се и не слажем се, 4 – углавном се слажем, 5 – у потпуности се слажем), при чему им је објашњено да се ради само о истраживању и да се резултати

неће одразити на њихову коначну оцену нити бити злоупотребљени, како би се избегло манипулисање одговорима према томе „шта би се наставнику свидело“.

3.4. Анализа података

Целокупна анализа добијених података је обављена у програму SPSS 11.5, и то тако што су најпре индикатори (тј. питања), којих је било укупно 53, груписани у девет варијабли – инструменталност, интегративност, ставове према енглеском језику, ставове према учењу енглеског језика, ставове према изворним говорницима, жељу за учењем енглеског језика, истрајност, анксиозност и самопоуздање – које, заправо, представљају испитиване компоненте мотивације. Потом је на првим двома варијаблама, инструменталности и интегративности, примењена дескриптивна статистика са циљем добијања фреквенци и давања одговора на питање која је од ове две мотивационе оријентације присутнија у датом узорку.

Након тога, примењена је статистика закључивања, и то тако што је најпре обављен тест корелације, на свих 9 варијабли, како би се установило постојање потенцијалних веза међу свим појединачним варијаблама, снага тих веза и њихов евентуални значај за мотивациони конструкт, а пре свега због тога што су поменута ранија истраживања указала на значај појединих веза, инсистирајући искључиво на њиховом заједничком утицају на мотивацију, а преко мотивације и на успех испитаника.

У наредном делу анализе нису посматране прве две варијабле, инструменталност и интегративност, већ су три групе испитаника (групе 1, 2 и 3) међусобно поређене, како би се видело да ли нека од преосталих седам варијабли (дакле, три групе ставова и четири психолошке варијабле) има значајнији утицај на успех ученика. У ту сврху је коришћен Т-тест, јер су поређене по две групе испитаника.

Најзад, посматрани су одговори на свако појединачно питање у упитнику, у оквиру свих девет варијабли, и на основу графика и табела фреквентности одабрана су она питања на која је највећи број испитаника одговорио изразито позитивно или изразито негативно, ради евентуалног извођења додатних закључака.

3.5. Резултати истраживања

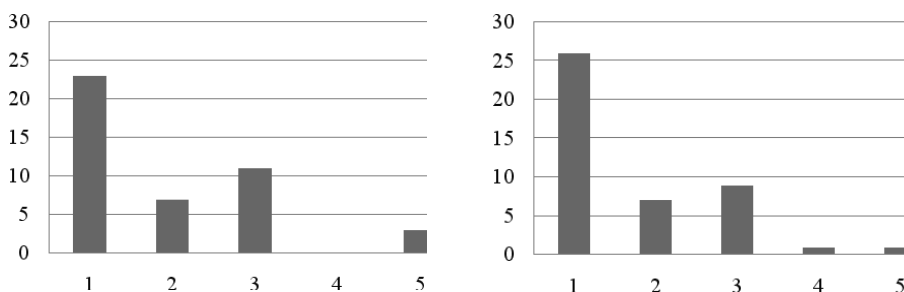
Резултат дескриптивне анализе варијабли инструменталности и интегративности показао је већу заступљеност инструменталности, чија је статистичка средина већа у односу на интегративност (Табела 1). Запажамо да је стандардна девијација у оба случаја доста висока и показује нестабилност резултата, због малог и нехомогеног узорка (Табела 1).

Варијабла	Број испитаника	Распон вредности	Статистичка средина	Стандардна девијација
ИНСТРУМЕНТАЛНОСТ	44	2,14 – 5,00	3,7403	,65012
ИНТЕГРАТИВНОСТ	44	1,00 – 4,20	2,1545	,77743

Табела 1

Без намере да изводимо било какве чврсте закључке, услед постојања велике стандардне девијације, могли бисмо ипак рећи да је потврђена прва хипотеза из овог истраживања, којом смо претпоставили да ће инструментална оријентација у овој средини бити заступљенија од интегративне, као и да се овај резултат поклапа са неким сличним претпоставкама и резултатима из новијих истраживања, која су махом спровођена у срединама које нису билингвалне и где се дати језик учи искључиво као страни (Шмит и др. 1999: 7–79; Чен и др. 2005: 609–633).

Ипак, пошто разлика између ове две варијабле није изразито велика, посматрана је и фреквентност одговора на сва појединачна питања која чине варијаблу интегративности, како би се видело како су оцењени њени различити аспекти. Наиме, број негативних одговора је био највећи код питања која подразумевају пресељење у иностранство или неку од земаља на енглеском говорном подручју (График 1), док су одговори били најпозитивнији на питање које се тиче афинитета према америчкој и британској култури и жеље да јој се испитаник још више приближи (График 2).

Учим енглески јер желим да се одселим из Србије. Учим енглески јер намеравам да живим у земљи где се овај језик говори као мајерњи.

График 1.

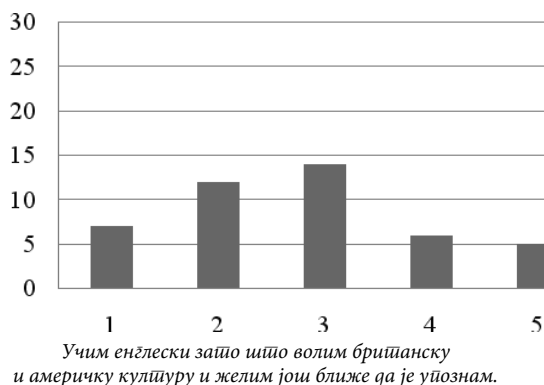

График 2.

Занимљиво је да су Сизер и Дорњи (2005) у своме обимном истраживању у Мађарској дошли до резултата који указује на доминацију интегративне мотивације, али су инсистирали на томе да се, у односу на Гарднеров модел, интегратив-

на варијабла максимално прошири неким новим димензијама, које се пре свега односе на жељу за упознавањем дате културе, дружење са његовим говорницима и путовања, па се фреквентност одговора у нашем упитнику доста поклапа са овим њиховим ставом. Иначе, ни у њиховом ни у овом истраживању није посматрана веза поседовања ова два типа мотивационе оријентације и успеха испитаника на крају течаја, већ само њихова заступљеност код испитаника.

Након дескриптивне статистике, обављен је тест корелације, са циљем међусобног поређења свих девет варијабли (без узимања у обзир коначног успеха ученика), и евентуалног проналажења значајних веза међу појединачним варијаблама, а пронађено је неколико занимљивих односа. На пример, резултати су показали да постоји значајна позитивна корелација између ставова према енглеском језику и ставова према учењу енглеског језика ($r=73$, $p \leq 0,01$), као и између ставова према енглеском језику и истрајности ($r=41$, $p \leq 0,01$). Даље, постоји позитивна повезаност између жеље за учењем енглеског језика и самопоуздања ($r=50$, $p \leq 0,01$), као и између анксиозности и самопоуздања ($r=41$, $p \leq 0,01$). Такође, постоји позитивна повезаност између инструменталности и истрајности ($r=31$, $p \leq 0,05$), а и између ставова према енглеском језику и жеље за учењем енглеског језика ($r=36$, $p \leq 0,05$). Вредна помена је можда и позитивна повезаност између жеље за учењем енглеског језика и ставова према изворним говорницима ($r=38$, $p \leq 0,05$), као и између истрајности и самопоуздања ($r=38$, $p \leq 0,05$). Све добијене везе нам, између осталог, указују и на неоспорну повезаност ставова и тзв. психолошких варијабли, на чему многа новија истраживања инсистирају, сматрајући да заправо одређене психолошке компоненте „посредују“ између ставова и саме мотивације (Трембли и Гарднер 1995: 515) и самим тим представљају веома важну карику у мотивационом конструкту.

Следећи је испитиван утицај три групе ставова и четири психолошке варијабле на коначан успех ученика. Коришћен је Т-тест како бисмо установили да ли и у којој мери ових седам варијабли утичу на успех ученика у савладавању енглеског језика, па су у ту сврху поређене три групе испитаника (групе 1, 2 и 3), који су у те групе сврстани на основу оцена (А, В и С) на крају течаја.

Када је реч о утицају три групе ставова (ставови о енглеском језику, о учењу енглеског језика и изворним говорницима) на успех ученика, резултат је показао да нема значајне разлике међу групама на испитиваним варијаблама, чиме није доказана друга хипотеза из овог истраживања – да ће позитивни ставови значити и бољи успех у учењу.

Треба истаћи да су сви ставови који су одабрани за ово истраживање заправо ставови на којима је пре свега Гарднер инсистирао у свом друштвено-едукативном моделу (Трембли и Гарднер 1995: 506). Други аутори у каснијим истраживањима такође истичу значај ових варијабли, махом у истраживањима рађеним у билингвалним срединама, те није јасно да ли у овом нашем истраживању нисмо добили значајнији резултат због тога што се ради о учењу страног језика, а не друго, или због релативно малог узорка.

Даље је, на исти начин, посматран утицај жеље за учењем енглеског језика на успех ученика и овде је утврђено да постоји разлика између 1. и 3. групе (дакле, ученика са оценом А и оценом С) на посматраној варијабли ($t(28)=3,275$, $p \leq 0,03$). Тиме је делимично потврђена трећа хипотеза из овог истраживања, тј. да ће већа жеља за учењем енглеског језика значити и боље резултате у учењу, пошто није пронађена разлика између 1. и 2. групе и 2. и 3. групе. Узимајући у обзир мали број испитаника, можемо само да претпоставимо да би се резултати одр-

жали и на неком већем узорку. Иначе, у неким новијим истраживањима се жеља за учењем енглеског језика понекад, преплиће са постојањем постављеног циља у учењу (Трембли и Гарднер 1995: 512), па бисмо могли рећи да то и овде може бити случај, с обзиром на формулацију неких питања из упитника (нпр. *Волео бих да будем флуентан на енглеском језику; Имам жељу да научим енглески језик само толико да могу да се споразумевам; Желим да научим енглески језик, али не желим да имам савршен акценат...*).

Следећи посматрани утицај јесте истрајности на коначан успех, при чему није утврђено да постоји разлика међу групама на посматраној варијабли. Тиме је оборена четврта хипотеза, која је претпоставила да ће већа истрајност донети боље коначне резултате учења, и овај резултат би, чак и из неке лаичке перспективе, могао да представља једно од највећих изненађења. Такође, у истраживању које је спроведено у Египту (Шмит и др. 1999: 7–79) истрајност се показала као један од важнијих изолованих мотивационих фактора, али ово истраживање рађено је на веома великом узорку.

Даље је посматран утицај (присуства или одсуства) анксиозности на успех. Иако је, рецимо, у Гарднеровом и Тремблијевом (1995) истраживању анксиозност истакнута као варијабла која битно утиче на самопоуздање, а преко самопоуздања на мотивационо понашање и успех у учењу, такође на релативно малом узорку (75 испитаника), Т-тест овде није показао разлику међу групама на посматраној варијабли, па тиме није доказана ни пета хипотеза из овог истраживања – да ће већа анксиозност значити лошије резултате и обратно.

Најзад, посматрано је самопоуздање и у том случају Т-тест је, као и у случају жеље за учењем енглеског језика, показао да постоји разлика између 1. и 3. групе на посматраној варијабли ($t(28)=3,423, p \leq 0,02$), те је шеста хипотеза, која претпоставља да веће самопоуздање значи и боље резултате, такође делимично потврђена. Наравно, и ово узимамо са резервом, али поново можемо упоредити резултате са неким другим истраживањима (Трембли и Гарднер 1995; Сизер и Дорњи 2005), где се самопоуздање истиче као веома важан фактор, било само као посредник, било директно.

Сви резултати Т-теста за седам посматраних варијабли и њихов утицај на успех ученика, на примеру разлике између 1. и 3. групе, приказани су у Табели 2.

Варијабла	статистичка средина	стандардна девијација	степен слободе	вредност Т-теста
ставови према енгл. језику	,3167	,22880	28	1,384
ставови према учењу енгл.	,2833	,23698	28	1,196
ставови према изворним гов.	,6429	,25648	28	2,506
жеља за учењем енгл. језика	,8167	,24934	28	3,275*
истрајност	,5700	,25327	28	2,251
анксиозност	,7667	,28824	28	2,660
самопоуздање	,7400	,21618	28	3,423**

* $p \leq 0.03$

** $p \leq 0.02$

Табела 2.

Најзад, извршен је увид у фреквентност одговора на Ликертовој скали на сва питања из упитника, ради евентуалног извођења додатних закључака и потврђивања већ наведених, те се издвојио одређени број питања са највише позитивних одговора и одређени број оних са највише негативних одговора. Питања и проценат одговора по категоријама „у потпуности се слажем“ и „уопште се не слажем“, заједно са процентима, представљани су у Табели 3, при чему се види да чак три питања из оквира интегративности имају велики број негативних одговора, док највећи број позитивних одговора имају питања која се налазе у оквиру варијабли 'инструменталност', 'ставови према енглеском језику' и 'ставови према учењу енглеског језика', чиме је, и на овај начин, потврђена доминација инструменталности над интегративношћу, али и постојање позитивних ставова према енглеском језику и његовом учењу.

	ПИТАЊЕ	ВАРИЈАБЛА	у потпуности се слажем (%)	уопште се не слажем (%)
7.	Учим енглески да бих побољшао своје опште образовање.	Инструменталност	90,9	2,3
8.	Учим енглески јер желим да се одселим из Србије.	Интегративност	6,8	52,3
9.	Учим енглески јер желим да се одселим у земљу у којој се овај језик говори као матерњи.		2,3	59,1
11.	Учим енглески да бих био што сличнији његовим изворним говорницима.		6,8	47,7
13.	Сматрам да је енглески језик веома користан.	ставови према енгл. језику	86,4	2,3
22.	Није ми драго што учим енглески (обрнуто кодирано).	ставови према учењу енглеског	79,5	0,0

Табела 3

Занимљиво је, такође, да су највише неутралних одговора испитаници дали на питања која спадају у ставове о изворним говорницима. Морам се запитати да ли такви одговори долазе из њихових стварних ставова и мишљења или су се одлучили за „златну средину“ не желећи да покажу да деле многобројна негативна мишљења и стереотипе који у овој средини круже о Британцима и Американцима.

4. Дискусија и предлози за даља истраживања

Јасно је да мали број испитаника представља одређени проблем у овом истраживању, барем када је извођење закључака у питању. Иако се на први поглед чинило да ће се неке (пре свега психолошке) варијабле показати као доста значајне када је коначан успех ученика у питању, статистичка анализа је показала да је њихов значај потпуно занемарљив.

Поред самог броја испитаника, проблем постоји и са неуједначеним групама када је реч о оценама које су испитаници добили на крају течаја и које су посматране као обележје нивоа. Наиме, група 1 је чак дупло већа од групе 3, па се морамо запитати како би резултати изгледали када би групе биле уједначеније по броју испитаника.

Наравно, ту је и питање које се поставља и у другим студијама, а тиче се контроверзног става о употреби упитника на који ученици заправо одговарају потпуно субјективно. Да ли се и колико можемо поуздати у резултате добијене тим путем? Многи аутори се на крају својих истраживања донекле ограђују од добијених резултата, управо захваљујући томе што морамо претпоставити да испитаници приликом давања одговора на питања не узимају у обзир само своје стварне ставове и мишљења према одређеном питању, већ, често и несвесно, пројектују и концепт идеалног себе, на који, пак, утичу и бројне културне вредности (Шмит 1999: 15).

У сваком случају, могли бисмо рећи да је инструментална оријентација присутнија у нашој средини, из крајње прагматичних разлога, који, ипак, не искључују и доста позитивне ставове о енглеском језику, што се може видети из великог броја изразито позитивних одговора на ту групу питања. Са друге стране, интегративна оријентација није у потпуности одсутна, чак ни код оних испитаника који имају врло изразиту инструменталну оријентацију, већ је само концентрисана на жељу за упознавањем културе, дружење и путовања, али не и на планове о пресељењу. Такође, не треба губити из вида чињеницу да су се жеља за учењем енглеског језика и самопоштовање показали као значајне варијабле, па макар и на малом узорку и само у крајње супротстављеним групама.

Јасно је да би већи узорак у овој средини био много занимљивији за посматрање и врло је могуће да би дао и много конкретније, па можда и другачије резултате. Стога би предлог за даље истраживање био да се пре свега повећа број испитаника, као и да се уједначе групе по оценама успешности, како би се видело да ли би се још нека варијабла показала значајном и на који начин.

Такође, било би занимљиво видети и резултате неке сложеније статистичке анализе, на пример уз помоћ модела структурне једначине, где бисмо били у могућности да посматрамо међусобне односе различитих варијабли, те њихов заједнички утицај на успех.

5. Закључак

Какве бисмо закључке могли донети о улози различитих мотивационих компоненти у учењу страног језика? Пре свега, различита истраживања и даље долазе до мање или више различитих резултата на том пољу, иако свакако постоји намера да се дође до једног коначног мотивационог конструкта. Помак у односу на Гарднеров друштвено-едукативни модел свакако постоји, јер се и другим типовима мотивационе оријентације даје све више простора у истраживањима, а не само интегративној. Осим тога, сама истраживања се са северноамеричког континента селе и у друге средине, што значајно доприноси разноликости резултата и новим методама које се примењују у истраживањима, као и новим постављеним циљевима.

Када је реч о нашој средини, истраживање спроведено за потребе овога рада је, иако уског обима, дало одређене резултате. Осим тога што се показало да људи у овој средини енглески језик уче највише из прагматичних разлога, иако имају релативно позитивне ставове о овом језику, такође се донекле може рећи да ће они чија је жеља за учењем већа и који имају веће самопоуздање, постићи и нешто боље резултате од оних код којих су ове две компоненте ниске. Међутим, сви добијени резултати због малог узорка и неуједначених група морају бити

узети са резервом, јер морамо се запитати да ли би се и колико резултати разликовали на већем узорку.

Ипак, применом ових резултата и анализирањем добијених одговора на сва појединачна питања из упитника, могу се извући поједини закључци који, пре свега, могу бити од велике користи наставницима и ученицима у наставном процесу – наставницима, јер им могу указати на начин да својим ученицима понуде спољашњу мотивацију уколико сами немају никакву, а ученицима тако што им се може предочити шта је то што можда стоји на путу њиховом већем напретку, као и шта је то што могу искористити и постићи боље резултате. Наравно, ови резултати се увек могу комбиновати и са стратегијама за учење језика, чиме се сваком ученику може дати ваљан савет за даље напредовање.

Предлог за даља истраживања подразумева проучавање већег узорка, уједначене групе, али можда и неки сложенији статистички приступ уз помоћ кога бисмо могли да посматрамо различите везе међу варијаблама и улогу коју би те различите везе имале у успеху ученика.

Литература

- Браун 1987: Brown, *Principles of Language Learning and Teaching*, New Jersey: Prentice Hall Inc.
- Чен и др. 2005: Chen, Motivators That Do Not Motivate: the Case of Chinese EFL Learners and the Influence of Culture on Motivation, у: *TESOL Quarterly*, књ. 39, бр. 4, 609–633.
- Сизер, Дорњи 2005: Csizér and Dörnyei, The Internal Structure of Language Learning Motivation and its Relationship with Language Choice and Learning Effort, у: *The Modern Language Journal*, књ. 89, бр. 1, 19–36.
- Дорњи 2005: Dörnyei, Motivation and Self-Motivation. *The Psychology of the Language Learner: Individual Differences in SLA*. New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Елис 1997: Ellis, *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
- Елис 1994: Ellis, *Understanding Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
- Гарднер, Ламберт 1972: Gardner and Lambert, *Attitudes and Motivation in Second Language Learning*. Rowley, MA: Newbury House.
- Мекингајр 2002: MacIntyre, Motivation, Anxiety and Emotion in SLA, у: P. Robinson (ред.) *Individual Differences and Instructed Language Learning*, Amsterdam: J. Benjamins, 45–68.
- Олер, Перкинс 1978: Oller and Perkins, Intelligence and Language Proficiency as Sources of Variance in Self-Reported Affective Variables, у: *Language Learning*, књ. 28, 85–97.
- Оксфорд, Шерин 1994: Oxford and Shearin, Language Learning Motivation: Expanding the Theoretical Framework, у: *Modern Language Journal*, књ. 78, 12–28.
- Шмит и др. 1999: Schmidt, Foreign Language Motivation: Internal Structure and External Connections, у: R Oxford (ред.) *Language Learning Motivation: Pathways to the New Century*, Hawaii: Second Language Teaching & Curriculum Centre, 9–70.
- Скехан 1989: Skehan, *Individual Differences in Second-Language Learning*. London: Edward Arnold.
- Скехан 1991: Skehan, Individual Differences in Second Language Learning, у: *Studies in Second Language Acquisition*, књ. 13, 275–298.
- Сполски 1989: Spolsky, *Conditions for Second Language Learning: Introduction to a General Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Сполски 2000: Spolsky, Language Motivation Revisited, у: *Applied Linguistics*, књ. 21, 157–169.

Трембли, Гарднер 1995: Tremblay and Gardner, Expanding the Motivation Construct in Language Learning, у: *The Modern Language Journal*, књ. 79, бр. 4, 505–518.

THE ROLE OF DIFFERENT MOTIVATIONAL COMPONENTS IN LEARNING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE BY ADULTS

Summary

Being one of several individual factors that are held important for learning languages, motivation has been given more attention by linguists, in order to find implications for language classroom. After dealing with theory and the results of several important studies in this field, this paper focuses on comparing those results with the results from our social environment, using an example of learning English as a foreign language by adults. With the aim of finding the motivational components that are important for the final result of language learning, a research has been conducted. The paper gives a detailed account of the research methodology, data processing and the results, as well as certain downsides of those results and further research directions. As it was expected, the study showed that instrumental motivation was dominant, but certain attitudes and psychological components that other studies had emphasised did not show a statistically relevant result.

Danka Sinadinović

Ивана ЂИРКОВИЋ МИЛАДИНОВИЋ¹
Јагодина

АФЕКТИВНИ АСПЕКТИ УЧЕЊА ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ

У овом раду аутор разматра афективне аспекте учења енглеског језика као страног са посебним освртом на афективне стратегије учења код студената на нематичним факултетима у Србији. У раду је представљено истраживање које је имало за циљ да утврди да ли студенти на основним студијама на педагошким и учитељским факултетима размишљају о успешности свог учења страног језика и да ли и на које начине покушавају да унапреде такво своје знање. Интерпретацијом података аутор је дошао до закључка да је велики број студената на педагошким и учитељским факултетима у Србији који се не баве рефлексijом са циљем да унапреде своје учење страног језика.

Кључне речи: афективни аспекти, енглески језик, учење, настава, студенти

Увод

На универзитету се од студената очекује да знају како треба да уче, да умеју да користе ефикасне облике учења, да су самостални у процесу учења и да њиме управљају. Од студената се захтева већа аутономија и флексибилност, преузимање иницијативе и мање ослањање на наставника (Садлер-Смит 1996). Међусобна сарадња студената и наставника у процесу учења је од пресудне важности за успешне исходе учења, поготову на факултетима где студенти потичу из различитих образовних и социјалних средина, поседују различите нивое знања, имају различита интересовања за поједине академске предмете и уче на различите начине.

Наиме, различити студенти имају различите стилове учења и користе различите стратегије учења страног језика. Уколико наставници више познају начин на који њихови студенти уче и које стратегије најчешће користе приликом учења, утолико ће бити у прилици да ефикасније подучавају своје студенте страном језику. Оксфорд (2001) сматра да баш због тога наставници који подучавају енглески језик на универзитету треба да подучавају студенте и како да користе стратегије учења енглеског језика. Они то могу чинити на тај начин што ће им кроз примере указивати на различите врсте стратегија. На пример, наставници могу помоћи студентима да анализирају и погоде реч за коју не знају значење, а која се налази у тексту који читају.

Учење појединих стратегија учења енглеског језика путем коришћења конкретних примера, према Оксфорд (ибид.), било би погодније него да се студенти одмах подучавају свим стратегијама учења енглеског језика на истом часу. Подучавање стратегија учења дефинише се као јасно и прецизно подучавање/ учење на који начин, када и зашто студенти треба да користе стратегије учења енглеског језика као страног да би успешно одговорили на језичке задатке (Коен

1 ivanajag@yahoo.co.uk

1998; Елис и Синклер 1989). С друге стране, неки наставници се позивају на *когнитивни академски модел учења сџраног језика*² који су описали Омејли и Шамо (1990) и због тога ипак сматрају да треба студентима предочити све стратегије учења да би их они примењивали када осете потребу за тим или када то језички задатак у том тренутку захтева.

Когнитивни академски модел учења енглеског језика је подржан и истраживањем из области теорије учења (Андерсон 1993. према Сноу 2001). Андерсонова теорија учења се заснива на томе да се теоријски приступ учењу језика комбинује са практичним али и са истовременим учењем стратегија учења тог језика како би се промовисало самостално, аутономно учење (Сноу 2001: 304). На универзитету се управо и настоји подстицати аутономно учење студената као одраслих који уче неке садржаје и који би, као појединци, требало сами да иницирају промишљања и истраживања одређене области од интереса (Венден и Рубин 1987). На овај начин, студенти који су спремни да самостално уче и истражују, могу бити много више укључени у сам процес учења и долажења до решења одређених језичких проблема. Такође је важно напоменути, да би једно учење било аутономно, студенти треба да поседују критичку способност и разумевање када су у прилици да доносе одлуке у процесу учења јер на тај начин постају и одговорнији за исходе сопственог учења. Поред когнитивних аспеката учења, за овај рад су од посебног значаја и афективни аспекти учења страног језика.

Афективне аспектје учења сџраног језика карактеришу емоције, ставови и вредности које приписујемо ономе што учимо. Блум (1981) је ово подручје објаснио кроз 5 категорија и то: *примање*, *реаговање*, *усвајање*, *систематизовање* и *карактеризација личности*.

Како би даље разрадили и објаснили таксономију афективног подручја, Блум и Кратволс (1964) су предложили следећу класификацију која је обухватила 6 категорија: *примање* (обраћање пажње на извор информација), *реаговање* (ангажовање, давање повратне информације), *усвајање* (прихватање, уважавање, посвећеност нечему за шта сматрамо да вреди), *системашизовање* (допуњавање сопственог система вредности новим уверењима) и *карактеризацију личности* (интеграција вредности у сопствени стил живота и филозофију живљења).

Међусобна веза афективног и когнитивног подручја је веома значајна за сам исход учења. Наиме, тек када неки садржај оценимо као корисним за учење, ми приступамо учењу истог у намери да искористимо то знање. Стога, да бисмо нешто научили, морамо прво примити неку информацију (афективни домен) што даље захтева схватање те информације (когнитивни домен), како би се на њу одреаговало са уважавањем (афективни домен) и довело даље до примене стеченог знања (когнитивни домен) (ибид.). Евидентно је да овде морамо поменути и то да сваки ученик процесуира информације у зависности од његовог сопственог стила и стратегија учења као и претходног искуства. Због свега претходно реченог, аутор је сматрао да је битно спровести истраживање које ће допринети да се увиде проблеми који се јављају у настави страног језика код студената на универзитетском нивоу а тичу се првенствено афективног подручја и избора афективних старатегија учења.

Од 1970. год. истраживачи су, у тренутку када су схватили да студенти нису свесни које све стратегије учења постоје и како да користе те „когнитивне алате“, почели да уводе у наставу *сџратегије учења* (Чен 2007). Тако Дансеро (1978) по-

2 Cognitive Academic Language Learning Approach (CALLA)

тврђује својим истраживањем да је мали број испитаника који уопште зна које све технике учења постоје. За нас је веома значајна чињеница да у ту групу спадају и студенти који добро владају неким садржајима које уче, а којима је потребна помоћ у учењу страног језика. Наиме, ограничено знање о врстама стратегија учења енглеског језика даље спречава студенте да развију неке нове стратегије учења када наиђу на нове језичке задатке и проблеме. Управо је због тога и важно да се студенти на свим нивоима студија упознају са техникама учења и да њихови исходи учења буду позитивни, а они сами задовољни постигнутим резултатима (Холек 1981). Према томе, заједно са учењем стратегија учења и негованом аутономије учења, студенти ће постајати свеснији чињенице колико је значајно познавати бар један страни језик и колико је важно да се баве рефлекссијом свог учења. Самим тим, студенти ће на тај начин и боље разумети зашто је потребно да уче страни језик – у нашем случају, енглески језик.

Због претходно наведених разлога, при спровођењу истраживања које ћемо описати у следећем делу рада, истраживач је кренуо од следећих ставова: веома је важно, најпре, да се упознамо са начином учења енглеског језика код студената, да сазнамо колико они сами размишљају о успешности свог учења, о потешкоћама на које наилазе у учењу, о начинима како да отклоне те потешкоће и колико се студенти у процесу учења уопште баве рефлекссијом. Аутор сматра да ови резултати могу помоћи да се унапреди наставна пракса енглеског језика на нематичним факултетима у Србији.

Методологија истраживања

Основни циљ истраживања је био да се утврди да ли студенти на основним студијама на нематичним факултетима размишљају о успешности свог учења страног језика и да ли и на које начине покушавају да унапреде своје знање истог.

Општи хипотеза истраживања била је да је веома је мали број студената на основним студијама на нематичним факултетима који не размишљају о успешности свог учења енглеског језика.

Узорак је обухватио 375 студената прве академске године на Педагошком факултету у Јагодини, Учитељском факултету у Врању и Учитељском факултету у Ужицу на смеровима учитељ, предшколски васпитач и домски васпитач. Студенти су у тренутку истраживања поседовали средњи ниво знања енглеског језика (*intermediate level*). Узорак за истраживање који је одабран јесте узорак који није заснован на теорији вероватноће и то је пригодни узорак који сачињавају јединице популације које су истраживачу биле на располагању.

Инструмент који је коришћен у сврху истраживања био је *ујитник*, осмишљен у сврху сазнавања колико времена су испитаници посвећивали размишљању о свом напретку у области енглеског језика у току претходног школовања, дакле у основној и средњој школи а пре доласка на факултет. Упитник је имао две групе питања. Прва се састојала од питања која су састављена тако да истраживач сазна да ли су студенти до сада размишљали о појединостима у учењу страног језика или то нису чинили. На пример, да ли су студенти икада размишљали о томе да у неким ситуацијама могу течно да говоре на енглеском језику а да у појединим ситуацијама имају доста потешкоћа, које грешке најчешће праве, које граматичке области им представљају проблем у учењу, затим колико су највише напредовали у учењу страног језика у току једне недеље а ко-

лико у току школске године, на који начин могу да унапреде своје знање и тако даље. Друга група питања је дала простор студентима да сами процењују колико су потешкоћа имали у учењу енглеског језика, да сами рангирају области учења језика од најлакше области до најтеже и да на крају сами оцене своје знање из ових области.

Интерпретација резултата

У првом питању првог дела упитника од студената је тражено да одговоре да ли су размишљали о свом говору на енглеском језику у некој одређеној ситуацији, на пример на некој забави. Од 375 студената који су учествовали у истраживању 282 студента је одговорило потврдно док је 83 студента одговорило одрично. 10 студената није дало одговор на ово питање. Одговори које су испитаници дали на ово питање су и процентуално изражени у Табели 1:

Табела 1

1. Да ли си размишљао/ла о свом говору на енглеском језику у одређеној ситуацији, на пример на некој забави?	Фреквенција	%
ДА	282	75,20
НЕ	83	22,13
Укупно	365	97,33
Недостаје	10	2,66
Σ	375	100

Друго питање се односило на то да ли су студенти размишљали о томе да некада могу веома добро и лако да комуницирају на енглеском језику, а да некада то нису у стању. Већина студената је одговорила потврдно на ово питање, и то 61,60%, док је само мањи број студената одговорио негативно, тј. 36,53%. Види Табелу 2.

Табела 2

2. Да ли си размишљао/ла о томе да неким данима можеш да комуницираш веома добро, а да некада не можеш ни да проговориш на енглеском језику?	Фреквенција	%
ДА	231	61,60
НЕ	137	36,53
Укупно	368	98,13
Недостаје	7	1,86
Σ	375	100

Треће питање односило се на то да ли су студенти били у прилици да некада могу јасно да разумеју свог саговорника који им се обраћа на енглеском језику а да понекада то нису у стању. 58,40% студената рекло је да размишља о томе да некада може да разуме саговорника а да у појединим ситуацијама не може да испрати саговорника који говори на енглеском језику. С друге стране, мањи број студената (38,66%) рекло је да о томе не размишља. 2,93% студената није дало одговор на ово питање. Види Табелу 3.

Табела 3

3. Да ли си размишљао/ла о томе да у неким ситуацијама можеш да разумеш саговорнике када ти се обраћају на енглеском језику, а да у неким ситуацијама то ниси у стању, на пример, разумеш када са неким разговараш лицем у лице, али не можеш да разумеш саговорника преко телефона?	Фреквенција	%
ДА	219	58,40
НЕ	145	38,66
Укупно	364	97,06
Недостаје	11	2,93
Σ	375	100

На питање да ли су размишљали да неке људе могу да разумеју када говоре на енглеском језику а да неке људе не могу да разумеју, одговорило је 97,60% студената, од тога је 45,60% студената одговорило потврдно а 52,00% одговорило је одрично. Види Табелу 4.

Табела 4

4. Да ли си размишљао/ла о томе да неке људе можеш лако да разумеш када говоре на енглеском језику, а друге пак не можеш?	Фреквенција	%
ДА	171	45,60
НЕ	195	52,00
Укупно	366	97,60
Недостаје	9	2,40
Σ	375	100

Пето питање се односило на свест студената о грешкама које праве у енглеском језику. Већи проценат студената (64,48%) тврди да размишља о грешкама које прави из енглеског језика док само мањи проценат 35,20% студената тврди да о томе не размишља. На ово питање одговорило је свих 375 студената. Види Табелу 5.

Табела 5

5. Да ли си размишљао/ла о томе које грешке најчешће правиш у енглеском језику?	Фреквенција	%
ДА	243	64,48
НЕ	132	35,20
Укупно	375	100
Недостаје	0	0
Σ	375	100

На питање да ли су размишљали о томе које граматичке области им представљају проблем у учењу, 97,86% студената одговорило је на ово питање, и то 64,00% рекло је да размишља о томе, а само 36,00% да о томе не размишља. Види Табелу 6.

Табела 6

6. Да ли си размишљао/ла о томе које граматичке области ти представљају проблем у учењу?	Фреквенција	%
ДА	240	64,00
НЕ	135	36,00
Укупно	367	97,86
Недостаје	8	2,13
Σ	375	100

Седмо питање се односило на то који гласови у енглеском језику студентима причињавају потешкоће при изговору. Мањи проценат студената, 37,60%, рекао је да о томе размишља приликом учења енглеског језика, а већи проценат, 58,93% студената рекао је да томе не посвећује пажњу. Види Табелу 7.

Табела 7

7. Да ли си размишљао/ла о томе који гласови енглеског језика ти представљају проблем при изговору?	Фреквенција	%
ДА	141	37,60
НЕ	221	58,93
Укупно	362	96,53
Недостаје	13	3,46
Σ	375	100

У осмом питању се тражило од студената да се изјасне да ли су размишљали о томе које нове речи би биле корисне да науче из енглеског језика. Само троје студената није одговорило на ово питање, већина студената, 302 а у процентима 80,53%, изјаснило се потврдно док се мањи број студената, тј. 70, а у процентима 18,66%, изјаснило негативно. Види Табелу 8.

Табела 8

8. Да ли си размишљао/ла о томе које би то нове речи биле корисне за тебе да научиш из енглеског језика?	Фреквенција	%
ДА	302	80,53
НЕ	70	18,66
Укупно	372	99,20
Недостаје	3	0,80
Σ	375	100

Девето питање је постављено студентима са циљем да истраживач сазна да ли студенти размишљају о томе колико су научили у току једног часа или у току радне недеље. 49,06% студената је рекло да размишља о томе, док је 47,46% студената рекло да о томе не размишља. 3,46% студената није дало одговор на ово питање. Види Табелу 9.

Табела 9

9. Да ли си размишљао/ла о томе колико си научио/ла у току једног часа или у току радне недеље?	Фреквенција	%
ДА	184	49,06
НЕ	178	47,46
Укупно	362	96,53
Недостаје	13	3,46
Σ	375	100

Што се тиче напредовања у току једног курса, 50,40% студената тврди да размишља о томе, док 48,53% студената каже да томе не посвећује пажњу. На ово питање није одговорило четворо студената, тј. 1,06%. Види Табелу 10.

Табела 10

10. Да ли си размишљао/ла о томе колико си напредовао/ла у току једног курса?	Фреквенција	%
ДА	189	50,40
НЕ	182	48,53
Укупно	371	98,93
Недостаје	4	1,06
Σ	375	100

Једанаесто питање се односило на знање појединих језичких вештина и на то колико овим вештинама студенти посвећују пажњу. 63,20% студената је рекло да размишља о томе на који начин могу да побољшају своје знање из појединих области, док 34,40% њих не размишља о томе. Види Табелу 11.

Табела 11

11. Да ли си размишљао/ла о томе из којих језичких области треба да побољшаш своје знање?	Фреквенција	%
ДА	237	63,20
НЕ	129	34,40
Укупно	366	97,60
Недостаје	9	2,40
Σ	375	100

На питање да ли су размишљали о томе на који начин могу самостално да вежбају и унапређују своје знање енглеског језика, већи проценат студената је одговорио потврдно док је мањи проценат студената, 33,60%, одговорио одрично. На ово питање су сви студенти дали одговор. Види Табелу 12.

Табела 12

12. Да ли си размишљао/ла о томе на који начин можеш самостално да вежбаш и унапређујеш своје знање енглеског језика?	Фреквенција	%
ДА	249	66,40

НЕ	126	33,60
Укупно	375	100
Недостаје	0	0
Σ	375	100

Друга група питања иницијалног упитника омогућила је студентима да сами процене колико су потешкоћа имали у учењу енглеског језика у току основне и средње школа, а пре доласка на факултет. Највећи проценат студената, 50,13%, је одговорио да је учење енглеског језика за њих до сада било доста тешко, мањи проценат студента, 26,40%, рекао је да је учење овог страног језика било прилично тешко, док је мањи проценат студената, 23,73%, рекао да је за њих учење енглеског језика било прилично лако. Само осморо студената није одговорило на ово питање што у процентима износи 2,13%. Види табелу 13.

Табела 13

До сада ми је учење енглеског језика било	Фреквенција	%
Прилично тешко	99	26,40
Прилично лако	89	23,73
Доста тешко	188	50,13
Укупно	367	97,86
Недостаје	8	2,13
Σ	375	100

На крају упитника студенти су добили простор да сами рангирају области учења језика од најлакше области до најтеже и то на следећи начин: језичке области су рангиране од најлакше до најтеже, тј. 1. најлакша област ... 7. најтежа област према мишљењу студената. Према овим подацима види се да су слушање студенти издвојили као најлакшу језичку вештину док за граматiku сматрају да је то језичка област која им највише задаје проблема. За фокус овог рада истраживач је изабрао проучавање конверзације као језичке вештине, а она је овде оцењена од стране студената као средње тешка за савладавање. Комплетно рангирање језичких области и језичких вештина дато је у Табели 14.

Табела 14

РАНГ	ЈЕЗИЧКА ОБЛАСТ	ПРОСЕК
1. најлакша област	Слушање	1,91
2.	Читање	3,06
3.	Писање	3,50
4.	Конверзација	3,92
5.	Вокабулар	4,52
6.	Изговор	4,90
7. најтежа област	Грамматика	4,93

Студенти су на крају овог упитника сами процењивали своје знање из појединачних језичких области па су тако, сходно претходној табели, себи за најлак-

шу област доделили просечну оцену 8,45, а за најтежу област 5,50. Укупна просечна оцена за све језичке области коју су студенти сами себи приписали је 7,11. Види Табелу 15.

Табела 15

РАНГ	ЈЕЗИЧКА ОБЛАСТ	ПРОСЕЧНА ОЦЕНА СТУДЕНАТА
1.	Слушање	8,45
2.	Читање	8,23
3.	Писање	7,56
4.	Причање	7,07
5.	Вокабулар	6,84
6.	Изговарање	6,18
7.	ГраMATика	5,50
		Укупна просечна оцена 7,11

На основу података које смо прикупили иницијалним упитником добили смо јаснију слику о потребама студената прве академске године у области енглеског језика, тј. сазнали смо које области им представљају проблем у учењу (граматика, изговор, вокабулар, конверзација), које области радије уче (слушање, читање), а којим областима поклањају мање пажње (граматика). Поред тога, добили смо увид у то колико они сами размишљају о квалитету самосталног учења (66,40% размишља о квалитету самосталног учења), колико су спремни да се упусте у конверзацију на енглеском језику (75,20% испитаника је рекло да размишља о свом говору на енглеском језику у појединим ситуацијама), као и то како процењују сопствено знање (укупна просечна оцена студената коју су они сами себи приписали износи 7,11, што указује на њихову јасну свест о недостацима и тешкоћама које имају у настави страног језика). Аутор сматра да је овај упитник дао добру полазну основу за даље истраживање које би знатно допринело унапређењу наставне праксе страног језика на нематичним факултетима.

Закључак

Деловање наставне средине на однос студената према учењу страног језика и на успех који појединац постиже у настави посредовано је начином на који појединац опажа сопствено учење и исходе тог учења. Ако појединац сам има потребу да унапређује своје учење енглеског језика и ако се труди да елиминира проблеме које има, самим тим ће тај појединац постати самоуверенији, одлучнији, а онда и самозадовољнији исходима сопственог учења и напредовања. Афективне стратегије учења енглеског језика могу веома много помоћи студентима да лакше уче академске садржаје, да боље владају овим страним језиком поготову у току говорних вежби, и да се брже и боље усавршавају читајући страну литературу. Развијање афективних аспеката и метакогнитивног увида може утицати на позитивне промене у схватањима студената о учењу енглеског језика – од зависног ка самоусмереном и независном. Зато будућа истраживања треба да допринесу стицању дубљег увида у начине на који студенти, будући учитељи и васпитачи, уче енглески језик, на које проблеме наилазе у комуникацији и на које начине се ти проблеми могу отклонити.

Литература

- Блум 1981: Б. Блум, *Таксономија или класификација образовних и одгојних циљева*, Републички завод за унапређење васпитања и образовања, Београд.
- Венден и Рубин 1987: А. Wenden, and J. Rubin, *Learner strategies in language learning*. Prentice Hall International.
- Дансеро 1978: D. F. Dansereau, 'The development of a learning strategies curriculum' in H. F. O'Neil, Jr. (ed.). *Learning Strategies*. New York: Academic Press.
- Елис и Синклер 1989: G. Ellis, and B. Sinclair, *Learning to Learn English: A Course in Learner Training*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Коен 1998: A.D. Cohen, *Strategies in Learning and Using a Second Language*. London: Longman.
- Кратволс, Блум и Масија 1964: D.R. Krathwohl, B.S. Bloom, B.B. Masia, Taxonomy of Educational Objectives. The Classification of Educational Goals, Handbook II: Affective Domain. David McKay Company, Inc.
- Оксфорд 2001: R.L. Oxford, „Language Learning Styles and Strategies“ in Celce-Murcia M. (ed.), *Teaching English as a Second or Foreign Language*, pp. 359–366. Heinle & Heinle, USA
- Седлер – Смит 1996: E. Sadler-Smith, Approaches to studying: age, gender and academic performance, *Educational Studies*, Vol. 22, No. 3, 367–379.
- Сноу 2001: M.A. Snow, „Content-Based and Immersion Models for Second and Foreign Language Learning“ in Celce-Murcia M. (ed.), *Teaching English as a Second or Foreign Language*, pp. 303-315. Heinle & Heinle, USA.
- Холек 1981: H. Holec, *Autonomy in foreign language learning*. Oxford: Pergamon. (First published 1979, Strasbourg: Council of Europe).
- Чен 2007: Y. Chen, *Learning to learn: the impact of strategy training*, in ELT Journal Vol. 61/1
- Омејли и Шамо 1990: J.M. O'Malley and A. U. Chamot, *Learning Strategies in Second Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.

AFFECTIVE ASPECTS OF LEARNING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE

Summary

In this paper author takes into consideration the affective aspects of learning English as a foreign language with a special reference to affective learning strategies at teaching faculties in Serbia. The aim of the research was to determine whether bachelor students think about their progress in learning a foreign language and whether they try to enhance their learning outcomes. The research confirms the starting hypothesis that there is a great number of students at the teaching faculties who use reflection in order to improve their English language knowledge but who are not aware of the possibilities of improving it.

Ivana Ćirković Miladinović

Радмила СУЗИЋ¹, Тијана ДАБИЋ²

ВЕЗА ИЗМЕЂУ МОТИВАЦИЈЕ ЗА УЧЕЊЕМ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА И ЈЕЗИЧКЕ АНКСИОЗНОСТИ

Веза између мотивације и успешности у учењу одавно је позната како научницима тако и лаицима. Међутим, специфичност учења страног језика захтева не само висок степен мотивације већ и висок степен самопоштовања који је од изузетне важности у борби са појавом језичке анксиозности, која је у одређеној мери присутна код готово свих ученика без обзира на пол и доб. Многе студије су се бавиле темама мотивације и језичке анксиозности, али постоји и неколико студија које се баве директном везом између њих. Да би се утврдило на који начин мотивација утиче на ниво језичке анксиозности, овај рад ће дати преглед врста мотивације и покушати да објасни њихов утицај на појаву језичке анксиозности. Аутор ће такође дати примере упитника који се могу искористити за даље истраживање повезаности између мотивације и појаве језичке анксиозности код ученика страног језика.

Кључне речи: мотивација, језичка анксиозност, страни језик

Мотивација

Мотивација се сматра унутрашњим поривом који покреће особу, води је од стања досаде до стања заинтересованости за неку радњу. Она покреће унутрашње биће, усмерава активности и утиче на понашање. Разумевање концепта мотивације значајно је не само за увиђање већ и за објашњење специфичних и интригантних чињеница, како о понашању тако и о учењу (Gage & Berliner 1998.). Темом мотивације у великој мери се баве они који састављају језичке програме и администратори који желе да њихови програми привуку полазнике и мотивишу их да уче у складу са својим потребама и интересовањима. Такви програми су интересантни и наставницима страних језика, посебно онима који желе да искористе предности разних педагошких техника да би побољшали, и у крајњем случају, пробудили мотивацију код својих ученика. Наставницима су на располагању разне теорије мотивације, а од оних за коју се одлуче, зависи шта ће ученици научити и на који начин ће усвојити обрађену материју. У литератури се тако најчешће спомиње Масловљева теорија (Maslow 1954) према којој је потребно прво задовољити основне потребе ученика да би се створила могућност за развијање њихових интелектуалних или естетских потреба (прилог 1). Према овој теорији, уколико дете у школу дође гладно, жедно или болесно, тешко је, или готово немогуће мотивисати га да учествује у настави. Стога се закључује да школе и заједнице које не могу да омогуће задовољење основних потреба своје деце вазпитају децу која неће развити своје људске потенцијале у потпуности.

Већина аутора се слаже да је тешко дати јединствену дефиницију мотивације, али је зато веома лако набројати карактеристике које поседује мотивисани

1 radmila.suzic@gmail.com

2 tijanadabic@yahoo.com

појединац. Он се описује као особа која је усмерена ка циљу, упорна, пажљива, са израженим жељама, особа која улаже додатни напор, која је узбуђена, има очекивања, одише самопоуздањем, те има своје разлоге односно мотиве зашто се бави одређеном делатношћу. Као што се види, неке од ових карактеристика су когнитивне, док су друге афективне, на основу чега се може закључити да мотивација, уопштено узев, ни у ком случају није једноставан концепт, па ни у учењу страног језика. Мотивацију карактерише то што се она не може измерити употребом једног инструмента, нити тражењем да ученици одговоре зашто им је стало да нешто науче.

Унутрашња и спољашња мотивација

Ако се у обзир узме мотивација и учење односно усвајање страног језика, литература најчешће разликује две врсте мотивације: унутрашњу и спољашњу (Gage & Berliner 1998.). Понекад је понашање појединца независно од околине у којој се налази. У том случају особа развија енергију и свој правац деловања као резултат унутрашњег порива који није у вези са спољашњим надражајем. Таква мотивација, која се развија без утицаја видљиве награде, назива се унутрашњом мотивацијом. Многи тврде да је понашање које настаје као резултат овакве мотивације пожељније од понашање које је резултат спољашње мотивисаности и које зависи о опипљивој награди. Неопходно је нагласити да је спољашња мотивација ипак присутнија код обичног човека, опипљиве награде су веома привлачне људима, стога је успешност ове врсте мотивације приметнија у свакодневном животу. Наставници ипак морају да уоче битну ствар, а то је да ефектност награде ипак зависи од околности. Важно је запамтити да ни усмене ни опипљиве награде неће имати велики утицај уколико им је циљ да контролишу понашање појединца; док су награде које пружају информацију о оном шта је постигнуто одређеним понашањем увек много ефектније (Weiner 1990).

Мотивација за учењем страног језика

Ипак, када се говори о учењу страног језика, важно је уз претходно споменућу поделу на спољашњу и унутрашњу мотивацију, навести и разлику између мотивације за учењем страног језика и мотивације за учењем страног језика у учионици. Мотивација за учењем страног језика подразумева учење и усвајање страног језика. Ова врста мотивације присутна је у социо-образовном моделу усвајања страног језика (Gardner, Masgoret, Tennant, & Mihic 2004), моделу социјалног контекста (Clément, 1980) и моделу жеље за комуникацијом (MacIntyre, Clément, Dörnyei, & Noels 1998). То је општа врста мотивације неопходна у контексту учења страног језика која се не сматра одликом, како је многи називају, већ је то општа карактеристика појединца која је применљива у било ком виду учења страног језика. Релативно је стабилна, али ју је могуће променити под одређеним условима.

Друга врста мотивације у вези са учењем страног језика је мотивација за учење у учионици, при чему се мисли на часове страног језика. Заговорници ове врсте мотивације су Хекхаусен и Кул (Heckhausen & Kuhl 1985), који истичу да ову врсту мотивације карактеришу три особине: мотивација пред радњу, мотивација везана за радњу и мотивација после радње. Ови модели се спомињу и у оквиру социо-образовног модела усвајања страног језика, иако се сматрају интегралним делом мотивације у генералном смислу (Gardner, Masgoret, Tennant,

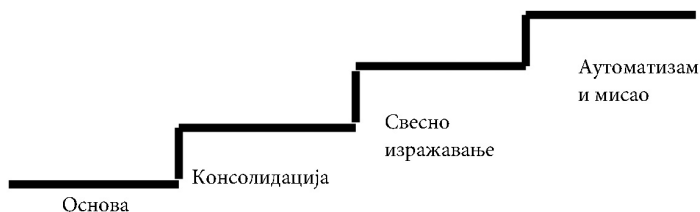
& Mihic 2004). Важно је напоменути да је у овом случају фокус на разредној ситуацији, али се може применити и на било коју другу специфичну ситуацију. Пажња је усмерена на појединца, односно на његово виђење постављеног задатка. Јасно је да у том случају велику улогу игра низ фактора који су искључиво везани за наставу страног језика, стога ће наставник, атмосфера на часу, садржај предмета, материјал наставна и додатна средства као и личне карактеристике ученика (нпр. озбиљност) имати утицаја на његову мотивацију за учењем језика у оквирима учионице. У социо-образовном моделу, претходно наведени услови такође играју значајну улогу. Реално гледајући, јасно је да се ни између ове две врсте мотивације не може повући јасна граница. Оне се преплићу, могу се појединачно јавити у било ком тренутку, али значајно је имати их у виду јер су свакако делотворне.

Учење страног језика

Као што је тешко одредити универзалну дефиницију мотивације, тешко је и дефинисати шта то значи учити страни језик. У свом истраживању о билингвалном развоју Лемберт (Lambert 1955) је идентификовао два скупа у оквиру процеса формирања билингвалне особе: *Вокабуларни скуп* и *Културни скуп*. У свом истраживању спроведеном у САД-у, Лемберт је упоредио језичко понашање код три групе појединаца. Једну групу је чинило 14 студената француског, другу 14 дипломираних студената француског, док се у трећој групи налазило 14 матерњих говорника француског језика који су најмање седам година живели у САД-у и који су се свакодневно служили енглеским језиком.

Лемберт је поређења између поменуте три групе вршио низом тестова којима је мерио ниво знања француског језика и енглеско-француску билингвалност која до изражаја долази у тестовима асоцијација речи и реакција које су временски ограничене. Открио је, као што је очекивано, да се употреба и коришћење страног језика побољшава од студената ка дипломираним студентима, па даље према матерњим говорницима француског језика. Међутим, у неким тестовима се ипак појавила значајна разлика између три групе; тако да су у неким тестовима студенти били много бољи од дипломираних студената, али ипак знатно лошији од матерњих говорника француског језика. На основу ових резултата, Лемберт је претпоставио да постоје различити начини развијања језичке компетентности и билингвалних вештина у зависности од искустава које студенти поседују у страном језику. Закључио је да постоји низ препрека које се морају савладати у процесу усвајања страног језика. Једне препреке је дефинисао као Вокабуларни скуп, при чему је мислио на све елементе језика, не само на поједине језичке термине. Сматрао је да је ову препреку релативно лако савладати. Друга, по његовом мишљењу много тежа препрека је Културни скуп. Лемберт тврди да је за савладавање ове препреке неопходно да језик који се учи постане део самог појединаца који га учи. Такође је претпоставио да постоје и остале фазе кроз које појединац мора да прође у процесу учења страног језика, а са њим се сложио и Граднер који је дао свој модел усвајања страног језика (Слика 1).

У моделу усвајања страног језика и његовог развоја, који је предложио Гарднер (Gardner, Masgoret, Tennant, & Mihic 2004), претпоставља се да постоје најмање четири фазе које је могуће идентификовати, и које су сличне фазама које се јављају и код развоја матерњег језика. Слика 1 даје шематски приказ ових фаза. Почетна фаза се назива *Основа*. У овој фази уче се основе језика, вокабулар, граматика, изговор итд. (Лемберт ову фазу назива 'вокабуларним скупом'). У овој

Слика 1. Модел усвајања страног језика и његовог развоја (Gardner, Masgoret, Tennant, & Mihic, 2004).

фази деца уче нове речи, састављају их у фразе, погрешно их изговарају, али њихов правилан изговор савладају касније. Код учења страног језика, присутан је исти процес при учењу основа страног језика што потврђује сличност основне фазе у оба случаја.

Друга фаза је фаза консолидације, при чему се језички елементи спајају и при чему се јавља осећај познавања језика. Ова фаза је приметна код деце која уче матерњи језик у моментима када почињу да увиђају да је језик систем у којем су неки елементи тачни док су други нетачни, што доводи до формирања правила структуре реченице, разумевања идиома итд. Слична ситуација се јавља и при учењу страног језика, када ученици увиде да неке структуре и елементе страног језика могу да повежу са матерњим језиком, док се други у великој мери разликују.

Трећа фаза је фаза свесног изражавања у којој појединац користи језик свесно улажући одређени напор. У овој фази особа је у стању да изрази своје мисли и идеје али уз доста напора и размишљања о начину формулисања реченице. У учењу матерњег језика, ова фаза је препознатљива по коришћењу израза *хм*, *па*, *овај*, итд., који говорнику дају времена да се сети речи или фразе. Код учења страног језика, могуће је уочити исту структуру понашања, при чему се одаје утисак да особа користи паузу у говору да би одређену конструкцију превела са матерњег на страни језик.

Четврта фаза се дефинише као 'аутоматизам и мисао' и означава завршну фазу у којој се језик и мисли преплићу и језик се углавном користи аутоматски. Ова фаза одговара Лембертовом 'културном скупу' где су језик и појединац који га користи међусобно повезани. Појединац више не размишља о језику, већ размишља на њему.

Ова подела се не сматра коначном у анализи фаза усвајања страног језика, али у сваком случају разјашњава комплексност учења и усвајања страног језика. Слична је подела коју је Крашен (Krashen 1981) извршио између учења страног језика и његовог усвајања. Он истиче да се учење језика односи на развој знања и вештина које омогућавају различите степене комуникације са другим људима, док усвајање језика подразумева извесно срастање с језиком. Управо у овом општем погледу на учење страног језика, концепт мотивације игра изузетну улогу, а разлика између мотивације за учење страног језика и мотивације за учење у учионици јавља се као кључни фактор.

Ако се узме у обзир да постоје различите фазе у учењу страног језика, јавља се питање шта је то што се подразумева под учењем истог. Учење речи сматра се учењем језика, као и учење граматичких правила, изговора, итд. вежбе конверзације такође. Према томе, учење језика подразумева различите ствари у завис-

ности од фазе учења и доби ученика, при чему је најбитнији податак да је мотивација од великог значаја у сваком од ових случаја.

Мотивација и контекст учења

Када су се претходно спомињали извори мотивације за учењем, страног језика у разредној ситуацији, напоменуто је да их је неопходно размотрити са стајалишта образовног контекста (као што би се то урадило за било који наставни предмет) и културног контекста (који се ипак не повезује са већином наставних предмета у школама). Према томе, учење страног језика није идентично учењу других предмета у школи, првенствено јер је у учење страног језика неопходно увести елементе културе језика који се учи, док се код учења осталих наставних предмета уводе елементи културе матерњег језика. Када се каже да је ове чињенице потребно узети у обзир када се расправља о концепту мотивације, појединца ипак треба посматрати као индивидуу, члана једне културе са свим карактеристикама и одликама које носи као такав. Код сваке особе појединачно, такве карактеристике се огледају у његовим ставовима, веровањима, личним особинама, идеалима, очекивањима, итд. Тако ће сваки појединац изразити различите ставове који се могу применити код учења страног језика, као што су очекивања о могућем исходу, отвореност, ставови према ситуацији учења страног језика, понашање у учионици, упорност.

Образовни контекст је такође од велике важности, и код већине наставних предмета он има задатак да мотивише ученика. Образовни контекст се углавном односи на образовни систем, односно на ситуацију учења у оквиру учионице. У овом случају фокус је на очекивањима која систем може да испуни, квалитету програма, ентузијазму, вештинама наставника и адекватности материјала који се користи у настави. Све ово може имати велики утицај на ниво мотивације ученика код било ког наставног предмета.

Слика 2. Модел ефектности културног и образовног контекста на мотивацију у учењу страног језика (Gardner & Smythe 1975)

Језичка анксиозност

Када се ради о учењу страног језика, неопходно је у обзир узети и образовни и културни контекст јер се тек тада може говорити о квалитету наставе страног језика у школи. Међутим, чак и уколико оба контекста буду задовољена, неопходно је позабавити се и проблемом који утиче на велики број ученика и омета их да досегну фазу у којој би се спонтано и без страха изражавали на страном језику. Тај проблем је у истраживачким круговима познат под термином језичка анксиозност. Најистакнутији аутори у овој области, Хорвиц, Хорвиц и Коуп (Horwitz, Horwitz, & Cope 1986: 125) дефинишу анксиозност као „субјективни осећај тензије, страха, нервозе и забринутости“. Они су веровали да је језичка анксиозност одговорна за негативне емотивне реакције код студената који су се, учећи страни језик, сусретали не само са новим речима већ и са сасвим другим културом. Поменути аутори су идентификовали три основне врсте језичке анксиозности: страх од комуникације, страх од негативне друштвене евалуације и страх од контролног задатка. Проучавањима на ову тему допринели су и формирањем скале за мерење нивоа језичке анксиозности у настави – FLCAS (Foreign Language Classroom Anxiety Scale). Овај инструмент сачињен је с намером да измери ниво анксиозности који је специфичан за учење страног језика, а захваљујући високим квалитету и поузданости користио се у многим истраживањима (Прилог 2). Скала FLCAS садржи елементе страха од комуникације, страха од оцењивања и негативне друштвене евалуације у разредној ситуацији. У испитивању који су спровели уз помоћ ове скале, Хорвиц и Јанг (Horwitz & Young 1991) су дошли до интересантних закључака. Резултати су показали да се испитаници са високим нивоом језичке анксиозности плаше да говоре на страном језику, јер се на тај начин морају разоткрити пред другима. Њихов страх да неће бити у стању да схвате све шта им се говори на страном језику, упућује на страх од комуникације. Страх од негативне друштвене евалуације је такође често присутан код ученика, а карактерише га стрепња какав ће утисак оставити на другове из одељења док се изражавају на страном језику. Ученици са високом нивоом језичке анксиозности имају осећај да их стално оцењују, те се плаше да направе грешку, а сваку интервенцију другара из одељења или наставника доживљавају као свој лични неуспех.

Оксфорд (Oxford 1990) тврди да језичка анксиозност има утицаја на ниво самопоуздања код ученика, умањује позитивну слику коју ученик има о себи, те појачава његове инхибиције. Ауторка наглашава да се тиме смањује и спремност ученика на ризик у разредној ситуацији, што се сматра веома важним фактором у процесу учења и употребе страног језика. Оксфорд тврди да генерално говорећи, језичка анксиозност смањује могућност успеха у учењу страног језика.

Гарднер (Gardner R. C. 1985) је такође потврдио да језичка анксиозност представља страх везан за специфичну ситуацију, те да појединачне разлике у нивоу анксиозности доводе и до разлика у постигнућу. Према овој тврдњи, анксиозност се може гледати као отежавајућа и олакшавајућа околност. Анксиозност као олакшавајућа околност мотивише ученике да прихвате изазове који су пред њима, док анксиозност као отежавајућа околност наводи ученике да избегавају предвиђене задатке. Мекинтајер (MacIntyre P. 1999) тврди да једино у случају када је постављен релативно једноставан задатак, страх од изражавања на страном језику може да се схвати као олакшавајућа околност. Када је задатак сувише компликован, страх ће аутоматски утицати на обављање задатка. Тако,

на пример, ученици са високим нивоом језичке анксиозности могу искусити соматске реакције као што су убрзан рад срца, дрхтавост руку, црвенило у лицу, мучнину, или ипак бирају да на часу остану неприметни смањујући тако могућност да унапреде своје знање.

Језичка анксиозност и мотивација

Многи наставници страног језика сматрају да постоји реална могућност да анксиозност утиче на ученике и да их спречава да досегну висок ниво језичке компетентности на страном језику. Увидом у литературу може се закључити да на теоријској основи постоји негативна повезаност између учења страног језика и језичке анксиозности која се често јавља као неизоставан део истог (Aida 1994). Неколико студија бавило се засебним проучавањем мотивације и језичке анксиозности (Gardner, Masgoret, Tennant, & Mihic 2004), али постоје и оне које су истраживале директну везу између њих. Тако је неколико јапанских истраживача (Kondo & Yang 2003,) спровело студију о анксиозности која се јавља као последица учења страног језика и њеној вези са мотивацијом. У свом истраживању аутори су употребили две скале: скалу за мерење нивоа мотивације (Kubo, 1997) (прилог 3) и скалу за мерење језичке анксиозности коју су сами формирали (Kondo & Yang, 2003) а која је садржавала неке од следећих тврдњи: „Уплашим се када не могу да одржим корак са остатком одељења. Страх ме је да ће ми се другари из одељења смејати када говорим енглески. Плашим се да сам лошији у енглеском језику од осталих. Плашим се да остали мисле да ми енглески лоше иде“.

Резултати студије су потврдили негативну корелацију између језичке анксиозности и мотивације за учење страног језика. Наиме, показало се да је код испитаника са високим нивоом језичке анксиозности у знатно мањој мери присутна унутрашња мотивација због стално присутног страха од негативне друштвене евалуације. Због ниског нивоа самопоштовања, закључено је да испитаници који припадају тој групи имају тенденцију да се држе по страни, истовремено ниподаштавајући своје знање.

Детаљнијом анализом, аутори су такође дошли до закључка да је при учењу страног језика најважнија мотивациона варијабла она која ученицима пружа, како практични разлог, тако и интелектуалну сатисфакцију. Наиме, ученици којима је дат практичан пример употребе знања и који су били интелектуално задовољени, имали су нижи ниво језичке анксиозности, што доводи до закључка да су практични разлози и интелектуална сатисфакција важни фактори у смањењу нивоа језичке анксиозности код ученика.

Аутори стога истичу да је ученицима са високим нивоом језичке анксиозности неопходно образложити могућност и важност употребе наученог у свакодневном животу, те да је дужност сваког наставника да наставни материјал и начин предавања прилагоди ученицима, како би задовољили њихове интелектуалне потребе, а самим тим и подстакли мотивацију за учење страног језика.

Закључак

Веза између језичке анксиозности, мотивације за учење страног језика и употребе страног језика, несумњиво постоји. Прегледом студија које обрађују ову тему, закључује се да је код ученика мотивација за учење страног језика од

кључног значаја, без обзира, да ли се ради о интензивним курсевима за учење страног језика, самосталном учењу или учењу језика у разредној ситуацији. Уско везана за мотивацију је и појава језичке анксиозности која може имати велики утицај на став ученика према језику, али која се може одразити и на његов ниво самопоштовања, често доводећи до развоја негативног става или осећаја мржње према страном језику који се учи. У разредној ситуацији појава језичке анксиозности најчешће се везује за појаву лоших оцена, што доводи до закључка да постоји негативна корелација између мотивације и језичке анксиозности код ученика страног језика. Другим речима, ученици који су показали да су слободнији, отворенији ка новим културним идентификацијама и који су изразили позитиван став према страном језику који се учи, постизали су боље резултате (односно боље оцене у случају учења страног језика у разредној ситуацији) од оних који су били мање заинтересовани или мање способни да савладају компоненте друге културе.

Када се све узме у обзир, долази се до закључка да иако постоји више врста мотивације када се ради о учењу страног језика, тип мотивације није од кључног значаја. Интензитет мотивације, који обухвата бихевиоралне, когнитивне и афективне компоненте је тај који представља суштину која ученика води ка крајњем циљу – истинском савладавању страног језика.

Прилог 1

Масловљева хијерархијска теорија мотивације (Maslow, 1954)

Прилог

Скала за мерење нивоа језичке анксиозности FLCAS (Horwitz, Horwitz and Cope, 1986)

1 = уопште се не слажем 4 = слажем се
 2 = не слажем се 5 = потпуно се слажем
 3 = не знам

1. Никад се не осећам потпуно сигурним/ом у себе када на часовима енглеског језика говорим енглески	5	4	3	2	1
2. Не бринем о томе да ли ћу направити грешку када говорим на енглеском језику.	5	4	3	2	1
3. Имам трему када знам да ће ме наставник прозвати да причам на енглеском језику.	5	4	3	2	1
4. Уплашим се када не разумем шта наставник енглеског језика објашњава.	5	4	3	2	1
5. Волео/ла бих да имамо више часова енглеског језика у школи.	5	4	3	2	1
6. На часовим енглеског језика размишљам о неким другим стварима које нису везане за оно шта учимо.	5	4	3	2	1
7. Мислим да моји другови из разреда знају енглески боље од мене.	5	4	3	2	1
8. Немам трему за време контролног.	5	4	3	2	1
9. Ухвати ме паника када ме наставник изненада прозове да причам на енглеском језику.	5	4	3	2	1
10. Плашим се да ћу имати лошу оцену из енглеског језика	5	4	3	2	1

11. Није ми јасно зашто се неки ученици плаше часова енглеског језика	5	4	3	2	1
12. На часовима енглеског језика се толико уплашим да заборавим и оно што сам знао/ла	5	4	3	2	1
13. Стид ме је да се јављам на часовима енглеског језика.	5	4	3	2	1
14. Нећу осећати нервозу када будем говорио/ла са матерњим говорницима енглеског језика.	5	4	3	2	1
15. Осећам се депресивно када не разумем грешке које наставник исправља.	5	4	3	2	1
16. Осећам се узнемирено чак и када сам спреман/на за час енглеског језика.	5	4	3	2	1
17. Често ми се не иде на час енглеског језика	5	4	3	2	1
18. Имам самопоуздања када говорим енглески на часу.	5	4	3	2	1
19. Док говорим на енглеском плашим се да ће ме наставник исправити сваки пут када погрешим.	5	4	3	2	1
20. Осећам како ми срце убрзано лупа пре него што ће ме наставник прозвати да одговорам.	5	4	3	2	1
21. Што више учим за контролни то сам више збуњен/а.	5	4	3	2	1
22. Не осећам притисак да увек морам бити спреман/на за час енглеског језика.	5	4	3	2	1
23. Увек осећам да другари из разреда боље говоре енглески од мене.	5	4	3	2	1
24. Стид ме је када треба да говорим на енглеском пред осталим ученицима.	5	4	3	2	1
25. Градиво се прелази сувише брзо па се плашим да нећу све стићи да научим.	5	4	3	2	1
26. Осећам већи страх на часовим енглеског језика него код других предмета.	5	4	3	2	1
27. Осетим нервозу када говорим енглески на часу.	5	4	3	2	1
28. Пре часа енглеског језика, опуштен сам и сигуран у себе.	5	4	3	2	1
29. Осетим нервозу када не разумем сваку реч на часу енглеског језика.	5	4	3	2	1
30. Уплашим се када помислим на сва правила у енглеском језику која морам да знам да бих лепо говорио/ла.	5	4	3	2	1
31. Плашим се да ће ми се другови смејати док причам на енглеском језику.	5	4	3	2	1
32. Осећам се опуштено када сам у друштву матерњих говорника енглеског језика.	5	4	3	2	1
33. Постанем нервозан/на када ми наставник енглеског језика постави питања која нисам спремио/ла унапред.	5	4	3	2	1

Прилог 3.

Скала за мерење нивоа мотивације у учењу енглеског језика (Kubo, 1997)

1 – У потпуности се слажем

2 – Слажем се

3 – Не слажем се

4 – Уопште се не слажем

1. Често нађем пријатеље у школи енглеског језика, па зато учим енглески.	1	2	3	4
2. Учење енглеског тренутно ми није корисно, али је забавно.	1	2	3	4
3. Да могу спријатељити бих се са странцима.	1	2	3	4
4. Сви уче енглески, па тако и ја.	1	2	3	4
5. Ако учим енглески могу да побољшам своје знање и језичке вештине.	1	2	3	4
6. Учим енглески јер желим да научим нешто ново.	1	2	3	4
7. Ако не учим енглески не могу да сагледам ствари из различитих углова.	1	2	3	4
8. Учим енглески да би могао да сагледам ствари из различитих углова.	1	2	3	4
9. Не осећам се потпуно ако не учим енглески.	1	2	3	4
11. Живот ми је богатији ако располажем знањем из енглеског језика..	1	2	3	4
12. Стид ме је ако сам слабији у енглеском од осталих.	1	2	3	4
13. Осећам се супериорно ако сам бољи у енглеском од осталих.	1	2	3	4
14. Енглески је користан у свакодневном животу.	1	2	3	4
15. Ако добро говорим енглески остали сматрају да сам у тренду.	1	2	3	4
16. Нема ништа посебно у томе што сам добар у енглеском.	1	2	3	4
17. Не будем ли учио енглески, биће ми тешко да нађем посао.	1	2	3	4
18. Ако енглески почнемо да учимо када нам затреба, тада је прекасно.	1	2	3	4
19. Учим енглески зато што га уче други.	1	2	3	4
20. Нећу наћи посао ако не будем знам енглески.	1	2	3	4
21. Желим да осећам срећно када стичем нова знања и вештине.	1	2	3	4
22. Ако знам енглески, имаћу бољи статус у друштву.	1	2	3	4

Литература

Aida, Y. (1994). Examination of Horowitz, Horowitz, and Cope's construct of foreign language anxiety: The case study of Japanese. *Modern Language Journal* (78), str. 155–168.

Clément, R. (1980). Ethnicity, Contact and Communicative Competence in a Second Language. U H. Giles, W. P. Robinson, & P. M. Smith, *Language: Social Psychological Perspectives* (str. 147–154). Oxford: Pergamon Press.

Gage, N. L., & Berliner, D. C. (1998.). *Educational Psychology*. Boston: Houghton Mifflin Company.

Gardner, R. C. (1985). *Social psychology and second language learning: the role of attitudes and motivation*. London: Edward Arnold.

Gardner, R., & Smythe, P. (1975). Motivation and second language acquisition. *Canadian Modern Language Review* (31), 218–230.

- Gardner, R., Masgoret, A. M., Tennant, J., & Mihic, L. (2004). Integrative motivation: Changes during a Year-long intermediate-level language course. *Language Learning*, 1–34.
- Heckhausen, H., & Kuhl, J. (1985). From wishes to action: The dead ends and short cuts on the long way to action. U M. Frese, & J. Sabin, *Goal-directed behavior: The concept of action in psychology*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Horwitz, E. K., Horwitz, M. B., & Cope, J. (1986). Foreign language classroom anxiety. *Modern Language Journal* (70), 125–132.
- Horwitz, E., & Young, D. J. (1991). *Language Anxiety. From Theory and Research to Classroom Implications*. New Jersey: Prentice Hall.
- Kondo, S., & Yang, Y. (2003). The English language classroom anxiety scale: Test construction, reliability, and validity. *JALT Journal*, 187–196.
- Krashen, S. D. (1981). *Second language acquisition and second language learning*. New York: Pergamon.
- Kubo, N. (1997). Motivation of university students in their study of English. *Japanese Journal of Education Psychology*, 449–455.
- Lambert, W. E. (1955). Measurement of the Linguistic Dominance of Bilinguals. *Journal of Abnormal and Social Psychology* 50, 197–200.
- Liu, M. (2007a). Anxiety in oral English classrooms: a case study in China. *Indonesian Journal of English Language Teaching*, 3, 119–137.
- MacIntyre, P. D., & Gardner, R. (1991). Methods and results in the study of anxiety and language learning: a review of the literature. *Language Learning*, 41, 85–117.
- MacIntyre, P. (1999). Language anxiety: A review of research for language teachers. U D. J. Young, *Affect in foreign language and second language learning*. New York: McGraw Hill.
- MacIntyre, P., Clément, R., Dörnyei, Z., & Noels, K. A. (1998). Conceptualizing willingness to communicate in L2: A situated model of confidence and affiliation. *Modern Language Journal*, 82, 545–562.
- Maslow, A. (1954). *Motivation and Personality*. New York: Harper and Row.
- Oxford, R. L. (1990). *Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know*. New York: Newbury House / Harper & Row.
- Weiner, B. (1990). History of motivational research in education. *Journal of Educational Psychology*, 82(4), 616–622.

THE LINK BETWEEN MOTIVATION FOR LEARNING ENGLISH AND FOREIGN LANGUAGE ANXIETY

Summary

The relationship between motivation and success in learning has long been known both to scientists and laymen. However, the specificity of learning a foreign language not only requires a high degree of motivation, but also a high degree of self-esteem which is crucial in the fighting the language anxiety, which is to some extent present in almost all students regardless of gender and age. Many studies have dealt with issues of motivation and language anxiety, but there are several studies that address the direct link between them. To determine how motivation affects the level of language anxiety, this paper provides an overview of types of motivation to try and explain their impact on the appearance of language anxiety. The authors also give examples of questionnaires that can be used to further explore the relationship between motivation and the appearance of language anxiety in students of foreign languages.

Radmila Suzić, Tijana Dabić

Соња ХОРЊАК¹
Београд

ФАКТОР МОТИВАЦИЈЕ У ПРОЦЕСУ УСВАЈАЊА СТРАНИХ ЈЕЗИКА

Као значајан социо-психолошки фактор у процесу усвајања страних језика, мотивација је чест предмет проучавања у примењеној лингвистици последњих година. Успех при учењу страног језика објашњава се захваљујући мотивацији.

У раду се даје теоријски приказ досадашњег истраживања фактора мотивације у процесу усвајања страних језика, врсте мотивације и њена променљивост у зависности од успеха и времена, а затим је приказано и спроведено истраживање чији је циљ био испитивање врсте мотивације, временске варијабилности мотивације и става студената о величини групе при учењу шпанског као изборног језика на Филолошком факултету у Београду. У ту сврху спроведена је анкека која је обухватила студенте прве и друге године шпанског као изборног језика, а добијени резултати су показали да студенти поседују инструменталну и интегративну мотивацију, да су више мотивисани на почетку семестра и да их рад у великим групама демотивише. Један од закључака извршеног истраживања је да је потребно обратити пажњу на мотивацију наставника, као и на стратегије помоћу којих ученик сам може да утиче на побољшање своје мотивације.

Кључне речи: усвајање страних језика, мотивација, врсте мотивације, саморегулацијске стратегије, мотивација наставника

1. Дефиниција мотивације

Мотивација представља значајан фактор у процесу усвајања страних језика. (Дорниери 2005: 65) Будући да спада у индивидуалне факторе, она може објаснити зашто постоје разлике међу ученицима страног језика, тј. зашто су неки ученици успешнији, а неки мање успешни у процесу учења страних језика. Захваљујући проучавању мотивације при усвајању страног језика (Л2) може се унапредити настава и остварити бољи резултати.

Појам мотивације у контексту учења страних језика дефинише се на различите начине. Род Елис даје општу дефиницију у којој где повезује афективна стања и рад при усвајању Л2. „Мотивација укључује ставове и афективна стања која утичу на количину труда који ученици уложе како би научили Л2”. (Елис 2003: 75) Гарднер сматра да мотивација укључује четири аспекта: циљ, труд, жељу за постизањем циља и ставове који иду у прилог датој активности. (Гарднер 1985 према Гас и Селинкер 2008: 426)

Мотивација је социо-психолошки фактор који се често користи за објашњавање различитог успеха у усвајању Л2. Различита истраживања су пружила статистички доказ који показује да је мотивација предсказатељ успеха у учењу језика. (Гас и Селинкер 2008: 426) Услед различитог степена мотивације, ученици показују различите резултате.

1 sonjahornjak@live.com

Деведесетих година двадесетог века јавио се интерес за истраживање мотивације у области усвајања страних језика. (Дорниери и Скехан 2003: 613) Иако постоје различите студије и истраживања, тачна природа мотивације још увек није јасна. (Гас и Селинкер 2008: 426)

Истраживања о мотивацији постављају питање зашто људи размишљају и понашају се на одређен начин тј. проучава се зашто људи бирају одређене активности, упорни су у њиховом спровођењу и улажу труд како би постигли одређени циљ. (Дорниери и Скехан 2003: 614)

Дорниери сматра да је мотивација веома битна јер пружа примарни подстицај за почетак учења Л2 и касније пружа снагу која успоставља континуирани процес учења. Без довољно мотивације, чак и појединци са значајним способностима не могу да постигну дугорочне циљеве. (Дорниери 2005: 65)

Веома је значајно обратити пажњу на овај фактор којем наставници не посвећују много пажње у пракси. Од мотивације зависи сам резултат учења. Значајно је истраживати овај феномен будући да се мотивација разликује од ученика до ученика, да се мења током времена, да постоје различите врсте мотивације и да ученик сам може да утиче на побољшање своје мотивације у циљу стицања успеха.

2. Историјат истраживања о мотивацији

Истраживања о мотивацији у процесу усвајања Л2 јављају се још шездесетих година прошлог века. (Дорниери 2005: 66) У складу са тренутним теоријама став се мењао. Постоје три фазе истраживања овог феномена: социопсихолошки период који траје од шездесетих до деведесетих година, период заснован на когницији (*cognitive-situated period*) током деведесетих година, и период оријентисан на процес (*process-oriented period*) који се јавља двехиљадите године.

Заступници канадског социопсихолошког приступа сматрају да ставови ученика према Л2 заједници изражавају снажан утицај на учење другог страног језика. Велис Ламберт и Роберт Гарднер су 1985. године изразили тврдњу да став ученика према одређеној језичкој групи утиче на то колико ће бити успешни у усвајању тог језика. За разлику од осталих школских предмета, страни језик није социокултурно неутрално поље, већ на њега утичу бројни социокултурни фактори као што су ставови о језику, културни стереотипи и геополитичка разматрања. (Дорниери 2005: 67)

Гарднер је претпоставио да циљеви особе која учи језик спадају у две широке категорије: интегративна оријентација која рефлектује позитивну диспозицију ка Л2 групи и жељу да се успостави контакт са Л2 заједницом, и инструменталну оријентацију код које је учење Л2 повезано са прагматичким циљем. Најистраженији аспект Гарднерове теорије није поменута дуалност интегративне и инструменталне оријентације, већ концепт интегративног мотива. Интегративни мотив представља комплексни конструкт који се састоји од три елемента: интеграције ученика, ставова ученика према учењу датог језика и мотивације за учење језика. (Дорниери и Скехан 2003: 613)

Када се говори о периоду заснованом на когницији, истиче се мотивациона психологија. Круцијални аспект мотивације, коме се у овом периоду даје посебна пажња, јесте како појединац мисли о својим могућностима, ограничењима и претходном знању. Многа истраживања су испитивала утицај главних компоненти учења у учионици: наставника, наставног плана и групе која учи. Заговор-

ници овог става нису одбацили Гарднера и његово учење. Повезују мотивацију са факторима контекста. Ученици страног језика су осетљиви на квалитет програма и наставе језика. Предсказатељ да ли ће неко наставити да учи језик је квалитет програма, што је показало једно истраживање које су спровели Донитса-Шмидт, Инбар и Шохаму 2004. године. (Дорниери 2005: 75)

Период оријентисан на процес ослања се на динамичан карактер мотивације и временску варијацију. Истиче се континуирана флукуација мотивације, односно како се мотивација мења током времена. Пошто је усвајање језика делимично дугорочан процес учења, разматра се потенцијални значај временске перспективе. Вилиамс и Буреден су раздвојили три фазе мотивационог процеса у континууму: разлози за рад, одлука да се нешто ради и одржавање тј. истрајавање у раду. Прве две фазе укључују иницијацију мотивације, док последња подразумева одржавање мотивације. (Дорниери 2005:83)

Дорниери је извршио реконцептуализацију аспекта мотивација у процесу усвајања Л2. Он издваја нове појмове као што су динамика групе, демотивација и мотивациона саморегулација и истиче динамику групе и њен утицај на појединца, наглашавајући да мотивација појединца у великој мери зависи од групе у којој се налази. (Дорниери 2005:89) Демотивација се јавља када постоји негативна тензија у групи. Дорниери је дефинише као специфичне спољашње силе које редукују мотивациону основу понашања. (Дорниери 2005: 90) Мотивациона саморегулација подразумева да су ученици способни да одрже своју мотивацију у току задатака које треба да савладају. Ови ученици показују боље резултате од оних који нису способни да регулишу мотивацију. (Дорниери 2005: 91)

Мотивациона саморегулација представља нову област у оквиру психологије мотивације која укључује самоуправљање вештинама које помажу да се превазиђу све препреке и ометања из окружења, емотивних или физичких потреба или стања. Дорниери је предложио систем самомотивационих стратегија који се састоји од пет главних класа: стратегије контроле обавезивања, контроле метакогнитивне стратегије, стратегије контроле засићености, стратегије контроле емоција и стратегије контроле окружења. (Дорниери и Скехан 2003: 113) Примењујући наведене стратегије, ученик може сам да утиче на своју мотивацију и на тај начин доприноси бољим резултатима учења.

Волтерс је 2003. године идентификовао неколико стратешких начина како ученици могу да регулишу мотивацију. Стратегија самонаграђивања састоји се у томе да ученици себе награде после одређеног задатака. Његов оријентисан ка циљу састоји се из изговарања одређених изјава како би се повећала жеља за испуњавањем задатка. Стратегија повећања заинтересованости подразумева коришћење стратегија које уносе задовољство у рад као што су, на пример, игре. Стратегија структурирања околине представља смањивање могућности појављивања нечега што би могло да одврати пажњу ученика. Код стратегије коју Волтерс назива самоотежававање, ученици сами отежавају задатке. (Дорниери 2005: 114) Будући да сваки ученик има различите жеље и могућности, ове стратегије су веома добре јер се прилагођавају појединцу који може сам да изабере шта одговара његовој личности.

Клемент је додао концепт лингвистичког самопоуздања као значајни мотивациони подсистем. (Дорниери 2005: 73) Лингвистичко самопоуздање је водећи мотивациони фактор у учењу другог језика заједнице и одређује ученикову будућу жељу за интеркултурном комуникацијом и степен идентификације са Л2 групом. Лингвистичко самопоуздање је примарно друштвено дефинисан кон-

структ. (Дорниен 2005: 73) Клемент, Дорниен и Ноелс су проширили применљивост конструкта самопоуздања показујући да је значајан мотивациони подсистем у ситуацијама учења страног језика где постоји мало директног контакта са члановима Л2 заједнице, али значајан индиректан контакт са Л2 културом кроз медије. (Дорнеуеи 2005: 74)

3. Неке теорије о мотивацији

Како би се боље разумео феномен мотивације при усвајању страних језика, временом су се јављале теорије које је објашњавају. То су: теорије очекивања, теорија атрибуције, теорија самоефикасности, теорија самовредности, теорије циља, теорија самодетерминације и социопсихолошка теорија деловања. (Дорниен и Скехан 2003: 616)

1. Теорије очекивања подразумевају да је мотивација за извођење различитих задатака производ два кључна фактора: индивидуалног очекивања успеха у датом задатку и вредности коју особа везује за успех у том задатку. (Дорниен и Скехан 2003: 616)

2. Теорија атрибуције (Вајнер 1992) повезује прошла искуства људи са њиховим будућим постигнућима. У овој теорији истичу се субјективни разлози. (Дорниен 2005:79)

3. Теорија самоефикасности (Бандура 1993) односи се на аспект просуђивања појединаца о својим способностима да уради одређене задатке. (Дорниен и Скехан 2003: 616)

4. Теорија самовредности (Ковингтон 1998) заснива се на ставу да је највећи људски приоритет потреба за самоприхватањем. (Дорниен и Скехан 2003: 616)

5. Теорије циља (Амес 1992) подразумева да је људска акција иницирана осећајем за сврху. (Дорниен и Скехан 2003: 616)

6. Теорија самодетерминације истиче аутономију ученика. (Валеранд 1997)

7. Социопсихолошка теорија деловања (Ајзен 1998) заснива се на претпоставци да ставови појединаца врше директан утицај на њихово понашање. (Дорниен и Скехан 2003: 616)

Поред предности и објашњења које дају ове теорије, постоје и бројни недостаци. Теорије нису адекватно обрађивале неке од несвесних мотива, не постоји интегрисање емоционалних утицаја унутар когнитивних образаца, не објашњавају узајамно деловање сложених паралелних утицаја на људско понашање и комплексност међусобног односа појединачних бића, не тичу се човековог непосредног окружења и ширег социокултурног контекста. (Дорниен и Скехан 2003: 616)

4. Врсте мотивације

Захваљујући новијим истраживањима, закључено је да постоје различите врсте мотивације. Послужићемо се поделом Род Елиса који истиче инструменталну, интегративну, резултативну и интринстичку мотивацију. (Елис 2003: 75).

Инструментална мотивација подразумева учење страног језика из функционалних разлога, као што су полагање испита или налажење бољег посла. У многим случајевима је то одлучујући фактор за постизање успеха при учењу Л2. (Елис 2003: 75)

Савил-Тројк на сличан начин дефинише ову врсту мотивације: „Инструментална мотивација укључује перцепцију чисто практичних разлога при учењу Л2, као што је побољшавање могућности запошљавања, стицање престижа и моћи, приступ научним и техничким информацијама или само полагање испита”. (Савил Тројк 2006: 86)

За разлику од инструменталне, интегративна мотивација заснива се на жељи ученика да се научи одређени језик или да се интегрише у културу заједнице. Емоционални и афективни фактори су доминантни. (Савил Тројк 2006: 86) Овде се закључује да не постоје прагматички разлози нити унапред познат исход и резултат учења, већ чиста жеља одређена емотивним побудама.

Многи Канађани чији је енглески језик матерњи учили су француски из овог разлога. Међутим, у другим контекстима, интегративна мотивација није тако значајна. У једном истраживању, закључено је да су Мексиканке у Калифорнији, које су биле мање наклоњене интеграцији, биле успешније у учењу енглеског од оних које су биле наклоњеније интеграцији. Научници су закључили да су неки ученици били под утицајем ”Макијавелове мотивације” – жеља да се учи Л2 како би се манипулисало људима циљног језика. (Елис 2006: 75)

Ниједна од поменутих мотивација нема урођену предност када је реч од постигнућу усвајања Л2. Релативни ефекат једне или друге зависи од комплексних личних и друштвених фактора. (Савил Тројк 2006: 86)

Резултативна мотивација подразумева да је мотивација резултат учења. Ученици који искусе успех у учењу могу постати више или некад чак мање мотивисани за учење. Захваљујући овоме, објашњавају се поједини контрадикторни резултати истраживања. (Елис 2006: 76)

Интринстичка мотивација подразумева да су ученици заинтересовани само за поједине задатке. (Елис 2006: 76)

Поставља се питање, која мотивација доприноси најбољим резултатима? Род Елис сматра да би требало посматрати ове четири врсте мотивације комплементарно, а не у супротности. Ученици могу истовремено да поседују и инструменталну и интегративну мотивацију, као што мотивација може да буде резултат, али и узрок учења. Мотивација је динамичка у својој природи, није нешто што ученик има или нема, већ се мења у зависности од контекста учења или задатка. (Елис 2006: 76)

Савил Тројк поставља питање да ли висока мотивација узрокује високо постигнуће у учењу Л2, или је сатисфакција која резултира из успешног учења Л2 одговорна за повећавање мотивације, те закључује да је вероватно реципрочни ефекат. (Савил Тројк 2006: 86)

Постојање различитих врста мотивације можемо приметити у свакодневном животу, што се огледа у разлозима због којих ученици уче стране језике. Разлог због којег се учи страни језик и потенцијални крајњи исход учења утичу на степен мотивације.

5. Мотивација у функцији времена и успеха

Мотивација је променљив феномен на који утичу различите варијабле. Она није статична јер се мења у зависности од контекста и током времена.

Дорниери и Ото су предложили модел мотивације који се мења временом. Постоје три компоненте овог модела које представљају три корака у времену: прва фаза води ка одабиру циља који ће се форсирати, друга фаза се односи на

извршну мотивацију и повезује се са одржањем активности и када има ометања, трећа фаза представља мотивациону ретроспекцију, односи се на евалуацију како је протекла активност и усмерава се ка будућим активностима. (Гас и Селинкер 2008: 429)

У појединим студијама које су истраживале промену мотивације у току времена, закључено су да одређене епизоде у људском животу имају утицај на реконструкцију њихове мотивације. (Гас и Селинкер 2008: 429)

Поред фактора времена, постоји и фактор успеха који утиче на промену мотивације. Поставља се питање какав је ефекат успеха на мотивацију. У већини случаја успех утиче на повећање мотивације. Повећање мотивације заснива се на претпоставци особе о томе колико би труда требало да уложи. Студије показују да је повећање мотивације највеће за задатке за које се претпоставља да су умерене тежине. (Гас и Селинкер 2008: 431)

Да ли успех води ка бољој перформанси? Успех доприноси самопоуздању, које резултира већим успехом. (Гас и Селинкер 2008: 431) Са друге стране, успех може да допринесе претераном самопоуздању које резултира неуспехом. Степен до којег самопоуздање и мотивација утичу на успех је контраверзно питање код многих социопсихолога. Иако многи верују да претходни успех утиче на садашњи, многи истраживачи нису пронашли утицај претходне перформансе тј. успеха на тренутни. М.С. Мизручи верује да у тимском такмичењу претходни успех доприноси неуспеху, јер смањује потребу за успехом. Сматра да претходни неуспех доприноси успеху јер повећава потребу за успехом. (Гас и Селинкер 2008:431)

Поред мотивације, постоји и демотивација, односно јавља се супротан ефекат од жељеног. У учioniци настаје демотивација када не постоји срећна фузија између интерних и екстерних сила, већ негативна тензија. То је изражено када је у питању већи број ученика различитих интересовања. Колективна мотивација може лако постати колективна демотивација. (Гас и Селинкер 2008: 432)

6. Мотивација у образовању

Време има важну улогу када се говори о мотивацији у образовању. Мотивација није константна већ је повезана са динамичним променљивим и развојним менталним процесом кога карактерише стално оцењивање и балансирање различитих интерних и екстерних утицаја којима је изложена особа. Постоји флукуација ентузијазма и посвећености ученика, чак и на нивоу дана. Ушиода сматра да „у оквирима контекста институционализованог учења, општи доживљај се чини да је више мотивациони флукс, него стабилност.” (Дорнијеи и Скехан 2003: 617)

Када се говори о мотивацији у настави, Данијела Тршкан разликује наставне мотивацијске технике које се односе конкретно на наставно градиво и мотивацијске технике које одржавају пажњу ученика. (Тршкан 2006: 19) У настави се могу користити наставне мотивацијске технике као што су квизови, ребуси, загонетке, пантомима. Сврха мотивацијских техника у настави је брже и успешније учење нових речи. Посебне технике су намењене опуштању и краћем одмору ученика. (Тршкан 2006: 20)

Наставници могу утицати на мотивацију ученика тако што ће их похвалити и вербално охрабрити. Често креативност и дидактичке игре утичу директно на мотивацију ученика. Када се ученик заинтересује за активност, аутоматски бива

мотивисан и почиње са радом. Посебно се издвајају активности код којих ученик изражава своје ставове и интересе. Уносећи своју личност и креативност у процес учења, мотивација се повећава и постиже се бољи успех.

Један од аспеката на који се недовољно обраћа пажња је и мотивација наставника. (Дорниери 2005: 115) Мотивација наставника има огроман утицај на мотивацију ученика и на њихово постигнуће у учењу. Истраживање спроведено у Енглеској 2002. године показало је да 34% наставника није очекивало да постане наставник у периоду од пет година, а 56% њих је одговорило да је њихов ниво мотивације мањи у односу на онај са почетка каријере, 50% наставника је изјавило да би добро размислили да ли би постали наставници да поново уписују факултет. Ови подаци указују на озбиљан проблем. Дорниери истиче да је веома мало рађено на пољу мотивације наставника. (Дорниери 2005: 115)

Иако је ово истраживање спроведено у Енглеској, и у нашој земљи је ситуација слична. У Србији преовлађује економски момент услед којег долази до демотивације наставника. Како би се ситуација поправила, за почетак је потребно обратити пажњу и испитати мотивацију наставника, јер је она примарна за рад.

7. Истраживање

Као доприноса проучавању мотивације, на Филолошком факултету у Београду спроведено је истраживање међу студентима шпанског језика као изборног предмета. Учестовао је осамдесет и један студент прве и друге године учења шпанског као изборног предмета. Студентима је дата анкета која се састојала од двадесет исказа. У зависности од гога да ли се студент слаже са датом изјавом, требало је да заокружи одговор *да* или *не*.

Циљ истраживања је био да покаже коју врсту мотивације поседују студенти при учењу шпанског као страног језика, да ли се степен мотивације мења у зависности од времена и успеха и какав је став студената о великим групама на часовима.

Хипотеза је била да студенти у подједнакој мери поседују инструменталну и интегративну мотивацију, као и да се мотивација мења током времена.

Скоро половина студената, односно 49,38%, одговорило је да учи шпански језик како би положило испит, што указује на присуство инструменталне мотивације. Такође, 87,65% студената одговорило је да ће добити бољи посао ако зна још један језик. Прагматички аспект учења језика огледа се у овим подацима.

Интегративна мотивација се види у следећим подацима: чак 96,29% студената изјавило је да учи шпански језик јер им се свиђа, док је 74,07% студената изјавило да би волели да живе у Шпанији, а 49,38% студената изјавило је да учи шпански јер воли шпанску музику.

Потврду да има већу мотивацију за учење шпанског језика на почетку семестра дало је 48,14% студената, што показује да мотивација за учење са временом опада.

Када говоримо о питању да ли успех утиче позитивно или негативно на мотивацију, 92, 59% студената изјавило је да када добије добру оцену на колоквијуму, то утиче на њих да се још више труде и одрже успех на следећем колоквијуму. Када добију лошу оцену, и то утиче на њих и мотивише их да више уче (87,65%). На овом примеру види се да пређашњи успех, као и неуспех, позитивно утичу на побољшање мотивације.

Једно од питања односило се и на рад у великим групама који такође утиче на мотивацију у образовном систему. Студенти више воле рад у мањим групама (90,13%), док се 49,38% студената демотивише када ради у већим групама. Ово указује на постојећи проблем што се тиче великих одељења у образовном систему Србије.

8. Закључак

Мотивација представља значајан фактор у процесу учења страних језика, будући да директно утиче на резултате учења. Захваљујући степену мотивације, можемо закључити због чега неки ученици постижу боље резултате од осталих.

Значајно је истаћи да је мотивација динамичан процес који се мења у зависности од времена и успеха. Мотивација може бити променљива на годишњем нивоу, али и на дневном нивоу. Анкета је показала да су студенти више мотивисани за учење на почетку семестра (48,14% студената потврдило је да има већу мотивацију на почетку семестра). Успех је битан јер резултира већим самопоуздању, али понекад може доћи до претераног самопоуздања.

Студенти могу лако да се демотивишу будући да рад у великим групама има негативан ефекат. Скоро половина испитаника (49,38%) потврдило је да их демотивише рад у великим групама.

Можемо закључити да у већини случајева ученик не поседује само једну врсту мотивације, већ две или више различитих које комплементарно утичу на усвајање страног језика, што показује спроведена анкета међу студентима. Чак 96,29% студената одговорило је да уче шпански језик јер им се свиђа, а 87,65% студената рекло је да ће добити бољи посао ако зна још један језик. Наведени подаци указују да студенти поседују интегративну и инструменталну мотивацију, које утичу на позитивне резултате учења страног језика.

Углавном се проучава мотивација ученика, али аспект на који се мало обраћа пажња је мотивација наставника. Требало би посветити пажњу истраживању и мотивације наставника, јер она је примарна за рад самих ученика.

Ученици могу сами да утичу на унапређивање своје мотивације тако што ће користити различите технике, са којима, на жалост, нису упознати у довољној мери. Један од предуслова за успешан рад је да наставници представе својим ученицима ове технике како би се остварила ефикаснија настава страних језика.

Прилог 1

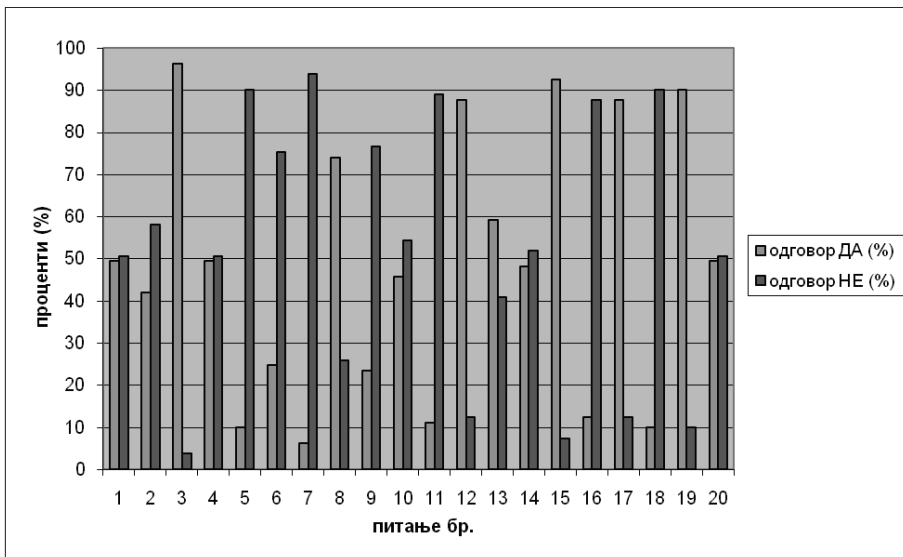
Упитник

Најљубазније вас молим да искрено попуните овај упитник и тиме доринесете истраживању. Упитник је анониман. Не ради се о тесту, већ о вашем личном мишљењу, тако да не постоје тачни или нетачни одговори. Хвала.

1.	Учим шпански језик како бих положио/ла испит.	ДА	НЕ
2.	Учим шпански језик јер је лак.	ДА	НЕ
3.	Учим шпански јер ми се свиђа.	ДА	НЕ
4.	Учим шпански јер волим шпанску музику.	ДА	НЕ

5.	Имам пуно пријатеља из Шпаније па учим језик како бих комуницирао/ла са њима.	ДА	НЕ
6.	Учим шпански да бих сакупила више ЕСПБ бодова.	ДА	НЕ
7.	Случајно сам изабрао/ла да учим шпански језик.	ДА	НЕ
8.	Желео/ла бих да живим у Шпанији	ДА	НЕ
9.	Учим шпански јер волим шпанске серије.	ДА	НЕ
10.	Учим шпански јер ми је лакши од осталих језика.	ДА	НЕ
11.	Мислим да је шпански језик сличан српском.	ДА	НЕ
12.	Добићу бољи посао ако знам још један језик.	ДА	НЕ
13.	Увек имам исту мотивацију да учим шпански.	ДА	НЕ
14.	Имам већу мотивацију на почетку семестра за учење шпанског.	ДА	НЕ
15.	Када добијем добру оцену на колоквијуму, трудим се више како бих на следећем постигао исто тако добар резултат.	ДА	НЕ
16.	Када добијем добру оцену на колоквијуму, сигуран/на сам у своје знање и не трудим се превише.	ДА	НЕ
17.	Када добијем лошију оцену на колоквијуму, трудим се како бих следећи пут постигао/ла бољи успех.	ДА	НЕ
18.	Када добијем лошију оцену на колоквијуму, не трудим се и нисам мотивисан/а.	ДА	НЕ
19.	Више волим да радим у мањим групама на часовима шпанског језика.	ДА	НЕ
20.	Велики број ученика на часу шпанског ме демотивише.	ДА	НЕ

Прилог 2-графикон који показује резултате анкете

Литература

Алонсо 1994: E. Alonso, *¿Cómo ser profesor/a y seguir siéndolo?*, Madrid: Edelsa Grupo Didascalia.

Дорниери 2005: Z. Dorniei, *The Psychology of the Language Learner*, London: Lawrence Erlbaum Associates.

Дорниери, Скехан 2003: Z. Dorniei and P. Skehan, Individual Differences in Second Language Learning in *The Handbook of Second Language Acquisition*, ed. Doughty C. And Long M. Malden: Blackwell Publishing Ltd.

Елис 2003: R. Ellis, *Second Language Acquisition*, Oxford: Oxford University Press.

Гас и Селинкер 2008: S. Gass and L. Selinker, *Second Language Acquisition*, New York: Routledge.

Остојић 1986: B. Ostojić, *Kreativnost u nastavi stranih jezika*, Sarajevo: Svjetlost.

Савил Тројке 2006: M. Saville-Troike, *Introducing Second Language Acquisition*, Cambridge: Cambridge University Press.

Тршкан 2006: D. Trškan, *Motivacijske tehnike u nastavi*, Pregledni rad. UDK 371.3. Zagreb.

MOTIVATION IN SECOND LANGUAGE ACQUISITION

Summary

Motivation is very important individual factor in the second language acquisition. Due to many researchers it is possible to see the direct influence of motivation on the results of learning. Motivation is a dynamic phenomena which changes with the time and success. It should be studied in order to improve the results of second language acquisition. The research showed the importance of time and success for motivation, the fact that large class cause demotivation and the importance of self regulating techniques.

Sonja Hornjak

Маја МАРКОВИЋ¹
Крађујевац

НЕКИ АСПЕКТИ ПРИМЕНЕ ТЕОРИЈЕ ВИШЕСТРУКИХ ИНТЕЛИГЕНЦИЈА НА УЧЕЊЕ ЕНГЛЕСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ

Истраживање које је спроведено за потребе овог рада испитује могућност примене теорије вишеструких интелигенција на учење енглеског као страног језика у основној школи и настоји да одговори на питање да ли имплементација ове теорије у наставни план доводи до побољшања знања ученика и веће активности на часу. Теоријски оквир истраживања је теорија вишеструких интелигенција, чији је творац амерички психолог Хауард Гарднер.

За потребе овог истраживања коришћена је комбинација квалитативног, експерименталног, аналитичког, дескриптивног и компаративног метода.

Циљ рада је да се наставницима и професорима енглеског језика предоче оптималне могућности примене теорије ВИ у настави енглеског као страног језика.

Кључне речи: вишеструке интелигенције, учење језика, основна школа

Хауард Гарднер је у свом делу *Frames of Mind: The theory of multiple intelligences* (1983) заузео критичко гледиште на дотадашњи концепт интелигенције, по коме интелигенција представља један јединствени ентитет. Такође, овај аутор предлаже теорију вишеструких интелигенција, по којој постоји седам потпуно независних и самосталних интелигенција. По њему, интелигенција није општа способност, већ сваки појединац поседује мање или више развијену једну од седам независних интелигенција. Назвао их је: лингвистичка, логичко-математичка, спацијална, музичка, телесно-кинестетичка, интерперсонална и интраперсонална интелигенција.

Шеснаест година касније, Гарднер је овим интелигенцијама додао и осму, природњачку интелигенцију у својој књизи *Intelligence reframed: Multiple intelligences for the 21st century*.

Гарднер тврди да свака особа поседује свих осам интелигенција, али да једне представљају јаке, а друге слабе стране, зависно од степена до којег су развијене. Такође, овај аутор сматра да се традиционално гледиште на концепт интелигенције и традиционално мерење интелигенције деце и њихових постигнућа у школи ослања на логичку и лингвистичку област, а да се потпуно запостављају друге значајне области.

И Гарднерови следбеници су износили сличне тврдње, према којима се наставни програми у школама највише фокусирају на лингвистичку и логичко-математичку интелигенцију иако би требало посветити подједнаку пажњу појединцима који испољавају и друге врсте интелигенције. Позивање на Гарднерову теорију није ретко у методикама учења страних језика (нпр. Christison 2005), иако сам Гарднер сумња у могућности примене своје теорије у настави страних језика. Своју сумњу изразио је у саопштењу изреченом поводом двадесетогодишњице

¹ miss.maja.jovanovic@gmail.com

објављивања *Frames of Mind: The theory of multiple intelligences*, рекавши да његова теорија може бити нарочито корисна када ученик покушава да научи лекцију из физике или историје, али да није баш убеђен да може помоћи у учењу страног језика. Такав закључак сасвим логично следи из основне претпоставке да језичке вештине спадају у лингвистичку интелигенцију, која је изворно независна од осталих интелигенција. Међутим, Гарднер даље у свом саопштењу каже да подржава оне наставнике језика који тврде да могу постићи успех примењујући његову теорију. (Gardner 2003:11) Управо једна оваква констатација била је подстицај да отпочнемо са истраживањем чији би резултат требало да потврди или оповргне постигнућа употребе теорије ВИ у учењу страног језика.

Иако је Гарднерова теорија вишеструких интелигенција изазвала бројне полемике у научном свету због недостатка емпиријских доказа и довела до стварања струја против ње, прихватили су је они наставници чију праксу она подржава, између осталог и због тога што њена имплементација не захтева радикалну промену у припремама за наставу, као и у самом извођењу наставе. (Kornhaber 2004: 68–69)

Досадашња истраживања показују да је Гарднерова теорија извршила знатан утицај на правце реформе образовања у САД, Великој Британији, Аустралији и Кини. Међу школама у којима је примењена ова теорија најпознатија је New City школа из Сент Луиса. То је једна од 40 школа учесника *Пројекта Зироу*, у којима је настава организована у складу са Гарднеровом теоријом. *Пројекат Зироу* је започет 1967. године на челу са Гудманом, Перкинсом, Сидлом и Гарднером (Goodman, Perkins, Seidel, Gardner) и у почетку је обухватао извођење наставе уметности у складу са теоријом ВИ. Ово истраживање се током година проширило и на природне науке и историју.

Мајли Корнабер истиче да у школама обухваћеним овим пројектом постоји позитивна атмосфера и међу ученицима и међу наставницима као и висока мотивисаност ученика за завладавање наставне материје. (Kornhaber 2004: 78)

Како је примена Гарднерове теорије у предметима природних и друштвених наука веома честа данас, чинило нам се изузетно сврсисходним да утврдимо у ком степену примена теорије ВИ може унапредити учење енглеског језика на основношколском нивоу.

Предмет и циљ рада

Граматичко-преводни метод – у оквиру ког је акценат на учењу граматике и превођењу на матерњи или страни језик – представља најстарији метод учења језика. Током 50-их година уведен је *Аудио-лингвални метод* учења језика који се заснивао на бихејвиоризму, односно на меморисању градива и његовом честом понављању. Оба поменута метода учења страног језика јачају само лингвистичку интелигенцију јер се темеље на читању, писању и меморисању граматичких образаца и вокабулара.

Према речима Ричардса и Роџерса (Richards and Rogers 2001: 71) 70-их и 80-их година дошло је до великих промена у учењу страног језика, јер је акценат са граматике померен на комуникацију. Уведене су нове методе за учење страног језика, као што су метод *Silent Way*, *шопални физички одговор* и *сугестивологија*, које поред лингвистичке јачају кинестетичку, спацијалну и музичку интелигенцију.

Крајем 80-тих и 90-тих година, покренута су модерна истраживања на тему учења страног језика. Пример су студије о мотивацији, когнитивним стиловима и стратегијама за учење (нпр. Cohen 1998. Oxford 1990. Nunan 1999), које су имале великог утицаја на учење страног језика. Пажњу научника све више привлаче иновације у учењу језика, што је довело до увођења и употребе нових стратегија учења као што је кооперативно, односно учење утемељено на садржају или учење засновано на потребама ученика. (Chao 2007:19)

Теорија вишеструких интелигенција придружила се новим тенденцијама у настави, које подразумевају потребу да се узимају у обзир и поштују разлике између ученика. Ова теорија је утемељена на њиховим различитим потребама пошто традиционални наставни план, који прати рутину засновану на „предавању – вежбању – оцењивању“ и обухвата само коришћење лингвистичке и логичке вештине, не може да задовољи различите потребе и интересовања ученика.

Из литературе нам је познато да је Стефани Ричардс (Stephanie Richards) постигла изванредне резултате у настави језика, јер модел вишеструке интелигенције не познаје груписање ученика према способностима. Она је дошла до закључка да у школи која поклања пажњу вишеструким интелигенцијама има врло мало оних који имају потешкоће у развоју, јер се полази од тога да је сваки ученик даровит у некој области. Ричардс верује да наставници играју битну улогу при развоју одређене врсте интелигенције код ученика, јер појединац има пуно способности и талената, али их треба открити и неговати.

Што се тиче истраживања примене теорије ВИ, која су везана за наше подручје, може се рећи да постоји свега неколико примера. Светлана Станојев (2010) је истраживала заступљеност теорије вишеструких интелигенција у техникама предавања енглеског као страног језика у основној школи, при чему је дошла до резултата да се теорија вишеструких интелигенција не примењује плански и систематски у настави; да наставне технике фаворизују лингвистичку интелигенцију и да не препознају различите ученичке интелектуалне профиле. (Станојев 2010) Наш психолог Љубомир Жиропађа сматра да све оно што се у литератури наводи као добар пример примене ове теорије не мора стварно заснивати на самој теорији, већ на њеном погрешном тумачењу. Жиропађа критикује Гарднеров концепт интелигенције из више разлога, а највише јер Гарднер занемарује „г“ и „с“ фактор интелигенције теорије Чарлса Спирмана (Charles Spearman) која је једна од најстаријих теорија интелигенције. По Спирману, општи „г“ фактор указује на способности које су заступљене у свим интелектуалним радњама, а „с“ фактор указује на специјалне способности, од којих зависи извршење неког посебног задатка или радње. Општа интелигенција може бити тачно одређена и, самим тим, индивидуе могу бити рангиране и може се предвидети њихов успех у образовању. Жиропађа такође тврди да наставници језика треба да посегну за сигурнијим психолошким теоријама, као што је хијерархијски модел интелигенције Џона Керола.

Као општи закључак следи да у досадашњој литератури постоје докази у корист примене ВИ теорије у друштвеним и природним наукама, али да недостају аргументи о ефикасности примене ове теорије у учењу страних језика. Истраживања која пак анализирају учење језика углавном се баве заступљеношћу теорије у настави или позитивном радном атмосфером коју ова теорија наглашава. Досадашња литература не пружа увид у постојање доказа који би посведочили о помаку у постигнућима ученика у учењу страног језика употребом стратегија утемељених на теорији вишеструких интелигенција, па се намеће мишљење да би

студија овог типа могла бити од користи како методичарима наставе енглеског језика, тако и наставницима, дакле онима који изводе сам наставни процес.

У раду ће се анализирати могућност примене теорије вишеструких интелигенција у настави енглеског као страног језика у основној школи, тако што ће се пратити постигнућа ученика у периоду од два месеца и анализирати њихов рад на часу, а затим упоређивати са њиховим ранијим перформансама.

Циљ рада

Теорија вишеструких интелигенција променила је традиционални поглед на учење, на наставу уопште, а тиме и поглед на наставу језика. Непосредне импликације ове теорије односе се на јединственост и непоновљивост сваког појединца и на потребу да се то сазнање укључи у образовање и васпитање. Уз машту и креативност, примена теорије Вишеструких интелигенција значајно мења однос према наставном плану, оцењивању и методологији рада у учионици, при чему ученик као појединац, суштински постаје центар процеса учења.

Познато је да се у традиционалној настави не посвећује пажња интелектуалним разликама међу ученицима, те отуда и потреба да се настава прилагоди сваком ученику. Да би циљеви наставе енглеског језика били реализовани у складу са захтевима савремених тенденција у образовању, сваком ученику треба да се омогући да буде активан учесник у наставном процесу, што би се постигло имплементацијом теорије ВИ у наставни план.

Циљ овог рада је да се наставницима и професорима енглеског језика предоче оптималне могућности примене теорије ВИ у настави енглеског као страног језика. Овај рад уједно преиспитује које су предности, односно мане примене ове теорије у учењу енглеског као страног језика.

Тенденција истраживања је да анализира да ли је употреба теорије ВИ у учењу енглеског као страног језика оправдана; да ли је конкурентна или боља од традиционалних метода учења језика; да ли доводи до веће активности ученика на часу, а све у циљу унапређења наставе енглеског језика.

Основне хипотезе

Ово истраживање је конструисано тако да испуни следеће хипотезе:

1. теорија вишеструких интелигенција применљива је на учење енглеског као страног језика (тј. конкурентна је традиционалним методама);
2. примена теорије вишеструких интелигенција у настави страног језика резултира бољим постигнућима ученика;²
3. примена теорије вишеструких интелигенција подстиче ученике да разговарају на енглеском и да активније учествују у раду на часу.

Методe истраживања

У раду се првенствено користи квалитативни и то лонгитудинални истраживачки метод, који обухвата праћење и мерење одређене групе ученика током периода од два месеца и тиме стиче увид у промене у њиховом учењу.

2 Постигнућа ученика су прописана правилником Службеног гласника за седми разред и обухватају писање, читање, слушање, конверзацију и граматiku.

Квалитативни истраживачки метод је одабран за потребе овог истраживања јер подразумева успостављање сасвим другачијег односа између истраживача и испитаника. У квалитативном приступу, знања се стичу кроз њихов узајамни, реципрочни однос. Разматрајући однос истраживача и испитаника, истиче се да је природа истраживачког понашања креативни чин, активност у којој је изражена аутономност истраживача. Испитаници су, такође, самоусмеравајуће особе које имају своје мишљење и свој референтни оквир, што даље одређује њихове активности и омогућује им да буду саистраживачи у истраживању. (Шевкушић 2006: 300–303)

Квалитативна истраживања увек проучавају субјекте у њиховом друштвеном контексту, настојећи да разумеју и интерпретирају смисао или значење њихових активности, доживљаја и свакодневног искуства. Заједничке одреднице које се у литератури најчешће издвајају као основне смернице или начела квалитативне методологије јесу: оснаживање субјективног односа у истраживању, наглашавање јасних и богатих дескрипција и интерпретација у резултатима истраживања, заступање принципа отворености у процесу истраживања, наглашавање натуралистичко-интерпретативног приступа субјектима истраживања и анализа целокупног процеса истраживања. (Шевкушић 2006: 306)

У раду се такође користе експериментална, аналитичка, дескриптивна и компаративна метода.

Технике прикупљања података обухватају дневник наставника (редовно посматрање и бележење свих промена), упитнике за родитеље и ученике (одређивање типова интелигенције ученика), неформалне интервјуе и радове ученика (тестови, есеји, пројекти, презентације). Њихов садржај биће анализиран и обезбедиће податке потребне за ово истраживање.

План истраживања:

За потребе истраживања спроведен је експеримент, којим су обухваћена два одељења седмог разреда, од којих је једно експериментално, а друго контролно. Оба одељења имају по 21-ог ученика и приближно су истог просека на основу постигнућа од петог до седмог разреда. Експеримент је трајао два месеца.

Ученици су прво упознати са теоријом ВИ тако што су добили задатак „Find Someone Who“ Листа коју су добили обухвата осам радњи, по једна за сваку интелигенцију. Потом, ученици један другом постављају питања. По завршетку активности, онај ученик чије се име нађе поред одређене радње, треба да одглуми задату ситуацију. Затим наставник црта круг на табли и дели га на осам делова. Следи дискусија о радњама са листе и начинима на које неко може испољити своје знање, све док се круг не попуни свим типовима интелигенције. Ученици су потом упознати са карактеристикама свих типова интелигенције и стратегијама учења које подразумевају.

Други корак истраживања обухватао је прикупљање података о свим ученицима експерименталног одељења и њиховим типовима интелигенције. Ученици су добили упитник са тврдњама повезаним са свих осам типова интелигенције, где су поред сваке тврдње уписивали одговор – ДА или НЕ. Уколико дају пет и више одговора са ДА у оквиру једног типа интелигенције, тај тип се сматра њиховом јаком интелигенцијом. Сличан упитник попуњавају и родитељи. Коначни подаци су добијени компарацијом оба упитника.

Ови упитници су имали за циљ повећање свести ученика о њиховим јаким и slabим интелигенцијама и начинима учења, као и то да наставник што боље упозна ученике. Наставнику су ови упитници били смернице за писање припрема за часове. Планови часова конструисани су у складу са наставним планом за седми разред који је обухватио активности свих осам типова интелигенције. Наставник је водио евиденцију о новим активностима и њиховој учесталости, о реакцији ученика на њих, као и о постигнућима ученика. Да би пратили промене настале применом нових метода, ученици су сваке недеље попуњавали упитнике за самоевалуацију (упитник је обухватао питања везана за њихов напредак у учењу, као и питања везана за нове активности и стратегије учења). Током истраживања, наставник је варирао наставне стратегије да би активирао све типове интелигенције и водио дневник о напретку и успеху ученика.

Наставне стратегије су обухватале све типове интелигенције и укључивале су демонстрацију, моделовање, кооперативно учење и ученичке центре. (Сваки центар нуди ученицима одређени начин за учење неке теме. Ученици се деле по групама зависно од најизраженијег типа интелигенције и почињу од тог центра. Могу остати на њему читавог часа или се ротирати са центра на центар.)

У контролном одељењу предавања су била фронталног типа. Настава је утемељена на честом понављању наставног садржаја и меморисању. Није коришћено кооперативно учење, групни рад, као ни додатни материјали. Једини материјал у настави су књига, радна свеска и табла. Планови часа су строго пратили књигу, страну по страну. Подаци су прикупљани у складу са хипотезама.

Анализа података је укључила компарацију резултата ученика контролне и експерименталне групе, као и анализу упитника и интервјуа ученика. Ово истраживање првенствено обезбеђује квалитативне, али и квантитативне податке. Квалитативни подаци обухватају дневник наставника, упитнике које попуњавају ученици и родитељи, наставни план, планове часа, упитнике и неформалне интервјуе ученика. Квантитативни подаци обухватају оцене пре, за време и након примене експеримента. (Све језичке вештине су нумерички оцењиване, у складу са правилником оцењивања Министарства просвете.)

Компарација добијених резултата експерименталног и контролног одељења даје одговор на главно питање – да ли се теорија вишеструких интелигенција може успешно применити на учење енглеског као страног језика? То подразумева и одговоре на низ следећих недоумица – да ли има значајне разлике у постигнућима ученика који раде по традиционалним методама и ученика који раде по методама утемељеним на теорији вишеструких интелигенција и да ли овакав приступ настави подстиче ученике да разговарају на енглеском језику и да активније учествују у раду на часу?

Резултати истраживања

У експерименталном одељењу, након компарације упитника који су попуњавали ученици и родитељи, дошли смо до следећих резултата: сви ученици имају више јаких интелигенција, али доминирају музичка, кинестетичка, лингвистичка и интерперсонална; најслабије изражена је математичка, док уопште нема интроперсоналне интелигенције. Резултати су очекивани с обзиром на узраст ученика.

У поменутом периоду, тестирано је знање граматике и вокабулара, конверзација, разумевање читањем, разумевање слушањем. Квантитативном анализом дошли смо до следећих резултата изражених средњом оценом:

експериментално	контролно	одељење
Граматика и вокабулар	3, 25	3, 15
Разумевање читањем	3, 84	3, 72
Разумевање слушањем	3, 80	4
Конверзација	3, 60	3, 50

На основу резултата можемо закључити да теорија ВИ јесте конкурентна традиционалним методама за учење језика, јер су просечни резултати контролног и експерименталног одељења веома слични. Није примећен већи помак у постигнућима ученика експерименталног одељења у односу на претходни период и контролну групу, али претпостављамо да је потребан дужи период и континуитет у раду да би дошло до значајније разлике у постигнућима.

Квалитативна анализа је показала да је самосталност ученика у раду значајно порасла у експерименталном одељењу; да међу ученицима влада позитивна атмосфера и да је мотивисаност за савладавање наставне материје велика. Ученици су активни и слободно се изражавају на енглеском језику, без страха од грешака; прија им динамика часа, честа промена стратегија и активности; не устручавају се да питају или дају предлог; воле да експериментишу и мењају центре; прихватају одговорност у раду, што свакако води већој мотивацији и бољем учењу.

Можемо закључити да теорија ВИ може бити применљива у учењу језика и да, иако можда не даје моменталне резултате, омогућава наставницима да на један потпуно нов начин упознају своје ученике и да тамо где су раније видели недостатке, сада уоче неискоришћени потенцијал. Поред тога, теорија нуди читав спектар наставних стратегија и активности; оријентише се на могућности и потребе ученика, доприноси сарадњи са родитељима и стручном усавршавању и, што је најважније, уважава индивидуалне разлике ученика, чиме испуњава императив данашњег образовања.

Литература

- Arnold H.(2002), *An introduction to applied linguistics*, Oxford university press Inc. New York.
- Armstrong, T. (2000). *Multiple intelligences in the classroom*. 2nd edition, Alexandria: ASCD Association for Curriculum Development.
- Armstrong, T. (1993). *Seven kinds of smart: identifying and developing your many intelligences*. New York: Plume, Penguin group.
- Armstrong, T. (1993). *The multiple intelligences of reading and writing*, ASCD, Alexandria.
- Brown D.H. (1987), *Principles of Language Learning and Teaching*. New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- Beachner L. and Pickett A. (2001), *Multiple intelligences and positive life habits*, Corwin Press, USA.
- Brown, H. D. (1994). *Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy*. Prentice Hall Regents.
- Campbell, L. and Campbell B. (1999), *Multiple intelligences and student achievement : success stories from six schools*, ASCD, Alexandria.

- Carter R. and Nunan D.(2001), *The Cambridge Guide to Teaching English to Speakers of Other Languages*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Christison, M.A. (1998). *Applying multiple intelligences theory: in preservice and inservice TEFL education programs*. English Language Teaching Forum: 2–13.
- Chao, Tzu-Chia (2004). *Teaching and Learning EFL through Multiple Intelligences:Voices from a University Classroom* <http://arrow.monash.edu.au/hdl/1959.1/5430> 1. 10. 2010.
- Denig S.J. (2004). „Multiple Intelligences and Learning Styles: Two Complementary Dimensions“, Niagara University, http://projects.cbe.ab.ca/central/altudl/FILES/Multiple_Intelligences_Learning_Styles.pdf 25. 8. 2010.
- Dornyei Z. (2005), *The Psychology of the Language Learner*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Eisner E.W. (2004). „Multiple Intelligences: Its Tensions and Possibilities“, Stanford University, <http://etec.hawaii.edu/otec/classes/603/MI.Article.PDF> 1. 10. 2010.
- Fleetham M. (2006), *Multiple intelligences in practice: enhancing self-esteem and learning in the classroom*, Continuum International Publishing group, UK.
- Gardner, H (1983),*Frames of Mind: The theory of multiple intelligences*, Basic Books. New York.
- Gardner, H. (1993). *Multiple Intelligences: The theory in practice*. Basic Books. New York.
- Gardner, H. (1999). *Intelligence reframed: Multiple intelligences for the 21st century*. New York, Basic Books.
- Gardner, H. (2003). Multiple intelligences after twenty years. Paper presented at the American Educational Research Association, Chicago, Illinois, April 21, 2003.
- Gardner, H. (2006). *Multiple Intelligences: New Horizons*, Basic Books. New York.
- Gardner,H.(1999). „Who Owns Intelligence“, *The Atlantic Monthly*, <http://www.theatlantic.com/past/docs/issues/99feb/intel.htm>.
- Gardner H. and Hatch T. (1989). „Multiple Intelligences Go to School: Educational Implications of the Theory of Multiple Intelligences“, *Educational Researcher* 18/8: 4-10. http://scholar.google.com/scholar?q=Multiple+Intelligences+Go+to+School:+Educational+Implications+of+the+Theory+of+Multiple+Intelligences+Howard+Gardner%3B+Thomas+Hatch&hl=sr&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholar 9. 9. 2010.
- Gardner H. Chen J. and Moran S. (2009), *Multiple intelligences around the world*, John Wiley and Sons, USA.
- Gardner H. (2006). „On failing to grasp the core of MI theory: A response to Visser et al. Howard Gardner“, *Intelligence* 34: 503–505, <http://forum-files2.fobby.net/0005/6816/GardnerRebuttal.pdf> 9. 09. 2010.
- Gardner, H. (2005). „Multiple Lenses on The Mind“, Paper presented at the ExpoGestion Conference, Bogota Colombia, May 25, 2005.
- Gardner H. Jie-Qi Chen (2005). „Assessment based on Multiple intelligences theory“, *Contemporary intellectual assessment: theories, tests, and issues*: 77–103, Guilford Press.
- Garinger, D. (2001). *Textbook Evaluation*. TEFL Web Journal, <http://www.teflweb-j.org/garinger.html>
- Guion, A. (1998). *Multiple Intelligences: A Theory for Everyone*, http://www.educationworld.com/a_curr/curr054.shtml
- Haley, Marjorie Hall (2001) „Understanding learner-centered instruction of the perspective if Multiple intelligences“, *Foreign language annals* 34/ 4: 355–367, http://annenberghmedia.org/workshops/tfl/resources/s6_multipleintelligences.pdf 9. 9. 2010.
- Haley, Marjorie Hall (2004) „Learner-centered instruction and the Theory of Multiple intelligences with second language learners“, *Teachers Record Volume* 106/ 1: 163–180, Columbia University, <http://www.asfm.mx/main/staff/mastersdocs/miesl.pdf> 9. 9. 2010.

- Hoerr, T. R. (2000), *Becoming a multiple intelligences school*, ASCD, Alexandria.
- Hughes, A. (1898). *Testing for language teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kornhaber, M.L. (2004). Multiple intelligences: From the ivory tower to the dusty classroom – But why? *Teachers College Record*. 106 (1): 67–76.
- Kornhaber, M.L. (1997). *Seeking strengths: Equitable Identification for Gifted Education and the Theory of Multiple intelligences*, Ed.D. Thesis, Harvard University.
- Lightbown P.M. & Spada N. (1995), *How Languages are Learned*. Oxford: OUP.
- Nelson, K. (1998). *Developing students' multiple intelligences*. New York: Scholastic.
- Nunan D.(1999), *Second language teaching and learning*, Heinle and Heinle publishers, Boston, USA.
- Nunan D. (1995), *Language Teaching Methodology*. Hertfordshire: Phoenix ELT.
- Oxford, R.(1990), *Language learning strategies: What every teacher should know*, Heinle and Heinle publishers, Boston, USA.
- Richards, J. & Rodgers, T. (2001). *Approaches and methods in language teaching*. CUP. Cambridge.
- Reid, J.M., (1998). *Understanding Learning Styles in the Second Language Classroom*, Wyoming: Prentice Hall Regents.
- Rost, M. (2001), „Listening“, *The Cambridge guide to teaching english to speakers of other languages*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Simpson J. (2000). „Practising Multiple Intelligence in EFL Classroom“, *TESOL Journal*, Vol. 9, No. 1, 30–33.
- Stanojev, S (2010), *Višestruke inteligencije u tehnikama predavanja engleskog kao stranog jezika u nastavi engleskog jezika u osnovnoj školi*, Magistrarska teza, Univerzitet Novi Sad.
- Ševkušić S. (2006), „Basic methodological preconditions for high quality research“ *Zbornik Instituta za Pedagoška Istraživanja* Vol: 38 No. 2, 299–316
- Ševkušić S. (2009), „Combining qualitative and quantitative methods in studying education „ *Zbornik Instituta za Pedagoška Istraživanja* Vol: 41 No. 1, 45–60
- Visser B. Ashton M. and Vernon P. (2006) „Beyond g: Putting multiple intelligences theory to the test“, *Intelligence*, Elsevier, 487-502, available online at www.sciencedirect.com
- Wertheimer C. and Honigsfed A. (2000), „Preparing ESL Students to meet the New standards“, *TESOL Journal*, Vol. 9, No. 1, 23–30.
- Хавелка Н., Хебиб Е. и Бауцал А. (2003), *Оцењивање за развој ученика - приручник за наставнике*, Београд, Министарство просвете и спорта.
- Žiropadja Lj.(2004). „Може ли се индивидуализација наставе страних језика засновати на Gardnerовој теорији интелигенције?“: *Individualizacija i diferencijacija u nastavi jezika i književnosti*, str. 13–29, Nikšić: Filozofski fakultet.

SOME ASPECTS OF APPLYING THE MULTIPLE INTELLIGENCE THEORY ON THE PROCESS OF LEARNING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE IN ELEMENTARY SCHOOL

Summary

Research conducted for the requirements of this work investigates the possibility of applying the Multiple Intelligence theory on the process of learning English as a foreign language in elementary school and will attempt to answer the question whether the implementation of the theory in the curriculum can improve students' knowledge and whether it can influence class activity. Theoretical fundament of the research was Howard Gardner's Multiple Intelligence Theory.

A combination of qualitative, experimental, analytical, descriptive and comparative method was used for the purpose of this research.

Aim of this research is to introduce English teachers with the optimal possibilities of applying the MI theory in the process of teaching English as a foreign language.

Maja Marković

Марко БАНКОВИЋ
Крађујевац

УТИЦАЈ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА НА ДАВАЊЕ НАЗИВА ПРИВРЕДНИМ СУБЈЕКТИМА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Рад представља анализу 2809 назива привредних друштава у Републици Србији са циљем да се утврди обим и врста утицаја енглеског језика у домену назива привредних друштава. Истраживање је показало да је у датом корпусу утицај енглеског језика присутан у 38,5% случајева, као и да је утицај енглеског најизраженији у великим градовима, а да се првенствено огледа кроз јављање епитета на енглеском језику у називима, уз постојање значајног броја привредних субјеката чији је назив потпуно на енглеском језику. Поред избора лексике, утицај енглеског се огледа и на нивоу ортографије.

Кључне речи: језички контакти, називи компанија, контактна лингвистика

Увод

При оснивању нове компаније, једна од најзначајнијих одлука која се поставља пред предузетником је давање назива компанији, јер ће се у будућности идентификовати тим именом, на тај начин ће се разликовати од конкуренције и управо је то разлог зашто називи привредних друштава „морају искористити звучну и значењску снагу речи од којих се састоје“ (Dimova 2008: 83). Стога је потребно истражити и анализирати због чега енглески језик има све већи утицај на називе привредних друштава и оглашавање у Србији, за шта најнепосредније доказе можемо добити уколико избројимо рекламе, називе и обавештења на енглеском језику током шетње било којом прометнијом улицом у Србији.

Преглед досадашњих истраживања

Имајући у виду статус енглеског језика као глобалног језика данашњице у литератури постоји већи број истраживања његовог утицаја на друге језике у домену пословне комуникације. За наше истраживање су најрелевантнији радови који се баве називима предузећа (Dimova 2008), употребом енглеског у излозима радњи (Schlick 2002; S. Dimova 2007) и давању назива производима (Friedrich 2002), тј. њиховом оглашавању (Hornikx et al. 2010).

Појава англицизама у српском језику (Filipović 1990) у доменима назива компанија и производа и њиховог оглашавања је такође већ истраживана (Vujić 2005; Реброња 2010) као и сама пракса давања назива привредним субјектима (Звекић Душановић 2004).

Упоредивањем резултата наведених истраживања долази се до закључка да енглески језик има глобални утицај на давање назива производима и компанијама и да је тај утицај израженији у већим градским срединама.

Циљ истраживања

Циљ рада је да се утврди постојање језичких контаката и утицаја енглеског језика на давање назива предузећима у Србији. Резултати истраживања треба да дају одговоре на питања: да ли постоји утицај енглеског језика на српски који се огледа у називима привредних субјеката, на који начин се тај утицај манифестује, у којој мери је та појава учестала, као и на ком језичком нивоу је та појава најизраженија.

Методологија истраживања

Истраживање је вршено на корпусу који чине 2809 назива привредних друштава уписаних у Регистар привредних друштава у Агенцији за привредне регистре Републике Србије чији назив почиње са комбинацијом слова МА. При избору језичког материјала који је уврштен у корпус, водило се рачуна о географској дисперзији привредних друштава, укључивању привредних субјеката различите величине (од малих трговинских и занатских радњи до великих међународних коорпорација које послују на територији Републике Србије), о заступљености различитих привредних грана и сл. Стога се при изради корпуса нису користили други начини за састављање корпуса попут бележења назива привредних друштава у неколико прометних улица у граду (Baumgardner 2006) или коришћења телефонских именика и водича (Thonus 1991). Имајући у виду да је број регистрованих привредних субјеката у целој земљи огроман, приступило се стварању репрезентативног узорка издвајањем оних привредних субјеката чији назив почиње комбинацијом слова МА. Ова сугласничко-самогласничка комбинација одабрана је насумично како би се обезбедила веродостојност узорка, с напоменом да је вођено рачуна само да одабрана комбинација представља релативно честу комбинацију и у српском и енглеском језику. Географска дисперзија поменутих привредних субјеката је следећа: 1037 (36,92%) привредних друштава је регистровано на територији града Београда, 322 (11,46%) у већим градовима – Нишу, Новом Саду и Крагујевцу, 510 (18,16%) у градовима средње величине (50000–100000 становника – нпр. Врање, Зајечар, Ужице, Сомбор, итд.), а 940 (33,46%) у мањим градовима, варошицама и селима.

Анализа

Анализом података из корпуса се дошло до сазнања да 295 (10,50%) привредних субјеката има назив који је у потпуности на енглеском језику. Примери укључују називе попут:

(1) MAX INVESTMENT, MAX INTERNATIONAL, MAX GOLDMAN, MAX GLOBAL ALLIANCE, MAX FLOOR, MAX FLIGHT, MAX ENVELOPE - U LIKVIDACIJI, MASTERS RESIDENCE, MASTERS OF SOUND, MASTER BUILDERS ENGINEERING, MASS & SPORT, MARINE DESIGN SOLUTION, MARINE BLUE OIL, MAPLE GROVE MUSIC PRODUCTIONS, MAP INVEST GROUP - U LIKVIDACIJI, MANUAL, MAMUTH, MAMMAS BISCUIT FACTORY, Malford Development, MALEX-CITY COPY SERVICE, MAGIC FRUITS LAND, MADNNEs BEAUTY HOUSE.¹

1 Пошто су сви називи привредних друштава у Регистру привредних друштава уписани латиничним писмом, у раду ћемо за ове називе користити латиницу.

Више од половине поменутих привредних субјеката је регистровано на територији града Београда (157), 35 је у Нишу, Крагујевцу и Новом Саду, 40 у градовима средње величине и 63 у варошицама и селима. То јест, 15,14% привредних субјеката регистрованих у Београду има назив потпуно на енглеском језику, што је двоструко већа учесталост у односу на градове средње величине (7,84%) и мале градове села и варошице где је заступљеност потпуно енглеских назива 6,70%. Стога, можемо потврдити очекивану претпоставку потпуно енглески називи привредних субјеката најзаступљенији у престоници, а најмање заступљени у мањим градовима. Ниш, Нови Сад и Крагујевац, као највећи градови у Србији након Београда, са 10,87% привредних субјеката са називима на енглеском језику представљају средину између ових вредности.

Ипак, знатно чешћи случај (579 појављивања у корпусу – 20,61%) јесте да се енглеска реч јавља као део назива привредног субјекта (најчешће у позицији епитета или да означи врсту предузећа) у комбинацији са неком другом речју на српском језику (често личним именом и сл.). Примери назива који спадају у ову категорију укључују:

(2) MATOVIĆ TOURS, MATIS-STIL TRADE, MATIS PERFECTION, MATIJEVIĆ COMPANY MD, MATIĆ. CO SAFE, MATICA GROUP, MATICA COMMERCE, MATEJA-TRADE, MATE COMPANY, MAŠINOPROJEKT-INTERNATIONAL, MAŠINAC SOLUTIONS, MAŠA TRADE, MAŠA TOURS, MAŠA FASHION, MASLAČAK COMPANY, MASKOM INTERNATIONAL, MASKA GROUP, MASIMO TRADE, MARKOVSKA & ANDREVSKI LEGAL INVESTMENTS, MARKOVIĆ-COMPANY, MARKOVIĆ UNION, MARKOVIĆ TRADE, MARKOVIĆ SPORT AGENCY, MARKOVIĆ INTERNACIONAL, MARIS MEDICAL, MARINA IMPEX, MARGO-ELEKTRIK CO, MARE TREJD - U LIKVIDACIJI, MAJA COMMERCE.

И овде је највећи утицај енглеског језика у великим градовима (23,8% у Београду, 23,3% у Нишу, Новом Саду и Крагујевцу), али је разлика у односу на мање градове много мања него у случају потпуно енглеских назива (16,9% у градовима средње величине и 18,2% у малим градовима и селима).

Овде треба истаћи да се у оваквим називима најчешће јављају речи енглеског језика које означавају врсту компаније или услуге коју та компанија пружа, а чијом се употребом на месту где би могла бити употребљена српска реч постиже ефекат стварања новог социјалног идентитета који се везује за оно што је модерно и за процес глобализације (Dimova 2008:83). Најчешће употребљаване речи енглеског језика у овој улози су: *Trade* 62 појављивања (и 5 појављивања у форми *Trejd*), *Company* 40 појављивања, *Commerce* – која се поред 19 појављивања у неадаптираном облику јавља и у 70 назива као *Komerc* и 9 пута као *Comerc*, затим *Group* – 36 пута, *International* – 14, *Travel* – 11 и *Export* – 9 пута.

Као посебну подгрупу овде треба издвојити адаптиране позајмљенице које се користе у истој улози. Поред већ поменутог облика *Komerc* у овој улози је јако фреквентна и реч *Inženjering*, као и *Eksport*. У датом корпусу, наведене позајмљенице се јављају у 131 називу (4,66%).

(3) MATUŠ-KOMERC, MATIĆ INŽENJERING, MAŠA INŽENJERING, MARIO-KOMERC, MARIJA-KOMERC, MARGI-INŽENJERING, MAKSTERMOINŽENJERING SISTEM, MAKS-PETROL.

Њима сродну категорију, са 116 (4,13%) појављивања у корпусу, чине називи који садрже (адаптирану или неадаптирану) морфему преузету из енглеског је-

зика која чини саставни део назива привредног субјекта, и то најчешће *com, pro* и *tours*. Примери назива из корпуса којим се може илустровати дата појава су:

(4) *MATJAZH-COOP, MATIĆ. CO SAFE, MATEL-NET, MATASOFT, MATADOR XXL, MATACOM, MARTI-COM, MARTEX-IMPEX, MARTECH, MARŠAL GSM, MARKOOP, MARCOOP CO, MARCOM LTD, MAP-KOM, MAKI CORP.*

У знатно мањем броју случајева (29 – 1,03%) утицај енглеског језика огледа кроз енглеско име (топоним, име познате особе и сл.), као нпр.

(5) *MARLBORO, MANHATTAN, MANČESTER, MAJKL TREJD, MAJAMI KONFEKCIJA, MADONNA COMPANY, MADONA KOMERC - U LIKVIDACIJI, MADDISON.*

Поред лексичког нивоа, утицај енглеског језика је евидентан и у ортографији. Као илустрацију обима утицаја енглеског језика треба навести и чињеницу да су, и поред тога што је по Уставу Републике Србије званично писмо у Републици Србији ћирилица, сви називи привредних субјеката уписани у регистар латиничним писмом. Треба додати да се сви остали подаци (осим назива привредног субјекта) из Регистра при претраживању на српском језику приказују на ћирилици, као и да је сам формулар за регистрацију привредног субјекта одштампан латиничним писмом.

На анализираном корпусу дошло се до следећих података. 744 (26,49%) назива привредних субјеката написана су у потпуности у складу са енглеским правописним и ортографским правилима, док су у 234 случаја (8,33%) називи адаптирани (транскрибовани) на српски језик. У 29 случајева (1,03%) при је адаптацији је дошло до стварања нових јединица које су настале као резултат језичког контакта и које као такве (ортографски) нису претходно постојале ни у ЈИ ни у ЈЦ. Ова појава може се илустровати следећим примерима:

(6) *MAXCOMMERC - U LIKVIDACIJI, MAX DIZAIN - U LIKVIDACIJI, MAVS COMERC, MATRIX COMERC, MATEX-COMERC, MAŠRUM TRADE, MAŠINAC-COMERCE, MASTER COMMERC - U LIKVIDACIJI, MASTER BUK, MASSTERS, MASS COMERC, MARTINOVIĆ-EUROCOMMERC, MARKIZA-COMERC, MARIO COMERC, MARIJA TREID, MALINA COMERC - U LIKVIDACIJI, MAKOM TREID, MAK TRADE COMPANI, MAJ CITI VEJ, MAGGI COMMERCE, MACICOMERC, MABER COMERC.*

У 37 примера (1,32%) идентификоване су и друге ортографске особености енглеског језика (' , & и сл.) као у примерима:

(7) *MATRIX M&N, MATKOVIĆ & SKENDEROVIĆ, MASTER'S, MAGIC NO 1, MAC' S MEDICAL SEE, MAJSKI & CO, MARINKOVIĆ 'S.*

док се у 52 случаја (1,85%) у називима јављају слова којих нема у српској азбуци/абецеди (*x, q, w*), или се подражавају правописна правила енглеског језика (пр. *sh* уместо *š*):

(8) *MAXA, MASLACHAK FILM, MASHA - U LIKVIDACIJI, MARSH, MARCO-ALATI, MADWEJ-COMPANY.*

Закључци

Резултати истраживања показали су да код 1081 привредног субјекта постоји присутан утицај енглеског језика (на различитим нивоима и различитог обима). Наведени број представља 38,48% анализираног узорка, што говори о високој учесталости дате појаве. У највећем броју случајева (20,61% примера из корпу-

са, 53,56% примера у којима је присутан утицај енглеског) утицај енглеског језика огледа се у појави јединица на енглеском језику у називу предузећа (обично у функцији епитета који означава врсту предузећа или услуге коју тај привредни субјекат нуди) и такав утицај је евидентан у називу сваког петог предузећа у Србији. Свако десето (10,50%) предузеће у Србији има назив само на енглеском језику, док је утицај енглеске ортографије евидентан у називу сваког четвртог предузећа (26,49%). Стога можемо закључити да је утицај енглеског језика на давање назива предузећа у Србији врло изражен имајући у виду врсту језичких контаката између ова два језика. Утицај је најизраженији у великим градовима, посебно у Београду, али постоји на читавој територији и обухвата како велике привредне субјекте, тако и мале агенције и трговинске и занатске радње.

У наредним радовима би требало, са психолингвистичког и социолингвистичког становишта, истражити разлоге којима се руководе власници привредних субјеката да при давању имена привредном субјекту у назив унесу елементе енглеског језика, као и перлокуционе ефекте које називи на енглеском језику имају на говорнике српског језика. Такође би требало урадити детаљнију сегментацију корпуса на основу величине предузећа (број запослених, капитал и сл.) и делатности коју дати привредни субјекат обавља, као и временску сегментацију на основу године оснивања привредног субјекта како би се истражило да ли утицај енглеског језика у овом домену постаје све израженији у последњим годинама или је ниво утицаја стабилан током дужег временског периода.

Корпус

Агенција за привредне регистре, Регистар привредних друшава, <http://pretraga.apr.gov.rs/RepsisPublicSite/Search/GeneralEnterpriseSearch.aspx> (4. 12. 2009)

Литература

- Баумгарднер 2006: Baumgardner, Robert The appeal of English in Mexican commerce. *World Englishes*, 25(2), 251–266.
- Винфорд 2003: Winford, Donald *An Introduction to Contact Linguistics*. Blackwell Publishing, Oxford, UK.
- Вујић 2005: Vujić Jelena, Anglicizmi u jeziku reklama, nazivima proizvoda i javnim natpisima na području Beograda, u В. Ćubrović (ur.) *Grad u jeziku, književnosti i kulturi: zbornik radova*, Beograd : Philologia.
- Димова 2007: Dimova, Slobodanka, English shop signs in Macedonia. *English Today*, 23(3–4), 18–24.
- Димова 2008: Dimova, Slobodanka, English in Macedonian commercial nomenclature. *World Englishes*, 27(1), 83–100.
- Звекић-Душановић 2004: Звекић-Душановић, Душанка, О називима продавница на територији општине Нови Сад. *Прилози проучавању језика*, 35, 205–215.
- Реброња 2010: Реброња, Семиха, Англицизми у називима фирми у Србији (Београд, Крагујевац и Нови Пазар), *Наслеђе*, Крагујевац, 7(15–2), 123–131.
- Тонус 1991: Thonus, Terese, Englishization of business names in Brazil. *World Englishes*, 10(1), 65–74.
- Устинова 2006: Ustinova, Irina, English and emerging advertising in Russia. *World Englishes*, 25, 267–77.

Филиповић 1990: Filipović, Rudolf, *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo, razvoj, značenje*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Фридрих 2002: Friedrich, P., English in advertising and brand naming: sociolinguistic considerations and the case of Brazil, *English Today*, 18(03), 21–28.

Хорникс и др 2010: Hornikx, J., van Meurs, F. & de Boer, A., English or a Local Language in Advertising? *Journal of Business Communication*, 47(2), 169.

Шлик 2002: Schlick, M., The English of shop signs in Europe, *English Today*, 18(02), 3–7.

THE INFLUENCE OF ENGLISH ON COMPANY NAMING PRACTICES IN SERBIA

Summary

By analyzing 2809 names of companies in Serbia we have researched what kind of influence English has in the domain of company names in Serbia. The analysis showed that the influence of English is present in 38.5% of company names in the corpus as well as that the influence is the most prominent in big cities. It also showed that 20.6% of companies have a combination of Serbian and English in their names while 10.5% have names only in English. Apart from the use of English words on lexical level, there is also evident influence on orthography.

Marko Banković

Bojana RADENKOVIĆ ŠOŠIĆ¹, Jelena Božović
Beograd

ULOGA PREVOĐENJA U NASTAVI STRUČNOG JEZIKA

Iako je gramatičko-prevodilački metod do skora isticao dominantnu ulogu prevođenja književnih tekstova, kao jedine dostojne predstavljanja na drugim jezicima, uočena je potreba za sistemskim izučavanjem prevođenja stručnih tekstova. Poznavanje sociokulturnog konteksta je od posebnog značaja za razumevanje stručnih tekstova, a posebno za njihovo prevođenje. Prevođenju bi trebalo da prethodi pažljivo čitanje i razumevanje teksta uz metalingvističku i metakognitivnu analizu koja doprinosi rešavanju problematičnih delova. Imajući u vidu da učenik stranog stručnog jezika treba da bude upoznat sa kulturnim kontekstom teksta, da mu je sadržaj teksta blizak (poštujući Krašenovu input+1 hipotezu), kao i da u dovoljnoj meri vlada stranim stručnim jezikom, prevođenje se može posmatrati kao rezultat kontinuiranog procesa usvajanja jezika. Stoga, u ovom radu su sa teorijskog aspekta analizirani elementi, mogućnosti i perspektive prevođenja u okviru nastave stranog jezika struke.

Ključne reči: nastava stručnog jezika, prevođenje

Uvod

Nastava stranog stručnog jezika razlikuje se po posebnom odnosu predavača i učenika, prilagođenom nastavnom materijalu i izboru adekvatnih nastavnih tehnika. Između nastavnika stranog stručnog jezika i učenika razvija se posebni odnos koji izlazi iz okvira uobičajnih pozicija u kojima je učenik u podređenoj, a nastavnik u nadređenoj poziciji – stručna znanja iz oblasti kojoj je jezik namenjen (medicinske, ekonomske, arhitekture, prava, tehnike, itd.) postavljaju učenika na istu ravan sa predavačem jezika koji je zadužen da učeniku pomogne u proširivanju jezičkih znanja i njihovoj implementaciji u postojeća stručna znanja iz određene oblasti. Takođe, usvajanje stručnog jezika nemoguće je odvojiti od sociokulturnog konteksta u kojem se interakcija odvija ili će se odvijati budući da je pragmatičnost stručnog jezika jedna od njegovih najznačajnijih pretpostavljenih karakteristika. Kreiranje kurikuluma stručnog jezika zahteva detaljnu analizu odabranog jezičkog varijeteta na svim jezičkim nivoima (fonetskom, morfološkom i sintaksičkom), kao i analizu njegovih različitih komunikativnih funkcija. Program kursa stručnog jezika zahteva i adekvatan izbor udžbenika i ostalog nastavnog materijala koji treba da budu usklađeni sa ciljem kursa i potrebama polaznika. Budući da je prepoznavanje, razumevanje i usvajanje stručne terminologije jedan od važnih elemenata u procesu učenja stranog stručnog jezika, postavlja se pitanje kako i u kojoj meri je moguće upotrebiti prevođenje kao metod učenja stranog stručnog jezika.

Sociokulturna perspektiva jezika struke

Imajući u vidu specifičnosti jezika struke Balboni (Balboni 2000: 19) ističe da je jezik struke moguće analizirati iz dve različite perspektive. U fokusu *glotodidaktičke*

1 radenkovicbojana@gmail.com

perspektive je proces usvajanja jezika struke, pronalaženje adekvatnih metoda i tehnika koje će dovesti do pravilnog usvajanja, a kasnije i upotrebe stranog jezika u određenoj stručnoj oblasti. Takođe, važno je uvideti da su lingvistička i glotodidaktička perspektiva usko povezane i da lingvistička, sociolingvistička i pragmalingvistička perspektiva predstavljaju prerekvizite u pronalaženju pravog načina za nastavu stručnog jezika. **Lingvistička perspektiva** analize jezika struke u fokus svog istraživanja stavlja sociolingvističku perspektivu jezika struke i analizu pragmalingvističke funkcije koju jezik ima u komunikaciji. Cilj lingvističkog pristupa izučavanju jezika struke jeste opisivanje specifične komunikativne i lingvističke situacije u kojoj se koristi jezik struke. S tim u vezi treba napomenuti da postoje sumnje (Beugrande 1987, prema Balboni 2000: 5) o tome da li lingvistika može iscrpno da analizira jezik struke sve dok se konačno ne napravi razlika između opšteg jezika i jezika struke. Stoga, gotovo je nemoguće zamisliti proces usvajanja stranog stručnog jezika bez analize sociokulturnog konteksta u kome se jezik upotrebljava. Mnogi sociolingvistički pristupi učenju stranih jezika smatraju da moć, prestiž i druge karakteristike datog socijalnog okruženja određenog društvenim i istorijskim uslovima određuju način komunikacije. Socijalni kontekst u kome se odvija konverzacija utiče na jezik koji sagovornici koriste. U svakom socijalnom kontekstu postoji veza između statusa sagovornika i jezičkog varijeteta koji govornik koristi. Govornik mora biti upoznat sa statusom sagovornika kako bi prepoznao socijalni identitet govornika i odredio odgovarajuću verbalnu reakciju na usmeni input (Carrier 1999: 66). Socijalni identitet je rezultat pripadanja nekoj društvenoj grupi i usvajanje stranog jezika može direktno ili indirektno da zavisi od faktora koji definišu socijalni identitet. Sa druge strane, interaktivno gledište ističe da društveni kontekst nije postavljen bez mogućnosti promene, već da je rezultat specifične situacije i interakcije više faktora. Po ovom gledištu osoba ima više različitih društvenih identiteta, a jedan od njih se ističe u određenoj situaciji koja zavisi od socijalne interakcije. Jedan od najznačajnijih identiteta koje pojedinac stiče u toku svog života je profesionalni identitet. Jak profesionalni identitet u savremenoj komunikaciji zahteva i usvajanje nekog stranog stručnog jezika koji će biti korišćen u različitim sociokulturnim kontekstima i situacijama.

Uočavamo da jezik struke predstavlja i jezički varijetet, jedan od podsistema koji čine makrolingvistički jezički sistem. Balboni (2000) koristi termin *varijetet* i objašnjava da ovaj termin preferira u odnosu na termin *registar* budući da *registar* može biti preširoko ili previše ograničeno shvaćen. Takođe, Hačinson i Voterson (Hutchinson, Waterson 1987) napuštanje termina *registar* i usvajanje termina *dikursni varijetet* označavaju kao trenutak prelaska iz prve u drugu fazu razvoja stručnog jezika. Ukratko, taj prelaz, primetićemo donekle apstraktno, Balboni prikazuje u tri faze (Balboni 2000: 11):

- a) *postojanje nauke, u apstraktnom smislu,*
- b) *postojanje njenog diskursa, dubokog sistema, nezavisnog od jezika u kome je kategorizovan,*
- c) *postojanje jezičkog varijeteta koji se koristi za parafraziranje i tekstualizaciju duboke strukture naučnog diskursa u površinsku strukturu određenog jezika.*

U zavisnosti od toga o kojoj stručnoj ili naučnoj disciplini je reč, postoje naučni diskursi različite retoričke forme (Arcaini 1988: 33–38) i različite transparentnosti ili nerazumljivosti. Međutim, iako postoje različite skale za identifikaciju osobina jezika struke ne može se tvrditi da postoji zajednički kriterijum prihvatljiv za sve varijetete i naučne oblasti (Balboni 2000: 11).

Čitanje: polazna osnova u upotrebi prevođenja u nastavi stručnog jezika

Iako već dugo vremena postoji mišljenje da prevođenje nije glavni metod u učenju stranih jezika, ono nudi brojne mogućnosti učenicima koji već dobro vladaju stranim jezikom i mogu da iskoriste prevodilačku praksu i aktivno je primenjuju na strani jezik. Kao najčešći ciljevi nastave jezika pojavljuju se razumevanje različitih vrsta tekstova, analiza tekstova na lingvističkim nivoima, prepoznavanje i prevođenje na odgovarajući način citata, parafraza, retoričkih figura, idiomatskih izraza, poslovice, argumentovano obrazlaganje, pribegavanje fusnotama u slučajevima nemogućnosti pronalaženje ekvivalencija (Samardžić 2006: 205). Važno je uočiti da se prevođenje u cilju učenja jezika veoma razlikuje od prevođenja u cilju stvaranja jednog teksta. Takođe, prema mišljenju nekih autora (Balboni, 2007: 58) prevođenje kao nastavni metod pre određenog nivoa vladanja jezikom (obično nivoa B1), nema smisla primenjivati budući da usporava usvajanje i upotrebu jezika, dok od nivoa B2 prevođenje postaje dragoceni nastavni metod.

Prevođenje ne predstavlja samo puko prebacivanje sa jednog jezika na drugi pronalaženjem adekvatnih rečeničnih struktura, reči i izraza, već je reč o dugotrajnom procesu koji ima za cilj prenošenje adekvatne poruke na strani jezik. Kao što je navedeno u prethodnom odeljku, kada je reč o jezičkim karakteristikama stručnog jezika, sociokulturna perspektiva predstavlja važnu okosnicu u učenju i usvajanju stranog jezika struke. Sposobnost prevođenja stručnih jezika predstavlja dugotrajn proces koji se tek u poslednjoj fazi završava prevođenjem rečenica iz jednog jezika u drugi. Polazna osnova u izgradnji ove sposobnosti su kulturne kompetencije i poznavanje kulturnog konteksta stručnih tekstova koje su od posebnog značaja za razumevanje stručnih tekstova, a zatim i za njihov prevod. Da bi se jedan tekst preveo sa jednog na drugi jezik, važno je uočiti različite vrednosti, stereotipe, verovanja ili znanja koja su zajednička jednoj lingvističkoj zajednici i koje kao takva ne smeju biti zanemarena u procesu čitanja, razumevanja i prevođenja (Mazzota 2007: 15). Koliko je važno da se uoči značaj ovih kulturnih znanja pokazuje različit sadržaj jezika oglašavanja namenjen različitim nacijama i njihovim uvreženim stavovima: na primer, isti proizvođač automobila u svojim reklamnim oglasima namenjenim Italijanima naglasiće komfor i dizajn automobila, dok će u reklamama namenjenim nemačkom tržištu akcenat biti na tehničkim aspektima (Nienhaus 2008: 94). Poznavanje sociokulturnih pravila upućuju i na lingvističku analizu stila i pravila namenja određenim tipovima tekstova: stoga, često uočavamo različit nivo formalnosti u načinu komunikacije u različitim kulturnim kontekstima – u odnosu na Evropljane, i to posebno Nemce, Amerikanci će uvek pokazati viši stepen neposrednosti i niži stepen formalnosti u zvaničnoj usmenoj komunikaciji, pa čak i u pisanim tekstovima (Mazzota 2007: 13). Prema tome, jasno je da je poznavanje sociokulturnog konteksta polazna tačka u čitanju i razumevanju stranih stručnih tekstova.

Prevođenju bi trebalo da prethodi pažljivo čitanje i razumevanje teksta uz metalingvističku i metakognitivnu analizu koja doprinosi rešavanju problematičnih delova. Da bi učenik pristupio procesu prevođenja na osnovu koga treba da razume šta je osnovna poruka teksta, nastavnik treba da bude siguran da su ispunjeni sledeći uslovi (Mazzota 2007: 19):

- da je učenik upoznat sa kulturnim kontekstom u kome je tekst nastao i sa implicitnim znanjima relevantnim za stručni tekst koji treba da se prevede (državni organi i institucije, politički, ekonomski, društveni sistem, itd.);
- da je u stanju da razume tekst u skladu sa Krašenovom hipotezom (*input+1*);

- da u dovoljnoj meri vlada stručnim jezikom, kako maternjim, tako i stranim i da je savladao neophodna morfosintaksička i leksička znanja i stilske karakteristike teksta koji prevodi.

Dakle, proces prevođenja počinje mnogo ranije nego što je to na prvi pogled uočljivo. Upoznavanje sa sociokulturnim karakteristikama konteksta, jezičkim, stilskim i tipološkim karakteristikama teksta su prvi koraci neophodni da bi se pristupilo čitanju, razumevanju i prevođenju odabranog stručnog teksta.

Uloga prevođenja u nastavi stručnog jezika

Nastava stranog stručnog jezika veoma često se zasniva na tehnikama komunikativnog pristupa u kome se akcenat stavlja na razvijanje komunikacionih sposobnosti u određenim situacijama u kojima se očekuje da će se učenik u svom profesionalnom okruženju naći. Postoji blaga tendencija zanemarivanja prevođenja koje u nastavi stručnog jezika može imati višestruke koristi i za učenike, ali i za nastavnike koji najčešće nisu stručnjaci oblasti kojoj je jezik namenjen. Povezivanjem stručnih i jezičkih kompetencija prevođenje otvara mogućnost učenicima da razviju svoje jezičke sposobnosti, a nastavnicima da u saradnji sa učenicima-stručnjacima određenih oblasti pronađu najpreciznije jezičke ekvivalencije.

Kao što je već naznačeno, prevođenje stručnih tekstova zahteva prethodno poznavanje sociokulturnog konteksta u kome su nastali. Pre nego što se pređe na detaljnu analizu lingvističkog registra upotrebljenog u originalnom tekstu, tipologije teksta i čitalačke publike kojoj je tekst namenjen, nastavnik bi trebalo da se uveri u kojoj meri je učenik razumeo tekst i to primenom nastavnih tehnika kao što su: *cloze* tehnika, višestruki izbor odgovora, ubacivanje delova, itd. kako bi eventualno uočio one delove teksta za koje je učenik mislio da ih je razumeo, a koje je zapravo pogrešno protumačio (Mazzota 2007: 19). Prevođenje stručnih tekstova zahteva razvijanje sposobnosti rešavanja prevodilačkih nedoumica na koje se veoma često nailazi i kroz koje učenik treba da pokaže da je u stanju da tekst prevede u skladu sa njegovom komunikativnom funkcijom i da ga prilagodi odabranoj čitalačkoj publici. Jedna od nastavnih tehnika koja se može koristiti u prevođenju stručnih tekstova je usmeno prevođenje pojedinačnih delova, pre pismenog, u cilju podsticanja razmene mišljenja među učenicima i suprotstavljanja različitih stavova. Na taj način, stručnjaci određene oblasti razmenjuju sopstvena iskustva koja su im međusobno veoma značajna, a nastavnik ima priliku da se bliže upozna sa stručnim znanjima i istovremeno usmeri učenike na pravi jezički pravac. Iskustva autora teksta pokazuju da je ovakva vrsta kolaborativnog prevođenja u nastavi od izuzetnog značaja za proces usvajanja jezika – tokom kurseva poslovnog italijanskog jezika polaznici su pokazivali posebno interesovanje, motivaciju i kreativnost u prevođenju i pronalaženju odgovarajućih termina na maternjem jeziku. Ovo je posebno značajno za prevod nekih engleskih imeničkih sintagmi koje se u romanskim i slovanskim jezicima često moraju prevesti opisno (npr. *full-employment-budget-surplus*) (Scarpa 2001: 37). Onda je moguće preći na pismeni prevod teksta i njegovu analizu kako bi se eliminisale nepreciznosti, ali pre svega da bi se potvrdilo da je komunikacijska funkcija teksta postignuta. U početku, ovim prevodima nedostaje usmerenost na primaoca poruke tako da ovi tekstovi predstavljaju samo puki prenos jezičke građe iz jednog u drugi jezik (Mazzota 2007: 20). Takođe, veoma je važno da učenik razvije strateške kompetencije transformisanja teksta na maternjem jeziku (parafraziranje, grupisanje, prepričavanje, proširivanje, itd.) koje su važne za iste procese na stranom jeziku. Ukoliko je učeniku dovoljno vremena na raspolaganju i ukoliko su uslovi za

prevođenje takvi da je moguće usredsrediti maksimalnu pažnju na proces prevođenja, prevođenje omogućava analizu izvornog jezika, jezika na koji se prevodi i analizu sociokulturnog konteksta (Balboni 2007: 49-64).

U nastavi stranog stručnog jezika prevođenje je nastavni metod koji ima za cilj da u ciljanom jeziku pronade usko–stručne termine koji neće zavisi od konteksta u kome se upotrebljavaju. Njegov cilj nije naučiti stručni jezik, već naučiti šta je uloga i priroda *termina* koji se suštinski razlikuju od polisemičnih reči na koje nailazimo u svakodnevnoj upotrebi. Upravo zbog toga što je prevođenje stručnih jezika namenjeno analizi stručnih testkova, prevođenje treba upotrebljavati na višim nivoima poznavanja jezika, dok je na nižim dovoljno razumeti tekstove radi informacije i učenja. Stručno prevođenje mora da zadovolji i stilске kriterijume tekstova koje se prevode, tj. kao svoj rezultat treba da ima tekst koji ispunjava i stilске i retoričke zahteve originalnog teksta.

Međutim, izbor metodičkog pristupa i nastavne tehnike u nastavi stranog jezika struke mora pratiti potrebe učenika. Komunikativni pristup često zanemaruje potrebe učenika da savladaju osnovne gramatičke jedinice i opšti vokabular koji im predstavlja osnovu za dalju nadogradnju. Ističemo da su naša iskustva pokazala da je stručnjacima u određenoj oblasti lakše da prepoznaju i uoče stručnu terminologiju, a da je najčešća prepreka tečnoj komunikaciji nedostatak jezičkih konstrukcija i gramatičkih pravila. Takođe, budući da je reč o učenicima koji već govore strani jezik i od kojih se očekuje poznavanje jezika na višem nivou, predavač jezika treba da uoči i psihološke barijere i strahove od otkrivanja nedostataka kako bi se propušteno nadoknadilo i nastavilo sa daljim usavršavanjem jezika. Stoga, još jednom uočavamo da navedene tehnike i predloženi metodi nastave stranog stručnog jezika nagoveštavaju kompleksan i detaljan pristup ovoj oblasti u cilju zadovoljavanja potreba učenika.

Zaključak

Metodički pristup i nastavne tehnike u nastavi stranog jezika struke treba da prate potrebe učenika. Komunikativni pristup često zanemaruje potrebe učenika da savladaju osnovne gramatičke jedinice i opšti vokabular koji im predstavlja osnovu za dalju nadogradnju. Iskustva autora rada su pokazala da je stručnjacima u određenoj oblasti lakše da prepoznaju i uoče stručnu terminologiju, a da je najčešća prepreka tečnoj komunikaciji nedostatak jezičkih konstrukcija i gramatičkih pravila. Uloga predavača jezika ogleda se i u uočavanju psiholoških barijera koje ometaju dalji proces usvajanja jezika. Stoga, prevođenje kao nastavni metod može da bude kompromisno rešenje u nastavi stranog stručnog jezika – povezivanja stručne terminologije, prepoznavanja tekstualne tipologije i unapređivanje jezičkih kompetencija.

Literatura

- Arkaini 1988: E. Arkaini, Epistemologia dei linguaggi settoriali, u CLUC, Il linguaggio delle scienze e il suo insegnamento, Brescia: La Scuola
- Balboni 2000: P.E. Balboni, Le microlingue scientifico-professionali, Natura e insegnamento, Torino : UTET Libreria
- Macota 2007: P.Mazzota, P. Lo sviluppo della competenza traduttiva in ambito microlinguistico. U P. Mazzota, & L. Salomon, Tradurre le microlingue scientifico-professionali, Torino: UTET.
- Bugrand 1987: R.De Beugrande, Special Purpose Language and Linguistic theory, Alsed-LSP Newsletter, (25)

- Kerier 1999: K. Carrier, The Social Environment of Second Language Listening: Does Status Play a Role in Comprehension?, *The Modern Language Journal*, 83(1), 65-79
- Hačinson, Voters 1987: T. Hutchinson, A. Waters, *English for Specific Purposes: A learning-centered approach*, Cambridge: Cambridge University Press
- Ninhaus 2008: S. Nienhaus, Comprensioni e malintesi nella comunicazione interculturale . Un esempio dell'incontro tra tedeschi e italiani. *Studi di Glottodidattica*, 2,
- Samardžić 2006: M. Samardžić, Kontrastivna analiza sintaksičkih struktura u funkciji prevodenja i didaktike prevodenja, *Primenjena lingvistika*, 7, 205-214
- Skarpa 2001: F. Scarpa , *La traduzione specializzata*, Milano: Hopeli

LA TRADUZIONE NELL'INSEGNAMENTO DELLE MICROLINGUE SCIENTIFICO-PROFESSIONALI

Riassunto

Fino ai tempi recenti la traduzione microlinguistica è stata considerata marginale rispetto a quella letteraria. Visto che le conoscenze culturali giocano un ruolo importante nella comprensione dei testi specialistici e ancor più nella traduzione, la quale richiede l'interpretazione multidimensionale del testo sritto, nella didattica delle microlingue scientifico-professionali l'uso della traduzione dovrebbe seguire un lungo percorso di apprendimento, il cui punto cruciale è rappresentato dalla *Reading Comprehension*. L'obiettivo di questo lavoro è di esaminare le possibilità, i vantaggi e le prospettive della traduzione nella didattica delle microlingue scientifico- professionali.

Bojana Radenković Šošić, Jelena Božović

Миљана СТОЈКОВИЋ
Крађујевац

„CLICKERS“ – ЗНАЧАЈ И МОГУЋНОСТ ПРИМЕНЕ У НАСТАВИ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА

Данас се на универзитетима у Србији сусрећемо са великим групама студената код којих је готово немогуће добити одговарајући фидбек, као и остварити интеракцију. Мајер и др. (Mayer et al.) (2009) сматрају да је могуће побољшати учење учесталим постављањем питања и применом CRS („Classroom response systems“) или познатијим под називом „clickers“ система. Студенти након постављеног питања вишеструког избора, притиском на дугме даљинског управљача дају своје одговоре, који се компјутерски обрађују, и у виду графикона презентују, након чега следи дискусија. Овакви системи су све заступљенији у западном образовању (Fies & Marshall 2006) али је још увек недовољно истражена њихова примена у настави енглеског језика као другог или страног језика (L2) (Tabak & Cardoso 2009). Овај рад има за циљ да укаже на значај и могућност примене оваквих система у настави страног језика. На основу прегледа досадашњих истраживања, дошло се до закључка да CRS омогућава лакши рад и учење у великим групама, да утиче на мотивацију студената, да пружа одговарајући фидбек професору, побољшава слушање и утиче на усвајање вокабулара и граматике. На основу тога, овај рад може бити од користи професорима, наставницима, едукаторима и пре свега образовним институцијама.

Кључне речи: „clickers“, значај, могућност, примена

Увод

Данас се професори сусрећу са великим групама студената на универзитетима у Србији, тако да је готово немогуће остварити интеракцију са тако великим бројем студената. У таквим условима рада, професор упознаје студенте са новим наставним садржајем, затим поставља питања, али је у могућности да повратну информацију добије од неколико ученика. Такав начин рада чини студенте пасивним. Уколико студенти не осећају да су активно укључени у наставни процес, тим пре ће они сами и одустати од тог предмета. Циљ сваког наставног процеса је да се студент нађе у центру образовног система. Један од начина да се студенти активно укључе у наставни процес јесте методом постављања питања (Mayer et al. 2008). Пред професора се ставља изазов, а то је да активно укључи велики број студената у процес учења страног језика. Како би решио овај задатак, професор се мора ослонити и на одређена помагала у учионици, а једно од тих помагала јесу и системи за пружање одговора и повратне информације у учионици „classroom response systems“.

Популарни квиз „Желите ли да постанете милионер“ указује на значај примене оваквих система. Ови системи спадају у инструкциону технологију која преко радио фреквенције и уређаја повезаног са лап-топом у виду преносне меморије омогућава ученицима да појединачно дају одговоре на постављена питања. Сви одговори се бележе и складиште у фајлове. Резултати се приказују у виду хистограма, графикона и омогућавају брзу и laku статистичку обраду података добијених од стране студената у току самог часа.

Поступак рада

- Професор поставља питање студентима (најчешће су то питања више-струког избора);
- Студенти размишљају о постављеном питању, дају одговоре притиском на тастере даљинског управљача (бежичног трансмитера), који су познатији под називом „clickers“. Уз помоћ даљинског управљача се сигнали шаљу ка пријемнику који је у виду преносне меморије повезан са рачунаром наставника.
- Софтвер обрађује податке и у виду графикона их презентује на табли преко неког од понуђених програма (Power Point).
- Професор на основу добијених података усмерава наставу. Уколико резултати укажу на негативан фидбек приступа се дискусији и накнадном појашњавању основних концепата, уколико је фидбек позитиван онда се може прећи на нову наставну јединицу.

Још од 1980. овакав вид технологије употребљавао се на страним универзитетима у проучавању различитих дисциплина попут математике, биологије, хемије, историје (види Bruff 2009). Од скора се постра и његова употреба у настави страног језика. Ипак број студија који постоји на ову тему је веома мали (Schmid, 2007) док је употреба овакве технологије још увек недовољно распрострањена (Tabak & Cardoso, 2007). Иако се сматра да овакав систем постоји већ четири деценије његова примена се тек од недавно проучава (Judson & Swada 2002). Циљ овог рада је да на основу прегледане литературе укаже на значај и могућност примене CRS у настави енглеског језика, као и да укаже на потребу спровођења емпиријских истраживања на ову тему.

Разлози за примену

Учешће и ангажовање ученика на више начина

За разумевање новог наставног садржаја неопходно је ослонити се на претходно усвојене садржаје и на тај начин продубити знање. Од велике је важности за професора да утврди претходно знање студената које ће бити пресудно за разумевање нове наставне јединице, али до сада су професори могли да добију повратну информацију само од једног броја ученика. Примена овакве технологије омогућава професорима да добију повратну информацију од свих ученика и на тај начин утврде да ли је потребно обнављати претходни садржај или не (провера глаголска времена пре презентовања директног говора). Употреба ове технологије указује у којој мери су студенти усвојили нове садржаје као и то да омогућава студентима да упореде степен разумевања садржаја у односу на остале колеге. Такође пружају могућност активног учествовања студената у дискусијама попут „*think-vote-share*“ и „*think-pair-share*“ (Lyman 1981). Дискусија омогућава студентима да саме наставне садржаје савладају за време часова, такође је од велике помоћи при усмеравању пажње студената и процењивању социјализације од стране професора. Традиционално се при постављању питања ангажовао само одређени број студената, док се велики број њих ослањао на претходно дате одговоре, што је најчешће водило томе да стидљиви ученици не учествују у дискусији. Уз помоћ ове технологије због анонимности готово сви ученици се подједнако укључују у ову врсту активности (Bruff 2009). Онога тренутка када студенти добију резултате и када схвате да је већина њих дала нетачан одговор затражиће објашњење или од наставника или од својих колега. Управо је ово је-

дан од разлога зашто се наставници опредељују за проблематична питања током испитивања. Од велике важности је да наставник охрабри ученике да одговоре и укључе колеге у даљу дискусију (Brickman 2006). Велики број испитаника сматра да се овакав вид технологије треба применити у настави због чињенице да он чини час занимљивијим, на тај начин што постоји опција да се бележи време за које је дат одговор на постављено питање, чиме се развија и такмичарски дух.

Добијање повратне информације и обрада података

Од велике је важности како за професора тако и за ученика пружање повратне информације. Уз помоћ њих професор усмерава наставни процес и врши одабир наставних јединица. Најпре се на основу позитивне повратне информације прелази на нову наставну јединицу. Уколико се ради о негативној, онда се мора осветити пажња дискусији. Сакупљање података је брзо, лако и систематично. Ученици су истог тренутка у могућности да виде своје резултате. Професори на основу добијених информација модификују наставу и наставни процес. Оваква технологија омогућава обраду и складиштење података, тако да је професор у могућности да прати развој и напредовање ученика након часа, обрађене области и на крају након семестра. На крају семестра професор може у потпуности утврдити да ли су ученици овладали у потпуности наставним садржајем или не, као и то које се области могу сврстати у проблематичне. Оно што је од великог значаја за професора који је истовремено и истраживач у својој учioniци је то да оваква технологија приликом обраде и приказа података може одрадiti статистику и приказати утицаје социолошких фактора у давању одговора (разврстати одговоре по полу, узрасту, месту становања итд).

Оцењивање ученика

Уз помоћ CRS-а професори могу лако утврдити шта ученици могу и шта не могу да схвате. Одговори добијени употребом CRS требају да се урачунају у коначну оцену. Наиме професор се може одлучити за више шема оцењивања. Може оцењивати напор који су ученици уложили без обзира на договор који су дали, може оцењивати само тачан одговор и занемарити напор који су уложили или се може користити и једним и другим (Bruff 2009). Иако су одговори ученика презентовани преко графикана професор их може издвојити по именима и презименима и на тај начин извршити оцењивање након сваког часа, пошто софтвер нуди и књигу оцена. Наиме, уколико школа обезбеђује даљинске управљаче сваки управљач има код и број, сваки ученик ће сваког часа користити исти даљински управљач док ће наставник у својој евиденцији повезати тај број са именом ученика. На тај начин одговори су анонимни за ученике али не и за наставника. Тако ће професор пратити напредак ученика из часа у час до краја семестра и закључити у којој мери је ученик савладао наставни садржај.

Могуће иошешкоће у ипошреби

Иако примена CRS-а има више предности постоје и одређени проблеми са којима се наставници могу суочити попут варања приликом давања одговора, недоношења даљинских управљача и на крају неразумевања процеса, техничких проблема попут покварених даљинских управљача, неслагања истих са пријемником или проблеми са софтвером. Уколико се CRS примењује сваког часа ученици ће стећи навику да их носе или тај проблем наставник може избећи на тај начин што ће он носити даљинске управљаче са собом и доносити их сваког часа.

Такође, уколико наставник стави до знања ученицима да је заинтересован за њихове одговоре и мишљење, они ће сами давати искрене одговоре. Ученици могу да варају на тај начин што ће ученик А да побегне са часа али ће свој даљински управљач дати ученику Б који ће уместо њега одговарати на питања, наставник може решити и овај проблем на тај начин што ће смањити удео у коначној оцени или успостављањем одређених казни.

„Clickers“ насупрот других метода

Као претеча оваквих система за давање одговора можемо посматрати давање одговора подизањем руку, подизањем картица и на крају хорско одговарање. Код прве методе наставник прво поставља питање, ученици размишљају, затим ученици редом подижу руке и то најпре они који су дали одговор под А, затим Б и на крају Ц. Иако оваква метода не захтева финансијске трошкове и наводи студенте да се фокусирају на одговоре, можемо наићи на потешкоће у смислу да добар део ученика може оклевати код подизања руку, док један део ученика не жели да да одговор испред целе групе па долазимо и до „колективног забушавања“. Истраживање које су спровели Блаунеу и Гимус (Blayne & Gimus) (2006) доказало је да је примена оваквог испитивања условила опадање интересовања за давањем одговора, што је довело до тога да ученици вођени групом олако мењају своје мишљење, док наставници нису успели да забележе све одговоре.

Давање одговора уз помоћ картица одвија се на следећи начин: наставник поставља питање, ученици размишљају и на крају дају одговоре подизањем картица на којим су исписана слова у белој боји на позадини у боји. На пример бело А на плавој позадини, бело Б на црвеној позадини, бело Ц на жутој и Ф на зеленој. Са предње стране картице морају бити у боји ради лакшег пребројавања док им је позадина бела и на тај начин се омогућава да само наставник види одговор који су ученици дали. Ипак, иако картице мање коштају пребројавање одговора и обрада података дуже траје (Stowell & Nelson 2007). Код оваквог система давања одговора можемо убрајати и писање одговора на папиру. Наставник чита питање док ученици пишу одговоре на папиру и затим их показују. Иако овакав систем рада ангажује ученике баш као и код претходног примера одузима доста времена у сакупљању и обради података, док је скалирање готово немогуће у великим групама. Док је код хорског одговарања битно постићи симултаност, па ипак немогуће га је применити у великим групама јер долази до колективног забушавања тј. готово је немогуће препознати оне студенте који не дају одговор.

Примена у настави енглеског језика

Мајер и др. (Mayer et al.) (2008) сматрају да је могуће побољшати учење учесталим постављањем питања и применом CRS-а. Управо би у настави енглеског језика примена ових система била најзначајнија. Бруфф (Bruff) даје таксономију питања на која се може добити одговор:

- Питања фокусирана на садржај онога што се учи;
- Питања за утврђивање претходног знања;
- Питања разумевања концепата (код оваквих питања се тражи од ученика да се присете дефиниције одређеног термина, као и да се утврди њихово разумевање концепата који се приписује тој дефиницији);
- Питања у којима се захтева да ученици примене усвојена знања у одређеним ситуацијама и одређеном контексту;
- Питања која наводе ученике на критичко размишљање;

- Питања слободног избора;
- Питања у којима се захтева од студената да дефинишу ток часа и врсту наставног материјала;
- Питања која се односе на профил студената (пол, узраст, мишљење, место становања, схватања);
- Питања за утврђивање нивоа сигурности код ученика (угљвном су то питања исправно/погрешно) и;
- Питања надгледања ученика преко којих се утврђује колико су ученици напредовали, схватили и савладали наставни садржај.

Сва горе наведена питања могу се постављати у виду питања вишеструког избора која су идеална код припрема за тестове попут ТОЕИС, ТОЕFL, док се нумеричка питања тј. питања утврђивања редоследа могу употребљавати и код развијања вештине слушања (ученици одређују редослед појављивања реченица у тексту којем су изложени), код развијања читања утврђује се редослед параграфа у датом тексту, код увежбавања граматике углавном се ова врста питања употребљава приликом одређивања речи у реченици. Питања утврђивања нивоа сигурности тј. питања исправно/погрешно су од великог значаја у настави енглеског језика јер уз помоћ њих наставник може полако да уводи дискусију. Он ће увести дискусију на тај начин што ће поставити питања за која зна да ће ученици унапред направити грешку, чијим одговорима ће и сами студенти бити изненађени и затражити објашњење од својих колега или наставника.

Иако постоји мањи број истраживања, готово сва ова истраживања се тичу рада у великим групама и углавном се сагледава њихова педагошка вредност. Схмидт (Shmidt) (2007) је у свом истраживању указивала на значај примене ове технологије у оцењивању и праћењу напредовања студената у усвајању садржаја. У свом истраживању, ауторка је укључила упитник, интервју и желела је да утврди како ученици реагују на увођење ове технологије у настави страног језика. Резултати су указали да примена овакве технологије утиче на мотивацију, учешће и ангажовање студената у оваквој активности, лакоће праћења напредовања, оцењивања и упоређивања савладавања наставног садржаја као и повећању интеракције како између наставника и ученика тако и самих ученика.

Закључак

Већина студија је показала да је учење уз помоћ CRS забавније и интересантније (Beekes 2006, Duncan 2006). Поред тога, овакви системи омогућавају проверу претходног знања ученика неопходног за разумевање нових наставних садржаја, као и то да утврђују степен разумевања током наставе. Као што је већ познато да је ученик индивидуа која учи на себи својствен начин, уколико је наставник у могућности да утврди проблематичне области, то ће бити у могућности да ученицима боље презентује неке садржаје и одговори на потребе ученика. Употребом ових система се може побољшати не само наставни процес већ и учење на тај начин што се и сами наставници могу изненадити добијеним одговорима (за оно што су мислили да је лакше усвојити испостави се тежим). Ученици су се више користили материјалом и долазили спремнији за час уколико су били сигурни да ће се на почетку часа уз помоћ ове технологије утврдити да ли су читали градиво или не, као и то да су више пажње посвећивали анализи материјала не би ли дали тачан одговор у току самог часа (Zhu 2007). Највећи број испитивања је утврдио да су замерке код употребе ове технологије углавном или технолошке или економске природе (Silliman & McWilliams 2004; Zhu 2007; Greer

&Heaney), док ниједно истраживање није оспорило значај који CRS има у настави. Због непостојања довољног броја истраживања у теорији усвајања страног или другог језика (SLA) од великог значаја је спровести емпиријска истраживања која ће утврдити значај ове технологије као и њихов утицај на усвајање страног језика и на организацију наставног процеса.

Литература

- Бикс 2006: W. Beekes, The "Millionaire" method for encouraging participation. *Active Learning in Higher Education: The Journal of the Institute for Learning and Teaching*, 7, 1, 25–36.
- Брикман 2006: P. Brickman, The case of the Druid Dracula. *Journal of College Science Teaching*, 36, 2, 48–53.
- Бруф 2009: D. Bruff, *Teaching with classroom response systems – Creating active learning environments*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Данкан 2006: D. Duncan, Clickers: A new technology with exceptional promise. *Astronomy Education Review*, 5, 1, 70–88.
- Лајман 1981: F. Lyman, The responsive classroom discussion: The inclusion of all students. In A. S. Anderson (Ed.), *Mainstreaming Digest*. College Park: University of Maryland. 109–113.
- Мајер 2009: R. E. Mayer et al, Clickers in college classrooms: Fostering learning with questioning methods in large lecture classes. *Contemporary Educational Psychology*, 34, 1, 51–57 .
- Silliman, S. E., et al (2004). *Observations on benefits/limitations of an audience response system*. Retrieved, from http://www.asee.org/acPapers/2005-1686_Final.pdf. 20. 2. 2007.
- Стовел, Нелсон 2007: J.R. Stowell & J.M. Nelson, Benefits of electronic audience response systems on student participation, learning, and emotion. *Teaching of Psychology*, 34, 4, 253–258.
- Табак, Кардосо 2009: K. Tabak & W. Cardoso, *Make your material click: Tweak your class with clickers*. Workshop presented at the Society for the Promotion of the Teaching of English as a Second Language in Quebec Conference (SPEAQ), Montreal, Canada.
- Фис, Маршал 2006: C. Fies, and J. Marshall, Classroom Response Systems: A Review of the Literature, *Journal of Science Education and Technology*, 15, 1.
- Фримен и др 2006: M. Freeman et al, Anonymity and in class learning: The case for electronic response systems, *Australasian Journal of Educational Technology*, 22, 4, 568–580.
- Џадсон, Савада 2002: E. Judson & D. Sawada, Learning from past and present: Electronic response systems in college lecture halls. *Journal of Computers in Mathematics & Science Teaching*, 21, 167–181.

„CLICKER“ – SIGNIFICANCE AND POSSIBILITIES OF ITS APPLYING IN TEACHING OF THE ENGLISH LANGUAGE

Summary

Nowadays the universities in Serbia are faced with large groups of students in which it is almost impossible to get an adequate feedback or to interact. Mayer et al (2009) consider that it is possible to improve learning by asking questions and by frequent application of CRS ("Classroom response systems"). This paper aims to highlight the importance and the applicability of such systems in a foreign language teaching. Upon the review of previous researches, it was concluded that the usage of CRS in a foreign language classroom makes teaching easier within large groups of students, motivate them, provide an appropriate feedback to the teacher and moreover helps students to improve their language skills. On this basis, this paper may be useful to foreign language teachers, educators, and above all educational institutions.

Miljana Stojković

Катарина АКСИЋ¹
Крађујевац

СЕМАНТИЧКА КАТЕГОРИЗАЦИЈА ГЛАГОЛА СА ПРЕФИКСОМ РАЗ- И ЊИХОВИ ЕНГЛЕСКИ ЕКВИВАЛЕНТИ

Овај рад представља семантичку категоризацију глагола са префиксом *раз-*, по угледу на ону коју је направио Иван Клајн у *Творбу речи у савременом српском језику 1*. Поред семантичке категоризације, циљ рада је и изналагање енглеских еквивалената српских глагола са датим префиксом. Добијени преводни еквиваленти се, за сваку значењску групу, посебно анализирају, како би се утврдиле извесне правилности. Долази се до закључка да се специфичности значења која са собом носи српски префикс *раз-* у енглеском језику изражавају глаголским лексемама, али и разноврсним синтаксичким средствима.

Кључне речи: префикс *раз-*, преводни еквиваленти, фразални глаголи, синтаксичке конструкције, глаголи са префиксом

1. Увод

У овом раду врши се значењска категоризација глагола са префиксом *раз-* у српском језику и изналагање њихових еквивалената у енглеском језику. Контрастивна анализа је једносмерна, и креће се од српског ка енглеском језику. Еквиваленти српских глагола у енглеском језику су оне језичке јединице које имају приближну једнакост значења и не морају се формално, граматички поклапати. У раду се изналазе *преводни еквиваленти*, односно елементи два језика који се једни другима могу заменити (Ђорђевић 2002: 55).

Превођење српских глагола са префиксом на енглески језик отежано је због чињенице да се српским глаголима изражавају компоненте значења које се у енглеском језику не могу исказати самим глаголом. На пример, већина српских глагола својим обликом изражава глаголски вид, деминутивно, пејоративно значење и слично. Енглеским глаголима често су потребне прилошке модификације да би се њима изразиле одређене компоненте значења, стога ће енглески еквиваленти у раду бити лексема, али и фразе (Новаков 2005: 87). Глаголски вид је категорија која неће бити разматрана у овом раду.

2. Префикс *раз-* у српском језику

Велики број глагола у српском језику настао је префиксацијом, док је у енглеском она знатно мање заступљена. Префикс *раз-* један је од учесталијих, и не стоји самостално (Клајн 2002: 176). Јавља се у шест аломорфа: *раз-*, *рас-*, *раш-*, *раж-*, *ра-* и *раза-*.

¹ kaja.aksic@gmail.com

Значења овог префикса бројна су и тешко их је сврстати у ограничени број категорија. Речник Матице српске (1990: 332, IV) под речничком одредницом *раз-* наводи следеће:

„**раз-** (понекад *раза-*, обично испред групе сугласника; испред безвучних сугласника *рас-*; испред предњонепчаних сугласника *ђ, џ, ћ, ч*: *раж-*, *раш-*) префикс сложених глагола (и њихових изведеница) којима се означава 1. а. *дељење, одвајање, међусобно удаљавање јединки каквог скупа или делова какве целине; ломљење, распадање, расипање чега*: *разагнати, разаслати, разбацати, разбићи се, разделити, раздвојити, растерати, разбити, разложити, растворити и сл.*; *разгонити, разашилати, раздеоба итд.* б. *радња сујројина радњи израженој основним глаголом*: *размрсити, разоружати, разочарати и сл.* 2. а. *ширење чега, увећавање обима, ојсега, величине чега*: *разагњити, разбујати се, раздебљати се, разрасти се.* б. *доспизање пуног интензитета неког процеса*: *разбуктати се, разгорети се, распричати се, расћеретати се, ражцилитати се.* 3. *настанак каког стања*: *разбеснит се, раздражити, разљутити, разболети се, разнежити се.* 4. а. *лишење чега, одузимање одређеног својства права и сл.* \ *разбаштинити, распопити, расцарити.* б. *ублажавање интензитета чега; прекидање или крај неког стања, уношење промене у какеу средину*: *разблажити, разводнити, разбудити, разданити се, расветлити“.*

Михаило Стевановић (1970) наводи пет значења овог префикса, тј. значења глагола који садрже префикс *раз-*:

- 1) Раздвојити нешто на два или више делова, као у глаголима *раздвојити*, *развенчати*, *разлети* се, *расипрати* се.
- 2) Код појединих глагола овај префикс указује на постојање центрифугалне силе која функционише у свим правцима; као у *раширити*, *разаспрети*, *разайти*.
- 3) Указује на „ширење“ нечега по већој површини. Ово значење не подразумева никакву додатну силу, већ се предмет повећава у волумену или површини: *развијти*, *размотати*.
- 4) Означава активност супротну од оне која је означена основом глагола: *размотати*, *развезати*. Овај префикс такође може указивати на повратак у стање које је важно пре активности која се налази у основи глагола: *развенчати*, *рашчлани*ти, *расичајити*, *расиремити* се.
- 5) Примери попут *расипати* и *разбукити* не означавају само активни почетак неке радње, већ означавају прелазак у стање означено основом глагола, а често указују и на крај активности: *разљутити* се, *раширити*, *расипати*, *разбеснети* се, *разлети* се.

Душка Кликовац (2004) бавила се семантичком вредношћу префикса *раз-* становишта когнитивне лингвистике. Сва значења овог префикса могу се, на неки начин, довести у везу са његовим прототипским значењем, тј. основним, централним значењем. Кликовац сматра да се то прототипско значење односи на *кретање од центра ка периферији*. Она такође тврди (2004: 169) да глаголи који садрже овај префикс укључују два стања ентитета на који се глагол односи: почетно и завршно, па префикс заправо означава шта се са ентитетом „дешава“ у међувремену. Централно, прототипско значење је физичко и конкретно, а апстрактна значења су изведена помоћу механизма метафоре и метонимије.

3. Глаголи са префиксом *раз-* и њихови енглески еквиваленти

Клајн (2002: 278) разликује 6 основних и неколико подзначања префикса *раз-*. Последња, шеста, значењска група представља неку врсту „сваштаре“ у коју су смештени примери које је тешко распоредити у неку од претходних група. Систематизација значења слична овој ће бити употребљена у овом раду, уз нешто другачији корпус. Број глагола са датим префиксом у српском језику је више од 700, а у овом раду се наводи 125. Примери из српског језика узети су из четирема речника² и *Проклетје авлије* Иве Андрића³.

У овом делу рада навешћемо глаголе са префиксом *раз-*, груписане на основу сличности по значењу. Ради прегледности, иза сваког примера на српском наводимо један или више преводних еквивалената на енглеском језику, а затим вршимо анализу наведених еквивалената.

3.1.

Највећи број глагола који садрже префикс *раз-* односи се на растављање неког ентитета, тј. његово растурање на два или више делова. Ови глаголи могу се односити на растурање неког скупа, раскидање брака, уговора и слично. У питању су облици: *разставити* (*separate, part, break up, sever, decompose, disjoint, dissolve, divorce, dismantle*); *раздвојити* (*split, separate, divorce, part*); *разделити* (*divide, partition, separate*); *разбити* (*break, break up, smash, break to pieces, scatter, rout, crash*); *расшурити* (*decompose*); *раскинути* (*break up, sever, tear, rend, breach*); *разломити* (*break*); *расирснути* (*explode, blast, blow up*); *разлупати* (*break, batter, smash, shatter, crash*); *развалиити* (*wreck, ruin, pull down*); *расути* (*scatter, litter*); *разјурити* (*disperse, dispel, rout, put to flight, chase away*); *расшераити* (*disperse, dispel, rout, chase away*); *раширкаити* (*scatter, disperse, spread in all directions*); *рашчланиити* (*divide into joints, articulate, break down*); *разбацати* (*throw about, cast about, shed about*); *размаћи* (*move apart, push apart, shift apart, move aside, push aside, shift aside, make room between*). Сматрамо да се овој групи могу прикључити облици *размерити* (*measure out, weigh*) и *развагаити* (*measure out, weigh*) зато што подразумевају поделу ентитета на (једнаке) делове.

У ову групу могу се убројати и глаголи који подразумевају неку врсту „кретања“ у различитим правцима, али код којих не долази да насилног „разбијања“ ентитета. Ово „кретање“ се може схватити и фигуративно. У овој подгрупи могу се навести: *раздати* (*distribute, dispense, deal out, give away*); *расиремити* (*clear away, take away*); *разаслати* (*send out, dispatch, forward*⁴); *расшурити* (*distribute, pass*); *разделити* (*distribute, dispense, deal out*); *распродати* (*sell off, sell out*); *рашчистити* (*clear up*); *расиросити* (*spread out*); *расиришити* (*disperse, scatter, dispel, dissipate*); *расадиити* (*plant out, transplant*); *размножити* (*propagate, multiply*); *расирубити* (*divulge, trumpet, trumpet forth, proclaim from the housetops, noise abroad*); *разгласити* (*spread news, proclaim publicly, divulge*);

2 *Речник Машице српске; Хрватско-енглески рјечник* Милана Дрвделића; *Велики хрватско-енглески рјечник* Жељка Бујаса; *Енглеско-хрватски рјечник* у редакцији Рудолфа Филиповића.

3 Енглески еквиваленти примера из *Проклетје авлије* преузети су из *The Damned Yard and other stories*, превод Celia Hawkesworth et al.

4 To several addresses

распусити (dismiss, dissolve⁵, disband), *распоредити* (arrange, organize, fix order, sort out), *разврстати* (sort out, classify).

У ову значењску групу се могу укључити и повратни глаголи, попут: *разићи се* (split, disperse, separate, scatter, part, clear up, clear away⁶); *разбежити се* (run in all directions, scatter, disperse); *распасти се* (crumble, fall to pieces, disintegrate); *размилетити се* (crawl in all directions); *распрснути се* (burst asunder, split, be blown up), *расути се* (be spilled about, be scattered about, spread through).

Један број глагола са префиксом раз- односи се на интелектуалне активности. С обзиром на то да логичко размишљање подразумева неку врсту рашчлањивања (Клајн 2002: 278), ови глаголи представљају подгрупу наведеног значења датог префикса у метафоричниј примени. Неки од примера су: *размишљати* (think, reflect, ponder, consider, meditate, ponder upon, think over, ruminate, muse); *расуђивати* (discriminate, discern, judge, reason out, estimate, weigh); *разумети* (understand, comprehend, grasp, take in); *разабрати* (discern, make out, distinguish, detect); *разазнати* (discern, distinguish, make out, recognize); *распознати* (recognize, tell apart, discern, make out, distinguish, identify); *разликовати* (differentiate, distinguish, discern, discriminate); *расправити* (discuss, dissert, hold argument, debate); *расшумачити* (explain, expound, interpret, elucidate).

Неке од глагола наведених у овој значењској групи налазимо у Андрићевој *Проклетој авлији*. Навешћемо неколико занимљивих примера, као и њихов превод чији је аутор Celia Hawkesworth.

- 1) а) „...кад власт престане да *разазнаје* правог од кривога.“ (11)
- б) '...when the authorities cease to *distinguish* the righteous from the guilty.' (147)
- 2) а) „...што је оптужен да је *распурао* лажан новац.“ (19)
- б) '... that he had been accused of *passing* forged coins.' (153)
- 3) а) „Чим се *разиђе* један круг...“ (19)
- б) 'As soon as one circle *dispersed*...' (153)
- 4) а) „...апсеници се у гомилама *распу* весело по дворишту...“ (22)
- б) '...the prisoners began to *spread through* the courtyard cheerfully in groups...' (155)
- 5) а) „...неколико пута сретали и *раздвајали*.“ (42)
- б) '...they met and *parted* several times.' (169)
- 6) а) „Али све се то *разбијало* о глупост и неповерење тога чиновника.“ (59)
- б) 'But all of this *crumbled to nothing* in the face of the stupidity and mistrust of the official.' (181)
- 7) а) „...а дарове је, и не погледавши их, дао својој пратњи да их *раздели* између себе.“ (78)
- б) '...and he distributed the gifts, without looking at them, for his retinue to *share* among themselves.' (194)
- 8) а) „...која би *разбила* овај глупи неспоразум...“ (93)
- б) '...could say to *clear up* this whole stupid misunderstanding...' (205)
- 9) а) „...не успевајући да добро *разабере* и одвоји питања.“ (94)
- б) '...not managing even to *make out* the questions or distinguish one from another.' (206)

5 Односи се на распуштање скупштине или парламента.

6 Clear up, clear away се односе на облаке.

Приметно је да се за све примере на српском језику може навести већи број енглеских еквивалената. Енглески глаголи, попут *separate, break, break up, disperse, part*, јављају се као еквиваленти већег броја глагола на српском због тога што су многи од наведених примера синонимни у српском језику. Међу енглеским еквивалентима, најзаступљеније лексичке јединице су глаголи, затим фразални глаголи, а у мањем броју се јављају глаголи допуњени именицом или предлошком фразом.

Међу енглеским глаголима доминантни су они који садрже префиксе *de-*⁷ (*di-*) и *dis-*. Ови глаголи указују на неку врсту одвајања, поделе, рашчлањивања и слично, а у овој значењској групи су бројни: *decompose, disjoint, disperse, divorce, dismantle, divide, dissolve, distribute, dispel, disperse, dispatch, dissipate, divulge, dismiss, disband, disintegrate, discriminate, discern, distinguish, detect, differentiate, discriminate, discuss, dissent, debate*.

Сматра се да је један од разлога за смањење префиксације у енглеском језику развој фразалних глагола. Наиме, у модерном енглеском језику је дошло до преласка са префиксације на постглаголске партикуле у великом броју случајева (Новаков 2005: 88). Заправо, фразални глаголи састоје се од глаголске лексеми и постглаголске партикуле. Неки од фразалних глагола у овој групи су: *break up, pull down, chase away, break down, throw about, cast about, move aside, push aside, deal out, give away, clear away, take away, send out, sell off, sell out, clear up, spread out, sort out, take in, tell apart, make out*. Значења појединих фразала су прозирна захваљујући партикулама *away, about, aside, out* које су индикатори удаљавања, кретања „околу“, у страну, изван. Поред тога што су индикатори просторног одвајања, партикуле могу указивати на извршеност ситуације до краја (на пример, партикуле које се јављају код глагола *break up, pull down*). Исту ову функцију код српских глагола обавља префикс *раз-*.

Занимљиви су енглески еквиваленти глагола *разјурити* (*put to flight*); *рашчланиити* (*divide into joints*); *размаћи* (*make room between*); *расгласити* (*proclaim from the housetops, noise abroad*); *разгласити* (*spread news, proclaim publicly*); *разбежити се* (*run in all directions*); *размилети се* (*crawl in all directions*); *распасти се* (*fall to pieces*). Енглески еквиваленти наведени у претходној реченици садрже глагол уз који стоји допуна у облику именице (објекта), прилога, предлошке конструкције и слично. Тако је еквивалент глагола *разгласити* - *spread news*, тј. *раширити вести*; *размаћи* - *make room between*, тј. *направити простор између*; *разјурити* - *put to flight*, тј. „*стигавити*“ у бег и слично.

У примеру 2а, узетом из *Проклетие авлије*, употребљен је глагол *распураити* који, у овом случају, има значење *дисциплинуирати, разаслати, послати на разне стране*, те је преведен енглеским глаголом *pass*. *Распураити* се у нашој класификацији јавља два пута, али у различитом значењу и са различитим преводним еквивалентима. Најпре се наводи у значењу *расстављања ентеријера на делове*, а затим у значењу *послати на разне стране*. Слично је и са глаголом *разделити* који такође наводимо два пута, најпре у смислу *дељења целине на делове*, а затим у смислу *давања нечега већем броју лица*. Пример број 7 односи се на друго наведено значење и преведен је еквивалентним глаголом *share* (поделити), уз додаток *among themselves* (између себе). Пример 6а садржи глагол *разбијати* који је преведен обликом *crumble to nothing*, за који се може рећи да сугерише *пошитоно разбијање*, тј. *пошитоно урушавање*, на шта нас упућује употреба облика *nothing*. У

7 Овај префикс означава и „поништавање“ радње која је изражена основом глагола.

примеру број 8, такође је употребљен глагол *разбијати*, али у фигуративном смислу. Он се односи на *разбијање несјоразума*, тј. његово *разређење, ошклањање*. Енглески еквивалент *clear up* управо и одговара смислу *разјаснити*, *расветлити*⁸.

3.2.

У другу групу глагола са префиксом *раз-* сврставамо оне код којих дати префикс указује на повећање неке димензије предмета, као последице кретања. У овој групи значења постоји *ширење ентитијетета*, које може бити и фигуративно. Овој групи припадају: *развијати* (unfurl, unfold, develop, evolve); *размотајати* (unfold, unfurl, unpack, unwind, unwrap, unroll); *растегајати* (draw, stretch, draw out, drawl out); *разайети* (stretch, pitch⁹, spread, set, unfurl¹⁰); *раширити* (widen, broaden, extend, expand, dilate); *развијути* (draw out, extend, expand, stretch); *разасирати* (spread, unfold, unfurl, extend); *раскрућивати се* (grow big); *размазати* (spread out, smear all over, stain all over, blur); *расирљати* (spread by rubbing).

Примери из *Проклетје авлије*:

- 10) а) „...млохаво тело *развијало* је у таквим тренуцима биковску снагу.“ (27)
 б) '...flabby body would *develop* a bull's strength.' (158)
- 11) а) „То лице је могло да се стеже и *растеже*...“ (27)
 б) 'This face could *stretch* and contract...' (158)
- 12) а) „Необично пријатељство...*развило се* и утврдило у овој чудној тамници...“ (69)
 б) 'The unusual friendship...*strengthening* in this curious prison...' (187)
- 13) а) „Папа *развија* своју акцију за остварење...“ (77)
 б) 'The Pope *developed* his plans for the formation...' (193)
- 14) а) „...човек настави самоуверено *растежути* слогове.“ (93)
 б) '...the man continued, confidently *drawing out* the syllables' (205)
- 15) а) „Тада се у трен ока *развила* права туча.“ (95)
 б) 'In a flash it *developed* into a real fight.' (206)

Међу енглеским еквивалентима српских глагола из ове групе налази се неколико са префиксом *un-* (*unfurl, unfold, unpack, unwind, unwrap, unroll*) који означава поништење радње, тј. вршење супротне радње у односу на ону која је изражена основом глагола. Тако глагол *furl* има значење *смотајати, замотајати*, а са префиксом *un-* добија значење *размотајати* (или *одмотајати*). *Wrap* значи *умотајати, замотајати*, а поменути префикс му даје супротно значење. Из ових примера се може закључити да префикс *раз-*, поред тога што указује на неку врсту *ширења ентитијетета* које може бити физичко и фигуративно, такође указује на вршење супротне активности од оне садржане у основи глагола. На то нам недвосмислено указује енглески префикс *un-*. Српски префикс ову функцију има и код мноштва других глагола, па ћемо је у наставку рада и размотрити.

8 О глаголима *разјаснити*, *расветлити*, *разреши* и њиховим еквивалентима ће бити речи касније.

9 Односи се на разапињање шатора.

10 Spread, set, unfurl се односе на разапињање једара.

Већину енглеских еквивалената чине глаголи, од тога неколико фразалних (*draw out, spread out*). Интересантан је описни еквивалент облика *расшрљајати* (*spread by rubbing*), тј. *размазати шрљањем*.

Преводни еквивалент глагола *раскрућивати се* (*grow big*) представља комбинацију везивног глагола (копуле) *grow* и додатка у облику придева - *big*. Везивни глаголи, попут *become, turn, grow*, иза којих следи додаток (обично придевски) могу да означавају појаву неке особине или настанак одређене ситуације (Новаков 2005:99).

У примерима узетим из Андрићевог дела, глагол *развијати* (*развијати*) се у примерима 10а, 12а, 13а и 15а јавља у свом фигуративном значењу (*развијати снагу, развијати пријатељство, развијати акцију, развијати шучу*). Ово значење налазимо у РСМ¹¹: „3. учинити јачим, способнијим; довести на виши, бољи ступањ, унапредити, усавршити: ~ мишиће, ~ способности... — 4. а. покренути, ангажовати; постојати: ~ енергију, ~ брзину.“ (1990: 348, IV). Енглески еквивалент је *develop*, а у примеру 12б преводилац употребљава *strengthen* (*ојачати*) као преводни еквивалент облика *развило се и утврдило*. У 14б налазимо фразални глагол *draw out* чије се значење *продужити, растегнути* у овом случају односи на говор. Једино се пример 11а,б односи на физичко повећање димензије, у овом случају лица, и као еквивалент српског *расширати* употребљено је енглеско *stretch*.

3.3.

Један број глагола који садрже префикс *раз-* означава промену у чврстости или агрегатном стању. Ови глаголи односе се на то да ентитети који су били чврсти постају мање компактни, или прелазе у течност, и слично. Неки од српских глагола из ове групе (и њихови еквиваленти на енглеском) су: *расклимати* (*make loose, make shaky*); *развезати* (*untie, unbind, unknot, unlace, undo*); *рашрафити* (*unscrew*); *рашчешљати* (*comb, comb apart*); *расушити се* (*become leaky*¹²); *растопити* (*dissolve, melt, melt away, melt down, thaw, dilute*); *раскравити* (*melt, thaw, loosen up, open up*); *растворити* (*dissolve*); *размушити* (*stir sediment, make turbid, stir into a liquid*); *раскувати* (*overboil, overcook*); *разређити* (*thin, thin out, thin down, dilute*); *разблажити* (*dilute*); *размекишати* (*soften, sodden, mellow*); *расквасити* (*soak, soften in liquid, sodden*).

Код глагола *развезати*, приметно је да су сви енглески еквиваленти глаголи са префиксом *un-* (*untie, unbind, unknot, unlace, undo*) који указују на вршење активности супротне оној која је изражена основом глагола. У том смислу, ови глаголи, поред тога што указују на *губљење компактности* неког ентитета, означавају *попињавање* везивања, градње и слично. Може се рећи да *развезати* и његови еквиваленти такође припадају четвртој значењској групи. Од енглеских глагола са префиксима *di-*, *de-*, *dis-* јављају се само *dissolve* и *dilute*. Префикс *over-* глаголима *overboil* и *overcook* указује на *прекомерно кување*. РСМ дефинише глагол *раскувати*: „... *сувише дугом кувањем учинити претерано меким.*“ (1990: 419, IV).

И у овој групи значења су присутни описни еквиваленти, као: *stir sediment, stir into a liquid, soften in liquid*. На пример, значење глагола *расквасити*: „1. на-

11 Речник Матице српске

12 Owing to dryness

поживиши, намочивши (водом или дгузом шечношћу) размешиши...“ (РСМ 1990: 410, IV) адекватно је исказано енглеским *soften in liquid*, тј. *размешиши у шечношћу*. У овој групи се јавља глагол *become* као копула код еквивалента глагола *расушиши се* (*become leaky*). Такође са везивном функцијом се користи глагол *take* у облицима *take loose, take shaky, take turbid*.

Заступљен је велики број фразала: *melt away, melt down, loosen up, open up, thin out, thin down*. Треба поменути да се облици *loosen up* и *open up* односе на фигуративни смисао глагола *раскравиши*, тј. имају значење *одобровољити, орасложити*.

3.4.

Глаголи са префиксом *раз-* често означавају супротност оној радњи која је изражена основом глагола. Најчешће се основом глагола изражава нека врста „грађења“, „стварања компактности“, а глаголи са датим префиксом указују на поништење те радње. Већ смо поменули да се у ову групу може уврстити *развезати*, а поред њега и: *разградити* (*unbuild, pull down*); *расковати* (*unforge*); *разлепити* (*unglue*); *расилести* (*unknit, unravel, untwist, disentangle*); *размрсити* (*disentangle, unravel, unknot, untwist, extricate*); *расцепљити* (*disentangle*); *распечатити* (*unseal, break seal*); *рашиити* (*unsew*). Постоји велики број глагола чије основе указују на разноврсне активности, а дати префикс означава поништавање тих активности: *разочарати* (*disappoint, disillusion*); *разуверити* (*dissuade*); *развенчати* (*divorce*); *раздужити* (*rid of a debt*); *разуздаити* (*unbridle*); *расштоварити* (*unlade, unload, disburden*); *разбашиити* (*disinherit*); *разоружати* (*disarm*).

Подгрупу овог значења глагола са датим префиксом чине облици који се односе на *губљење* или *умањивање функција* код људи. На пример: *расшопити* (*unpriest, defrock, disfrock*); *раскраљити* (*dethrone*); *ражаловати* (*demote, degrade*).

Примери из *Проклетје авлије*:

- 16) а) „...да се бори за свој рођени живот и *размршава* своје неразмршљиве рачуне...“ (32)
б) '...fighting for his own life, *squaring his inextricable accounts...*' (162)
17) а) „...настојао лепим речима да *разувери* и умири...“ (80)
б) '...endeavoured to *dissuade* Cem from this view and to soothe him...' (195)

У овој групи енглеских еквивалената доминирају глаголи са префиксом, који нису у великом броју заступљени у овом језику, као што је то случај у српском. Значење српског префикса које, у овој групи значења, указује на означавање супротне активности, или поништавање исте, изражено је кроз енглеске префиксе *un-*, *dis-* и *di-* (*unbuild, unforge, unknit, unseal, unload, disentangle, divorce, disburden, disinherit...*). Међу еквивалентима налазимо један фразални глагол (*pull down*) и две синтаксичке конструкције (*break seal, rid of a debt*). Обе конструкције се састоје од глагола и објекта; *шоломити печат*, тј. *распечатити*; *ослободити се дуга*, тј. *раздужити се*.

У примеру 15а, облик *размршава* употребљен је фигуративно, у смислу *разјаснити*, или *изравнати рачуне*. Као његов еквивалент употребљен је глагол *square* који се користи да означи да су рачуни, тј. дуговања измирена. Најчешће се јавља у фрази *to square accounts with*, као што је дато у примеру 15б, у значењу *изравнати рачуне са неким, размрсити рачуне са неким*.

3.5.

Једно од значења глагола са префиксом раз- односи се на довођење објекта у одређено расположење или стање. Овој групи припадају: *развеселии* (cheer up, give joy, gladden, exhilarate); *разведрии* (clear up, brighten up, cheer up); *раздрагаи* (delight, amuse, divert); *расшужии* (sadden, distress, grieve, aggrieve, afflict); *ражалостии* (sadden, afflict, grieve, aggrieve); *разљуи* (anger, make angry, exasperate); *разбеснеи* (enrage, infuriate, madden, incense); *расрди* (enrage); *разжари* (enrage, infuriate, inflame, incense); *разболеи се* (become ill, fall ill, be taken ill).

Постоји подгрупа глагола који се не односе на почетак новог стања, већ на неки начин интензивирају значење које је изражено основном глаголом. Навешћемо неке од њих, укључујући и повратне глаголе: *развиради* (work out, work out in detail, break in); *разбудии* (make wide awake, rouse); *распалии* (inflame, enkindle, stir the flames); *расхлади* (make cool, chill); *размази* (spoil); *разбистрии* (make clear, clear up); *разгореи се* (flame, burst into flames, blaze up); *размахии се* (wave about); *расцветии се* (flower, bloom, blossom, come into bloom); *раздании се* (become broad day, become light); *распричаи се* (talk at undue length); *развицаи се* (vociferate, raise a shout); *распеваи се* (sing at the top of one's voice); *расплакаи се* (burst into tears) и слично.

Примери из *Проклетије авлије*:

- 18) а) „Тек што *се* *развирадило*...“ (46)
 б) 'As soon as it was light...' (172)
 19) а) „...а Цем *се* *разболео*.“ (80)
 б) '...and Cem was taken ill.' (195)
 20) а) „...и до у ситнице *развирађивали* начин на који...“ (92)
 б) '...and working out the details of plans...' (204)

У овој групи еквивалената знатно је мањи број енглеских глагола са префиксом, у односу на групу IV. Појављују се глаголи са префиксом *en-*, *in-*, као што су: *enrage*, *infuriate*, *incense*, *inflame*, *enkindle*. Глаголи *sadden* и *madden* могу се заменити глаголом *take* и одговарајућим придевима - *sad* и *tad* - као његовим допунама. Исти случај постоји код наведених облика *anger* и *make angry*. Везивне (копулативне) глаголе и њихове допуне налазимо и код еквивалената: *become ill*, *fall ill*, *be taken ill*, *make wide awake*, *make cool*, *make clear*, *become broad day*, *become light*. Неки од фразалних глагола међу еквивалентима имају партикулу *up* (*clear up*, *brighten up*, *cheer up*) која указује на кретање навише, тј. има позитивну конотацију. Занимљиве су синтаксичке конструкције *talk at undue length* и *sing at the top of one's voice* које су дате као еквиваленти глагола *распричаи се* и *распеваи се*.

У примеру 17а појављује се безлични глагол *развиради се*, а као његов преводни еквивалент се, у 17б, наводи *to be light*, као поједностављено решење (у односу на *become broad day*).

3.6.

У својој семантичкој класификацији глагола са префиксом *раз-*, Клајн наводи различита значења у последњој групи, и поставља питање где би се поједини глаголи могли сврстати (2002: 279). Једно од значења које дати префикс може да имплицира јесте *дејтаљно вршење радње*, до потанкости. Неки од примера су

већ поменути: *расшумачићи* (explain, expound, interpret, elucidate); *размишљаћи* (think, reflect, ponder, consider, meditate, ponder upon, think over, ruminate, muse); *расуђиваћи* (discriminate, discern, judge, reason out, estimate, weigh); *развијајући* (work out, work out in detail, break in). Овој групи се може додати *разгледајући* који је у РМС дефинисан као: „*пажљиво погледајући са свих страна, прегледајући, испитивајући...*“ (1990: 355, IV). Његови еквиваленти су: *examine closely, inspect, survey*. Међутим, овај глагол може да се односи на разгледање које не мора бити пажљиво¹³, и у том случају еквиваленти су му *see the sights, view*. Такође се овде може уврстити лексема *распитивајући се* (enquire, make enquiries, ask).

Семантичка класификација српског глагола *разговарајући* (converse, talk, speak) остаје проблематична. РМС као прво наводи значење: „1. *обраћајући се речима (један другоме), говоријући, причајући-; расправљајући о нечем, саветовајући се, договарајући се.*“ (1990: 356). С обзиром на то да су *говоријући* и *разговарајући* делимично синонимни, остаје нејасно значење префикса код овог глагола.

Сматрамо да засебну подгрупу могу сачињавати облици којима се нешто фигуративно открива, тј. отклања се тајна или решава проблем. Неки од њих су: *разоткријући* (disclose, reveal, make known); *раскријући* (disclose, reveal); *раскринкајући* (unveil, unmask, expose); *разрешијући* (solve); *расветлијући* (illuminate, shed light on).

Примери из *Проклетије авлије*:

21) а) „...да иде даље и да *разгледа* и испитује црте њихова лица...“ (42)

б) '...stop it going further and *examining* lines of their face...' (169)

22) а) „*Распитивао* сам има ли каквог посла за мене...“ (104)

б) 'I *asked* whether there was any work for me...' (213)

Већина енглеских еквивалената из ове групе већ је била анализирана. Код глагола који се први пут јављају налазимо префикс *un-* (*unveil, unmask*), као и *dis-* (*disclose*). *Make* је копулативно употребљен код облика *make known*, а јавља се и у комбинацији глагола иза кога следи објекат (*make enquiries*). Такође су занимљиве синтаксичке конструкције *see the sights* (разгледати) и *shed light on* (расветлити) које су такође сачињене од глагола и објекта.

У примеру 20б употребљен је облик глагола *examine* који, у овом примеру, представља еквивалент двају српских глагола из примера 20а (*развијајући* и *испитивајући*). Може се рећи да је преводилац сматрао да *examine* имплицира значења обе српске лексеме.

4. Закључак

Префиксација је веома плодан начин творбе глагола у српском језику. Префикс *раз-* имплицира велики број значења која су захтевна за раздвајање и анализу. Ова значења су, у овом раду, груписана у шест значењских група које су добијене анализом 125 глагола са датим префиксом.

Добијени преводни еквиваленти на енглеском језику су глаголске лексеме, али у великом броју су заступљени и фразални глаголи, глаголи допуњени објектом, копулативни (везивни) глаголи, као и глаголи са одговарајућим прилошким или предлошким додатком. Префиксација је знатно мање заступљена у творби енглеских глагола, у односу на српске. Међу добијеним преводним еквивалентима било је и глагола са префиксима, углавном у првој и четвртој значењској гру-

¹³ Разгледање излога, разгледање знаменитости и слично.

пи. Нијансе значења на које указује префикс *раз-* бројне су и тешко одвојиве. Ове нијансе се у енглеском могу изразити и путем фразалних глагола, а носиоци ових значењских нијанси су њихове глаголске партикуле.

Изналажење енглеских еквивалената за српске глаголе са префиксом *раз-* отежано је због тога што се различити аспекти значења, који су у српском садржани у једној глаголској лексеми са датим префиксом, у енглеском језику често морају изразити синтаксичким средствима.

Литература

Андрић 1964: И. Андрић, *Проклетиа авлија*, Загреб: Младост.

Андрић 2000: И. Андрић, *The Damned Yard and Other Stories*, превела Celia Hawkesworth et al. Београд: Дерета.

Ђорђевић 2002: Р. Ђорђевић, *Увод у контрастирање језика*, 5. допуњено изд. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.

Клајн 2002: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику 1* (слагање и префиксација), Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Кликовац 2004: Д. Кликовац, *Мејџафоре у мишљењу и језику*, Београд: Библиотека XX век.

Новаков 2005: П. Новаков, *Глаголски вид и њихове глаголске ситуације у енглеском и српском језику*, Нови Сад: Футура публикације.

Стевановић 1970: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма) I*, Београд: Научна књига.

Речници

Бујас 1999: Ж. Бујас, *Велики хрватско-енглески рјечник*, Загреб: Накладни завод Глобус.

Дрводелић 1996: М. Дрводелић, *Хрватско-енглески рјечник*, 7. прерађено и допуњено издање, Загреб: Школска књига.

Филиповић, Р. et al. 1999: Р. Филиповић et al, *Енглеско-хрватски рјечник*, 24. издање, Загреб: Школска књига.

Речник српскохрватскога књижевног језика (1990), друго фототипско издање, књига IV. Нови Сад: Матица српска. Загреб: Матица хрватска.

SERBIAN VERBS WITH PREFIX RAZ- AND THEIR ENGLISH EQUIVALENTS

Summary

This paper presents semantic categorization of the verbs with prefix *raz-*, similar to the one made by Ivan Klajn in *Word Formation in Contemporary Serbian 1*. Besides semantic categorization, the aim of the paper is also to find English equivalents of Serbian verbs with the given prefix. Translational equivalents are analyzed for each semantic group in order to find certain regularities. In conclusion, specific meanings of the prefix *raz-* are expressed in the English language by verbs, but also by various syntactic structures.

Katarina Aksić

Аутори

Мирјана Петровић Савић

Рођена је 1979. године у Лозници. Редовне студије уписала 1998. године у Новом Саду на групи за Српски језик и књижевност на Филозофском факултету. Дипломирала 2003. године. Исте године уписала постдипломске студије. Магистарски рад *Лексика свадбених обичаја у Рађевини* одбранила 2007. године на Филозофском факултету у Новом Саду. На истом факултету пријавила докторску дисертацију *Топонимија Рађевине*. Бави се сакупљањем дијалекатске грађе у различитим лингвистичким областима. Од 2005. године ради у Институту за српски језик Српске академије наука и уметности на пројекту *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*.

Тања Танасковић

Рођена је 24. 3. 1987. у Крагујевцу. Завршила је основне студије на групи за Српски језик и књижевност на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу. Септембра 2011. године одбранила је мастер рад *Архаична лексика у роману Лајковачка пруга Радована Белога Марковића*. Од октобра 2011. ради као сарадник у настави на Филолошко-уметничком факултету, где је сада и студент прве године докторских студија на групи Наука о језику. Њено научно интересовање обухвата, пре свега, област лексичке семантике.

Бојана Вељовић

Рођена је 1988. године у Новом Пазару. На Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу дипломирала је 2010. године. Мастер рад *Фонетски и фонолошки систем шушинског говора* из Дијалектологије српског језика одбранила је 2011. године. Сада је студент прве године Докторских студија на Филолошко-уметничком факултету. Од 2011. године ради као сарадник у настави на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу. Области научног интересовања: дијалектологија српског језика, историја српског језика, етнолингвистика.

Драгана Цвијовић

Рођена је 1979. године. Дипломирала је на Филолошком факултету у Београду у јануару 2006. године на Групи за српски језик и књижевност. На истом факултету завршила је мастер студије и одбранила рад *Англицизми у српском језику из области моде и њихова лексикографска обрада*, у октобру 2008. године. Уписала је докторске студије школске 2008/2009. године на истом факултету. Ради у Институту за српски језик САНУ на изради *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, у звању истраживач-сарадник. Области интересовања су лексикографија, лексикологија, морфологија и семантика.

Ивана Маринковић

Дипломирала на Филолошком факултету Универзитета у Београду 2008. године на Групи за српски језик и књижевност. Школске 2008/2009. уписује докторске студије на истом факултету. Ради у Институту за српски језик САНУ на пројекту *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, у звању истраживача- сарадника. Ангажована је на изради докторског рада из области лексикографије са лексикологијом и граматиком. Области интересовања: лексикологија, лексикографија, семантика.

Јована Јовановић

Дипломирала је на Филолошком факултету Универзитета у Београду 2009. године на Групи за српски језик и књижевност. На истом факултету завршила је мастер студије и одбранила рад *Концептуализација појмова живот и смрт у српском језику*, у октобру 2010. године. Уписала је докторске студије школске 2010/2011. године. Ради у Институту за српски језик САНУ на изради *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, као истраживач-приправник. Области интересовања: лексикологија, лексикографија, семантика, синтакса.

Ана Ранђеловић

Рођена је у Београду 1985. године. Дипломирала на Филолошком факултету у Београду 2004. године, на Групи за српски језик и књижевност. Одбранила мастер рад *Творбена структура именица у поезији Јована Дошеновића*, 2010. године. Тренутно је на докторским студијама на истом факултету. Ради у Институту за српски језик САНУ на изради *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, у звању истраживача-приправника. Области научног интересовања: историја књижевног језика, творба речи, морфологија, лексикографија са лексикологијом.

Анета Спасојевић

Рођена је 1981. године у Кладову. Дипломирала на Филолошком факултету Универзитета у Београду, на Групи за српски језик и књижевност. На истом факултету завршила мастер студије и уписала постдипломске докторске студије. Ради у Институту за српски језик САНУ на пројекту *Лингвистичка истраживања савременог српског стандардног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, као истраживач-сарадник. Области интересовања: морфологија, лексикографија, лексикологија.

Ненад Ивановић

Рођен је у Београду, 1979. године. У Институту за српски језик САНУ ради од 2004. године, где је ангажован на пројекту израде великог описног *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*. Магистрирао је 2008. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду, са темом *Ајстракћине именице у српском језику (творбени и семантички аспекти)*. Ангажован је на изради докторског рада из области лексикографије са лексикологијом и граматиком. Области научних интересовања: лексикографија са лексикологијом, семантика, историја лексикографије, граматика, историјска граматика, творба речи.

Милица Стојановић

Истраживач-сарадник у Институту за српски језик САНУ, завршила је групу за српски језик на Филолошком факултету у Београду. Одбранила је мастер рад са темом *Глаголи рађања и умирања у српском језику*. Тренутно је на докторским студијама на истом факултету. Области интересовања: лексикографија, лексикологија, творба, семантика.

Светлана Слијепчевић

Рођена 1986. године у Јагодини. Дипломирала на Филолошком факултету у Београду 2009. године на Групи за српски језик и књижевност. На истом факултету, 2010. године, одбранила мастер рад *Фреквенцијски речник политичког говора*. Ради у Институту за српски језик САНУ на изради *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*. Области интересовања: когнитивна лингвистика, критичка анализа дискурса, семантика, психолингвистика, лексикологија, синтакса.

Јелена Јанковић

Рођена 1980. године у Варшави (Пољска). Дипломирала на Филолошком факултету 2003. године у Београду, на Групи за пољски језик и књижевност. Уписала докторске студије школске 2008/2009. године на истом факултету, смер Наука о језику. Ради у Институту за српски језик САНУ на пројекту израде *Етимолошког речника српског језика*, у звању истраживач сарадник. Области научних интересовања: лексикологија и лексикографија, етимологија, семантика и творба речи.

Наташа Миланов

Завршила је групу за српски језик на Филолошком факултету у Београду. Одбранила је мастер рад са темом *Лексика с квалификацијом нар. (народски, народно) у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*. Тренутно је на докторским студијама на Филолошком факултету у Београду. Ради као истраживач-сарадник у Институту за српски језик САНУ. Области интересовања: лексикографија, лексикологија, творба, семантика.

Јованка Милошевић

Рођена је 1981. године у Карловцу. Дипломирала на Филолошком факултету Универзитета у Београду, Група за српски језик и књижевност. Након завршених дипломских академских студија – мастер, уписала постдипломске докторске студије на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Ради у Институту за српски језик САНУ на пројекту *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника САНУ*, као технички уредник *Речника САНУ*, у звању истраживач-сарадник. Области интересовања: лексикологија, лексикографија, семантика и синтакса.

Данијела Станић

Рођена је 1978. године у Ужицу. У Београду је завршила српски језик и књижевност на Филолошком факултету и Факултет ликовних уметности, Одсек сликарство. Тренутно је на трећој години докторских студија на Филолошком факултету. Ради у Институту за српски језик САНУ, у звању истраживач-сарадник, као лексикограф на изради *Речника САНУ*. Област интересовања: лексикологија са лексикографијом, морфологија, фолклор.

Иван Књиџар

Рођен 1983. године у Новом Саду. Окончао је основне студије на Филозофском факултету у Новом Саду, на смеру Српски језик и књижевност, а потом на истој групи одбранио и мастер рад, са темом *Упоиљивост глосара примењене лингвистике на српски језик*, и исте године уписао докторске студије. Волонтирао је на Институту за српски језик САНУ на пројекту *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*. Тренутно ради као страни лектор српског језика на Западном универзитету у Темишвару. Области интересовања: лексикологија, лексикографија, дијалектологија, социolingвистика, примењена лингвистика.

Тijana Krstić

Родјена је 1984. године у Новом Саду. Професор је француског језика и књижевности. Студент је треће године докторских студија, на смеру Наука о језику на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу. Приправник је у Фонду „Европски послови“ АП Војводине. Повремено преводи стручне текстове са француског језика на српски. Уже поље интересовања: семантика, стандардни француски језик, дипломатски језик.

Вера Јовановић

Ради као асистент на Катедри за романистику на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Студент је докторских студија на истом факултету. Пише докторску тезу о перфекту у српском и његовим еквивалентима у француском језику. Поља интересовања: семантика и синтакса глаголских времена у француском и српском језику, аспектуалност, темпоралност.

Маја Жарковић

Рођена је 1983. године у Сарајеву. Студирала је на Филозофском Факултету Универзитета у Источном Сарајеву, гдје тренутно ради у својству асистента на студијском програму за Енглески језик и књижевност. Поља научног интересовања су морфологија и морфосинтакса.

Наталија Живковић

Рођена 1982. године у Крагујевцу. Дипломирала 2006. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду, студије у Крагујевцу. Од 2009. студент је докторских студија, смер Наука о језику, на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Запослена на Машинском факултету Универзитета у Крагујевцу од 2010. године, као стручни сарадник на Институту Центра за безбедност у саобраћају. На истом факултету запослена је и у звању лектора енглеског језика и преводиоца у раду на међународном часопису *Моттори и мотторна возила*. Бави се и преводилачким радом, што је и област њеног стручног и научног интересовања. Превела је књигу *Артшашастра* о политичком и друштвеном уређењу Индије.

Катарина Аксић

Рођена 1984. године у Крагујевцу. Дипломирала 2007. на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, смер енглески језик и књижевност. Од 2009. студент је докторских студија на истом факултету, смер наука о језику. Од октобра 2010. ради као асистент на студијској групи енглески језик и књижевност Државног универзитета у Новом Пазару. Области научног интересовања: морфологија, семантика и превођење.

Вера Ђевриз Нишић

Рођена је 1978. године у Сарајеву. Дипломирала на Филозофском факултету у Источном Сарајеву, смер Српски језик и књижевност, гдје је уписала и магистарске студије. На истом факултету 2003. бирана за асистента-приправника. Магистрирала јула 2007. године. Од 2008. ради као виши асистент на предметима из области Савременог српског језика - Фонетика и фонологија српског језика, Функционална стилистика и Лингвистичка стилистика српског језика.

Јелена Максимовић

Рођена је 1981. године у Крагујевцу. Дипломирала 2005. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду, студије у Крагујевцу. Апсолвент је докторских студија на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, на смеру Наука о језику. Запослена на Педагошком факултету Универзитета у Јагодини као асистент за предмете Српски језик и Методика развоја говора. У току школске 2010/2011. изводила наставу вежби из предмета Лингвистилистика српског језика и Функционална стилистика српског језика на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Поља научног интересовања су јој стилистика, прагматика и социалингвистика.

Слободан Новокмет

Рођен 1982. године у Београду. Дипломирао на Филолошком факултету 2008. године на групи за српски језик и књижевност. Исте године одбранио мастер рад на тему *Поређе-*

не конструкције у роману Тврђава Меше Селимовића. Тренутно на докторским студијама. Запослен на Институту за српски језик на пројекту израде *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, као истраживач приправник. Област интересовања: лексикографија, лексикологија, стилистика, норма српског језика.

Марија Милосављевић Тодоровић

Рођена је 1978. године у Београду. Дипломирала је на Филолошком факултету у Београду 2002. године, на Групи за српски језик и књижевност. На истом факултету одбранила је магистарски рад *Глаголске врсте у српском језику – преглед и коментари*, 2009. године. Ради у Институту за српски језик САНУ као основни обрађивач грађе на изради *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, у звању истраживач-сарадник. Области интересовања су морфологија, лексикографија и семантика.

Марина Спасојевић

Рођена је 1980. године у Београду. Дипломирала је на Филолошком факултету у Београду 2004. године на Групи за српски језик и књижевност. На истом факултету одбранила је магистарски рад *Глаголи на -(ј)ети, -им у савременом српском језику*, 2009. године и пријавила докторску тезу *Двовидски глаголи у савременом српском језику*. Ради у Институту за српски језик САНУ као помоћни редактор на изради *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, у звању истраживач-сарадник. Области интересовања су морфологија, лексикографија и семантика.

Александра Милчић Радовановић

Студент је последипломских студија на Филолошком факултету Универзитета у Београду, смер Наука о језику. Завршава магистарску тезу из области компаративне стилистике, код ментора др Јелене Јовановић са темом *Компаративно стилистичка анализа превода Андрићевих романа На Дрини ћуприја и Травничка хроника на енглески*. Излагала радове на више међународних научних конференција у земљи и иностранству, аутор више рецензија, предговора и поговора за збирке поезије српских песника. Ради као професор лингвистике на Међународном ИБ колеџу у Београду и волонтира као преводилац у Интернационалној хуманитарној организацији ГТЦ. Области интересовања: компаративна стилистика, теорија превођења, рачунарска лингвистика.

Соња Миловановић

Рођена 1979. године у Београду. Основне и мастер студије завршила на Филолошком факултету у Београду, на групи за српски језик и књижевност. Од 2011. студент је постдипломских студија на Филолошком факултету у Београду, смер Наука о језику. Ради као новинар Радио Београда 2. Области научних интересовања: семантика, семиотика, лингвистика, социолингвистика, примењена лингвистика.

Аида Шеховић

Рођена 1986. године у Новом Пазару. По завршетку гимназије 2005. године уписује основне судије на Интернационалном универзитету у Новом Пазару на Факултету хуманистичких наука, смер Српски језик и књижевност. Дипломирала је у јуну 2009. године и исте године уписује докторске студије на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, смер Наука о језику, где је студент друге године. Области интересовања: савремени српски језик и стилистика.

Каталин Озер

Дипломирани филолог-германиста, асистент на Одсеку за германистику Филозофског факултета у Новом Саду. Области интересовања: контрастивна анализа немачког, српског и мађарског језика, социолингвистика, превођење.

Ана Шарчевић

Докторанд је на другој години докторских студија, смер Наука о језику. Поља научног интересовања: транслатологија, лексикологија, прагматика.

Ивана Николић

Докторанд је на другој години докторских студија, смер Наука о језику. Ради као лектор на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу (вежбе из превођења са шпанског на српски). Поља научног интересовања: транслатологија, дидактика превођења.

Будимка Ускоковић

Рођена 1986. године у Београду, где је завршила основну и средњу школу као једна од најбољих ученица у својој генерацији. 2005. године уписује Филолошки факултет, одсек Немачки језик и књижевност. Током студија редовно одлази на семинаре у Немачку где се даље усавршава. Захваљујући веома добром просеку (9,48), после завршених основних студија уписује докторске студије, смер Преводилачке студије на Филолошком факултету и тренутно се спрема за докторску дисертацију. У оквиру докторских студија учествовала је на међунаподној конференцији у Подгорици и објавила два рада у никшићком међународном часопису *Folia linguistica et literaria*. Поља научног интересовања: превођење и грешке при превођењу правних термина, социolingвистика, дидактика и методика.

Јулијана Вулетић

Рођена 1962. године у Крагујевцу. Дипломирала 1986. године на Хумболтовом универзитету у Берлину, на одсеку за германистику. Од 2000. године ради као лектор за немачки језик на Катедри за немачки језик и књижевност на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Докторанд је на трећој години докторских студија на истом факултету, смер Наука о језику. Учествовала је на међународним конференцијама у земљи и иностранству. Поља научног интересовања: језици у контакту, превођење, примењена лингвистика.

Наташа Вукајловић

Рођена 1974. године у Београду. Дипломирала 1999. године на Филолошком факултету у Београду, на Катедри за немачки језик и књижевност. Завршила мастер студије 2009. године. Тренутно је докторандкиња на другој години Филолошког факултета у Београду, где и ради као лектор за немачки језик. Области научног интересовања: методика наставе немачког језика, комуникативна компетенција, интеркултурни приступи настави немачког језика.

Тијана Кукић

Рођена је у Београду 1980. године. Дипломирала је 2004. године на Филолошком факултету, на Катедри за италијански језик и књижевност. Завршила је мастер студије 2008. године одбранивши рад на тему: *Италијански као међујезик код српских говорника*. Тренутно похађа докторске студије на Филолошком факултету у Београду, смер Наука о језику. Ради на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу где предаје италијански језик као факултативни (од 2009. године), док за Италијански институт за културу у Београду држи курсеве италијанског језика од 2005. године. Поље њеног научног интересовања представљају методика наставе страног језика, примењена лингвистика, међујезик као и морфосинтакса италијанског језика.

Даница Јеротијевић

Рођена је 1985. године у Јагодини. Дипломирала је 2009. године на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу, на Катедри за енглески језик и књижевност и исте године уписала докторске студије, смер Наука о језику. До сада је учествовала на не-

колико конференција са радовима из области примењене и контрастивне лингвистике, фонологије, социолингвистике и психолингвистике. Поред поменутих области, интересују је такође клиничка лингвистика и прагматика. Тренутно ради на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу као асистент за ужу научну област Енглески језик.

Сандра Буљановић

Ради као асистент на Катедри за хунгарологију Филолошког факултета у Београду. Магистрирала 2007. године с темом *Роман Мора Јокаија* Златан човек у српским преводима. Уписала докторске студије 2010. године, на Филолошком факултету у Београду (смер Методика наставе страног језика). Поље стручног и научног интересовања: превођење, предавање мађарског језика као страног и социолингвистика.

Катарина Крстић

Рођена је 1980. године у Смедеревској Паланци. Дипломирала је шпански језик и хиспанске књижевности на Филолошком факултету у Београду (2005). Завршила је мастер студије на Филолошком факултету из области примењене лингвистике (2009). Тренутно је студент докторских студија на Филолошком факултету у Београду, смер наука о језику. Од 2005. године ради као наставница шпанског језика у *Седмој београдској гимназији*, а од октобра 2010. и као сарадница у настави за предмет Шпански као изборни језик и координаторка за методичке праксе на мастер студијама на Катедри за иберијске студије у Београду. Преводи романе и стручне текстове са шпанског на српски језик. Члан је Друштва Хиспаниста из Београда и новинар њиховог часописа *Reflejo*. Области интересовања: лексикологија, фразеологија, социолингвистика, примењена лингвистика, методе у настави.

Марија Станојевић

Рођена 1983. године у Јагодини. По завршетку гимназије, 2002. године уписује студије на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, на Катедри за немачки језик и књижевност. Дипломирала у новембру 2007. године. 2009. године уписује Докторске студије на матичном факултету, смер Наука о језику. Области интересовања су методика наставе немачког језика, дидактика и превођење.

Марина Кебара

Рођена је у Београду, где је завршила основне и мастер студије на Филолошком факултету, на Катедри за руски језик и књижевност. Похађа докторске студије на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, на смеру Наука о језику. На истом факултету бирања је у звање лектора за руски језик. Главна научна интересовања крећу се у смеру изучавања психолингвистике као засебне научне дисциплине, са преваходним интересом за језичке појаве у руском језику. Излагала је на научним скуповима у организацији Славистичког друштва у Београду, Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу и Филозофског факултета у Источном Сарајеву. Председник је подружнице Славистичког друштва Србије у Крагујевцу.

Данка Синадиновић

Рођена је 1978. године у Београду. Дипломирала 2001. године на Филолошком факултету у Београду, на Групи за англистику. Од 2001. године запослена у Институту за стране језике као професор енглеског језика у центру за одрасле. Тренутно је студент друге године докторских студија на Филолошком факултету у Београду. Њена интересовања обухватају методика наставе страног језика, усвајање другог језика, социолингвистику и родне студије.

Ивана Ђирковић Миладиновић

Завршила је мастер студије на факултету School of Education, University of Nottingham (UK), где је стекла диплому ранга мастер у области методика наставе енглеског језика (MA English Language Teacher Development). Докторске студије је уписала 2008. године на Филозофском факултету у Новом Саду. Тренутно ради као наставник енглеског језика на Педагошком факултету у Јагодини, где подучава општи, стручни енглески језик и изборни предметни модул - интегрисане језичке вештине. Поље научног интересовања јој је методика наставе енглеског језика у оквиру које се посебно бави стратегијама учења енглеског језика, наставом страног језика на универзитетском нивоу и наставом енглеског језика на млађем узрасту.

Радмила Сузић

Дипломирала је на Филозофском факултету у Новом Саду 2006. године, стекавши звање професора енглеског језика и књижевности. На истом факултету је 2008. године завршила мастер студије, а потом школовање наставила као студент докторских студија на одсеку за методiku наставе. Тренутно је студент треће године, а запослена је као предавач на предмету Енглески језик, на Универзитету „Бијељина“ у Бијељини. Поље научног интересовања: примењена лингвистика.

Тијана Дабих

Дипломирала 2006. године на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду, на Департману за енглески језик и књижевност. Након тога завршила дипломске академске студије - мастер, језички смер, на Департману за англистику, 2008. године. Тренутно је на завршној години докторских студија на Департману методике наставе, Филозофског факултета у Новом Саду. Запослена као предавач енглеског језика на Универзитету Синергија у Бијељини од 2008.

Соња Хорњак

Рођена је 1986. године у Зрењанину. Дипломирала је на Катедри за иберijske студије на Филолошком факултету у Београду 2009. године. Студент је докторских студија на Филолошком факултету у Београду. Од 2009. године је сарадница у настави на Филолошком факултету у Београду, предмет Шпански као изборни језик, прва и друга година учења. Област интересовања: методика наставе страних језика, социолингвистика. Бави се књижевним и стручним превођењем. Члан Темпус пројекта Reforming Foreign Language Studies in Serbia.

Маја Марковић

Рођена је 1983. године у Крагујевцу. Дипломирала је енглески језик и књижевност 2006. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Од 2006. године ради у ОШ „Светозар Марковић“ у Лапову, као наставник енглеског језика. Тренутно је на трећој години докторских студија, смер Наука о језику, на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Поље њеног научног интересовања је примењена лингвистика са акцентом на методици наставе. У процесу је израде докторске дисертације под називом *Утицај наставног плана заснованог на теорији Вишеструких интелеквенција на учење енглеског као страног језика у основној школи*.

Марко Банковић

Студент је докторских студија на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, на коме је 2006. године завршио основне студије на студијској групи енглески језик и књижевност. Области научног интересовања обухватају анализу дискурса оглашавања, контактно и рачунарску лингвистику.

Бојана Раденковић Шошић

Студенткиња је докторских студија на Филолошком факултету Универзитета у Београду (смер Наука о језику) и студенткиња докторских студија Факултета за међународну економију Мегатренд универзитета. Запослена је као предавач италијанског језика и асистент на предметима економске области на Факултету за спорт и туризам Метрополитан универзитета у Новом Саду. Посебно је заинтересована за истраживања из области наставе језика струке, стручног превођења и унапређивања наставних техника у настави језика струке.

Јелена Божовић

Студенткиња је докторских студија на Филолошком факултету Универзитета у Београду (смер Наука о језику). Ради као сарадник у настави на Катедри за италијански језик и књижевност Филолошког факултета у Београду. Искуство у преводилачкој пракси стекла је радећи као преводилац у Министарству одбране Републике Србије. Заинтересована је за истраживања из области стручног превођења, теорије превођења и анализе дискурса.

Миљана Стојковић

Студент је треће године докторских студија, на смеру Наука о језику, на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Превасходно је интересује методика наставе енглеског језика, али и примењена лингвистика уопште. До сада је објавила неколико самосталних и коауторских радова у области методике наставе. Ради на Високој пословној школи у Лесковцу као наставник енглеског језика.

Катарина Аксић

Рођена је 1984. године у Крагујевцу. Дипломирала 2007. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, смер енглески језик и књижевност. Од 2009. студент је докторских студија на истом факултету, смер Наука о језику. Од октобра 2010. ради као асистент на студијској групи енглески језик и књижевност Државног универзитета у Новом Пазару. Области научног интересовања: морфологија, семантика и превођење.

